

ICCET'21 CAPPADOCIA

ULUSLARARASI KAPADOKYA SALGIN DÖNEMLERİ KONGRESİ

Bildiriler Kitabı

31 Mayıs-3 Haziran 2021

INTERNATIONAL CAPPADOCIA CONGRESS OF EPIDEMIC TIMES

Book of Proceedings

31 May-3 June 2021

Editörler/Editors:

Gamze Turgaylı Zengin - Dilek Hande Esen - Mehmet Serkan Demirci
Mehmet Yaşar Sönmez - Merve Özdemir

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi

Bildiriler Kitabı
31 Mayıs-3 Haziran 2021

International Cappadocia Congress of Epidemic Times

Book of Proceedings
31 May-3 June 2021

Editörler / Editors

Gamze Turgaylı Zengin

Dilek Hande Esen

Mehmet Serkan Demirci

Mehmet Yaşar Sönmez

Merve Özdemir

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

2021

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 38

ISBN: 978-605-4448-18-0

DOI: <https://dx.doi.org/10.35250/kun/9786054448180>

URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12695/1325>

© Ekim 2021

Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi: Bildiriler Kitabı
International Cappadocia Congress of Epidemic Times: Book of Proceedings

Editorler/Editors: Gamze Turgaylı Zengin & Dilek Hande Esen & Mehmet Serkan Demirci & Mehmet Yaşar Sönmez & Merve Özdemir

© Copyright, 2021, KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Sertifika No: 43348

Bu eser [Creative Commons “BY-NC-SA” \(Atf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş\) Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Kapak Tasarım: Nazile Arda Çakır

Sayfa Tasarım: Adem Şenel

Bu kitap, “Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi” organizasyonu kapsamında yayımlanmıştır. Bu kitapta yayımlanan tüm bildirilerin içeriklerinden yazarları sorumludur.

This book has been published under “International Cappadocia Congress of Epidemic Times”. Authors are responsible for the content of their proceedings published in this book.

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir

yayinevi@kapadokya.edu.tr

kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr

0(384) 353 5009

www.kapadokya.edu.tr

Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi

Bildiriler Kitabı
31 Mayıs-3 Haziran 2021

International Cappadocia Congress of Epidemic Times

Book of Proceedings
31 May-3 June 2021

Editörler / Editors

Gamze Turgaylı Zengin

Dilek Hande Esen

Mehmet Serkan Demirci

Mehmet Yaşar Sönmez

Merve Özdemir

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

2021

COMMITTEES

KEYNOTE SPEAKERS

- Prof. Ruşen KELEŞ** / Cappadocia University
Prof. Atilla Stephan Ataç / Hacettepe University
Prof. Slobodan Dan PAIÇH / Victor Babes University of Medicine and
Pharmacy Timisoara
Dr. Seyed Mohammad Ali RIAZI / Islamic Azad University
Dr. Pelin ÖZMEN / Nevşehir Hacı Bektaş University

SCIENTIFIC BOARD

- Prof. Dr. Ahmet AKTAŞ** / Cappadocia University
Prof. Dr. Asuman Gölgeli / Erciyes University
Prof. Dr. Ayşe Sezen Serpen / Ankara University
Prof. Dr. Aytolan Yıldırım / İstanbul University
Prof. Dr. Bayram Ünal / Niğde Ömer Halisdemir University
Prof. Dr. Beste Üstün / Üsküdar University
Prof. Dr. Bülent Pişkin / Cappadocia University
Prof. Dr. Emine Yavaşgel / İstanbul University
Prof. Dr. Filiz Can / Hacettepe University
Prof. Dr. Filiz Zabcı / Ankara University
Prof. Dr. Hakan Acar / Liverpool Hope University
Prof. Dr. Hakan Vahit Erkutlu / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Prof. Dr. Harun Tepe / Hacettepe University
Prof. Dr. Hasan Güllüpunar / Süleyman Demirel University
Prof. Dr. İbrahim Tokdemir / Yüksek İhtisas University
Prof. Dr. İhsan Kalenderoğlu / Gazi University
Prof. Dr. Murad A. Aldamen / The University of Jordan
Prof. Dr. Mustafa Akdağ / Erciyes University
Prof. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı / Ankara University
Prof. Dr. Nilgün Bek / Lokman Hekim University
Prof. Dr. Özcan Doğan / Hacettepe University
Prof. Dr. Ramazan Erdem / Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Sedat Cereci / Mustafa Kemal University
Prof. Dr. Serdar Soyuer / Cappadocia University

- Prof. Dr. Serkan Dilek** / Kırşehir Ahi Evran University
Prof Dr. Serpil Sancar / Ankara University
Prof. Dr. Sibel Erkal / Hacettepe University
Prof. Dr. Slobodan Dan Paich / University of Medicine and Pharmacy Timișoara
Prof. Dr. Suat Gezgin / Yeditepe University
Prof. Dr. Şevki Özgener / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Prof. Dr. Yener Bektaş / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Prof. Dr. Vesile Şenol / Cappadocia University
Prof. Dr. Yavuz Yakut / Hasan Kalyoncu University
Doç. Dr. Aiga Grauduma / Latvia University
Doç. Dr. İlhan Güllü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Doç. Dr. Jolanta Pupure / Latvia University
Doç. Dr. Naciye Vardar Yağlı / Hacettepe University
Doç. Dr. Sakineh Nouri Saeidlou / Urmia University of Medical Science
Doç. Dr. Savaş Selahattin Ateş / Eskişehir Technical University
Doç. Dr. Serpil Taheri / Erciyes University
Doç. Dr. Tuğba Yılmaz Bingöl / Fatih Sultan Mehmet University
Doç. Dr. Gökhan Kayılı / Selçuk University
Doç. Dr. Nihan Kafa / Gazi University
Dr. Öğr. Üyesi Cem Okan Özer / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Sümer / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Derya Karabulut / Erciyes University
Dr. Öğr. Üyesi Dinçer Göksülük / Erciyes University
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Bora / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Demir Özer / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Ferihan Tanrıkut / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Uçak / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Kuran / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Akgül / Erciyes University
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahar / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Meral Başaran / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Nil Çokluk / Mustafa Kemal University
Dr. Öğr. Üyesi Oya Esra Bektaş / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Dr. Öğr. Üyesi Pelin Özmen / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Dr. Öğr. Üyesi Rukiye Yalap / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi S. Mohammadali Riazi / Islamic Azad University

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Sütcü / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Suat Taşkesen / Cappadocia University
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Topsakal / Adana Alparslan Türkeş Science And
Technology University
Dr. Gamze Turgaylı Zengin / Cappadocia University
Dr. Umut Çıvgın / Cyprus International University

ORGANISATION COMMITTEE

Lect. Füsun Hepdinç / Cappadocia University
Lect. Ayfer Coşkun / Cappadocia University
Prof. Yener Bektaş /Nevşehir Hacı Bektaş University
Dr. Gamze Turgaylı Zengin / Cappadocia University
Dr. Meral Başaran / Cappadocia University
Dr. Eyup Atioğlu / Cappadocia University
Lect. Mehmet Yaşar Sönmez / Cappadocia University
Lect. Mehmet Serkan Demirci / Cappadocia University
Lect. Merve Özdemir / Cappadocia University
Lect. Emrullah Cansu / Cappadocia University
Lect. Dilek Hande Esen / Cappadocia University
Lect. Selma Doğanalp / Cappadocia University
Yunus Emre Karaman / Cappadocia University

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE AKADEMİSYENLERİN HİJYEN ALIŞKANLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1
<i>Nazife AKMAN, Ayşegül YILDIZ</i>	
COVID-19 PANDEMİSİ ÖNCESİ BULGULARLA SALGIN ZAMANLARINDA AKILCI İLAÇ KULLANIMINA BAKIŞ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ	10
<i>Soner Mete</i>	
COVID 19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE BEYAZ VE MAVİ YAKALI KADINLARIN MUTFAK PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	37
<i>Melih İÇİGEN</i>	
PANDEMİ DÖNEMİNDE YEREL BASINDA SAĞLIK HABERLERİNİN SUNUMU: ÖRNEK OLAY ŞEKLİNDE NEVŞEHİR MUŞKARA GAZETESİ'NİN İNCELEMESİ	50
<i>Özge ÖZÇELİK BALOĞLU</i>	
COVID 19 SALGININDA AŞIRI BİLGİ YÜKÜ DUYGUSAL BULAŞMA VE INFODEMİ	68
<i>Emel Yılmaz</i>	
PANDEMİ SÜRECİNDE SİYASİLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARI	87
<i>Pınar GÜNER KOÇAK, F. Gökçen ÇETİN</i>	
SALGIN DÖNEMLERİ EKONOMİSİ: İSPANYOL GRİBİ VE KORONAVİRÜS SALGINLARININ EKONOMİK SONUÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	109
<i>Erdem Selman DEVELİ</i>	
COVID-19 SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL SAĞLAMLIĞININ ANALİZİ: BANKOMETER YÖNTEMİ.....	126
<i>Özlem EREN, Mehmet UÇAR</i>	
TÜRKİYE'DE COVID-19 HASTA VAKA SAYISI, VIX ENDEKSİ, DOLAR ENDEKSİ İLE SEÇİLMİŞ BIST SEKTÖR ENDEKSLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ARDL MODELİ	146
<i>Mehmet UÇAR, Melek KIDEMLİ</i>	
II. ABDÜLHAMİD PANDEMİ İLE NASIL BAŞA ÇIKMIŞTI?.....	168
<i>Fırat KÜSKÜ</i>	
OSMANLI İSTANBUL'UNDA KARANTİNA UYGULAMALARI.....	176
<i>Uğur Can YILDIZDAL</i>	
SPORCULARDA YENİ TİP KORONAVİRÜSE (COVID-19) YAKALANMA KAYGISI ve NEDENLERİ.....	186
<i>Dilek Hande ESEN</i>	
SALGININ ŞİDDET HALİ: COVID-19'UN İLK ÜÇ AYINDA NEVŞEHİR'DE KADINA YÖNELİK ŞİDDET	196
<i>F. Gökçen ÇETİN, Pınar GÜNER KOÇAK</i>	

1957-1958 ASYA GRİBİ SALGINI DÖNEMİNDE TÜRKİYE	207
<i>Enes ÖZ</i>	
A RARE COMPLICATION OF COVID-19 INFECTION: SPONTANEOUS PNEUMOMEDIASTINUM	226
<i>Gülay MAÇİN</i>	
EVALUATION OF ALLERGY PATTERN IN CHILDREN UNDER TWO YEARS.....	236
<i>Nurullah CİFTCI, Masma SHAHBAZOVA, Ebru KARADAG, Duygu FINDIK, Ugur ARSLAN</i>	
INVESTIGATION OF FREQUENCY OF ASPERGILLUS CO-INFECTION IN COVID-19 PATIENTS.....	243
<i>Salih MAÇİN, Masma SHAHBAZOVA, Hatice TÜRK DAGI, Uğur ARSLAN , Duygu FINDIK</i>	
EVALUATION OF BLOOD CULTURES SENT FROM THE COVID-19 INTENSIVE CARE UNIT AND COMPARISON WITH OTHER INTENSIVE CARE UNITS.....	247
<i>Uğur ARSLAN, Sabiha Salar GÜL, Muhammedamin Araba HUSEN, Salih MAÇİN, Hatice TÜRK DAĞI</i>	
EVALUATION OF COMPUTED TOMOGRAPHY AND PCR RESULTS OF PATIENTS ADMITTED TO PANDEMIC HOSPITAL IN TERMS OF COVID-19.....	255
<i>Gulay MACIN, Salih MACIN, Ugur ARSLAN</i>	
EVALUATION OF LOWER RESPIRATORY TRACT CULTURES BEFORE AND DURING COVID-19 PANDEMIC	268
<i>Salih MAÇİN, Rugıyya SAMADZADE, Hatice TÜRK DAĞI, Uğur ARSLAN</i>	
İMMÜN SİSTEMİMİZİN VİRÜSLERLE SAVAŞI; SARS- CoV2 ÖRNEĞİ FIGHT OF THE IMMUNE SYSTEM AGAINST VIRUSES; SARS-COV-2 EXAMPLE	276
<i>Zeynep AKİDAĞI</i>	
COVID-19 KÜRESEL SALGINININ KAPADOKYA TURİZMİNE YANSIMALARI	290
<i>İrem BOZKURT, Duygu EREN</i>	
COVID-19 SALGINININ TERMAL TURİZM İŞLETMELERİNE ETKİSİ: KOZAKLI ÖRNEĞİ	309
<i>Ecem TEZGEL ÇOBAN, Sevgi DEDEOĞLU BALIKÇIOĞLU, Arif Nihat SAMUR</i>	
KAMU KURUMLARINDA LİDERLİK TARZLARININ ÖRGÜTSEL STRES DÜZEYİ ÜZERİNDE BELİRLEYİCİLİK DÜZEYİ: COVID -19 PANDEMİ DÖNEMİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME.....	330
<i>Serdar Vural UYGUN, Serkan YILDIRIM</i>	
COVID 19 SALGINI DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNE İLİŞKİN AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİ: KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	335
<i>Emre NALÇACIGİL</i>	
MODA TREND ÖNGÖRÜLERİ PERSPEKTİFİNDEN COVID-19 (KORONAVİRÜS) SALGIN SÜRECİ	355
<i>Vildan TOK DEREÇİ</i>	

**COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE
AKADEMİSYENLERİN HİJYEN
ALİŞKANLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**
EVALUATION OF THE HYGIENE HABITS OF
ACADEMICIANS DURING THE COVID-19
PANDEMIC PERIOD

Nazife AKMAN

*Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Patoloji Teknikleri Programı,
Nevşehir, Türkiye. nazife.akman@kapadokya.edu.tr*

Ayşegül YILDIZ

*Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Diyaliz Programı, Nevşehir,
Türkiye aysegul.yildiz@kapadokya.edu.tr*

ÖZET

Giriş: COVID-19 pandemisinin kontrol altına alınması ve hastalığın gelişiminin önlenmesi için ilk savunma hattı hijyendir (Karataş, 2020; Taylor, 2019). İnsanlar uzun süre boyunca varlığını sürdüren bu salgınla mücadelede tam kapanmalardan bu yana izledikleri bazı hijyenle ilişkili davranışları benimsemeye başlamışlardır.

Amaç: COVID-19 salgını döneminde akademisyenlerin bu hastalıktan korunmak için kişisel ve genel hijyen alışkanlıklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Gereç-Yöntem: Bu çalışma tanımlayıcı tipte bir çalışmadır. Çalışmaya başlamadan önce Kapadokya Üniversitesi etik kurulundan etik kurul izni alınmıştır (No:2021.43, Tarih: 04.01.2021). Araştırmanın evrenini Türkiye’de YÖK üzerinde kayıtlı olan 179.612 akademisyen oluşturmuştur (Yüksek Öğretim Kurumu, 2021). Evreni bilinen örneklem hesaplaması ile % 95 güven düzeyinde 384 katılımcı örneklem grubuna dahil edilmiştir (Sönmez & Alapınar, 2014). Araştırmada kullanılan anket formlar e-posta yolu ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Araştırma verileri 20.01.2021-01.03.2021 tarihleri

arasında toplanmıştır. Veriler SPSS 27 paket programı ile analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlardan (sayı, yüzde, min-max değerleri, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Bulgular: Katılımcıların %52,6'sı (n=202) kadın, %39,6'sı (n=152) 24-30 yaş grubunda, %59,9'u (n=230) bekar, %87,2'inin (n=335) kronik hastalığı olmadığı tespit edilmiştir. Pandemi süresince katılımcıların %36,7'si (n=141) evden çalıştığını belirtmiştir. Katılımcıların %83,3'ü (n=320) COVID-19'a yakalanmamışken, %69,3'ünün (n=266) ailesinden birinin COVID-19'a yakalandığı belirlenmiştir. Pandemi döneminde değişen hijyen alışkanlıklarında; %100 (n=384) oranında sosyal mesafe ve maske kullanımının değiştiği, %93,5'i (n=359) el hijyeninin değiştiğini, %69,5'i (n=267) ev hijyeninin değiştiğini, %53,9'u (n=207) dışarıdan eve gelince gerçekleştirilen hijyen alışkanlıklarının değiştiğini, %76,8'i (n=295) alışveriş hijyeninin değiştiğini ifade etmiştir.

Sonuç: Bu çalışmanın sonucuna göre katılımcıların hijyen alışkanlıklarının pandemi sürecinde olumlu yönde değiştiği ve bireylerin daha fazla hijyen davranışı sergilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Hijyen, Akademisyen.

ABSTRACT

Introduction: Hygiene is the first line of defence to control the COVID-19 pandemic and prevent the development of the disease (Karataş, 2020; Taylor, 2019). In the fight against this long-standing epidemic, people have begun to adopt some of the hygiene-related behaviours they have followed since the total closures.

Aim: It aims to evaluate the personal and general hygiene habits of academicians to protect themselves from this disease during the COVID-19 epidemic.

Method: This study is descriptive. Ethics committee approval was obtained from the Ethics Committee of Kapadokya University before starting the study (No:2021.43, Date: 04.01.2021). The population of the research consisted of 179,612 academicians registered on YÖK in Turkey (Higher Education Council, 2021). With the sample calculation of the known universe, 384 participants were included in the sample group at a 95% confidence level (Sönmez & Alacapınar, 2014). The questionnaire forms used in the research were sent to the participants via e-mail. Research data were collected between 20.01.2021 and 01.03.2021. The data were analyzed with the SPSS 27

package program. While evaluating the data, descriptive statistical methods (number, percentage, min-max values, mean, standard deviation) were used.

Results: 52.6% (n=202) of the participants were female, 39.6% (n=152) were in the age group of 24-30, 59.9% (n=230) were single, 87.2% (n=335) was found to have no chronic disease. During the pandemic, 36.7% of the participants (n=141) stated that they worked from home. While 83.3% (n=320) of the participants did not catch COVID-19, it was determined that a family member of 69.3% (n=266) caught COVID-19. In the changing hygiene habits during the pandemic period; 100% (n=384) social distance and mask use changed, 93.5% (n=359) hand hygiene changed, 69.5% (n=267) home hygiene changed, 53.9% (n=207) stated that the hygiene habits performed when coming home from outside changed, 76.8% (n=295) stated that shopping hygiene changed.

Conclusion: As a result of our study, it was determined that there was a change in hygiene habits during the pandemic period. The high total scale scores of the participants indicate that the individuals have a high level of personal and general hygiene behaviour to protect themselves from the epidemic and give importance to hygiene measures.

Keywords: COVID-19, Hygiene, Academician.

Giriş

Yeni Tip Koronavirüs (COVID-19) Çin'in Wuhan eyaletinde tespit edildikten sonra Ocak 2020 tarihinde tanımlanmış ve salgın üç ay gibi kısa bir süre içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. Bunun sonucunda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart 2020'de Yeni Tip Koronavirüsü (COVID-19) küresel salgın anlamına gelen pandemi olarak ilan etmiştir (Sohrabi et al., 2020).

Aynı zamanda bu tarihte Türkiye'de ilk olarak COVID-19 vakası görülmüştür (TC Sağlık Bakanlığı, 2020).

Koronavirüsün insandan insana bulaşabilmesi nedeniyle etkenin yayılımının azaltılması için kişisel hijyen önlemlerinin artırılması ve yakın temas içeren ortamlardan kaçınılması gerekmektedir (Karataş, 2020). Salgının yaşandığı ülkelerde ve Türkiye'de bu amaçla politika yapımcılar tarafından birçok önlem alınmıştır.

Ülkemizde ilk vakanın teyit edilmesinden itibaren seyahat kısıtlamaları, toplu etkinliklerin iptali, işyerleri ve okulların kapatılması, kademeli mesai uygulamasına geçilmesi, karantina süreci, halk eğitimi, sosyal mesafeli kontrollü yaşam gibi önlemler uygulanmıştır.

COVID-19'un yayılmasının önlenmesi için halkın uyması gereken hijyen, sosyal mesafe ve karantina ile ilgili rehberler yayınlanmıştır (Ünal, Özdemir, & Kaçan, 2020). Pandemiden korunmak için alınan bu önlemlerle toplumumuzda sağlık, sosyo-ekonomik, psikolojik açılardan bireylerin davranışları, yaşam tarzları, alışkanlıkları dolayısıyla yaşantıları etkilenmiş ve yeni bir hayat düzeni şekillenerek hijyen alışkanlıkları da oldukça değişmiştir.

Taylor (2019) pandeminin önemli psiko-sosyal durumları ortaya çıkardığını ve bunlardan birinin salgının bulaşma ve ölüm riskinin olması nedeniyle insanların alışverişe yönelmesi olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle insanların gıda ve temizlik malzemesi stoklamaya başladığını belirtmektedir. Bu süreçte bireylerin kişisel hijyen amaçlı olarak sabun, dezenfektan, cerrahi maske, kolonya, tuvalet kâğıdı gibi ürünlere daha fazla talep gösterdiği belirlenmiştir (Meral, 2020; Meyer, 2020).

Sonuç olarak kişisel sağlık ve hijyen, COVID-19 için ilk savunma hattıdır ve şimdi insanlar tam kapanmalardan bu yana izledikleri davranışı benimsemeye başladılar. Birincil adımlar, birçok ülkede sabunla el yıkama, fiziksel-sosyal mesafeyi koruma, solunum hijyeni ve yüzey hijyeni dahil olmak üzere COVID-19 ile ilgili kişisel hijyen davranışlarını teşvik etmeye odaklanıyor.

Çalışmamızın amacı, ülkemizde görev yapan akademisyenlerin koruyucu önlemlerin etkinliğine olan inancını, bireylerin bu önlemleri ne ölçüde uyguladığını ve eski alışkanlıklarımıza pandemi sürecinin ne kadar etki ettiğini değerlendirmektir.

Gereç ve Yöntem

Araştırma türü

Araştırma COVID-19 salgın döneminde akademisyenlerin bu hastalıktan korunmak için kişisel ve genel hijyene yönelik davranışlarındaki değişikliklerin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş tanımlayıcı ve kesitsel bir çalışmadır.

Araştırma evreni ve örneklem

Araştırma ülkemizde görev yapmakta olan akademisyenlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurumu üzerinde kayıtlı olan 179.612 akademisyen oluşturmuştur (YÖK, 2021). Evreni bilinen örneklem hesaplaması ile % 95 güven düzeyinde 384 katılımcı örneklem grubuna dahil edilmiştir (Sönmez & Alacapınar, 2014).

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması amacıyla literatür taraması sonucu oluşturulmuş 9 soruluk Kişisel Bilgi Formu ve Çiçek vd. (2020) tarafından geliştirmiş olan 27 soruluk COVID-19 Hijyen Ölçeği kullanılmıştır (Çiçek, Şahin, & Erkal, 2020).

Veri toplama yöntemi

Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, kartopu örnekleme yöntemi ile katılımcılara ulaşılmıştır. Çevrimiçi olarak hazırlanmış veri toplama formları ilk olarak çalışmaya katılmayı kabul eden Kapadokya Üniversitesi akademik personeline e-posta yolu ile ulaştırılmıştır. Akademisyenler bu veri toplama formlarını başkalarına iletmeleri için teşvik edilmiştir. Anketin tamamlanması yaklaşık 10 dakika sürmüştür ve araştırma verileri 20.01.2021-01.03.2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler anonim ve gizli olarak toplanmış olup yanıt sayısında değişiklik olmadığı belirlendiğinde ankete yanıt girişi kapatılmıştır.

Verilerin Analizi

Değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogrow Smirnov testi ile değerlendirildi. İstatistiksel analiz, SPSS 27.0 kullanılarak yapıldı. İstatistiksel anlamlılık $p < 0,05$ olarak kabul edildi. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlardan (yüzde, min max değerleri, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Etik Hususlar

Bu çalışma, Kapadokya Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (No:2021.43, Tarih: 04.01.2021). Çalışmaya katılım isteğe bağlıydı ve çevrimiçi anketin giriş bölümüne bilgilendirilmiş bir onay formu dahil edildi. Toplanan tüm veriler gizli tutuldu.

Bulgular

Katılımcıların %52,6'sı (n=202) kadın, %39,6'sı (n=152) 24-30 yaş grubunda, %59,9'u (n=230) bekar, %87,2'inin (n=335) kronik hastalığı olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %83,3'ü (n=320) COVID-19'a yakalanmamışken, %69,3'ünün (n=266) ailesinden birinin COVID-19'a yakalandığı belirlenmiştir. Pandemi süresince katılımcıların %36,7'si (n=141) evden çalıştığını belirtmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı

Sosyo-demografik özellikler		
Yaş	Sayı (n)	Yüzde (%)
24-30 yaş	152	39,6
31-34 yaş	120	31,2
35-40 yaş	112	29,2
Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kadın	202	52,6
Erkek	182	47,4
Medeni durum	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evli	230	59,9
Bekar	154	40,1
Kronik hastalık	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yok	335	87,2
Var	49	12,8
COVID-19 geçirme	Sayı (n)	Yüzde (%)
Geçirmedim	320	83,3
Geçirdim	64	16,7
Ailesinde COVID-19 Geçiren	Sayı (n)	Yüzde (%)
Var	266	69,3
Yok	118	30,7
Çalışma alanı	Sayı (n)	Yüzde (%)
Ofiste çalışma	243	63,3
Evde çalışma	141	36,7

Pandemi döneminde değişen hijyen alışkanlıklarında; %100 (n=384) oranında sosyal mesafe ve maske kullanımının değiştiği, %93,5'i (n=359) el hijyeninin değiştiğini, %69,5'i (n=267) ev hijyeninin değiştiğini, %53,9'u (n=207) dışarıdan eve gelince gerçekleştirilen hijyen alışkanlıklarının değiştiğini, %76,8'i (n=295) alışveriş hijyeninin değiştiğini ifade etmiştir. “*Kamu spotlarının kişisel hijyen önlemlerine ilişkin bilgiye etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusuna katılımcıların %52,8'i (n=203) etkili oluyor cevabını vermiştir. “*Yüz yüze uygulama yaptığımızda COVID-19 bulaşını önlemek amacıyla aldığımız özel önlemler nelerdir?*” sorusuna katılımcıların %39,7'si (n=101) çift maske kullanmak, %32,8'i (n=84) üniversitede ders verirken kullanılan kıyafetleri eve gelir gelmez yüksek ısıda yıkamak, %16,3'ü (n=42) okuldan gelir

gelmez duş almak, %11,2'si (n=28) siperlik kullanmak olarak belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %89,2'si (n=343) çalışma alanlarında bulunan yüzeyleri günde 3-4 kez dezenfektanla temizlediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların COVID-19 Hijyen Ölçeğinden aldıkları toplam puan $95,93 \pm 18,15$ olarak bulunmuştur. Ölçek puanlarının bağımsız değişkenlerle karşılaştırılması sonucunda kadınların aldığı puanların erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p=0,00$).

Tablo 2. COVID-19 Hijyen Ölçeği ve Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamaları

Ölçek Toplam ve Alt boyutları	X \pm SS	Min-Max
Salgınla Değişen Hijyen Davranışları	17,10 \pm 3.67	6-30
Ev Hijyeni	13,58 \pm 3,64	4-20
Sosyal Mesafe ve Maske Kullanımı	17,12 \pm 1,78	4-20
Alışveriş Hijyeni	16,55 \pm 4,44	5-25
El Hijyeni	19,86 \pm 3,47	5-25
Dışarıdan Eve Gelindiğinde Hijyen	10,95 \pm 2,76	3-15
Toplam	95,93 \pm 18,15	27-135

Tartışma

COVID-19 pandemisi yaşamı tehdit eden bir hastalık olması nedeniyle her gün binlerce insanın hayatını kaybetmesi sonucunda tüm dünya ülkelerini olağanüstü hale sokmuştur (Meyer, 2020; Velavan TP, 2020). Bildiğimiz kadarıyla bu çalışma, ülkemizde akademisyenler arasında salgın sırasında COVID-19 ile ilgili kişisel hijyen ve alışkanlıklarının değişimini görmek için gerçekleştirilmiş ilk çalışmalardandır.

Bu pandemide toplumsal bulaşın önüne geçebilmek için toplumun uyması gereken sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar elleri sık sık yıkamak, yıkamanın mümkün olmadığı durumlarda dezenfektan kullanmak, kontamine olmuş bir ortamdan sonra yüz ve ağızla temastan kaçınmak, sosyal mesafe uygulama, kalabalık ortamlardan kaçınma, maske kullanma, ev temizliğinde çamaşır suyu vb kullanma, kontamine olmuş kıyafet, çarşafı 60-90 C derecede yıkama sayılabilir (Güner, Hasanoğlu, & Aktaş, 2020).

COVID-19, yüzeyin doğasına, ortamın sıcaklığına ve nemine bağlı olarak yüzeylerde birkaç saat veya birkaç güne kadar kalabilir (Sohrabi et al., 2020). Çalışmamıza katılanların %89,2'si (n=343) çalışmadaki yüzeyleri rutin olarak temizliyor ve dezenfekte ediyordu. Ünal ve ark.'nın ülkemizde yaptıkları bir çalışmada katılımcıların ev hijyeni için pandemi sonrasında çamaşır suyu

kullanım oranı %88,92; evi iki saatte bir havalandırma oranı %89,7; günlük tuvalet, banyo gibi yerleri temizleme oranı %84,1; günlük kullanılan eşyaları, kapı kollarını çamaşır suyuyla temizleme oranı ise %77 olarak bildirilmiştir (Ünal et al., 2020). Altaher ve ark. çalışmalarında katılımcıların yüzeyleri rutin olarak temizleme ve dezenfekte etme isteği %81.2; ellerini sık sık yıkaması ve yüze dokunmaktan kaçınması %80.3; uygulama sırasında kişisel hijyene olan ilgilerinin arttığı %86.5 olarak rapor edilmiştir (Altaher, Elottol, Jebriil, & Aliwaini, 2021). Bulgularımıza göre COVID-19 hijyeni ölçeceğinden alınan puanlarda el hijyeni (19,86±3,47) ve ev hijyeni (13,58±3,64) puan ortalamalarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Altaher ve ark.'nın Gazze'de yaptıkları araştırmada katılımcıların %69.0'unun genellikle dışarı çıkma sayısını azalttığı ve %66.8'inin başkalarıyla fiziksel temastan kaçınmaya özen gösterdiği bildirilmiştir (Altaher et al., 2021). Bizim bulgularımız ise; katılımcıların sosyal ilişki kurmalarını gerektiren alanlarda, alışveriş hijyeni (16,55±4,44), sosyal mesafe (17,12±1,78) gibi konularda önlem aldıkları tespit edilmiştir.

Ülkemizde öğrencilerin kişisel hijyen uygulamalarından; sosyal mesafeye uyma %93,7; dışarıdayken gözlere, buruna, ağıza dokunmama %94,4; tokalaşmama %96; dışarıdan gelince eşya poşetlerini balkonda 3-4 saatte bekletme %77; dışarıdan gelindiğinde cep telefonunu alkol ve dezenfektanla temizleme % 87,3; dışarıdan gelince duş alma %66,7; hastalık bulgusu varlığında/yokluğunda yüz maskesi takma %91,3; ellerin yıkanmadığı durumlarda kolonya ve dezenfektan kullanma %97,6 olduğu bildirilmiştir (Ünal et al., 2020). Bizim çalışmamızda ise katılımcıların dışarıdan eve gelindiğinde hijyen alışkanlıklarını değerlendiren alt boyutta (10,95±2,76) iyi düzeyde puan aldıkları tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmamız sonucunda pandemi döneminde hijyen alışkanlıklarında değişim olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların toplam ölçek puanlarının yüksek olması, bireylerin salgından korunmak amacıyla kişisel ve genel hijyene ilişkin davranış sergileme düzeyinin yüksek olduğunu, hijyen önlemlerine önem verdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Altaher, A., Elottol, A. E. Y., Jebiril, M. A., & Aliwaini, S. H. (2021). Assessment of awareness and hygiene practices regarding COVID-19 among adults in Gaza, Palestine. *New Microbes New Infections*, 41, 100876.
- Çiçek, B., Şahin, H., & Erkal, S. (2020). "COVID-19 Hijyen Ölçeği": Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).
- Güner, H. R., Hasanoglu, I., & Aktaş, F. (2020). COVID-19: Prevention and control measures in community. *Turkish Journal of medical sciences*, 50(SI-1), 571-577.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Meral, B. (2020). E-ticarette corona virüs (COVID-19) etkisi. *Tech İnsade*.
- Meyer, S. (2020). Understanding the COVID-19 effect on online shopping behavior. *The BigCommerce Blog*.
- Sohrabi, C., Alsafi, Z., O'Neill, N., Khan, M., Kerwan, A., Al-Jabir, A., . . . Agha, R. (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *International journal of surgery*, 76, 71-76.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri: Anı Yayıncılık*.
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*: Cambridge Scholars Publishing.
- TC. Sağlık Bakanlığı. (2020). COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) rehberi. https://covid-19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf Erişim Tarihi: 07.06.2021.
- Türkiye Yüksek Öğretim Kurumu (2021). Öğretim Elemanı İstatistikleri. <https://istatistik.yok.gov.tr/> 02.01.2021.
- Ünal, E., Özdemir, A., & Kaçan, C. Y. (2020). COVID-19 Pandemisinin Hemşirelik Öğrencilerinin Beslenme ve Hijyen Alışkanlıklarına Etkisi.
- Velavan TP, M. C. (2020). The COVID-19 epidemic. *Trop Med Int Health*, 25, 278-280.

COVID-19 PANDEMİSİ ÖNCESİ BULGULARLA SALGIN ZAMANLARINDA AKILCI İLAÇ KULLANIMINA BAKIŞ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ

A LOOK AT RATIONAL USE OF MEDICINES IN TIME OF EPIDEMIC WITH FINDINGS BEFORE THE COVID-19 PANDEMIC: THE CASE OF NEVŞEHİR

Soner Mete

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Nevşehir
sonermete@nevsehir.edu.tr*

ÖZET

Akılcı olmayan ilaç kullanımı küresel bir sorun olmakla birlikte ülkelerde ciddi sağlık sorunlarına ve sağlık harcamalarında ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Akılcı ilaç kullanımı, hastaların, klinik ihtiyaçlarına uygun, bireysel gereksinimlerini karşılayan dozlarda, yeterli sürede kendileri ve toplumları için en düşük maliyetle ilaç alınması olarak tanımlanmaktadır. Akılcı olmayan ilaç kullanımının yaygın örneklerine bakıldığında, aşırı ilaç kullanımı ve enjeksiyon uygulanması, çoklu ilaç kullanımı ve hatalı ilaç kullanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. COVID-19 gibi salgın hastalıkların küresel tehdit oluşturduğu dönemlerde, korunma gereksiniminin verdiği endişe ile insanlar normal dönemlere göre farklı ilaç kullanım alışkanlıkları sergileyebilmektedir. COVID-19 pandemi döneminin, ilaç kullanım alışkanlıklarında yaratacağı olası değişimleri anlayabilmemiz açısından pandemi sonrası normalleşme sürecinde gerçekleştirilecek çalışmada kullanılmak üzere pandemi öncesi dönemde gerçekleştirilmiş bu çalışmamızda, Nevşehir il merkezindeki 18 yaş ve üzeri kişilerin ilaç kullanım alışkanlıklarının tanımlanması, ilaç kullanım davranışlarının incelenmesi ve bu davranışları etkileyen faktörlerin belirlenmesini amaçlanmıştır. Elde ettiğimiz sonuçlar, COVID-19 benzeri küresel düzeyde yaşanabilecek salgın hastalıklar döneminde ilaç kullanım alışkanlıklarımızın nasıl ve ne yönde etkilenebileceği,

ayrıca salgın dönemlerinde ilaç kullanımını ve tüketimine akılcı yaklaşım konusunda ön bilgiler sunması beklenmektedir.

Katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtları yüzde cevap olarak hesapladığımız çalışmamızda, yüzde cevabın yükselmesi tercih eğiliminde ve davranış yöneliminde artış olabileceğini göstermektedir. İlaç temininde, eğitim düzeylerinin artmasıyla akılcı ilaç kullanımına yönelik eğilimlerin arttığı, gelir düzeyinin artmasıyla reçetesiz ilaç temininde tercihlerini maliyetten ziyade daha önce faydası görülen ilaca yönelttiklerini görmekteyiz. Sonuç olarak katılımcıların, ilaç kullanımında akılcı yaklaşımları, doktor veya eczacının sürece dahil olması ve kullanma talimatlarından yararlanma ile birlikte arttığını, öz tedaviyle bireysel kararların verildiği durumlarda ise akılcı olmayan bir yaklaşım sergilediklerini görmekteyiz. Ek olarak, evde kullanılmayan ilaçların çevreye ve canlı ekosisteme zarar verici bertaraf edilme yöntemleri, gereksiz ilaç teminleri, evdeki ilaçların durumlarının takip edilmemesi ve öz tedavide reçetesiz ilaç kullanımına olan yönelimler aşılması gereken sorunlar olarak saptanmıştır. Özellikle salgın hastalıkların yaşandığı süreçlerde daha akılcı ilaç kullanımını ve bilinçli tüketimine yönelik faaliyetlerin yaygınlaştırılmasıyla sağlık sistemine düşen yükün hafifletilmesi, olası ilaç etkileşimlerine bağlı düşen tedavi etkinliğinin düzeltilmesi ve artan yanlış bilgi zehirlenmesinin giderilmesi bakımından önemli katkılar sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir il merkezi, akılcı ilaç kullanımı, salgın dönemleri, yüz yüze anket

ABSTRACT

Irrational drug use is a global problem and causes serious health problems and economic losses in health expenditures in countries. Rational drug use is defined as taking medication at doses that meet the clinical needs of the patients, meeting their individual needs, and at the lowest cost for themselves and their communities in sufficient time. When we look at common examples of irrational drug use, overuse of drugs and injection administration appear as multiple drug use and incorrect drug use. In times when epidemics such as COVID-19 pose a global threat, people may exhibit different drug use habits compared to normal periods, with the concern of the need for protection. In this study, which was carried out in the pre-pandemic period to be used in the study to be carried out in the post-pandemic normalization process in order to understand the possible changes in drug use habits, the COVID-19 pandemic period, the drug use habits of people aged 18 and over in Nevşehir city center, examining the drug use behavior and affecting

these behaviors. It is aimed to determine the factors. The results we have obtained are expected to provide preliminary information on how and in what direction our drug use habits may be affected in the period of epidemics that may occur at a global level such as COVID-19, as well as rational approach to drug use and consumption during epidemic periods.

In our study, where we calculate the responses of the participants to the questionnaire as percentage answers, the increase in the percentage answer indicates that there may be an increase in preference tendency and behavior orientation. In drug supply, we see that the tendency towards rational drug use increases with the increase in their education level, and with the increase in the income level, they direct their preference for non-prescription drug supply to drugs that have previously benefited rather than costs. As a result, we see that the rational approach of the participants in drug use increases with the involvement of the doctor or pharmacist in the process and the use of instructions for use, and they adopt an irrational approach in cases where individual decisions are made with self-treatment. In addition, disposal methods of drugs that are not used at home that are harmful to the environment and living ecosystem, unnecessary drug supply, not following the status of home medicines, and tendencies to use over-the-counter drugs in self-treatment have been identified as problems to be overcome. Especially in the processes of epidemic diseases, it will make significant contributions in terms of alleviating the burden on the health system, improving the effectiveness of the treatment due to possible drug interactions and eliminating the increasing misinformation poisoning by expanding the activities for more rational drug use and conscious consumption.

Keywords: Nevşehir city center, rational drug use, epidemic periods, face to face questionnaire

GİRİŞ

Salgının kaynağı Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde patlak verdikten sonra 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edildi ve 2020 yılının ilk yarısından itibaren korona virüs (COVID-19) pandemisi çok hızlı bir şekilde çeşitli ülkelere yayıldı. Bu hızlı yayılma, mevcut kapasiteleri zorlayan, gözlenen ve potansiyel tehdit edici etkileri ile başlangıçta bir sağlık krizine yol açmıştır. Salgının yayıldığı tüm ülkelerde ve ayrıca Türkiye'de vakaların tespit edilmesinin ardından hükümetler, kurumlar ve diğer birimler tarafından uygulanan "acil durum ve kriz yönetimi"

kapsamında ilk olarak acil durum önlemi olarak pandemiye kontrol altına almak, önlemek ve enfekte hastaların tedavisi için çok sayıda sağlık önlemi hayata geçirildi. Sosyoekonomik açıdan bakıldığında, toplumu bulaşıcı hastalıklar açısından tedavi etmek, onları hastalık ortaya çıkmadan korumaktan çok daha zor ve maliyetli bir süreçtir. COVID-19 pandemi döneminde sağlık sisteminde koruyucu sağlık hizmetlerine ve birinci basamak sağlık hizmetlerine önem verilmesi gerekliliği açıkça ortaya çıkmıştır. Sağlığın bir kamu hizmeti olarak ele alınması, hizmet sunumunun ve finansmanının buna göre yapılandırılmasının ülkeler için ne kadar önemli olduğu, COVID-19 pandemi döneminde net olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, sağlık hizmetlerinin kamu temelli hizmet anlayışıyla sunulması açısından ülkedeki uygulamaların daha da güçlendirilmesi gerekmektedir (Özer ve Çetinkaya, 2020).

Aynı zamanda pandemi, internet, sosyal medya, basılı ve görsel yayın aracılığıyla yayılan hastalık hakkında büyük bir bilgi yayılımını (“infodemik”) tetikledi (Tuccori ve diğerleri, 2020). Böyle bir bilgi salgının yayılımı, muhtemelen insanların mevcut akıllı telefonlarını yaygın kullanımı, internete kolay erişimi, sosyal medya ve platformlar arası mesajlaşma hizmetleri aracılığıyla da desteklendi (Orso, Federici, Copetti, Vetrugno ve Bove, 2020). İletişim materyalleri arasında kısa videolar, özellikle bilgi yaymada etkili bir yöntem olarak görünmektedir. Pandemi sürecinde korunmaya ve tedaviye ilişkin bilgi yayılımının başlangıç noktası ne olursa olsun, yetersiz, sansasyonel veya çarpık bilgi öncelikle kamuya mal olmuş kişileri, genellikle politikacıları ve sosyal medyada aktif olanları etkiler ve bu, kasıtlı olsun veya olmasın, bilgiye tutarlılık ve güvenilirlik kazandırır. Nihai etki olarak da toplumda bireyler tarafından yapılan akılcı olmayan seçimlere neden olmaktadır (Tuccori ve diğerleri, 2020). Bazı medya kuruluşlarında bazı ürünlerin COVID-19’u önlemeye veya tedavi etmeye yönelik sağlık yararları hakkında da doğrulanmamış bilgiler bulunmakla birlikte, bu durum bazı reçetesiz satılan ilaçların güvenli olmayan kendi kendine ilaç alma alışkanlıklarında da bir artışa neden olmuştur (McCook, 2020).

Doğrulanmamış tedavi protokollerinin yaygınlaşması, vatandaşları tıbbi tavsiye seçme konusunda ikilemde bırakmaktadır. Antibiyotikler (azitromisin, doksisisiklin), antiparazitler (ivermektin), sıtma önleyici (hidroksiklorokin), D vitamini, çinko, kalsiyum ve parasetamol gibi sadece reçeteyle satılan birçok ilaçta kıtlık yaşandığı bildirilmektedir. Boğaz ağrısı, kuru öksürük, ateş, vücut ağrısı ve nefes darlığı gibi sık görülen semptomlar nedeniyle insanlar COVID-19 teşhisi konmadan veya test edilmeden kendi kendine ilaç kullanmaya başladı. Bu ilaçların yanlış veya aşırı kullanım riskinin yanı sıra, advers ilaç reaksiyonları (aşırı duyarlılık, anafilaksi), ilaç etkileşimleri,

karaciğer ve böbrek gibi hayati organların işlev bozukluğu gibi komplikasyonlara neden olmaktadır. Kendi kendine ilaç uygulaması aldatici bir güvenlik duygusu verirken, doğru teşhisi maskeleyerek hastalığın şiddetlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır (Gautam, 2020). Kendi kendine ilaç tedavisi de dahil olmak üzere ilaçla tedavi modelleri, bir toplum içinde sağlık hizmetlerinin kullanımının ve düzenleyici yaptırımların derecesini yansıtan önemli bir sağlık göstergesidir. COVID-19'a bağlı pandemi durumunun yıllarca sürmesi muhtemel olmakla birlikte farklı ülkelerdeki epidemiyologların öngörüsüne göre, insanların yaşam tarzı ve davranışları üzerinde sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal etkisi olacaktır (Nasir, Chowdhury ve Zahan, 2020).

COVID-19 salgını, 1918 grip salgınından bu yana dünyanın en kötü halk sağlığı tehdidini temsil etmektedir. Enfekte kişiler ciddi pnömoni, kronik hastalığa yol açma ve olası ölümlerle karşı karşıyadır. Yeni virüsün neden olduğu, şimdiye kadar tanınmayan bir hastalıktan kaynaklanan bu tehdit karşısında, insanlar endişe duyar ve doğal olarak hastalığı önleyebilecek veya iyileştirebilecek ilaçları ararlar (Djulbegovic ve Guyatt, 2020). Dünya salgını kontrol altına almak için mücadele ederken, bir yandan milyonlarca insan arama motorlarından sağlıkla ilgili bilgiler aramaktadır. Kitlesele olarak yayılım gösteren bu bilgi arayışı, salgın dönemlerinde birçok farklı alanda tercih eğilimlerinin yönünü karşımıza çıkarmakta yardımcı olmaktadır. Bunlardan "Google Trendler" araması, özellikle yeni ortaya çıkan halk sağlığı konularında bu eğilimleri analiz etmeyi sağlayan değerli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Bu anlamda yapılan bir çalışma, dünya çapında pandemi sırasında kendi kendine ilaç tedavisine ilişkin çevrimiçi bilgi almaya artan bir ilginin olup olmadığını araştırmak amacıyla, 7 Ocak 2020 ile 1 Haziran 2020 arasında 'kendi kendine ilaç verme', 'kendi kendine bakım' ve/veya 'kendi kendine yönetim' internet arama sorgularının eğilimlerini ortaya koymuşlardır. Eğilimler, COVID-19 küresel pandemisinin ilan edilmesinden bu yana dünya çapında arama sayısında bir artış olduğunu göstermekle birlikte, çeşitli rahatsızlıkların kendi kendine tedavisi hakkında bilgi arayan kişilerin sayısında artan bir ilginin olduğunu da bir göstergesi olmaktadır. Basit hastalıkları ve enfeksiyonları olan bireylerin, hastanelerde kabul ve daha fazla tedavi gerektirebilecek ciddi tıbbi vakalara yer açılabilmesi için böylesine küresel acil durum dönemlerinde özellikle küçük rahatsızlıklar için kendi kendine ilaç tedavisi hakkında gerekli bilgileri almaları sağlık otoriteleri tarafından önemsenmelidir. Bu, sadece gereksiz hastane enfeksiyonlarını azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda sağlık için zaten fazlasıyla gerilmiş insan kaynakları için de elverişli bir ortam sağlayacaktır (Onchonga, 2020). Bu anlamda, bireylerin sağlık okuryazarlığını artırmaya

yönelik çalışmaların yaygınlaştırılmasına olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. COVID-19 salgını sırasında karşılaşılan en yaygın zorluklardan biri sağlık iletişimi ve mesajların anlaşılması/uygulanması sırasında yaşanmıştır. Bu alandaki çalışmalar ve eğitimler artırılmalı ve desteklenmelidir.

Kendi kendine ilaç uygulaması, sosyo-ekonomik durum ve eğitim seviyesinden bağımsız olarak dünyanın çoğu bölgesinde yaygın bir tercihtir. Özellikle, düşük veya orta gelirli ülkelerde profesyonel sağlık uzmanlarına danışılmadan kendi kendine ilaç kullanma insidansı daha yüksek seyretmektedir (Oyediran, Ayandiran, Olatubi ve Olabode, 2019). Gelişmekte olan ülkelerde, kendi kendine ilaç uygulaması, yüksek maliyetli klinik hizmetlerden ve reçetesiz satılan birçok ilaçtan (OTC) kaçınmak için düşük maliyetli olarak insanlara bir alternatif sağlayabilir (Hussain, Malik, Hameed ve Riaz, 2008). DSÖ, akılcı kendi kendine ilaç uygulamasının uygun maliyetle bazı küçük patolojik durumların önlenmesine ve tedavisine yardımcı olduğunu vurgulamasına rağmen, akılcı olmayan uygulanması sonucunda kaynak israfına, mikroorganizmaların direnç kazanmasına, advers ilaç reaksiyonları ve uzun süreli morbidite ile ciddi sağlık tehlikelerine neden olabilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 1995). DSÖ, kendi kendine ilaç tedavisini, bir doktora danışmadan kendi kendine tanınan semptomları veya rahatsızlıkları tedavi etmek için ilaçların seçimi ve kullanımı olarak tanımlamaktadır (DSÖ, 2000). Ayrıca önceden reçete edilmiş veya kullanılmamış ilaçların kullanımını veya yeniden kullanımını, reçeteli ilaçların sağlık profesyoneline danışma olmaksızın doğrudan satın alınmasını ve reçetesiz ilaçların akılcı olmayan kullanımını içerir (Eticha ve Mesfin, 2014).

Kendi kendine ilaç kullanımı, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkileyen küresel olarak önemli bir sorundur (Noone ve Blanchette, 2018). Çeşitli çalışmalar, kendi kendine ilaç kullanımının yaygın bir uygulama olduğunu ve dünya çapında %32,5-81,5 prevalansı olduğunu göstermiştir (Kassie, Biffu ve Mekonnen, 2017). En yaygın olarak kendi kendine reçete edilen ilaçlar arasında analjezikler, ateş düşürücüler, öksürük kesiciler, ishal önleyiciler, kalsiyum ve vitamin takviyeleri, anabolik steroidler, sakinleştiriciler, bazı antibiyotikler, birçok bitkisel ve homeopatik ürünler yer almaktadır (Afridi ve diğerleri, 2015).

Bu nedenle, DSÖ, COVID-19'u tedavi etmek için kendi kendine ilaç kullanırken dikkatli olunması bakımından antibiyotiklerin, bitkisel ilaçların ve diğer reçetesiz ilaçların akılcı olmayan kullanımı da dahil olmak üzere çeşitli uyarılar yayınlamıştır (DSÖ, 2020). Kendi kendine ilaç kullanımını iyileştirmek için bütünsel bir yaklaşım benimsenmelidir. Ulusal sağlık otoritelerinin

olumlu desteği, pandemi sırasında potansiyel kendi kendine ilaç kullanım riskini ve ilaç stoklanmasını azaltacaktır (Mallhi ve diğerleri, 2020). İlaçların doğru kullanımı ve uygunsuz kullanımları ile ilgili olası riskler konusunda oluşturulan eğitim programları ve genel halkın bilinçlendirilmesi için kitle iletişim araçlarından yararlanılmalı ve her uygulama yararlılığı açısından değerlendirilip süreç gözden geçirilmelidir (Alhomoud ve diğerleri, 2017).

Akılcı olmayan ilaç kullanımı dünya çapında büyük bir sorundur. DSÖ, tüm ilaçların yarısından fazlasının uygun olmayan şekilde reçete edildiğini, dağıtıldığını veya satıldığını ve tüm hastaların yarısının bunları doğru şekilde almadığını tahmin etmektedir. İlaçların aşırı kullanımı, yetersiz kullanımı veya yanlış kullanımı, kıt kaynakların israfına ve yaygın sağlık tehlikelerine neden olur. Akılcı olmayan ilaç kullanımına örnekler arasında, hasta başına çok fazla ilaç kullanımı (polifarmasi), bakteriyel olmayan enfeksiyonlar için antibiyotiklerin uygunsuz kullanımı, oral formülasyonların daha uygun olacağı durumlarda enjeksiyonların aşırı kullanımı, klinik rehberlere göre reçete yazmama, genellikle reçeteyle satılan ilaçlardan oluşan uygunsuz kendi kendine ilaç tedavisi ve doz talimatlarına uyulmaması yer almaktadır (DSÖ, 2010). COVID-19 için etkinliği ve güvenliği kanıtlanmamış ilaçların yaygın olarak reçete edilmesi ve kullanılması, 1985 yılında DSÖ tarafından geliştirilen farmakoterapinin temel taşlarından biri olan ilaçların akılcı kullanımıyla çelişmektedir. İlaçların bu akıl dışı kullanımı endişe vericidir, çünkü bunlardan bazıları ciddi kalp rahatsızlıkları ve ölümlerle ilişkilidir (Paumgartten ve Oliveira, 2020).

Antibiyotikler viral solunum yolu enfeksiyonlarına karşı etkin değildir ve bakteriyel olmayan enfeksiyonlarda kullanımları akılcı olmayan ilaç kullanımının en yaygın örneklerinden biridir. Hekimler pnömoninin viral etiolojisinden emin olmadıkça ve/veya viral ve bakteriyel enfeksiyonların bir arada bulunmasını kanıtlamadıkça antibiyotik reçete etmek için belirgin bir neden yoktur (Paumgartten, Delgado, Pitta ve De-Oliveira, 2020).

Mevcut COVID-19 pandemisinde, pnömoni ve ilgili risk faktörlerinden mümkün olduğunca kaçınmak zorunludur. Yaygın olarak kullanılan çeşitli ilaçların tüketimi, pnömoni riskini ve komplikasyonlarını artırır. İlaçlar, bağışıklığı ve diğer koruyucu mekanizmaları (örneğin, immünosupresif ajanlar, antipsikotik ajanlar, bazı opioid analjezikler, proton pompa inhibitörleri) baskılayarak, pulmoner ventilasyonu baskılayarak, aspirasyon riskini artıracak sedasyona neden olarak pnömoni veya pnömoni riskini artırabilir. Antipsikotikler ve antidepresanlar, opioid analjezikler, antikolinergik ilaçlar, gabapentinoidler, proton pompa inhibitörleri ve inhale kortikosteroidler gibi

yaygın olarak kullanılan birkaç ilaç, pnömoni riskini 1,2 ila 2,7 kat artırabilir. Yaşlı hastaların bu ilaçlardan bir veya daha fazlasını alma olasılığı özellikle yüksektir. Bu tedaviler genellikle etkisizdir ve gereksiz yere uzun süreler boyunca, yanlış dozlarda veya onaylanmamış endikasyonlar için verilmektedir. Bu ilaçların kullanımında uluslararası geniş bir değişkenlik olmasına rağmen yaşlı nüfusta kullanım prevalansı genellikle %10'un üzerindedir ve bazen %40-50'ye ulaşmaktadır. Bu kadar yüksek bir tüketim ve yüksek bir temel viral enfeksiyon ve zatürre insidansı ile önemli bir olumsuz halk sağlığı etkisine sahip olabilirler ve ilaca bağlı ölümlerin sayısı milyonda yüzler düzeyinde olabilir. Mevcut pandemi durumunda, gereksiz ve zararlı tedaviler gözden geçirilmeli ve sonunda durdurulmalıdır (Uluslararası İlaç Bültenleri Derneği, 2020).

Son olarak, halk bitkisel ilaçları doktor reçetesi olmadan kolayca satın alabilmektedir. Bazı patentli bitkisel ilaçların COVID-19'u etkili bir şekilde tedavi edebileceği iddiasından hareketle, karantina önlemlerinden kaçınan ve grip semptomları olan bazı hastaların muhtemelen bitkisel ilaçlarla kendine ilaç almaları ve hastaneye gitmekten kaçınmaları, hastalığın doğru teşhis ve tedavisini geciktirmekte ve ulusal sağlık kurumlarının test, izleme ve karantina çabalarını engellemektedir. COVID-19'un yüksek morbidite ve mortalitesi göz önüne alındığında, kanıtlanmamış endikasyon dışı ilaçların acil kullanımını görmemiz anlaşılabilir düzeydedir, ancak bitkisel ilaçlar için yeni bir endikasyon için onaylanması mutlaka kanıtlara dayanmalıdır. Geleneksel bitkisel ilaçlardan titizlikle test edilmiş ilaçlar geliştirme girişiminden vazgeçilmemelidir (Yang, 2020).

Gerek ibuprofen gerekse diğer non-steroidal antiinflamatuar ilaçların SARS-CoV virüsler üzerindeki etkileri konusunda bilgiler çelişkili olup, klinikte tedavide Dünya Sağlık Örgütü ve konunun muhatabı diğer resmi sağlık otoritelerinin ve uzmanların görüşleri esas alınmalıdır. İbuprofen ve diğer non-steroidal antiinflamatuar ilaçların kardiyovasküler ve respiratuvar yan etkileri göz önünde bulundurulduğunda COVID-19'lu hastalarda kullanımını konusunda dikkatli olunması gerektiği önerilmektedir (Little, 2020).

Tüm bunlara ek olarak, akut ya da kronik olarak kullanılan bazı ilaçların COVID-19 enfeksiyonuna duyarlılık açısından bir risk faktörü olabileceği ve/veya COVID-19 hastalığının seyri üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceği yönündeki prelinik bulgular ya da hipotez düzeyindeki öneriler, klinik açıdan dikkatle değerlendirilmesi ve yeterli bilimsel kanıtlar çerçevesinde netlik kazandırılması gereken önemli konulardır. COVID-19 pandemisi süresince özellikle kronik hastalıkları olan ve riskli grup içerisinde yer

alan hastalarda akılcı ilaç kullanımını prensiplerinin uygulanması ve farmakovijilans çalışmalarının yürütülmesi büyük önem taşımaktadır (Alp Yıldırım ve Erdal, 2020).

Sürdürülebilir etkin bir sağlık sisteminden bahsedebilmek için ilaç harcamalarının kontrol altına alınması, toplumdaki ilaç tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, akılcı ilaç kullanım politikalarının etkin ve verimli bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Türkiye’de bin kişi başına günlük antibiyotik tüketimi 31 adet iken İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ülkelerinde bu oran 18,9’dur. Türkiye’de antibiyotik kullanımını oldukça fazladır. Pandemi sonrası dönemde genel olarak gereksiz antibiyotik tüketimini azaltmak ve gereksiz ilaç tüketimini azaltmak için daha güçlü stratejiler ve programlar geliştirilmelidir (Özer ve Çetinkaya, 2020).

MATERYAL METOD

Farmakoepidemiyolojik araştırmalardan kesitsel tipte ve durum saptamaya yönelik tanımlayıcı bir araştırma olan çalışmamızda, Kapadokya bölgesinde bulunan; Nevşehir il merkezinde (Nevşehir İM) yaşayan 18 yaş ve üzeri katılımcıların COVID-19 pandemisi öncesi dönemde, ilaç kullanım alışkanlıklarını ve akılcı ilaç kullanım davranışlarını saptamak için birincil araştırma tekniklerinden olan anket yöntemi (yüz yüze) uygulanmıştır. Evren büyüklüğü 143,194 kişi olmakla birlikte, %5 hata payı ve %99 güvenilirlik seviyesinde, il merkez nüfusuyla orantılı olarak toplam 660 kişide yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anketin ilk bölümünde bulunan 6 soru demografik cevaplara yönelik sorular olup 6. sorudan itibaren ikinci bölümde yer alan 13 soru ise ilaç kullanım alışkanlığı ve farkındalık ölçmeye yönelik sorulardır.

Anket sorularına verilen cevaplar frekans (f) ve yüzde (%) cevap olarak tablo biçimine dönüştürülmüştür. Sonuçlarımız, demografik verilerle ve neden-sonuç ilişkisi olan sorularla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu yöntemi seçmemizdeki amacımız, ankete katılanların ilaç kullanım alışkanlıklarına dair bir profil analizi ortaya koymaktır.

Bulgular

Çalışma Nevşehir il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üzeri kişileri kapsamaktadır. Katılımcı sayımızın 660 kişi olduğu çalışmamızın bazı sosyodemografik özelliklerinin dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Nevşehir il merkezi bazında sosyodemografik özelliklerinin dağılımı

		Nevşehir İl Merkezi	
		f	%
Cinsiyet	Kadın	321	48,6
	Erkek	339	51,4
Yaş	18-24	455	68,9
	25-44	112	17,0
	45-64	60	9,1
	65 ve üstü	33	5,0
Medeni durum	Evli	130	19,7
	Bekar	530	80,3
Eğitim durumu	Okur-yazar değil	16	2,4
	Sadece okur-yazar	38	5,8
	İlkokul	20	3,0
	Ortaokul	102	15,5
	Lise ve dengi okullar	383	58,0
	Üniversite ve üstü	101	15,3
Sosyal güvence	SGK	580	87,9
	Özel Sağlık Sigorta Kurumları	12	1,8
	Güvence yok	68	10,3
Aylık gelir	1000 TL'nin altı	332	50,3
	1000-2300 TL arası	256	38,8
	2300-4000 TL arası	42	6,4
	4000 TL üzeri	30	4,5

Tablo 2'de katılımcıların il bazında ve genel bazda ilaçlarını temin etme durumları sunulmuştur. 660 kişiye en çok iki cevap verme hakkı tanınmıştır. Toplamda 760 cevap verilmiş olup, sonuçlar incelendiğinde, katılımcıların %63,8'i ilaçlarını genellikle muayene sonrası doktorun yazdığı reçete ile karşıladığını, %19,5'i ise tanıdık, komşu veya arkadaştan alarak temin ettiklerini bildirmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Nevşehir il merkezi bazında ilaçlarını temin etme durumlarının dağılımı

		İlaçlarınızı genellikle nereden/nasıl temin edersiniz? En çok iki cevap				
		Hekime verilen numune ürünlerden temin ederim	Eczaneden reçetesiz olarak paramla alırım	Muayene sonrası reçeteli olarak sağlık güvencemle alırım	Tanıdık/komşu/arkadaştan alırım	Evdeki ilaçlardan kullanırım
Nevşehir	(%)	1,1	7,2	63,8	19,5	8,4
İM	(f)	8	55	485	148	64

Tablo 3'te katılımcıların eğitim durumlarına göre ilaçları temin etme yollarına bakıldığında, okuryazar olmayan katılımcıların %56'sı genellikle tanıdık, komşu veya arkadaştan ilaç temin etme yolunu seçerken, eğitim durumu üniversite ve üzeri olan katılımcılarda bu oranın %6,4'e düştüğü görülmektedir. Akılcı ilaç temini açısından ise, üniversite ve üzeri eğitim durumunda olanların %72,2'si, ortaokul mezunlarının %70,4'ü, ilkökul mezunlarının %32,5'i, sadece okur-yazar olanların %20,5'i ve okur-yazar olmayanların %20'si genellikle hekime muayene sonrası ilaç teminini tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. Katılımcıların eğitim durumları ile ilaç temin etme yolu arasındaki ilişkiye bakıldığında, eğitim düzeyinin artması ilaç temininde daha akılcı davrandıklarını göstermektedir. Toplumda sağlık okur-yazarlığının artırılması anlamında eğitim durumları gözetilmeksizin yaklaşım sergilenmesi bu farkın kapatılması için önem arz etmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların eğitim durumlarına göre ilaçları temin etme yolları.

		İlaçlarınızı genellikle nereden/nasıl temin edersiniz? En çok iki cevap									
		Hekime verilen numune ürünlerden temin ederim		Eczaneden reçetesiz olarak paramla alırım		Muayene sonrası reçeteli olarak sağlık güvencemle alırım		Tanıdık/komşu/arkadaştan alırım		Evdeki ilaçlardan kullanırım	
		%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
Okur-yazar değil		0,0	0	8,0	2	20,0	5	56,0	14	16,0	4
Sadece okur-yazar		5,1	4	12,8	10	20,5	16	38,5	30	23,1	18
İlkokul		2,5	1	25,0	10	32,5	13	30,0	12	10,0	4
Ortaokul		2,4	3	9,6	12	70,4	88	11,2	14	6,4	8
Lise ve dengi		0,0	0	3,5	13	72,2	265	19,1	70	5,2	19
Üniversite ve üstü		0,0	0	6,4	8	78,4	98	6,4	8	8,8	11

Katılımcıların %73,6'sı genellikle ilaçlarını saklama yeri olarak çekmece veya dolap yönünde tercih ettiklerini görmekteyiz (Tablo 4). Burada saklama yerinden ziyade, her kullanılan ilaç için belirlenmiş saklama koşullarına uygun şartları sağlayan yerlerin seçilmesi önem taşımaktadır. Bu ayırımın yapılabilmesi için eczacının bilgilendirmesi veya kişinin kullanma talimatında yer alan saklama koşulları kısmını okuması yol gösterici nitelikte olacaktır.

Tablo 4. Katılımcıların Nevşehir il merkezi bazında ilaçlarını saklama yerlerinin dağılımı.

		İlaçlarınızı genellikle nerede saklıyorsunuz? Tek cevap					
		Ecza dolabında	Buzdolabında	Çekmece / dolapta	Balkonda	Pencere kenarlarında	Isı koşullarına göre (yazın buzdolabı / kışın ecza dolabı)
Nevşehir	(%)	17,0	6,8	73,6	0,0	0,8	1,8
İM	(f)	112	45	486	0	5	12

Çalışmamızdaki diğer bir soruyla ilişki kurularak, prospektüs veya kullanma talimat bilgilerinin “saklama koşullarını” okuyan ve okumayan katılımcıların, ilaçları sakladıkları yerlere bakıldığında, ilaçlarını çekmece veya dolapta saklayan katılımcıların %72,2'si saklama koşullarını okumadıklarını, ısı koşullarına göre saklayanların %83,3 saklama koşullarını okuduklarını ve buzdolabında ilaçlarını saklayan katılımcıların %88,9'unun saklama koşullarını okuduklarını görmekteyiz. Bu sonuçlara göre, kullanma talimatında saklama koşulları kısmını okuyanların ilaçları saklamada daha dikkatli davranış sergilediklerini söyleyebiliriz (Tablo 5).

Tablo 5. Prospektüs veya kullanma talimat bilgilerinin “saklama koşullarını” okuyan ve okumayan katılımcıların, ilaçları sakladıkları yerlere göre dağılımı

		Ecza dolabında		Buzdolabında		Çekmece / dolapta		Balkonda		Pencere kenarlarında		Isı koşullarına göre (yazın buzdolabı / kışın ecza dolabı)	
		Saklama koşullarını okuma durumu											
		Evete	Hayır	Evete	Hayır	Evete	Hayır	Evete	Hayır	Evete	Hayır	Evete	Hayır
Nevşehir	(%)	75,9	24,1	88,9	11,1	27,8	72,2	0,0	0,0	40,0	60,0	83,3	16,7
İM	(f)	85	27	40	5	135	351	0	0	2	3	10	2

Çalışmamızda katılımcıların %86,7'si ilaç hakkında bilgi almak için herhangi bir başvuruda bulunurken, %13,3'ü bilgi almak için başvuru yapmamaktadır. İlaç hakkında bilgi almak için başvuru yapan katılımcıların ilk

olarak %61,5'i kullanma talimatına, %14,3'ü internete ve %9,8'i eczacıya başvurarak bilgi edindiği sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Katılımcıların ilaç hakkında bilgi almak için yaptığı başvuruların dağılımı

		İlaç hakkında bilgi almak için ilk olarak kime veya neye başvurursunuz? Tek cevap							
		Başvururum							
		Başvurmam	Hekim	Eczacı	Hemşire	İlaç daha önce kullanan tanıdıklar	İnternette yararlanma	Prospektüsü / Kullanım Talimatını okurum	Başvururum
Neşehir	(%)	13,3	3,3	9,8	3,8	7,2	14,3	61,5	86,7
İM	(f)	88	19	56	22	41	82	352	572

İlaç kullanırken istenmeyen bir etki görüldüğünde ilk olarak katılımcıların %94,2'si herhangi bir kaynağa başvururken, %5,8'i ise hiçbir başvuru yapmamaktadır. İlaç kullanırken istenmeyen bir etki ile karşılaştığında bilgi alan katılımcıların ilk olarak %40,2'si kullanma talimatına, %23,5'i eczacıya ve %18'i internetten yararlanarak ilaç ile ilgili bilgiye erişmeye çalıştığını görmekteyiz (Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların ilaç kullanırken istenmeyen bir etki görüldüğünde başvurduğu yerlerin dağılımı

		İlaç kullanırken istenmeyen bir etki görüldüğünde ilk olarak kime veya neye başvurursunuz? Tek cevap							
		Başvururum							
		Başvurmam	Hekim	Eczacı	Hemşire	İlaç daha önce kullanan tanıdıklar	İnternette yararlanma	Prospektüsü / kullanım talimatını okurum	Başvururum
Neşehir	(%)	5,8	7,2	23,5	2,3	8,8	18,0	40,2	94,2
İM	(f)	38	45	146	14	55	112	250	622

Katılımcılardan ilaç kullanırken istenmeyen bir etki görüldüğünde ilk olarak kullanma talimatlarına bakanların %87,2'si prospektüs veya kullanma talimatı bilgilerinin yan etkiler kısmını okumaları doğru bilgiye erişimde akılcı yaklaşıklarını, istenmeyen etki yaşadığında internetten yararlanan katılımcıların %88,4'ünün yan etkiler kısmını okuduklarını söylemişlerdir. Katılımcıları yan etkiler kısmını okumalarına rağmen internetten yararlanma yoluna iten sebeplerin başında bilgiye internetten daha hızlı erişim, kullanma talimatının kaybedilmiş olması veya talimatın anlaşılması olabileceği düşünülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Katılımcılardan, prospektüs veya kullanma talimat bilgilerinin “Yan Etkiler” bölümünü okuyanların ve okumayanların ilacı kullanırken istenmeyen bir etki gördüğünde başvurduğu yerlerin dağılımı

		Başvururum													
		Başvurmam		Hekim		Eczacı		Hemşire		İlacı daha önce kullanan tanıdık		İnternette yararlanma		Prospektüsü / kullan talimatı okuma	
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Nevşehir İM	(%)	10,5	89,5	11,1	88,9	15,1	84,9	57,1	42,9	23,6	76,4	88,4	11,6	87,2	12,8
	(f)	4	34	5	40	22	124	8	6	13	42	99	13	218	32

Katılımcılara ilaç kullanmayı hangi durumlarda bıraktıklarını sordumuzda, %67,6’sı şikayetleri azaldığında veya bittiğinde, %83’6’sı hekim tavsiyesine göre, %91,2’si hekimin önerdiği süre bitince, %31,4’ü faydası olmadığını düşündüğünde, %75,6’sı yan etkileri olduğunu fark ettiğinde, %34,1’i ilacın tadını veya kokusunu beğenmediğinde, %45,8’i ilacı kullanmakta zorluk çektiğinde ve %86,1’i ilacın son kullanma tarihinin geçtiğini fark ettiğinde ilacı kullanmayı bıraktıkları cevabını vermişlerdir (Tablo 9).

Tablo 9. Katılımcıların ilaçları kullanmayı hangi durumlarda bıraktığının dağılımı

		Hangi durumlarda ilaç kullanmayı bıraktırsınız?							
		Şikayetlerim azaldığında veya bittiğinde		Hekim tavsiyesine göre		Hekimin önerdiği süre bitince		Faydası olmadığını düşünme	
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Nevşehir İM	(%)	67,6	32,4	83,6	16,4	91,2	8,8	31,4	68,6
	(f)	446	214	552	108	602	58	207	453
		Yan etkileri olduğunu fark ettiğimde		İlacın tadını/ kokusunu beğenmeme		İlacı kullanmakta zorluk çektiğimde		Son kullanma tarihinin geçtiğini fark ettiğimde	
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
		Nevşehir İM	(%)	75,6	24,4	34,1	65,9	45,8	54,2
(f)	499		161	225	435	302	358	568	92

Tedaviden sonra ellerinde fazla kalan ilaçları çoğunlukla ne yaptıklarına bakıldığında, katılımcıların %70,9’u çoğunlukla ilacı evde saklayarak bir sonraki tedavi süreçlerinde değerlendirdikleri, %21,8’inin ise tanıdıklara vermek üzere bireysel tedavi için verilen ilaçların akılcı olmayan kullanımlara yol açabilecek bir yolu seçtiklerini görmekteyiz (Tablo 10).

Tablo 10. Katılımcıların tedaviden sonra elinde fazladan kalan ilaçları çoğunlukla ne yaptığının dağılımı

		Tedaviden sonra elinizde fazladan ilaç kaldığında çoğunlukla ne yaparsınız? Tek cevap						
		Evde saklarım	Tanıdıklara veririm	Çöpe atarım	Lavaboya / tuvalete dökerim	Hastaneye götürürüm	Sağlık ocağına götürürüm	Eczaneye götürürüm
Nevşehir	(%)	70,9	21,8	2,3	3,9	0,0	0,8	0,3
İM	(f)	468	144	15	26	0	5	2

Evlerinde son kullanma tarihi geçmiş veya bozulmuş ilaçları fark ettiklerinde genellikle ne yaptıklarını sorduğumuzda, katılımcıların %48,9'u genellikle çöpe attıklarını, %28,3'ünün lavaboya veya tuvalete döktüğünü ve %13,3'ünün evde sakladığını görmekteyiz (Tablo 11).

Tablo 11. Katılımcıların evlerinde son kullanma tarihi geçmiş veya bozulmuş ilaç olduğunu fark ettiğinde genellikle ne yaptığının dağılımı

		Evinizde son kullanma tarihi geçmiş veya bozulmuş ilaç olduğunu fark ettiğinizde genellikle ne yaparsınız? Tek cevap						
		Evde saklarım	Çöpe atarım	Lavaboya / tuvalete dökerim	Hastaneye götürürüm	Sağlık ocağına götürürüm	Eczaneye götürürüm	Kullanmaya devam ederim
Nevşehir	(%)	13,3	48,9	28,3	0,0	1,2	1,8	6,4
İM	(f)	88	323	187	0	8	12	42

Rahatsızlandıklarında ilk olarak ne yaptıklarını saptamaya yönelik sorumuzda, katılımcıların %45,2'si ilk olarak muayene olmaya sağlık kuruluşuna gitmeyi tercih ederek akılcı bir yaklaşım sergilediğini görmekteyiz (Tablo 12).

Tablo 12. Katılımcıların rahatsızlandıklarında ilk olarak ne yaptığının dağılımı

		Rahatsızlandığınız zaman ilk olarak ne yaparsınız? Tek cevap						
		Muayene olmak için sağlık kuruluşuna giderim	Komşu / tanıdık tavsiyesi alırım	İnternette araştırma yaparak tedavime karar veririm	Evdeki ilaçlarla tedavimi yapmaya çalışırım	İlaç içermeyen tedavilere yönelirim	Eczacıya danışırım	Geçmesini beklerim
Nevşehir	(%)	45,2	4,4	8,8	11,8	17,3	6,7	5,9
İM	(f)	298	29	58	78	114	44	39

Evde kullanılmayan ilaçların bulunmasının hangi durumdan/durumlardan kaynaklandığını tespit etmeye çalıştığımız farkındalık sorumuzda, katılımcıların %64,4'ü lazım olur diye ilaç aldığından, %77,6'sı ilaçların son kullanma tarihlerinin geçtiğinin farkına varmadığından, %69,1'i iyileştiğini

hissettiği anda ilacı kullanmayı bıraktığından dolayı kaynaklandığını söylememiz mümkündür (Tablo 13).

Tablo 13. Katılımcılara göre evde kullanılmayan ilaçların bulunmasının hangi durumdan kaynaklandığına göre dağılımı

		Sizce evde kullanılmayan ilaçların bulunması hangi durumdan/durumlardan kaynaklanır? Evet=E, Hayır=H							
		Lazım olur diye ilaç aldığımdan		İlaçların son kullanma tarihlerinin geçtiğinin farkına vardığımdan		İyileşme hissettiğimde ilacı bıraktığımdan		Tanıdık tavsiyesi üzerine reçetesiz ilaç aldığımdan	
		E	H	E	H	E	H	E	H
Nevşehir	(%)	64,4	35,6	77,6	22,4	69,1	30,9	6,7	93,3
İM	(f)	425	235	512	148	456	204	44	616
		İlacın yan etkilerini gördüğümde tedaviyi bıraktığımdan		Hekim ilacı değiştirdiğinde ilacı kullanmak istemediğimden		İlacı kullanmada zorluk çektiğimde tedaviyi bıraktığımda		İlacı karşı önyargım oluştuğunda tedaviyi bıraktığımdan	
		E	H	E	H	E	H	E	H
Nevşehir	(%)	11,5	88,5	45,8	54,2	19,4	80,6	12,4	87,6
İM	(f)	76	584	302	358	128	532	82	578

Çalışmamızda eczaneden reçetesiz ilaç alma durumlarına ve alınıyorsa tercihlerin neye göre belirlendiğine baktığımızda, katılımcıların %86,7'si reçetesiz ilaç almıyorken; %13,3'ü almaktadır. Reçetesiz ilaç alanların en çok iki cevap hakkı ile değerlendirilmesi sonucu, katılımcıların %51,1'i muayenelerde hekimin yazdığı ilaçlara ve %43,2'sinin önceden kullanıp faydasını gördüğü ilaca göre belirlediğini görmekteyiz (Tablo 14).

Tablo 14. Katılımcıların eczaneden reçetesiz ilaç alma durumlarında tercihlerinin dağılımı

		Eczaneden reçetesiz ilaç alıyorsanız bu ilaçları daha çok neye göre tercih edersiniz? En çok iki cevap							
		Daha önce kullanıp faydasını gördüğüm ilaca göre	Eczacı tavsiyesine göre	Muayenede hekimin yazdığı ilaçlara göre	Tanıdık tavsiyesine göre	Danışılan hekimin tavsiyesine göre	Fiyata göre		
		Almıyorum			Alıyorum			Alıyorum	
Nevşehir	(%)	86,7	43,2	29,5	51,1	12,5	17,0	20,5	13,3
İM	(f)	572	38	26	45	11	15	18	88

Gelir durumunun eczaneden reçetesiz ilaç alımı tercihindeki etkisine baktığımızda, gelir durumu düşük gruplarda fiyat ön planda tutulurken, gelir durumu yükseldikçe daha önce kullanılıp faydası görülen ilacın tercih edildiği anlaşılmıştır (Tablo 15).

Tablo 15. Katılımcıların eczaneden reçetesiz ilaç alma durumlarında tercihlerinin gelir durumuna göre dağılımı

Eczaneden reçetesiz ilaç alıyorsanız bu ilaçları daha çok neye göre tercih edersiniz? En çok iki cevap																
	Almıyorum		Daha önce kullanıp faydasını gördüğüm ilaca göre		Eczacının tavsiyesine göre		Muayenelerde hekimin yazdığı ilaçlara göre		Tanıdık tavsiyesine göre		Danıştığım hekimin tavsiyesine göre		Fiyatına göre		Alıyorum	
	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
1000 TL'nin altı	47,9	316	43,8	7	25,0	4	6,3	1	31,3	5	6,3	1	75,0	12	2,4	16
1000-2300 TL arası	36,1	238	5,6	1	50,0	9	11,1	2	5,6	1	11,1	2	77,8	14	2,7	18
2300-4000 TL arası	2,0	13	75,9	22	6,9	2	48,3	14	6,9	2	10,3	3	6,9	2	4,4	29
4000 TL üzeri	0,8	5	84,0	21	16,0	4	20,0	5	12,0	3	4,0	1	24,0	6	3,8	25

İlaç kullanımı alışkanlıklarından prospektüs veya kullanma talimatı bilgilerinin okunup okunmadığını, okunuyorsa hangi bölümlerine daha çok ağırlık verildiğini anlamayı amaçladığımız anket sorumuzda, katılımcıların %40,2'si kullandıkları ilacın prospektüs veya kullanma talimatı bilgilerini hiç okumazken, %59,8'i okuduğunu belirtmiştir (Tablo 16).

Okuyan 395 kişinin, okuduğu kısımları seçmesi istenmiş ve toplamda 1606 seçim işlemi yapılmıştır. Yapılan seçimlerin yüzdesi azalan şekilde incelendiğinde; okuyan katılımcıların %93,4'ünün en çok yan etkiler kısmını okuduklarını, %81'inin ilacın neye yaradığını (endikasyonu), %78'inin ilacın kullanım şeklini, %68,9'unun saklama koşullarını, %31,9'unun dozlar kısmını, %30,6'sının kullanılmaması gereken durumları (kontraendikasyonu), %10,4'ünün uyarılar kısmını, %6,6'sının kullanım süresini ve %5,8'inin diğer ilaçlarla olan etkileşimler kısmını okuduğunu görmekteyiz (Tablo 16).

Tablo 16. Prospektüs veya kullanma talimatını okuyan katılımcıların hangi kısımlarını okuduğunun dağılımı

		Aldığınız ilacın prospektüs veya kullanma talimat bilgilerinin hangi kısımlarını okursunuz? Çoklu cevap										
		İlacın neye yaradığı	Kullanım şekli	Yan etkiler	Diğer ilaçlarla olan etkileşimi	Doz	Uyarı	Kullanılmaması gereken durumlar	Kullanım süresi	Saklama koşulları		
		Okumam	Okurum							Okurum		
Nevşehir	(%)	40,2	81,0	78,0	93,4	5,8	31,9	10,4	30,6	6,6	68,9	59,8
İM	(f)	265	320	308	369	23	126	41	121	26	272	395

Çalışmamızın diğer bir bölümünde katılımcılara yöneltilen ifadelerle verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. İlaç kullanım alışkanlığını incelemeye yönelik olan ifadelerin tümüne cevap vermeleri istenmiş olup, cevapların yüzde (%) ve frekans (f) olarak dağılımı Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. İlaç kullanım alışkanlıklarını incelemeye yönelik katılımcılara yöneltilen ifadelerle verilen cevapların dağılımı

Evet			Hayır	
(%)	f		(%)	f
53,6	354	İlaçların son kullanma tarihlerini takip ederim	46,4	306
3,3	22	Hekime ilaçlarımın nasıl kullanılacağını sorarım	96,7	638
30,5	201	Muadil ilaç kullanmaktan rahatsızlık duyarım	69,5	459
18,8	124	Sağlık çalışmam olmayan birinin tavsiyesiyle ilaç kullanırım	81,2	536
70,5	465	Hasta olduğum zamanlarda hekime başvurmadan önce ilaç kullandığım olur	29,5	195
77,6	512	Tanıdık/arkadaş ve aileme ilaç tavsiye ettiğim olur	22,4	148
12,9	85	İlacı hekimin veya eczacının anlattığı şekillerde kullanmadığım olur	87,1	575
6,8	45	İlaç almayı unuttuğum zamanlar olur	93,2	615
4,8	32	Muayene olmadan sağlık kuruluşlarında ilaç yazdırırım	95,2	628
17,0	112	Lüzum olur diye sağlık ocağına ilaç yazdırmaya giderim	83,0	548
5,9	39	Eczacıma bana reçetesiz ilaç veya takviyeler önerir.	94,1	621
74,1	489	Herhangi bir şikayet ya da hastalığım için kendi kendime ilaç kullanırım	25,9	171
9,8	65	Birde fazla ilaç kullanmam gerektiğinde hangisinin ne için olduğunu karıştırdığım olur	90,2	595
49,7	328	Hastalanacağımı hissettiğim anlarda evde olan ilaçlardan kullanırım	50,3	332
22,0	145	Kronik bir hastalığınız (sürekli ilaç kullanımınızı gerektiren) var mı?	78,0	515
3,2	21	Evde bulunan ilaç atıklarınızı imha etmek için muhatap bulabiliyor musunuz?	96,8	639

Doktora veya eczacıya danışmadan ilaç kullanma durumu incelendiğinde, katılımcıların 98’i (%14,8) kullanmadıklarını, 562’si (%85,2) ise kullandıklarını

belirtmiştir. Katılımcıların %35,2'si en çok ağrı kesici ilaç kullandığını, bunu takiben %18,1'i soğuk algınlığı, %15,8'i kas gevşetici, %8,7'si burun spreyi, %7,5'i ateş düşürücü, %6,4'ü öksürük şurubu, %4,6'sı vitamin, %1,8'i antibiyotik, %1,4'ü depresyon ilacı ve %0,4'ü tansiyon düşürücü ilacını kullandığını görmekteyiz (Tablo 18).

Tablo 18. Doktora veya eczacıya danışmadan kullanılan ilaçların sıklığına göre tercih dağılımı

		Doktora veya eczacıya danışmadan kullandığınız ilaç var mı? Tek cevap				
		Antibiyotik	Ağrı kesici	Tansiyon düşürücü	Kas gevşetici	Depresyon ilacı
(%)		1,8	35,2	0,4	15,8	1,4
(f)		10	198	2	89	8
Nevşehir İM		Ateş düşürücü	Öksürük şurubu	Burun spreyi	Soğuk algınlığı ilacı	Vitamin
(%)		7,5	6,4	8,7	18,1	4,6
(f)		42	36	49	102	26

SONUÇ

Çalışmamız, COVID-19 pandemi öncesi Nevşehir il merkezlerindeki insanların ilaç kullanım alışkanlıklarını ve farkındalıklarını saptamaya yönelik yapılmış çalışma olması vasıtasıyla COVID-19 pandemi sonrası yapılacak çalışmalara veri sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Akılcı olmayan ilaç kullanımı küresel bir sorun olmakla birlikte ülkelerde ciddi sağlık sorunlarına ve sağlık harcamalarında ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Akılcı ilaç kullanımı; hastaların, klinik ihtiyaçlarına uygun, bireysel gereksinimlerini karşılayan dozlarda, yeterli sürede kendileri ve toplumları için en düşük maliyetle ilaç alınması olarak tanımlanmaktadır. Akılcı olmayan ilaç kullanımının yaygın örneklerine bakıldığında, aşırı ilaç kullanımı ve enjeksiyon uygulanması, çoklu ilaç kullanımı ve hatalı ilaç kullanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. COVID-19 gibi salgın hastalıkların küresel tehdit oluşturduğu dönemlerde, korunma gereksiniminin verdiği endişe ile insanlar normal dönemlere göre farklı ilaç kullanım alışkanlıkları sergileyebilmektedir. COVID-19 pandemi döneminin, ilaç kullanım alışkanlıklarında yaratacağı olası değişimleri anlayabilmemiz açısından pandemi öncesi dönemde gerçekleştirilmiş çalışmalar, pandemi sonrası normalleşme sürecinde gerçekleştirilecek çalışmalarda kullanılmak üzere, ilaç kullanım alışkanlıklarımıza yönelik alınacak tedbirler ve düzenlemeler konusunda yol gösterici nitelikte olacaktır.

Çalışmamızın sosyo-demografik bulgularından, katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde, %48,6'sı kadın, %51,4'ü erkek olarak dağılım göstermiştir. Anket yapılan kişilerin yaş dağılımlarına bakıldığında katılımcıların 455'i (%68,9) 18-24 yaş arası grubu, 112'si (%17) 25-44 yaş arası grubu, 60'ı (%9,1) 45-64 yaş arası grubu, 33'ü (%5) ise 65 yaş ve üstü grubu oluşturmuştur. Akılcı ilaç kullanımı alışkanlığında rolü olabilecek olan eğitim düzeyleri, araştırmamızda analizlerin yorumlanmasında kullanılan önemli kriterlerden biridir. Araştırmamıza katılan kişilerin büyük bir çoğunluğunu 383 kişi ile (%58) lise ve dengi okul mezunu katılımcılar oluşturmuştur. Sosyal güvence durumu incelendiğinde, katılımcıların 580'i (%87,9) SGK'lı, 12'si (%1,8) özel sağlık sigortalı, 68'i (%10,3) ise sağlık güvencesi olmayan kişilerden oluşmaktadır.

Çalışmamızda, doktora veya eczacıya danışmadan ilaç kullananların sayısı 562 (%85,2), almayanların sayısı ise 98 (%14,8)'dir. Isparta'da yapılan bir çalışmada katılımcıların %42,9'u ilacı doktora danışmadan kullandıklarını söylemişlerdir (Uskun ve diğerleri, 2004). Özçelikay'ın (2001) yaptığı bir çalışmada kişilerin %90,2'si doktora gitmeden ilaç kullandığını söylemiştir. İptes ve Khorshid'in (2004) araştırmasında öğrencilerin %44,2'sinin reçetesiz olarak ilaç kullandıkları saptanmıştır. Özkan ve arkadaşlarının (2005) yaptığı çalışmada hastaların %31,9'u hasta olduklarında doktora gitmeden eczaneden ilaç almışlardır. Çalışmamızda, ilaç kullanan katılımcıların %35,2'si en çok ağrı kesici ilacı aldığını, bunu takiben %18,1'nin soğuk algınlığı ilacını aldığını görmekteyiz. Pınar'ın (2010) yaptığı tez çalışmasında, doktora danışmadan ilaç kullanan kişilerin %98,4'ü ağrı kesici ateş düşürücü ilaç, %53,1'i antigribal ilaç, %34,3'ü antibiyotik kullandıklarını söylemişlerdir. Muğla'da yapılan çalışmada doktora danışmadan kullanılan ilaçlar, %92,4 ile ağrı kesiciler, %16,3 ile antibiyotikler olarak bulunmuştur (Baybek, Bulut ve Çakır, 2005). Ankara'da yapılan bir çalışmada araştırmaya katılanların %93,7'si ağrı kesici ilaçları doktora danışmadan kullandığını söylemiştir (Önder ve diğerleri, 2002). Ankara Üniversitesi öğrencilerinde yapılan çalışmada doktora başvurmadan kullanılan ilaçların %63'ü ağrı kesiciler, %12,5'i antigribal ilaçlar, %4,5'i antibiyotikler olarak bulunmuştur (Özçelikay, Asil ve Köse, 1995). Tüm dünyada analjezik ilaçlar en sık kullanılan ilaçlar arasında yer almaktadır. Çalışmamızda ağrı kesici ilaçlardan sonra en sık uygunsuz kullanılan ilaç soğuk algınlığı ve kas gevşetici ilaçlar olarak saptanmıştır. Ağrı kesici ve enflamasyon giderici olarak gerek ibuprofen gerekse diğer non-steroidal antiinflamatuvar ilaçların virüsler üzerindeki etkileri konusunda bilgiler çelişkili olup, klinikte tedavide DSÖ ve konunun muhatabı diğer resmi sağlık otoritelerinin ve uzmanların görüş ve direktifleri

esas alınmalıdır. İbuprofen ve diğer non-steroidal antiinflamatuar ilaçların kardiyovasküler ve respiratuvar yan etkileri göz önünde bulundurulduğunda COVID-19'lu hastalarda kullanımı konusunda dikkatli olunması gerektiği önerilmektedir (Little, 2020).

Katılımcıların rahatsızlandıklarında ilk olarak ne yaptıklarını saptamaya yönelik sordüğümüz soruda, katılımcıların %45,2'si ilk olarak muayene olmaya sağlık kuruluşuna gitmeyi, %17,3'ünün ilaç içermeyen tedavilere yöneldiğini, %11,8'nin evdeki ilaçlarla tedavisini yapmaya çalıştıkları saptanmıştır. İlhan ve arkadaşlarının (2014) çalışmasında, katılımcıların %59,5'i sağlık sorunu olduğunda ilk olarak sağlık kuruluşuna başvurduğunu belirtirken, %30,2'si evdeki mevcut ilaçları kullandığını, %20,8'i ise bitkisel/geleneksel yöntemlere başvurduğunu ifade etmiştir. Ankara'da 2008 yılında yapılan bir araştırmada katılımcıların %60,5'i bir sağlık problemiyle karşılaştıklarında ilk olarak doktora başvurduğunu belirtmiştir (İlhan ve diğerleri, 2009). Türkiye genelinde 2011 yılında yapılan "Toplumda Antibiyotik Kullanımı Sıklığı ve Hekimlerin Antibiyotik Reçetesi Yazma Durumları ile İlişkili Etmenlerin Belirlenmesi" adlı araştırmada; katılımcıların %65,4'ü sağlık sorunu olduğunda ilk olarak doktora başvurduğunu, %17,1'i evdeki ilaçları kullandığını %14,9'u bitkisel-geleneksel yöntem kullandığını belirtmiştir (İlhan, 2011).

Çalışmamızda katılımcıların %86,7'si ilaç hakkında bilgi almak için bir başvuruda bulunurken, %13,3'ü bilgi almak için başvuru yapmamaktadır. İlaç hakkında bilgi almak için başvuru yapan katılımcıların ilk olarak %61,5'nin prospektüs veya kullanma talimatını okuyarak, %14,3'ünün internetten yararlanarak, %3,3'ünün ise hekime başvurarak bilgi edindiği sonucuna ulaşılmıştır. Pınar'ın (2010) çalışmasında, ankete katılan kişilerin %32,5'i doktordan, verdiği ilaç hakkında bilgi istediğini söylemişlerdir. Özkan ve arkadaşlarının (2005) çalışmasında görüşülen kişilerin %54'ü doktordan ilaçlar hakkında bilgi almak istediklerini belirtmişlerdir. Çalışmamızda ilaç hakkında bilgi almak için ilk olarak kullanma talimatını okumanın doğru bir yaklaşım olduğunu, internetten yararlanma da ise yanıltıcı ve yanlış bilgilere ulaşma ihtimali olduğundan daha resmi kaynakların kullanılması akılcı ilaç kullanımını destekleyecektir.

Prospektüs veya kullanma talimatı bilgilerinin okunup okunmadığını, okunuyorsa hangi kısımlarına daha çok ağırlık verildiğini incelediğimizde, katılımcılar, ilacın prospektüs veya kullanma talimat bilgilerini 265 kişi (%40,2)'u hiç okumazken, 395 kişi (%59,8) okumuştur. Okuyan katılımcıların %93,4'ünün yan etkiler kısmını, %81'i ilacın neye yaradığını (endikasyonu),

%78'inin ilacın kullanım şeklini okuduğunu görmekteyiz. Adana'da yapılan ilaç kullanım alışkanlığı araştırmasında, katılımcıların %72,1'i kullandıkları ilacın prospektüslerini okuduklarını söylemişlerdir (Pınar, 2010). Muğla'da yapılan çalışmada katılımcıların %96,6'sı prospektüsü okuduklarını söylemişlerdir (Baybek, Bulut ve Çakır, 2005). İptes ve Khorshid'in (2004) çalışmasında öğrencilerin %80,8'i ilaç kullanmadan önce prospektüsü okuduklarını söylemişlerdir. Çalışmamızda eğitim düzeyinin artışıyla prospektüs veya kullanma talimatının genel anlamda okunma oranının arttığını söyleyebiliriz. Pınar (2010), eğitim düzeyi arttıkça kullanılan ilacın prospektüsünü okuma durumunun da arttığını saptamıştır. Özkan ve arkadaşlarının (2005) çalışmasında da çalışmamıza benzer olarak eğitim düzeyi ile ilacın prospektüsünü okumanın arttığı gözlenmiştir.

İlacı kullanırken istenmeyen bir etki ile karşılaştığında, katılımcıların ilk olarak %40,2'sinin ilacın prospektüs veya kullanma talimatına, %23,5'inin eczacıya, %18'inin ise internetten yararlandığını görmekteyiz. Adana ilindeki çalışmada, katılımcıların %40,6'sı ilacında yan etki gördüğünde doktora başvurduğunu söylemiştir (Pınar, 2010). Muğla'daki çalışmada katılımcıların %36,5'i yan etki gördüğünde ilacı bıraktıklarını belirtmişlerdir (Baybek, Bulut ve Çakır, 2005). Manisa'daki çalışmada ise kişilerin %54,2'si yan etki gördüğünde doktora başvurduklarını söylemişlerdir (Yılmaz, Karaca, Uçar ve Yüce, 2008). Ankara'da Batıkent 2 No'lu Sağlık Ocağı bölgesinde yapılan çalışmada katılımcıların %43,7'si ilacın yan etkisi olduğunda doktora başvurduklarını söylemişlerdir (Altıntaş ve diğerleri, 2003). İlaça bağlı istenmeyen etki görüldüğünde doktora, eczacıya ve kullanma talimatına başvurmak akılcı ve en doğru olan yaklaşımdır. İnternette yapılan sorgulamalarda kişiye kaygıyı artırıcı ve sağlık uzmanı olmayan kişiler tarafından verilen yanlış bilgiler tedavi sürecinin aksamasına neden olabilmektedir.

Çalışmamızda, Katılımcıların %53,6'sı ilaçların son kullanma tarihlerini takip ettiklerini söylemişlerdir. Pınar'ın (2010) çalışmasında, ilacı kullanmadan önce son kullanma tarihine bakanların oranı %85,8 bulunmuştur. Ankara'da yapılan çalışmada katılımcıların %88,4'ü ilaçların son kullanma tarihlerine baktıklarını söylemişlerdir (Göçgeldi ve diğerleri, 2009). Bir diğer sorumuzda, katılımcıların büyük bir çoğunluğu son kullanma tarihi geçmiş veya bozulmuş ilaç fark ettiğinde bertaraf etme yöntemi olarak ekolojik çevreye zarar veren, çöpe (%8,9) veya lavaboya/tuvalete dökerek (%28,3) ilacı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Pınar (2010), tez çalışmasında; katılımcıların %49'unun son kullanma tarihi geçen ilaçları çöpe attıklarını, %13,7'sinin hastane, eczane ve sağlık ocağına verdiğini söylemiştir. Muğla'da yapılan çalışmada son kullanma tarihi geçen ilaçları, kişilerin %56,8'i evde sakladığını,

%24'ü attığını, %9,6'sı sağlık kuruluşuna verdiğini söylemiştir (Baybek, Bulut ve Çakır, 2005). Bu yönde yapılan atık su analizi çalışmaları, ilaç kullanım ve imha etme alışkanlıklarımızı ortaya koyabilecektir. Atık ürünlerin ayak izi niteliğinde olan atık su analizi çalışmaları ile akılcı olmayan ilaç kullanım durumlarının saptanması son derece önemli hale gelmiştir.

Katılımcıların %73,6'sı ilaçlarını genellikle çekmece/dolapta, %17'si ecza dolabında, %6,8'i ilaçlarını buzdolabında sakladığı, %1,8'inin ise ısı koşullarını dikkate alarak saklama yerlerini mevsime göre değiştirdiği görülmektedir. Pınar (2010), çalışmasında katılımcıların %45,1'inin ilaçları buzdolabında sakladıkları sonucuna ulaşmıştır. Ankara'daki çalışmada katılımcıların %42,2'si ilaçlarını buzdolabında sakladıklarını, %23,2'si ise ecza dolabında ve oda sıcaklığında sakladıklarını ifade etmişlerdir (Göçgeldi ve diğerleri, 2009). İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası'nın 26 ilde yaptığı bir çalışmada katılımcıların %64,5'i ilaçlarını buzdolabında sakladıklarını söylemişlerdir (İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası, 2009). Batıkent Sağlık Ocağı'nda yapılan çalışmada bireylerin %43,5'i ilaçlarını buzdolabında sakladıklarını belirtmişlerdir (Altıntaş ve diğerleri, 2003). İlaçların içeriklerine göre saklanma koşulları değişebilmekle birlikte genel olarak ilaçların kutu yüzeyinde veya kullanma talimatında yazan dereceye göre saklanması veya ısı koşullarına göre saklanması ürünün etkinliği açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamızda, katılımcıların %64,4'ü lazım olur diye ilaç aldığından/yazdırdığından evde kullanılmayan ilaçların bulunduğunu söylemişlerdir. Adana'da yapılan bir çalışmaya katılanların %28,9'u evde bulunsun diye ilaç yazdırdıklarını söylemişlerdir (Pınar, 2010). Ankara'daki çalışmada kişilerin %43,6'sı ilaç yazdırmaya gittiklerini söylemişlerdir. İlaç yazdırmaya gidenlerin evlerinde artık ilaç bulunma yüzdesi yüksek çıkmıştır (Göçgeldi ve diğerleri, 2009). Evde biriken ilaçların imha edilmesi hem muhatap bulma zorluğundan hem de çevreye zarar verici bertaraf edilme yöntemlerinin tercih edilmesinden dolayı iyi yönetilmesi gereken bir tüketim davranışıdır. Evde bulunan ilaçların takibi, hekimi reçete yazmadan önce bilgilendirme ve ihtiyaç halinde ilaç alma davranışları bu zorlukların aşılması için gereken akılcı yaklaşımlardır.

Araştırmamızda katılımcıların %49,7'si hastalanacağını hissettiği anlarda evdeki ilaçlardan kullandığını söylemişlerdir. Benzer çalışmalarda farklı yüzdelere sahip sonuçlar çıkmış olsa da, semptomları gidermeye yönelik olarak evde bulunan ilaçlardan öz tedaviye başlama yaygınlık göstermektedir. Özellikle COVID-19 salgın döneminde insanların evde kalış sürelerinin artması, sağlık kuruluşlarına gitmede endişe duymaları ve basit rahatsızlıkların

yol açtığı semptomları salgının seyrine göre içselleştirmeleri evde bulunan ilaçlardan kullanmalarını tercih etmelerine neden olabilmektedir. Bu yaklaşım, ister istemez hatalı teşhise bağlı yanlış ilaç kullanımından evde bulundurulmuş ilaç sayılarının artmasına kadar birçok akılcı olmayan ilaç kullanımını ortaya çıkaracaktır. Bu noktada dijital eczane destek sistemlerinin ihtiyaç noktasında devreye girmesiyle ilaç kullanımına bağlı hataların önlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

İnsanların hasta olduklarındaki tutumları; sağlığı algılamaları, sağlık bilgi düzeyleri, eğitim durumları, gelir düzeyleri, sağlık kurumlarından beklentileri gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Kişilerin ilaç kullanım tutum ve davranışlarının belirlenmesinde; ilaç yazma yetkisine sahip olan hekimlerin ilaç bilgisi, hastaya yaklaşımı, bilgilendirilmesi kadar hastaların sosyodemografik özellikleri ve sosyal çevrelerinden etkilenmeleri de rol oynamaktadır (Mackenbach ve diğerleri, 2008; Weitof ve diğerleri, 2008).

Çalışmamızda ilaç kullanım ilkelerine uyumsuz bazı davranışlar sergilenmekle beraber katılımcıların ilaç kullanımına yönelik karşılaştıkları sorunlarda ve bireysel karar verme ile karşı karşıya kaldıklarında doğru ve güvenilir davranış eğiliminde oldukları saptanmıştır. Aynı zamanda eğitim düzeyinin artmasıyla Akılcı İlaç Kullanımı'nın (AİK) destekleniyor oluşu, sağlık okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve eğitim süreçlerine dahil edilmesi anlamında önemli bir husustur. Sağlık profesyonellerinin devreye girmesi ile artan ilaç kullanım uyuncu, kendin kendine tedavi yönteminde uyuncun azalması bu konuda kapsamlı ve bilgilendirici çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca ilaç temini, takibi ve imhası konusunda ayrıştırılması gereken bilgi kirliliği bulunmaktadır. Bu konuda doğru bilgi kaynaklarına erişim ve akılcı davranışları teşvik edici uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle COVID-19 ve benzeri yaşanabilecek salgın dönemlerinde toplumun ilaç kullanımı, kendi kendine tedavi yöntemleri, doğru bilgiye ulaşma ve olası ilaç etkileşmelerine karşı tedbirler konusunda hızlı ve doğru bilgilendirme yapılması son derece önem taşımaktadır. Sağlık hizmeti talebini karşılama noktasında toplumu oluşturan her bireyin ilaç ihtiyacını, kullanımını ve imhası konusunda akılcı ilaç kullanım kültürünün nesilden nesile aktarılabilen bir yaklaşımla benimsemesi umut verici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Afridi MI., Rasool G., Tabassum R., Shaheen M., Siddiquallah, & Shujauddin M. (2015). Prevalence and pattern of self-medication in Karachi: a community survey. *Pak J Med Sci.*, 31(5), 124–125. <https://dx.doi.org/10.12669%2Fpjms.315.8216>
- Alhomoud F., Aljamea Z., Almahasnah R., Alkhalifah K., Basalelah L., & Alhomoud FK. (2017). Self-medication and self-prescription with antibiotics in the Middle East-do they really happen? A systematic review of the prevalence, possible reasons, and outcomes. *International Journal of Infectious Diseases*, 57, 3–12. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2017.01.014>
- Alp Yıldırım Fİ., Erdal MS. (2020). COVID-19 Sürecinde İbuprofen ve Diğer Nonsteroidal Antienflamatuvar İlaçların Kullanımının Güvenirliliği, Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi, 3, 88-91. <http://doi.org/10.26650/jarhs2020-s1-0011>
- Altıntaş H., Beyhun NE., Tezcan ME., Çelebi S., Ünal M., Turan O., & Yücel O. (2003). Batıkent-2 nolu sağlık ocağı bölgesindeki basın-iş 19 sitesinde yaşayan 15 yaş ve üstü bireylerin akılcı ilaç kullanımlarının saptanması. 8.Halk Sağlığı Günleri. Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler Bildiri Özetleri. 23-25 Haziran 2003, Sivas, s.63.
- Baybek H., Bulut D., Çakır A. (2005). Muğla Üniversitesi idari personelinin ilaç kullanma alışkanlıklarının belirlenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 53-67. <https://dergipark.org.tr/pub/musbed/issue/23525/250646>
- Djulbegovic, B., Guyatt, G (2020). Evidence-based medicine in times of crisis. *Journal of Clinical Epidemiology*, 126, 164-166. <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.jclinepi.2020.07.002>
- Dünya Sağlık Örgütü (2000). Guidelines for the regulatory assessment of medicinal products for use in self-medication. Erişim adresi <https://apps.who.int/iris/handle/10665/66154>
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], (2020). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: mythbusters. Erişim adresi <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters>
- Dünya Sağlık Örgütü. (1995). Report of the WHO expert committee on national drug policies. Erişim adresi <https://apps.who.int/iris/handle/10665/63068>
- Dünya Sağlık Örgütü. (2010). Promoting rational use of medicines. Erişim adresi <https://www.who.int/activities/promoting-rational-use-of-medicines/>
- Eticha T., Mesfin K. (2014). Self-medication practices in Mekelle, Ethiopia. *PLoS One*, 9(5), e97464. <https://dx.doi.org/10.1371%2Fjournal.pone.0097464>
- Gautam P. (2020, 26 Mart). Self-medicating to ward off or treat COVID-19 is a big no!. <https://thelocalindian.com/story-feed/awareness/self-medication-coronavirus-covid-19-pandemic-20327>
- Göçgeldi E., Uçar M., Açikel CH., Türker T., Hasde M., & Ataç A. (2009). Evlerde atık ilaç bulunma sıklığı ve ilişkili faktörlerin araştırılması. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(2), 113-118. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/T1RJMU16YzM>
- Hussain S., Malik F., Hameed A., Riaz H. (2008). Exploring health seeking behavior, medicine use and selfmedication in rural and urban Pakistan. *Southern Med Review*, 3, 32-34.
- Iptes S., Khorshid L. (2004). Üniversite öğrencilerinin ilaç kullanım durumlarının incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 20(1), 97-106.

- İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası (İEİS) (2009). Ülkemizin İlaç Kullanım Davranışları belirlendi. <http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/press/14/ulkemizin-ilac-kullanim-davranis-lari-belirlendi>
- İlhan MN. (2011). Toplumda antibiyotik kullanım sıklığı ve hekimlerin antibiyotik reçetesi yazma durumları ile ilişkili etmenlerin belirlenmesi araştırması. T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı. <https://www.klimud.org/public/uploads/dosya/1352737526.pdf>
- İlhan MN., Aydemir Ö., Çakır M., Aycan S. (2014). Akılcı olmayan ilaç kullanım davranışları: Ankara'da üç ilçe örneği. *Turkish Journal of Public Health*, 12(3), 188-200. <http://doi.org/10.20518/thsd.91650>
- İlhan MN., Durukan E., İlhan SO., Aksakal FN., Özkan S., & Bumin MA. (2009). Self-medication with antibiotics: questionnaire survey among primary care center attendants. *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, 18(12), 1150–1157. <https://doi.org/10.1002/pds.1829>
- Kassie AD., Bifttu BB., Mekonnen HS. (2017). Self-medication practice and associated factors among adult household members in Meket district, Northeast Ethiopia, 2017. *BMC Pharmacology and Toxicology*, 19(1), 15. <https://doi.org/10.1186/s40360-018-0205-6>
- Little P. (2020). Non-steroidal anti-inflammatory drugs and COVID-19. *BMJ*, 368, m1185. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1185>
- Mackenbach JP., Stirbu I., Roskam AJ., Schaap MM., Menvielle G., Leinsalu M., & Kunst AE. (2008). Socioeconomic inequalities in health in 22 european countries. *The New England Journal of Medicine*, 358(23), 2468-2481. <https://doi.org/10.1056/nejmsa0707519>
- Mallhi, T. H., Khan, Y. H., Alotaibi, N. H., Alzarea, A. I., Alanazi, A. S., Qasim, S., Iqbal, M. S., & Tanveer, N. (2020). Drug repurposing for COVID-19: a potential threat of self-medication and controlling measures. *Postgraduate medical journal*, postgrad-medj-2020-138447. Advance online publication. <https://doi.org/10.1136/postgrad-medj-2020-138447>
- McCook A. (2020, 11 Mart). COVID-19: stockpiling refills may strain the system. 2020. <https://www.idse.net/Policy--Public-Health/Article/03-20/COVID-19-Stockpiling-Refills-May-Strain-the-System/57583>
- Nasir, M., Chowdhury, A. S. M. S., Zahan, T. (2020). Self-medication during COVID-19 outbreak: a cross sectional online survey in Dhaka city. *International Journal of Basic & Clinical Pharmacology*, 9(9), 1325-1330. <https://dx.doi.org/10.18203/2319-2003.ijbcp20203522>
- Noone J., Blanchette CM. (2018). The value of self-medication: summary of existing evidence. *J Med Econ*, 21(2), 201–211. <https://doi.org/10.1080/13696998.2017.1390473>
- Onchonga D. (2020). A Google Trends study on the interest in selfmedication during the 2019 novel coronavirus (COVID-19) disease pandemic. *Saudi Pharmaceutical Journal*, 28, 903–904. <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.jsps.2020.06.007>
- Orso D., Federici N., Copetti R., Vetrugno L., Bove T. Infodemic and the spread of fake news in the COVID-19-era (2020). *Eur. J. Emerg. Med.*, 27, 327–328. <https://doi.org/10.1097/mej.0000000000000713>
- Oyediran, O. O., Ayandiran, E. O., Olatubi, M. I., Olabode, O. (2019). Awareness of risk associated with self-medication among patients attending out-patient department of a

- tertiary hospital in south western Nigeria. *Int J Africa Nursing Sci.*, 19(10), 110-115. <https://doi.org/10.1016/j.ijans.2019.03.001>
- Önder E., Koça O., Öztürk S., Sabuncu Z., Soyutemiz Ö., & Altıntaş A. (2002). Yunus Emre sağlık ocağı bölgesinde yaşayan 18 yaş ve üstü bireylerin ağrı kesici kullanımı ve bu konudaki bazı bilgilerin saptanması. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 21(1), 2. http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2002/say1_1/baslik2.pdf
- Özçelikay G. (2001). Akılcı ilaç kullanımı üzerinde bir pilot çalışma. *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 30(2), 9-18. http://dx.doi.org/10.1501/Eczfak_0000000357
- Özçelikay G., Asil E., Köse K. (1995). Ankara üniversitesi öğrencilerinin doktora gitme ve doktora başvurmadan ilaç kullanma alışkanlıkları üzerinde bir çalışma. *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 24(1), 21-31. https://doi.org/10.1501/Eczfak_0000000445
- Özer A., Çetinkaya F. (2020). Health services and transformation of health services in the post pandemic period. Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut (Ed.), *Reflections on the pandemic in the future of the world* (s. 76-94). Ankara: Turkish Academy of Sciences
- Özkan S., Özbay OD., Aksakal FN., İlhan MN., Aycan S. (2005). Bir üniversite hastanesine başvuran hastaların hasta olduklarındaki tutumları ve ilaç kullanım alışkanlıkları. *TSK Korumucu Hekimlik Bülteni*, 4(5), 223-237.
- Paumgartten FJ., Delgado IF., Pitta LR., De-Oliveira ACAX. (2020). Drug repurposing clinical trials in the search for life-saving Covid-19 therapies; research targets and methodological and ethical issues. *Vigil. Sanit.Deba*, 8(2), 39-53. <http://dx.doi.org/10.22239/2317-269x.01596>
- Paumgartten FJR., Oliveira ACAX. (2020). Off label, compassionate and irrational use of medicines in Covid-19 pandemic, health consequences and ethical issues. *Cien Saude Colet*, 25(9), 3413-3419. <https://doi.org/10.1590/1413-81232020259.16792020>
- Pınar N. (2010). Adana ilindeki insanların ilaç kullanım alışkanlıkları. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi (Uzmanlık Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=vyIE1HsSL0NhrSe159w9hQ&no=rqUw8OxTT83JeaBbGR_6eA
- Tuccori M, Convertino I, Ferraro S, Cappello E, Valdiserra G, Focosi D, & Blandizzi C. (2020). The impact of the covid-19 “infodemic” on drug-utilization behaviors: implications for pharmacovigilance. *Drug Safety*, 43(8), 699–709. <https://doi.org/10.1007/s40264-020-00965-w>
- Uluslararası İlaç Bültenleri Derneği [ISDB] (2020, Nisan). Medications compromising covid infections [Basın Bülteni]. Erişim adresi <https://www.isdbweb.org/wp-content/uploads/Medications-Compromising-Covid-Infections-.pdf>
- Uskun E., Uskun S.B., Öztürk M., Kişioğlu A.N. (2004). Sağlık ocağına başvuru öncesi ilaç kullanımı. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 13(12), 451-454.
- Weitof GR., Rosén M., Ericsson O., Ljung R. (2008). Education and drug use in Sweden-a nationwide register-based study. *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, 17(10), 1020-1028. <https://doi.org/10.1002/pds.1635>
- Yang Y. (2020). Use of herbal drugs to treat COVID-19 should be with caution. *Lancet*, 395(10238), 1689-1690. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)31143-0](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)31143-0)
- Yılmaz E., Karaca F., Uçar S., Yüce T. (2008). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin ilaç kullanma durumlarının incelenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(8), 69-83. https://www.researchgate.net/publication/290482657_Saglik_Yuksekokulu_ogrencilerinin_ilac_kullanma_durumlarının_incelenmesiThe_Investigation_of_the_School_of_Health_Students'_Drug_Usage

COVID 19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE BEYAZ VE MAVİ YAKALI KADINLARIN MUTFAK PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON THE KITCHEN PRACTICES OF WHITE AND BLUE COLLAR WOMEN IN THE COVID 19 PANDEMIC PROCESS

Melih İÇİGEN

*Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Aşçılık Programı,
Nevşehir, Türkiye, melih.icigen@kapadokya.edu.tr*

ÖZET

Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağı, evden çalışma ve yüz yüze sosyalleşme mekanlarının; restoranların, eğlence yerlerinin kapatılması insanların daha fazla evde zaman geçirmelerine neden olmuştur. Bu zorunlu hallerin sonucu ile evde geçirilen sürenin ve mutfakta geçirilen zaman ile aktivitelerin artmasıyla alışkanlıklarda değişim olabilmektedir. Bu çalışma beyaz ve mavi yakalı çalışan kadınların pandemi öncesi ve pandemi sürecinde hane içi mutfak pratiklerinin araştırılması ve keşfedilmesi amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına göre tasarlanan bu çalışmada, 10 katılımcı (5 kişi mavi yaka – 5 kişi beyaz yaka) ile 20 Mart-15 Nisan 2021 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak internet üzerinden yapılan görüntülü görüşmeler ile veriler elde edilmiştir. Araştırmada örneklem grubuna sosyo-demografik özellikleri ile ilgili 6 ve pandemi öncesi ve pandemi sürecinde hane içi mutfakta geçirilen vakit ile geçirilen süre esnasında yapılan pratikleri tanımlama ve kendilerini nasıl hissettiklerini anlamaya yönelik 9 soru sorulmuştur. Her bir katılımcı için görüşme süresi ortalama 18 dakika sürmüştür. Toplanan verilerin çözümlenmesinde nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Yapılan araştırma ve betimsel analiz sonucunda üç ayrı tematik kategori oluşturulmuştur. Bu temalar, “mutfakta geçirilen zaman”, “mutfak pratikleri” ve “mutfak pratiklerinin tutku ve/ya zorunluluk üzerinden nitelikleri”

olarak belirlenmiştir. Pandemi sürecinde mutfakta geçirilen sürenin arttığı, mutfak pratiklerinin geliştirilip yeni lezzetler denendiği ve özellikle ekmek ile hamur işi reçetelerine ağırlık verildiği bulgular ışığında tespit edilmiştir. Ayrıca pandemi öncesi ve pandemi sürecinde beyaz ve mavi yakalı kadınların mutfak pratiklerinde zorunluluk üzerinden bir ayrımın da yapılabileceği görülmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, pandemi öncesi ve pandemi sürecinde mutfak pratiklerinde farklılıklar ortaya konmuştur. Pandemi sürecinde beyaz ve mavi yakalı kadınların çalışmayan/ ev hanımları ile eşit şartlara geldiği görülmüştür. Pandemi süreci ile birlikte mutfakta geçirilen sürenin her iki kesimde de aynı oranda artması kadının hane dışındaki statüsüne bakılmaksızın cinsiyetçi iş rolünün evde devam ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Mutfak Pratikleri, Çalışan Kadınlar.

ABSTRACT

During the pandemic, curfews, working from home and face-to-face socialization places; The closure of restaurants and entertainment venues caused people to spend more time at home. As a result of these compulsory situations, the time spent at home and the time and activities spent in the kitchen can change in habits. This study was conducted with the aim of researching and exploring the household kitchen practices of white and blue-collar working women before and during the pandemic process. In this study, which was designed according to the case study, one of the qualitative research designs, data were obtained from 10 participants (5 blue-collar - 5 white-collar) with video interviews over the internet using a semi-structured interview form between March 20 and April 15, 2021. In the study, 6 questions about their socio-demographic characteristics were asked to the sample group, and 9 questions were asked to describe the practices performed during the time and time spent in the kitchen before and during the pandemic process and to understand how they felt. The interview duration for each participant lasted an average of 18 minutes. Descriptive analysis, one of the qualitative research techniques, was used in analyzing the collected data. Descriptive analysis, one of the qualitative research techniques, was used in analyzing the collected data. As a result of the research and descriptive analysis, three different thematic categories were created. These themes were determined as “time spent in the kitchen”, “culinary practices” and “qualities of culinary practices over passion and / or necessity”. It was determined in the light of

the findings that the time spent in the kitchen during the pandemic process increased, culinary practices were developed and new tastes were tried and especially bread and pastry recipes were emphasized. In addition, it is seen that a distinction can be made on the basis of necessity in the kitchen practices of white and blue-collar women before and during the pandemic process. In the light of the findings obtained as a result of the study, differences in kitchen practices before and during the pandemic process were revealed. During the pandemic process, it was observed that white and blue collar women reached equal conditions with non-working / housewives. With the pandemic process, the increase in the time spent in the kitchen at the same rate in both segments shows that the sexist work role continues at home, regardless of the status of the woman outside the household.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Kitchen Practices, Working Women.

Giriş

31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütünün Çin'deki temsilcisi tarafından yapılan ilk açıklamayla Wuhan kentinde sebebi o an için açıklanamayan zatürre vakalarının bildirilmesi sonrası 5 Ocak 2020 tarihine gelindiğinde bu vakaların yeni tip koronavirüs olarak tanımlanmıştır. Daha sonra Şubat ayında yapılan açıklama ile bu hastalık Covid-19 olarak adlandırılmıştır. Bu virüs kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır ve vakaların görülme sıklığının artması sonucunda 11 Mart 2020 tarihinde küresel çapta bir salgın olarak bildirilmiştir (Budak ve Korkmaz 2020). Salgınlar, cinsiyet, yaş, ırk ayırt etmeksizin tüm insanlığı etkilediğinden devletler için ayrı bir öneme sahiptir. Her devletin toplumsal yaşam akışını doğrudan etkileyen salgınlar gerek ekonomik kayıplara neden olurken gerekse iş ve eğitim kurumlarında devamsızlığa neden olabilmektedir (Koç, 2020). Bu salgınların önüne geçebilmek için alınabilecek önlemlerden biri olan kısıtlama süreci ve hasta olanlar için uygulanan karantina uygulaması, kişiyi normal yaşamından ve alışkanlıklarından alıkoyan bir süreçtir (Eskici, 2020). Bu salgın sürecinde toplumlari; sağlık yönünden olduğu gibi ekonomik açıdan, eğitim yönünden, beslenme durumları ve sosyal açıdan da etkilemiştir (Ongan, Songür Bozdağ ve Ayer, 2020). Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de pandemi sürecinde gereken önlemler nazarınca öncelikle sosyal mesafeyi korumak amaçlanarak okullarda yüz yüze eğitime ara verilmiş, sosyalleşme aracı olarak gidilen ve boş zamanın değerlendirildiği alanlarda faaliyetler durdurulmuş, kamu ve özel sektör ayrımı olmaksızın çalışanlara uzaktan çalışma, kısa çalışma, dönüşümlü ve esnek çalışma

yöntemleri uygulanmış olup 65 yaş ve üzerindeki ile 20 yaşın altındaki bireylere sokağa çıkma yasağı ile birlikte hafta sonları ve resmi tatillerde sokağa çıkma yasağı uygulanmış, seyahat kısıtlaması getirilmiştir (Öztürk vd. 2020). Bu kısıtlamalarla birlikte bireylerin evden çalışmaya başlaması, uzaktan eğitime geçilmesi ile önceki yaşantılarından ziyade hane halkı üyeleri ev ortamında daha fazla zaman geçirmeye başlamıştır. Okul ve kreşlerin kapanmasıyla çalışan kadınların ise hane içi iş yükleri, bakım ve sorumlulukları da önemli ölçüde artmıştır (Gümüştül ve Aydoğan, 2020). Pandemi öncesi belli bir sisteme oturmuş yaşantısı olan çalışan ebeveynler pandemi dönemi ile bu rutinleri bozulabilir. Ailenin hane içindeki iş yükünün ve sorumluluklarının artmasıyla birlikte ortak bir yaşamın gereksinimini gereği aile meclisi oluşur. Böylece ailenin dayanıklılığında artış oluşacaktır. Aile kendi içinde paylaşılan günlük işlerle, birlikte zamanı değerlendirme ve ailecek yenilen yemekler gibi bir arada yapılan faaliyetler sayesinde aile yaşamında istikrarı sağlamada önemli bir adım atılmış olur. (Öztürk vd. 2020). Özellikle kısıtlamalar ile birlikte evden çalışma seçeneği, sokağa çıkma yasağı, restoranların ve eğlence yerlerinin kapatılması gibi önlemler insanların daha fazla evde zaman geçirmelerine neden olmuştur. İnsanların zorunluktan dolayı fiziksel mesafeye uymak için kendilerini soyutlamaları ve evde daha çok zaman geçirmeleri insanların günlük davranışlarını, özellikle de yeme alışkanlıklarını etkilemiştir (Di Renzo vd., 2020). Boş zaman aktivitelerini yerine getiremeyen insanların duygusal açıdan olumsuz hissetmesi ve stres gibi faktörlerin sonucu aşırı yeme ihtiyacı duymalarına neden olur (Evers vd., 2018). Bireylerin sosyal ve kültürel açıdan ihtiyaçları yanı sıra biyolojik gereksinimlerini gidermeleri yaşamlarını devam ettirebilmek adına önem arz eder (Dilber ve Dilber, 2020).

Yemek yeme; fizyolojik olarak beslenme, psikolojik olarak yemek yerken haz alma, mutluluk duyma, kendini iyi hissetme, sosyolojik olarak sosyalleşmek, statü göstergesi, kültür aktarımı, ekonomik olarak ticari akışkanlığı sağlanmak gibi önemli bir rol de oynar (Özkanlı ve Turğut, 2020). Yaşanan gelişmeler ile beslenmenin sadece fizyolojik bir ihtiyaç olmadığını gün yüzüne çıkardı. Pandemi öncesi çalışan bireylerin zamanı iyi değerlendirebilmek amacıyla bir süre sonra fast food zincirlerinde yemek yeme alışkanlığının başlıca sosyal aktivite olmasına evde yemek yapmanın azalmasına hatta dışardan yemek sipariş verme alışkanlığı kazanmışken salgınla gelen kısıtlamalar sayesinde normal günlerde yemek yapmak için vakit bulamayan bireyler artık evde yemek yapmak için daha fazla zaman ayırabilmektedirler (Özer ve Okat, 2021).

Hemen hemen tüm kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de mutfak denilince akla kadın gelmektedir. Çalışma hayatına girmesiyle kadının toplumdaki konumu kısmen değişse de aile içerisindeki rolünün değiştiğini söylememiz pek mümkün görünmemektedir. Hane içindekilerin beslenmesi üzerine mutfaktaki sorumluluğu ile hane dışı iş yükünden ayrı olarak, mutfak organizasyonunun tüm süreçlerinde kadının rolünü görmek kaçınılmazdır. Kadın çalışıyor olsa da mutfağın kendisine ait olduğu düşüncesini genel anlamda kabullenmiştir. Özellikle evlilikle ve çocuk sahibi olmakla birlikte besleme, büyütme sorumluluğunu iyice hissederek mutfaktaki yükünü iyice sahiplenmektedir (Tezcan, 1997; Halıcı, 1997; Çiğirim, 2001; Talas, 2005).

Çalışan kadınların bu zorlu süreçte kısıtlamalar yüzünden önceki döneme nazaran hane içinde geçirilen zamanın artmasıyla birlikte boş zaman aktivitelerinin yanı sıra hane halkının ihtiyaçlarının giderilmesi için mutfaka girme süresinin arttığı düşünüldüğünden bu çalışmada beyaz ve mavi yaka olarak çalışan kadınların pandemi öncesi ve pandemi sürecinde hane içi mutfak pratiklerinin araştırılması ve keşfedilmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseni temelinde tasarlanmıştır. Durum çalışması deseninde araştırmacı tarafından belirlenmiş bir ya da daha fazla durumun araştırılması, keşfi, incelenmesi ve derinlemesine tanımlanarak yorumlanmasıdır (Merriam, 2013; Creswell, 2013). Araştırmacının bir veya birkaç durum üzerine derinlemesine görüşmelerle inceleyip duruma bağlı temalar oluşturduğu bir yaklaşıma durum çalışması denir (Creswell, 2013; Merriam, 2013). Nitel çalışmalarda detaylandırılmış görüşmeler yapılabilmesi amacıyla sayıca az ve mümkün olduğu kadar homojen bir örneklem kullanılmaktadır. Yalnızca gözlemlenilemeyen bireylerin duyguları ve davranış maksatlarını öğrenebilmek için görüşme en ideal veri toplama yöntemidir (Creswell, 2013). Araştırmada katılımcılar amaçlı örnekleme dayalı olarak, bir gıda üretimi fabrikasında çalışan mavi yaka işçi kadınlardan ve beyaz yaka masa başı çalışan yöneticilerden 5'er kişi olmak üzere toplam 10 kişi seçilmiştir. Bu seçim görüşmeye dahil etme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Çalışmaya dahil edilme kriterleri; gönüllü olmak, fabrikada mavi yaka veya beyaz yaka pozisyonlarında çalışıyor olmak, evli ve çocuk sahibi olmaktır. Mavi yaka işçi sınıfı, beyaz yaka ise ofis çalışanı olarak bilinmektedir. Beyaz ve mavi yaka arasındaki ilk ayrım iş gücü noktasında belirmektedir. Mavi yaka zihinsel

gücünün yanında ağırlıklı olarak beden gücünü de kullanmaktadır. Beyaz yakanın iş gücü kaynağı ise zihinsel gücü ve masa başı iş faaliyetleridir (Kariyer, 2021).

Veri Toplama Süreci

20 Mart-15 Nisan 2021 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış sorularla hazırlanmış görüşme formu kullanılarak internet üzerinden yapılan görüntülü görüşmeler ile veriler elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan görüşmelerde etkin bir sonuç için görüşmenin sohbet havasında gerçekleşmesi sağlanarak katılımcılar görüşme sürecinde rahatça kendi fikirlerini açıklayabilmektedir (Creswell, 2013). Araştırmada örneklem grubuna sosyo-demografik özellikleri ile ilgili 6 ve pandemi öncesi ve pandemi sürecinde hane içi mutfakta geçirilen vakit ile geçirilen süre esnasında yapılan pratikleri tanımlama ve kendilerini nasıl hissettiklerini anlamaya yönelik 9 soru sorulmuştur. Her bir katılımcı için görüşme süresi ortalama 18 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Nitel çalışmalarda geçerlik, araştırmacının incelediği olguyu açıklamasıyla gerçek dünyanın tutarlılığıdır. Bir diğer ifadeyle geçerlik, araştırmacı ve katılımcının olayların ve olayların anlamları üzerinde hemfikir olma durumudur (Karadağ ve Tekel, 2017). Bu çalışmada katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen nitel verileri incelemek üzere betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Betimsel analiz, eldeki verilerin önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanması yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda doğrudan alıntılara sıkça yer verilerek katılımcıların görüşleri çarpıcı bir şekilde yansıtılmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle görüşme sırasında alınan notlar ve kaydın tekrar incelenerek veriler bilgisayar ortamında metin dosyasına dönüştürülmüştür. Bu ham veri analiz edilerek katılımcıların ifadeleri ayrıştırılmış ve kelimeler kodlanmıştır. Bu kodlama sonucunda “*mutfakta geçirilen zaman*”, “*mutfak pratikleri*” ve “*mutfak pratiklerinin tutku ve/ya zorunluluk üzerinden nitelikleri*” temaları oluşturulmuştur. Bu temalar çerçevesinde veriler yorumlanmıştır.

Bulgular

10 katılımcı ile internet üzerinden görüntülü bir görüşme gerçekleştirilmiş ve yarı yapılandırılmış sorulara cevaplar aranmıştır. Yapılan araştırma

sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda veriler elde edilmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri aşağıdaki Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

	YAŞ	CİNSİYET	ÇALIŞMA GRUBU	MEDENİ DURUM	ÇOCUK SAYISI
K1	33	Kadın	Mavi Yaka	Evli	2
K2	30	Kadın	Mavi Yaka	Evli	1
K3	42	Kadın	Mavi Yaka	Evli	2
K4	37	Kadın	Mavi Yaka	Evli	2
K5	37	Kadın	Mavi Yaka	Evli	3
K6	41	Kadın	Beyaz Yaka	Evli	1
K7	30	Kadın	Beyaz Yaka	Evli	1
K8	37	Kadın	Beyaz Yaka	Evli	2
K9	38	Kadın	Beyaz Yaka	Evli	1
K10	38	Kadın	Beyaz Yaka	Evli	2

Tablo 1’de görülen sosyo-demografik özelliklere bakıldığında katılımcıların 30 ile 42 yaş aralığında evli ve çocuklu olduklarının 5 kişinin Beyaz yaka ve 5 kişinin de Mavi yaka olarak çalıştıklarını görmekteyiz. Yapılan araştırma ve betimsel analiz sonucunda üç ayrı tematik kategori oluşturulmuştur. Bu temalar “*mutfakta geçirilen zaman*”, “*mutfak pratikleri*” ve “*mutfak pratiklerinin tutku ve/ya zorunluluk üzerinden nitelikleri*” olarak adlandırılmıştır.

Mutfakta Geçirilen Zaman

Toplumsal cinsiyet rollerinin gereği hane içi iş bölümüne bakıldığında kadına atfedilen mutfak işleri modernleşme hareketleriyle kadının iş hayatına girmesi dahilinde çok bariz bir rol değişimi görülememektedir. Kadının önce evlilik ile kazandığı sosyal statü daha sonra annelik rolünün eklenmesi ile mutfaktaki iş, görev ve sorumlulukları artmaktadır. Araştırmada yapılan görüşmeler neticesinde katılımcı kadınların hem hane içinde hem de iş yerinde çalıştıkları ortadadır. Dünyayı etkisi altına alan salgın dönemi öncesi hane içi mutfakta vakit geçirilen zamanı öğrenebilmek amacıyla sorulan sorulara verilen yanıtlar neticesinde K2, K3, K4, K5 ve K9 fabrika çıkışı yorgun olmalarına rağmen çocuk ve eşlerinin ihtiyaçları olması sebebiyle en az 2 şer saatlerinin mutfakta geçtiğini belirtmişlerdir.

K1 dışında mavi yaka olarak çalışan işçi sınıfı kadınların 8 saat mesai sonrası evlerindeki ev işi (temizlik, çamaşır v.b.) haricinde mutfakta ekstra zaman harcadıklarını belirtmişlerdir.

Mutfakta 2 saatini çocuğu ve eşi için geçiren K9 ise *“Mutfakta ailem için hazırlık yapmak, onlar için sofraya kurmak bence aileyi bütünleştiriyor ve sevgimizi arttırıyor, yorgunluğumu zaten unutuveriyorum.”* sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir.

K1, K6, K7, K8 ve K10 ile yapılan görüşmelerde genel bir görüş ifadesi benimser gibi fazla vakit ayıramadıklarını en fazla 1 saat mutfaktaki işlerini bitirmek için yeterli geldiğini dile getirmişlerdir.

K1 bu durumu *“İki küçük çocuğum var hem ev işi yap hem onlarla ilgilenirken zaman kalmıyor bu yüzden çok pratik ürünler hazırlamayı tercih ediyorum. Eşim eve gelene kadar sofrayı hazırlamalıyım.”* sözlerinden zaman yönetimi ve öncelikleri sebebiyle mutfakta fazla vakit geçirmedeğini anlayabiliyoruz.

K6, K7, K8 ve K10 beyaz yaka olarak çalışan yöneticiler ve ofis çalışanları olduğundan içlerinden K7 *“Tüm gün bilgisayar başında çalışıyorum. Bedenen olmasa da zihnen çok yorgun oluyorum, mutfakta vakit geçirmeyi çok sevsem de çocuğumla ilgilenmek için daha hızlı ve pratik tarifleri deneyerek kendi yemeğimizi yapıyorum. Eğer eşimle çok yorgunsak dışarıdan da kendimize söylüyorum. Yalnızca çocuğum için mutfakta hazırlık yaptığım oluyor.”*

Genel olarak mavi yaka sınıfına giren işçi kadının üzerine aldığı yükün ekonomik gerekçelerle orantılı olduğu söylenebilir. *“Bazen çok yorgun olsam da dışarıdan yemek söylemeyiz biz”* diyen K5 ile *“yorgun hissettiğimde sipariş veriyorum o yüzden mutfakta az zaman geçirmekteyim”* diyerek sözlerini tamamlayan K10 ekonomik gücünün rahatlığını kullanıyor olabilir.

Pandemi döneminde kısıtlamalar ile birlikte hane içinde mutfakta geçirilen vakitlerini öğrenmek için sorulduğunda tüm katılımcıların normal yaşantılarındaki iş temposu, yorgunluk gibi gerekçelerin ortadan kalkmasıyla sürenin iki katına çıktığını dile getirmişlerdir.

K6 *“Evimdeydim daha çok vaktim vardı her şeye yetişebiliyordum böylece mutfaktan 3-4 saat çıkıyordum.”* derken K2 ise *“Dışarı çıkılan zamanımı mutfığa verdim 4 saat durmak çok gelmiyordu.”* demiştir.

Pandemi döneminde yaşanan kısıtlamalar, evden çıkmama, esnek çalışma saatleri kadının ait olduğu yer diye dayatılan mutfığın bir kaçış alanı olduğu, normal yaşamındaki temponun bir anda eksilmesi ve ailenin tüm

bireylerinin aynı anda evde olmasıyla yemek yeme ihtiyacının, öğün sayısının artması kadını mutfakta daha çok zaman geçirmeye zorladığı görülmektedir.

K3 *“Bir anda herkesin evde olması ile kahvaltısı, öğle yemeği, akşam yemeği, tatlısı eksik olmadı. Çocukların istekleri bitmez. Okul kapalı, işyerleri kapalı evdeyiz. Mutfak bana iyi geldi.”* diyerek bize bu öğün miktarının arttığını ve bu boş zaman içerisinde mutfakta olmanın daha iyi olduğunu anlayabiliyoruz.

Mutfak Pratikleri

Her hanenin kendi içerisinde kültür alışverişini devam ettirdiği bunu gözler önüne serdiği yer olan sofraya, kurulum aşamasından itibaren hazırlık süreci mutfak pratikleri ile hem bir amaç hem de araç olarak kullanılabilir. Mutfak pratikleri ile hem bir amaç hem de araç olarak kullanılabilir.

Normal yaşantısında mutfaka ortalama 1 saat giren beyaz yaka kadınlar ile 2 saat ve üzeri mutfakta vakit geçiren mavi yaka kadınların pandemi ile tüm ailenin evlerde olması ve boş zaman aktivitesinin çoğalması sebebiyle mutfakta geçirilen sürelerin her iki taraf içerisinde de iki kat arttığını görüşmeler neticesinde ortaya çıkmıştır.

Mutfakta geçirilen sürenin uzamasıyla pratiklerin yenilikler kazanması, değişkenlik göstermesi beklenmektedir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar arasında yeni tariflerin denendiğini anlayabilmekteyiz.

K1, K4, K6, K7 ve K9’un vermiş olduğu cevapların en dikkat çekenini, normal yaşamda yapmadıkları tarifleri özellikle hamur işi türlerini ve ekmek türlerini deneyerek pandemi döneminde yeni pratikler elde ettiklerini vurgulamışlardır.

Bu konuda K9, *“Özellikle tatlı, kurabiye, hamur işlerine ilgim hep vardı ama pandemi sürecinde en çok ekmek yapmakla uğraştım. Aileme ekşi maya ekmekler yaparak sağlıklı ekmekler yedirdiğimi düşünüyorum.”* diyerek normal zamanda vakit sıkıntısı sebebiyle yapmak istediklerini yapmadığını ve bu süreçte yeni pratikler kazandığını belirtmiştir.

K8 ise *“Normalde en iyi yaptığım şeyler salata ve tatlılardı. Kısıtlamalarda evdeyken en çok sağlıklı atıştırma ve bağımsızlığa iyi geleceğini düşündüğüm yemekleri araştırmaya başladım. Denediklerim sonrası güzel yemekler öğrendim.”*

Sağlık açısından pratikler geliştirmeyi hedefleyen yalnızca K8 olmamıştır. Bu konuda, K7 sağlığı vurgulamak için *“Özellikle çocuğumuz için daha sağlıklı yemekler yapmalı ve yemeliydik. Bu sürece ilk ekmeğimizi kendimiz yaparak başladık. Daha sonra denemelerime ara vermedim.”* demiştir.

Görüşmede elde edilen cevaplar neticesinde bağışıklık güçlendirici ürünlere ve sağlıklı yemeklere ilgi olurken evde ekmek yapmanın hamur işleri ile uğraşmanın pratiklerine de çok sık rastlanmaktadır.

Mutfak Pratiklerinin Tutku ve/ya Zorunluluk Üzerinden Nitelikleri

Durum çalışmasında merak edilen ve ortaya çıkarılması istenilen bir diğer durumsa çalışan kadının hane içinde üstüne yüklenen bu cinsiyetçi rolü nasıl kabullendiğidir. Görüşmede sorulan “Yemek yapmayı seviyor musunuz?” “Mutfakta vakit geçirmekten hoşlanır mısınız?” “Pandemi döneminde neden mutfakta daha çok vakit geçirdiniz?” “Pandemi öncesi mutfakta vakit geçirmek size nasıl hissettiriyordu?” ve “Pandemi döneminde mutfakta vakit geçirmek size nasıl hissettirdi?” sorularına verilen cevapların mutfakta eyleme dökülen pratiklerin birer tutku işi mi yoksa zorunluluk neticesinde mi ortaya çıktığını gösterebilmektir.

K1, K4, K5, K7 ve K9 verdikleri cevaplarda sıklıkla mutfak vakit geçirmekten mutlu olduklarını, öncesi ve mevcut durumun çok etkilemediğini çünkü mutfakta üretmeyi sevdiklerini dile getirirlerken özellikle kendilerini mutfakta iyi hissettiklerini vurgulamışlardır.

K10 ise *“Mutfığa girmeyi sevmiyorum, yemek yapmaktan hoşlanmıyorum ve elimden geldiğince dışarıdan söylüyorum. Yine de çocuğum ve eşim için zorundayım mutfığa girmeye. Pandemide bana en zor gelen şey buydu sanırım.”* sözleriyle üzerindeki sorumluluk dayatması sebebiyle mutfığa girdiğini açıkça ifade etmiştir.

K2, K3, K6 ve K8 mutfığı sevmelerine rağmen pandemi öncesi işten gelip evde yemek yapma zorunluluğu hissinden memnun olmadıklarını ama pandemi ile birlikte işe gidilmeyen günlerde mutfığın rahatlatıcı, keyif veren yönlerini daha iyi hissettiklerini dile getirmişlerdir.

K2, *“Eskiden sabah kalk işe git akşam eve gel tüm günün yorgunluğu üstüne ne kadar sevsem de kendimi mutfığa girmeye mecbur hissetmek hoşuma gitmiyordu. Ama sokağa çıkma yasaklarında mutfaktan çıkışım gelmedi. Neden? Çünkü kendi isteğimle girip rahatlıyordum.”*

K6, *“Zamanım olduğu sürece mutlu mutlu çalıştım. Evde olmayınca işten gel yap belli bir süre sonra sıkıcı geliyordu.”*

K3, *“Zorunlu olmadıkça mutfakta olmak çok iyi, huzurlu hissettiriyor.”*

K8, *“Önceden zorunluluktan yapıyorduk ama evde kalınca çok hevesliydim. Yaptıkça yaptım, Denedikçe denedim.”*

SONUÇ

Uzun süredir hayatımızda olan covid salgını yaşam kalitemizi düşüren, günlük yaşantımızdaki alışkanlıklarımızı değiştirmemize neden olan virüs kaynaklı bir hastalıktır (Çulfa, Yıldırım, Bayram, 2021). Bu durum çalışmasında fabrikada beyaz ve mavi yaka statüsüyle çalışan kadınların pandemi sürecinde hane içi mutfaklarında geçirdikleri zamanı ve yemek yapma eyleminin pandemi öncesi döneme göre değerlendirilmesini yapmak için görüşmede karşımıza çıkan sonuçlar neticesinde üç tematik koda indirerek açıklanmaya çalışılmıştır. Pandemi öncesi günlük yaşamın yoğun iş stresi üzerine bir de ev içi rollerin her iki sınıftan kadını etkilese de mavi yakalı kadınların hane içindeki sorumluluklarında esneme yaşanmaması daha sıkı bir süreçten geçtiklerini göstermektedir.

Pandemi süreci her iki sınıfın kadınlarının eşit koşullara sahip olmasını sağlamıştır. Mutfakta geçirilen sürenin her iki kesimde de aynı oranda artması kadının hane dışındaki statüsüne bakılmaksızın cinsiyetçi iş rolünün evde devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum sonucunda beyaz ve mavi yakalı kadınların çalışmayan/ev hanımları ile eşit şartlara geldiği de görülmüştür.

Mutfağını sahiplenen kadının ailesi için keyifle yemek hazırlamaktan kaçınmadığını boş zaman aktivitesini değerlendirebilmek için yeni lezzetleri keşfetmeye açık, araştırmacı ve denemelerden çekinmediklerini anlayabiliyoruz.

Kadının aslında mutfaka tutkuyla yaklaşması orada kendini iyi, mutlu, huzurlu, rahatlamış hissetmesi tamamen aidiyetiyle paralellik göstermektedir. Çalışan kadın bölünmüş bir yaşamda tüm enerjisini evine katkı sağlayabilmek için harcadıktan sonra akşam ailesi için girdiği mutfakta mecburiyet hissi kendisini kötü hissettirmektedir.

Kadınların modernleşmeyle birlikte gelişmiş rolleri ne olursa olsun geleneksel rollerinin değeri ve önemi sürmektedir. Salgın döneminin zor sürecinden geçerken aile olmanın anlamını daha iyi anlayabilmek için paylaşımın her alanda olması gerektiğini söylemek mümkündür. Eşine ve çocuklarına verici taraf olan kadının normal yaşamındaki iş yorgunluğu ve stresi üzerine hane içi cinsiyetçi rollerinde üstüne kalması sebebiyle zorlandığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Budak, F., ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79.
- Ciğirim, N. (2001). Batı ve Türk Mutfağı'nın Gelişimi, Etkileşimi ve Yiyecek-İçecek Hizmetlerinde Türk Mutfağı'nın Yerine Bir Bakış, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, *Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları*, Yayın No: 28, s. 49-61.
- Creswell, J.W. (2013). "Nitel araştırma yöntemleri-beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni". Çev. Ed. M. Bütün- S. B. Demir. Ankara: Siyasal Kitap.
- Çulfa S, Yıldırım E, Bayram B. (2021). COVID-19 Pandemi Süren İnsanlarda Değişen Beslenme Alışkanlıkları ile Obezite İlişkisi. *OTSBD*. 6(1): 135-142.
- Di Renzo, L., Gualtieri, P., Pivari, F., Soldati, L., Attinà, A., Cinelli, G. and Esposito, E. (2020). Eating Habits and Lifestyle Changes During COVID-19 Lockdown: An Italian Survey. *Journal of Translational Medicine*, 18(1): 1-15.
- Dilber, A. ve Dilber, F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Bireylerin Beslenme Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi: Karaman İli Örneği. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 8 (3), 2144-2162.
- Eskici, G. (2020). Covid-19 Pandemia: Nutrition Recommendations For Quarantine. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*: 124–29.
- Evers, C., Dingemans, A., Junghans, A. F. and Boevé, A. (2018). Feeling Bad or Feeling Good, Does Emotion Affect Your Consumption of Food? A Meta-Analysis of The Experimental Evidence. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 92, 195-208.
- Gümüşgöl, O. ve Aydoğan, R. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs-Covid 19 Kaynaklı Evde Geçirilen Boş Zamanların Ev İçi Rekreatif Oyunlar ile Değerlendirilmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 4 (1), 107- 114.
- Halıcı, N. (1997). Anadolu Bayramlarında Beyaz Renkler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, *Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları*, Yayın No: 20, s. 65-67.
- Karadağ, E. ve Tekel, E. (2017). İlkokul ve Lise Okul Müdürlerinin Karşılaştıkları Ahlaki İkilemlere İlişkin Nitel Bir Çalışma. *İş Ahlakı Dergisi*, 10(1), 77-98.
- Kariyer (2021). "İş yaşamına giriş: Nedir bu beyaz ve mavi yaka dedikleri?" 20 Mart 2021 tarihinde <https://www.kariyer.net/kariyer-rehberi/is-yasamina-giris-nedir-bu-beyaz-ve-mavi-yaka-dedikleri/> adresinden erişildi.
- Koç, A., F. (2020). Koronavirüs (covid-19) Karşılaştırmalı Veri Analizi. Yerel Yönetimler Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği. *Memleket Yayınları*. Yayın No: 10 Sayfa.22-50
- Merriam, S. B. (2013). "Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber" (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ongan, D., Songür Bozdağ, A., ve Ayer, Ç. (2020). COVID-19 Salgını Sürecinde Besin Tedariği ve Güvencesi(zlığı). *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2) , 215-220
- Özer, S. ve Okat, Ç. (2021). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Günlerinde Bireylerin Yeme Tutumlarının İncelenmesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 84-102.

- Özkanlı, O. ve Turğut, M. (2020). Salgın Hastalıkların Yeme-İçme Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi: Koronavirüs Örneği, *International SocialSciences StudiesJournal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue: 66; pp:3046-3057
- Öztürk, M. S., Yılmaz, N., Demir Erbil, D., Hazer, O. (2020). Covid-19 pandemi döneminde hanehalkındaki çatışma ve birlik-beraberlik durumunun incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 295-314. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44424>
- Talas, M (2005). Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz'e Göre Türk Yemekleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18: s. 273-283.
- Tezcan, M. (1997). Yemek Kültürü Üzerine Dinsel Etkiler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, *Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları*, Yayın No: 20, s. 139-146.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). "Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri". Ankara: Seçkin Yayıncılık.

PANDEMİ DÖNEMİNDE YEREL BASINDA SAĞLIK HABERLERİNİN SUNUMU: ÖRNEK OLAY ŞEKLİNDE NEVŞEHİR MUŞKARA GAZETESİ'NİN İNCELEMESİ

THE PRESENTATION OF THE HEALTH NEWS IN LOCAL MEDIA IN THE PERIOD THE PANDEMIC: THE EXAMPLE ACTION FORMED RESEARCH OF NEVŞEHİR MUŞKARA NEWSPAPER

Özge ÖZÇELİK BALOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Doktora Öğrencisi, ozgeozcelikbaloglu8587@gmail.com

ÖZET

Dünya sağlık örgütüne göre yalnızca hastalık ve sakatlıktan yoksunluk hali değil, bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan da tam bir iyilik halinde olma durumu olarak belirtilen sağlık, bireylerin birbirine aktaramadığı bir durum halidir. Bir birey kendi sağlığına yönelik bilinçli tavırlar sergileyebileceği gibi etrafındaki kişilerin de sağlığı hakkında bilinçli tavsiye ve yönlendirmelerde bulunabilmektedir. Sağlık kavramı günlük yaşamda bireylerin sadece kendileri için değil, çevrelerinde yer alan bireylerin de dikkat etmesi gereken, çoğu zaman temennilendirilen, ancak sağlığa dair yönlendirme ve nihai kararları ilgili hekimin verebileceği, bireyde kesinliği olmayan en temel haktır. Sağlık kavramı bireylerin kendi gayretleriyle koruyabilecekleri bir kavram olmanın ötesinde gelişen teknoloji ile kendilerine dokunan iletişim araçlarıyla da kavrama dair bireyleri bilinçlendirmeye teşvik etmiştir. Bu araçlardan biri olarak gazeteler, bugün gerek yazılı gerek dijital platformda habere erişimi sağlayan en geleneksel haberleşme yöntemini temsil etmektedir. Gündelik hayatta istediği her yerden her istediği zaman habere ulaşmaya çalışan birey, etrafında olup bitenleri de gazeteler ve diğer iletişim araçlarının süzgecinden geçirerek incelemiştir. Bu doğrultuda çalışmada da yerel bir gazete olan Muşkara'nın Covid 19 dönemini kapsayan Pandemi döneminde bir yerel basın temsili olarak sağlık haberlerini nasıl sunduğu,

okura nasıl aktardığı sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Çalışma yerel basında yer alan sağlık haberleri üzerinden şekillenmiştir. Çalışma 30 Kasım 2020-29 Mart 2021 tarihleri arasında 4 aylık dönemi kapsamaktadır. Belirlenen tarih, kısıtlamaların arttırıldığı, vakaların düştüğü, ardından vakaların arttığı ve kısıtlamaların da arttırıldığı en yoğun dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın güncelliği açısından incelenen tarih konunun da güncelliği nedeniyle yakın dönemi kapsamaktadır. Çalışma, belirlenen aralıkta gazete de yer alan, manşet, sürmanşet ve gazete içi haberlerle sınırlandırılmıştır. Çalışma temel amaç olarak sağlık haberlerine yerel medya perspektifinden bir bakış şeması oluşturmaya çalışmaktır. Yöntem olarak nitel içerik analizi kullanılan çalışmada, haberler, konu, başlık ve kapsam olarak kategorilere ayrılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sağlık, Sağlık İletişimi, Yerel Basın, Haber, Nitel İçerik Analizi.

ABSTRACT

According to the World Health Organization, health, which is defined not only as the absence of disease and disability, but also as a state of complete physical, mental and social well-being, is a state that individuals cannot transfer to each other. An individual can exhibit conscious attitudes towards his own health, as well as make conscious advice and guidance about the health of those around him. The concept of Health is the most fundamental right in everyday life that individuals should pay attention not only to themselves, but also to individuals in their environment, which is often desired, but which the relevant physician can make the orientation and final decisions about health, without certainty for the individual. The concept of health, beyond being a concept that individuals can protect with their own efforts, has also encouraged individuals to raise awareness about the concept with the developing technology and communication tools that touch them. As one of these tools, newspapers represent the most traditional communication method that provides access to news on both the written and digital platforms today. A person who tries to reach the news from anywhere in everyday life at any time has also studied what is happening around him by passing it through the filter of newspapers and other communication tools. . In this direction, in this study, it was tried to answer the question of how a local newspaper, Muskara, presented health news as a local press representation during the Pandemic period covering the Covid 19 period and how it conveyed it to the reader. The study was shaped by the health news

in the local press. The study covers a 4-month period between 30 November 2020-29 March 2021. The specified date covers the peak period when restrictions are increased, cases fall, then cases increase and restrictions are also increased. The date examined in terms of the actuality of the study covers the recent period due to the actuality of the subject. The main purpose of the study is to try to create a view scheme of health news from the perspective of local media. In the study, which used qualitative content analysis as a method, news was tried to be evaluated by dividing it into categories as subject, title and scope.

Keywords: Health, Health Communication, Local Press, News, Qualitative Content Analysis

Giriş

Günümüz bilgi çağında bireyler bilgiyi edinirken kendilerinden önceki kuşaklardan farklı olarak dijital kaynakları tercih etmektedirler. Yeni dijital dünyada dijital kaynaklar, bireylerin salt bilgi edindiği değil bireylerin de bilgilendirmeleriyle yönelen haber kaynakları niteliğindedir. Yani yeni iletişim teknolojilerine kaynaklık eden dijital kaynaklar bireyi edilgen bir safhada teknolojiye ve bilgi kaynaklarına da yön veren hale getirmektedir. Bu kaynak alanlarından biri de sağlıktır. Sağlık konu gereği bireylerin hizmet ve bilgi aldığı bir alanı kapsamaktadır. Genelde hastanede başlayan, hekim-hasta diyalogu ile devam eden sağlık ve sağlığa dair tüm süreçler de bu yeni teknolojilerin değişimiyle şekil değiştirmektedir. Bireyler artık hizmet alacakları sağlığa dair hemen her konu ile ilgili elindeki teknolojik imkânları kullanmakta, gideceği hastaneden tutun da muayyene olacağı hekime kadar önceden araştırmaktadır. Yani dijitalleşen bu süreç bireyi daha farkında kılmaktadır. Birey artık gideceği hekimden, alacağı ilaçtan haberdardır. Yorumlanabilir bir alanda bilgi edinebilir, ona göre de sağlığını yönlendirebilir hale gelmiştir. Her ne kadar teknoloji bu surette cep telefonu ve bilgisayar olarak karşımıza çıksa da teknolojinin ve dijitalin böylesi yaygınlığının öncesinde faydalanılan kitle iletişim araçlarından da söz etmek mümkündür. Geleneksel kitle iletişim araçlarının dünü yönettiği söylenebilirken, bugünü de şekillendirdiği yadsınamayacak bir gerçektir. Milenyum çağı ile birlikte internetin işlevsel kullanımı yaygınlaşmıştır. Bilgiye erişimin işlevselleştiği bireylerin haberleri dijitalden almaya başladığı bir dönemde dijital gazeteler bugün, bilgiye erişme, bilginin işlenip anlaşılması için bireylere kaynaklık etmektedir. Teknolojiyi kullanabilen hemen herkes sağlık okur-yazarı adayı olarak sağlığa dair bilgileri anlamaya kullanmaya yönelik okuma ve yazma

becerilerini de geliştirebilmektedir. Bugün dijital gazeteler bireylerin ve kit-
lelerin, sağlıkla ilgili yönelebileceği, haber alabileceği, haberdar olabileceği
kaynaklardan biridir. Sağlık okuryazarlığı, bireylerin sağlık hizmetlerinden
daha fazla, tıbbi hizmetlerden daha az yararlanması için önemlidir. Tedavi-
den daha fazla yararlanan hasta, tedaviye de daha fazla uyum sağlayacaktır.

Bu doğrultuda çalışma da Nevşehir’de yerel bir gazete olan Kapadokya
Muşkara Haber Covid-19 sürecinin devam ettiği, 30 Kasım 2020-30 Mart
2021 tarihleri arasında 4 aylık dönemde incelenen 120 haberler ile sağlık
konusuna covid-19 sürecinden bakılmaya çalışılmıştır. Covid-19 süreci va-
kalarının düşüp tekrar yükseldiği bu süreç çalışmanın yapılacağı tarih için
belirleyici niteliktedir. Bir yerel gazete olan Nevşehir Muşkara gazetesinin sü-
reçte covid-19 haberlerini tedbir, önlem, ikaz, bilgilendirme, etkinlik haber-
leri şeklinde okuruna aktardığı görülmektedir. Bir haftalık hemen her gün
gazete içeriğinde sağlıkla ilgili haberlere rastlanırken, haftanın belli günle-
rinde de covid-19 ile ilgili haberlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışma
sağlık ile ilgili yerel gazete haber aktarımını ele almış olup, covid-19 süre-
cinde yerel gazete haberlerinin dijitalde sunumu konusunda genel bir değer-
lendirme niteliğinde olup konu ile ilgili ulusal literatüre katkıda bulunacağı
düşünülmektedir.

İletişimsel Anlamda Sağlık Kavramına Bakış ve Sağlık İletişimi

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sağlık kavramını yalnızca sakatlık ya da
hastalığın olmayışı değil kişinin, zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal yönden
tam olarak iyilikte olması şeklinde tanımlamaktadır. Buradan da çıkarılacağı
üzere, yalnızca, fiziksel olarak sağlıklı olmak günlük rutinlerimizi karşılar
halde olsa da mutlak sağlıklı olma durumu, zihin gibi bedeni, ruhu ve sos-
yal her yapıda sağlıklı olma durumunu işaret etmektedir. Öyleyse sağlık sa-
dece hizmet alınarak kişinin iyileşebileceği, fiziki olarak sağlıklı olduğunda
iyi olabileceği, ya da sağlıklı beslenerek kişinin sağlıklı bir fiziğe sahip olma-
sının da ötesinde kişilerin kendini iyileştirebileceği bir olgu değildir. Tüm
bu olguların ötesinde, fiziksel ruhsal ve doyumsal yaşamı kapsayan bir ol-
gudur. Sağlık, Dünya Sağlık Örgütüncü (WHO) tanımında da vurgulanan
şekliyle bir yaşam biçimidir.

Sağlık iletişimi ise genelde toplumsal sağlığın ve özelde ise toplumda yer
alan bireyin bireysel sağlığının gelişimine katkı sağlayan önemli bir araç ola-
rak görülmektedir. Kişilerin sağlık sorunlarına, sadece iletişim stratejilerini
kullanarak, hedef izleyici kitlesinin bir sağlık sorununa ve sorunun çözü-
müne ilişkin farkındalığının artması ya da arttırılmasının mümkün olduğu

gibi bireylerin ve toplumların da onları ilgilendiren sağlık sorunlarında iletişim araçlarını kullanarak, farkındalığının artırılması mümkündür. Sağlık iletişimi ile bireyin sağlık sorunlarında iletişim araçlarını kullanarak, istenilen yönde hareket ettirilmesi, olumlu sağlık davranışına dair edinimlerin ve tutumunun pekiştirilmesi, sağlık hizmetlerine olan talebin oluşması artması ve hizmet kalitesinin artırılması gibi sonuçlara ulaşabilmesi mümkündür (Koçak ve Bulduklı, 2010:5-6).

Başlangıçta bir bilgisayar kutusundan erişimi sağlanan, devamında ise televizyon, cep telefonu ve başka ortamlardan da erişilebilen internet, genişleyen ve sürekli kendini dönüştüren ağ sistemi olarak, elektrik, mikroişlemciler, metin, kablolar, görüntü, ses gibi iletişim içerik üretimini sağlayan araçlarla, iletişim kanallarını içeren, insanın insanla iletişiminin yanı sıra, insanın enformasyon/veri, ya da verilerin verilerle iletişimini de barındıran çoklu bir sistemi temsil etmektedir. Her bir unsur aracılığıyla üretilen karmalar, internet protokolü ile toplumsal protokole dönüşmektedir (Timisi, 2016:33).

İnternet bugün bu protokolle birlikte, Howe (2006)'un da belirttiği kitle kaynak yöntemiyle, bir sorunun o sorunu ortaya koyan kişi/kuruluşun geniş ama tam olarak tanımlanmamış bir kitleden yardım isteyerek çözme işini temsil eden açık bir çağrı niteliğini tanımlamaktadır (Aktaran, Anadolu,2010:129). Bu konunun kitlelerin etkilenmesi konusunda da böyle olduğu görülmektedir. Kişilerin bir arada buldukları zaman etkiye daha açık oldukları, çeşitli araştırmalarla tespit edilmektedir. Kişiler, kitle ya da grup içinde kendi bireysel sağduyu ve mantığını yürütme yetilerini büyük ölçüde bir tarafa bırakarak, içerisinde buldukları kitle ya da grubun dinamiği beraberinde hareket etmektedirler. Özellikle 1930'lu yıllar itibariyle yapılan çoğu kitle ve grup araştırmasına göre bu doğrultuda önemli bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Güngör, 2018:97).

Ayrıca kitle iletişim araçları ile toplumun gündeminin de belirlendiği görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının toplumun gündemini belirleme etkisinin ortaya çıkışı ve topluma nüfus etme süreci de gündem konusunun önemine, toplumun söz konusu gündem konusuyla ilişkisine, gündem konusunun toplumdaki mevcut güç alanlarıyla ilişkilendirilmesine ve çeşitli dinamiklere bağlı olarak devam eder (Güngör, 2018:120).

Konunun sağlık alanındaki gündemini belirleyiciliğine dikkat çekildiğinde ise kitle iletişim araçlarının gündemini belirleyen dinamiklerden birinin de dünya çapında artan kronik hastalıklar olduğu görülmektedir. Kronik hastalıkların artışı ile birlikte sağlığın çevresel ve sosyal faktörlerden etkilenmesi konusundaki farkındalığın gelişmesi sonucunda, sağlığın geliştirilmesi

kavramı ortaya çıkmış, bu doğrultuda da stratejiler geliştirilmiştir. Sağlığın geliştirilmesi faaliyetleri kapsamında bireyler hem doğru hem de güvenilir kaynaklara erişerek, sağlığa dair enformasyonu doğru kullanabilir hale gelmektedirler (Mendi, 2015:276).

Bu doğrultuda, haberleşme kanallarından sağlıkla ilgili bilgi alma alışkanlığının sağlık davranışı ve sağlık davranışına dair modelleri de kapsayan yönlerini olduğunu söylemek mümkündür. Bu modellerden ilgili sağlık inanç modelidir. Sağlık inanç modelinde bir kişinin, hastalığı önlemek üzere harekete geçme olasılığını, kişinin kendisinin de hastalığa yakalanabileceği durumunu, hastalığın sonuçlarının ciddi olabileceğini, tedbirli davranışın hastalığı etkili şekilde önleyeceğini, tehlike ve riski azaltmanın faydasının eyleme geçmenin zararından çok daha fazla olduğunu idrak etmesi durumunu kapsamaktadır (Bulduk, Yurt vd, 2015:29). Bu doğrultuda, haberler vasıtasıyla sağlıkla ilgili konularda bireyler, o hastalıkla ilgili harekete geçmek, hastalığı önlemek, hastalığın sonuçlarının neler olabileceğine dair bilgiler edinmektedirler. Sosyal Biliş Teorisi'nde (Social Cognitive Theory) ise sağlık davranışının belirlenmesinde bireysel faktörlerin ötesine geçerek, sosyal ve çevresel faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır. Çevresel ve sosyal faktörlerle bilişsel süreçlerin etkileşimi de davranışın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Planlanmış Davranış Teorisi ise (PDT) sağlık davranışını belirleyen etkenleri tahmin etmek ve anlamaya yönelik sosyopsikolojik yaklaşımları tahmin/ön kestirim teorisi belirleyicilerini anlama ve tahmin etmeye yönelik sosyopsikolojik bir yaklaşım olup, yaygın olarak kullanılan bir tahmin/ön kestirim teorisidir. Planlanmış Davranış Teorisi'nde, bir kişinin herhangi bir konuda, herhangi bir şeyi yapma niyetinde olup olmadığını anlamak için belirli bilgilere ihtiyaç duyulur. Bu bilgilerden ilkinde bir kişinin herhangi bir şeyi yapmaya yönelik yaklaşımı nasıldır? Bir şeyi yapması için çevre etkisi, kişinin üzerinde ne kadardır? Yapılması gereken şeyde kişi tam kontrole sahip olduğunu düşünüyor mudur? (Bulduk, vd. 2015:30).

Sağlık haberlerinin de gerek ulusal gerekse yerel medyada bireylerin davranışlarını planladığını ve yönlendirdiğini söylemek mümkündür. Öyle ki bugün birey günlük olarak dijital haberleşme araçları ile kendine ait, sağlıkla ilgili dikkatini çeken bir konuda bilgi edinebilmekte, devamında

Toplumun herhangi bir konuda, kanaat sahibi olması, bilgi edinmesi, toplumsal sorunlar hakkında söz sahibi olabilmesi için başvurduğu en önemli mecralardan biri olarak basın, ulusal, bölgesel yerel olmak üzere kategorilere ayrılırken, görsel, işitsel, yazılı olarak da sınıflandırılabilir. Dijital

medyada ise bu sınıflandırmalar ortadan kalkmaktadır. Özellikle yerel yönetimler, yerel basın aracılığıyla faaliyetlerini halka duyurmakta, halkın ihtiyaçları da bu platformlardan duyurulmaktadır. Yerel basının en belirgin özelliği kamu yararını sağlamak için sağlıklı şekilde yöneticileri denetleyerek, yerel düzeyde bir kamuoyu oluşumuna katkı sağlamaktır (Girgin, 2009:237). Günümüzde de yerel gazeteler aracılığıyla yerel demokrasinin sağlıklı gelişimine katkıda bulunulması, yayımlandığı kentin sorunları ve çözüm yollarını tartışan bir platformu sağlaması, okuyucularının bilinç düzeyi ve ufkunu genişleterek yerel ilerlemeyi hızlandırması beklenmektedir (Şeker, 2005:101). Ayrıca yerel basın, tüm bunlarla birlikte, yayın yapılan bölgedeki halkın saygınlığının da yükseltilmesini hedefleyerek, bulunulan yörenin, yöresel olarak kalkınmasına, gelişmesine fayda sağlayan, bölge kültürünü yükselten araç ve araçlar olarak da görülmektedir (Burhan, 2002: 8).

Yerel basın bugün mevcut olduğu olanaklarla sağlık alanında da kitleleri yönlendirmektedir. Kişiler kendilerine dair, spor, diyet, tedavi yöntemleri, kişisel gelişim gibi birçok alanda yerel basından da kendilerine yakın yerdeki sağlık haberlerini takip etmektedirler. Bilindiği üzere, kişiler, kendilerine yakın çevrelere, olaylara karşı daha duyarlıdırlar. Yerel basında çalışan, muhabir, dizgici, editör, matbaacı gibi çalışanların hemen hemen çoğu, bölgede yaşayanlar olduğu için yapılan haberler okuyucu üzerinde daha etkili ve inandırıcıdır. Gazetecinin yerel haberleri hazırlarken, bulunduğu yöreden de kendi gözlemini katma fırsatıyla birlikte, haberin okur kitle üzerindeki etkisi de artacaktır (Köseoğlu, 2017:36). Bu etkiyle birlikte okur, haberlere göre sağlıklarıyla ilgili dikkat etmeleri gereken hususlara, eksik oldukları konulara, genel olarak kendilerini korumaları gereken hastalıklara bu dijital mecradan edindikleri haberler doğrultusunda hareket edeceklerdir. Sağlıkla ilgili haberlerde de diğer haberlerde olduğu gibi, haberin okuyuculardaki etkileri göz ardı edilmemelidir. Sağlık alanındaki her gelişmeyi, gelişmeleri takip eden yenilikleri, aktüel olayları ve sonuçları kesinlik kazanmış olan bilimsel çalışmalarını, topluma ileterek, halkın sağlık eğitiminde rol oynayan basının en ulvi görevinin, aktüel ve bilimsel gelişmeleri ileterek, toplumdaki sağlık bilincini uyandırmak ve böylece sağlığın geliştirilmesine ve korunmasına katkıda bulunmaktır (Utma, 2017:598).

Sağlık haberlerinin daha verimli okunması için Utma (2017:604) ayrıca çeşitli tavsiyelerde de bulunmaktadır. Bunlar arasında koruyucu sağlık hizmetleri ile ilgili haberlerin artırılması, bunlara dikkat çekilmesi yönü ile haberlerin ön-arka sayfalarda yer almasının okurların sağlık eğitimine katkısı yönünden yararlı olacağını söylemektedir. Gazetelerin sağlıkla ilgili haber kaynağı olarak konunun uzmanlarına daha çok yer vermesi de öneriler

arasında yer almaktadır. Sağlıkla ilgili haberlerde mesaj konunun uzmanı tarafından verildiğinde, haberin inandırıcılığı ve bireyi etkileme düzeyinin de yükseleceği düşünülmektedir. Sağlık eğitiminin basın yoluyla verilebilmesi de mümkün olabilecektir. Medyada, sağlık haberlerinin eğitici yayınlarla desteklenmesi, yayınlanacak sağlık haberlerinin sağlıkta uzmanlaşma ile desteklenmesi, uzman sağlık muhabirlerinin habercilik alanında istihdam etmesi, sağlık habercileri için konusunda uzman bilimsel danışma havuzu oluşturulması, sağlık muhabirlerine danışmanlık yapacak kişilerin istihdam edilmesi, sağlık muhabirliğinin iletişim fakültesinde ayrı bir ders olarak kabul edilmesi de öneriler arasında yer almaktadır.

Tüm bunlar paralelinde, sağlık konusunun habercilikte ayrı bir kategoride değerlendirilmesi, sağlıkla ilgili uzmanlaşmış kişilerin haberler aktarımında görevlendirmesi, okurun sağlık haberciliği ve sağlık okuryazarlığı bilincinin arttırılması, alanla ilgili çalışma ve araştırmaların, doğru sağlık okuru olma bilincinin arttırılması tavsiye edilebilmektedir.

Yöntem

Çalışma temelde, yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte artan dijital teknolojilerinin olanaklarıyla, haber alış pratiklerindeki değişimi vurgulayarak, bunun sağlık haber içeriklerine nasıl yansıdığını belirtmeye çalışmaktır. Çalışma temelde Covid-19 döneminde sağlık alanında yerel medyanın dijital halinde yer alan haberlerin incelenmesini, bu haberlerle birlikte, ilgili örnekte yer alan Nevşehir’de bir yerel gazete olan Kapadokya Muşkara Haber Gazetesinin 30 Kasım 2020-29 Mart 2021 tarihleri arasında 4 aylık dönemini konu almıştır.

Çalışmanın temel problemi ise yerel bir gazete örneğinden de yola çıkılarak, pandemi sürecinde yerel sağlık haberlerinin bu süreçte haber ve haber söylemine nasıl yansıdığını tespit etmektir. Bu doğrultuda haberlerde hangi başlıklar ön plana çıktı? Pandemi haber akışını nasıl etkiledi? Pandemi yerel gazetelerin dijital haline nasıl yansıdı? Sorularının cevabını aramaktır. Covid-19 sürecinde yerel gazetelerin de ulusal gazeteler gibi söylemlerinde konu ile ilgili olarak farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar içerik analizi yöntemi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Haberler ilgili kategorilere ayrılarak, metin içinde kullanım sıklıklarına göre kategorilendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, “yazılı, sözel ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ya da dilbilgisi açısından sistematik ve nesnel olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma durumunu kapsamaktadır. (Tavşancıl ve Aslan, 2001:22).

İncelenen haber metninde de kullanılan kelimeler, kelimelerle okura verilen mesajlar, seçilen başlıklar, sistematik ve nesnel olarak sınıflandırılmaya, dönüştürülmeye ve söz konusu covid-19 sürecinde kategorilendirilen konu içeriğine göre sınıflandırılmaktadır.

İçerik analizi için seçilen örnekleme de, saha örnekleminde olduğu gibi, araştırmacının evrene ilişkin ne tür çıkarımlar yapacağına aklında tutması gerekmektedir. İçerik analizinde genel olarak üç tip evren birbirinden ayırt edilebilir niteliktedir. İletişim kaynakları (bunlara örnek olarak, gazete çeşitleri, konuşmalar, romanlar), dökümanlar (köşe yazıları) ve doküman içindeki metinler (sayfalar) (Singleton ve ark. 1988: 66-89, Aktaran, Koçak ve Arun, 2006:26). Çalışmanın evrenini yerel gazeteler oluştururken, örneklemini Nevşehir’de yerel gazetelerden biri olarak Kapadokya Muşkara Gazetesi oluşturmaktadır.

Çalışmada da Nevşehir’de yerel bir gazete olan Kapadokya Muşkara Gazetesi’nin incelendiği dönemi kapsayan 120 haber içinden 63 haber inceleme kapsamına alınmıştır. Haberler covid-19 sürecini kapsayan, konu, mesaj, anlam bilgisine ayrılarak, nesnel olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan konuları kapsayan haberler, haberleri oluşturan başlıklar ve metinler incelenerek, kelime tekrarları, vurgu tekrarları incelenerek çıkarımlarda bulunmaya çalışılmıştır.

Başlık Bulguları ve Yorumlar

Çalışmanın içeriği doğrultusunda Nevşehir’in yerel bir gazetesi olan Muşkara Gazetesi’nin 30 Kasım 2020-30 Mart 2021 tarihleri arasını kapsayan 4 aylık periyodunda 120 gazete haberi arşivlenmiştir. Gazetenin dijital ortamında arşivlenen gazete başlıklarından oluşan 63 haber başlığı ilgili süreç inceleme kapsamına alınmıştır. Gazetenin internet ortamında yer alan haber başlıkları, içeriklerin başlıklara yansıyan halleriyle, konuların çeşitliliğine, haberde kullanılan kelime ve söylem içeriğine uygun olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Covid-19 sürecini kapsayan haber içeriği incelenirken, sadece covid-19 ile ilgili sağlık haberleri ele alınmış, haberler sınırlandırılmış bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda covid-19 süreci de içinde olmak üzere genel olarak ilgili tarihlerle ilgili sağlık haberleri kendi kategorilerin ayrılarak temalandırılmıştır. Haberler 4 ana temaya ayrılmıştır. İlk temada sağlık haberi niteliğinde incelenen etkinlik haberleriyle karşılaşılmaktadır. Bu haberlerde, özel günler, yapılan eğitimler, yenilikler, sağlık destekleri şeklinde kategorileşirken, doğrudan sağlık haberleri covid-19 sürecinde sağlık konusunda dikkat çekilmeye çalışılan konular, covid sürecini kapsayan kısıtlama

ve karantina haberlerini içeren konular, covid-19'dan korunma amaçlı önlem haberlerini içeren konular şeklinde ana kategorilere ayrılmıştır.

İncelenen başlıklardan etkinlik haberi niteliğinde olan 21 başlık bulunmaktadır. Etkinlik başlığında salgın süresince gerçekleşen sağlık etkinlikleri bulunmaktadır. Belirlenen süre içinde 22 haber başlığı etkinlik haberi niteliğindedir. Kapsam olarak incelendiğinde ise, etkinlik başlıkları kendi içerisinde, sağlıkla ilgili özel anma/etkinlik günleri, sağlık eğitim haberleri, sağlık farkındalık haberleri, kurum kuruluş sağlık işbirliği haberleri şeklinde alt kategorilere ayrılmaktadır. Etkinlik haberleri ana çatısında, sağlıkla ilgili özel gün ve anma haberleri 4, sağlık eğitim haberleri 1, sağlık farkındalık haberleri 6, sağlık genel etkinlik haberleri 6, sağlık kurum-kuruluş işbirliği haberleri 4'tür. Tablolarda ilgili haberlerden bazı örnekler verilmiştir. İncelenen haberlerin tamamı tabloda yer almamaktadır.

Tablo 1. Sağlık Haber Kategorisi

Sağlıkla İlgili Özel Gün ve Anma Haberleri	4
Sağlık Eğitim Haberleri	1
Sağlık Farkındalık Haberleri	6
Sağlık Etkinlik Haberleri	6
Sağlık Kurum Kuruluş İşbirliği Haberleri	4

Tablo 2. Sağlık Haberi Kategorisel Başlık ve Haber Başlığı Örnekleri

Vali Becel, kontrol noktası ve 112 Çağrı Merkezi'ni ziyaret etti	ETKİNLİK (ZİYARET)	KELİME/VURGU	KONTROL NOKTASI
2020-2021 Engelsiz Üniversite Ödülleri" başvuru takvimi belli oldu	ETKİNLİK	KELİME/VURGU	ENGELSİZ
Nevşehir Belediyesi'nden 'Sıfır Atık Projesi'ne tam destek	FARKINDALIK	KELİME/VURGU	TAM DESTEK
1 Aralık Dünya AIDS günü	ÖZEL GÜN/ANMA	KELİME/VURGU	AIDS GÜNÜ
Sağlık çalışanlarının fedakârlığını anlatan çok güzel bir resim	SAĞLIK KURUM KURULUŞ İŞBİRLİĞİ	KELİME/VURGU	FEDAKÂRLIK
NEVÜ personeline iş sağlığı ve Covid-19 eğitimi verildi	EĞİTİM	KELİME/VURGU	KOVİD-19 EĞİTİMİ
LÖSEV: "Tüm kanser hastalarımıza ulaşana dek yardımlara devam"	FARKINDALIK	KELİME/VURGU	YARDIMLARI DEVAM
Nevşehir'de ilk kez kapalı tüp mide ameliyatı yapıldı	GENEL SAĞLIK	KELİME/VURGU	MİDE AMELİYATI YAPILDI
LÖSEV başarısının arkasındaki kadınlar	KURUM KURULUŞ İŞBİRLİĞİ	KELİME/VURGU	BAŞARININ ARKASINDAKİ KADINLAR
HABER BAŞLIK ÖRNEKLERİ	HABER KATEGORİLERİ	BAŞLIKLARDAKİ KELİME/VURGU ÖRNEKLERİ	

Muşkara Gazetesi'nin genel sağlık haberleri kategorisi incelendiğinde ise bu kategoriye ait 17 habere rastlanmaktadır. Bu 17 haber ise 4 ana kategoriye ayrılmıştır. Kategoriler Virüsle mücadele haberleri (2), Yasak ve Uyarılar-Tavsiye Haberleri (6), Yerel Sağlık Haberleri (6), Genel Sağlık Haberleri (3) şeklindedir. Haber kategorileri aşağıdaki tabloda da verilmiştir.

Tablo 3. Genel Sağlık Haberleri Kategorisi

Virüsle Mücadele Haberleri	2
Yasak ve Uyarılar/Tavsiye Haberleri	6
Yerel Sağlık Haberleri	6
Genel Sağlık Haberleri	3

Tablo 4. Genel Sağlık Haberleri Kategorisel Başlık ve Haber Örnekleri

Acıgöl'de sigara yasağı afiş çalışmaları sürüyor	YASAK	KELİME/VURGU	SİGARA YASAĞI
Nevşehir Valiliği İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu Kararları açıklandı	YASAK/UYARI	KELİME/VURGU	KURUL, KARAR
Nevşehir Eczacı Odası; "Aşıya güvenin"	TAVSİYE	KELİME/VURGU	AŞIYA GÜVENİN
LÖSEV uyarıyor; "Belirtilere duymayın"	UYARI	KELİME/VURGU	DUYARSIZ KALMAYIN
Böbrek ve idrar yolları hastalıklarına da iyi geliyor	TAVSİYE/GENEL SAĞLIK	KELİME/VURGU	İYİ GELİYOR
Açıksaray doğa yürüyüşleri için en uygun parkurlar arasında	YEREL SAĞLIK/TAVSİYE	KELİME/VURGU	EN UYGUN PARKUR
Bağımlılıkla mücadele için çalışma başlatıldı	SAĞLIKLA MÜCADELE	KELİME/VURGU	MÜCADELE, ÇALIŞMA BAŞLATILDI
8 okul "Okulum Temiz" belgesi almaya hak kazandı	YEREL SAĞLIK	KELİME/VURGU	8 OKUL
Koronavirüsü yenen hemşireler yaşadıklarını gözyaşlarıyla anlattı	YEREL SAĞLIK/VİRÜSLE MÜCADELE	KELİME/VURGU	YENEN HEMŞERİLER
Kozaklı kaplıcaları yarıyıl tatilinde konuklarına şifa dağıtıyor	YEREL SAĞLIK/TAVSİYE	KELİME/VURGU	KOZAKLI KAPLICALARI
HABER BAŞLIKLARI	HABER KATEGORİLERİ	BAŞLIKLARDAKİ KELİME/VURGU ÖRNEKLERİ	

Genel sağlık haberleri incelendiğinde tabloda da yere verildiği üzere, yasak, yasak uyarı, genel sağlık, sağlıkla mücadele, yerel sağlık, virüsle mücadele şeklinde ayrılmıştır. Genel sağlık haberleri kapsamında haber başlıklarında, yasak kategorisinde "sigara yasağı", yasak uyarı kategorisinde, "kurul

karar”, tavsiye kategorisinde “aşıya güvenin”, uyarı, tavsiye kategorisinde “iyi geliyor”, sağlıkla mücadele kategorisinde “mücadele, çalışma başlatıldı”, yerel sağlık kategorisinde “8 okul”, “koronavirüsü yenen hemşeriler”, “kozaklı kaplıcaları” vurgularına rastlanmıştır. Yasak kategorisinde yasağı vurgulayan ifadelerle rastlanırken, yerel sağlık kategorisinde ise şehir ile ilgili semt, ilçe adlarının başlığa yansıdığı, kimi zaman da hemşeri vurgusuyla yerel sağlık haberlerinin vurgulandığı görülmektedir.

Tablo 5. Covid-19 Karantina Kısıtlama Haberleri

Karantina Kurallarına Uymayan Şahıs Yurda Yerleştirildi	KISITLAMA	KARANTİNA KURALLARINA UYMAZAN ŞAHIS
Karantina İhlali Yapan 3 Kişi Kyk Yurduna Yerleştirildi	KISITLAMA	KARANTİNA İHTİLALİ
Karantinada Olması Gereken Kişi Yol Kontrolüne Yakalandı	KISITLAMA	KONTROL
Haber Başlıkları	HABER KATEGORİLERİ	KELİME/VURGU ÖRNEKLERİ

Karantina kısıtlama haberleri incelendiğinde, kelime/vurgu örneklerinde, “karantina kurallarına uymayan şahıs”, “karantina ihtilali”, “kontrol” gibi kelime vurgularına yer verildiği görülmektedir. Haber içeriklerin bakıldığında ise karantina kurallarına uymayan kişiler için gerçekleşen yaptırımlardan bahsedilmekte, habere dair devam niteliğinde başka bir gün haberine de rastlanmaktadır.

Tablo 6. Önlem Kategorisi

Şehir Odaklı Önlem Haberleri	14
Genel Önlem Haberleri	3

Önlem haberleri incelendiğinde şehir odaklı önlem haberleri, genel önlem haberleri, olarak iki ayrı kategoriye ayrılarak yer verildiği görülmektedir.

Tablo 7. Önlem Kategorisindeki Haber Başlık Örnekleri

NEVŞEHİR'DE AVM'lere alınacak kişi sayısı belli oldu	ŞEHİR ODAKLI HABER ÖRNEKLERİ	KELİME/VURGU	NEVŞEHİR'DE
Kızılay Başkanı Civelek'ten Acil Kan Bağıışı Çağrısı	GENEL ÖNLEM HABERLERİ	KELİME/VURGU	ACIL KAN BAĞIŞI ÇAĞRISI
Nevşehir'de Maske Ve Sigara Denetimi Yapıldı	ŞEHİR ODAKLI HABER ÖRNEKLERİ	KELİME/VURGU	NEVŞEHİR'DE
Koronavirüse Karşı Nevşehir Kabak Çekirdeği	ŞEHİR ODAKLI HABER ÖRNEKLERİ	KELİME/VURGU	NEVŞEHİR KABAK ÇEKİRDEĞİ
Nevşehir'de Sağlık Çalışanlarına Aşı Yapılmaya Başlandı	ŞEHİR ODAKLI HABER ÖRNEKLERİ	KELİME/VURGU	NEVŞEHİR'DE
Yaşlılar için Aşı Süreci Başladı	GENEL ÖNLEM HABERLERİ	KELİME/VURGU	AŞI SÜRECİ
Gülşehir ve Hacıbektaş'ta Koronavirüs Denetimi	ŞEHİR ODAKLI ÖNLEM HABERLERİ	KELİME/VURGU	DENETİM
HABER BAŞLIKLARI	HABER KATEGORİLERİ	KELİME VURGU ÖRNEKLERİ	

Önlem kategorisinde yer alan haber başlıkları incelendiğinde ise, Şehir odaklı haber kategorisinde başlığa şehrin adının taşındığı “Nevşehir” vurgusu ile haberin o şehre ait olduğu vurgulanmıştır. Bir diğer örnekte ise şehre ait yöresel lezzetlerin şifa veren yönüne vurguda bulunulmuş “Nevşehir Kabak Çekirdeği” başlıkta vurgulanmıştır. Önlem kategorisinin bir alt başlığını da genel önlem haberleri oluşturmaktadır. Genel önlem haberinde ise, haberi genelleştiren bir söyleme rastlanmaktadır. Haber başlığında “aşı süreci” ve “denetim” ifadesi ön plana çıkmaktadır.

Haber Bulguları

Kısıtlama kategorisinde yer alan haberleri içeren 2.12.2020 tarihli Muşkara Gazetesi “Karantina kurallarına uymayan şahıs yurda yerleştirildi” başlıklı haber örneğinde, başlığa bakıldığında “şahıs” ifadesinin kullanıldığı, söz konusu kişinin ismine yer verilmediği görülmektedir. Haberin metninde de resmi yerlerle ilgili bilgilerin verildiği, yine kişinin isminin “M.A” şeklinde kısaltıldığı görülmektedir. Konu ile ilgili açıklayıcı bilgilere de yer verilen haber metninde haberin yer bilgileri verilirken kurala uymayan kişi ile ilgili olarak yine baş harfleri ile verilen haber metninde, M.A. ile ilgili olarak da, hakkında “Bulaşıcı hastalıklara ilişkin tedbirlere aykırı davranma” suçundan adli işlem yapıldı” ifadesiyle de sebep sonuç içeren bilgilendirme vurgusuna rastlanmaktadır.

Genel sağlık haberleri kategorisinde yer alan bir başka haberde ise ‘‘Acıgöl’’de sigara yasağı afiş çalışmaları sŸrŸyor’’ başlığıyla (3.12.2020) yasakların vurgulandığı, Şehir haberi niteliğinde bir başlığa rastlanmaktadır. Metnin içinde ‘‘destek’’, ‘‘yasaklı alan’’, ‘‘risk’’ kelimeleri de vurgulanmıştır.

‘‘Nevşehir caddeleri kpŸklŸ suyla yıkandı’’ başlığıyla yer alan 7.12.2020 haberinde de başlığa bakıldığında Şehrin başlıkta ön plana çıktığı grŸlmektedir. Yine metinde geçmiş bilgilerden de metnin desteklendiği grŸlmektedir. Yerel syemlere de rastlanan metinde ‘‘foşur foşur yıkadık’’ pekiştirici ve yerel syemine rastlanmaktadır. Devamında da ‘‘foşurdatma mevsimini başlatıyoruz’’ ifadesiyle cŸmlenin yerel syemlerinin metni destekleyici bir unsur olarak yinelendiği grŸlmektedir.

7.12.2020 tarihli bir başka haberde de önlem haberinin devamı niteliğinde daha önce yapılan bir haberin devamı olarak bu sefer başlığa kişi sayısının yansıdağı bir haber metnine rastlanmaktadır. Haberinin ardalan bilgisine de yer verilirken, ‘‘ŸrgŸp, Derinkuyu ve Acıgöl ilçelerinde görevlilerin HES kodu sorgulamalarında, İ.. Ő.K. ve M.E’nin genel durumlarının riskli olduğu tespit edildi’’ ifadeleriyle, 112 Acil Sağlık ekiplerince Nevşehir’deki KYK yurduna yerleştirilen 3 kişiye, 3 bin 150’şer lira cezai işlem uygulandı. Etkinlik haberlerine bakıldığında ‘‘2020-2021 Engelsiz Ÿniversite dŸlleri’’ başvuru takvimi belli oldu’’ başlığıyla 09.12.2020 tarihli haber başlığında, ‘‘dŸl’’ vurgusunun başlığa taşındığı grŸlmektedir. Haber metni incelendiğinde ise, fiziksel mekân, eğitsel imkân ve sosyokŸltŸrel faaliyetlere erişimleri konusunda farkındalık yaratmak ve iyi uygulamaları yaygınlaştırmak amacıyla’’ ifadeleri kullanılmakta, burada başlığın gerekçeleri metin içinde verilmektedir.

Nevşehir Belediyesi’sinden ‘‘Sıfır Atık Projesi’’ne tam destek başlıklı bir diğer haberde de başlığa Şehrin yansıdağı, metinde ise ‘‘temiz bir evre için sŸrdŸrdŸđŸ çalışmalar aralıksız devam eden’’ ifadesinde ‘‘temiz evre’’ vurgusu bir mesaj niteliğindedir. ‘‘İsrafın nlenmesi, kaynakların daha verimli kullanılması, atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek atık oluşumunun engellenmesi veya minimize edilmesi, atığın oluşması durumunda ise kaynağında ayrı toplanması ve geri kazanımının sağlanması kapsayan atık yönetim felsefesi anlatıldı’’ ifadesinde de atık yönetim felsefesi vurgusu yapılmaktadır. Bu bilincin bir sŸrece işaret ettiği vurgulanırken, bilincin yönetimi için ‘‘felsefe’’ kelimesi seçilmiştir.

16.11.2020 tarihinde Şehir nlem kategorisinde yer alan bir başka haber incelemesinde ‘‘Nevşehir’de maske ve sigara denetimi yapıldı’’ başlığında vurgulanan ‘‘maske ve sigara denetimi’’ kelimesi ile sigaranın da maskesizliğin de bireyle için eşdeğer zararda olduğu vurgulanmıştır. ‘‘Maske, mesafe, hijyen kuralları ile sigara yasağına karşı uyardı’’ ifadesinde de bu denetimin

gerekliliğine dair benzetme tekrarlanmıştır. Ayrıca haber metninde geçen “maske takmak entübe yaşamaktan daha iyidir.” İfadesinde de maske takmamanın sonucu olarak entübe yaşamak olacağı vurgulanmış, konu ile ilgili ehemmiyete dikkat çekilmiştir.

“Diyabet her geçen gün artıyor” 18.11.2020 tarihli bir başka haberde genel sağlık haberi niteliğinde olan başlıkta, her geçen gün ifadesiyle, artışa dikkat çekilirken, haberin spotunda konu ile ilgili yerel yetkilinin açıklamalarına tırnak içi ifadelerle yer verilmektedir. Haber metninde geçin “diyabete ilişkin daha fazla bilgi edinmek ve konu hakkında farkındalık oluşturmak için” ifadesiyle, konu ile ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmayan bireylere dikkat çekilmiştir. Haberın devam eden kısımlarında “2019 yılında 463 milyon yetişkin birey diyabetlidir”, ifadesiyle geçmişe yönelik istatistiki bilgiye yer verilirken, “2040 yılında sayının 642 milyona ulaşacağı tahmin ediliyor” ifadesinde de geleceğe yönelik istatistiki tahminle var olacak artışa dikkat çekilmektedir. Ayrıca metni destekleyici nitelikte, neler yapıldığından da bahsedilmiş, ayrıca sayısal verilerle desteklenmiştir.¹ “Bu sorumluluğun bilinci ile Türk Eczacıları Birliği Rehber Eczanem Programı ile 6161 eczacımızla bin 500 diyabetik hastaya ulaştık” örnek ifadesine de rastlanmaktadır.

27.11.2020 tarihli “Koronavirüse karşı Nevşehir Kabak Çekirdeği” haberinde ise yine şehir bazlı önlem örneği haberine rastlanmaktadır. Haber metninde “bağışıklık sistemini güçlendirmek için” ifadesiyle, kabak çekirdeğinin niçin dağıtıldığı, covid-19 için de bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Zaman zaman deyimlere de rastlanan haber metninde, “Bir avuç Nevşehir kabak çekirdeği her derde deva...”ifadesiyle de bu görülmektedir “Nevşehir”de bu zorlu süreç” ifadesinde de covid-19 sürecinin yerel mücadelesine vurguda bulunulmuştur. Metinde ayrıca “karşı karşıya kalmak, yanında olmak” gibi deyimsele örneklere de rastlanmaktadır.

Genel sağlık, uyarı haberlerinde ise “Kızılay Nevşehir Şube Başkanı Civelek’ten acil kan bağışı çağrısı” başlıklı haberde, geçen “çağrı” kelimesi ile davet niteliğindedir. “Tüm vatandaşları” ifadesinde kan bağışısının herkesi ilgilendiren bir konu olduğuna dikkat çekilmektedir. Haberın ardalan bilgilerine de yer verilirken, “pandeminin artan etkisi nedeniyle hastalarımızın sıkıntı yaşamaması için” ifadesinde neden sonuç etkisinde haberın bilgisi okura sunulmaktadır.

1 Bu sorumluluğun bilinci ile Türk Eczacıları Birliği Rehber Eczanem Programı ile 6161 eczacımızla 1500 diyabetik hastaya ulaştık. Hasta eğitimi ve izlemi yapan eczacılarımız yüzden fazla diyabetik hastada açlık kan şekeri, HbA1c, LDL kolesterol, insülin enjeksiyon tekniği ve ilaç bilgi düzeyinde anlamlı iyileşmeler sağlanmasına katkı sunduk. Diyabetle mücadelede her daim toplumun yanında olacağımızı tekrarlıyor, diyabetli hastalarımızın başvuracağı birinci basamak sağlık kuruluşları olarak görevimize devam edeceğimizi ifade ediyoruz.” denildi.

Devamında ise pandeminin etkisine dikkat çekilirken “iyilik seven kıymetli hemşerilerimiz” ifadesiyle kan bağıışı yapan kişilerin de iyilik seven oldukları vurgulanmaktadır. Yine Kızılay Nevşehir Şube Başkanı’nın “kan bağıışında bulunmaya davet ediyorum” çağrısıyla da konu ile ilgili yetkili bir isim aracılığıyla kan bağıışının önemine vurguda bulunmaktadır.

SONUÇ

Yeni iletişim teknolojileri ve internet beraberinde getirdiği olanakları ile birlikte birçok alanı yönlendirdiği gibi haberleşme ve haber alma kaynaklarını da yeniliğe doğru yönlendirmiştir. Kişiler kendilerine sunulan olanaklar dâhilinde haberleri çoğunu dijital kaynaklardan edinmektedir. Bu kaynaklar ulusal ve yerel bazda yayın akışını gerçekleştirmektedir. Yayınlanan haberler, süreç içerisinde geçmişten daha çok kişiye ulaşmakta, bireyler edilgen konumdan, haberi yönlendiren etken konuma da dönüşmektedir. Bu alanlardan biri olarak sağlık da bireylerin haberler vasıtasıyla yönlendirildiği, aynı şekilde ihtiyaç ve taleplere göre bireylerin de haberleri yönlendirdiği bir alan halindedir. Dijitalleşen süreçte birey de farkında olarak kitle iletişim araçlarından faydalanabilmektedir. Sağlık bu doğrultuda bireylerin dijital habercilikte de farkında olduğu alanlardan biridir. Okuduğu haberlerde dijital alanda da sağlık haberine rastlamak bireylerin bu alanla ilgili daha fazla farkındalıkta olmasına da katkı sağlamaktadır. Sağlık alanıyla ilgili okuyan, sağlık okuryazarı bireyler, sağlık hizmetlerine nispeten tıbbi hizmetlerden daha az yararlanmaktadır. Bu hastanın tedaviye de daha fazla uyum sağlamasına neden olacaktır. Bu doğrultuda çalışmada da Covid-19 dönemi olarak pandemi döneminde yerel gazeteleri sağlık haberleri Nevşehir’de yerel bir gazete örneği olan Kapadokya Muşkara Haber penceresinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Haber 30.11.2020 ve 30.03 2020 tarihleri arasında kapsayan 4 aylık dönemde Kapadokya Muşkara Haber’in sağlık haberlerinde nasıl bir söylem tercih ettiği, hangi konuları sağlık haberi kapsamına aldığı, covid-19 sürecinde covid-19 dışında hangi sağlık haberlerine yer verdiği, sadece covid-19 un mu sağlık haberi kapsamına alındığı, sağlık haberleri ile ilgili hangi konuların covid-19 süreciyle daha fazla ön plana çıkarıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Kapadokya Muşkara Haber gazetesinde covid-19 haberleri, tedbir, önlem, ikaz, bilgilendirme, etkinlik haberleri kategorisinde yer almaktadır. 28 Mayıs 2010 tarihinde Nevşehir merkezinde Simtel Ofset Matbaacılık Basın Yayın Ltd. Şti. bünyesinde günlük gazete olarak yayın hayatına başladı. Nevşehir’de doğru ve tarafsız ilkeleri doğrultusunda çalışarak hem halkın doğru haber ve bilgiyi almasını sağladı hem de istihdam yaratarak sektöre hayat verdi. Bugün gazete olarak bünyesinde çalışan sorumlu

yazı işler müdürü, muhabir, sayfa editörü, yazar ve gazete basımında çalışan matbaa çalışanları olmak üzere 12 kişiyi istihdam etmektedir. Doğru taraf-sız yayıncılık ilkesi ile hareket eden Gazete güncel aktif internet sitesi www.muskarahaber.com’da okuyucularına hızlı ulaşımı sağlamakta ziyaretçi sa-yısı olarak da oldukça yüksek bir performansı sağlar duruma gelmiştir. Ay-lık ziyaretçi sayısı 250-300 bin civarında değişmektedir. Gazetenin sloganı “Düşünmeden okumak köreltir, okumadan düşünmek yanıltır”

Kapadokya Muşkara Haber gazetesi haftanın hemen her gününde belli tarihler hariç sağlık ile ilgili habere yer verilmiştir. Muşkara Gazetesinin 30 Kasım 2020-30 Mart 2021 tarihleri arasını kapsayan 4 aylık periyodunda, 120 gazete haberi arşivlenmiştir. Gazete dijital ortamdan arşivlenen 63 ha-ber başlığını kapsamaktadır. Bu başlıklar incelenmiştir. Haberler konularına göre, özel günler, eğitimler, yenilikler, sağlık destekleri şeklide kategorileş-tirilmiştir. Covid-19 sürecinde, sağlık konusuna dikkat çekilmeye çalışılan konular, covid-19’dan korunma amaçlı önlem haberleri ise ana kategorileri oluşturmaktadır. İncelenen haberler sonucunda haberlerin ağırlık olarak sağ-lıkta gerçekleşen, ziyaret, farkındalık, bilinçlendirme gibi etkinlikleri kapsa-dığı görülmektedir. Yerel bazlı yapılan sağlıkla ilgili çalışmalar, sağlık haber-lerini şekillendirmektedir. Bu haberler, kimi zaman başı, kimi zaman kan bağışi, çevre temizliği, Nevşehir’de bulunan okul ve Üniversite’nin yaptığı etkinlikler, şeklindedir. Etkinliklerde, karantina kısıtlama haberlerinde ka-rantina kurallarına uymayan kişilerin baş harfleri yer alırken, bu örnekten de yola çıkılarak haberlerde konulara uygun kelime temsillerine yer verilmek-tedir. Bu kısıtlama haberleri örneğinde “karantina kurallarına uymayan şa-hıs”, “karantina ihtilali”, “kontrol” gibi kelimelerle, genel sağlık haberlerinde ise “destek”, “yasaklı alan”, “risk” kelimeleri ile vurgulanmaktadır. İncele-nen haberlerde kimi zaman da şehrin ön plana çıktığı haberler görülmek-tedir. Haberler incelendiğinde, özel günlere ait etkinlik haberlerine de sıkça yer verildiği, bu günlere farkındalık haberleri de eklenmektedir. Farkında-lık haberleri, sağlıkla ilgili kitleleri yerel bazlı bilinçlendirme amacıyla ilgili konuları kapsamaktadır. Bu haberler bazen de ulusal çaptadır. Sağlıkla ilgili yapılan eğitimler de haberleşmekte, bu doğrultuda Nevşehir’in sağlıkla ilgili eğitim veren okulları da haber başlık ve detaylarında ön plana çıkmaktadır. Sağlık ile ilgili yapılan teknolojik yenilikler gerek ulusal bazda gerekse yerel bazda ön plana çıkan bir başka konudur. Sağlık destekleri, bireylerin sağ-lık alanında yapılan yeniliklerden haberdar olması, bireylere verilecek sağ-lık destekleri de bireyleri bilinçlenmesi yönünde hem haber metnine hem de haber başlığına yansıyan örneklerdendir.

Çalışma, sağlık alanında yer alan dijital medya haber örneklerine, yerel medya bazında covid-19 süreci kapsamında bakmayı hedeflemektedir. Bu

örnekte olan bir çalışma yapılmadığı için, çalışma ile alana katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Söz konusu inceleme dönemini kapsayan tarihlerde sadece covid-19 değil, o dönemi temsil eden diğer haberler de çalışma kapsamına alınmıştır. Sürecin haberlere nasıl yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, sağlık haberciliğiyle ilgili, koruyucu sağlık hizmetlerine dair ilgili haberlerin arttırılması, haber yerlerinin revize edilmesi, okurların sağlık eğitimine katkıda bulunması, sağlıkla ilgili haberlerde mesajın konunun uzmanı tarafından değerlendirilmesi, bu doğrultuda, gazetelerin birimlerinde sağlık iletişimi alanında, eğitici yayınların desteklenmesi, konusu ile ilgili uzman kişilerin istihdamının sağlanması, sağlık muhabirliğinin iletişim fakültelerinde ayı bir ders olarak kabul edilmesi de çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır. Çalışma sağlık haberlerine covid-19 sürecinde yerel basının dijital haliyle bakmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda alana katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- TİMİSİ, N. (2016). Dijital Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK, A. ve BULDUKLU, Y.. (2010), Sağlık İletişimi: Yaşlıların Televizyonda Yayınlanan Sağlık Programlarını İzleme Motivasyonları, *Selçuk İletişim*, 6(3), 5-17.
- KOÇAK, A. ve ARUN, Ö. (2006). "İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu", *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(3), 21-28.
- ANADOLU, B. (2010). Üreticinin "Çevrimiçi" Hali: Kitle Kaynak Yöntemi, Dijital Kavramlar, Timisi, Nilüfer, içinde (s.127-152). İstanbul: Kalkedon. Olanaklar, Deneyimler (içinde).
- HOWE, J. (2010). Crowdsourcing: Kalabalıkların Gücü, Bir İşin Geleceğine Nasıl Şekli Verilebilir. (Çev.Günseli Aksoy). İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.
- GÜNGÖR, N. (2018). İletişim Kuramlar, Yaklaşımlar, Ankara:Siyasal Kitabevi.
- MENDİ, B. (2015). Sağlık İletişiminde Sosyal Medyanın Kullanımı: Dünyadaki Ve Türkiye'deki Uygulamalar, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(44), s.275-290.
- BULDUKLU, S., YURT, S., DİNÇER, Y., ARDIÇ, E. (2015). Sağlık Davranış Modelleri, Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5(1), s.28-34.
- GİRGİN, A. (2009). Türkiye'de Yerel Basın. İstanbul: Der Yayınları.
- ŞEKER, M. (2005). Yerel Gazeteler ve Resmi İlan, *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(1), s.101-115.
- BURHAN, S. (2002). Yerel Medya. Sivas: Öz Emek Matbaası.
- KÖSEOĞLU, A. (2017). Dijital Ortamda Yerel Basın: Tekirdağ Örneği Üzerinden Bir İnceleme, *Egemia*, 1, s.33-56.
- UTMA, S. (2017). Medyadaki Sağlık Haberlerini Doğru Okumak, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 597-605.
- TAVŞANCIL, E. ve ASLAN, E. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik

COVID 19 SALGININDA AŞIRI BİLGİ YÜKÜ DUYGUSAL BULAŞMA VE INFODEMİ INFORMATION OVERLOAD, EMOTIONAL CONTAGION, AND INFODEMY IN THE COVID-19 OUTBREAK

Emel Yılmaz

*Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Kişilerarası
İletişim Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, emelyilmaz@marmara.edu.tr*

ÖZET

İnsanlık tarihinde Covid 19'dan daha fazla insan kaybı ve ekonomik kayıplara sebep olan hatta tarihin seyrini değiştiren salgınlar yaşanmıştır. Ancak Covid 19 salgını, küresel toplumun virüs salgınlarına karşı tepkisinde zayıflıklar olduğunu ortaya koydu ve dünyanın her yerinde, milyarlarca insanı evlerine kapattı veya tecrit etti. Aralık 2019'da ortaya çıkan Covid 19, bugüne kadar görülen en büyük küresel sağlık krizlerine neden oldu.

Evlerine kapanan insanlar, internet bağlantısı ve elektronik medya sayesinde salgın hakkındaki bilgilere kolay erişebildiler ve yine aynı kolaylıkla da bu bilgileri yayabildiler. Elbette bilgiye kolay erişim beraberinde "aşırı bilgi yükü (information overload)" kavramını gündeme getirdi.

Aşırı bilgi yükü, kişinin bir sorunu anlarken gereğinden fazla bilgiyle karşı karşıya kalması durumunda yaşadığı zorluktur ve kişi o sorunu algılamaya çalışırken kapasitesinin üzerinde bilgiyle karşılaşır. Bu bilgi yüklemesi, çeşitli kitle iletişim kanallarından ve kişisel kaynaklardan gelmektedir ve bu süreçte okunan, izlenen, duyulan pek çok bilgi doğru gibi görünse de çoğu zaman doğru değildir. Salgın hakkında yayılan yalan haberler, sahte bilgiler, tıpkı Covid 19'un insandan insana hava yoluyla bulaşması gibi televizyon, telefon ve bilgisayar ekranlarından topluma bulaşmaktadır. Yanlış haberlerin, komplo teorilerinin, tıp dışı tedavilerin ve ırkçı haberlerin endişe verici bir oranda paylaşıldığı bir ortamda başka bir kavram daha karşımıza çıkıyor; küresel "infodemic" (yanlış bilgilendirme salgını). Sosyal medya ve

diğer kitle iletişim araçları aracılığıyla Covid 19'dan daha hızlı yayılan infodemi, insanların yanlış ve doğru bilgileri ayırt etmesini de zorlaştırmaktadır. Zira ölümler, coğrafi kilitlenmeler, karantinalar, eve kapanmalar, mali ve sosyal zorlukların konu edildiği koronavirüs haberleri insanlar üzerinde korku, kafa karışıklığı ve psikolojik strese neden olmaktadır. Elbette yazılı ve görsel medyada yer alan COVID-19 infodemikleri de bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Örneğin marketler virüs nedeniyle halk tarafından yağmalanmaya başlandı. Böylece koronavirüs salgını sadece bireylerin fiziksel sağlığını etkilemekle kalmadı, aynı zamanda enfekte olmamış insanlar üzerinde de korku, mutsuzluk, ümitsizlik, çaresizlik gibi duyguları tetikledi ve infodemikler etkiye açık bu kişileri duygusal bulaşmaya maruz bıraktı.

Covid 19 sürecinde, yanlış bilgiyle mücadele etmek, medya mesajlarının içeriğini doğru analiz etmek, çözümlemek ve kendi iletilerini üretebilmek için “medya okuryazarlığı” yaşamsal öneme sahiptir. Her ne kadar “sağlık okuryazarlığı”, “dijital okuryazarlık”, “yeni medya okuryazarlığı”, “bilgi okuryazarlığı”, “teknoloji okuryazarlığı” vs. gibi kavramlara dikkat çekiliyorsa da tüm bu kavramları içinde barındıran medya okuryazarlığının önemi yadsınamaz. Zira bu kavramlardan hiçbiri Covid 19 salgını sürecinde sözünü ettiğimiz olumsuzluklarla mücadelede tek başına ihtiyacı karşılayamamaktadır.

Bu bağlamda önce aşırı bilgi yükü, infodemic ve duygusal bulaşma kavramları açıklanmış; buradan hareketle Covid 19 salgını sürecinde medya okuryazarlığı kavramının önemine atıf yapılmıştır. Medya okuryazarlığını gerekli kılan medya, insan ve pandemi temelli nedenlere değinildikten sonra salgın sürecinde sahip olunması gereken medya okuryazarlığı yetenekleri üzerinde durulmuştur. Bu noktada medya okuryazarlığının sözü edilen pek çok okuryazarlık türleri için bir ön koşul olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşırı bilgi yükü, İnfodemi, Duygusal bulaşma, Medya okuryazarlığı.

ABSTRACT

There have been epidemics in human history that caused more human deaths and economic losses than COVID-19 and even changed the course of history. But the COVID-19 pandemic has revealed weaknesses in the global community's response to virus outbreaks and has forced billions of people to stay at their homes around the world. COVID-19, which emerged in December 2019, caused the biggest global health crisis ever.

Thanks to the internet connection and electronic media, people who were locked in their homes could easily access information about the epidemic and

spread this information with the same ease. Of course, easy access to information brought along the concept of “information overload”.

Information overload is the difficulty a person experiences when they are confronted with too much information while understanding a problem, and the person who strives to perceive the problem encounters information that is above his or her capacity. This information overload comes from various mass communication channels and personal sources, and although many information read, watched, and heard in this process seem to be correct, most of the time they are not correct. Just like COVID-19 spread from person to person by air, the spread of fake news and fake information about the epidemic is disseminated to society by television, telephone, and computer screens. In an environment where false news, conspiracy theories, non-medical treatments, and racist news are shared at an alarming rate, another concept emerges; global “infodemic” (misinformation epidemic). Infodemia, which spreads faster than COVID-19 through social media and other mass media, makes it difficult for people to distinguish between wrong and right information. Because coronavirus news, which includes deaths, geographical lockdowns, quarantines, home closures, financial and social difficulties, cause fear, confusion, and psychological stress on people. For sure, COVID-19 infodemics in print and visual media also aggravate this situation. For example, markets started to be plundered by the public due to the virus. Thus, the coronavirus epidemic not only affected the physical health of individuals but also elicited emotions such as fear, unhappiness, despair, and despair on uninfected people, and infodemics exposed these vulnerable people to emotional contagion.

In the COVID-19 process, “media literacy” is of vital importance to fight against misinformation by analyzing the content of media messages correctly and by producing their own messages. Although the attention is drawn to concepts such as “health literacy”, “digital literacy”, “new media literacy”, “information literacy”, “technology literacy”, etc., the importance of media literacy, which includes all of these concepts cannot be denied. Because none of these concepts can meet the need alone in the fight against the negativities we have mentioned during the COVID-19 outbreak.

In this context, initially, the concepts of information overload, infodemic, and emotional contagion were explained; moving from this point of view, the importance of the concept of media literacy in the process of the Covid 19 outbreak was mentioned. After mentioning the media, human and pandemic-based reasons that require media literacy, the media literacy skills

that should be possessed during the epidemic process were emphasized. At this point, it was concluded that media literacy should be a prerequisite for many of the mentioned types of literacy.

Keywords: Information overload, Infodemy, Emotional contagion, Media literacy.

Giriş

Aralık 2019'da, Çin'in Wuhan şehrinde yeni bir bulaşıcı hastalığın ilk vakaları teşhis edildi. Kısa bir süre içinde salgın katlanarak milyonlarca insanı enfekte etti ve salgının ilk 6 ayında küresel ölüm sayısı 500.000'den fazla oldu. Sonunda bu yeni hastalığa COVID-19 adı verildi. Tarih boyunca bilinen tüm pandemilerde olduğu gibi, COVID-19 pandemisi de dünya çapında korku, endişe, belirsizlik ve ekonomik felaketlerin yaşanmasına neden oldu (Pitlik, 2020: 1). Elbette ki insanlık tarihinde Covid 19'dan daha fazla insan kaybı ve ekonomik kayıplara sebep olan hatta tarihin seyrini değiştiren salgınlar yaşanmıştır. Ancak Covid 19 salgını, küresel toplumun virüs salgınlarına karşı tepkisinde zayıflıklar olduğunu ortaya koydu ve dünyanın her yerinde, milyarlarca insanı evlerine kapattı veya tecrit etti. Aralık 2019'da ortaya çıkan Covid 19, bugüne kadar görülen en büyük küresel sağlık krizlerine neden oldu (AFP, 2020). Bu nedenle COVID-19, küresel ölçek ve hız açısından bu yüzyılın en kötü salgınıdır.

Enfeksiyondan ölüm oranı, Ebola veya sarıhumma gibi ortaya çıkan diğer bulaşıcı hastalıklara kıyasla çok daha düşük olsa da yüksek bulaşma hızı, ikincil atağa eğilim oranlarının yüksekliği ve küresel ölümler açısından çok daha önemlidir. Her ne kadar görülen vakaların hemen ardından seyahat kısıtlamaları, seyahat yasakları ve ülkeler arasında hareket kısıtlamaları uygulanmışsa da virüs, hava ulaşımı yoluyla hızla yayıldı. Yüksek bulaşma hızı nedeniyle, COVID-19, tüm toplumu hatta tüm devleti kapsayan bir mücadeleye yaklaşımı gerektirdi (Wilder-Smith, 2021: 8). Zira pandemiler, geniş bir coğrafi alanda bulaşıcı bir hastalığın büyük salgınları olup, yüksek ölüm oranlarıyla sonuçlanabilmekte ve sosyal, ekonomik ve politik bozulmalara yol açabilmektedir (Rathore ve Farooq, 2020: 162).

COVID-19 salgını da ilk vakanın görüldüğü Aralık 2019'dan sonra kademeli olarak 6 kıtaya yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 11 Mart 2020'de salgın olarak ilan etmesiyle küresel bir tehdit haline gelmiştir (Rathore ve Farooq, 2020: 162). Tarihteki hiçbir salgının, ekonomi üzerinde, sosyal ve ekonomik faaliyetin neredeyse tamamen kapanmasını tetikleyen COVID-19 kadar ciddi sonuçları olmamıştır (Gavi, 2020).

COVID-19 pandemisinin küresel etkisinin bu denli hissedilmesi, kısmen de olsa, yanlış haberlerin, komplo teorilerinin, sihirli tedavilerin ve ırkçı haberlerin paylaşılmasından kaynaklanan “aşırı bilgi yüklemesine” ve “infodemik”e bağlanabilir. Elbette internete, akıllı telefonlara ve dizüstü bilgisayarlara kolay erişim, gerçek zamanlı olarak veri toplamayı, paylaşmayı, farklı kıtalarda işbirliği yapmayı, deneyimlerin paylaşıldığı canlı video konferanslara katılmayı, hatta eğitimi herkes için erişilebilir hale getirdi (Rathore ve Farooq, 2020: 162) ancak COVID 19 sürecinde evlerine kapanan insanlar, internet bağlantısı ve elektronik medya sayesinde kolayca erişebildikleri bilgileri yine aynı kolaylıkla yayabildiler. Elbette bu durumda bilgiye kolay erişim beraberinde “aşırı bilgi yükü (*information overload*)” ve “infodemic” kavramlarını gündeme getirdi.

Aşırı Bilgi Yükü (Information Overload) ve Yanlış Bilgilendirme Salgını (Infodemy)

Pandemi sırasında sosyal medya, insanların birbirleriyle olan iletişimini sürdürmelerinin temel aracı haline geldi ve bu durum onları eve kapanmanın yarattığı yalnızlıktan uzaklaştırdı (Liu, Liu, Yoganathan ve Osburg, 2021). Bununla birlikte kontrol edilemez, önünde durulamaz bir bilgi akışı, COVID-19 salgınına eşlik etti. Çelişkili COVID-19 bilgileri, yanlış haberler, komplo teorileri ve büyülü tedaviler, endişe verici bir hızla kamuoyuyla paylaşıldı ve genel popülasyonda kafa karışıklığına ve aşırı bilgi yüklenmesine yol açtı (Mohammed, Sha’aban, vd. 2021).

“Aşırı bilgi yükü” (Information Overload), bilgi seviyesi, bireylerin bilgi işleme kapasitesinden daha yüksek olduğu durumda meydana gelir ve COVID 19 sürecinde özellikle internet kaynakları yoluyla, pandemiye ilişkin her tür bilginin artan hacmi sorunu büyütüştür (Mohammed, Sha’aban, vd. 2021). Zira bilgilerin çoğu hastaneler, uzman sağlıkçılar, iş arkadaşları, sosyal medya, aile ve arkadaşlar gibi çeşitli kaynaklardan edinilirken, bilginin önemli bir kısmı da çelişkili, yanlış veya gerçek olmayan kaynaklardan akmaktadır. Bu durumda kişiler tarafından sürekli ve günlük olarak alınan COVID-19 hakkındaki bilgiler, sağlık bilgilerinin bireylere aşırı yüklenmesine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), “COVID-19 salgını, zamanımızın küresel sağlık krizini tanımlayan ve İkinci Dünya Savaşından bu yana karşılaştığımız en büyük zorluk” olarak tanımlamaktadır.

Bilgi sadece hızlı ve çeşitli değil, aynı zamanda sürekli olarak değişmektedir. İnsanların COVID-19’daki sürekli bilgi akışına ayak uydurmaları oldukça stresli ve bunaltıcıdır, bu da insanları aşırı bilgi yüklemesine yatkın hale

getirebilir ve hangi bilgilerin güvenilir ve yararlı olduğunu ayırt etmelerini de zorlaştırır. Aşırı bilgi yüklemesi, insanların kendilerini güçsüz hissetmelerine, kaygı, yorgunluk ve eylem felci yaşamalarına neden olabilir. Buna karşılık, insanlar odaklanmak için basit ama çoğunlukla yararsız bilgiler ararlar ve bazı durumlarda gerçek bilgiden tamamen kaçınırlar. COVID-19 salgını hakkındaki bu bilgi seli çoğu zaman gerçeği, kurguyu ve kasıtlı olarak yanıltmaya yönelik çabaları birbirinden ayırt etmeyi zorlaştırır. Çok fazla bilgi, özellikle çelişkili bilgi, genel kamuoyu üzerinde istenmeyen etkilere neden olabilir (Mohammed, Sha'aban, vd. 2021). Sosyal medyanın yaygınlığı da göz önünde bulundurulduğunda, aşırı bilgi yüklemesi bilgi çağının bir yan etkisi olarak görülmelidir (Liu, Liu, Yoganathan ve Osburg, 2021).

İnternet çağından önceki pandemilerde, gelişmiş sağlık sistemlerinin ve uygun enfeksiyon kontrolünün olmayışı ve bilgi eksikliği ölümlerin temel nedeniyken, COVID19 salgını, önceki pandemilerin hiçbirinde karşılaşılmayan, aşırı bilgi yükü sorununu gündeme getirmiştir. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı eve kapanmış, birçoğu can sıkıntısı çekmiş ve yapacak hiçbir şeyi olmadan zaman geçirmiştir. Bu ortamda kişiler için sosyal ve elektronik medya tek bilgi ve eğlence kaynağı olmuştur. Küresel olarak, COVID-19 haberleri, Ocak 2020'den itibaren bu platformların hepsine hâkim olmuştur. Bu tür platformlarda, yararlı bilgiler, sosyal mesafenin değeri, hastalıkla ilgili veriler vs. gibi bilgiler paylaşılsa da kimliği doğrulanmamış ve bazen tehlikeli derecede yanlış bilgilerin çok sayıda olduğu ve tekrarlanarak paylaşıldıkları dikkati çekmektedir (Rathore, Farooq, 2020: 162). Örneğin İran'da alkolün koronavirüsten koruduğu söylentileri nedeniyle sahte içki içen yüzlerce kişi ölmüştür (Bag, 2020).

SOR modeli (**stimulus-organism-response/uyarıcı-organizma-tepki**), koronavirüs salgını sırasında bireylerin davranışlarındaki bu psikolojik mekanizmaların işleyişinin anlaşılabilmesi için kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır ve dış çevresel faktörlerin, kullanıcıların davranış eğilimleri üzerindeki etkisini açıklamak için dayanak oluşturmaktadır. SOR modeli, dış çevresel faktörlerin ve koşulların, bireylerin iç durumlarına etki ettiklerini ve karşılığında insanların davranışsal tepkilerini etkileyen uyarıcılar olarak hareket ettiklerini ileri sürer. Kısaca model, çevresel tetikleyicilerin bireylerin iç durumlarını etkilediğini ve bu tür durumların da davranışlarını şekillendirdiğini açıklamaktadır (Liu, Liu, Yoganathan ve Osburg, 2021). Dolayısıyla Covid 19 sürecinde **uyaran**, bir bireyin psikolojik durumunu etkileyen dış güçlerdir, yani kişiyi harekete geçiren etkidir. Çalışma bağlamında burada uyaran, Covid-19 pandemisinin insanların içsel psikolojik durumunu etkileyen özelliklerini yansıtmaktadır. Bulaşma riskinin yüksek olması, virüsün

öldürücü nitelik taşıması vs. gibi. Modeldeki **organizma**, “kişinin dışındaki uyaranlar ile yayılan içsel süreçler ve yapılara maruz kalan canlılar” olarak tanımlanabilir ve organizmada davranışı ortaya çıkaran süreçler ve yapılar; algısal, fizyolojik, duygu ve düşünme etkinliklerinden oluşmaktadır. Örneğin, enfekte olma korkusu gibi. Modeldeki **tepki**, bireyin olumlu veya olumsuz olabilen nihai davranışsal sonucunu ifade etmektedir. Bu çalışmadaki **organizma**, covid-19 pandemisine yanıt olarak bireylerde meydana gelen davranışsal sonuçları ve değişiklikleri temsil etmektedir. Sahte içki tüketmek gibi (Pandita, Mishra ve Chib, 2021).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirtildiği gibi, yaşanan bu süreçte Covid-19 salgını ve müdahalelerine, bazen doğru bazen yanlış büyük bir bilgi salgını eşlik etmiştir. Bu bilgi salgını insanların ihtiyaç duydukları güvenilir kaynaklara ve doğru rehberliklere ulaşmasını zorlaştırmıştır (paho.org, 2020). Sosyal medya kullanımı, özellikle eve kapanma döneminde kullanıcılara birçok fayda sağlasa da araştırmalar, ayrıca sosyal medyanın karanlık tarafının altını çizmekte ve eve kapanma sırasında sosyal medya kullanımının zararlı etkilerinin yeterince fark edilmediğine işaret etmektedir (Liu, Liu, Yoganathan ve Osburg, 2021). Bu süreçte çeşitli kitle iletişim kanallarından ve kişisel kaynaklardan gelen, okunan, izlenen, duyulan pek çok bilgi doğru gibi görünse de çoğu zaman doğru değildir. Salgın hakkında sağlık otoritelerinin sözlerini değiştiren veya bilime dayanmayan yalan haberler, kaynağı belli olmayan sahte bilgiler, tıpkı Covid 19’un insandan insana hava yoluyla bulaşması gibi televizyon, telefon ve bilgisayar ekranlarından topluma bulaşmaktadır. Yanlış haberlerin, komplo teorilerinin, tıp dışı tedavilerin ve ırkçı haberlerin endişe verici bir oranda paylaşıldığı bir ortamda başka bir kavram daha karşımıza çıkmaktadır; küresel infodemic - *yanlış bilgilendirme salgını* (Rathore, Farooq, 2020: 162).

Infodemi (Infodemy), aşırı, kontrolsüz/anlamsız ve desteksiz yaygın bilgi kirliliği salgını anlamına gelmekte, niteliksiz ve kullanışsız, mükerrer (klon) bilgi kirliliğini ifade etmektedir (Fidan, 2020). Özellikle sağlık alanında hızla yayılan, “viralleşen” aşırı miktarda, doğru ya da yanlış bilgi *Infodemi* kelimesiyle kavramsallaştırılmaktadır. Bu yığılma, sağlıklı bir bilgi ekosistemini ortadan kaldırmakta, ilgili sağlık sorunuyla baş edilmesini tehdit edecek hale getirmektedir. Bu durum, salgını yönetmekten sorumlu kurumlara ve bilim insanlarına güvensizliği de beraberinde getirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken şey ise Dünya Sağlık Örgütü’nün, infodemiye sadece yanlış bilgi üzerinden tanımlamıyor olmasıdır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, doğru olsa da aşırı, belirsiz, karmaşık ve teknik bilgiye maruz kalmak da infodemi iklimini oluşturan diğer bileşenlerdir (Yılmaz ve Keskin, 2020: 645) ve

Dünya Sağlık Örgütü infodemiye, “bilgi kirliliği oluşturarak; kolektif travma yaratan, toplumların psikolojini bozan, toplumsal bağışıklığı, direnci, güveni veya tepkiyi ortadan kaldıran; insanların ve toplumların ruh ve beden sağlığını bozmayı amaçlayan bir salgın türü” olarak tanımlamıştır (Memorial, 2020). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), salgın ve hastalıkla ilgili yanlış bilginin önüne geçmek için yoğun bilgilendirme faaliyetleri içine girerken, “alkolün Koronavirüsü yendiği”, “hastalığın planlı bir deney olduğu”, “virüsün laboratuvarında üretildiği” gibi iddia ve komplo teorilerinin yaygınlık kazanması üzerine, bu tür bilgileri de “İnfodemi” kapsamında değerlendirmiştir (Akyüz, 2020: 426-427). Kısaca infodemi, aşırı ve asılsız bilgi veya haber salgınının, toplumda korku ve paniğe yol açarak, esas salgının yönetimini zorlaştırmasıdır (Digital Age TV, 2020).

Wardle (2017: 17), genel olarak yanlış bilgiyle kirlenmiş bir bilgi ortamındaki karmaşıklığı anlatmak için 7 kategori tespit etmiştir: Hiciv ve parodi, çarpıtma, taklit, uydurma, hatalı ilişkilendirme, bağlamdan koparma ve manipülasyon.

Kaynak: Claire Wardle, “Bilgi düzensizliği çağı”, Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı, Ed. Craig Silverman,

Bununla birlikte salgın boyunca en sık karşılaşılan yanlış bilgi türleri kabaca dört kategoriye ayrılabilir (Yılmaz, 2020: 649-651):

Hatalı İlişkilendirilen Görüntüler / Belgeler / Haritalar	•Filmler ve dizilerdeki sahnelerin geçmiş gibi sunulduğu ya da önceden kaydedilmiş görüntülerin salgın sürecindenmiş gibi paylaşıldığı içeriklerdir.
COVID-19'a ilişkin Yanlış Bilgi Sorunu	•Virüsün özellikleri, kimleri etkilediği, yüzeylerde yaşama süresi, mevsimsel gripten farkı olup olmadığı gibi çeşitli başlıklarda yer alan iddialardır.
Sahte Tedavi Yöntemleri ve İlaçlar	•Bilimsel dayanağı olmayan çeşitli tedavi yöntemlerine ilişkin iddiaları ele alan içeriklerdir. Örneğin, limon kütürü, rakı, sumak suyu, kahve, tonik, üzüm sirkesi tüketilmesi gerektiği veya buhar solumanın, saç kurutma makinesi kullanmanın, sırt üstü öksürmenin COVID-19'u tedavi ettiği v.s.
Kompo Teorileri	•Pandeminin ilk dönemlerinde virüs hakkında pek bir şey bilinmemesi, komplo teorisyenlerinin bu zeminden faydalanmalarına neden olmuştu ve pek çok komplo teorisi üretilmişti. Bunlar arasında virüsün laboratuvar ortamında üretildiği, hastalığın gerçek nedeninin virüs değil 5G olduğu gibi iddialar yer alıyordu.

Bu süreçte en fazla konuşulan örnek ise *Plandemic: The Hidden Agenda Behind Covid-19* ve *Plandemic: Indoctrination* oldu. Her ikisi de COVID-19 pandemisi hakkında yanlış bilgileri teşvik eden, 2020 tarihli komplo teorisi videosu ve filmidir. Her ikisinde de aşı karşıtı bir aktivist olarak tanımlanan geçmişi ve mesleki yaşamı sorunlu eski bir araştırmacı olan Judy Mikovits yer alıyordu. İlk video yayımlandıktan sonra viral oldu ve COVID-19 yanlış bilgilerinin en yaygın parçalarından biri haline geldi. Kısa süre sonra videolar birden fazla platform tarafından kaldırıldı ancak bu yayılmalarını durduramadı. Mikovits, aşı karşıtı aktivizm ve komplo teorilerinin daha fazla kişiye ulaşması için çaba harcadı ve bilimsel görevi kötüye kullanmakla suçlandı (Wilson ve Gallagher, 2020; Dunlop, 2020; Funke, 2020; Rottenberg ve Perman, 2020; BBC News, 2020).

Pek çok konuda komplo teorisi ortaya atan Judy Mikovits'in söylediklerinin büyük kısmı dayanaksız ve bilimsel kanıttan yoksundu. *Plandemic* adlı videoda Judy Mikovits adlı kişi aşuların insanların ölümüne sebep olduğundan, kendisinin susturulmaya çalışılmasına ve maskelerin virüsü aktive ettiğine varan sayısız iddia sıralamıştır (Toprak, 2020). Video topluluk kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle kaldırılmış olsa da çeşitli şekillerde yayılmaya hala devam etmektedir.

Ayrıca Hindistan sosyal medyasını takip eden bir kısım vatandaş inek idrarı içmek ve dışkısını yemeyi koronavirüse karşı tedbir olarak göze alırken (Ozoğlu, 2020), Suudi Arabistan sosyal medyasında virüsten korunmak için

deve idrarı ve limon suyu tavsiye edilmiştir. Sarımsak yemekten, sıcak çorap giymeye, kaz ciğerini göğse sürmekten daha nice bilim ve akıldışı yöntemlere kadar birçok yöntem virüsten korunmak için dünyanın çeşitli yerlerinde sosyal medyaya konulan sahte bilgiler arasında yer almıştır ve birçoğunun kaynağı belli bile değildir (Gürsel, 2020).

Sosyal medya ve diğer kitle iletişim araçları aracılığıyla Covid 19'dan daha hızlı yayılan infodemi, insanların yanlış ve doğru bilgileri ayırt etmesini de zorlaştırmaktadır. Zira ölümler, karantinalar, eve kapanmalar, mali ve sosyal zorlukların konu edildiği koronavirüs haberleri insanlar üzerinde korku, kafa karışıklığı ve psikolojik strese neden olmaktadır. Elbette yazılı ve görsel medyada yer alan COVID-19 infodemikleri bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Örneğin marketlerin virüs nedeniyle halk tarafından yağmalanma görüntüleri zihinlere kazındı. Böylece koronavirüs salgını sadece bireylerin fiziksel sağlığını etkilemekle kalmadı, aynı zamanda enfekte olmamış insanlar üzerinde de korku, mutsuzluk, ümitsizlik, çaresizlik gibi duyguları tetikledi ve infodemikler, etkiye açık bu kişileri duygusal bulaşmaya maruz bıraktı (Rathore ve Farooq, 2020: 162).

Duygusal Bulaşma ve Covid 19

Duygu ve bulaşma kavramının bir arada kullanılmasıyla anlam bulan “duygusal bulaşma” (emotional contagion), insanların bilinçli ya da bilinçsiz olarak, kendi duygularını ya da davranışsal tutumlarını, etrafindakiler tarafından ifade edilen duygularla eşleştirdiği ve onların duygu ya da davranışlarını etkilediği süreçtir (Yılmaz ve Yılmaz, 2021: 363).

Sosyal psikoloji alanından bir yapı olan duygu bulaşıcılığı, kısaca bir bireyin yaşadığı duygu ve duygusal davranışın bilinçli veya bilinçsiz yollarla diğerlerinden etkilenebileceğini ifade eder. Örneğin, bir cenazede başkalarının ağladığını görmek kendi içinde üzüntü ve ağlamaya neden olabilir. Yakın zamanda yapılan deneysel çalışmalar, duygusal durumların sosyal medya aracılığıyla başkalarına aktarılabilirliğini de öne sürmektedir ve mutluluk, öfke ve kaygı dahil olmak üzere çeşitli duygu türlerinin sosyal olarak bulaşıcı oldukları görülmektedir (Wheaton, Prikhidko ve Messner, 2021).

Bununla birlikte, veriler, olumsuz duyguların özellikle yabancılar arasında aktarılabilir olduğunu göstermektedir. Yakın zamanda yapılan deneysel çalışmalar, duygu bulaşmasının daha yüksek olduğu bireylerin travmatik olaylara tepki olarak daha fazla stres tepkiselliğine sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, başkalarının duyguları ile daha uyumlu olan kişilerin

COVID-19 salgını sırasında özellikle etkilendikleri gözlemlenmiştir (Wheaton, Prikhidko ve Messner, 2021).

Duygu bulaşması üzerine yapılan çalışmaların çoğu kişisel etkileşimlere odaklanırken, son çalışmalar duyguların dijital olarak da aktarılabilirliğini göstermiştir. Sosyal medyanın şu anda her yerde olduğu ve birçok yetişkinin haberleri sosyal medya aracılığıyla öğrendiği göz önüne alındığında, bu durum daha da önemli bir hal almaktadır. Virüs dünyaya yayıldıkça, medyanın daha fazla ilgisini çekmekte ve geçmiş araştırmalara göre, bu medyaya maruziyet, COVID-19 ile ilgili endişeyi de arttırmaktadır, ancak bu etki özellikle duygu bulaşmasına yatkınlığı daha yüksek olan kişiler için daha güçlü olmaktadır (Wheaton, Prikhidko ve Messner, 2021).

Bilindiği üzere bulaşma terimi, bulaşıcı bir hastalığın hasta bir kişiden sağlıklı birine doğrudan veya hava, su, yiyecek, dışkılar veya patojenik mikroorganizmaların canlı taşıyıcıları gibi kirli araçlar yoluyla bulaşmasını ifade etmektedir. Psikolojik alanda bulaşıcılık ise, fikirlerin, inançların, duyguların veya ruh hallerinin bir kişiden diğerine aktarılmasını temsil etmektedir. Psikiyatrik düzeyde bulaşıcılık, telkinin patolojik eşdeğeri olarak kabul edilmektedir. Sosyal düzeyde bulaşıcılık, sosyal bağlamda belirli değişiklikleri belirleme değeri nedeniyle dikkate alınmaktadır (Valenzano, Scarinci, vd. 2020: 640). *Bilişsel değerlendirme teorisine* göre, düşünce duygu deneyiminden önce gerçekleşmekte ve olaylar dizisi önce bir uyarıcıyı, ardından bir duyguyu içermektedir (youthministryinitiative.org, 2020). Örneğin salgın sırasında vakalar ortaya çıktıkça kişi kendisinin de risk altında olduğunu düşünmekte. Bu, daha sonra korku ile karışık, savunma ve savaşmayla ilgili fiziksel reaksiyonlar göstermesine neden olmaktadır.

COVID-19 salgınının karakterize eden korku ve anksiyete ağırlıklı olarak olumsuz duygular olduğundan, bu kadar olumsuz bir duygunun sosyal medya aracılığıyla yayılması duygusal bir bulaşmaya yol açmakta ve olumsuz bir duygusal iklimi de teşvik etmektedir. Örneğin insanlar genellikle iş güvenliği ve kişisel özgürlük konusunda derinden endişe duyarlar, bu nedenle salgını bunlara yönelik bir tehdit olarak algırlar. Duyguların bir diğer önemli özelliği, belirli eylem eğilimlerine sahip olmalarıdır. Bu nedenle, yaşamları, sağlıkları ve geçim kaynakları için korku, bazı insanları koruyucu önlemler almaya motive etmiştir. Dahası, duygusal bulaşmanın, insanların nasıl hissettiğinin ötesine uzanan sonuçları vardır, çünkü duygular, insanların düşünme ve hareket etme şeklini etkilemektedir (Valenzano, Scarinci, vd. 2020: 640).

Kısaca COVID-19 sürecinde bir bulaşmanın tam ortasında yaşamaktayız ve koronavirüs hakkında endişelenmeden veya daha da kötüsü düşünmeden

bir gün dahi geçirmek mümkün değildir (Smith, 2020). Duygusal bulaşma, bir kişinin duyguları, etrafındaki insanlarda benzer duyguları tetiklediğinde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte etraftakilerin duygusal durumuna tepki verilir ve hissedilen şeyi yayma yeteneği kullanılır. COVID-19'un yarattığı endişe, hayal kırıklığı ve korku ve hipervijilans (aşırı uyarılmışlık) duyguları, tıpkı bir virüse benzer şekilde yayılır ve insanlar arasında duyguların bir kişiden diğerine geçmesine neden olur (Smith, 2020). Bu durumda bireyleri aşırı bilgi yükü ve infodemiklerle duygusal bulaşmaya maruz bırakan ve onu bu durum karşısında savunmasız kılan *zihinsel kısa yollar* mevcuttur. Bunlar bireylerin aşırı ve yanlış bilgilere karşı neden savunmasız olduğunu açıklarken aynı zamanda medya okuryazarlığı ile ilgili gerekli becerilerin neden kazanması gerektiği konusunda da önemli bir bakış açısı sunarlar. Bunlar (teyit.org, 2020):

- **Bilişsel cimrilik:** Birey, bir sorun çözümünde daha fazla düşünce ve çaba gerektiren yollardan ziyade daha basit, daha kolay yolları kullanmayı tercih eder ve her şey hakkında çok fazla düşünmek istemez. Örneğin internette gördüğü bir bilginin doğru olup olmadığını yeterince düşünmez.
- **Teyit yanlışlığı:** Bireyin, mevcut inançlarını doğrulayan bilgilere inanması ve onlarla çelişen bilgileri reddetmesi eğilimi olup, uzun bir listeden oluşan bilişsel yanlışlıklardan yalnızca bir tanesidir. Yanlış veya doğruluğu bulunmayan ve kasıtlı olarak bilgi üreten ve yayan aktörler, mevcut inançları güçlendirmek için bu eğilimden yararlanabilirler.
- **Güdülenmiş muhakeme:** İnsanların gerçekleri saptamak yerine inanmak istedikleri şeylere inanmak için akıl yürütme becerilerini kullanmalarını ifade eder, yani hayata bakış açımız, ön yargılarımız ve deneyimlerimiz, karşılaştığımız yeni bilgileri nasıl algıladığımız konusunda bize söz geçirebilir.
- **Çoğulcu cehalet:** Bir grubun her üyesi kendi inancının veya arzusunun grubun diğer üyelerinin inançlarından veya arzularından farklı olduğunu düşünüyorsa, çoğulcu cehalet durumundadır. Grubun üyelerinin, dışsal davranışları aynı olsa bile, özel tutum ve yargılarının aynı grubun diğer üyelerinin çoğundan farklı olduğuna dair yanlış bir inancın paylaşılması söz konusudur.
- **Üçüncü şahıs etkisi:** Kişilerin, yanlış bilgilerin başkalarını kendilerinden daha çok etkilediklerini varsayma eğilimidir ve kişiler yanlış bilgileri saptama konusunda kendilerini diğer insanlardan daha iyi

görürler. Yani insanlar, savunmasız olduklarını azımsıyorlar ve uygun önlemleri almayabiliyorlar.

- **Akıcılık:** İnsanların bilgiyi ne kadar kolay işlediğini ifade eder. İnsanlar bir bilgiyi akıcı bir şekilde işleyebiliyorsa o şeyin doğruluğuna inanma olasılıkları artar. Daha önce duyulanlar daha kolay işlenir ve bu nedenle o şeye inanma olasılığı daha yüksek olur. Birkaç kez tekrarlandığında ise etkisi artar. Bu nedenle, bir bilgi çürütülmüş olsa dahi asıl iddianın sürekli tekrar edilmesi onu daha tanıdık, akıcı ve inandırıcı hale getirebilir. Bu aynı zamanda anlaşılması kolay bilgilerin daha inandırıcı olduğu, çünkü daha akıcı bir şekilde işlendiği anlamına gelir.

Covid 19 sürecinde aşırı bilgi yükü, infodemi ve duygusal bulaşma nedeniyle yanlış bilgi (mezenformasyon) istemeden ya da yanıltmak (dezenformasyon) amacıyla hızla yayılmakta olup, bireylere ve topluma büyük zarar verme potansiyeline sahiptir (Lewandowsky vd. 2020).

Mevcut pandemi döneminde, internette COVID-19 güncellemelerini arama oranının %50 - %70 oranında artması sürecin yaşamın tüm yönlerini, özellikle de insanların ruh sağlığını büyük ölçüde etkilediğinin bir göstergesidir ve bu nedenle pandemide yanlış bilginin insan sağlığını olumsuz etkileyebileceğini söylemek doğru bir ifadedir. Zira bu süreçte birçok yanlış veya yanıltıcı hikaye, herhangi bir arka plan veya kalite kontrolü yapılmadan üretilir ve paylaşılır. Bu yanlış bilgilerin çoğu komplo teorilerine dayanmaktadır ve bazıları bunların unsurlarını ana akım söylemin içine sokmakta ve yanlış bilgi çok hızlı bir şekilde ortalıkta dolaşmaktadır. Bu durum özüm-senebiliyor, insanların davranışlarını değiştirebiliyor ve potansiyel olarak onları daha büyük riskler almaya yönlendirebiliyor. Bütün bunlar ise pandemiyi çok daha şiddetli hale getirmekte, daha fazla insana zarar vermekte ve küresel sağlık sisteminin erişimini ve sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır (paho.org, 2020). Çünkü bu noktada yukarıda açıklandığı üzere zihinsel kısa yollar devrede olup, sürece ve hastalığa ilişkin akıllardaki soruların yanıtlarını “yanlış yerde arama” veya farklı bir kanaldan “yanlış yanıtı edinip benimseme” hali ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte komplo teorileri de, anlamlandırmakta güçlük çekilen olgular için kişilere “makul görünen” bir çerçeve sunmaktadır. Farklı türlerdeki yanlış bilgiler, virüsle ilgili bir anlatı kurarken, temelde yorucu stressörleri baskılamaya çalışmaktadır. Bireyin gerçeklerle olan ilişkisi muğlaklaşırken kendisini “iyi” hissetmekte, öte yandan benimsediği yanlış bilgiler kimi zaman hayati olabilmektedir. Örneğin

salgının ilk zamanlarındaki “alkol tüketiminin koronavirüsten koruduğu” iddiaları yüzlerce can almıştır (teyit.org, 2020: 1).

Bu durumda insanların yanlış bilgi tüketmesini önlemek çok önemlidir. Bunun için insanlar yanlış bilgiyle karşılaşmadan önce dirençli hale getirilmeli ve yanlış bilgiye maruz kalınmışsa da maruz kalınan yanlış bilgiyi çürütebilecek donanıma sahip olmalıdırlar.

Medya Okuryazarlığı ve Covid 19

Dünya Sağlık Örgütü’nün dezenformasyon ve bilgi salgınıyla mücadeleye yaklaşımı, yalnızca tek tek yanlış bilgi parçalarına odaklanmak yerine, dinamikleri ve yayılma modellerini, kimlerin hedef alındığını ve etkisinin ne olduğunu anlamaktır (Ignatidou, 2021). Bu nedendir ki, Covid 19 sürecinde, yanlış bilgiyle mücadele etmek, duygusal bulaşmaya maruz kalmamak, medya mesajlarının içeriğini doğru analiz etmek, çözümlemek ve kendi iletilerini üretebilmek için “medya okuryazarlığı” yaşamsal öneme sahiptir.

Her ne kadar “sağlık okuryazarlığı”, “dijital okuryazarlık”, “yeni medya okuryazarlığı”, “bilgi okuryazarlığı”, “teknoloji okuryazarlığı” vs. gibi kavramlara dikkat çekiliyorsa da tüm bu kavramları içinde barındıran medya okuryazarlığının önemi yadsınamaz. Zira bu kavramlardan hiçbiri Covid 19 salgını sürecinde sözünü ettiğimiz olumsuzluklarla mücadelede tek başına ihtiyacı karşılayamamaktadır. Örneğin, bilgi okuryazarlığı; okuma, görüntü, ses vb. herhangi bir formatta sunulan bilgileri anlamayı ve bunların okuryazarlığını ifade eder. Teknoloji okuryazarlığı; teknoloji anlayışını, onun ne kadar iyi kullandığını ve onu günlük yaşamda veya iş yaşamında uygulayabilmeye ilgilendirir. Medya okuryazarlığı ise; medyanın, nasıl çalıştığını, sunulma şeklini ve her zaman tamamen nesnel veya doğru olmadığını anlamayı sağlar (Cornett, 2017). Bu durumda medya okuryazarlığı; yaygın kabul gören tanımıyla, çeşitli türden (görsel, işitsel, basılı, vb.) medya mesajlarına erişebilme, erişilen medyaları eleştirel bakış açısıyla çözümleyip değerlendirebilme ve kendi medya iletilerini üretebilme becerisidir (medyaokuryazarligi.gov.tr). Zira medya okuryazarlığı, insanların çevrimiçi ve çevrimdışı bilgi ve öğrenme ortamlarıyla etkileşimini dönüştürmek için farklı ve kesişen yetkinliklere odaklanır (unesco.org). İnsanları asılsız haberleri tespit etmeleri konusunda bilinçlendirmeyi hedefleyen medya okuryazarlığı, insanların geleneksel medya ve internette gördükleri bilgilerle ilgili içerikleri sorgulamalarına ve en doğru şekilde değerlendirmelerine yardımcı olur. Sadece pandemi döneminde değil, ilerleyen süreçte de insanlara doğru bilgiye ulaşmak

adına ihtiyaç duydukları araçları ve kaynakları doğru kullanmalarına rehberlik eder (digitalage.com.tr, 2020).

21. yüzyıl yaklaşımı olan medya okuryazarlığı, medyanın toplumsal rolünün anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda bireylerin araştırma ve kendini ifade etme yeteneklerini kazanmalarında rol oynar (Jolls ve Thoman, 2008: 33). Bu yüzden medya okuryazarlığının hedefi kişileri medyanın her türünde yeterli, eleştirel ve okuryazar yapmak; böylece bireylerin, gördüklerinin ve duyduklarının kontrolünde kalan değil, bunları kontrol eden etkili kişiler olmalarını sağlamaktır ((Jolls ve Thoman, 2008: 33). Bu durumda öncelikle aşağıdaki hususların bilinmesi ve kabul edilmesi gereklidir (İnal, 2009: 37):

1) Tüm medya mesajları “inşa edilmiştir”.

2) Her iletişim aracının farklı nitelikleri, güçlü yönleri vardır ve inşa dili kendine özgüdür.

3) Tüm medya mesajları iştirilmiş (embedded) değerleri ve bakış açılarını içerir.

4) İnsanlar medya mesajlarından kendi anlamlarını inşa etmek için bireysel beceri, inanç ve deneyimlerini kullanırlar.

5) Medya ve medya mesajları inanç, tutum, değer, davranış ve demokratik süreci etkileyebilir.

Bu bağlamda medya okuryazarı olmak, salgın sürecinde aşırı bilgi yükü ve infodemi ile mücadelede kişilere, aşağıda sıralanan becerileri kazandırır (Yıldız; 2021: 14-15):

- Medyanın iletildiği mesajın içeriğini anlama ve gürültüyü yok etme becerisi,
- Medya mesajlarının gücünü anlama ve onlarla ilgilenme becerisi,
- İçeriğe tepki verirken duygusal olan tepkileri akılcı tepkilerden ayırt etme becerisi,
- Medya içeriği ile ilgili abartılmış beklentilerin geliştirilmesi,
- Türlerin geleneklerine dair bilgi sahibi olma ve bu türler bir arada kullanıldığında bunu anlama becerisi,
- Kaynakları ne kadar güvenilir olursa olsun eleştirel olarak düşünme becerisi,
- Medyanın içeriği ne kadar karmaşık olursa olsun içsel diline ilişkin bilgi ve etkilerini anlama becerisi.

Yukarıda sıralanan medya okuryazarlığı becerilerine sahip birey ise salgın sırasında infodemi ve aşırı bilgi yüküyle mücadele ederken aşağıdaki

tabloda yer alan bilinçli davranışları sergileyebilir (Rathore ve Farooq, 2020: 16; paho.org, 2020; Mauro, 2021):

Dünya Sağlık Örgütü ve diğer kurumlara güven	Kitle iletişim araçlarının gücünü ve etkisini tanıma	Sahte haberlerden kaçınma	Bilimi destekleme Mucize tedaviler ve ev yapımı ilaçlar iddialarına inanmama
Güvenli bir kaynaktan alınmış olsa ve daha önce paylaşılmış olsa bile bilgilerin gerçekten eklenip eklenmediğini belirleme	Zararlı söylentileri ilgili mercilere bildirme Kışkırtıcı veya ırkçı gönderilerden kaçınma		
Gizliliği koruma Yalnızca gerçek ve resmi web sitelerini ziyaret etme	Bir haberi paylaşırken daha dikkatli ve dikkatli olmak için ahlaki bir sorumluluk duygusuna sahip olma	Bilgi kaynağını, yararlılığını veya daha önce paylaşıp paylaşılmadığı teyit edilemiyorsa, paylaşmama	
Kaynak ve yayın tarihini kontrol etme	Sosyal sohbetlere sorumlu bir şekilde katılma		
Başlığın ve resmin ötesine bakmak	Bilgileri sorumlu bir şekilde paylaşma	Kaynağından emin olunan konuları onaylama	
Bilgi teyit edilmemişse, paylaşmama		Konfor bölgesinden çıkma	

Kısaca medya okuryazarı olmak, güvenilir ve bilimsel kaynaklara itibar etmek, infodemi salgını ile mücadelede en önemli adımdır.

SONUÇ

Koronavirüsün yol açtığı COVID-19 pandemisi nedeniyle tüm dünyada, bir milyardan fazla insan için adeta normal hayat durdu. Kimse virüsün seyrinin ne olacağı ve bu salgının insanlar ve toplumlar üzerinde beklenen etkilerini tam olarak kestiremediği için küresel ölçekte bir infodemi ve aşırı bilgi yükü virüsten daha hızlı bir şekilde yayıldı. Salgın sırasında en büyük tehlikenin, salgının kendisinden değil aşırı bilgi yükü ve infodemiden kaynaklandığı ve de dünyanın bununla başedebilecek yeterliliğe sahip olmadığı görüldü. Evde geçirilen zamanın artması, medya araçlarından gelen iletilere daha fazla maruz kalınmasına neden oldu. Bu süreçte infodemi salgını aşısının ise etkili bir medya okuryazarlığı eğitiminden geçmek gerekliliği hissedildi. Medya Okuryazarlığı eleştirel olarak değer biçebilme ve farklı kaynaklardan bilginin bağıl değerine ulaşabilme ve yazılı, işitsel ve ekrana dayalı içeriğin yapısı, biçimi, kuvveti ve sınırlamalarını anlama becerisini kazanabilme yeteneğidir.

Medya okuryazarı olan birey, bir sorgulama yapmaksızın medyada sunulanlara inanmaması gerektiğini bilir, medyanın işlevini ve medyada sunulardan kimlerin yarar sağlayacağını kavrar. İzleyicinin medyayı

bilinçli okumasını sağlayan Medya Okuryazarlığının, aynı zamanda bireyin kendini özgürce ifade etmesi, toplumsal yaşama daha etkin ve yapıcı olarak katılımının sağlaması, medyanın iyileştirilmesiyle ilgili hareketleri desteklemek için bilinç oluşturmaya açısından da önemlidir.

O halde gelecekte insanlığın benzer krizlerde şimdiki hataları tekrarlaması adına Medya Okuryazarlığı dersinin zorunlu ders olarak anaokullarından itibaren okutulması elzemdir. Zira Ülkemizdeki iletişim fakülteleri mezunları bu ders için gerekli eğitmen ihtiyacını karşılayacak yeterli kaynağa da sahiptir.

KAYNAKÇA

- AFP, (2020). COVID-19 Shows weaknesses in Global Health Systems, <https://www.globaltimes.cn/content/1186179.shtml>, (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- Akyüz, S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 422-444.
- Bag, M. (2020). İran’da alkolün koronavirüsten koruduğu söylentileri nedeniyle sahte içki için yüzlerce kişi öldü, EuroNews, <https://tr.euronews.com/2020/03/27/iran-da-alkol-un-koronavirusten-korudugu-soylentileri-nedeniyle-sahte-icki-icen-yuzlerce-ki>, (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- BBC News, (2020). Coronavirus: ‘Plandemic’ virus conspiracy video spreads across social media, <https://www.bbc.com/news/technology-52588682> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Cornett, B. (2017), <https://www.quora.com/What-are-the-similarities-and-differences-of-media-literacy-information-literacy-and-technology-literacy>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Digital Age TV, (2020). Koronavirüs günlerinde dijital yaşam: İnfodemi nedir? <https://digitalage.com.tr/koronavirus-gunlerinde-dijital-yasam-infodemi-nedir/>, (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- digitalage.com.tr, (2020). Facebook, Covid-19 Medya Okuryazarlığı Kampanyası’nı Türkiye’de de başlattı, <https://digitalage.com.tr/facebook-covid-19-medya-okuryazarligi-kampanyasini-turkiyede-de-baslatti/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- Dunlop, WG. (2020), New ‘Plandemic’ film promotes coronavirus conspiracy theory, <https://factcheck.afp.com/new-plantemic-film-promotes-coronavirus-conspiracy-theory> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Fidan, A. (2020). İnfodemi Terimine Türkçe Karşılık Arayışı, <https://www.yazarportal.com/infodemi-terimine-turkce-karsilik-arayisi/170077/>, (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- Funke, D. (18 Ağustos 2020). Fact-checking ‘Plandemic 2’: Another video full of conspiracy theories about COVID-19, *PolitiFact* . *Poynter Institute*, <https://www.politifact.com/article/2020/aug/18/fact-checking-plantemic-2-video-recycles-inaccurat/> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Gavi, (2020), How does COVID-19 compare to past pandemics?, <https://www.gavi.org/vaccineswork/how-does-covid-19-compare-past-pandemics>, (Erişim Tarihi: 30.04.2021)

- Gürsel, E.E. (2020). Pandeminin sinsi silahı: İnfodemi, <https://www.dunya.com/dunya-nin-iksi/pandeminin-sinsi-silahi-infodemi-haberi-483358>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Ignatidou, S. (2021). The infodemic and COVID-19 disinformation, <https://www.chatham-house.org/2021/02/covid-19-pandemic-and-trends-technology/04-infodemic-and-covid-19-disinformation> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- İnal, K. (2009). *Medya Okuryazarlığı El Kitabı*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Jolls, T. and Thoman, E. (2008). *21. Yüzyıl Medya Okuryazarlığı*, Çev. Cevat Elma, Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Lewandowsky, S. et. (2020). Yanlış Bilgileri Çürütme El Kitabı 2020, <https://teyit.org/files/yanli%C5%9F-bilgileri-%C3%A7%C3%BCr%C3%BCtme-el-kitabi-2020.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Liu, H. & Liu, W. & Yoganathan, V. and Osburg, V-S. (2021). COVID-19 Information Overload and Generation Z's Social Media Discontinuance Intention During The Pandemic Lockdown, *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 166, May 2021, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162521000329>, (Erişim Tarihi: 02.05.2021)
- Mauro, M.D. (2021), Media Literacy in The Age of Misinformation and Disinformation, <https://post.edu/blog/media-literacy-in-the-age-of-misinformation/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- medyaokuryazarligi.gov.tr, (2020). <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- Memorial, (2020). Yeni normale uyum sürecinde infodemi salgınına dikkat, <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/yeni-normale-uyum-surecinde-infodemi-salginina-dikkat>, (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- Mohammed, M. and Sha'aban, A. et. (2021). Assessment of COVID-19 Information Overload
- Ozoğlu, M. (2020). Hindistan'da koronavirüsten korunmak için 'inek idrarı içme partisi' düzenlendi, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2020/03/14/hindistan-da-koronavirusten-korunmak-icin-inek-idrar-icme-partisi-duzenlendi>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- paho.org - Pan American Health Organization, (2020). Understanding The Infodemic And Misinformation In The Fight Against Covid-19, https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng.pdf?sequence=14&isAllowed=y, (Erişim Tarihi: 02.05.2021)
- Pandita, S. & Mishra, H.G. and Chib, S. (2021). Psychological impact of covid-19 crises on students through the lens of Stimulus-Organism-Response (SOR) model, *Children and Youth Services Review*, Volume 120, January 2021.
- Pitlik, S.D. (2020). COVID-19 Compared to Other Pandemic Diseases, *Rambam Maimonides Medical Journal*, July 2020, Volume 11, Issue 3. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7426550/pdf/rmmj-11-3-e0027.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- Rathore, F. A. and Farooq, F. (2020). Information Overload and Infodemic in the COVID-19 Pandemic, *J Pak Med Assoc.* 2020 May;70 (Suppl 3)(5). <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32515403/>, (Erişim Tarihi: 22.04.2021)
- Rottenberg, J. and Perman, S. (2020). Meet the Ojai dad who made the most notorious piece of coronavirus disinformation yet, *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/>

- entertainment-arts/movies/story/2020-05-13/plandemic-coronavirus-documentary-director-mikki-willis-mikovits (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Smith, S. (2020). Domino Effect Stemming the Spread of Emotional Contagion Around COVID-19, <https://www.cityofhope.org/hope-inside/stemming-the-spread-of-emotional-contagion-around-covid-19>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- teyit.org. (2020). Yanlış bilgi psikolojisi I: Neden savunmasızız? <https://teyit.org/yanlis-bilgi-psikolojisi-i-neden-savunmasiziz>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- teyit.org. (2020). Pandemi Sürecinde yanlış Bilgi Sorunu: yanlış Bilgi, Haber Tüketimi ve Teyit Etme Davranışları, Temmuz 2020, *Teyit.org*, https://drive.google.com/file/d/13kLL-cpowBLpuLX80drOHC34YbgTZ_EKk/view_ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Toprak, E. (2020). Plandemic: Judy Mikovits'in iddiaları, <https://teyit.org/plandemic-judy-mikovitsin-iddialari> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
- unesco.org. (2020). Media and Information Literacy, <https://iite.unesco.org/mil/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- Valenzano, A. & Scarinci, A. et. (2020). The Social Brain and Emotional Contagion: COVID-19 Effects, *Medicina (Kaunas, Lithuania)*, November 2020, 56(12) https://www.researchgate.net/publication/347167469_The_Social_Brain_and_Emotional_Contagion_COVID-19_Effects/citations, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Wardle, C. and Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. *Council of Europe report DGI (2017) 09*, September 27.
- Wheaton, M.G. & Prikhidko, A. & Messner, G.R. (2021). Is Fear of COVID-19 Contagious? The Effects of Emotion Contagion and Social Media Use on Anxiety in Response to the Coronavirus Pandemic, *Frontiers Psychology*, 05 January 2021, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.567379/full>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Wilder-Smith, A. (2021). COVID-19'un ortaya çıkan diğer viral hastalıklarla karşılaştırılması: seyahat yoluyla coğrafi yayılma riski. *Trop Dis Travel Med Vaccines* 7, 3.
- Wilson, J. and Gallagher, E. (14 Mayıs 2020). Plandemic: how the debunked movie by discredited researcher Judy Mikovits went viral. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/may/14/plandemic-movie-discredited-dr-doctor-judy-mikovits-how-debunked-conspiracy-theory-film-went-viral> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Yıldız; H.N. (2021). Kavramsal Olarak Medya Okuryazarlığı, *Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını*, Erzurum, 4-24.
- Yılmaz, E. ve Yılmaz, G. (2021). Duygusal ve Sosyal Bulaşma, *Davranış Bilimleri*, Ed. M. Zencirkıran, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayınları.
- Yılmaz, N. ve Keskin, Ö.H. (2020). Doğruyu "Teyit": Teyit'in Covid-19 İnfodemisi ile Sekiz Aylık Macerası, *Türk Tabipler Birliği Covid 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part74.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- youthministryinitiative.org. (2020). <https://tr.youthministryinitiative.org/emotional-psychology-main-theories-of-emotion-794#menu-8>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

PANDEMİ SÜRECİNDE SİYASİLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARI

SOCIAL MEDIA USE HABITS OF THE POLITICS IN THE PANDEMIA PROCESS

Pınar GÜNER KOÇAK

*DR., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Çağrı Merkezi
Hizmetleri Programı, Nevşehir, Türkiye, guner@nevsehir.edu.tr*

F. Gökçen ÇETİN

*DR., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Yerel
Yönetimler Programı, Nevşehir, Türkiye, fgokcen_cetin@nevsehir.edu.tr*

ÖZET

Pandemi sürecinin beraberinde getirdiği yeni düzen insanların sürekli gündemi takip etmesini zorunlu kılmıştır. Süreçle ilgili yaşanan gelişmeler, alınan tedbirler, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yaşantıyı derinden etkilemiş ve birtakım zorunlulukları ortaya çıkarmıştır. Süreci yönetmeye ve kontrol altında tutmaya çalışan siyasi liderler, salgınla ilgili kamuoyuna düzenli bilgi akışını sağlayarak, ortaya çıkabilecek manipülatif bilgileri engellemeye, doğru ve güncel bilgileri aktarmaya çalışmaktadırlar. Salgın sürecinde hızlı değişen gündemi anlık takip edebilmek ve oluşabilecek belirsizlikleri ortadan kaldırabilmek açısından sosyal medya en aktif kullanılan mecralardan biri haline gelmiştir. Sosyal medya, kullanıcılarının tek yönlü iletişimden iki yönlü iletişime geçmesine fırsat veren sorularının cevaplarını hızlı bir şekilde bulmasına olanak tanıyan bir mecradır. Bu sebeple salgınla mücadele sürecinde siyasiler, kriz iletişimi kapsamında sosyal medya mecralarını aktif bir şekilde kullanmak durumunda kalmıştır. Çalışmanın amacı, salgın sürecinde karar verici konumundaki siyasi yetkililerin sosyal medya kullanım oranlarının tespit edilmesidir. Çalışma siyasilerin yeni medyanın sağladıkları olanaklardan ne derece faydalandıklarını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Çalışmada siyasilerin Covid-19 süreciyle ilgili yaptıkları paylaşımlar içerik analizi yöntemiyle kategorilere ayrılarak

analiz edilmiştir. Siyasilerin covid-19 ile ilgili paylaşımları 11 kategori (basın açıklaması, bilgilendirme, önlem, uyarı, öneri/tavsiye, kamu spotu, vaka tablosu, HES, sağlık çalışanlarına destek, manipülatif bilgi önleme, yardım/destek) oluşturularak sınıflandırılmış ve söz konusu bu kategoriler yorumlanmıştır. Çalışma kapsamında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun resmi sosyal medya hesapları örneklem olarak belirlenmiş ve Türkiye'de ilk korona virüs vakasının açıklandığı 11 Mart 2020 tarihi örneklem başlangıç tarihi olarak ele alınmıştır. Pandemi süreci hem Türkiye'de hem de Dünya'da hala devam etmektedir. Bu sebeple çalışma 11 Mart 2020 – 11 Mart 2021 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun kişisel instagram hesaplarında Covid-19 ile ilgili tüm paylaşımları ile sınırlandırılmıştır. Siyasilerin instagram hesaplarında yaptıkları paylaşımlar türleri açısından değerlendirildiğinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın tüm paylaşım kategorilerinde paylaşımlarda bulunduğu ve ele alınan diğer siyasilere oranla sosyal medya hesabını oldukça aktif kullandığı, yaşanan her gelişmeyi aynı zamanda sosyal medya hesabından da kamuoyuna duyurmaya çalıştığı görülmüştür. Süreçle ilgili manipülatif bilgilerin önüne geçilmesi açısından en fazla ve sık paylaşımlarda bulunan Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın süreçle ilgili kamuoyuna doğru bilgilerin aktarılması, mağduriyetlerin oluşmaması ve süreçle mücadeleyi zedeleyici bilgilerin önüne geçilmesini amaçladığı görülmüştür. Instagram hesabını en az kullanan siyasi liderin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olduğu tespit edilmiş ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun da belirlenen birçok kategoride paylaşımda bulunmadığı, paylaşımların büyük bir kısmının İçişleri Bakanlığının paylaşımlarının yeniden paylaşılması şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Yeni Medya, Siyasi Liderler, Sosyal Medya

ABSTRACT

The new order brought by the pandemic process has made it necessary for people to constantly follow the agenda. The developments related to the process, the measures taken, deeply affected the social, political, economic and cultural life and revealed some necessities. Political leaders, who try to manage and keep the process under control, are trying to prevent manipulative information that may arise and to convey accurate and up-to-date information by providing regular information flow to the public about the epidemic. Social media has become one of the most actively used channels in

order to be able to follow the rapidly changing agenda instantly and to eliminate the uncertainties that may occur during the epidemic process. Social media is a medium that allows its users to quickly find answers to their questions, allowing them to communicate from one-way to two-way communication. For this reason, during the fight against the epidemic, politicians had to actively use social media pastures within the scope of crisis communication. The aim of the study is to determine the social media usage rates of political officials who are decision-makers during the epidemic process. The study is important in terms of revealing the extent to which politicians benefit from the opportunities provided by the new media. In the study, the posts made by politicians about the Covid-19 process were analyzed by categorizing them by content analysis method. The posts of politicians about covid-19 were classified by creating 11 categories (press release, information, precaution, warning, suggestion/advice, public service announcement, case table, HEPP, support for healthcare workers, manipulative information prevention, help/support) and these categories were interpreted. Within the scope of the study, the official social media accounts of President Recep Tayyip Erdoğan, Minister of Health Fahrettin Koca and Minister of Interior Süleyman Soylu were determined as the sample, and March 11, 2020, when the first corona virus case in Turkey was announced, was taken as the starting date of the sample. The pandemic process still continues both in Turkey and in the world. For this reason, the study was limited to all the posts related to Covid-19 on the personal instagram accounts of President Recep Tayyip Erdoğan, Minister of Health Fahrettin Koca and Minister of Interior Süleyman Soylu between March 11, 2020 – March 11, 2021. When evaluated in terms of the types of posts made by politicians on Instagram accounts, it was seen that Minister of Health Fahrettin Koca shared in all sharing categories and used his social media account more actively compared to other politicians discussed, and tried to announce every development to the public through his social media account. It was seen that Minister of Health Fahrettin Koca, who shared the most and frequently in terms of preventing manipulative information about the process, aimed to convey the right information to the public about the process, to prevent victimization and to prevent information that would harm the fight against the process. It has been determined that the political leader who uses the Instagram account the least is President Recep Tayyip Erdoğan, and it has been determined that the Minister of Interior Süleyman Soylu does not share in many specified categories, and that most of the shares are shared by the Ministry of Interior.

Key Words: Pandemic, New Media, Political Leaders, Social Media

GİRİŞ

Pandemi süreci birçok açıdan hem sosyal hem kültürel hem de ekonomik hayatı etkisi altına almıştır. Bu süreçte insanların salgından etkilenmemesi adına çeşitli önlemler alınmış, kısıtlamalar ve yeni düzenlemeler getirilmiştir. Alınan önlemler eğitimden hukuki sistemlere, ekonomik faaliyetlerden turizme, sanatsal faaliyetlerden sağlık sistemine kadar birçok alanı etkilemiştir. Bu durum salgın süreciyle ilgili tüm gelişmeleri yakından takip etme zorunluluğunu getirmiştir. Süreci yöneten siyasi liderler düzenli basın açıklamaları yaparak halkı bilgilendirmeye ve salgın süreci hakkında ortaya çıkabilecek manipülatif bilgileri engellemeye çalışmışlardır.

Salgın süreci hakkında geleneksel medya araçlarından günlük bilgilendirme yapılmasına karşın süreci yöneten siyasi liderler interaktif medyadan da insanların süreçle ilgili gelişmeleri takip etmeleri hususunda önerilerde bulunmuşlardır.

Sosyal medya bu noktada önemli bir bilgilendirme mecrası haline gelmiştir. Sosyal medyanın telekomünikasyon teknolojilerine eklenmesiyle kolay ulaşılabilir, ucuz ve hızlı olması, müdahale edilebilir olması ve iki yönlü iletişime olanak tanınması önemli avantajlar sağlamıştır.

Sosyal medyadan sadece bilgi ihtiyacı olan insanlar değil aynı zamanda salgın sürecini yöneten siyasi liderler de etkin bir şekilde faydalanabilmektedir. Böylece salgın sürecini yönetme konusunda oluşabilecek her türlü manipülasyonun önüne geçilmekte, doğru ve güncel bilgi birincil ağızdan zaman/mekan sınırlaması olmadan paylaşılabilir.

Çalışmanın konusu pandemi sürecini yönetmekle sorumlu siyasilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının tespit edilmesidir. Bu çalışmanın amacı, salgın sürecinde karar verici konumundaki siyasi yetkililerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının tespit edilmesidir. Çalışma siyasilerin sosyal medyanın sağladığı olanaklardan ne derecede faydalandıklarını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca örneklem olarak Türkiye’de görülen ilk vakanın ilan edildiği gün olan 11 Mart 2020 tarihinden 11 Mart 2021 tarihine kadar geçen süredeki pandemi süreciyle ilgili tüm paylaşımların ele alınması ve pandemi sürecini doğrudan yöneten siyasilerin sosyal medya hesaplarının incelenmesi açısından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışma kapsamında salgın sürecini yönetmekle sorumlu olan, gerekli önlemlerin alınmasını ve uygulamasını sağlayan siyasiler örneklem olarak alınmıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun instagram hesaplarındaki paylaşımları incelenmiştir. Çalışmada ele alınan siyasilerin tüm

paylaşımları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz kapsamında 11 kategori oluşturulmuş ve elde edilen veriler bu kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler bu kategorilere göre yorumlanmıştır. Pandemi sürecinin hala devam etmesi ve sadece salgın sürecini yönetmeye çalışan siyasilerin incelenmesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

1. Pandemi Sürecinde Sosyal Medya Kullanımı

İnternet teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, bilginin depolanması, saklanması ve paylaşımının yanı sıra bireysel kullanıcıların aynı zamanda birer içerik üreticisi ve bilgi kaynağı olmasına olanak tanımaktadır. Bu imkanı sağlayan en önemli araç ise sosyal medya uygulamalarıdır.

Sosyal medya uygulamaları, bireylerin farklı profillerde kullanıcılarla bir araya gelmelerine ve ortak ilgileri doğrultusunda paylaşımlarda bulunmalarına olanak sağlayan alanlardır. Sosyal medya araçları kişilerin; bilgi edinmek ve paylaşımlarda bulunmak, etrafta olup bitenlerden haberdar olmak ve yalnızlıklarını gidermek için kullandıkları mecralardır. (Yıldırım ve İpek, 2020;72).

Geleneksel medya ile karşılaştırıldığında sosyal medyanın birçok avantajının olduğu görülmektedir. Geleneksel medya araçları, etkileşimden uzak, iletişimden çok iletişim şeklinde gerçekleşmektedir. Sosyal medya ise, katılımcılarının aynı zamanda birer içerik üreticisi olmasını sağlamaktadır. Böylece internet kullanıcıları sayılı miktarda geleneksel medya aracının yanı sıra sonsuz sayıda bireysel yayıncı tarafından sunulan içeriklerden seçme özgürlüğü sağlamaktadır (Güçdemir, 2015;36). Özellikle son dönemde Instagram, Twitter, Facebook gibi sosyal ağlar önemli bir haber takibi ve bilgi edinme ortamına dönüşmüştür. Bu durum ulusal ve uluslararası toplumu söz konusu sosyal medya araçları üzerinden yönlendirme imkânını sağlamaktadır (Aydın, 2020;77).

Pandemi sürecinde zorunlu sosyal izalasyon, sokağa çıkma kısıtlamaları bireylerin evlerinde kendi başlarına daha çok vakit geçirmelerine neden olmuştur. Ayrıca salgın süreciyle ilgili gelişmeleri yakından takip etme zorunluluğu sosyal medya kullanımının sadece bireylerin sosyal çevrelerini değil aynı zamanda salgın sürecini yöneten liderleri ve süreçle doğrudan ilgili olan kimseleri takip etmelerini sağlamıştır.

Pandemi sürecinde güncel ve sağlıklı bilgiye ulaşmanın önemi ortaya çıkan asılsız bilgilerle de kendini göstermiştir. Sosyal medyada herkesin aynı zamanda birer içerik üreticisi olması asılsız, kulaktan doğma, manipülatif ve salgın sürecini olumsuz etkileyebilecek haberlerin dolaşıma çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle süreç içerisinde Sağlık Bakanı başta olmak

üzere bakanlık bünyesinde kurulan Koronavirüs Bilim Kurulu yetkilileri tarafından sürekli olarak vatandaşlara uyarılar yapılmıştır. Bireylerin yalnızca resmî kurumların ilettiği bilgilere itibar etmeleri ve bu bilgileri paylaşmaları istenmiştir. (Aydın, 2020; 81). Bu durum özellikle pandemi sürecinde sosyal medyanın geleneksel medyanın alternatifi haline geldiğini göstermektedir.

2. Siyasilerin Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmak daha hızlı, kolay ve hesaplı bir hale gelmiştir. Sosyal medyanın sunduğu görüntü/resim paylaşımı, video paylaşımı, yazılı metin içerikleri paylaşımı hatta canlı yayınlar ile anında birçok insana ulaşabilmekte ve bu sayede takip edilen kişiler, hitap ettikleri kitlelerin sayısı hakkında bir bilgi sahibi olabilmektedir. Bu sebeple geniş kitlelere hitap eden siyasiler için sosyal medya kullanımı neredeyse bir zorunluluk halini almıştır. Ayrıca siyasiler temsil ettikleri kitlelere bilgi vermek, süreçlerle ilgili gelişmeleri aktarabilmek için her zaman geleneksel medyada yer alma fırsatı bulamamakta ancak sosyal medya hesaplarını zaman/mekan sınırlaması olmadan aktif bir şekilde kullanabilmektedirler.

Demirhan'a göre internet ve sosyal medya, siyasal özne olarak bireylerin hali hazırdaki konumlarını güçlendirirken, kullanıcılar bu alanı özgürlüklerini yeniden inşa ettikleri bir mecra olarak görmektedir. İnsanlar iletişimi "sansürlü" olarak gerçekleştirebildikleri bu aracı sahiplenmekte, her türlü kontrole karşı duruşlarını internet ve sosyal medyada sergilediklerini düşünmektedir (Demirhan, 2015, s. 109). Bu durum sosyal medyanın sağladığı iki yönlü iletişim ile mümkün olabilmektedir. Hedef kitle karşısında bir muhatap bulabilmekte, en azından sorularını iletebilecek bir mecra ile doğrudan iletişime geçebilme fırsatına sahip olmaktadır. Siyasilerde aynı kайдan hedef kitlesine doğrudan ulaşabilmekte ve iletişim daha demokratik bir ortama taşınmaktadır.

Siyasilerin her türlü bilgiyi, güncel gelişmeyi, kişisel düşünce ve kanaatleri anında iletebilme fırsatı buldukları sosyal medya mecraları aynı zamanda kendilerini açıklamalarına, yanlış anlaşılmalara söz konusu ise düzeltme yapmalarına, manipülatif bilgileri düzeltmelerine ve hatta kitleleri nezdinde bir tepki oluşturmalarına olanak sağlamaktadır. Bu sebeple siyasiler kendileri adına farklı uygulamalarda birden fazla resmi ve kişisel sosyal medya hesabı edinmekte ve aktif olarak kullanmaktadır.

Ceyhan, siyasî kurumların, siyasî erklerin ve iktidar olmak isteyen siyasilerin daha çok insana ulaşmak amacıyla internet teknolojilerine eklenen bu sosyal medya mecraları ile "dijital bir güven" yaratmaya çalıştıklarını

ve bu sayede toplumları ikna etmeye çalıştıklarını belirtmektedir (Ceyhan, 2019;2). Ceyhan'ın da belirttiği gibi sosyal medya, güncel bilgi paylaşımının yanı sıra siyasi ve ideolojik olarak da önemli bir propaganda aracı olarak kullanılabilir.

3. Yöntem

Türkiye’de görülen ilk vaka ile üzerinden geçen bir yıl içerisinde çeşitli kısıtlamalar, yasaklar, kontrollü serbestlikler ve yeni normalleşme süreçleri yaşanmıştır. Gerek Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıklar gibi resmi organlar tarafından gerek de bu kurumları temsil eden siyasiler tarafından hem geleneksel medyada hem de sosyal medya mecralarında süreçle ilgili halkla önemli bilgiler paylaşılmış ve paylaşılma devam etmektedir.

Salgın sürecinin yürütülmesi, koordinasyonu, önemlerin alınması kısıtlama ve yasakların getirilmesi, vatandaşların süreçten en az etkilenmesi için sağlık birimlerinin organizasyonu, süreçten etkilenenlerin takip edilmesi ve zaman zaman ortaya çıkabilecek asılsız bilgilerin önlenip gerçek ve güncel bilgilerin kamuoyu ile paylaşılmasında en önemli görev başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’ya düşmüştür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20 Mart 2020 tarihinde sosyal medya hesapları üzerinden yayınladığı sesli mesajla “başta Sağlık Bakanlığımız olmak üzere resmi kurum ve kuruluşlarımızın açıklamalarını dikkatle takip etmelisiniz. Kamu hizmetlerinde, alışverişte, yakınlarımızla iletişimde ve daha birçok aktivitede internet teknolojisini ve telekomünikasyon imkanlarını kullanmaya... özen gösterelim” uyarısında bulunmuştur. Başta Sağlık Bakanı olmak üzere diğer resmi kurum ve kuruluşların açıklamalarına en hızlı ulaşmanın yollarından birini sosyal medya hesapları oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, salgın sürecinde karar verici konumundaki siyasi yetkililerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının tespit edilmesidir. Çalışma siyasilerin sosyal medyanın sağladığı olanaklardan ne derecede faydalandıklarını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda Covid-19 süreciyle ilgili yapılan paylaşımlar içerik analizi yöntemiyle kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir. İçerik analizindeki temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu sebeple, toplanan verilerin önce kavramlaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:242). Bu bağlamda siyasilerin covid-19 ile ilgili paylaşımları 11 kategori (basın açıklaması, bilgilendirme,

önlem, uyarı, öneri/tavsiye, kamu spotu, vaka tablosu, HES, sağlık çalışanlarına destek, manipülatif bilgi önleme, yardım/destek) oluşturularak sınıflandırılmış ve söz konusu bu kategoriler yorumlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığının, Sağlık Bakanlığının ve İçişleri Bakanlığının sosyal medya hesaplarında düzenli olarak resmi bilgi akışı gerçekleşmektedir. Ancak paylaşım oranlarına ve içeriklerine bakıldığında siyasi aktörlerin kişisel sosyal medya hesaplarında daha detaylı ve kapsamlı bilgilerin olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun resmi sosyal medya hesapları örneklem olarak belirlenmiş ve Türkiye'de ilk korona virüs vakasının görüldüğü 11 Mart 2020 tarihi örneklem başlangıç tarihi olarak ele alınmıştır. Pandemi süreci hem Türkiye'de hem de Dünya'da hala devam etmektedir. Bu sebeple çalışma 11 Mart 2020 – 11 Mart 2021 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun kişisel sosyal medya hesaplarında Covid-19 ile ilgili tüm paylaşımları ile sınırlandırılmıştır.

Türkiye'de çok sayıda sosyal medya uygulaması (facebook, instagram, twitter, tiktok, snapchat, youtube vb.) kullanılmaktadır. Siyasilerin halka ulaşmak için kullandıkları en aktif sosyal medya hesapları ise Facebook, Twitter ve Instagram'dır. Bu uygulamaların takipçi sayıları ve hedef kitleleri farklılık gösterebilmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan siyasilerin bu üç sosyal medya uygulamasındaki takipçi sayılarına bakıldığında, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter'da 17.8 milyon, Facebook'ta 9.8 milyon, Instagram'da 9.6 milyon takipçisi olduğu görülmektedir. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Twitter'da 7.2 milyon, Facebook'ta 1 milyon, Instagram'da 11.7 milyon takipçisi olduğu; İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun ise Twitter'da 5.7 milyon, Facebook'ta 1.1 milyon, Instagram'da 4.1 milyon takipçisi bulunduğu görülmektedir.

Çalışma, Türkiye'de en çok indirilen ve kullanılan sosyal medya uygulamalarından instagram mecrası ile sınırlandırılmıştır. Instagram sosyal paylaşım sitesinin tercih edilmesindeki en önemli sebebi, takipçi sayıları açısından birbirine en yakın sosyal medya uygulaması olmasıdır. Siyasilerin takipçi sayıları bakımından en yakın oranları içeriyor olması ve bu sosyal paylaşım sitesinin yazılı ve görsel (video, görüntü, fotoğraf, video paylaşım imkanları) etkileşimin aynı anda kullanılmasına imkan vermesi nedeniyle instagram uygulaması tercih edilmiştir. Bu bağlamda siyasilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının sayısal verilerle ifade edilebilir bir şekilde ortaya konması sağlanacaktır.

Çalışmanın en büyük sınırlılıklarından birisi sürecin belirsizliği ve devam ediyor olması oluşturmaktadır. Ayrıca süreçle ilgili olan tüm yetkili siyasilerin Covid-19 ile ilgili paylaşımlarını ele almak ve ilerleyen süreçte daha kapsamlı bir analiz ortaya koymak mümkündür.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışma bulguları iki kategoride değerlendirilmiştir. İlk kategoride siyasilerin bağlı oldukları kurumlarda yapılan genel paylaşımlar ve covid-19 süreciyle ilgili paylaşım sayıları ile siyasilerin genel paylaşım ve Covid-19 süreciyle ilgili paylaşım sayıları ele alınmıştır. İkinci kategoride siyasilerin yaptıkları paylaşım türleri ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan siyasilerin temsil ettikleri kurumların instagram hesaplarındaki tüm paylaşımlar ve Covid-19 ile ilgili paylaşımlar Tablo 1. de ele alınmıştır.

Tablo 1. 11.03.2020-11.03.2021 Tarihleri Arasında Cumhurbaşkanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığının Resmi Instagram Hesaplarındaki Paylaşım Sayıları

	Cumhurbaşkanlığı	Sağlık Bakanlığı	İç İşleri Bakanlığı
Covid-19 ile ilgili paylaşım Toplamı	19	492	132
Genel Paylaşım Toplamı	294	639	693

Tablo 1'e göre Cumhurbaşkanlığı'nın 11.03.2020-11.03.2021 tarihleri arasında toplam 294 paylaşımının olduğu, paylaşımların sadece 19 tanesinin Covid-19 süreciyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Salgın sürecini doğrudan yönetmesi sebebiyle ele alınan Sağlık Bakanlığının kurumsal instagram sayfasında belirtilen tarih aralığında 639 paylaşım yapılmış ve bu paylaşımların 492 tanesi Covid-19 ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Süreçle ilgili kısıtlamaların, uygulanacak kurallar ve yasakların yönetilmesi ve denetlenmesi hususunun İçişleri Bakanlığını ilgilendirmesi sebebiyle İçişleri Bakanlığının resmi instagram hesabındaki paylaşımlarına bakıldığında 11 Mart 2020-11 Mart 2021 arasında toplamda 693 paylaşım yapıldığı ve bu paylaşımların içerisinde sadece 132 tanesinin salgın süreciyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Genel paylaşım oranları ve covid-19 ile ilgili paylaşımlara bakıldığında salgın süreciyle ilgili en fazla paylaşımın Sağlık Bakanlığı tarafından yapıldığı, Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığının salgın sürecini yönetme ve süreçle ilgili bilgilendirme paylaşımlarının yanında diğer sorumluluklarının da aksatılmadan yürütüldüğünü duyurdukları, önemli günleri kutladıkları ve kurumları ile ilgili bilgilendirme paylaşımlarının yapıldığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında kurumlardan ziyade siyasilerin ele alınmasının en önemli sebebi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun kişisel instagram hesaplarında süreçle ilgili daha fazla paylaşımda bulunmalarındır. Siyasilerin bir yıllık süreç içerisinde yaptıkları paylaşım sayıları Tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo 2. 11.03.2020- 11.03.2021 Tarihleri Arasında Siyasilerin Instagram Hesaplarında Yaptıkları Paylaşım Oranları

11.03.2020-11.03.2021	Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan	Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca	İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu
Salgın Süreciyle İlgili Paylaşım Sayısı	22	1275	76
Belirtilen Tarihlerde Yapılan Toplam Paylaşım Sayısı	172	1665	826

Tablo 2'de görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 11.03.2020-11.03.2021 tarihleri arasında toplamda 172 paylaşımda bulunmuş ve bu paylaşımların 22 tanesi doğrudan salgın süreciyle ilgili olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın instagram hesabının Bakanlara oranla daha az kullanıldığı ve salgınla ilgili bilgilendirme ve süreci yönetme kapsamında instagram hesabından daha az faydalandığı görülmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden biri Cumhurbaşkanının sürecle ilgili daha çok geleneksel medyayı tercih etmesi ve salgın süreciyle ilgili bilgilendirmenin kamuoyuna televizyon kanallarından ve birinci ağızdan yapılması böylece daha geniş kitlelere daha kolay ulaşabilmesidir. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın diğer siyasilere oranla instagram hesabının daha aktif kullanıldığı ve bir yıllık süreç içerisinde toplamda 1665 paylaşımda bulunduğu bu paylaşımlarının 1275 tanesinin de Covid-19 süreciyle ilgili bilgilendirme, resmi açıklama, öneri, uyarı, tavsiye, manipülatif bilgileri düzeltme vb. amaçlı olduğu görülmüştür. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun instagram hesabı incelendiğinde bir yıllık süreçte toplamda 825 paylaşımda bulunduğu, bu paylaşımlardan 76 tanesinin salgın süreciyle ilgili olduğu, salgın süreciyle ilgili olan paylaşımların büyük bir çoğunluğunun da İçişleri Bakanlığı paylaşımlarının yeniden paylaşılmasıyla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu veriden yola çıkılarak İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun da instagram hesabını yeterince aktif kullanmadığını, sosyal medyadan ziyade geleneksel medyayı daha aktif tercih ettiği çıkarımında bulunulabilmektedir.

Resmi kurumların ve siyasilere paylaşımlarını daha detaylı bir şekilde analiz edebilmek için oluşturulan içerik analizi cetveline göre paylaşım türleri 11 kategori ile sınıflandırılmıştır. İlk kategoride basın açıklamaları yer almıştır. Süreçle ilgili Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun salgın süreciyle ilgili salgının seyri, alınan önlemler, Türkiye'deki sürecin Dünya'daki süreçle karşılaştırılması, salgın süreciyle ilgili yapılan işbirlikleri, diğer Bakanlıkların sürece destekleri ve diğer Bakanlıkların aldıkları önlemler, Uluslararası işbirlikleri ve Türkiye'deki uygulamalar ve önlemler, dayanışma ve salgınla mücadele konusunda çağrı, Covid-19 ile mücadele de yeni açılan hastaneler hakkında bilgiler, verilen destekler, ödenekler, kredi destekleri ve sağlık alanındaki çalışmalara ilişkin basın toplantılarında gerçekleştirilen açıklamalar, "basın açıklaması" kategorisinde ele alınmıştır.

Bilgilendirme başlığında, süreçle ilgili salgının seyri, alınan önlemlerin kurumsal logolar altında yazılı hale getirilmesi, uyulması gereken kurallar, covid-19 hastalığının içeriğine ilişkin detaylar, uluslararası işbirlikleri, Covid-19 süreciyle ilgili alınan tedbirler, tedbirlerin kimleri kapsadığı, kısıtlama süreleri, işletmeler ve özel uygulamalar açısından kısıtlamaların nasıl uygulanacağı, yasaklar, salgın sürecini yönetebilmek için yeni açılan hastaneler, salgın sürecinin eğitim, ticaret, turizm vb. alanlardaki etkileri ve bu alanlarda alınan tedbirler, yerli aşı çalışmaları hakkında bilgiler, okulların açılması hakkında bilgiler, Biontech aşısı ile işbirliği hakkında bilgilendirme, aşılama süreci ve örnek olmak için aşılama siyasi liderler, mutasyonlu virüs hakkında bilgiler, Türkiye'de rastlanan mutasyonlu virüsler hakkında bilgiler, Çin'den gelen aşılar ve aşıların gecikmeli gelme sebepleri hakkında bilgiler, aşıların güvenlik testleri hakkında bilgiler, aşılama sırası, dağıtımı ve aşılama öncelikli olanlar hakkında bilgiler, Türkiye'de aşı olanların sayısı, aşıların etkileri hakkında bilgiler, salgın süreci başladığından itibaren ülkede yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi etkilere ilişkin bilgiler vb. gibi bilgiler ele alınmıştır.

Önlem başlığı içerisinde koordinasyon toplantıları, il sağlık müdürleri, valiler, kaymakamlar ve muhtarlarla gerçekleştirilen toplantılar, bilim kurulu toplantıları ve alınan kararlar, diğer bakanlıklarla ortaklaşa alınan kararlar, Türkiye Futbol Federasyonu'nun kararları, yerli solunum cihazı üretimi, yerli maske üretimi, hamilelik izni, illerde zorunlu maske kullanımı hakkında yapılan paylaşımlar yer almaktadır.

Uyarı başlığında Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun aldığı tedbirlere uyulması hakkındaki paylaşımlar, hafta sonu sokağa çıkma yasaklarının

yerine getirilmesi, 14 gün kuralı, evlere ziyaretçi kabul edilmemesi, evde kalma zorunluluğu, yaşlıların ve gençlerin kısıtlamaları olmadığı günler dışında sokağa çıkmamaları, yasaklara ve kurallara uyulmayan yerlerin gör-sellerin paylaşılması, hastanelerin doluluk oranlarının artışı, covid-19 geçiren hastaların uyarıları yer almaktadır.

Öneri/tavsiye başlığında, tedbirlere uyulması gerektiğini ifade eden kişisel paylaşımlar, tedbirlere uyanlara teşekkür mesajları, zorunda olmadıkça evde kalınması çağrıları, evden internet teknolojisi ve telekomünikasyon teknolojileri kullanılarak işlerin yürütülmesi çağrısı, yaşlıların sokakta bulunacakları saatlerde kısıtı olmayan vatandaşların sokağa çıkmamaları önerisi, ileri yaşlarda olan yaşlı bireylerin aşı olması ve diğer vatandaşlara tavsiyesi gibi paylaşımlar yer almaktadır.

Kamu spotu başlığında, Timuçin Esen ve Taner Ölmez'in 14 gün kuralını anlatan videoları, Şarkıcı Murat Çolak, MFÖ gibi sanatçıların şarkıları salgına göre düzenlemeleri, ünlülerin evlerinde "evde kal" çağrısı yaptıkları görselleri, Orhan Gencebay ve jandarma ekiplerinin evde kal çağrısı yaptıkları animasyonlar, hastanede solunum cihazına bağlı insanların pişmanlıklarına ilişkin videolar, AVM'lerde metro ve sokaklarda çekilen görüntülerden oluşan kamu spotları yer almaktadır.

Vaka tablosu başlığında, günlük test, vaka, hasta, entübe, iyileşen hasta sayılarının bulunduğu tablolar alınmıştır.

HES başlığında, "Hayat eve sığar" kampanyasına destek olan ünlüler, destek olan ünlülere teşekkür mesajları ve HES uygulaması hakkında bilgiler yer almaktadır.

Sağlık çalışanlarına destek başlığının altında sağlık çalışanları için gece 21.00'de üç gece alkış kampanyası, Cumhurbaşkanının sağlık çalışanlarına alkış videosu, Covid-19'dan dolayı kaybedilen sağlık çalışanlarının isimlerinin sağlık merkezlerine verilmesi, Covid-19'dan kaybedilen sağlık çalışanlarının resimleri ve bilgilerinin olduğu videolar, 112 çalışanlarına teşekkür mesajlarının bulunduğu paylaşımlar yer almaktadır.

Manipülatif bilgi önleme başlığının altında asılsız korona virüs taraması hakkında uyarı, kamu kurumlarına gönderildiği iddia edilen asılsız gizli belge hakkında açıklama, sosyal medyada yer alan asılsız vaka sayılarına yönelik açıklama, sınavda 400 öğrenciye virüsün bulaştığı hakkında dolaşan asılsız bilgiye yönelik açıklama, virüsün etkisinin azaldığı hakkında dolaşan bilgiler üzerine açıklama, hastane kontenjanlarının dolduğu ve hasta kabul edilmediği bilgilerine yönelik açıklama, karantinanın kaldırıldığına ilişkin asılsız bilgilere yönelik açıklama, hastaneye alınmadığını iddia gence yönelik

açıklama, hasta ölüm raporu hakkında vekillerin ellerindeki bilgilere yönelik açıklama, gazetelerde çıkan asılsız iddialara yönelik açıklamalar yer almaktadır.

Yardım/destek başlığının altında, biz bize yeteriz kampanyasına destek çağrıları ve hesap numaraları, Vefa sosyal destek grubu hakkında genel bilgiler, Vefa sosyal destek grubunun yardım götürdüğünü gösteren paylaşımlar, sağlık kahramanları hatıra ormanı için fidan dikme kampanyası, yardım kampanyalarına destek olanlara teşekkür mesajları bulunmaktadır. Paylaşım türlerine ilişkin siyasilerin 11.03.2020-11.03.2021 tarihleri arasında kişisel resmi instagram hesaplarında yapılan paylaşım bilgileri Tablo. 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Pandemi Sürecinde Siyasilerin İnstagram Hesaplarında Covid-19 ile İlgili Ele Alınan Konular (11.03.2020-21.05.2021)

Paylaşım Türleri	Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan	Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca	İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu
Basın Açıklaması	8	248	1
Bilgilendirme	6	206	13
Önlem	-	112	6
Uyarı	1	227	3
Öneri/Tavsiye	3	195	8
Kamu Spotu	1	39	3
Vaka Tablosu	-	159	-
HES	-	13	-
Sağlık Çalışanlarına Destek	1	54	5
Manipülatif Bilgi Önleme	-	20	3
Yardım/Destek	2	2	34
TOPLAM	22	1275	76

Tablo 3.'te ilk olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yapmış olduğu paylaşımlar incelenmiştir. Tablo 3'te ele alınan ilk kategori basın açıklamalarıdır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın ilk vakayı açıklamasının ardından 19 Mart 2020'de salgın sürecini nasıl yönetilmesi gerektiği hakkında bilgi, öneri ve uyarılar içeren bir basın açıklaması yapmıştır. Kişisel instagram hesabında paylaşılan diğer basın açıklamalarında, salgın sürecini tüm kurum ve kuruluşlarla kontrol altına almaya çalıştıklarını ve tüm halkın yasaklara ve kısıtlamalara uyması gerektiği bilgileri yer almakta, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer bakanlıklarla salgın süreciyle ilgili istişarelerde bulunulduğu ve gerekli önlemlerin alındığı, salgın sürecinden ekonomik anlamda zarar gören kesimler için verilen

destekler, ödenekler ve kredi destekleri hakkında açıklamalar yer almaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın gerek ülkenin en tepesindeki isim olması ve tüm kararların onun imzasıyla çıkması sebebiyle, gerek salgın sürecini başarılı bir şekilde yürütebilmek için oluşturulan bilim kurulunun başındaki isim olması sebebiyle daha fazla açıklama yapmasına karşın kişisel sosyal medya hesaplarından bu bilgilerin güncel bir şekilde paylaşılmadığını vurgulamak gerekmektedir.

Basın açıklamaları kategorisinde en fazla açıklama Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından yapılmıştır. Bakan Fahrettin Koca Türkiye'de görülen ilk vakayı, salgınla ilgili sağlık bakanlığının çalışmalarını, alınan önlemleri, bakanlık bünyesinde önleme çalışmaları, vakaların güncel durumları, Covid-19'dan kaybedilen ilk hastayı, günlük test sayıları ve salgının seyri, alınan önlemler, Türkiye'deki sürecin Dünya'daki süreçle karşılaştırılması, salgın süreciyle ilgili yapılan işbirlikleri, diğer Bakanlıkların sürece destekleri ve diğer Bakanlıkların aldıkları önlemler, Uluslararası işbirlikleri ve Türkiye'deki uygulamalar ve önlemler, dayanışma ve salgınla mücadele konusunda çağrı, Covid-19 ile mücadele de yeni açılan hastaneler hakkında bilgiler, sağlık alanındaki çalışmalar, aşı geliştirme çalışmaları, aşı ile ilgili gelişmeler, Çin aşısı Sinovac ve Biontech ile anlaşma sağlandığı hakkındaki açıklamalar yer almaktadır. Bakan Fahrettin Koca'nın ulusal medyada yayınlanan açıklamalarının aynı zamanda instagram hesabında da paylaşıldığı görülmektedir.

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun basın açıklamalarına bakıldığında en az açıklamanın Süleyman Soylu'nun hesabında olduğu görülmektedir. Bakan Soylu'nun sadece salgın sürecinde alınan tedbirler kapsamında kısıtlamalara ve yasaklara uyulması hakkında bir basın açıklaması bulunmaktadır.

Tablo 3'te yer alan bilgilendirme kategorisinde en fazla bilgilendirme Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından, en az bilgilendirme paylaşımı ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmıştır. Bakan Koca bir yıllık süreçte toplam 206 bilgilendirme paylaşımında bulunmuştur. Bakan Fahrettin Koca'nın bilgilendirme paylaşımları incelendiğinde ilk olarak Covid-19 vakası ile ilgili paylaşımı, vaka bilgileri, vakaların nereden geldiği, vaka ölümü hakkında bilgi, Umreden veya yurtdışından dönenlerin karantina süreçleri, Dünya'daki vaka artışı ve Türkiye'deki oran, Çin ve Japonya ile salgın sürecini yönetmekte uluslararası işbirliği, sokağa çıkmama uyarılarına uyan illerin görselleri ve bu illere teşekkür, Yurtdışında Covid-19 olup tedavisi yapılmayan vatandaşlarımızın ülkeye getirilmesi ve tedavi süreçleri hakkında bilgiler, tedbirler kapsamında yaşlıların sokağa çıkabilecekleri saatler, uluslararası medyada Türkiye'de salgın sürecinin başarılı bir şekilde

yürütüldüğü haberlerine ilişkin bilgiler, sokağa çıkma izninden faydalana-bilenler, kontrollü ibadete izin verilmesi, sınav bilgilendirmeleri, damlacık olayı ile virüsün bulaşma durumu, İstanbul risk haritası, eğitim kısıtlama-ları hakkında bilgiler, en çok hasta bulunan ve vaka artışının hızlı olduğu iller, Dünya Sağlık Örgütü İstanbul Ofisinin açıklamaları, Covid-19'a yaka-lananların ve yoğun bakımdakilerin yaş ortalaması, İspanyol gribi ve Co-vid-19'un karşılaştırılması, izolasyon kurallarına uyulma sebepleri, yerli aşı çalışmalarında bilgiler, okulların kademeli açılması ve başlayacak sınıflar hakkında bilgilendirmeler, Prof. Dr. Uğur Şahin'le Biontech aşısı hak-kında görüşülmesi, kısıtlama gün ve saatleri hakkında detaylar, mutasyonlu virüs ve analizleri hakkında detaylar, yurt dışından gelenlere PCR test zo-runluluğu hakkında açıklama, Biontech aşı anlaşması, Çin aşılarının Türki-ye'ye gelişi ve süreçte yaşananlar hakkında detaylar, yerli aşıdaki gelişmeler, Türkiye'deki mutasyonlu virüs oranları, aşılarda güvenlik testleri, aşılama-nın nasıl yapılacağı, sıranın nasıl geleceği, aşılama öncelikli olanlar, Siyasi liderlerin aşılandığını ve aşıya destek verdikleri görüntüler, mutasyonlu vi-rüs olan ülkelere seyahat yasaklarının getirilmesi hakkındaki açıklamalar, Türkiye'de aşı olanların sayısı, vaka oranları haritası, aşılarda etkileri hak-kında bilgiler yer almaktadır.

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun bilgilendirme paylaşımlarına bakıl-dığında tedbirlerin alınması ve bu tedbirlerin yürütülmesinden sorumlu ol-ması bakımından kişisel sosyal medya hesabından yeterince bilgi paylaşımı yapılmadığı görülmektedir. Bakan Soylu, bir yıllık süreç içerisinde sadece 13 bilgilendirme paylaşımında bulunmuştur. Yapılan bilgilendirme paylaşımla-rının detaylarına bakıldığında, Covid-19 sebebiyle seyahati durdurulan ülke-ler, sokağa çıkma kısıtlaması olan kişiler hakkında detaylar, işletmelerin ted-birler kapsamında çalışma şekilleri ve saatleri, Jandarma dikimevinde maske üretimi, 31 ilde uygulanacak kısıtlamalar hakkında detaylar, Covid-19 ted-birleri denetimi, 81 ilde nikah, düğün ve sahil bölgeleri denetimi, yasaklar kapsamında uygulanan denetim bilgileri, Bakan Soylu'nun plazma bağışçısı olduğu hakkında bilgiler yer almaktadır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bilgilendirme olarak sadece 6 paylaşımında bulunmuştur. Bilgilendirme başlığı altında yurtdışından Co-vid-19 tedavisi için getirilen vatandaşların durumu hakkında bilgi, Türki-ye'nin sağlık kurumu açısından Dünyadaki konumu ve başarısı, açılan acil durum hastaneleri hakkında detaylar, aşı programına destek için aşı oldu-ğunu bildirmesi yer almaktadır.

Bilgilendirme başlığındaki paylaşımlar değerlendirildiğinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın günlük ve güncel gelişmeler hakkında düzenli paylaşımlarda bulunduğu ancak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun bilgilendirme konusunda da instagram hesaplarını aktif kullanmadıkları görülmektedir.

Önlem başlığının altında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın herhangi bir paylaşımında bulunmadığı, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın 112, İçişleri Bakanı Soylu'nun ise sadece 6 paylaşımında bulunduğu dikkat çekmektedir. Sağlık alanında alınan önlemlerin daha çok kişiye ulaşması bakımından Bakan Fahrettin Koca kişisel sosyal medya hesabından da vatandaşlara ulaşmaya çalışırken, alınan tedbirler ve bu tedbirlere uyulması hususunda önemli sorumluluğu bulunan Bakan Süleyman Soylu alınan önlemler kapsamında kişisel sosyal medya hesabından yeterince paylaşımında bulunmadığı tespit edilmiştir.

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun önlemler başlığı altındaki paylaşımlarının içeriğine bakıldığında, 81 il valilikleri ile toplantılar, diğer bakanlarla gerçekleştirilen tedbir amaçlı toplantılar, İstanbul kaymakamları ile toplantı, hafta sonu kısıtlamalarının değerlendirilmesi, 81 il valisinin aşya önderlik etmeleri gibi bilgiler yer almaktadır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın paylaşımlarına bakıldığında, il sağlık müdürleri ve bilim kurulu üyeleriyle sürecin kontrolü amacıyla koordinasyon toplantıları, Cumhurbaşkanının aldığı kararlar, Bakanlar kurulu ile toplantılar ve tecrübe aktarımı, salgın, deprem ve afetler için hastane hazırlığı, yerli solunum cihazının seri üretime geçirilmesi, diğer bakanlıklarla işbirlikleri, normalleşme sürecinde sanayi alanında alınan önlemler, Türkiye Futbol Federasyonunun seyircisiz maç kararı alması, Turizm Bakanı ile turizm sektöründe alınan önlemlerin kararlaştırılması, tamamlanan acil durum hastaneleri, hamilelik izin süresinin uzatılması, Toplum Bilim Kurulu ile yeni koşullar ve ihtiyaçların tespiti, zorunlu maske kullanımı kararı, il sağlık müdürleriyle ek tedbirlerin kararlaştırılması, yerli aşı geliştirilmesi çalışmaları, İzmir depremi çadır bölgesinde alınan Covid-19 önlemleri, İstanbul'daki hastanelerde kapasite artırımına ilişkin paylaşımlar bulunmaktadır.

Paylaşım türlerinden uyarı kategorisinde de en az paylaşım Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmış, Bakan Soylu 3 uyarı paylaşımında bulunmuş ve instagram hesabını aktif kullanan Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ise bu kategoride 227 paylaşımında bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı tek uyarı paylaşımında Covid-19 ile ilgili belirlenen kurallara uyulması hakkında bilgi verilmiştir. Alınan tedbirlerin

uygulanması ve uygulanmadığı takdirde yaptırımların yapılmasından sorumlu olan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun uyarı paylaşımlarına bakıldığında Polisin sokaklarda evde kal anonsuyla sokaktaki vatandaşları uyardığı bir içerik ve hafta sonu yasakları hakkında belirlenen yasaklara uymayanlara cezai işlemler uygulandığına ilişkin paylaşımlar yapılmıştır.

Uyarı kategorisinde en fazla paylaşımı yapan Bakan Fahrettin Koca'nın paylaşımları incelendiğinde 14 gün kuralı, ziyaretçi kabul etmeme, tedbirlere katiyen uyulması zorunluluğu, 65 yaş üzerindeki vatandaşların sokağa çıkmamaları hakkında uyarılması, tedbirlere sıkı uyulmaması nedeniyle vaka sayılarının arttığı ve artacağı, gençlerin evde kalmaları gerektiği, yasaklara uyulmayan yerlerin anlık görüntülerinin paylaşımı, kurallara uymayanların, maske takmayanların görüntülerinin anlık paylaşımı, hastanelerin doluluk oranları, Covid-19 geçiren hastaların yaşadıkları olumsuzlukları paylaştıkları video içerikleri yer almaktadır.

Öneri/tavsiye kategorisinde de en az paylaşım Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a aittir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın öneri/tavsiye paylaşımlarına bakıldığında sürecin dikkatle takip edilmesi için internet teknolojisi ve telekomünikasyon imkanlarının kullanılmasının önerilmesi, evde kalma çağrısı, tüm uyarılara riayet edilmesi hususunda paylaşımlarda bulunduğu görülmektedir. İçişleri bakanı Süleyman Soylu'nun paylaşımlarına bakıldığında evde kalma çağrısı, yaşlıların sokağa çıkacakları saatlerde genç ve orta yaşlı kimselerin sokakta bulunmamaları, sosyal mesafeye de trafikte takip mesafesine de uyulması gerektiği, 91 yaşındaki bir amcanın aşı olduğu ve herkesin aşı olmasına yönelik tavsiyesinin bulunduğu video içeriği öneri/tavsiye paylaşımları içerisinde yer almaktadır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca diğer kategorilerde olduğu gibi öneri/tavsiye kategorisinde de en fazla paylaşımında bulunan siyasidir. Bu kategoride toplamda 195 paylaşımında bulunulmuştur. Bakan Koca'nın öneri/tavsiye paylaşımları incelendiğinde sağlık çalışanlarının çocuklarının evde kal çağrıları, tedbirlere uyulması çağrısı ve tedbirlere uyanlara teşekkür mesajı, salgın süreciyle ilgili dikkatli olmak ve taviz vermemek gerektiğine yönelik paylaşımlar, kısıtlamalardan sonra maskenizi kıyafetinize uydurun resimleri bulunan ve birbirini tekrarlayan paylaşımlar bulunmaktadır.

Kamu spotu kategorisinde de en az paylaşım Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a aittir. Tek paylaşımı bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülkenin korunmasında ve savunulmasında desteği olan herkese teşekkür ettiği bir video içeriği paylaşmıştır. Bakan Süleyman Soylu'nun da kamu spotu kategorisinde sadece 3 paylaşımı bulunmaktadır. Ünlülerin evde kalın çağrısını

ve Animasyonlu Jandarma kıyafeti giymiş Orhan Gencebay videosunu paylaşmıştır. Bu kategoride de 39 paylaşım ile en fazla paylaşımında bulunan Sağlık Bakanı Fahrettin Koca olmuştur. Bakan Koca'nın paylaşımlarına bakıldığında Timuçin Esen ve Taner Ölmez'in 14 kuralı videolarını, hastanede yoğun bakımda yatan hastaların pişmanlıklarını belirten videoları, Murat Çolak'ın sabret isimli şarkı düzenlemesini, AVM'de metroda ve sokakta çekilen uyarı amaçlı kamu spotlarını ve MFÖ grubunun şarkı düzenlemesini paylaştığı ve bazı paylaşımlarında birden fazla tekrarlanarak paylaşıldığı görülmüştür.

Vaka tablosu kategorisinde sadece Sağlık Bakanı Fahrettin Koca paylaşımında bulunmuştur. Bunun temel nedeni sağlıkla ilgili yürütülen tüm süreçlerin doğrudan Bakan Koca'nın sorumluluğunda olmasıdır. Bu kategoride toplamda 159 paylaşım yapılmıştır. Paylaşımların içeriği günlük test sayısı, vaka sayısı, hasta sayısı, iyileşen sayısı, kaybedilen sayısı vb. bilgilerin yer aldığı yeşil bir tablodur. Bu tablo standart aynı bilgilerin sadece günlük verileri değiştirilerek paylaşılmaktadır. Bakan Koca Ağustos ayından sonra <https://covid19.saglik.gov.tr/> hesabından bu tabloya erişilebileceği hakkında açıklama yapmış ve bu paylaşımları yayınlamayı bırakmıştır.

HES kategorisinde de sadece Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın paylaşım yaptığı görülmektedir. Toplamda 13 paylaşımın yapıldığı bu kategoride, Hayat Eve Sığar sloganıyla ilgili görsel paylaşımı, Hayat eve sığar etiketiyle paylaşım yapan ünlülerin resimleri ve bu ünlülere farklı bir paylaşım ile teşekkür edilmesi, HES uygulamasının işleyişi hakkındaki bilgiler yer almaktadır.

Sağlık çalışanlarına destek kategorisinde de diğer birçok kategoride olduğu gibi en az paylaşım Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a aittir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu kategoride tek paylaşımı bulunmakta ve bu paylaşımında da sağlık çalışanlarında destek olmak amacıyla eşi Emine Erdoğan'la birlikte alkış kampanyasına destek verdiklerine ilişkin video yer almaktadır. Diğer siyasetçileri bakıldığında bu kategoride Süleyman Soylu'nun 5, Fahrettin Koca'nın 54 paylaşımının bulunduğu görülmektedir. Bakan Soylu'nun paylaşımları incelendiğinde Cumhurbaşkanı'nın alkış videosunu, 112 çalışanlarına teşekkür mesajlarını ve 112 çalışanlarını yerinde ziyaret ettiğine ilişkin paylaşımların olduğu görülmektedir. Fahrettin Koca'nın paylaşımlarına bakıldığında Mecliste Bakan Koca'nın sağlık çalışanlarına teşekkür etmek için üç gece üst üste saat 21.00'de alkış yapılmasına yönelik çağrı, Cumhurbaşkanı ve eşinin alkış videosu, Covid-19 sebebiyle kaybedilen sağlık çalışanlarının resimleri ve bilgilerini içeren videolar, Covid-19'dan hayatını kaybeden sağlık çalışanlarının isimlerinin sağlık merkezlerine verilmesi

ve 112 çalışanının Bakan Fahrettin Koca'dan tatlı istemesi üzerine tüm 112 çalışanlarına tatlı dağıtıldığı videosunun paylaşımı ve kategoride belirtilen bazı paylaşımların birden fazla paylaşıldığı görülmüştür.

Manipülatif bilgi önleme kategorisinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan herhangi bir paylaşımında bulunmazken İçişleri Bakanı Soylu 3, Sağlık Bakanı Koca 20 paylaşımında bulunmuştur. Bakan Soylu'nun paylaşımları değerlendirildiğinde asılsız Covid-19 testi taraması için gelen kötü niyetli insanlara karşı uyarı açıklaması, sosyal medyada manipülasyon amaçlı dolaşan asılsız vakalarla ilişkin ses kayıtlarına yönelik açıklama ve Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan Nüfus müdürlüklerinde önlem alınmadığına ilişkin haberin asılsız olduğuna ilişkin yazılı açıklama paylaşımlarının yer aldığı görülmektedir. Sağlık Bakanı Koca'nın bu kategorideki paylaşımlarına bakıldığında asılsız test amacıyla gelen kişilere karşı dikkatli olunması, Sağlık Bakanlığından diğer kurumlara gönderildiği iddia edilen gerçeği yansıtmayan gizli belge görseline yönelik açıklama, sosyal medyada dolaşan asılsız vaka sayılarının gerçek olmadığına ilişkin uyarı, sosyal medyada dolaşan ve tepki oluşturan covid-19 tedavisi gören bir sağlık çalışanının öldüğüne ilişkin iddianın düzeltilmesi ve sağlık çalışanının durumu hakkında bilgi verilmesi, sınav esnasında 400 öğrenciye virüs bulaştığı ve önlem alınmadığı iddialarına ilişkin düzeltme, virüsün azaldığı iddialarına ilişkin düzeltme, hastanelerin dolu olduğu için hasta kabulü yapılmadığı bilgileri hakkında düzeltme, asılsız karantina kaldırıldı haberlerine ilişkin uyarı, Covid-19 hastası gencin hastaneye alınmadığına yönelik açıklamasının asılsız olduğu üzerine açıklama, hasta ölüm raporları hakkında iddialarda bulunan vekile yönelik elindeki raporla ilgili açıklama, 100.000 aktif insanın seyahat ettiği bilgisi üzerine düzeltme, süreçle ilgili mesuliyeti olmayan insanların tenkitlerinin zedeleyici olduğuna yönelik Bakan Koca'nın açıklaması, Yerli aşı için yönetmelik değiştirilmediğine ilişkin düzeltme, bazı siyasiler, gazeteciler ve sivil toplum kuruluşlarının eleştiri adı altında mücadeleye zarar verdiklerine ilişkin açıklama, yeni atanacak sağlık çalışanlarının sayısı hakkında dolaşan yanlış bilginin düzeltilmesi, öncelikli aşı için para isteyenler olduğuna ilişkin uyarı, aşı ile ilgili asılsız bilgilerin önlenmesi hakkında paylaşımların yer aldığı görülmektedir.

Son kategori olan yardım/destek kategorisinin altında en fazla paylaşım İçişleri Bakanı Süleyman Soylu tarafından yapılmıştır. Bu kategoride 34 paylaşımında bulunan Soylu'nun paylaşımlarının içeriklerine bakıldığında salgın sürecinde Vefa Sosyal Destek Grubunun kurulması ve bu grup hakkında detaylı bilgiler, Vefa Sosyal Destek Grubunun farklı illerde destek götürdüklerine ilişkin görsellerin bulunduğu paylaşımlar ve “ Biz Bize Yeteriz”

kampanyası için hesap numaralarının bulunduğu görselin ve bazı paylaşımların birden fazla kez paylaşıldığı görülmüştür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Sağlık Bakanı Fahrettin Koca bu kategoride sadece 2’şer paylaşım yapmışlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın paylaşımlarına bakıldığında “Biz Bize Yeteriz” kampanyası hakkında bilgi paylaşımı ve bu kampanyaya alyansını bağışlayan bir kadınla yaptığı telefon görüşmesinde teşekkürlerini ilettiği videonun bulunduğu görülmektedir. Bakan Koca’nın paylaşımlarına bakıldığında “Biz Bize Yeteriz” kampanyası hakkında bilgi ve sağlık kahramanları hatıra ormanı için fidan dikme kampanyasının yürütüldüğüne ilişkin paylaşımlarının bulunduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Covid-19 hastalığının muazzam bir hızla tüm dünyaya yayılarak pandemiye dönüşmesi neticesinde Türkiye de tüm dünya ülkeleri gibi siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan önemli derecede etkilenmiştir. Salgın sürecini yönetmek için birçok kurum üstüne düşen sorumluluğu almış, süreci en iyi şekilde yönetmeye çalışmış ve süreçle ilgili düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmışlardır. Bu noktada en büyük sorumluluk Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, kabinede yer alan diğer bakanlar ve ülke yönetimindeki siyasi aktörlerin olmuştur.

Çalışma kapsamında ülkemizde ilk vakanın görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020 tarihi Türkiye için salgının başlangıç tarihi kabul edilmiştir. Salgın sürecinin hala sona ermemesi ve vaka artışları nedeniyle örneklem olarak ilk vaka görüldüğü 11 Mart 2020’den 11 Mart 2021’e kadar geçen bir yıllık süreç çalışmaya dahil edilmiştir. Pandemi süreciyle ilgili kararları alma, süreci yönetme ve alınan tedbirlerin uygulamaya konulmasındaki sorumlulukları Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu çalışmada ele alınan siyasiler olarak belirlenmiştir.

Pandemi sürecinde halka ulaşma, bilgilendirme, uyarma, tavsiyelerde bulunma konusunda sık sık geleneksel medyadan faydalanılmasına karşın, süreçle ilgili birinci ağızdan bilgilere daha hızlı, anında, ucuz ve kolay ulaşabilmek için yeni medyadan da yararlanılmış ve özellikle sosyal medya bu noktada siyasilere yardımcı olmuştur. Çalışma kapsamında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun kişisel instagram hesaplarından süreçle ilgili paylaşımları incelenmiştir.

Çalışmada ele alınan siyasilerin temsil ettikleri kurumlardan ziyade kişisel hesaplarının ele alınmasının nedeni, kurumların instagram hesaplarındaki paylaşımların kişisel hesaplardaki paylaşımlara oranla daha az olmasıdır.

Elde edilen veriler değerlendirildiğinde pandemi süreciyle ilgili resmi instagram hesabında en fazla paylaşım yapan kurumun Sağlık Bakanlığı ve süreçle ilgili en fazla paylaşımda bulunan siyasinin de Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında instagram hesabında en az paylaşım yapılan kurumun Cumhurbaşkanlığı ve süreçle ilgili en az paylaşımda bulunan siyasinin de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın olduğu görülmüştür. Bu verilerden yola çıkılarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın instagram hesabını diğer siyasilere oranla daha az kullandığı ve yeni medyadan ziyade geleneksel medyayı tercih ettiği çıkarımında bulunulabilmektedir.

Siyasilerin paylaşım türleri değerlendirildiğinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın tüm paylaşım kategorilerinde paylaşımlarda bulunduğu ve ele alınan diğer siyasilere oranla sosyal medya hesabını oldukça aktif kullandığı, yaşanan her gelişmeyi aynı zamanda sosyal medya hesabından da kamuoyuna duyurmaya çalıştığı görülmüştür.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, en sık basın açıklaması ve bilgilendirme amacıyla instagram hesabından paylaşımda bulunurken, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu bilgilendirme, önlem, öneri/tavsiye, yardım/destek başlıklarında sıklıkla paylaşımlarda bulunmuştur. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ise basın açıklaması, bilgilendirme, uyarı, öneri/tavsiye, vaka tablosu, alınan önlemler, kamu spotları hakkında çok sayıda paylaşımda bulunmayı tercih etmiş, kişisel sosyal medya hesabını doğrudan bir iletişim kanalı olarak kullanmıştır.

Süreçle ilgili manipülatif bilgilerin önüne geçilmesi açısından en fazla ve sık paylaşımlarda bulunan Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın süreçle ilgili kamuoyuna doğru bilgilerin aktarılması, mağduriyetlerin oluşmaması ve süreçle mücadeleyi zedeleyici bilgilerin önüne geçilmesini amaçladığı görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde salgın yönetiminde kamuoyunu bilgilendirme hususunda sosyal medyadan en aktif faydalanan ve süreç hakkındaki tüm gelişmeleri güncel olarak paylaşan siyasinin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebinin de salgın sürecinin ve sürecin oluşturduğu belirsizliğin kaosa sebebiyet vermemesi ve manipülasyonların önüne geçilmesi olduğu belirtilebilir. Salgın en nihayetinde bir halk sağlığı sorun olarak tüm ülkeyi ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu süreçte toplumun Sağlık Bakanının paylaşımlarını daha fazla takip etmesi

beklenen bir sonuç olarak, Fahrettin Koca'nın paylaşımlarına hiç ara vermeden devam etmesine neden olmaktadır. Paylaşımların her yerde birçok kez paylaşılması bunu kanıtlar niteliktedir. Öte yandan hastalıkla ilgili verilen teknik bilgiler toplumu salgının yönetimi noktasında ikna etmektedir. Bakan'ın salgını tüm detayları ile topluma izahı manipülatif bilginin azalmasını sağlamaktadır. Böylelikle yeni kaoslar önlenmekte ve manipülasyonun önüne geçilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Ali Fikret (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4(12), s. 79-90.
- Ceyhan, Ahmet İlhan (2019). Dijital iletişim çağında siyasetin dijitalleşmesi üzerine bir inceleme: Post-truth ve dijital siyasetin sahte haber ekseninde analizi. *Kurgu*, 27(4), s. 1-17.
- Demirhan, Kamil (2015). Sosyal medya ve siyaset ilişkisinin müzakereci ve agnostik demokrasi yaklaşımları çerçevesinde analizi: Türkiye'de 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi sürecinde Twitter kullanımı. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güçdemir, Yeşim (2015). Sanal Ortamda İletişim Bir Halkla İlişkiler Perspektifi, İstanbul: Derin Yayınları.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Ozan ve İdil, İpek (2020). Yeni Koronavirüs Salgını Dolayısıyla Gündeme Gelen Sosyal İzolasyon ve Gönüllü Karantina Döneminde İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 52, s. 69-94.

SALGIN DÖNEMLERİ EKONOMİSİ: İSPANYOL GRİBİ VE KORONAVİRÜS SALGINLARININ EKONOMİK SONUÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

THE ECONOMY OF THE PANDEMIC TIMES: COMPARISON OF THE ECONOMIC RESULTS OF SPANISH FLU AND CORONAVIRUS PANDEMICS

Erdem Selman DEVELİ

*Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Bankacılık ve Sigortacılık Programı, Türkiye, erdemsdeveli@nevsehir.edu.tr*

ÖZET

Tarih boyunca ortaya çıkan büyük salgın hastalıklar, sadece ilk vakaların yaşandığı yerlerle sınırlı kalmamış, dünya geneline yayılarak birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. 11 Mart 1918 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Kansas eyaletinde ortaya çıkan ve daha sonra İspanyol Gribi adıyla anılan salgın, ilerleyen dönemlerde Avrupa, Afrika ve Asya'nın birçok bölgesine sıçramıştır. Benzer bir şekilde, 8 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Koronavirüs (Covid-19) salgını da kısa bir süre sonra birçok ülkede görülmeye başlanmıştır. Bu salgınların hızlı bir şekilde yayılarak tüm dünyayı etkisi altına almasının iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, salgınların herhangi bir ülke veya bölgenin sorunu olmaktan çıkarak, küresel bir sorun haline gelmesidir. İkincisi ise, salgınlar nedeniyle ortaya çıkan sonuçların farklı disiplinlerin inceleme alanına girmesidir. Başta sağlık sektörü açısından ciddi bir tehlike olarak kabul edilen bu salgınların; politik, sosyolojik, psikolojik ve demografik anlamda önemli sonuçları bulunmaktadır. Ancak üstünde durulması gereken en önemli konulardan biri, bu salgınların ekonomik sonuçlarıdır. Çünkü büyüme, üretim, istihdam ve dış ticaret gibi temel makroekonomik göstergelerde bozulmalara neden olan bu salgınlar, ülkelerin hem bugünü hem de geleceğini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca salgınlar nedeniyle ortaya çıkan tüm bu olumsuzluklar sadece ülkeler düzeyinde sınırlı kalmamış, dünya ekonomisinde

de önemli sorunlara neden olmuştur. Dünya ekonomisinin küçülmeye başladığı bu salgın dönemleri ile ilgili yapılan çalışmalarda, küresel ekonomik göstergelerin önceki seviyelerine geri dönebilmesinin kolay olmayacağı tahmin edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, yaklaşık yüz yıl arayla ortaya çıkan her iki salgın nedeniyle dünya ekonomisinde meydana gelen değişimlerin incelenmesidir. Bu doğrultuda, ilk önce İspanyol Gribi ve Covid-19 salgınlarının ekonomik sonuçları ele alınmış, daha sonra ise karşılaştırmalı bir analiz yöntemi tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İspanyol Gribi, Covid-19, Dünya Ekonomisi.

ABSTRACT

Major epidemic diseases that have emerged throughout history are not limited to the place where the first cases occurred, but spread throughout the world and affected many countries. The epidemic, which emerged in the state of Kansas in the United States of America on March 11, 1918 and later called the Spanish Flu, spread to many parts of Europe, Africa and Asia in the following periods. Similarly, the Coronavirus (Covid-19) epidemic, which occurred in Wuhan, China on December 8, 2019, started to be seen in many countries after a short time. There are two important consequences of these epidemics spreading rapidly and affecting the whole world. The first of these is that epidemics have ceased to be a problem of any country or region and become a global problem. The second is that the results resulting from the epidemics are within the scope of different disciplines. Of these epidemics, which are considered to be a serious danger for the health sector; it has important political, sociological, psychological and demographic consequences. However, one of the most important issues to be considered is the economic consequences of these epidemics. Because these epidemics, which caused deterioration in basic macroeconomic indicators such as growth, production, employment and foreign trade, negatively affected both the present and the future of the countries. In addition, all these negativities that have arisen due to epidemics have not only been limited at the level of countries but also caused significant problems in the world economy. In studies on these epidemic periods when the world economy started to shrink, it is estimated that it will not be easy for global economic indicators to return to their previous levels. The aim of this study is to examine the changes in the world economy due to both epidemics that occurred approximately a hundred years apart. In this direction, the economic consequences of the Spanish Flu

and Covid-19 epidemics were discussed first, and then a comparative analysis method was preferred.

Keywords: Spanish Flu, Covid-19, World Economy.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan ve ortaya çıktığı her dönemde bölgesel veya küresel anlamda en büyük sorunlarından biri haline gelen salgın hastalıklar, yayılma durumlarına ve etkiledikleri insan sayısına göre endemi, epidemi ve pandemi olmak üzere üçe ayrılırlar. Endemi, bir toplumda bir enfeksiyonun alışılmış bir sıklıkla görülmesi olarak tanımlanırken; epidemi, bir hastalığın belirli bir insan yoğunluğunda belirli bir süre zarfında görülmesi ve önceki deneyimlere kıyasla tahmin edilenden daha büyük bir etki göstermesidir. Pandemi ise her ikisinden de farklı olarak bir hastalığın veya enfeksiyonun bir kıtanın geneline ve hatta tüm dünyaya yayılmasıdır (Tunç ve Atıcı, 2020, s. 331; Ergönül, 2016, s. 3). Bu tanımlardan yola çıkılırsa hem İspanyol Gribi hem de Koronavirüs salgını, birer pandemi olarak kabul edilebilir.

1918 yılında Amerika'daki askerî kamplarda ortaya çıkan ve çok kısa bir süre içerisinde tüm dünyaya yayılan İspanyol Gribi, hem 1. Dünya Savaşı'ndan çok daha fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş hem de ekonomik sonuçları bakımından yıkıcı bir salgın olarak ön plana çıkmıştır. Her ne kadar 1. Dünya Savaşı ile kısmen de olsa aynı döneme denk gelmesi nedeniyle salgının ekonomik sonuçlarını tam anlamıyla ortaya koyabilmek biraz zor olsa da, elde edilen birtakım bilgiler en azından genel bir ekonomik değerlendirme yapılmasına imkân vermektedir. Buna göre salgının üretim, dış ticaret ve istihdam gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde çok ciddi olumsuz sonuçlara neden olduğu görülmektedir.

2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei Eyaleti'ne bağlı olan Wuhan şehrinde ortaya çıkan Koronavirüs salgını da tıpkı İspanyol Gribinde olduğu gibi çok hızlı bir şekilde yayılarak, küresel bir sorun haline gelmiştir. Salgının küresel hale gelmesi ise yüz sene öncesine göre birbirine daha fazla entegre olan dünya ülkelerinin özellikle ekonomik anlamda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu salgın; üretim, dış ticaret ve istihdam gibi temel makroekonomik göstergeler başta olmak üzere, birçok sektörü etkisi altına almıştır. Ayrıca salgınla mücadele edebilmek amacıyla açıklanan ekonomik teşvik paketleri, ülkelerin farklı yatırımlara yönlendirebilecekleri kaynaklarını salgın bütçesine aktarmalarına neden olmuştur.

Bu açıklamalar doğrultusunda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden birinci bölümde önce İspanyol Gribi hakkında genel bilgiler verilmiş ve daha sonra salgının ekonomik sonuçları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ana hatlarıyla Koronavirüs salgınından bahsedilmiş ve salgının, dünya ekonomisine olan etkisi incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise hem temel makroekonomik göstergeler hem de kalitatif (niteliksel) analiz yardımıyla, her iki salgının ekonomik sonuçları karşılaştırılmıştır.

İSPANYOL GRİBİ

İspanyol Gribi Hakkında Genel Bilgiler

Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın salgınla ilgili olarak 26 Eylül 1918 tarihinde yayımladığı genelgede, vakaların İspanya'da yoğun bir şekilde görülmesinden dolayı salgının "İspanyol Gribi" adıyla anıldığından bahsedilmektedir (Department of the Navy [DN], 1918). Ancak yapılan araştırmalarda, salgının bu isimle anılmasının daha farklı bir nedeni olduğu görülmektedir. 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan 1. Dünya Savaşı'nda hem salgının psikolojik etkisini düşünerek cephedeki askerlerin moralini yüksek tutmak hem de salgın nedeniyle ölen ya da savaşamayacak hale gelen askerlerin bu durumunu düşmanlarından saklamak isteyen bazı ülkeler, salgın haberlerinin yayımlanması ile ilgili katı kısıtlamalar getirmişlerdir. Bu doğrultuda askerlerin moralini bozabilecek ve düşmanı cesaretlendirebilecek en ufak bir habere dahi izin vermeyen Fransız, Alman ve İngiliz hükümetleri, belki de böyle bir amaçları olmamakla birlikte, salgının kendi ülkeleri ile anılmasının da önüne geçmişlerdir. 1. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan eden İspanya'da ise gazetelerin salgınla ilgili haberleri herhangi bir sansüre uğramadan rahatça yayımlayabilmeleri, tüm dünyanın dikkatini buraya çevirmesine neden olmuştur. İspanya'da tüm şehri etkisi altına alan bu salgın hastalıkla ilgili ilk haber, 22 Mayıs 1918 tarihinde Madrid merkezli ABC Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Daha sonra diğer yayın organları tarafından da benzer haberler yapılmaya başlanmış ve birçok ülke salgın hakkındaki detayları bu ülkeden öğrendikleri için, salgın "İspanyol Gribi"¹ adıyla anılmaya başlanmıştır (Patterson ve Pyle, 1991, s. 7; Barry, 2004a, s. 171; Davis, 2018, s. 18; Breitnauer, 2019, s. 41).

Salgının ilk çıkış zamanı ve yeri tam olarak belirlenememekle birlikte, resmî anlamda ilk vakaların 11 Mart 1918 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Kansas eyaletindeki askerî kamplarda görüldüğü tahmin

1 Bu salgın, ilginç bir biçimde "İspanyol Kadını" olarak da anılmıştır (Arnold, 2018, s. 12; Davis, 2018, s. 19). Ancak salgının bu isimle anılmasının nedenleri tam olarak bilinmemektedir.

edilmektedir (Breitnauer, 2019, s. 2-3). Ancak Amerika'nın geç de olsa 1. Dünya Savaşı'na katılması, salgının bu kamplarla sınırlı kalmayarak kısa bir süre içerisinde tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Çünkü Amerika'daki kamplarda hastalığa yakalanan askerlerin, salgının bu kadar tehlikeli olabileceğinin henüz bilinmediği bir dönemde gemilerle Fransa'nın Brest Limanı'na getirilmesi, salgının kıtalar arasındaki geçişini de kolaylaştırmıştır. Amerikan askerlerinin ilk olarak Fransa'ya ayak basıp buradan Avrupa Kıtası'na dağılmaları nedeniyle, Fransız ordusunda ilk vakalar 10 Nisan'da görülmeye başlanmış ve salgın, bu ayın sonunda tüm Paris'i etkisi altına almıştır. Aynı dönemlerde İngiltere, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'da; temmuz ayında Danimarka ve Norveç'te; ağustos ayında ise Hollanda ve İsveç'te görülen bu salgın, böylece kısa bir süre sonra Avrupa'nın büyük bir çoğunluğuna yayılmıştır (Barry, 2004a, s. 170-172).

Bu salgını Amerika'dan Avrupa'ya taşıyan gemiler, benzer bir şekilde Afrika ve Asya'ya da ulaşmasına neden olmuşlardır. Avrupa'dan Güney Afrika ve Asya'ya giden Birleşik Krallık'a ait "*HMS Mantua*" isimli gemi, mürettebatından yaklaşık 200 kişinin bu hastalığa yakalandığından belki de habersiz bir şekilde, 15 Ağustos 1918 tarihinde kömür ikmali yapmak için Batı Afrika kıyılarında yer alan Sierra Leone'nin başkenti Freetown'a yanaşmıştır. Ancak, ihtiyacı olan kömürü yükleyip yola devam eden bu gemi, arkasında salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalacak olan bir Afrika Kıtası bırakmıştır. Böylece bir geminin bir limana yanaşması ile kıtaya giren bu salgın hastalık, Güney ve Orta Afrika'daki raylı ulaşım sistemi ve Kongo Havzası'nın nehirlerindeki vapurlar sayesinde daha kolay bir şekilde kıta geneline yayılmıştır. Hindistan'da ise mayıs ayında ülkenin batı kıyısında yer alan Bombay'a gelen nakliye gemilerinden sonra ilk vakalar görülmeye başlanmış ve demiryolu ağları üzerinden çok kısa bir süre içerisinde ülkenin geri kalanına yayılmıştır. Bu ayın sonuna doğru Çin'in önce Şangay şehrine, daha sonra tüm ülkeye ve haziran ayında ise Avustralya, Yeni Zelanda ve Endonezya'ya ulaşmıştır (Patterson ve Pyle, 1991, s. 8-10; Barry, 2004a, s. 182).

Böylece 1918 Mart-Ağustos dönemindeki ılımlı birinci dalga, 1918 Eylül-Aralık dönemindeki şiddetli ikinci dalga ve 1919 Ocak-Mayıs dönemindeki artçı üçüncü dalga olmak üzere üç dalga şeklinde yayılan bu salgın hastalık, 1 yıl gibi kısa bir süre içerisinde yaklaşık olarak 4 yıl süren 1. Dünya Savaşı'ndan daha fazla can kaybına neden olmuştur. Ayrıca ölüm grafiğinin "W"¹ şeklinde olduğu bu salgın hastalığı önceki salgınlardan ayıran en önemli

1 Ölüm grafiğinin "W" şeklinde olması, salgının farklı yaş kategorilerini farklı düzeylerde etkilediğini göstermektedir. Mesela 0-5 yaş gurubunda yüksek olan ölüm oranı; ileriki yaş gruplarında önce azalmış, sonra 20-40 yaş grubunda zirve yapmış, daha sonra tekrar azalmış ve en sonunda 70-74 yaş grubunda tekrar zirve yapmıştır (Kolata, 1999, s. 9).

özellik, can kayıplarının büyük bir çoğunluğunun 20-40 yaş grubunda görülmesidir (Temel ve Ertin, 2020, s. 65-68). İnsanlık tarihindeki en ölümcül olaylardan biri olarak kabul edilen bu salgın nedeniyle ölenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, yapılan çalışmalarda genel olarak 20 ila 100 milyon aralığında bir can kaybının olduğu tahmin edilmektedir (Kolata, 1999, s. 11; Harrison, 2004, s. 289; Barry, 2004b, s. 1; Taubenberger, 2006, s. 3). Farklı bir başka çalışmada ise; 1,9-2,3 milyon kişi Afrika'da, 19-33 milyon kişi Asya'da (*12,5-20 milyonu Hindistan'da*), 2,3 milyon kişi Avrupa'da, 766.000-966.000 kişi Latin Amerika'da ve 603.000 kişi Kuzey Amerika'da (*550.000'i ABD'de*) olmak üzere, salgın nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısının toplam 24,7 ila 39,3 milyon aralığında olduğu belirtilmektedir (Patterson ve Pyle, 1991, s. 14).

2.1. İspanyol Gribinin Ekonomik Sonuçları

İspanyol Gribinin ekonomik sonuçlarını tam anlamıyla ortaya koyabilmenin iki önemli zorluğu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu konuda yapılan çalışmaların son derece sınırlı olmasıdır. İktisat tarihi alanında referans olarak kabul edilen kitapların büyük bir çoğunluğunda bile bu salgına yer verilmemiş olması, konunun zorluk derecesini daha net bir şekilde göstermektedir. İkincisi ise 11 Mart 1918 tarihinde başladığı kabul edilen salgın ile 11 Kasım 1918 tarihinde sona eren 1. Dünya Savaşı'nın, kısmen de olsa aynı dönemi etkilemesidir. Bu nedenle aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra dönemin temel makroekonomik göstergelerinde meydana gelen değişimi salgın ve savaş kaynaklı olarak ayrı ayrı tespit edebilmek çok zordur. Ancak tüm bu zorluklara rağmen detaylı araştırmalar sonucunda elde edilen birtakım bilgiler, salgının ekonomik sonuçları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılabilmesine imkân vermektedir.

İspanyol Gribi; 2. Dünya Savaşı, Büyük Buhran ve 1. Dünya Savaşı'nın ardından, 1870'li yıllarda meydana gelen ekonomik krizden sonraki dördüncü büyük makroekonomik şok olarak kabul edilmektedir. Salgın nedeniyle dünya genelinde ortalama %7'lik bir üretim düşüşü yaşanırken, aynı zamanda makroekonomik risklerin ve hem ülkeler arası hem de ülkeler-içi gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda salgından çok fazla etkilenmeyen ülkelerde GSYH %6, kişi başına GSYH %6,2 ve tüketim harcamaları %8 azalmıştır. Salgının etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği ve bu nedenle ölüm oranlarının fazla olduğu ülkelerde ise GSYH'nin %6-%8 arasında ve kişi başına GSYH'nin ise %10 civarında düştüğü

belirtilmektedir (Barro, Ursúa ve Weng, 2020, s. 8; de Santis ve der Veken, 2020; Pheiffer, 2020).

Ayrıca salgının, hisse senedi ve devlet tahvillerinin getirileri ile hayat sigortası poliçelerini de etkilediği görülmektedir. Salgın döneminde hisse senedi ve devlet tahvillerinin reel getirilerinde önemli düşüşler yaşanmıştır. Buna göre salgın nedeniyle ölenlerin (40 milyon) dünya nüfusu (1,9 milyar) içerisindeki payının %2,1 olarak kabul edilmesi, reel hisse senedi getirisinin salgından önceki döneme göre %28 daha düşük olacağı anlamına gelmektedir (Barro, Ursúa ve Weng, 2020, s. 15). Bununla birlikte salgının etkisiyle birçok işyeri kapanmış ve çalışanların büyük bir kısmı işsizlik problemiyle karşı karşıya kalmıştır. İnsanlar yüz sene önce bile, iş hayatlarında bu gibi zor durumlarla karşılaşma ihtimaline karşı hayat standartlarını mümkün olduğu kadar koruyabilmek amacıyla, çalıştıkları dönemlerde hayat sigortası yaptırmışlardır. Ancak çalışanların, salgın döneminde işsiz kalması nedeniyle hayat sigortası poliçelerinde belirtilen teminat/tazminat tutarlarının ödenmesine ilişkin taleplerinin %745'e kadar yükseldiği tahmin edilmektedir (Saunders-Hastings ve Krewski, 2016, s. 4).

İspanyol Gribinin, o dönemin en güçlü ekonomisi olan Amerika'da ise genel olarak geçici ve mütevazı etkiler yarattığı belirtilmektedir (Benmelech ve Frydman, 2020). Bunun en önemli nedeni 1. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde resesyonda olan Amerikan ekonomisinin, savaş sayesinde yeni bir toparlanma sürecine girmesi ve böylece salgının ekonomik etkilerinin çok fazla hissedilmemesidir. Amerika'da, özellikle tarafsız kaldığı yaklaşık üç yıllık süre boyunca ihracattan kaynaklanan bir ekonomik büyüme meydana gelmiştir. 1913-1917 yılları arasında ihracat miktarı 2,5 milyar dolardan 6,3 milyar dolara, ithalat miktarı 1,8 milyar dolardan 2,7 milyar dolara ve böylece dış ticaret fazlası 700 milyon dolardan 3,6 milyar dolara yükselmiştir (CENSUS, 1923, s. 351).

Ancak, hem savaş nedeniyle durmaksızın çalışan fabrikalarda savaşın sona ermesi ile birlikte üretim miktarlarının ciddi oranlarda azalması hem de tam olarak bu dönemlerde ortaya çıkan İspanyol Gribi, resesyondan sonra güçlenmeye başlayan Amerikan ekonomisinin güç kaybetmesine neden olmuştur. 1918-1921 yılları arasında GSYH'nin %12 ve tüketim harcamalarının %16 oranında düştüğü Amerika'da, aslında bu daralmanın büyük bir kısmı savaşın sona ermesi ile birlikte ekonomiye olan katkısının da sona ermesinden kaynaklanmıştır. İspanyol Gribinin bu daralmadaki payına bakıldığında ise toplam nüfus içerisindeki ölüm oranının %0,52 düzeyinde gerçekleştiği göz önüne alındığında, salgın nedeniyle GSYH'nin %1,5 ve tüketim

harcamalarının %2,1 oranında azaldığı tahmin edilmektedir (Barro, Ursúa ve Weng, 2020, s. 13-14).

GSYH ve tüketim harcamalarında meydana gelen bu azalma hem işsizliğin artmasının hem de fabrikaların ve işyerlerinin kapanmasından dolayı üretim miktarının azalmasının doğal bir sonucudur. Ülkenin büyük bir kısmına yayılan salgın nedeniyle kömür üretimi büyük ölçüde azalmış, tekstil fabrikaları kapanmanın eşğine gelmiş ve belki de bu süreçteki en önemli faktörlerden biri olan sanayi üretimi, savaş yıllarına göre ciddi oranda azalmıştır. Arz ve talep kaynaklı olarak meydana gelen tüm bu gelişmelerin etkisiyle Amerika'nın toplam üretim miktarı ise %18 azalmıştır (Benmelech ve Frydman, 2020). Üretim miktarında meydana gelen bu azalma işsizlik oranlarını da etkilemiştir. 1914 yılında %16,4 olan işsizlik oranı, özellikle savaş sanayisinde meydana gelen üretim artışının sürekli yeni işgücüne ihtiyaç duyması nedeniyle 1916 yılında %6,3'e düşmüştür. Daha sonra ise Amerika'nın savaşa girmesi nedeniyle 1 milyon kadının işgücüne katılması (Michon, 2019), işsizlik oranının 1918 yılında %1,4'e düşmesini sağlamıştır. Ancak hem savaş sonrasında yaşanan durgunluk hem de salgının tüm sektörleri etkilemesiyle birlikte üretimin %18 oranında azalması, işsizlik oranının %11,7'ye yükselmesine neden olmuştur (Ullman, 2020).

Aslında bu işsizlik rakamlarının ortaya çıkmasında 1. Dünya Savaşı'nın da payı bulunmaktadır. Ancak "savaş-işsizlik-salgın" analizinin daha sağlam temellere oturtulabilmesi için 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen 2. Dünya Savaşı'nın Amerika'daki işsizlik oranlarına olan etkisi incelenebilir ve bu sayede "savaş-işsizlik" ilişkisi daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Amerika açısından 1. Dünya Savaşı'ndan üç buçuk kat daha ölümcül ve on iki kat daha maliyetli olan 2. Dünya Savaşı'nda (www.norwich.edu), artan sanayi üretiminin de etkisiyle 1940-1945 yılları arasında işsizlik oranı %14,6'dan %1,9'a düşmüş ve 1947 yılında %3,9'a yükselmiştir (www.bls.gov). Görüldüğü gibi her iki savaş yıllarında da işsizlik oranlarının düşmesine rağmen, 2. Dünya Savaşı'na göre 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde işsizlik oranının daha fazla artması, o dönem için "savaş-işsizlik" ilişkisinden daha çok "salgın-işsizlik" ilişkisinin üstünde durulmasına neden olmaktadır.

Salgın nedeniyle işsizlik oranlarında meydana gelen bu artış, bireylerin tüketiminin ve dolayısıyla da zaten güçlükte ayakta duran birçok işyerinde satış miktarlarının azalmasına neden olmuştur. Amerika genelindeki bakkalların satışlarında %30, daha büyük marketlerin satışlarında ise %40-%70 arasında bir azalma meydana gelmiştir (Bishop, 2020, s. 10). Ayrıca Tennessee'deki kömür madenlerinde üretim miktarı %50 azalmış ve birçok maden

kapanma noktasına gelmiştir. Arkansas'taki tüccarların satışları ise %40 düşmüştür (Garrett, 2007, s. 19-20). Salgından kaynaklı olarak gelir kaybı yaşayan kişi ve şirketlerin kredi borçlarını ödeyememeleri ise sorunu biraz daha büyütürken, bankaların tahsil edemedikleri ve bu nedenle zarar yazdıkları alacaklarında önemli bir artış meydana getirmiştir (Correira ve Luck, 2020).

Böylece İspanyol Gribi ile ilgili yapılan tüm bu değerlendirmeler, salgının önemli makroekonomik sonuçlara neden olduğunu göstermektedir.

KORONAVİRÜS SALGINI

Koronavirüs Salgını Hakkında Genel Bilgiler

8 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei Eyaleti'ne bağlı olan Wuhan şehrinde görülen ilk vakalardan sonra, Çinli yetkililer salgın hakkındaki bilgileri 31 Aralık'ta Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne bildirmişlerdir. DSÖ, 7 Ocak 2020 tarihinde salgına neden olan virüsün tam olarak belirlendiğini (Osler, 2019: 23) ve 11 Şubat'ta bu salgına yeni bir isim bulunduğunu açıklamıştır: “**Corona Virus Disease-19 (Covid-19).**” 11 Mart tarihinde ise DSÖ tarafından “pandemi” ilan edilmiştir (WHO, 2020).

Ancak salgınla mücadele, salgına isim bulmak kadar kolay olmamıştır. Çünkü ilk etapta Çin ve çevresindeki ülkeleri etkileyen bölgesel bir “epidemi” olarak değerlendirilen bu salgın, uluslararası hareketliliğin çok hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleştiği günümüz dünyasında, çok kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almış ve artık “pandemi” olarak anılmaya başlanmıştır. Çin dışındaki ilk vakalar, 13-20 Ocak tarihleri arasında Tayland, Japonya ve Güney Kore olmak üzere Çin'in yakınındaki ülkelerde ortaya çıkmıştır. Kıtalar genelinde bakıldığında ise ilk vakalar; Kuzey Amerika'da (ABD) 21 Ocak'ta, Avrupa (*Fransa*) ve Avustralya'da 25 Ocak'ta, Afrika'da (*Mısır*) 14 Şubat'ta ve Latin Amerika'da (*Brezilya*) 26 Şubat'ta görülmüştür (Bağ ve Sade, 2020). Böylece Çin'de başlayan bu salgın, sadece birkaç ay içerisinde önce kıtalar arasında, sonra ülkeler arasında ve daha sonra ise şehirler arasında dolaşarak; ülkesel, bölgesel ve küresel anlamda mücadele edilmesi gereken en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir.

Covid-19 salgınının bu kadar hızlı ve etkili bir şekilde dünyanın dört bir tarafına yayılması, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, vaka ve ölü sayılarının da çok ciddi boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. 16 Haziran 2021 tarihi itibarıyla 69.925.926 kişi Amerika Kıtası'nda, 55.076.961 kişi Avrupa'da, 33.601.804 kişi Güneydoğu Asya'da, 10.553.445 kişi Doğu Akdeniz'de, 3.684.384 kişi Afrika'da ve 3.313.378 kişi Batı Pasifik'te olmak üzere dünya genelinde toplam 176.156.662 vaka tespit edilmiştir. Bu vakaların 3.815.486'sı

hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenlerden 1.837.308 kişi Amerika Kıtası'nda, 1.168.113 kişi Avrupa'da, 459.248 kişi Güneydoğu Asya'da, 209.929 kişi Doğu Akdeniz'de, 90.119 kişi Afrika'da ve 50.756 kişi ise Batı Pasifik'te bulunmaktadır (WHO, 2021).

Türkiye'de ise resmi anlamda ilk vaka, 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiş ve yaklaşık olarak 15 ay sonra, 16 Haziran 2021 tarihinde toplam vaka sayısı 5.336.073'e ulaşmıştır. Böylece Türkiye; ABD (33.151.678), Hindistan (29.570.881), Brezilya (17.452.612) ve Fransa'dan (5.636.249) sonra en çok vaka sahibi beşinci ülke olmuştur. Türkiye'de Covid-19 nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı ise 48.795'tir (WHO, 2021).

Koronavirüs Salgınının Ekonomik Sonuçları

Bu çalışmanın yapıldığı günlerde (Mayıs-Haziran 2021) Covid-19 salgınının hâlâ devam ediyor olması, salgının ekonomik sonuçlarının net bir şekilde ortaya koyulabilmesi için biraz daha zamana ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ancak salgının ilk çıkış tarihinin üzerinden bugüne kadar yaklaşık olarak 1,5 sene geçmesi, en azından bu dönemde meydana gelen ana değişimlerin incelenebilmesi için yeterli bir zaman dilimi olarak da düşünülebilir.

Dünya Bankası'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verilerine göre 2019 yılında dünyanın en güçlü ilk 10 ekonomisi; ABD, Çin, Japonya, Almanya, Hindistan, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Brezilya ve Kanada'dır. Bu ülkelerde ilk vakalar, Brezilya'da 26 Şubat'ta ve Çin hariç geriye kalan 8 ülkede ise 16-31 Ocak tarihleri arasında görülmüştür. Böylece Covid-19 salgınının, Çin'de ortaya çıktıktan çok kısa bir süre sonra dünyanın en güçlü ekonomilerine ulaşması, küresel anlamda yeni bir ekonomik kriz dönemine girilebileceğinin önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü 2019 yılında toplam hasılanın %67'si, toplam ihracatın %49'u ve toplam ithalatın ise %52'si, bu 10 ülkeye aittir. Bu nedenle salgının, dünyanın en güçlü ilk 10 ekonomisinin temel makroekonomik göstergelerinde meydana getireceği bozulmaların, sadece bu ülkelerle sınırlı kalmayıp tüm dünyayı etkisi altına alması son derece normaldir. Tıpkı 1929 yılında Amerika'da başlayan Büyük Buhran'ın önce Avrupa'ya daha sonra ise tüm dünyaya yayılması gibi, Covid-19 salgınının ekonomik etkileri de sadece bu ülkelerle sınırlı kalmamıştır. Üstelik aradan geçen yaklaşık yüz yıllık dönemde dünya ekonomilerinin Büyük Buhran dönemine göre daha fazla entegre hale gelmeleri, salgının küresel çapta bir krize dönüşme süresini kısaltmıştır.

Dünya ekonomisi açısından önemli bir tehlike olarak kabul edilen Covid-19 salgını küresel GSYH miktarının azalmasına neden olmuştur. 2019 yılında 88 trilyon dolar olan toplam hasıla, 2020 yılında 84 trilyon dolara düşmüştür. Bu düşüşün yaklaşık olarak 2,3 trilyon dolarlık kısmı ise 2019 yılında dünyanın en güçlü ilk 10 ekonomisinden Çin dışındaki diğer 9 ülkeden kaynaklanmıştır. Ancak salgının henüz küresel etkisini göstermediği 2020 yılının başlarında dünya ekonomisinin büyüyeceği öngörülmüştür. IMF'nin 9 Ocak 2020 tarihli raporunda (*World Economic Outlook Reports*) 2020 yılında Avro Bölgesi'nin %1,3, dünya ortalamasının %3,3 ve dünya ticaret hacminin %2,9 oranında büyüyeceği tahmin edilmiştir. Salgının etkisini göstermeye başladığı dönemlerde yayımlanan raporlarda ise hem ulusal hem de küresel anlamda karamsar bir tablo ortaya koyulmuştur. 7 Ekim tarihli raporda Avro Bölgesi'nin %8,3, dünya ortalamasının %4,4 ve dünya ticaret hacminin %10,4 oranında küçüleceği tahmin edilirken; 23 Mart 2021 tarihli raporda ise 2020 yılına ait küçülme rakamlarının sırasıyla %6,6, %3,3 ve %8,5 olarak gerçekleştiği belirtilmektedir (www.imf.org).

GSYH değerlerinin dışında küçülme yaşanan bir diğer gösterge ise dış ticaret hacmidir. 2019 ile 2020 yıllarında toplam ihracat hacmi 19 trilyon dolardan 17,6 trilyon dolara, toplam ithalat hacmi 19,3 trilyon dolardan 17,8 trilyon dolara ve böylece küresel ticaret hacmi ise 38,3 trilyon dolardan 35,4 trilyon dolara düşmüştür (www.wto.org). Bu küçülmenin detayları Tablo 1'de daha net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 1. Dış Ticaret Hacmindeki Değişim (%)

Ülkeler	2020 1.Ç.		2020 2.Ç.		2020 3.Ç.		2020 4.Ç.		2021 1.Ç.	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
ABD	-1,9	-2,8	-28,2	14,5	23,6	18,5	8,6	6,1	5,7	5,3
Çin	-9,3	-7,0	9,1	-4,9	9,6	13,7	6,1	3,1	18,9	19,0
Japonya	-4,0	-4,4	-15,2	-4,6	11,6	-5,1	9,7	6,5	1,9	8,7
Almanya	-3,5	-2,4	-22,5	-15,6	28,2	17,8	8,0	7,3	4,4	4,3
Hindistan	-9,2	-2,3	-30,1	-47,4	44,6	50,1	2,5	16,8	13,3	24,7
Birleşik Krallık	-7,8	-6,5	-23,6	-25,2	23,8	31,0	10,0	16,0	-5,7	-10,5
Fransa	-7,1	-7,0	-29,3	-20,4	35,9	30,7	9,4	3,1	2,7	4,9
İtalya	-4,9	-5,6	-26,5	-23,3	40,8	29,8	8,6	7,8	3,0	5,5
Brezilya	0,9	2,8	-7,2	-18,0	1,6	-8,9	2,8	25,8	14,7	11,2
Kanada	-4,2	-3,8	-27,7	-25,5	31,1	32,3	4,8	4,7	10,8	3,3

Tablo 1'e göre dünyanın salgın ile yeni yeni mücadele etmeye başladığı 2020 yılının ilk çeyreğinde, Brezilya hariç diğer ülkelerin ithalat ve ihracatta bir düşüş yaşadığı görülmektedir. İkinci çeyrekte ise salgının şiddeti büyürken, dış ticarete yaşanan küçülmeler de daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Üçüncü ve dördüncü çeyrekte bir toparlanma dönemine girilmekle birlikte, yine de 2020 yılının genelinde dünya ticaret hacminde meydana gelen daralmanın nedeni, özellikle ikinci çeyrekte meydana gelen yüksek oranlı düşüşlerdir.

Salgının etkilediği bir diğer alan ise istihdamdır. Bu alanda ortaya çıkan gelişmeler, dünya işgücü piyasalarının 2020 yılında çok ciddi anlamda sekteye uğradığını doğrulamaktadır. 2020 yılında 2019 yılının dördüncü çeyreğine göre küresel çalışılan saatlerin 225 milyon tam zaman işe eşdeğer olan %8,8'lik bölümü kaybedilmiştir. 2021 yılında ise çalışma süresi kayıplarının iyimser ve kötümser senaryolara göre %1,3-%4,6 aralığında veya 36 milyon-130 milyon tam zaman eşdeğer iş aralığında olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılındaki çalışma süresi kayıpları özellikle Latin Amerika, Karayipler, Güney Avrupa ve Güney Asya'da yüksekken; Doğu Asya ve Orta, Batı ve Doğu Afrika'da düşüktür. 2020 yılındaki toplam istihdam kaybı 33 milyonu 'işsizliğe geçiş' ve 81 milyonu 'işgücü dışında kalmaya geçiş' olmak üzere toplam 114 milyon kişidir. Yani 2019 yılındaki işsizlere, 2020 yılında 114 milyon kişi daha eklenmiştir. 2020 yılında küresel düzeyde istihdam kaybı kadınlarda %5, erkeklerde %3,9, gençlerde %8,7 ve yetişkinlerde %3,7'dir. 2020 yılında küresel işgücü gelir kaybının ise %8,3 olduğu tahmin edilmektedir. Bu da yaklaşık olarak 3,7 trilyon dolara veya küresel GSYH'nin %4,4'üne denk gelmektedir. En büyük işgücü gelir kaybı Amerika Kıtalarındaki işçilerde (%10,3) yaşanırken, en düşük kayıp ise Asya-Pasifik'te (%6,6) kaydedilmiştir (ILO, 2021, s. 1-10).

Salgının ayrıca bütçe açığı ve kamu borcu üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından yayımlanan, Avrupa Birliği (AB)'nin 2020 yılı bütçe açığı ve kamu borcu istatistikleri, "Bütçe Açığı/GSYH" ve "Kamu Borcu/GSYH" oranlarının yükseldiğini göstermektedir. Buna göre AB'nin 2018 yılında %0,4 ve 2019 yılında %0,5 olan "Bütçe Açığı/GSYH" oranı, 2020 yılında %6,9'a yükselmiştir. AB ülkeleri arasında bu oranın en yüksek olduğu ülkeler İspanya (%11), Malta (%10,1), Yunanistan (%9,7), İtalya (%9,5) ve Belçika (%9,4) olurken; bu oranın en düşük olduğu ülkeler ise Danimarka (%1,1), İsveç (%3,1), Bulgaristan (%3,4), Almanya (%4,2) ve Hollanda (%4,3)'dür. "Kamu Borcu/GSYH" oranına bakıldığında

ise 2019 yılında %77,5 olan bu oran, 2020 yılında %90,7'ye yükselmiştir. AB ülkeleri arasında bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Yunanistan (%205,6), İtalya (%155,8), Portekiz (%133,6), İspanya (%120) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (%118,2) olurken; bu oranın en düşük olduğu ülkeler ise Estonya (%18,2), Lüksemburg (%24,9), Bulgaristan (%25), Çek Cumhuriyeti (%38,1) ve İsveç (%39,9)'tir (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

Bütçe açığı ve kamu borcunun GSYH içerisindeki payları değerlendirildiğinde, AB üyesi ülkelerin mali disiplini ve Ekonomik ve Parasal Birliğe katılımını sağlamak amacıyla 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Kriterleri'nde belirlenen sınırların aşıldığı görülmektedir. Bu kriterlere göre, üye ülkelerin "Bütçe Açığı/GSYH" oranının en fazla %3 ve "Kamu Borcu/GSYH" oranının ise en fazla %60 olması gerekmektedir. Ancak Eurostat'ın verilerine göre Danimarka dışındaki birlik üyesi ülkelerin tamamında "Bütçe Açığı/GSYH" oranının %3'ü ve 14 ülkede ise "Kamu Borcu/GSYH" oranının %60'ı geçtiği görülmektedir. Her ne kadar bu sınırları aşan ülkelere birtakım mali yaptırımların uygulanacağı belirtilse de, Covid-19 salgınından kaynaklanan bu durum nedeniyle herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır.

AB ülkelerinin dışında Kanada ve Birleşik Krallık'ta da Covid-19 nedeniyle "Bütçe Açığı/GSYH" oranı artmıştır. 2019 ve 2020 yıllarında bu oran Kanada'da %0,54'ten %10,66'ya ve Birleşik Krallık'ta %2,33'ten %12,30'a yükselmiştir (www.oecd.org).

Covid-19 salgını nedeniyle bütçe açığı ve kamu borcunun arttığı bir diğer ülke ise ABD'dir. ABD'nin 2018 mali yılında 779 milyar dolar olan bütçe açığı, 2019 mali yılında 984 milyar dolara ve 2020 mali yılında, salgınının etkisiyle 3,1 trilyon dolar ile rekor seviyeye yükselmiştir. 2021 mali yılında ise ilk 7 aylık bütçe açığı, 2020 mali yılının aynı dönemine göre %30,4 artarak 1,9 trilyon dolara ulaşmıştır. 2018 yılında 21,5 trilyon dolar olan kamu borcu ise 2019 yılında 22,7 trilyon dolara ve 2020 yılında 27 trilyon dolara çıkmıştır (www.cbo.gov).

Böylece Covid-19 salgını ile ilgili yapılan tüm bu değerlendirmeler, Çin sınırlarından taşıp okyanusları aşarak kıtalara ve ülkelere ulaşan bu salgının, sadece sağlık sektörünü etkilemediğini göstermektedir. Küresel üretimin, toplam dış ticaret hacminin ve istihdamın azaldığı bu dönemde, birçok ülke bütçe açığı ve kamu borcu sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu ise salgının dünya ekonomisinde yol açtığı tahribatı net bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

İspanyol Gribi ile Covid-19 salgınlarının temel ekonomik sonuçlarını karşılaştırabilmek kolay değildir. Çünkü İspanyol Gribi, 1. Dünya Savaşı'nın son aylarına denk geldiği için salgın ve savaş ekonomilerini ayrı ayrı ortaya koyabilmek, aradan yüz yıl geçtikten sonra çok zordur. Ayrıca İspanyol Gribinin ekonomik sonuçlarını ortaya koyabilmek amacıyla yapılan çalışmaların genel olarak Amerika ile sınırlı olması ve dünya ekonomisi anlamında detaylı bir çalışmanın bulunmaması, konunun zorluk derecesini daha da artırmaktadır. Her iki nedenden dolayı, İspanyol Gribinin dünya ekonomisinde yarattığı etkiyi görmek çok daha geniş ve detaylı arşiv araştırmalarını gerektirmektedir. Ancak elde edilen birtakım bilgiler, yaklaşık yüz yıl arayla ortaya çıkan bu iki salgının en azından ana göstergeler üzerinden kıyaslanabilmesine imkân vermektedir. Ayrıca her iki salgın döneminin genel koşullarına bakılarak, rakamsal karşılaştırmalardan ziyade salgın-ekonomi ilişkisi üzerine kalitatif (niteliksel) analiz yardımıyla da birtakım değerlendirmeler yapılabilir.

2021 yılında dünya nüfusunun yaklaşık olarak 7,9 milyar olduğu tahmin edilmektedir. Bu durumda, 16 Haziran 2021 tarihi itibarıyla Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden 3.815.486 kişinin dünya nüfusu içerisindeki payı %0,05'tir. İspanyol Gribinde ise hayatını kaybedenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, farklı çalışmalardaki tahminlerin 20 milyon ile 100 milyon arasında değiştiği dikkate alındığında, bu oranın %1,1-%5,6 aralığında olduğu görülmektedir. Bu oranlar karşılaştırıldığında, İspanyol Gribinin Covid-19'dan en az 22 en fazla 112 kat daha ölümcül olduğu anlaşılmaktadır. Bu demografik etkisiyle bağlantılı olarak salgının ekonomik sonuçları anlamında daha çarpıcı olan nokta ise, İspanyol Gribi nedeniyle hayatını kaybedenlerin büyük bir çoğunluğunun 20-40 yaş grubunda olmasıdır. İşgücü anlamında en verimli çağında olan bu insanların salgın nedeniyle hayatını kaybetmesi, salgının uzun vadede tahmin edilenden çok daha ağır ekonomik sonuçlara neden olduğunu göstermektedir.

İspanyol Gribinden dolayı üretim, istihdam ve tüketim harcamalarında meydana gelen azalmaların dünya ekonomisine olan negatif etkisinin, Covid-19'a göre çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca dönemin en güçlü ekonomisi olan ve genel olarak İspanyol Gribinden çok fazla etkilenmediği kabul edilen Amerika'da bile temel makroekonomik göstergelerde önemli düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Bu ise hem diğer ülkeler hem de dünya ekonomisi için aradan yüz yıl geçtikten sonra somut bir şekilde ortaya koyulması çok zor olan ekonomik sonuçların, kalitatif analizlerle yorumlanmasına neden olmaktadır.

Bu doğrultuda temel makroekonomik göstergeler dışında, kalitatif analiz yardımıyla birtakım karşılaştırmalar yapılabilir:

- Sağlık sektörünün bir salgını kontrol altına alabilme hızı, salgının küresel bir ekonomik krize dönüp dönmeyeceğinin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda günümüz sağlık sektöründe meydana gelen yenilikler, Covid-19 salgının dünya ekonomisini tam anlamıyla kontrol altına almasını engelleyici bir özellik olarak ön plana çıkmıştır. İspanyol Gribinde ise herhangi bir aşırı bulunmadığı için geleneksel tedavi yöntemlerinin kullanılması ve 1. Dünya Savaşı nedeniyle sağlık çalışanları genel olarak cephede görevlendirildiği için salgınla mücadele edecek yeteri kadar personelin bulunmaması, salgının küresel ekonomiyi daha fazla etkilemesine neden olmuştur.
- 1. Dünya Savaşı nedeniyle zaten ekonomik anlamda zor durumda olan ülkelerin, İspanyol Gribi ile mücadele edebilecek maddi imkânlarının son derece sınırlı olduğu bilinmektedir. Covid-19 döneminde ise İspanyol Gribine göre daha iyi ekonomik koşullara sahip olan ülkelerin, bu krizin en az hasarla atlatılabilmesi için salgından etkilenen sektörler öncelikli olmak üzere ekonomik teşvik paketleri hazırladıkları görülmektedir.
- Günümüzde ülkeler, yüz sene öncesine göre birbirlerine daha fazla entegredir. Bu ise Covid-19 salgınının sadece bulaşma hızını değil, aynı zamanda dünya ekonomisini etkileme hızını da belirlemektedir. Ancak bu dönemde ülkeler, salgının dünya ekonomisini tam anlamıyla kontrol altına almasını önleyebilmek amacıyla topyekûn mücadele etmektedirler.
- Günümüzde krizler, çok rahat bir şekilde fırsata çevrilebilmektedirler. Mesela 2015 yılında kurulan “Getir”, 2019 yılında kurulan “Migros Hemen” ve 2020 yılında kurulan “A101 Kapıda” uygulamaları, bu açıdan örnek olarak verilebilir. Bu uygulamalar, salgın dönemlerinde girişimciler için yeni bir fırsat (*A101 Kapıda*) veya eski yatırımların (*Getir ve Migros Hemen*) daha çok kâr sağlayacağı alanlar olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Böylece her iki salgınla ilgili hem temel makroekonomik hem de kalitatif analizler yardımıyla yapılan tüm bu değerlendirmeler bir arada ele alındığında, İspanyol Gribinin Covid-19’a göre dünya ekonomisi üzerinde daha olumsuz etkilere neden olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arnold, C. (2018), *Pandemic 1918: The Story of the Deadliest Influenza in History*, Londra: Michael O'Mara Books Limited.
- Bağ, M. ve Sade, G. (2020), *Dünyada Covid-19: İlk 4 Ayında Neler Yaşandı? Salgının Seyri Ne Durumda*, <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld> (Erişim Tarihi: 22.05.2021)
- Barro, R. J., Ursúa, J. F. ve Weng, J. (2020), *The Coronavirus and the Great Influenza Pandemic: Lessons from the "Spanish Flu" for the Coronavirus's Potential Effects on Mortality and Economic Activity*, NBER Working Paper Series, Working Paper: 26866.
- Barry, J. M. (2004a), *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadlist Plague in History*, Londra: Penguin Books Ltd.
- Barry, J. (2004b), The Site of Origin of the 1918 Influenza Pandemic and Its Public Health Implications, *Journal of Translational Medicine*, 2, 1-4.
- Benmelech, E. ve Frydman, C. (2020), The 1918 Influenza Did Not Kill the Us Economy, <https://voxeu.org/article/1918-influenza-did-not-kill-us-economy> (Erişim Tarihi: 02.06.2021)
- Bishop, J. (2020), Economic Effects of the Spanish Flu, *Reserve Bank of Australia*.
- Breitnauer, J. (2019), *The Spanish Flu Epidemic and Its Influence on History: Stories from the 1918-1920 Global Flu Pandemic*, Philadelphia: Pen and Sword Books Ltd.
- CENSUS. (1923), *Statistical Abstract of the United States*, Washington: Government Printing Office.
- Correia, S. ve Luck, S. (2020), *How Can We Save Lives and the Economy? Lessons from the Spanish Flu Pandemic*, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/pandemic-economy-lessons-1918-flu/> (Erişim Tarihi: 01.06.2021)
- Davis, K. C. (2018), *More Deadly Than War: The Hidden History of the Spanish Flu and the First World War*, New York: Henry Holt and Company.
- De santis, R. ve Der veken, W. V. (2020), *Economic Expected Losses and Downside Risks due to the Spanish Flu*, <https://voxeu.org/article/economic-expected-losses-and-downside-risks-due-spanish-flu> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- DN. (1918), *Influenza*, <https://www.docsteach.org/documents/document/directive-from-washington-dc-regarding-treatment-and-procedures> (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
- Ergönül, Ö. (2016), Enfeksiyon Hastalıkları Epidemiyolojisi, *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 32, 1-7.
- Garrett, T. A. (2007), Economic Effects of the 1918 Influenza Pandemic: Implications for a Modern-day Pandemic, *Federal Reserve Bank of St. Louis*.
- Harrison, M. (2004), *Disease and the Modern World: 1500 to the Present Day*, Cambridge: Polity Press Ltd.
- https://data.bls.gov/timeseries/LNU04023554&series_id=LNU04000000&series_id=LNU03023554&series_id=LNU03000000&years_option=all_years&periods_option=specific_periods&periods=Annual+Data (Erişim Tarihi: 06.06.2021)
- <https://data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- <https://data.wto.org/> (Erişim Tarihi: 31.05.2021)

- <https://ec.europa.eu/eurostat> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- <https://online.norwich.edu/academic-programs/resources/cost-us-wars-then-and-now> (Erişim Tarihi: 06.06.2021)
- <https://www.cbo.gov/topics/budget> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (Erişim Tarihi: 31.05.2021)
- <https://www.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- ILO. (2021). COVID-19 ve alışma Yaşamı. 7. Baskı. 25 Ocak 2021.
- Kolata, G. (1999), *Flu: The Story of the Great Influenza Pandemic of 1918 and the Search for the Virus That Caused It*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Michon, H. (2019), *The US Economy in World War I*, <https://www.thoughtco.com/world-war-i-economy-4157436> (Erişim Tarihi: 06.06.2021)
- Patterson, K. D. ve PYLE, G. F. (1991), The Geography and Mortality of the 1918 Influenza Pandemic, *Bulletin of the History of Medicine*, 65(1), 4-21.
- Pheiffer, E. (2020), “Spanish Flu” Economics, <https://www.thebusinessyear.com/economic-impact-spanish-flu-2020-in-light-of-covid-19/focus> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
- Saunders-Hastings, P. R. ve Krewski, D. (2016), Reviewing the History of Pandemic Influenza: Understanding Patterns of Emergence and Transmission, *Pathogens*, 5(4), 66.
- Taubenberger, J. K. (2006), The Origin and Virulence of the 1918 “Spanish” Influenza Virus, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 150(1), 86-112.
- Temel, M. K. ve Ertin, H. (2020), 1918 Grip Pandemisi Kıssasından COVID-19 Pandemisine Hisseler, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 63-78.
- Tunç, A. ve Atıcı, F. Z. (2020), Dünyada ve Türkiye’de Pandemilerle Mücadele: Risk ve Kriz Yönetimi Bağlamında Bir Değerlendirme, *Troyacademy*, 5(2), 329-362.
- Ullman, H. (2020), *Economic Recovery from Coronavirus: Lessons from 1918-1923*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/economic-recovery-from-coronavirus-lessons-from-1918-1923/> (Erişim Tarihi: 02.06.2021)
- WHO. (2020), <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-remarks-at-the-media-briefing-on-2019-ncov-on-11-february-2020> (Erişim Tarihi: 22.05.2021)
- WHO. (2021), *WHO Coronavirus (Covid-19) Dashboard*, <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi: 09.06.2021)

COVID-19 SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL SAĞLAMLIĞININ ANALİZİ: BANKOMETER YÖNTEMİ

ANALYSIS OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE TURKISH BANKING SECTOR IN THE COVID-19 PROCESS: THE BANKOMETER METHOD

Özlem EREN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Türkiye, ozlemeren@nevsehir.edu.tr

Mehmet UÇAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Türkiye, mehmet.ucar@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Aralık 2019 da Çin'in Wuhan bölgesinde görülen ve solunum yolu (ateş, öksürük, nefes darlığı) belirtileri ile bir grup hasta üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan virüse Dünya Sağlık Örgütü tarafından Covid-19 adı verilmiştir. Tarih boyunca dünya üzerinde görülen diğer pek çok salgın hastalıklar gibi Covid-19 salgını da toplumları özellikle sağlık, sosyal ve finansal açıdan etkilemişlerdir. Bu tür kriz dönemlerinde finans piyasalarının en önemli aracı kurumlarından biri olarak kabul edilen bankacılık sistemi, gelişmiş ekonomilerde sermaye hareketliliği, ödeme hizmetleri ve fon sağlama açısından çok önemli görevler üstlenmekte ve kriz ortamlarından en az zararlı çıkılmasında önemli rol almaktadır. Covid-19 salgını nedeniyle üretim ve talep daralması yaşayan piyasalara, Covid-19 virüsünün Türkiye'de görüldüğü ilk vaka tarihi olan 11 Mart 2020'den hemen sonra devlet tarafından düzenleyici ve denetleyici kurumlar aracılığıyla müdahalede bulunulmuştur. Ekonomik tedbir ve düzenlemeler büyük oranda bankacılık sektörü aracılığıyla sağlanmış ve kedi genişlemesi, kredi ötelemesi ve nakit akışı gibi tedbirlerle bu dönemin en az zararlı atlatılması açısından bankalar salgın döneminde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu

dönemde bankaların üstlendikleri görevler yoğun bir faaliyet dönemi geçirmelerine neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, 2019 Covid-19 pandemisi öncesi ve 2020 Covid-19 pandemisi sonrası dönemleri için Bankometer Metodu kullanarak BIST-100 endeksinde işlem gören Mevduat Bankalarının finansal sağlamlığını analiz etmektir. Analiz için, yıllık banka mali tabloları kullanılmış ve yapılan analiz sonucunda, analize dâhil edilen 7 mevduat bankasının da S-Skor değerleri incelendiğinde 2019 ve 2020 yılları için finansal sağlamlık sıralamaları ve dereceleri değişse de mevduat bankalarının finansal açıdan sağlam olduğu, borç ödeme gücünü öngörülen kriterler çerçevesinde yitirmediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelime: Bankometer, BİST-100, Covid-19, S-Skor

ABSTRACT

The virus, first observed in Wuhan, China, in December 2019 and identified on January 13, 2020, following the research conducted in a group of patients with respiratory tract symptoms (fever, cough, shortness of breath), is called Covid-19 by the World Health Organization. Like many other epidemics in the world throughout history, the Covid-19 epidemic has affected societies, especially in terms of health, social and financial aspects. The banking system, regarded as one of the most important intermediary institutions of financial markets in such crisis periods, commences vital tasks in capital mobility, payment services and fundraising in developed economies; therefore, it plays an essential role in getting out of crisis environments with the least loss. After March 11, 2020, the date of the first report of the virus in Turkey has been interventions through the regulatory and supervisory institutions to the market experiencing production-related problems and shrinking in demand due to Covid19 pandemic. The banking sector primarily provided economic measures and regulations, and banks played an essential role in the epidemic period to overcome this period with the most negligible loss via procedures such as credit expansion, loan deferral, and cash flow. Thus, the duties assumed by banks during this period caused them to have an intense period of activity. Therefore, this study aims to analyze the financial soundness of Deposit Banks traded in the BIST-100 index by using the Bankometer Method for the periods before the 2019 Covid-19 pandemic and after the 2020 Covid-19 pandemic. Annual bank financial statements were used for the analysis and following the investigation of the S-Score values of 7 deposit banks included in the analysis, it was observed that although their financial soundness rankings and degrees changed for 2019 and 2020, the

deposit banks were still financially sound. Also, they were able to sustain their debt solvency within the prescribed criteria.

Keywords: Bankometer, BİST-100, Covid-19, S-Score

GİRİŞ

2019 yılı sonlarında Çin’de başlayan ve 2020 yılı başından itibaren tüm dünyada etkili olan koronavirüs Covid-19 sebebiyle WHO (dünya sağlık örgütü) tarafından 11 Mart 2020 de pandemi ilan edilmiştir. “*Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi*” (www.saglik.gov.tr 2020)“Pandemi” anlamına gelmektedir. Virüsün ilk görüldüğü Aralık 2019’dan Nisan 2021’e kadar dünya genelinde yaklaşık 140 milyon insana bulaşmış ve yaklaşık 3 milyon insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur(www.who.int 2021). Türkiye’de ise ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden Nisan 2021’e kadar yaklaşık 3,4 milyon kişiye bulaşan virüs 32 bine yakın kişinin de hayatını kaybetmesine neden olmuştur(www.saglik.gov.tr 2021).

Tarih boyunca dünya birçok salgın ile mücadele etmiş ve bu salgınlar sonucunda toplumlar genelde kültürel, iktisadi ve sosyal açıdan tahribata uğratmışlardır (Eroğlu 2020). Bu tahribatın etkilerinin salgının süresi ile ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan salgın öncesi dönemdeki durumuna göre maruz kalacağı etkinin seviyesi değişiklik gösterecektir. Maruz kalınan iktisadi etkiden zarar gören kesimleri içinde bulunduran piyasalara finans piyasaları adı verilmektedir.

Finans piyasaları banka, sermaye ve sigorta piyasaları olmak üzere üç piyasadadan oluştuğu genel kabul gören bir tanımdır. Finans piyasaları, fon arz edenler ile fon talep edenlerin karşı karşıya geldiği, denetleme ve gözetleme faaliyetlerini yapan kurumlarla birlikte oluşan yapıdır. Bankalar ise bu yapı içerisinde piyasaların en önemli aracı kurumu olarak görülmektedir. Literatürde fon arz ve talep edenleri yerli ve yabancı olmak üzere hanehalkı, işletmeler ve kamu olarak sınıflandırabiliriz. İletişim ve teknolojinin gelişmesi, bilgiye hızlı ulaşım ile birlikte özellikle sermaye sahiplerini daha karlı yatırım olarak gördükleri seçeneklere, sermaye ihtiyacı olanları ise daha az maliyet ile kaynağa ulaşmak için finans piyasaları içinde hızlı bir geçiş sağlamaktadır. Bu faaliyetlerde en fazla tercih edilen sistem bankacılık sistemi olmuştur (Altay vd. 2016).

Gelişmiş bir bankacılık sistemi, herhangi bir ülkenin finansal sisteminin omurgası olarak kabul edilmektedir. Yeterli sermaye oluşturarak ve yatırım projelerine, ödeme hizmetlerine, sağlıklı ve sağlam finansal sistemlere

verimli bir şekilde fon ayırmak sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı ve refahı sağlamak açısından önemlidir. İstikrarlı bir finansal sistem, ekonomik performansı iyileştirmede ve pandemi gibi yıkıcı bozuklukların etkisinin neden olduğu etkileri önlemede birincil amaç olmaktadır. Son yıllarda Dünya üzerindeki finans kurumları, küreselleşmedeki hızlı ilerleme, finansal entegrasyon, teknolojik ilerleme, azalan bilgi maliyetleri, demografik değişiklikler ve bankacılık ve bankacılık dışı finans kurumları arasındaki rekabet nedeniyle önemli değişiklikler yaşamıştır. Bu küresel rekabet ortamının üstesinden gelmek için mevduat bankalarının dinamik, duyarlı ve mali açıdan yeterince sağlam olması, zorlukları karşılaması ve her türlü fırsattan yararlanması gerekmektedir. Özellikle finansal sistem içinde önemli bir aracılık faaliyeti yürüten Mevduat Bankaları ödeme gücü pozisyonunu koruyabilmeli ve finansal açıdan da sağlam olmaları gerekmektedir. Çünkü bir ülkenin ekonomik gelişimi ve istikrarı bankacılık sisteminin sağlamlığıyla yansıtılmaktadır. Bir bankanın finansal açıdan sağlamlığı sadece mevduat sahipleri için değil, aynı zamanda hissedarlar, yatırımcılar, çalışanlar ve tüm ekonomi için de aynı derecede önemlidir (Rahman 2017).

Covid-19 salgını, ülkeler için ciddi bir sağlık tehdidi oluştururken ekonomileri de büyük ölçüde etkilemiş ve ekonomik karar vericileri birçok önlem almaya mecbur bırakmıştır. Alınan tedbirler, bireysel tüketim alışkanlıklarını, üretim süreçlerini ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomi tüm aktörlerin birbirine bağlı olduğu bir bilim olduğu için bu alınan tedbirler tüm ekonomik kesimleri aynı anda etkilemiştir. Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart tarihinden itibaren sıkı uygulamaya alınmış gerek sosyal gerekse ekonomik önlemler sürekli Bilim Kurulunun tavsiyeleri ve Hükümetin kararlarıyla hızlı bir şekilde uygulamaya konulmuşlardır. Salgın sürecinde alınan ekonomik kararların önemli bir kısmı finansal piyasaların en önemli aracı kurumu olan bankalar aracılığıyla uygulamaya konulmuştur.

Salgın sebebiyle fon talebi artan finans piyasasında fon talep edenlere ihtiyaç duyduğu kaynakların bankalar aracılığıyla verilebilmesi için Merkez Bankası ve Bankacılık düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeleri, Reeskont Kredileri, Aktif Rasyosu ve Parasal Genişleme başlıkları altında toplamak mümkündür.

Merkez Bankası düşen talep, üretim seviyesi ve istihdam karşısında ekonomik olarak piyasaya aktif olarak müdahalelerde bulunmuş ve tepkilere göre müdahaleleri sürdürmüştür. Salgın süresince Merkez Bankasının aldığı önlemler kapsamında ilk olarak 17 Mart 2020 tarihinde toplanan Para Politikası Kurulu politika faiz oranı 100 baz puan indirmiş ve %9,75 seviyesine

getirilmiştir. Daha sonra bu karara ek olarak 17 Mart, 31 Mart ve 17 Nisan 2020 tarihlerinde tedbir paketleri sunulmuştur. Bu tedbir paketleri kapsamında (www.tcmb.gov.tr 2021);

- Bankalara Türk lirası ile yabancı para likidite yönetiminde esneklik sağlanmış,
- Reel sektöre kredi akışı aralıksız sağlanmış ve ihracatçı firmaların desteklenmiş,
- Reeskont kredi düzenlemeleri yapılmış ve ihracatçı firmaların nakit akışı desteklenmiş,
- DİBS piyasası likiditesi desteklenmiş ve parasal aktarım mekanizmasını güçlendirilmiştir.

Başlıkları ile piyasaya duyurulmuştur.

Merkez Bankası tarafından alınan önlemlere ek olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) 18 Nisan 2020 tarihinde aldığı kararlarla belirsizlik sebebiyle kredi vermek istemeyen özel bankaların kredi hacminin büyümesi için yeni bir model geliştirilmiştir. Aktif Rasyosu modeline göre 1 Mayıs 2020'den itibaren bankalar için;

$$\text{Aktif Rasyosu} = \frac{\text{Krediler} + (\text{Menkul Kıymetler} \times 0,75) + (\text{TCMB Swap} \times 0,5)}{\text{Türk Lirası Mevduat} + (\text{Yabancı Para} \times 1,25)}$$

Formülü kullanılmaya başlandı. Aktif Rasyosu her ay sonu bankaların aylık ortalamasının; mevduat bankaları için %100'ün, katılım bankaları için ise %80'in altına inmesi durumunda bankalara 500.000,00 TL'den az olmamak üzere formüle aykırı olan kısmın %5'i kadar idari para cezası kesileceği duyurusu ile BDDK tarafından bankalara kredi genişlemesi zorunlu tutulmuştur (www.bddk.org.tr 2020).

Daha sonra bu karar normalleşme kararları kapsamında 01 Ağustos 2020'den itibaren mevduat bankaları için %95 katılım bankaları için %75 e düşürülmüş, 01 Ekim 2020'den itibaren %90 ve %70 olarak uygulanmış ve 31.12.2020 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmıştır (www.bddk.org.tr 2021).

Salgın sebebiyle 18 Mart 2020 tarihinde Çankaya Köşkünde yapılan Korona Virüsle Mücadele Toplantısı sonucunda virüsün etkilerinin azaltılması amacıyla bir dizi ekonomik tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler kapsamında ekonomiye 100 milyar liralık bir kaynak aktarımı yapılacağı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanmıştır. Destek paketinde yer alan tedbirlerin bankacılık sektörü ile ilgili olanları;

- Kovid-19 salgınıyla ilgili tedbirlerden etkilendiğinden dolayı nakit akışı bozulan firmaların bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemeleri

en az 3 ay ötelenmiş ve gerektiğinde bu firmalara ek finansman desteği sağlanmıştır.

- İhracattaki dönemsel yavaşlama sebebiyle kapasite kullanım oranlarının korunması için ihracatçı firmalara stok finansman desteği verilmiştir.
- Pandemi nedeniyle işleri negatif etkilenen ve bu durumu beyan ederek talepte bulunan esnaf ve sanatkarların Halkbank'a olan kredi borçları, nisan, mayıs ve haziran ayları anapara ve faiz ödemeleri faizsiz olarak ertelenmiştir.
- Kredi Garanti Fonu limiti 25 milyar TL'den 50 milyar TL'ye çıkartılmış ve kredilerde önceliği pandemiden olumsuz etkilendiği için likidite ihtiyacı olan ve teminat açığı bulunan firmalar ile KOBİ'ler almıştır.
- Vatandaşlarımız için uygun ve avantajlı sosyal amaçlı kredi paketleri devreye sokulmuştur.
- 500 bin TL'nin altındaki konutlar için uygulanan kredibilite miktarı yüzde 80'den yüzde 90'a çıkartılmıştır.
- Covid-19 etkisiyle nisan, mayıs ve haziran aylarında temerrüte düşen firmaların kredi siciline 'mücbir sebep' notu düşülecektir (www.aa.com.tr 2020).

Ekonomik istikrar paketi hane halkı ile reel sektörün salgından ekonomik ve sosyal olarak en az zararla çıkması için önemli önlemler içerdiği ve özellikle bankacılık sektörü ile alınan tedbirlerin kredi genişlemesine ve iş hacminin artmasında etkili olduğu görülmüştür (www.tbb.org.tr 2020).

Covid-19 pandemisi döneminde Türk mevduat bankalarının finansal sağlamlılığının değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışma Giriş, Literatür, Metodoloji, Analiz ve Bulgular ile Sonuç kısmından oluşmaktadır.

Literatür

Covid-19 salgınının bankalar açısından finansal sonuçlarını inceleyen çalışmalar literatüre yeni girmeye başlamış olup önümüzdeki yıllarda salgın döneminin öncesi ve sonrası analizini yapan çalışmaların literatüre ekleneceği beklentisiyle çalışma kapsamında incelenen çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Ibicioğlu ve Karan (2009) yaptıkları çalışmada 2004:4 ve 2009:2 dönemini kapsayan aylık verilerle regresyon analizini kullanarak yaptıkları çalışmada, tüketicilerin kredi talebinin faiz oranındaki değişime karşı duyarlı olduğunu fakat İMBK ulusal endeksinin ile tüketici güven endeksinin

tüketici kredilerindeki değişme üzerinde anlamlı bir katkı olmadığı sonucuna varmışlardır.

Durmuş ve Şahin (2019) yaptıkları çalışmada 2006:Q1 ve 2018:Q2 çeyrek dönemleri arasında Türkiye’de tüketici kredileri ile bazı makroekonomik değişkenler (enflasyon, döviz kuru, faiz ve para arzı) arasındaki ilişkiyi To-do-Yamamoto nedensellik testi ile analiz etmişler ve çalışma sonucunda faiz oranı ve tüketici kredileri arasında çift yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlar, para arzından tüketici kredilerine doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Ünal ve Ocak (2020) yaptıkları çalışmada tüketici kredisi düzeyleri üzerinde işsizlik, enflasyon, faiz ve ekonomik büyüme makro ekonomik değişkenlerini Granger nedensellik yöntemiyle analiz etmişler ve tüketici kredileri üzerinde faiz oranlarının anlamlı etkisi olduğu ve faiz oranlarının tüketici kredilerinin varyansının %28,7’sini açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Barua (2020) yaptığı çalışmada Covid-19 salgınının talep, arz, tedarik zinciri, ticaret, yatırım, fiyat seviyesi, döviz kurları ve finansal istikrar ile finansal risk dahil olmak üzere salgının makroekonomik etkilerinin anlaşılması için AD-AS modelini kullanmış ve Covid-19 salgının büyük, küçük, gelişmiş, gelişmekte olan tüm ekonomileri tehlikeye attığı, kaybedilen tüketici ve üretici güveniyle birlikte arz tarafı güçlü bir talep şoku ile desteklenmezse makroekonomik etkilerin daha da kötüleşmesi muhtemeldir, sonucuna ulaşmıştır.

Ersoy, Gürbüz ve Fındıkçı Erdoğan (2020) yaptıkları çalışmada mevduat bankaları ile katılım bankalarının pandemi dönemindeki mevduatlar, menkul kıymetler, krediler, takipteki krediler, ile yabancı para pozisyonlarını istatistiksel yöntemler kullanılarak BDDK’dan aldıkları haftalık bazda verilerle, önceki dönemler ile karşılaştırmışlar ve yerli özel sermayeli ve kamu sermayeli bankalar ile katılım bankalarının pandemi nedeniyle reel kesim ile hane halkı üzerinde oluşabilecek olumsuz ekonomik etkilerinin artmaması nedeniyle likidite sağlama, kredi kullandırma, kredilerin vadesini uzatma ve takip oranlarının azaltılması şeklinde uygulamalarla katkı sağladıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Arabacı ve Yücel (2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisinin Türk Bankacılık sektörüne olan etkilerini araştırmışlar ve pandemi süreci ve sonrasında bankacılık sektöründe yaşanması kaçınılmaz sorunları azalabilmek için hükümet ve Merkez Bankasının likidite sağlaması gerektiği, şirketlerin vergi ve kredi borçlarının ertelenmesi gerektiği ve KOBİ’lere ekonomik destek sağlanması gibi çeşitli destekler verilmelidir sonucuna ulaşmışlardır.

Bekçi, Köse ve Aksoy (2020) yaptıkları çalışmada, bankaların aktif kalitesini gösteren oran için seçili bankaların ilerleyen dönemleri için 2019-1 ve 2020-2 aralığındaki çeyrek dönem verilerini kullanarak GM (1,1) tahin modelini kullanmışlar ve yaptıkları uygulama ile 2021 2. çeyreğe kadar olan dönem için seçili bankaların aktif kalitelerini gösteren oranın tahmin değerleri hesaplamışlardır. Uygulama sonucunda; 6 bankanın aktif kalitelerini gösteren oranlarda, azalan bir eğilim yaşanacağını, 3 bankanın ise aktif kalitelerini gösteren oranlarında artan bir eğilim yaşanacağını tahmin etmişlerdir.

Bayar ve Varışlı (2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisinin Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerindeki etkilerini en küçük kareler yöntemi ve zaman serisi regresyon metodu ile analiz etmişler ve analiz sonucunda Covid-19 salgınının Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu, ayrıca bankaların açtıkları kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarının, enflasyonun ve de döviz kurunun ise tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu tespit etmişlerdir.

Li, Strahan ve Zhang (2020) 116 ülkeden 1090 banka üzerinde yaptıkları çalışmada muhasebe bazlı performans ve piyasa bazlı performans ölçümleri ile çeşitli banka risklerini (kredi, likidite, operasyonel, varlık riskleri ile Z-skor) panel veri regresyonu ile analiz etmişler ve Covid-19 salgınının banka finansal performansına önemli ölçüde zarar verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Borri ve Giorgio (2021) Avrupa Bankaları üzerinde sistemik risk-nicelik regresyonlarına ve varlık fiyatlarına dayanan CoVaR ölçümü sonucuna göre örneklemeindeki tüm bankaların sistemik riske önemli ölçüde katkıda bulunduğunu, ancak daha büyük bankaların ve finansal piyasalara daha açık iş modeline sahip bankalardan daha fazla katkıda bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Hasan, Politsidis ve Sharma (2021) Covid-19 salgınının sendikasyon kredilerinin fiyatlandırması üzerindeki etkisini kredi maliyeti hesaplama yöntemiyle araştırmışlar ve borç veren bankaların ve borç alan firmaların Covid-19 sebebiyle artışından dolayı kredilerin maliyetinde bir artış olduğuna dair kanıt bulmuşlardır. Ayrıca kredi marjları hem banka hem de firma düzeyindeki riske yanıt verdiği için, bu artışın arz (esas olarak) ve talep (ikincil) nitelikte olduğunu savunmaktadırlar.

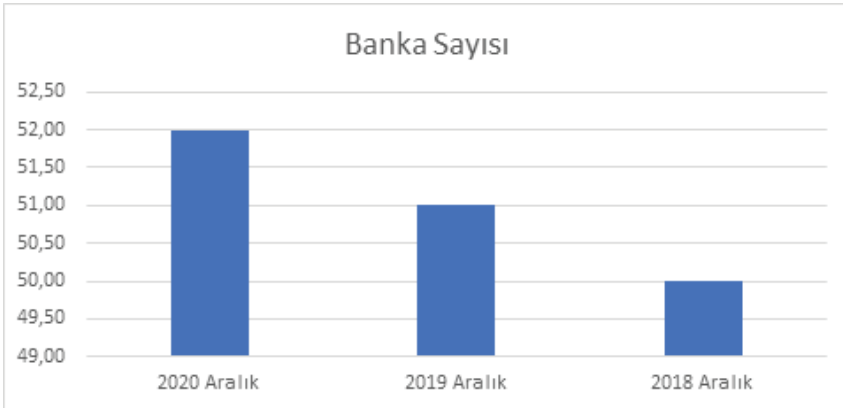
Işık ve Akdoğan (2021) yaptıkları çalışmada Türk bankacılık sektörünün pandemi sürecindeki faaliyet gelirlerini, net faiz marjı, kredi/mevduat karlılık, likidite oranları ile nakit akış tabloları yardımıyla, kamu sermayeli özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının Covid-19 döneminde yaşadığı sıkıntıların finansal tablolarına nasıl yansdığı analiz etmişlerdir.

Analiz sonucunda pandeminin ülke ekonomisinde yaşatacağı sıkıntıları gidermek ve piyasalarda yaşanması tahmin edilen daralmalara önlem almak için alınan tedbir ve düzenlemelerin, bankaların finansal tablolarına yansıyan verilerine göre aktif rasyosunun etkisi ile kredi mevduat oranlarının artırıldığını, reel kesim ve hane halkına kullanılan kredilerin yükseldiğini, döviz etkisini azaltmak amacıyla swap işlemleri yapıldığını, devlet borçlanma senetleri alınarak kredi mevduat riskinin azaltıldığını, kredilerin takibe alınma sürelerinin uzatıldığını tespit etmişlerdir.

Türk Bankacılık Sektörüne Genel Bakış

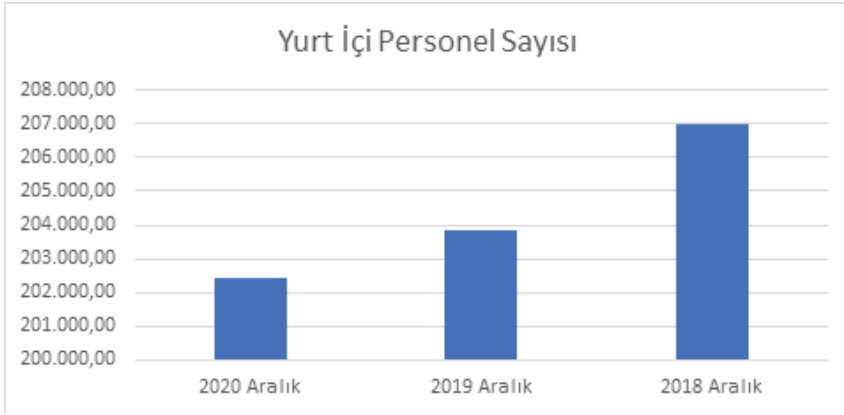
Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca çeşitli ekonomik krizler ortaya yaşanmıştır, her bir ekonomik kriz bankacılık sektörünün gelişmesinde ve tecrübe edinmesinde önemli yer almaktadır. 1980 ekonomik krizi sonrasında, 5 Nisan 1994 tarihinde “Türk Lirasında istikrar” amacıyla artırılan likidite krizi ve yakın tarihimizde Kasım 2020 ve Şubat 2001 krizleri Türk Bankacılık sektörünün kriz zamanlarında nasıl davranması gerektiği ile ilgili tecrübeler edinmesine sebep olmuştur. Buradan yola çıkarak sağlam temelleri olduğunu söyleyebileceğimiz bankacılık sektörümüzün günümüzdeki durumunu gösterir bilgiler tablolar ile aşağıda sunulmuştur.

Grafik-1 Türkiye’de Bulunan Banka Sayıları

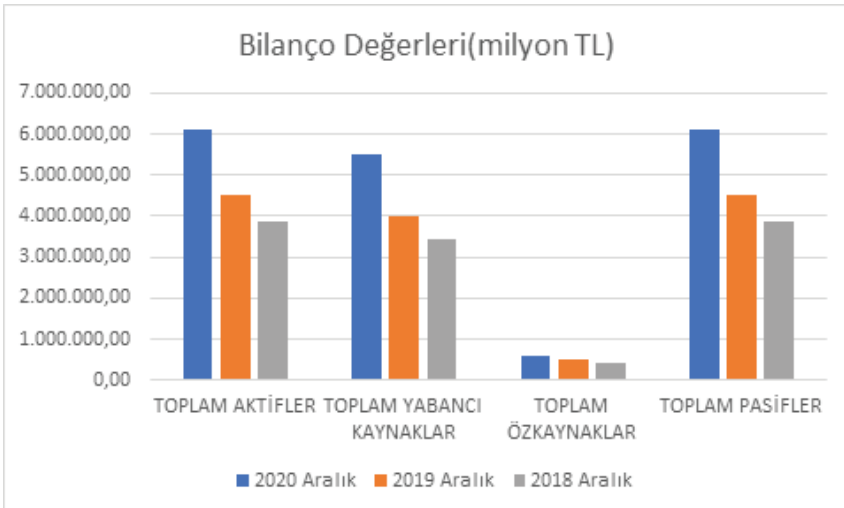
Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

Grafik-1 incelendiğinde Türkiye’de faaliyet gösteren toplam banka sayısı 2018 yılında 50, 2019 yılında 51 ve 2020 yılında 52 adet olarak gözlemlenmektedir (www.bddk.org.tr 2021).

Grafik-2 Yurtiçinde Yer Alan Bankalarda Çalışan Personel Sayısı

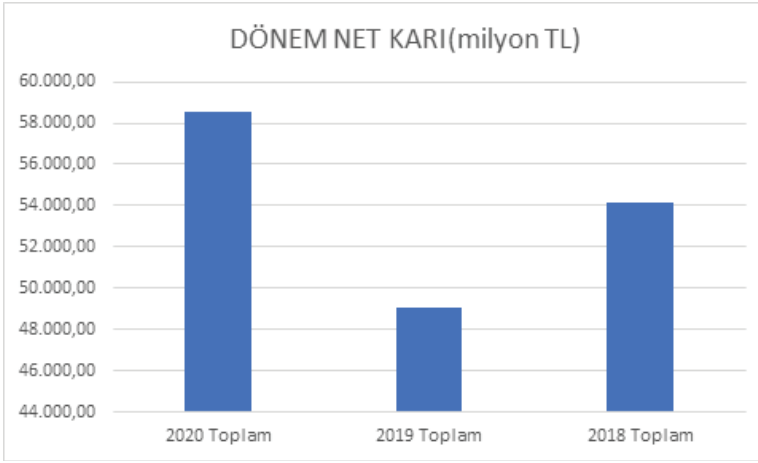
Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

Grafik-2 incelendiğinde ise, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalarda çalışan toplam personel sayısı 2018 yılında 207 bin olurken, 2019 yılında bu sayı yaklaşık 3000 kişi azalmış ve 2020 yılında ise bir önceki yıla kıyasla personel sayısının yaklaşık 2000 kişi daha azaldığı görülmektedir.

Grafik-3 Bankacılık Sektörü Bilanço Değerleri

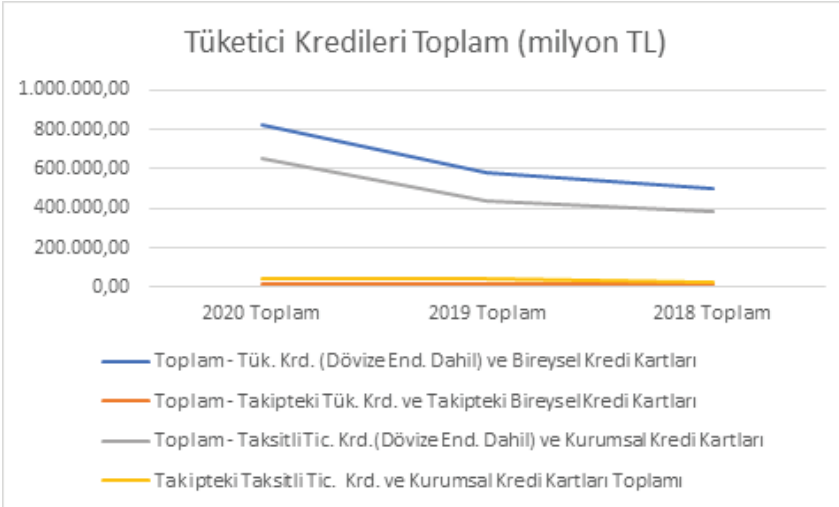
Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

Grafik-3 incelendiğinde bankacılık sektörü bilanço değerlerinin 2018’den 2020 ye kadar arttığı görülmektedir.

Grafik-4 Bankacılık Sektörü Toplam Dönem Net Karı

Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

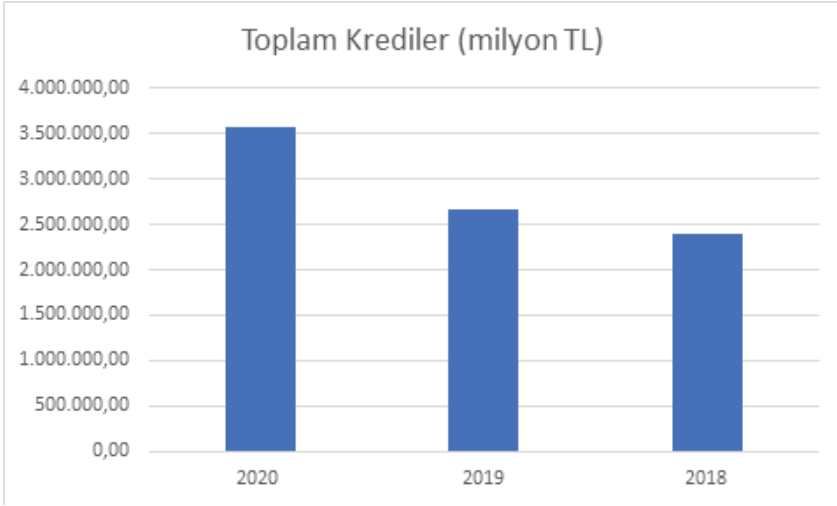
Grafik-4 incelendiğinde ise, Türkiye’de faaliyet gösteren tüm bankaların 2019 yılı dönem karının 2018 yılına oranla azaldığı; 2020 yılında ise bir toparlanma sağlayarak 2019 yılının çok üstünde bir dönem net karı elde edildiği görülmektedir (www.bddk.org.tr 2021a).

Grafik-5 Kredi Büyüklüğü Toplamı (milyon TL)

Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

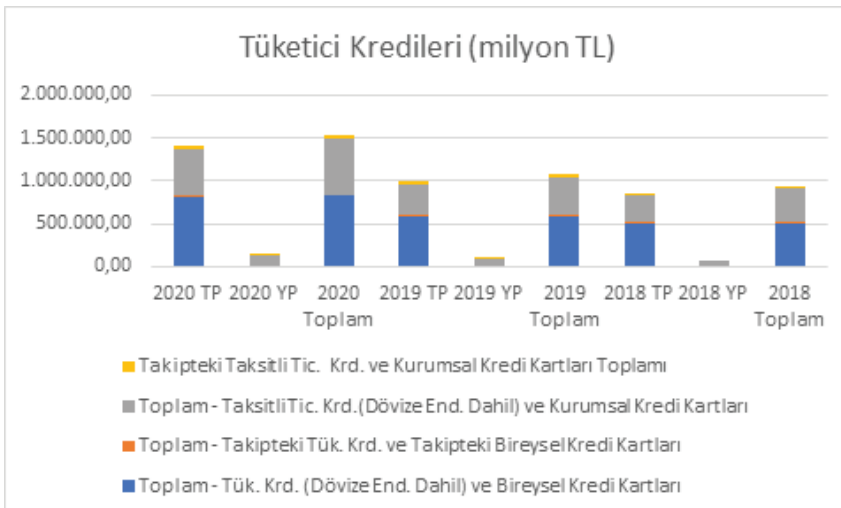
Grafik-5 incelendiğinde, bankaların kullandırdıkları krediler yıllar itibariyle artış göstermiş ve 2018 yılında 2.393.073.300.000,00 TL, 2019 yılında 2.654.376.080.000,00 TL ve 2020 yılında 3.574.624.790.000,00 TL olarak gerçekleşmiştir, bu tutarlara bankalar tarafından diğer bankalara kullandırılan krediler dâhil edilmemiştir.

Grafik-6 Tüketici Kredileri Değerleri

Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

Grafik-7 Tüketici Kredileri Toplam Değerleri

Kaynak: (www.bddk.org.tr 2021)

Grafik-6 ve 7 birlikte incelendiğinde, bankalar tarafından kullanılan tüketici kredileri (dövizde endeksli krediler dahil) ve bireysel kredi kartları toplam hacmi 2018 yılında 504.227.270.000,00 TL, 2019 584.460.720.000,00 TL ve 2020 yılında 820.724.940.000,00 TL olarak gerçekleşmiştir.

Yine aynı dönemde kullanılan taksitli ticari krediler (dövizde endeksli krediler dahil) ve kurumsal kredi kartları toplam hacmi 2018 yılında 384.800.450.000,00 TL, 2019 yılında 437.894.560.000,00 TL ve 2020 yılında 650.322.800.000,00 TL olarak gerçekleşmiştir. (www.bddk.org.tr 2021) 2020 yılında kredi hacminin diğer yıllara oranla büyüdüğü burada net olarak görülmektedir.

2018-2020 yıllarında takipteki kredi ve kredi kartlarına baktığımız zaman tüketici kredi ve kredi kartlarında 2018 yılında 17.794.680.000,00 TL, 2019 yılında 19.639.270.000,00 TL ve 2020 yılında 16.931.430.000,00 TL olarak gerçekleşirken ticari kredi ve kredi kartlarında bu durum 2018 yılında 26.003.650.000,00 TL, 2019 yılında 42.301.550.000,00 TL ve 2020 yılında 41.040.850.000,00 TL olarak gerçekleşmiştir (www.bddk.org.tr 2021). 2020 yılında takipteki kredi tutarlarının azalmasında kredi ekonomik tedbir paketi kapsamında açıklanan kredi faiz ve ödemelerinin ertelenmesi nedeniyle olduğu tahmin edilmektedir.

Metodoloji

Bu çalışmada, 2019 ve 2020 mali dönemleri için Türkiye’de BIST 100 endeksinde işlem gören mevduat bankalarının mali raporlardan elde edilen ikincil verileri kullanmıştır. Analizde kullanılan banka mali tabloları FINNET Elektronik Yayıncılık Data İletişim San.Tic.Ltd.Sti.’den temin edilmiştir. Veriler, Microsoft Excel 2010 programıyla analiz edilmiştir. Araştırma örneklemini için amaca yönelik 7 mevduat (ticari) bankası seçilmiştir. Örneklenen bankalar, çalışma dönemi boyunca varlığını sürdüren bankaları kapsamaktadır. Katılım bankaları ile yatırım ve kalkınma bankaları çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Bankometer modeli, Covid-19 pandemisi döneminde bankaların mali durumunu araştırmak için kullanılmıştır. S-Skor’dan elde edilen değerler yani bankaların finansal sağlık düzeyleri hem bankaların kendi içinde sıralamasında hem de Covid-19 pandemisi öncesi ve sonrası durumu karşılaştırmak için kullanılmıştır.

Bankometer Metodu

Bankaların finansal sağlamlığını analiz etmek için pek çok model mevcuttur ve bunların arasında Bankometer Metodu yakın zamanda geliştirilmiştir. Bankometer Metodu, bir bankanın finansal açıdan sağlamlığını ölçmek için hem CAMELS çerçevesinden hem de CLSA-stres testi parametrelerinden türetilen finansal oranları kullanan basit bir yaklaşımdır. Bu modelde bankanın sağlamlığı ödeme gücü skoru (S-Skoru) adı verilen bir skorla ölçülmektedir. Yöntem, iflas sorunlarının belirlenmesinde iç yönetimine yardımcı olacak yöntemlerden biri olarak görülebilir (Rahman 2017). Bankometer Metodu, IMF (2000) tavsiyelerini takiben, (Shar, Shah, ve Jamali 2010) tarafından geliştirilmiştir (Akın Aksoy ve Kandil Göker 2018). Amacı minimum sayıdaki parametre ile maksimum doğru sonuçlar sağlamak olan Bankometer Metodunun ifadesi aşağıdaki şekildedir:

$$\text{S-Skor} = 1.5^* (\text{CA}) + 1.2^* (\text{EA}) + 3.5^* (\text{CAR}) + 0.6^* (\text{NPL}) + 0.3^* (\text{CIR}) + 0.4^* (\text{LA})$$

Modelin tanımını ise Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo-1 S-Skor Metodu Oranları ve Kriterleri

Oranlar		Kriterler
CA	Ana Sermaye'nin Toplam Varlıklara Oranı	CA > 4%
EA	Özsermayenin Toplam Varlıklara Oranı	EA > 2%
CAR	Sermaye Yeterlilik Oranı	CAR > 8%
NPL	Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı	NPL < 15%
CIR	Giderlerin Gelirlere Oranı	CIR < 40%
LA	Kredilerin Toplam Varlıklara Oranı	LA < 65%
S-SKOR	Finansal sağlamlık	*S-Skor < 50 ise finansal açıdan sağlam değil, borç ödeme gücü düşük *S-Skor > 70 ise finansal açıdan sağlam, borç ödeme gücü yüksek * 50 < S-Skor < 70 ise Gri bölge; finansal açıdan sağlamlık ve borç ödeme gücü hakkında yorum yapılamaz

Kaynak: (Altman 1968; Rahman 2017; Shar vd. 2010)

Analiz ve Bulgular

BIST 100 endeksinde yer alan Mevduat Bankalarının Bankometer (S-Skor) finansal sağlamlığının belirlenmesinde kullanılan değişkenler ile finansal sağlamlığının göstergesi olan S-Skor değerlerine Tablo-2 ve Tablo-3'te yer verilmiştir.

Tablo-2 BIST-100 Endeksi Mevduat Bankaları 2019 S-Skor

KOD	İSİM	CA	EA	CAR	NPL	CIR	LA	S-SKOR	Sıralama
AKBNK	Akbank	0,13	15,08	19,66	7,28	0,31	53,13	112,83	1
GARAN	T. Garanti Bankası	0,12	13,74	17,81	6,88	0,38	60,16	107,33	2
ISCTR	T. İş Bankası	0,11	12,57	16,37	6,52	0,63	58,48	100,06	3
SKBNK	Şekerbank	0,05	6,46	12,48	13,05	0,82	64,78	85,51	7
HALKB	T. Halk Bankası	0,06	7,04	13,65	5,14	0,45	65,15	85,62	6
VAKBN	T. Vakıflar Bankası	0,07	7,87	16,22	5,92	0,48	65,90	96,40	5
YKBNK	Yapı ve Kredi Bank.	0,09	10,62	16,74	7,57	0,36	57,74	99,24	4

Tablo-2 incelendiğinde $CA \geq 4\%$ olarak belirlenen ana sermayenin toplam varlıklara olan değerinin, analize dâhil edilen bütün bankalar için uygun sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir. Özsermayenin toplam varlıklara olan oranını gösteren EA'nın ($EA \geq 2\%$) %2'nin üzerinde olması istenen bir durumdur. Analiz sonuçlarına göre EA değeri tüm bankalar için kabul edilebilir sınırın üzerinde belirlenmiştir. Bankaların sermaye yeterlilik oranı göstergesi olan CAR değerinin $40\% \geq CAR \geq 8\%$ olması istenen bir durumdur. Bu koşul göz önüne alındığında analize dâhil edilen mevduat bankalarının sermaye yeterlilik düzeylerinin istenilen aralıkta olduğu görülmektedir. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranını gösteren NPL değerinin %15 in altında olması koşulunun tüm bankalar için sağlandığı görülmektedir. Bankaların giderinin gelirlerine oranını veren CIR değerinin ise %40'ın altında olması istenirken İş bankası, Şekerbank, Türkiye Halk Bankası ve Vakıfbank'ın bu sınırın üstünde olduğu yani istenilen değer aralığında olmadığı gözlemlenmiştir. Banka kredilerinin toplam varlıklara oranını gösteren LA değerinin $LA \leq 65\%$ düzeyinde olması istenen bir durumdur. Analiz sonuçlarına göre tüm mevduat bankalarının LA değerleri incelendiğinde Türkiye Halk Bankası ve Vakıfbank'ın LA değerlerinin %65'in üzerinde olduğu analiz sonuçlarında gözlemlenmiştir. Bu çalışmada bankalarda finansal sağlamlığın göstergesi olarak kullanılan S-Skor değerleri incelendiğinde $S-Skor \geq 70$ finansal açıdan sağlam, $70 \geq S-Skor \geq 50$ aralığında ise yorum yapılamaz ve $50 \geq S-Skor$ finansal açıdan sağlam olmadığı koşulları altında

değerlendirdiğimizde 2019 yılı için analize dahil edilen mevduat bankalarının tümünün S-Skor değerlerinin 70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Bankacılık sektörü için 2019 yılı finansal sağlamlık sıralamasına baktığımızda ise en yüksek finansal sağlamlık derecesine sahip mevduat bankasının Akbank, en düşük finansal sağlamlık derecesine sahip mevduat bankasının Şekerbank olduğu görülmektedir.

Tablo-3 BIST-100 Endeksi Mevduat Bankaları 2020 S-Skor

KOD	İSİM	CA	EA	CAR	NPL	CIR	LA	S-SKOR	Sıralama
AKBNK	Akbank	0,12	14,10	20,7	6,83	0,32	53,1	114,99	1
GARAN	Garanti Bankası	0,11	12,59	16,87	4,56	0,37	60	101,18	2
ISCTR	İş Bankası	0,10	11,41	16,99	5,57	0,62	57,6	99,88	4
SKBNK	Şekerbank	0,06	7,02	13,89	9,90	0,73	63,8	88,85	6
HALKB	T. Halk Bankası	0,06	6,31	14,56	3,76	0,38	63,7	86,47	7
VAKBN	Vakıflar Bankası	0,06	6,65	16,05	3,96	0,39	59,8	90,67	5
YKBNK	Yapı ve Kredi Bank.	0,09	10,34	17,25	6,39	0,37	58,7	100,37	3

Tablo-3 incelendiğinde $CA \geq 4\%$ olarak belirlenen ana sermayenin toplam varlıklara olan değerinin, analize dâhil edilen bütün bankalar için uygun sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir. Özsermayenin toplam varlıklara olan oranını gösteren EA'nın $\%2$ 'nin üzerinde olması istenen bir durumdur. Analiz sonuçlarına göre EA değeri tüm mevduat bankaları için kabul edilebilir aralıkta oluşmuştur. Bankaların sermaye yeterlilik oranı göstergesi olan CAR değerinin ise $40\% \geq CAR \geq 8\%$ olması istenen bir durumdur. Bu koşul göz önüne alındığında analize dâhil edilen mevduat bankalarının sermaye yeterlilik düzeylerinin istenilen aralıkta olduğu görülmektedir. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranını gösteren NPL değerinin $\%15$ in altında olması koşulunun tüm mevduat bankaları için sağlandığı görülmektedir. Bankaların giderinin gelirlerine oranını veren CIR değerinin ise $\%40$ 'ın altında olması istenirken İş bankası ve Şekerbank'ın bu sınırın üstünde olduğu yani istenilen değer aralığında olmadığı gözlemlenmiştir. Banka kredilerinin toplam varlıklara oranını gösteren LA değerinin $LA \leq 65\%$ düzeyinde olması istenen bir durumdur. Analiz sonuçlarına göre tüm mevduat bankalarının LA değerleri incelendiğinde $\%65$ 'in altında olduğu analiz sonuçlarında gözlemlenmiştir. Bu çalışmada bankalarda finansal sağlamlığın göstergesi olarak kullanılan S-Skor değerleri incelendiğinde ise, $S-Skor \geq 70$ ise finansal açıdan sağlam, $70 \geq S-Skor \geq 50$ aralığında ise yorum yapılamaz ve $50 \geq S-Skor$ olması halinde finansal açıdan sağlam olmadığı koşulları altında

değerlendirdiğimizde 2020 yılı için analize dahil edilen mevduat bankalarının tümünün S-Skor değerlerinin 70'in üzerinde olduğu görülmektedir. 2020 yılı finansal sağlık sıralamasına baktığımızda ise en yüksek finansal sağlık derecesine sahip mevduat bankasının 2019 yılında olduğu gibi Akbank, en düşük finansal sağlık derecesine sahip mevduat bankasının T. Halk Bankası olduğu görülmektedir.

Tablo-4 Covid-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrası S-Skor Değerleri

KOD	İSİM	S-SKOR-2019	S-SKOR-2020	Değerlendirme
AKBNK	Akbank	112,83	114,99	Artmış
GARAN	Garanti Bankası	107,33	101,18	Azalmış
ISCTR	İş Bankası	100,06	99,88	Azalmış
SKBNK	Şekerbank	85,51	88,85	Artmış
HALKB	T. Halk Bankası	85,62	86,47	Artmış
VAKBN	Vakıflar Bankası	96,40	90,67	Azalmış
YKBNK	Yapı ve Kredi Bank.	99,24	100,37	Artmış

BIST 100 endeksinde işlem gören mevduat bankalarının Türkiye'de Covid-19 ilk vakasının öncesinde bir yıllık ve ilk vaka sonrası bir yıllık dönemi kapsayan S-Skor analizleri sonucunda, mevduat bankalarının finansal sağlamlığa ilişkin sonuçları Tablo-4' te verilmiştir. Tablo-4 incelendiğinde Türkiye'de Covid-19 pandemisi görüldükten sonra Akbank, Şekerbank, Türkiye Halk Bankası ve Yapı ve Kredi bankalarının pandemiden önceki döneme oranla finansal sağlamlığının arttığını; Garanti Bankası, Türkiye İş Bankası ve Vakıfbank bankalarının finansal sağlık düzeyinin pandemi öncesi döneme göre azaldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Bu çalışma, Türk Mevduat Bankalarının Covid-19 pandemisi görüldüğü andan şu ana kadar geçen sürede finansal açıdan başarısızlık yaşayıp yaşamadığı, diğer bir ifadeyle finansal sağlamlılığında ne gibi bir değişiklik olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Finansal sağlamlılığın belirlenmesi amacıyla Bankometer (S-Skor) yöntemi kullanılmış ve BIST 100 de işlem gören 7 mevduat bankası 2019-2020 yılları için analiz edilmiştir.

Bankometer metodu uygulaması sonucunda, 2019 ve 2020 yılları için bankaların giderlerinin gelirlere oranında %40 'ın altında olması gereken

değerin 2019 yılında İş bankası, Şekerbank, Türkiye Halk Bankası ve T. Vakıflar Bankası; 2020 yılında ise İş bankası ve Şekerbank'ın bu sınırın üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumda istenilen sınırın üzerinde olan bankaların giderlerinin gelirlerinden olması gerekenden çok daha fazla olduğu söylenebilir. 2019 yılında ise T. Halk bankası ve T. Vakıflar Bankasının, Kredilerin Toplam Varlıklara Oranının istenilen sınırların üzerinde olduğu 2020 yılında ise bu bankaların Kredilerin Toplam Varlıklara Oranının olması gereken sınır aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun 2020 yılının birinci çeyreğinin sonunda başlayan Covid-19 pandemisinin etkisiyle kredilerin geri ödenmeme riskinin artmasını göz önünde bulundurarak bu bankaların kredi vermede çekingen davranması şeklinde yorumlanabilir. 2019 yılı S-Skor sıralamasına bakıldığında ise borç ödeme gücü ve finansal sağlamlılığı en yüksek mevduat bankasının Akbank olduğu en düşük borç ödeme gücü ve finansal sağlamlılığa sahip bankanın ise Şekerbank olduğu görülmüştür. 2020 yılı için ise finansal sağlamlılığı en yüksek mevduat bankası yine Akbank olduğu görülürken en düşük borç ödeme gücü ve finansal sağlamlılığa sahip bankanın ise T. Halk Bankası olduğu görülmüştür. Covid-19 pandemi öncesi ve sonrası S-Skor değerleri sonucunda ise Akbank, Şekerbank, Türkiye Halk Bankası ve Yapı ve Kredi bankalarının pandemiden önceki döneme oranla finansal sağlamlılığının arttığı; Garanti Bankası, Türkiye İş Bankası ve T. Vakıflar Bankasının finansal sağlamlılık düzeyinin pandemi öncesi döneme göre azaldığını söylemek mümkündür.

Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde, pandemi öncesi ve sonrası dönem için Türk Mevduat Bankalarının finansal sağlamlılık düzeyinin istenilen sınırlar içerisinde olduğu, analize dahil edilen bankaların finansal sağlamlılığını ve borç ödeme gücünü kaybetmeden yaşanan küresel krizin (Covid-19 Pandemisi) Türk bankacılık sektöründe iyi yönetildiğini söyleye biliriz.

Çalışma kapsadığı dönem itibariyle sınırlı veriye sahip olması ve hala Covid-19 pandemisinin devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda, pandemi etkilerinin daha net görülmesi için sürecin bitmesiyle tekrarlanabilir bir çalışma niteliğindedir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan metodun bankacılık sektörü risklerini belirleyici oranlar kullanması nedeniyle kısa dönemde bile etki gözlenmesi açısından ve daha sonra yapılacak çalışmalara fikir vermesi yönüyle de önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın Aksoy, Emine Ebru, ve İlkut Elif Kandil Göker. 2018. "Bankacılık Sektöründe Finansal Risklerin Z-Skor ve Bankometer Metodları ile Tespiti, Bi'st'te İşlem Gören Ticari Bankalar Üzerine Bir Araştırma". *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* 20(2):418-38. doi: 10.31460/mbdd.377424.
- Altay, N. Oğuzhan, Okan Altunakar, Aydanur Gacaner Atış, Sertaç Çakı, Mustafa Çayır, Emir Çetinkaya, Erhan Demireli, Dilek Demirhan, Gökçehan Demirhan, Deniz Erer, Elif Erer, Ece D.Erol, Altan Gökçe, İsmet Güneş, C. Coşku. Küçüközmen, Mert Ural, ve Mehmet Vurucu. 2016. *Bankacılığın El Kitabı*. editör N. O. Altay, C. C. Küçüközmen, M. Ural, ve E. Demireli. Ankara: Bankacılık Akademisi.
- Altman, Edward I. 1968. "Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy". *The Journal of Finance* 23(4):589-609.
- Arabacı, Havva, ve Duygu Yücel. 2020. "Covid-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkisi". *Social Sciences Research Journal* 9(3):196-208.
- Barua, Suborna. 2020. "Understanding Coronanomics: The Economic Implications of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic". *SSRN Electronic Journal* (April):1-44. doi: 10.2139/ssrn.3566477.
- Bayar, Münevver, ve Nuran Varışlı. 2020. "Covid-19 Pandemisinin Türkiye ' De Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi : 2013- 2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21(3):85-99.
- Bekeç, İsmail, Eda Köse, ve Esra Aksoy. 2020. "Covid-19'un Türkiye'de Bankalar Üzerindeki Ekonomik Etkisine Dair Bir Tahmin". *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi Özel Sayı(5):185-205*. doi: 10.30784/epfad.806961.
- Borri, Nicola, ve Giorgio di Giorgio. 2021. "Systemic risk and the Covid challenge in the european banking sector". *Journal of Banking and Finance* 106073. doi: 10.1016/j.jbankfin.2021.106073.
- Durmuş, Savaş, ve Dilek Şahin. 2019. "Türkiye'de Enflasyon, Döviz Kuru ve Tüketici Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisi Analizi". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 23:95-112. doi: 10.18092/ulikidince.475576.
- Eroğlu, Erdal. 2020. "Covid-19'un Ekonomik Etkisinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi". *International Journal of Public Finance* 5(2):211-36. doi: 10.30927/ijpf.803572.
- Ersoy, Hicabi, Ali Osman Gürbüz, ve Mefule Fındıkçı Erdoğan. 2020. "Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* 19(37):146-73.
- Hasan, İftekhar, Panagiotis N. Politsidis, ve Zenu Sharma. 2021. "Global syndicated lending during the COVID-19 pandemic". *Journal of Banking & Finance* 106121. doi: 10.1016/j.jbankfin.2021.106121.
- Ibicioğlu, Mustafa, ve Mehmet Baha Karan. 2009. "Türkiye'de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi". *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar* 3(2):11-30.
- Işık, Ayşe, ve Nalan Akdoğan. 2021. "Covid-19'un türk bankacılık sektöründeki mevduat bankalarına etkileri". 2021(63):111-38.

- Li, Lei, Philip E. Strahan, ve Song Zhang. 2020. "Banks as lenders of first resort: Evidence from the COVID-19 crisis". *Review of Corporate Finance Studies* 9(3):472–500. doi: 10.1093/rcfs/cfaa009.
- Rahman, Zahidur. 2017. "Financial Soundness Evaluation of Selected Commercial Banks in Bangladesh: An Application of Bankometer Model". *Journal of Finance and Marketing* 8(2):63–70.
- Shar, Amir Hussain, Muneer ali Shah, ve Hajan Jamali. 2010. "Performance Evaluation of Banking Sector in Pakistan: An Application of Bankometer". *International Journal of Business and Management* 5(9):81–86. doi: 10.5539/ijbm.v5n9p81.
- Ünal, Sema Zeyni, ve Metin Ocak. 2020. "Türkiye ' de 2003 - 2018 Yılları Arasında Tüketici Kredi Hacmini Etkileyen Faktörler Üzerine". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 7(12):3–18.
- www.aa.com.tr. 2020. "Cumhurbaşkanı Erdoğan Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketini Açıkladı". Erişim Tarihi: 05 Nisan 2021 (<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/cumhurbaşkanı-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-paketini-acikladi/1770929>).
- www.bddk.org.tr. 2020. "Mevzuat". Erişim Tarihi: 04 Nisan 2021 (https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0962.pdf).
- www.bddk.org.tr. 2021a. "Aylık Bülten". Erişim Tarihi: 07 Nisan 2021 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık>).
- www.bddk.org.tr. 2021b. "Duyurular". Erişim Tarihi: 05 Nisan 2021 (<https://www.bddk.org.tr/Duyurular-Kategori/Basin-Aciklamasi/1>).
- www.saglik.gov.tr. 2020. "Pandemi". Erişim Tarihi: 05 Nisan 2021 (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin,DSÖ>) tarafından pandemi ilan edilmiştir).
- www.saglik.gov.tr. 2021. "COVID-19 Bilgilendirme Platformu". Erişim Tarihi: 04 Nisan 2021 (<https://covid19.saglik.gov.tr/>).
- www.tbb.org.tr. 2020. "Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri/2020 Eylül". Erişim Tarihi: 14 Nisan 2021 (<https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/eylul-2020---tuketici-kredileri-ve-konut-kredileri-/3907>).
- www.tcmb.gov.tr. 2021. "Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler". Erişim Tarihi: 04 Nisan 2021 (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus>).
- www.who.int. 2021. "WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard Overview Data Table". Tarihinde 20 Nisan 2021 (<https://covid19.who.int/>).

TÜRKİYE’DE COVID-19 HASTA VAKA SAYISI, VIX ENDEKSİ, DOLAR ENDEKSİ İLE SEÇİLMİŞ BIST SEKTÖR ENDEKSLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ARDL MODELİ

THE RELATIONSHIP AMONG THE NUMBER OF
COVID-19 PATIENTS, VIX INDEX, THE DOLLAR
INDEX AND SELECTED BIST SECTORS INDICES IN
TURKEY: ARDL MODEL

Mehmet UÇAR

*Öğr. Gör. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Finans-
Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Nevşehir, Türkiye, mehmet.ucar@nevsehir.edu.tr*

Melek KIDEMLİ

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi, Nevşehir, Türkiye, melekkidemli@gmail.com*

ÖZET

İlk olarak Aralık 2019 da Çin’in Wuhan bölgesinde görülen ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsü nedeniyle ülkemizde de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir. Küreselleşmeyle birlikte birbirine bağlı ekonomilerin pandemiden etkilenmesi tedarik zinciri ve üretim gibi konularda önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan dünya borsaları ve Borsa İstanbul’daki bazı sektörler olumsuz bazı sektörler de olumlu biçimde etkilenmiştir. Finans piyasalarının aktörlerinin Covid-19 pandeminin ilk ortaya çıktığı belirsizlik döneminde yaşadıkları olumsuz etkiler, alınan ekonomik tedbir ve önlemler sayesinde azalmış ve piyasaların toparlanma sürecine girdiği görülmüştür. OECD Ekonomik Görünüm raporunda aşılamayla birlikte pek çok faaliyette toparlanmanın başladığını belirtilmiştir. Bu sebeple çalışmada, Türkiye’de ilk Covid-19 aşı uygulamasının yapıldığı 13 Ocak 2021 tarihi baz alınarak aşılamanın başlangıcından sonraki dönemi değerlendirmek

amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elektrik, kimya, tekstil ve yiyecek sektörleri özelinde borsa endeksleri ile Covid-19'a bağlı günlük vaka sayısı, VIX endeksi ve dolar endeksi arasındaki ilişki ARDL Analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın analizinde, 14 Ocak 2021-31 Mart 2021 tarihleri arasında Borsa İstanbul'da işlemlerin yapıldığı günlerdeki veriler kullanılmış ve analiz için dört ayrı model kurulmuş, bağımlı değişken olarak BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeksleri, bağımsız değişken olarak ise Covid-19 vaka sayısı, VIX endeksi ve dolar endeksi analize eklenmiştir. Yapılan analiz sonucunda aşılama çalışmalarıyla beraber uzun dönemde BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeks değişkenlerinin Covid-19 hasta sayısı artışından ve VIX endeks değerinin yükselişinden istatistiki olarak negatif yönlü etkilendiği diğer bir ifade ile ters yönlü hareket ettikleri tespit edilmiş, ayrıca bu sonuçla birlikte analizde BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeks değişkenleri ile dolar endeksi arasında istatistiki olarak pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelime: Borsa Endeksi, Covid-19, VIX Endeksi, ARDL Analizi

ABSTRACT

Due to the Covid-19 virus, which was first seen in the Wuhan region of China in December 2019 and affected the whole world in a short time, the pandemic was declared by the World Health Organization on March 11, 2020, when the first case was also seen in our country. With globalization, the interconnected economies affected from the pandemic has led to important consequences on issues such as supply chain and production. From these results, some sectors in the world stock markets and Borsa Istanbul were negatively affected and some sectors were positively affected. Thanks to the economic measures taken, the negative effects experienced by the actors of the financial markets during the period of uncertainty when the Covid-19 pandemic first appeared, decreased, and it was observed that the markets entered a recovery process. In the OECD Economic Outlook report, it was stated that the recovery in many activities started along with the vaccination. Therefore, in this study, the date of January 13, 2021 in which the first Covid-19 vaccination began, was taken as a basis and it is aimed to evaluate the period after the vaccination. For this purpose, the relationship among the stock market indexes in the electricity, chemistry, textile and food sectors in particular, the VIX index and the dollar index and the daily number of cases related to Covid-19, was examined using ARDL Analysis. In the analysis of the study, the data of the days of the transactions in Borsa Istanbul between January 14,

2021 and March 31, 2021 were used and four different models were established for analysis. BISTelectric, BISTchemistry, BISTtextile and BISTfood indexes as dependent variables, and the number of Covid-19 cases, VIX index and dollar index as independent variables, have been added to the analysis. As a result of the analysis, it was determined that in the long term, BISTelectric, BISTchemistry, BISTtextile and BISTfood index variables were statistically negatively affected by the increase in the number of Covid-19 patients and the increase in VIX index value, in other words, they moved in the opposite direction with this result. It has been determined that there is a statistically positive correlation between the index variables of BISTchemistry, BISTtextiles and BISTfood and the dollar index.

Anahtar Kelime: Stock Market Index, Covid-19, VIX Index, ARDL Analysis

GİRİŞ

Yeni Koronavirüs (Covid-19), ilk olarak Çin'in Wuhan Eyaleti'nde 2019 Aralık ayının sonlarında görülen ve 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüsdür. Covid-19 virüsü kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ülkemizde de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüş ve aynı tarihte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Covid-19 virüsü ortaya çıktığı ilk günden 30 Mart 2021'e kadar dünya genelinde yaklaşık 127.762.641 vakaya sayısına ulaşmış ve 2.804.346 insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (www.who.int/ 2021). Türkiye'de ise ilk vakanın görüldüğü tarihten 31 Mart 2021'e kadar Covid-19 virüsü kaynaklı 4.054.349 vaka tespit edilmiş ve 31.537 insanımız hayatını kaybetmiştir (www.saglik.gov.tr 2021).

Dünya tarihi boyunca pek çok pandemi yaşanmış ve toplumlar bunlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu pandemi sebepli krizler, dünyada sağlık, ekonomi ve hatta ulusal güvenlik üzerinde önemli olumsuz etkilere neden olmuştur (Qiu vd. 2017). Dünya üzerinde son yüz yılda meydana gelen ve çok sayıda insanın ölmesinin yanı sıra ekonomi, sağlık, ticaret gibi ülkelerin makroekonomik dengelerini sarsan pandemilere bakıldığında; 1918-1919 yılları arasında "İspanyol Gribi" yaklaşık 40-50 milyon, 1957-1958 yılları arasında görülen "Asya Gribi" yaklaşık 1 milyon, 1968-1970 yılları arasında görülen "Hong Kong Gribi" 1 milyon, 1981 yılından günümüze kadar süren "HIV/AIDS" 25-35 milyon insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde 2002-2003 yılları arasında görülen ve bir koronavirüs çeşidi olan, Covid-19 gibi hayvanlardan (yarasa, misk kedisi) insanlara bulaşan "SARS" 770 bin, 2009-2010 yıllarında görülen "Domuz Gribi" 200 bin, 2014-2016 yılları arasında görülen "EBOLA" 11 bin, 2015 yılından günümüze kadar

süren “MERS” yine hayvanlardan insanlara bulaşarak yaklaşık 850 bin kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (LePan 2020). Küreselleşme ile birlikte birbirine bağlı üretim ve tedarik zinciri ağı Çin’in Wuhan kentinde meydana gelen bu virüsün tüm dünyaya daha hızla yayılım göstermesine neden olmuştur. Ülkeler hızlı kararlar almış ve gerek ülkelerarası gerek şehirlerarası sınırları kapatarak ulaşım olanaklarını kısıtlamış olsalar da virüsün yayılım hızını engelleyememişlerdir (Eroğlu 2020). Son yüz yılda yaşanan pandemilerle karşılaştığımızda Covid-19 vaka ve ölüm sayısı her gün artmakla birlikte 31 Mart 2021 itibariyle yaklaşık 3 milyona yakın insanın ölümüne sebep olarak “İspanyol Gribi” ve “HIV/AIDS” virüslerinin ardından 3. Sıraya yerleşmiştir.

Covid-19 pandemisi ekonomik ve sosyal açıdan dünya ekonomisi ve sosyal hayatta önemli aksamalara sebep olmuştur. Çin’in küresel bağlamda tedarik zinciri, seyahat ve üretim pazarlarında aldığı önemli rol nedeniyle meydana gelen üretim ve seyahat kısıtlamaları tüm dünya ekonomisinde bu aksamların sebebi olarak gösterilebilir (OECD 2020).

Koronavirüsün Türkiye’de ilk görüldüğü tarihten itibaren önemli ekonomik ve sosyal sınırlama ile teşvik kararları alınmıştır. 2020 yılı ilk çeyreğinde Covid-19 pandemisi iktisadi açıdan belirsizlikleri artırmış ve küresel iktisadi faaliyetlerin dünya genelinde önemli ölçüde daralmasına sebep olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki merkez bankaları ve mali otoriteler küresel finansal istikrarın sağlanması ve sürdürülmesine katkı sağlayan hızlı ve etkili tedbirler uygulamaya koymuşlardır (TCMB 2020).

Covid-19 pandemisinden hem dünya borsalarındaki hem de Borsa İstanbul’daki sektör endekslerinin çoğu olumsuz etkilenmiş. Tüm küresel borsalarda üretim, ticaret, ulaştırma ve turizm sektörlerinde sert düşüşler yaşanmıştır (Bayar ve Varışlı 2020; Özdemir 2020). Fakat bu durumdan olumlu etkilenen sektörlerde mevcuttur.

Çalışmada Türkiye’de aşılamanın başladığı 13 Ocak 2021 tarihi sonrasındaki süreçte 14 Ocak 2021-30 Mart 2021 tarih aralığındaki günlük veriler ele alınarak, bazı BIST sektör endeksleri ile Covid-19 günlük hasta vaka sayısı, VIX endeksi, dolar endeksi arasındaki ilişkiyi ARDL Analizi yardımıyla araştırılmıştır. OECD Mart 2021 Ekonomik Görünümü Ara Raporu’nda aşılama ile birlikte küresel bazda pek çok faaliyetin toparlanmaya başladığı ve aşılamanın yaygınlaştırılması gerektiği ve etkili aşılama uygulamasının kritik öneme sahip olduğu belirtilmiştir (OECD 2021). Literatürde yer alan çalışmalar genelde analiz için Covid-19 aşılama uygulamasından önceki süreci incelemişler ve borsa sektör endekslerinin negatif etkilendiği sonucuna

ulaşmışlardır. Bu çalışmada ise aşı uygulamasından sonraki süreçte borsa sektör endeksleri incelenerek mevcut literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Türkiye’de Pandemi Sürecinde Finansal Piyasalara Yönelik Alınan Tedbir ve Düzenlemeler

Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü günden itibaren Covid-19 pandemisi küresel büyüme beklentisini zayıflatmış ve firma ile hanehalkı nakit akışlarını bozulmuştur. Bu sebeple yerel ve küresel piyasalarda likidite sıkışıklığı yaşanmış ve birçok ülke tarafından iktisadi faaliyet ile makroekonomik istikrarı destekleyen tedbirler alınmıştır (TCMB 2020). Bu tedbirler kapsamında çeşitli düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından finansal piyasaların istikrarı için alınan tedbir ve düzenlemeler 4 ana başlık altında özetlenmiştir. Bunlar;

- Bankalara Türk lirası ile yabancı para likidite yönetiminde geniş hareket alanı sağlanması,
- Reel sektöre kredi akışının sürekliliği sağlanması ve ihracatçı firmaların desteklenmesi,
- Reeskont kredi düzenlemeleriyle birlikte ihracatçı firmaların nakit akışının desteklenmesi,
- Devlet İç Borçlanma Senedi piyasası likiditesini destekleyerek parasal aktarım mekanizmasının güçlendirilmesidir (TCMB 2020).

Bu destek ve düzenlemeler sonrasında finansal piyasalarda bir toparlanma sürecine girildiği görülmüştür (Ersoy, Gürbüz, ve Fındıkçı Erdoğan 2020) Aşı çalışmaları ile birlikte bu toparlanmanın daha iyi olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de aşı çalışmaları 13 Ocak 2021 tarihinde sağlık bakanının aşılansıyla başlamıştır.

Literatür

Ekonomik buhran ve kriz dönemleri, akademik çalışmalar için içinde bulunulan durumun analizini yapmak amacıyla ilgi odağı olmuştur. Covid-19 pandemi sürecinin iktisadi etkilerini inceleyen literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde BIST sektör endekslerini ve sektörlerin finansal durumlarını Covid-19 pandemisi özelinde inceleyen çalışmalar özetlenmektedir.

(Atkenson 2020) ABD’de 12-18 aylık dönemde Covid-19’un etkilerini basit bir SIR modeli ile araştırmıştır. Çalışmada, toplam nüfus, aktif hasta ve iyileşen insan sayısındaki değişim incelenerek, sosyal mesafenin etkisi

vurgulanmıştır. Ayrıca Covid-19 virüsünün yayılımının devam etmesinin ekonomik altyapı ile işsizlik sorunu negatif anlamda artırdığı tespit edilmiştir.

(Morales ve Andreosso-O'callaghan 2020) Covid-19'un önde gelen borsa endeksleri üzerindeki etkisi araştırmışlardır. Bu borsa endeksleri; SSE, CAC40, DAX30, FTSEMIB, NIKKEI225, IBEX35, FTSE100, S&P500 ve NASDAQ'dır. Çalışmanın sonucunda, Covid-19'un özellikle Avrupa ülkelerinde yayılım göstermesiyle borsa endeksleri üzerindeki etkilerinin ve finansal belirsizliğin arttığı belirtilmiştir.

(Keleş 2020) Covid-19 vaka, ölüm ve BIST-30 endeksindeki payların Mart-Nisan 2020 dönemi için günlük verileri Olay Çalışması yöntemiyle analiz etmiştir. Pay piyasasının, 100. ve 1000. vaka ile 1000. ölüm'de Covid-19'a karşı sosyal önlem duyurularına anlamlı ve negatif tepki verdiği belirlenmiştir.

(Ozili ve Arun 2020) Kuzey Amerika, Afrika, Asya ve Avrupa borsalarına ait 23 Mart 2020-23 Nisan 2020 aralığındaki verileri incelemiştir. Çalışmanın sonucunda artan kısıtlamalar ve kapama kararları, para politikası kararları ve ulaşım-seyahate konulan kısıtlamaların ekonomik faaliyetleri ve borsa endekslerini ciddi şekilde olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

(Özdemir 2020) Covid-19 vaka ve ölüm sayıları ile BIST sektör endeksleri arasındaki ilişkinin tespitinde Hatemi-J asimetrik nedensellik testini kullanmıştır. Elde edilen sonuçlar; Covid-19 vaka sayısında görülen pozitif şoklar mali endekste negatif şoka neden olurken ölüm sayısı ile mali endeks arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Covid-19 pandemisinin Mali sektör endeks değerini düşürürken, Teknoloji sektör endeksini artırdığı görülmüştür.

(Onali 2020) Covid-19 ile ABD borsa getirileri ve oynaklıkları arasındaki ilişkiyi GARCH (1,1) modelini kullanarak, 8 Nisan 2019-9 Nisan 2020 dönemine ait verilerle incelemiştir. Çalışma sonucunda Covid-19 pandemisinden etkilenen ülkelerdeki (İspanya, Çin, İtalya, Birleşik Krallık, İran ve Fransa) vaka ve ölüm sayısındaki değişiklikler içerisinde sadece Çin'deki vaka sayısının ABD borsa getirilerini etkilediği sonucu elde edilmiştir. Var modelleri sonucuna göre; İtalya ve Fransa'daki vefat sayısı Dow Jones getirilerinin üzerinde olumsuz etki oluşturmaktayken; VIX üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Markov Switching modellerinin sonucuna göre ise; şubat ayı sonu itibarıyla VIX üzerindeki negatif etkisinin gücü üç kat arttığı belirtilmiştir.

(Yetgin 2020) Türkiye'de Covid-19 vakaları ve BIST-100 göstergeleri arasındaki ilişkiyi, Kolmogorov-Smirnov Normallik testi, Pearson Korelasyon Katsayı analizi, ANOVA ve Lineer Regresyon Analizi uygulayarak incelemiştir.

Covid-19 vaka sayısının BIST-100 göstergesi üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucu bulunmuştur.

(Tayar vd. 2020) Türkiye için Covid-19 aktif vaka sayısının ve BIST sektör endekslerinin günlük değişimleri arasındaki ilişkiyi Basit Lineer Regresyon tekniği ile araştırmıştır. Analizin bulgularına göre sınai, mali, elektrik, teknoloji ve ulaştırma sektör endeksleri üzerinde Covid-19 aktif vaka sayısının negatif yönlü güçlü etkisi vardır.

(Ghosh 2020) Avustralya turizm sektörü, önemli bir müşteri olan Çin pazarı ve Covid-19'daki karantina ekonomisi çerçevesinde analiz etmiştir. Turizm sektörüne, karantina ekonomisinin nasıl olumsuz etkisi olduğu 1996:1-2020:1 dönemine ait veriler ve ARDL yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, pandemilerin ağırlıklandığı iktisadi politika belirsizliğinden turist girişleri asimetrik olarak etkilenmektedir.

(Ünlü, Dur Tuğlu, ve Kabak 2020) Türkiye'de Covid-19 vaka tespitinin öncesi ve sonrasında sektör endekslerinin pandemiye tepkilerini 25 Ağustos 2019-20 Eylül 2020 dönemine ait haftalık veriler kullanılarak Yapay Değişkenli Ekonometrik Tahminler yöntemiyle incelemişlerdir. Finansallar sektör endeks hacmi ile Covid-19 vaka sayıları arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki gözlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, Covid-19'a dayalı dünya genelindeki hasta ve ölüm vakalarının finansallar sektör endeks hacmi üzerinde zayıf etkisi varken, Türkiye'deki hasta ve ölüm vaka sayılarının ise finansallar sektör endeks hacmi üzerinde güçlü etkisi olduğu belirtilmiştir.

(Çetin 2020) Hisse senetlerinin fiyat performans ölçüsünü temsilen BIST-100 endeksini, genel iktisadi faaliyetlerin düzeyi için ise PMI (Satın Alma Yöneticileri Endeksi) kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda sosyal mesafe ile sokağa çıkma kısıtlamalarının genel iktisadi faaliyetlerin düzeyini -0,708 oranında düşürdüğü tespit edilmiştir.

(Şeker 2020) BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) yer alan şirketlerin getirileri üzerindeki etkisini Olay Çalışması yöntemiyle incelemiştir. Covid-19 pandemisinde Türkiye'de ilk vakanın duyurulmasının BIST "XKURY" endeksinde yer alan şirketlerin yaklaşık olarak yarısını olumsuz olarak etkilediği tespit etmiş diğer yarısında ise anormal bir etki gözlemlenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

(Demir 2020) Covid-19'un BIST-100 şirketlerinin mali tabloları üzerindeki etkisi Oran Analizi metoduyla incelemiştir. Ve pandeminin imalat, enerji, toptan-perakende sektörlerinin likidite oranlarında pozitif etki, diğer sektörlerde ise negatif etki yarattığı belirtilmiştir. Mali yapı oranları bakımından, teknoloji, imalat, ulaştırma ve haberleşme sektörlerine ait oranların bir

önceki yıla oranla iyileştiği fakat varlık kullanım oranlarının toptan-perakende sektörü dışında hepsinde bozulduğu tespit edilmiştir.

(Hacıevliyagil ve Gümüş 2020) Covid-19'a bağlı vakaların en yüksek olduğu 10 ülke (İngiltere, İtalya, İspanya, Türkiye, Brezilya, Fransa, Almanya, Rusya, Çin, ABD) için, ölümler ve vakalar ile bu ülkelerin borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi, Maki Çoklu Kırılmalı Eş bütünleşme Testi ile analiz etmiştir. Bulgularda, ülkelerde farklılık göstermekle beraber, bu ülkelerin bazılarında Covid-19 vaka ve ölü sayılarının da ayrı ayrı etkili olduğu belirtilmiştir.

(Bayraktar 2020) BIST İmalat Sektörü hisse senetleri üzerinde Covid-19 pandemisinin etkisini incelemiştir. Dünya borsalarında görülen düşüşe paralel BIST'te de düşüş gerçekleştiği ve araştırmada pandeminin yarattığı belirsizlik ortamında özellikle duyuru tarihi etrafında fiyat oynaklığının yüksek olduğu ve BIST100 de işlem gören imalat sektörü hisse senetlerinin pandemiden önceki döneme göre daha fazla getiri sağladığını gözlemlemiştir.

(Saka Ilgın ve Sarı 2020) Covid-19' a bağlı vakaların ve vefatların en yüksek olduğu ilk 5 ülke grubu ile Türkiye'de toplam günlük vakalar ve vefatlar ile ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki ilişki, 18.02.2020-30.09.2020 dönemine ait veriler ile araştırmıştır. Yöntem olarak Toda-Yamamoto nedensellik analizinden yararlanmıştır. Analiz sonucunda, dünyada en çok günlük vaka ve vefatların görüldüğü ilk 5 ülke (Brezilya, Rusya, ABD, Hindistan, Kolombiya) ile Türkiye'deki Covid-19'a bağlı toplam vaka ve vefat sayılarından hisse senedi piyasalarına doğru nedensellik tespit edilmiştir.

(Soy Temur 2021) 2000 ve sonrasında yaşanan ve BIST üzerinde sert düşüşlere yol açan ulusal ve küresel finansal krizler 01/2000-12/2020 tarihleri arasındaki günlük endeks kapanış verileriyle Covid-19'un BIST-100 ve sektör endeksleri üzerindeki etkisi araştırılarak geçmişte yaşanan finansal krizlerle grafiksel bir karşılaştırma yapılmıştır. Covid-19 dolayısıyla finansal piyasalarda meydana gelen düşüşlerin diğer finansal krizlere kıyasla daha kısa sürdüğü ve toparlanmanın daha hızlı olduğu sonucu ile Covid-19'un endekslerin tamamında aynı etkiye sahip olmadığı, bazı endekslerde daha sert düşüşler yaşanmasına neden olurken bazılarında bu etkinin yaşanmadığı sonucuna da ulaşılmıştır.

(Yıldız Contuk 2021) Günlük doğrulanmış Covid-19 pozitif vaka sayıları ile BIST toplam işlem hacmi göstergeleri arasındaki ilişkiyi ARDL Sınır Testi yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda, Covid-19'un borsa işlem hacmi üzerinde kısa vadede istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü etkisi olduğu, uzun vadede ise istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

(Sönmezler 2021) BIST-30 hisse senetlerinin piyasa performansı üzerindeki etkilerini, 11 Mart 2020 sonrasındaki gelişmeler ve şirketlerin 2019

yılsonu hisse senetleri performanslarıyla karşılaştırması yapılarak, dönemsel sapmalar karışıklık matrisi ve lojistik regresyon yöntemleri ile incelemiştir. Ve piyasa performansı açısından 16 hisse yüzde 94,1 doğrulukla belirtilen dönemde kazanan grubunda, 8 hisse ise yüzde 61,5 doğrulukla kaybeden grubunda yer aldığını tespit etmiştir.

(Kartal, Kiliç Depren, ve Depren 2021) Covid-19'un ve finansal göstergelerin Doğu Asya ülkelerinin ana borsa endekslerine etkisini araştırmışlardır. Çalışmada Covid-19'a bağlı vaka ve ölüm sayıları, belirsizlik, oynaklık, döviz kurları ve hareketlilik göstergeleri, pandemi öncesi ve pandemi sonrası karşılaştırılarak, Quantile Regresyon yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda göre; borsa endekslerine göstergelerin önemli olumsuz etkileri olduğu belirlenmiştir.

(İslamoğlu, Yetgin, ve Kayhan 2021) Covid-19 pandemisinin, ülkemiz işletmeleri için önemli barometrelerinden olan döviz kurlarına (USD ve EURO) ve işletmelerin yatırım gördüğü BIST100'e etkilerini incelemiştir. Covid-19 günlük vaka sayısı ve iyileşen hasta sayısının Türkiye'deki işletmeler için hayati barometreler olan USD, EURO ve BIST-100'e anlamlı etkilerinin olduğunu tespit etmiştir.

Veri Seti ve Metodoloji

Türkiye'de 13 Ocak 2021 tarihinde ilk Covid-19 aşısı uygulaması başlamıştır. Çalışmada, ilk aşılardan sonraki dönemde BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeksleri ile Covid-19 hasta vaka sayısı, VIX endeksi ve dolar endeksi arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın analizinde, 14 Ocak 2021-31 Mart 2021 tarihleri arasında Borsa İstanbul'da işlemlerin yapıldığı günlerdeki veriler kullanılmıştır. Çalışmanın değişkenlerine ait bilgileri Tablo 1'de bulunmaktadır.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

Sembolü	Değişken Tanımı	Veri Kaynağı
BISTelektrik	BIST elektrik endeksi	investing.com
BISTkimya	BIST Kimyasal, Petrol, Plastik Endeksi	investing.com
BISTtekstil	BIST Tekstil, Deri Endeksi	investing.com
BISTyiyecek	BIST Yiyecek, İçecek Endeksi	investing.com
HVaka	Covid-19 hasta vaka sayısı	T.C. Sağlık Bakanlığı, Genel Koronavirüs Tablosu
VIX	VIX endeksi (Belirsizlik/Korku endeksi)	investing.com
DX	Dolar endeksi	investing.com

Analiz için dört ayrı model kurulmuştur. Bağımlı değişken olarak BIS-Telektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeksleri, bağımsız değişken olarak ise Covid-19 vaka sayısı, VIX (Belirsizlik) endeksi ve dolar endeksi analize eklenmiştir. Çalışmada kurulan modellerin değişkenlerine yönelik açıklayıcı bilgiler şu şekildedir:

BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeksleri: Borsa sektör endeksleri içerisinde seçilmiş olan bu endeksler çalışmamızda kurulan modellerin bağımlı değişkenleridir. Endeksler; fiyat, maliyet, satış, üretim faktörlerine ait verilerin derlenmesi yoluyla borsada işlem görmekte olan yatırım araçlarının belirli bir dönemdeki oransal değişimini ölçmeyi sağlayan göstergelerdir. Borsa endeksleri ise borsada işlem gören yatırım araçlarının fiyat ve getiri performanslarını ölçüp değerlendirilebilmesini sağlamaktadır. Bu performans ölçümleri, bütünsel ve sektörel bazda olmaktadır. Endekse dahil olan özel sektör kuruluşları, kurumsal sürdürülebilirliklerinin ve küresel anlamda performanslarının değerlendirilmesi için imkan bulmuş olmaktadır. Özetle endeksler sayesinde, hisse senetlerinin ve sektörlerin ekonomik performanslarının takibi yapılabilmektedir (Kıdemli 2018). Bu çalışmada da seçilmiş sektörlerin ekonomik performansının, Covid-19 aşısı uygulaması başladıktan sonra ele alınan bağımsız değişkenlerden nasıl etkilendiği araştırılmıştır.

Covid-19 hasta vaka sayısı: Türkiye’de Covid-19’un etkisini temsilen günlük Covid-19 virüsüne yakalanan hasta vaka sayıları analize bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Hasta vaka sayılarının veri aralığı olarak Türkiye’de ilk Covid-19 aşısının yapıldığı 13 Ocak tarihi sonrası ele alınmıştır. Covid-19 pandemisi ve BIST endeklerinin ilişkisine yönelik mevcut çalışmaların çoğunluğu aşısı uygulamasından öncesini ele almışlardır. Bu çalışmada farklı olarak aşılama geçilmiş olan dönemde Covid-19’un sektörler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu anlamda bu çalışmanın mevcut literatüre katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

VIX endeksi: Bu gösterge piyasa belirsizliğinin etkisini temsilen bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir. Finans piyasalarınca psikolojik faktör göstergesi olarak takip edilen ve sürekli yayınlanan Chicago Opsiyon Borsası Volatilite Endeksi (VIX); korku, belirsizlik, uluslararası volatilite göstergesi olarak görülmektedir (Jung 2016; Sadeghzadeh 2018). Bu endekse göre, yatırımcılar yatırım kararlarına yön verebilmektedirler. VIX endeks değerinin yükselmesi, piyasadaki volatilite beklentisinin yükseleceğini, düşmesi ise piyasadaki volatilite beklentisinin düşeceğini ifade eder (Sakarya ve Akkuş 2018). VIX endeks değerinin %30 üzerine yükselmesi, yatırımcıların risk

algısının arttığını ve gelecekle ilgili beklentilerinin kötüye gittiğini göstermektedir. Bu endeks değerinin %20'nin altına gerilemesi ise, yatırımcıların beklentilerinin iyiye gittiğini, piyasa belirsizliğinin ve risk algısının azaldığını ifade etmektedir.

Dolar endeksi: Döviz kurunu temsilen analize dahil edilmiştir. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler firmaların ihracat ve ithalat gelirlerini de etkilemektedir. Döviz kurundaki değişiklikler, firmaların ihracatının ve ithalatının yanında bilançoları üzerinde de etkilidirler. Bu değişken, iktisadi politikalar kapsamında karar alınırken dikkate alınması gereken önemli bir değişkendir. Özellikle de borsa endeksinin dolar kurundan etkilendiği bilinmektedir. Çünkü yabancı yatırımcılar tasarruflarını değerlendirirken dolar kurundan bir başka deyişle döviz kurundan etkilenmektedirler.

Çalışmanın analizinde değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla kurulmuş olan 4 model aşağıdaki ekonometrik denklemlerle tanımlanmıştır:

$$BISTelektrik_t = \beta_i + \beta_1 HVaka_t + \beta_2 VIX_t + \beta_4 DX_t + \mu_t (1)$$

$$BISTkimya_t = \alpha_i + \alpha_1 HVaka_t + \alpha_2 VIX_t + \alpha_4 DX_t + \mu_t (2)$$

$$BISTtekstil_t = \gamma_i + \gamma_1 HVaka_t + \gamma_2 VIX_t + \gamma_4 DX_t + \mu_t (3)$$

$$BISTyiyecek_t = \delta_i + \delta_1 HVaka_t + \delta_2 VIX_t + \delta_4 DX_t + \mu_t (4)$$

Modellerde yer alan t, zamanı; $\beta_i, \alpha_i, \gamma_i, \delta_i$ sabit katsayıyı; μ_t ise hata terimini ifade etmektedir. Çalışmada kurulan modellerde değişkenler logaritmik formda kullanılmış ve modellerin eş bütünleşme ve katsayı tahminlerinde ARDL yönteminden yararlanılmıştır.

(Pesaran, Shin, ve Smith 2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin analiz edilebilmesini sağlar. Bu yöntem, serilerin durağan olmama ve farklı seviyelerde durağan olmaları durumunda da uygulanabilmesi sebebiyle diğer eş bütünleşme testlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada kurulan modeller için ARDL model tahmin denklemleri şu şekilde oluşturulmuştur:

Model 1:

$$\Delta BISTelektrik_t$$

$$= \alpha + \sum_{i=1}^n \delta_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{3i} \Delta DX_{t-i} + \delta_4 BISTelektrik_{t-1} + \delta_5 HVaka_{t-1} + \delta_6 VIX_{t-1} + \delta_7 DX_{t-1} + \mu_i (5)$$

Model 2:

$$\Delta BISTkimya_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{3i} \Delta DX_{t-i} + \beta_4 BISTkimya_{t-1} + \beta_5 HVaka_{t-1} + \beta_6 VIX_{t-1} + \beta_7 DX_{t-1} + \mu_i \quad (6)$$

Model 3:

$$\Delta BISTtekstil_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \gamma_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=0}^n \gamma_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \gamma_{3i} \Delta DX_{t-i} + \gamma_4 BISTtekstil_{t-1} + \gamma_5 HVaka_{t-1} + \gamma_6 VIX_{t-1} + \gamma_7 DX_{t-1} + \mu_i \quad (7)$$

Model 4:

$$\Delta BISTyiyecek_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \vartheta_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=0}^n \vartheta_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \vartheta_{3i} \Delta DX_{t-i} + \vartheta_4 BISTkimya_{t-1} + \vartheta_5 HVaka_{t-1} + \vartheta_6 VIX_{t-1} + \vartheta_7 DX_{t-1} + \mu_i \quad (8)$$

Modellerde Δ , bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeleri arasındaki farkı göstermektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerde olan gecikmeler arasındaki farklar kısa dönem dinamikleri vermektedir. Bu dinamikler ise bağımlı değişkende oluşabilecek değişimleri göstermektedir. Uzun dönem dinamikleri ise, gecikme değerlerinin katsayılarının bağımlı değişkenin kat-sayısına oranı alınarak elde edilir (Süslü ve Bekmez 2010).

ARDL yönteminin uygulanabilmesi için öncelikle F istatistik değerinin hesaplanması gerekmektedir. Eş bütünleşme (uzun dönemli) ilişkisinin doğrulanması için F istatistik değerinin üst sınırından büyük olması gerekir. F istatistik değeri, alt sınır değerinin altında bir değere sahipse eş bütünleşme olmadığı ve alt sınır değer ile üst sınır değeri arasında ise eş bütünleşme ilişkisinin varlığına dair yeterli kanıt olmadığı kabul edilir. Eş bütünleşme olduğu sonucuna ulaşıldığı durumda sonraki aşamaya geçilir ve kısa dönem dinamiklerinin elde edilmesi için Hata Düzeltme Modeli kurulur. Bu çalışma için hata düzeltme modeli denklemleri şu şekilde tanımlanmaktadır:

Model 1:

$$\Delta BISTelektrik_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \delta_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=1}^n \delta_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=1}^n \delta_{3i} \Delta DX_{t-i} + \delta_{4i} ECT_{t-1} + \varepsilon_i \quad (9)$$

Model 2:

$$\Delta BISTkimya_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{3i} \Delta DX_{t-i} + \beta_{4i} ECT_{t-1} + \varepsilon_i(10)$$

Model 3:

$$\Delta BISTtekstil_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \gamma_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=0}^n \gamma_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \gamma_{3i} \Delta DX_{t-i} + \gamma_{4i} ECT_{t-1} + \varepsilon_i(11)$$

Model 4:

$$\Delta BISTyiyecek_t = \alpha + \sum_{i=1}^n \vartheta_{1i} \Delta HVaka_{t-i} + \sum_{i=0}^n \vartheta_{2i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \vartheta_{3i} \Delta DX_{t-i} + \vartheta_{4i} ECT_{t-1} + \varepsilon_i(12)$$

Denklemlerde ECT terimi ile ifade edilen değişken hata düzeltme terimidir. ECT teriminin katsayısı, 0 ile 1 aralığında ise uzun dönemli denge değerine yaklaşma olduğu; -1 ile -2 aralığında ise hata düzeltme sürecinin uzun dönem değeri etrafında azalan dalgalanma göstererek dengeye ulaştığı kabul edilir. ECT teriminin katsayısının pozitif veya -2'den küçük olması durumunda ise dengeden uzaklaştığı kabul edilmektedir (Sevüktekin ve Çınar 2014). Hata düzeltme sürecinde, ECT değişkeninin işaretinin negatif ve değerlerinin ise 0 ile 1 aralığında olması, kısa dönemde oluşan dengesizliğin uzun dönemde düzeleceğini gösterir (Kıdemli 2018).

Bulgular

Ekonometrik modellerde kullanılan değişkenlere durağanlık sınaması yapılması modelin analiz sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü analiz edilen serilerin durağan olup olmama durumunda sahte regresyon söz konusu olabilmektedir. Serilerin durağan olduğu durumda ise, meydana gelen bir şokun etkisinin kalıcı etkisi söz konusu değildir (Gujarati 2016). Bu sebeple, analiz sonuçlarının daha güvenilir olması için serilere birim kök testi yapılması gereklidir. Bu çalışmada zaman serilerinin durağanlık sınaması için ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller -Augmented Dickey Fuller)

Birim kök testinden yararlanılmıştır. Tablo 2’de değişkenlere ait birim kök testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. ADF Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF, Düzey – I(0)		ADF, 1. Fark- I(1)		Sonuç
	Sabit (Olasılık)	Sabit & trend (Olasılık)	Sabit (Olasılık)	Sabit & trend (Olasılık)	
BISTelektrik	-2.346 (0.161)	-2.340 (0.405)	-6.852 (0.000)	-6.890 (0.000)	I(1)
BISTkimya	-1.809 (0.372)	-2.012 (0.581)	-7.404 (0.000)	-7.379 (0.000)	I(1)
BISTtekstil	-2.508 (0.119)	-2.261 (0.447)	-6.669 (0.000)	-6.795 (0.000)	I(1)
BISTyiyecek	-1.510 (0.521)	-2.807 (0.201)	-7.331 (0.000)	-7.307 (0.000)	I(1)
HVaka	2.538 (1.000)	-0.330 (0.987)	-4.621 (0.000)	-7.273 (0.000)	I(1)
VIX	-8.168 (0.0001)	-8.148 (0.0001)	-	-	I(0)
DX	-0.287 (0.919)	-1.780 (0.700)	-7.428 (0.000)	-7.477 (0.000)	I(1)
Anlamlılık Düzeyleri	-3.555	-4.133	-3.557	-4.137	
	-2.915	-3.493	-2.916	-3.495	
	-2.595	-3.175	-2.596	-3.176	

Tablo 2’de Yer alan sonuçlara göre, değişkenlerden VIX serisi düzeyde durağanken, diğer değişkenler birinci dereceden farkları alındığında durağan hale gelmektedirler. Birim kök testi sonuçlarının farklı yapıda durağan olmaları sebebiyle ve ARDL yönteminin serilerin I(0) ve I(1) yapıda olduğuna bakılmaksızın uygulanabiliyor olması sebebiyle çalışmada eş bütünleşme ve katsayı tahminlerinde ARDL yöntemi kullanılmıştır.

Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan ARDL Sınır (Bound) Test sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Sınır (Bound) Testi Sonuçları

Modeller	F-İstatistiği	Kritik Değerler						k terimi
		%1		%5		%10		
		Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	
Model 1	4.783	3.65	4.66	2.79	3.67	2.37	3.20	3
Model 2	13.717	3.65	4.66	2.79	3.67	2.37	3.20	3
Model 3	4.833	3.65	4.66	2.79	3.67	2.37	3.20	3
Model 4	11.397	3.65	4.66	2.79	3.67	2.37	3.20	3

Not: Kritik değerler (Pesaran vd. 2001)’deki Tablo CI(V)’ten alınmıştır. k terimi, bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir.

ARDL Sınır (Bound) Testi sonucuna göre, modeller için hesaplanan F istatistik değerlerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinin üst sınırından büyük olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuca göre, eş bütünleşme ilişkisinin varlığı doğrulanmıştır.

Kurulan modellerin için eş bütünleşme ilişkisinin tespitinin ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler ARDL Yaklaşımıyla incelenmiştir. Tablo 4'te modellere ait ARDL uzun dönem katsayı ve istatistiki anlamlılık sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. ARDL Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Model 1				
Bağımlı değişken: BISTelektrik				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
HVaka	-0.251	0.056	-4.478	0.000
VIX	-0.187	0.071	-2.627	0.011
DX	2.846	1.238	2.299	0.025
C	-2.610	2.295	-1.137	0.261
Model 2				
Bağımlı değişken: BISTkimya				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
HVaka	-1.062	0.140	-7.537	0.001
VIX	-0.153	0.082	-1.856	0.070
DX	2.316	1.348	1.718	0.092
C	0.001	0.001	0.231	0.818
Model 3				
Bağımlı değişken: BISTtekstil				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
HVaka	-0.291	0.119	-2.448	0.018
VIX	-0.514	0.180	-2.846	0.006
DX	1.768	1.0211	1.732	0.090
C	-2.343	6.387	-0.366	0.715

Model 4				
Bağımlı değişken: BISTyiyecek				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
HVaka	-0.113	0.050	-2.249	0.029
VIX	-0.194	0.059	-3.291	0.002
DX	1.689	0.946	1.785	0.081
C	-0.001	0.001	-0.972	0.335

Tablo 4'te uzun dönem sonuçlarına göre BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeks değişkenleri üzerinde Covid-19 hasta vaka sayısı (HVaka) ve belirsizlik endeks (VIX) değişkenlerinin istatistiki olarak negatif yönlü etkileri varken dolar endeksinin (DX) istatistiki olarak pozitif yönlü etkisi vardır. Bu sonuç Covid-19 hasta vaka sayısı (HVaka) yüzde 1'lik artışın BISTelektrik endeksini yüzde 0.25; BISTkimya endeksini yüzde 1.06; BISTtekstil endeksini yüzde 0.29 ve BISTyiyecek endeksini ise yüzde 0.11 oranında azalttığını ifade eder. Belirsizlik endeks (VIX) değişkenindeki yüzde 1'lik artış ise BISTelektrik endeksinde yüzde 0.18; BISTkimya endeksinde yüzde 0.15; BISTtekstil endeksinde yüzde 0.51 ve BISTyiyecek endeksinde ise yüzde 0.19 değerinde düşüşe neden olmaktadır. Diğer bir açıklayıcı değişken olan dolar endeksi (DX) yüzde 1 artarken BISTelektrik endeksi yüzde 2.84; BISTkimya endeksi yüzde 2.31; BISTtekstil endeksi yüzde 1.76; BISTyiyecek endeksi yüzde 1.68 oranında artmaktadır.

Değişkenlerin kısa dönem dinamiklerini incelenmek için uygulanan ARDL Hata Düzeltme Mekanizmasının tahmin sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Model 1				
Bağımlı değişken: BISTelektrik				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
BISTelektrik (-1)	-0.469	0.103	-4.531	0.000
HVaka	-0.117	0.032	-3.619	0.001
VIX	-0.087	0.038	-2.252	0.028
DX	1.335	0.574	2.322	0.024
ECT (-1)	-1.224	1.035	-1.182	0.243

Model 2 Bağımlı değişken: BISTkimya				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
BISTkimya (-1)	-1.062	0.140	-7.537	0.000
HVaka	-0.039	0.070	-0.561	0.577
VIX (-1)	-0.163	0.086	-1.893	0.064
VIX (-1), 2)	-0.037	0.042	-0.878	0.384
DX (-1)	2.460	1.341	1.835	0.073
ECT (-1)	0.001	0.001	0.230	0.818
Model 3 Bağımlı değişken: BISTtekstil				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
BISTtekstil (-1) (-1))	0.257	0.114	2.247	0.030
DX	0.721	0.783	0.920	0.362
DX (-1)	1.768	0.768	2.301	0.026
ECT (-1)	-0.214	0.043	-4.987	0.000
Model 4 Bağımlı değişken: BISTyiyecek				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık (p) Değeri
BISTyiyecek (-1)	0.309	0.130	2.367	0.022
DX	0.796	0.594	1.339	0.187
VIX	-0.090	0.029	-3.085	0.003
VIX (-1)	0.089	0.028	3.119	0.003
ECT (-1)	-1.343	0.170	-7.884	0.000

Tablo 5'te kurulan modellere ait değişkenlerin %10, %5 ve %1 önem düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık durumları ve kısa dönemli ilişkileri görülebilmektedir. Hata düzeltme mekanizmasının işlemesi için ECT(-1) değişkeninin negatif işaretli ve değerinin ise 0 ile 1 aralığında olması gereklidir. Bu gerekliliği Model 1, Model 2 ve Model 4 sağlamamaktadırlar. Bu sonuç ele alınan dönemde bu modeller için hata düzeltme mekanizması işlemediğini göstermektedir. Model 3'te ise ECT(-1) değişkeninin işaretinin hem negatif hem de 0 ile 1 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç ise ele alınan dönemde ortaya çıkabilecek herhangi bir dengesizliğin bir sonraki dönemde düzeldiğini ifade etmektedir. Bu sonuca göre Model 3 için, kısa dönemde

BISTtekstil endeksi üzerinde BISTtekstil endeksinin bir dönem gecikmeli değeri istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkisi vardır. Ayrıca BISTtekstil endeksi ile dolar kurunun bir dönem gecikmeli değeri arasında da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir.

Çalışmada kurulan modellerin uygunluk ve kararlılık durumlarının belirlenebilmesi için ARDL sınır testinde tanısal testlerin uygulanması önemlidir. Modeller için uygulanan bazı tanısal testlerin sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Modeller İçin Uygulanan Tanısal Testlerin Sonuçları

Testler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
	F-istatistik/ Olasılık	F-istatistik/ Olasılık	F-istatistik/ Olasılık	F-istatistik/ Olasılık
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi	0.474/ 0.625	1.128/ 0.332	1.755/ 0.184	1.173/ 0.319
Heteroskedasticity Test	1.526/ 0.199	1.801/ 0.110	0.829/ 0.603	1.045/ 0.417
Ramsey Reset	1.479/ 0.229	1.590/ 0.119	0.128/ 0.721	1.980/ 0.166

Tanısal test sonuçlarında, modellerde Heteroskedasticity Testi ile değişen varyans ve Breusch-Godfrey LM Testi ile otokorelasyon sorunu olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca uygulanan Ramsey Reset test sonucunda kurulan modellerin istikrarlı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, modelleri kurmada hata olmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de ilk Covid-19 aşısının uygulandığı 13 Ocak 2021 tarihinden sonraki süreç için 14 Ocak 2021-31 Mart 2021 tarih aralığı dikkate alınarak, Covid-19 hasta vaka sayılarının, VIX endeksi ve dolar endeksinin, BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeksleri üzerindeki etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmada dört ayrı model kurularak, BIST sektör endeksleri ayrı ayrı bağımlı değişken olarak modellere dahil edilmiş ve modeller ARDL Analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada 14 Ocak 2021-31 Mart 2021 tarihleri arasında Borsa İstanbul’da işlem yapılan günlerdeki veriler kullanılmıştır.

Modelin ARDL Analizi sonuçlarında; uzun dönemde, BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeks değişkenlerinin Covid-19 hasta vaka sayısı artışından ve VIX endeks değerinin yükselişinden istatistiksel olarak

negatif yönlü etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu sonuçla birlikte analizde BISTelektrik, BISTkimya, BISTtekstil ve BISTyiyecek endeks değişkenleri ile dolar endeksi arasında istatistiki olarak pozitif yönlü ilişki olduğu da belirlenmiştir. Hata Düzeltme Modeli (ECM) sonuçlarında ise BISTelektrik, BISTkimya, BISTyiyecek endeksleri ile kurulan modellerin hata düzeltme terimlerinin istatistiki olarak anlamsız oldukları görülmüştür. BISTtekstil endeksi ile kurulan modelin hata düzeltme terimi ise istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır ve ele alınan dönemde meydana gelecek bir dengesizlik bir sonraki dönemde düzelecektir. Bu hata düzeltme model uygulaması sonucuna göre, BISTtekstil endeksi üzerinde BISTtekstil endeksinin ve dolar endeksinin bir dönem gecikmeli değerlerinin pozitif yönlü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye’de de COVID-19 virüsünün hızlı yayılım göstermesi sonucu, alınan önlem ve tedbirlerle ülkelerarası ve şehirlerarası giriş çıkışlar ile turistik faaliyetlerin kısıtlanması, eğitim öğretime ara verilmesi, insanların toplu halde bulunacakları ortamlara ilişkin yasakların gelmesi, sokağa çıkma yasaklarının uygulanması, karantina uygulamaları gibi çeşitli tedbirlerle pandeminin etkisinin azami düzeylere çekilmesine çalışılmıştır. Ancak alınan bu tedbirler Covid-19 aşısının uygulanmaya başlamasıyla yerini kontrolü bir serbestleşmeye bıraksa da vaka sayılarının tekrar yükselmesiyle birlikte tedbir ve önlemler tekrar uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulamalara rağmen pandeminin olumsuz etkilerinin önüne istenilen düzeyde geçilememiş ve ülkelerin ekonomik büyümeleri olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla yatırımcıların piyasa davranışları da bu süreçten etkilenmiştir. Aşı sonrasında da Covid-19 hasta vaka sayısındaki artışların, piyasalardaki belirsizlik ve tedirginliklerin, dolar kurundaki dalgalanmaların devam etmesinden dolayı yatırımcıların yatırımlarındaki risk algısı ve geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz etkilenmeye devam etmiştir. Bu durumun piyasaları istikrardan uzaklaştırdığını ve BIST sektör göstergelerine düşüş olarak yansıdığını söylemek mümkündür. Finansal piyasa aktörlerinin pandemi süreci nedeniyle yaşadıkları istikrarsızlık ve belirsizliklerin azaltılabilmesi için aşılama uygulamasının yaygınlaştırılması ve temasları engelleyici sıkı tedbirlere devam edilerek vaka sayısının düşürülmesi gerektiği düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda BIST sektör endeksleri bazında Covid-19’un aşı uygulamasının öncesi ve sonrasının karşılaştırılması yapılarak daha detaylı incelenmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atkenson, Andrew. 2020. "What Will Be The Economic Impact of Covid-19 in the US? Rough Estimates Of Disease Scenarios". *NBER Working Paper Series* 53(9):1689–99.
- Bayar, Münevver, ve Nuran Varışlı. 2020. "Covid-19 Pandemisinin Türkiye 'de Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi : 2013- 2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21(3):85–99.
- Bayraktar, Ahmet. 2020. "Covid-19 Pandemisinin Finansal Etkileri: BIST İmalat Sektörü Uygulaması". *Turkish Studies* 15(8):3415–27.
- Çetin, Ali Cüneyt. 2020. "Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Genel Ekonomik Faaliyetlere ve Hisse Senedi Borsa Endeksine Etkisi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi* 4(2):341–62.
- Demir, Zekeriya. 2020. "Covid-19'un BİST-100'deki Şirketlerin Mali Tabloları Üzerindeki Etkisinin Oran Yöntemi İle Analizi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13(2):408–38. doi: 10.17218/hititsosbil.810202.
- Eroğlu, Erdal. 2020. "Covid-19'un Ekonomik Etkisinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi". *International Journal of Public Finance* 5(2):211–36. doi: 10.30927/ijpf.803572.
- Ersoy, Hicabi, Ali Osman Gürbüz, ve Mefule Fındıkçı Erdoğan. 2020. "Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* 19(37):146–73.
- Ghosh, Sudeshna. 2020. "Asymmetric impact of Covid-19 induced uncertainty on inbound Chinese tourists in Australia: insights from nonlinear ARDL model". *Quantitative Finance and Economics* 4(2):343–64. doi: 10.3934/qfe.2020016.
- Gujarati, Damodar, ve Nasip) (Çev. Bolatoğlu. 2016. *Örneklerle Ekonometri*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Hacıevliyagil, Nuri, ve Arif Gümüş. 2020. "Covid-19'un En Etkili Olduğu Ülkelerde Salgın-Borsa İlişkisi". *Gaziantep University Journal Of Social Sciences (Special)*:354–64.
- <https://www.who.int/>. 2021. "WHO Coronavirus (Covid-19) Gösterge Tablosu". Tarihinde 16 Nisan 2021 (<https://covid19.who.int/>).
- İslamoğlu, Mehmet, Muhammed Ali Yetgin, ve Fatih Kayhan. 2021. "The Effect of Covid-19 on BIST-100 and Exchange Rates Influencing Businesses". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(2):411–19.
- Jung, Young Cheol. 2016. "A portfolio insurance strategy for volatility index (VIX) futures". *Quarterly Review of Economics and Finance* 60:189–200. doi: 10.1016/j.qref.2015.09.001.
- Kartal, Mustafa Tevfik, Serpil Kiliç Depren, ve Özer Depren. 2021. "How Main Stock Exchange Indices React to Covid-19 Pandemic: Daily Evidence from East Asian Countries". *Global Economic Review* 50(1):54–71. doi: 10.1080 / 1226508X.2020.1869055.
- Keleş, Emrah. 2020. "Covid-19 VE BIST-30 Endeksi Üzerine Kısa Dönemli Etkileri". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 42(1):91–105. doi: 10.14780.muiibd.763962.
- Kıdemli, Melek. 2018. "Özel Sektör Dış Borçlanması Üzerinde Etkili Olan Bazı Temel Makroekonomik Göstergelerin Analizi: Türkiye Örneği". Nuh Naci Yazgan Üniversitesi.

- LePan, Nicholas. 2020. "Visualizing the History of Pandemics". Tarihinde 16 Nisan 2021 (<https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/>).
- Morales, Lucía, ve Bernadette Andreosso-O'callaghan. 2020. "Covid19: Global Stock Markets 'Black Swan'". *Critical Letters in Economics & Finance* 1(1):1-14.
- OECD. 2020. "Coronavirus: The world economy at risk". *OECD Interim Economic Assessment* (March):1-15.
- OECD. 2021. "Strengthening the recovery: The need for speed". (March).
- Onali, Enrico. 2020. "COVID-19 and Stock Market Volatility". *SSRN Electronic Journal* 1-24. doi: 10.2139/ssrn.3571453.
- Özdemir, Letife. 2020. "Covid-19 Pandemisinin BIST Sektör Endeksleri Üzerine Asimetrik Etkisi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5(3):546-56. doi: 10.29106/fesa.797658.
- Ozili, Peterson, ve Thanktom Arun. 2020. "Spillover of Covid-19: impact on the Global Economy". doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3562570>.
- Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin, ve Richard J. Smith. 2001. "Bounds testing approaches to the analysis of level relationships". *Journal of Applied Econometrics* 16(3):289-326. doi: 10.1002/jae.616.
- Qiu, W., S. Rutherford, A. Mao, ve C. Chu. 2017. "The Pandemic and its Impacts". *Health, Culture and Society* 9:1-11. doi: 10.5195/hcs.2017.221.
- Sadeghzadeh, Khatereh. 2018. "Borsanın Psikolojik Faktörlere Duyarlılığı: Oynaklık Endeksi (VIX) ve Tüketici Güven Endeksi (TGE) İle Bist 100 Endeksi Arasındaki İlişkiler". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19(2):238-53.
- Saka Ilgın, Kübra, ve Salim Sercan Sarı. 2020. "Covid-19 Pandemisinin Hisse Senedi Piyasalarına Etkisi: Vaka ve Ölümün Yoğun Olduğu Ülkeler ile Türkiye İncelemesi". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 12(23):434-53. doi: 10.38155/ksbd.812580.
- Sakarya, Şakir, ve Hilmi Tunahan Akkuş. 2018. "BİST-100 ve Bist Sektör Endeksleri İle VIX Endeksi Arasındaki İlişkisinin Analizi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21(40):351-73. doi: 10.31795/baunsobed.492470.
- Şeker, Yasin. 2020. "Covid-19 Pandemisinin BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerindeki Etkisi". *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1(2):79-94.
- Sevüktekin, Mustafa, ve Mehmet Çınar. 2014. *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Sönmezler, Gökhan. 2021. "Covid-19 Pandemi Sürecinin BIST-30 Hisse Senetlerine Etkilerinin Karışıklık Matrisi ile Analizi". *Maliye Finans Yazıları* (Özel Sayı 2):51-70. doi: 10.33203/mfy.846549.
- Soy Temur, Ayse. 2021. "Covid-19 Finansal Kriz Mi? Borsa İstanbul (BIST) Üzerindeki Etkilerinin Geçmiş Finansal Krizlerle Karşılaştırılması". *International Conference on Economics*.
- Süslü, Bora, ve Selahattin Bekmez. 2010. "Türkiye'de Zaman Tutarsızlığının ARDL Yöntemi ile İncelenmesi". *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar* 4(2):85-110.

- Tayar, Tunahan, Ezgi Gümüştakin, Kaan Dayan, ve Emad Mandi. 2020. "Covid-19 Sektörler Üzerine Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması". *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı):293-320.
- TCMB. 2020a. "Finansal istikrar raporu". *Finansal İstikrar Raporu* (31):1-118.
- TCMB. 2020b. "Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler". Tarihinde 21 Nisan 2021 (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus>).
- Ünlü, Ahmet, Dilek Dur Tuğlu, ve Seçkin Kabak. 2020. "Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinin Türkiye'nin BIST Finansallar Sektör Endeksi Üzerindeki Etkisi". *Journal of Economics and Research* 1(2):26-41.
- www.saglik.gov.tr. 2021. "T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu". Tarihinde 05 Nisan 2021 (<https://covid19.saglik.gov.tr/>).
- Yetgin, Muhammed Ali. 2020. "Koronavirüsün Borsa İstanbul'a Etkisi Üzerine Bir Araştırma ve Stratejik Pandemi Yönetimi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5(2):324-35. doi: 10.29106/fesa.736419.
- Yıldız Contuk, Filiz. 2021. "Covid -19'un Borsa İstanbul Üzerindeki Etkisi: Bir ARDL Sınır Testi Modeli". *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 852088(89):101-12. doi: 10.25095/mufad.852088.

II. ABDÜLHAMİD PANDEMİ İLE NASIL BAŞA ÇIKMIŞTI? HOW DID ABDUL HAMID II COPE WITH THE PANDEMIC?

Fırat KÜSKÜ

Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, firatkusku@gmail.com.

ÖZET

2019 yılının son çeyreğinden bu yana yaklaşık iki yıldır covid-19 yahut corona olarak bilinen virüsün ortaya çıkardığı salgın hastalık ile mücadele eden dünya, bugüne kadar buna benzer sayısız hastalık ile karşı karşıya gelmiştir. Bilhassa 19. yüzyılda artan nüfus ve ulaşım imkânları, hastalıkların çok daha hızlı şekilde yayılmasına neden olmuştur. Bu yüzden geçen yüzyılların günümüze benzer salgın hastalıklar, pandemiler ve karantinalar ile dolu olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti de her ülke gibi bu hastalıklar ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Çiçek, kızamık, frengi, cüzam, tifüs, tifo, dizanteri, difteri, verem, boğmaca, sıtma, veba ve kolera hastalıklarının görüldüğü bu yüzyılda günümüzle paralellik gösteren en önemli hastalık kolera olmuştur. 1816'larda Hindistan'da ortaya çıkan ve hızla küresel bir yayılım göstererek 19. yüzyıl boyunca tam 6 kez pandemi ilan edilen bu hastalığa karşı alınan tedbirler, bugün corona virüs için alınan tedbirlerle oldukça benzerdir. Yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkan ve 33 yıl tahtta kalan Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) hastalıklara karşı aldığı tedbirler ve ne oranda başarılı olduğu çalışmanın odaklandığı temel konudur. Sultan Abdülhamid'in hastalık, mikrop, hijyen, dezenfeksiyon, tedavi gibi kavramlara nasıl baktığı, bunlara bakış açısında çocukluğu ve şehzadeligi döneminde yaşadığı olayların nasıl etkili olduğu ve bu etkenlerin sultanlığı dönemine nasıl yansdığı değerlendirilmiştir. Ayrıca karantina, etüv, tahaffuzhane, kordon vb. uygulamalar ile salgınları önlemede ne gibi başarılar sağlandığı; ülkenin dört bir yanında hangi önemli hastanelerin kurulduğu, modern tıp tekniklerinin ülke topraklarına nasıl getirildiği, bugünkü sağlık sisteminin temellerinin nasıl atıldığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Salgın Hastalıklar, Kolera, Karantina, Pandemi.

ABSTRACT

The world, which has been struggling with the epidemic caused by the virus known as covid-19 or corona, for about two years since the last quarter of 2019, has faced numerous similar diseases until today. Especially in the 19th century, the increasing population and transportation opportunities caused the diseases to spread much faster. The Ottoman Empire had to struggle with these diseases like every other country. The Ottoman Empire had to struggle with these diseases like every other country. In this century, when smallpox, measles, syphilis, leprosy, typhus, typhoid, dysentery, diphtheria, tuberculosis, whooping cough, malaria, plague and cholera were seen, the most important disease that parallels today was cholera. The measures taken against this disease, which emerged in India in the 1816's and was declared as pandemic 6 times during the 19th century by showing a rapid global spread, are very similar to the measures taken for the corona virus today. The measures taken by Sultan Abdülhamid (1876-1909), who ascended the throne in the last quarter of the century and remained on the throne for 33 years, and how successful he was are the main subject of the study. The perspective of Sultan Abdülhamid on concepts such as disease, germ, hygiene, disinfection, treatment, how the events he experienced during his childhood and princely period were effective in terms of their perspective and how these factors were reflected in his sultanate period were evaluated. In addition, quarantine, oven, quarantine, cordon etc. what successes have been achieved in preventing epidemics with these practices, which important hospitals have been established all over the country, how modern medical techniques were brought to the country's territory, and how the foundations of today's health system were built were examined.

Keywords: Abdul Hamid II, Epidemics, Cholera, Quarantine, Pandemi.

GİRİŞ

2020 yılı itibariyle “Covid-19” yahut “Corona Virüsü” olarak bilinen salgın hastalığın dünyada pandemi ilan edildiği ve milyonlarca insanı enfekte ettiği günlerde; hijyen, dezenfeksiyon ve karantina kavramları hayatımızda hiç olmadığı kadar büyük bir yekûnu teşkil etmeye başladı. Peki bu durumlar ile atalarımız nasıl başa çıkmıştı? Bilhassa yakın tarihimize baktığımızda, geçen yüzyılların günümüze benzer salgın hastalıklar, pandemiler

ve karantinalar ile dolu olduğunu görmekteyiz. Bilhassa 19. yüzyıldaki salgınlar hem yayılma hızı hem de alınan önlemler açısından günümüzle fazlasıyla benzerlik taşımaktadır.

19. yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkan II. Abdülhamid henüz çocukluğundan itibaren hastalık ve mikroplara karşı farklı bir bilinçle yetişmiştir. Verem olan annesi Tirimüjgan'a yaklaşmadan geçirdiği çocukluk dönemi, (Koloğlu, 2010, s. 17) şehzade Abdülhamid'in; hastalık, mikrop, hijyen gibi konularda oldukça hassas yetişmesine ve padişahlığı döneminde de aynı hassasiyeti sürdürmesine neden olmuştur. Sultan, inceleyeceği evrakları bile dezenfeksiyon işlemine tabi tutarken halkın sağlığını da aynı derecede önemsemiştir. (Tahsin Paşa, 2018, s. 30).

Her nevi salgın hastalığın Osmanlı topraklarında görüldüğü bu yüzyılda; çiçek, kızamık, frengi, cüzam, tifüs, tifo, dizanteri, difteri, verem, boğmaca, sıtma, veba ve en önemlisi kolera çok sayıda can almıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ni en fazla meşgul eden salgın hastalık olan kolera; 1816-1818 yıllarında Ganj Nehri deltasında ortaya çıkmış ve hızla küresel bir yayılım göstererek 19. yüzyıl boyunca tam altı kez pandemi ilan edilmiştir. (Ayar, 2007, s. 5-7). Hastalığın Osmanlı topraklarına sirayet etmesiyle ise amansız bir mücadele başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid bu mücadeleyi bilimsel yollarla, en doğru biçimde yürütebilmek için uzman hekimlerden oluşan çeşitli meclis ve komisyonlar teşkil etmiştir. Bu amaçla öncelikle; II. Mahmud devrinde kurulan Karantina Meclisi genişletilip, işlevsel hale getirilirken daha sonra Hıfzıssıha Komisyonu ile seyyar sıhhiye heyetleri kurulmuştur. (Ayar, 2007, s. 268, 277, 381).

Okullar Tatil Edildi, Hacılar Karantinaya Alındı

II. Abdülhamid'in titizlikle eğildiği meselelerin başında eğitim gelmekteydi. Sultan, tüm Osmanlı coğrafyasında inşa ettirdiği sayısız okul aracılığıyla eğitimi yaygınlaştırmıştı. Kurulan eğitim kurumlarının temizliğine dikkat edilirken, yurtdışındaki hijyen temalı tıbbi konferansların takibi de sağlanmıştı. Bu amaçla, Londra Sefaretinde müsteşar olan Abdülhak Hamid Bey'in Londra Okul Hijyeni kongresine katılarak edindiği bilgileri yurtiçindeki uzmanlara aktarması istenmiş, aynı şekilde Dr. Naim Bey, Hijyen ve Demografi kongresi için İngiltere'ye gönderilmişti. (BOA, MF. MKT. 1041/14). Ayrıca 1887'de Viyana'da düzenlenen Milletlerarası Hijyen Kongresine, 1899'da Paris'te düzenlenen Kimya Kongresine ve daha birçok hijyen temalı kongreye kimyager Bonkowski Paşa'nın gönderildiği görülmektedir. (Günergün, 1992, s. 233).

Ancak alınan tüm önlemlere rağmen eğitim kurumları, bir salgının en kolay yayılabileceği yerler arasındadır. Bu yüzden Osmanlı Devleti, bir öğrencide bulaşıcı hastalık görüldüğü zaman önce okulun kapanıp dezenfekte edilmesi ve gerekirse okulun belli bir süre karantinaya alınması usulünü uygulamıştır. Böylesi bir uygulamada, Kadıköy ve Erenköy civarındaki okullar; difteri, kızamık ve kabakulak nedeniyle on iki gün süreyle tatil edilmiş, çevredeki okulların dezenfekte taleplerini belediyeye bildirmeleri istenmiştir. (BOA, HR. SFR. 580/10).

Osmanlı Devleti'nin asırlar boyunca başarı ile gerçekleştirdiği önemli ve bir o kadar da zor olan hac organizasyonu, salgın hastalıkların arttığı dönemlerde farklı önlemler gerektirmiştir. II. Abdülhamid, "İslam Birliği" siyaseti kapsamında halife-sultan olarak hac vazifesini yerine getirmek isteyen vatandaşlarına güvenli ve rahat bir yolculuk sunmayı kendisine vazife edinmiştir. Ancak bunu sağlarken yurtiçindeki vatandaşların sağlığının tehlikeye atılmamasına da ihtimam göstermiştir. Bu yüzden, salgın hastalıkların yaygın olduğu yerlerden gelen hacı adayları yahut hac dönüşü sağlıklı durumu şüpheli görülen hacıları karantina altına almayı ihmal etmemiştir. Yolda hastalanan hacılar tedavi edilirken, parasız kalanlar vapurlarla memleketlerine gönderilmiştir. (Eraslan, 2019 s. 203). Hacıları taşıyan gemilerde sıhhiye memurları görevlendirilirken, (BOA, MB.İ. 63/106) şüpheli görülen durumlarda gemi ve yolcuları en az bir hafta süreyle karantinada tutulmuş, eşyaları da dezenfekte edilmiştir. (BOA, Y.PRK.MK. 7/71). Karantina altında bulunan gemilere sarı bayrak asılırken, karantina süresinin sona erdiği ve temiz olduğu belirlenen gemiler praktika isimli bir çeşit izin belgesi alarak yola devam edebilmişlerdir. (BOA, A.}MKT.UM.), 75/25).

Pasteur'e Madalya ve Para Gönderildi

Fransız mikrobiyolog ve kimyager Louis Pasteur'un 1885 yılında kuduz aşısını bulması dünyada büyük ses getirmiş, Osmanlı Devleti de daha aşının bulunduğu ilk andan itibaren gelişmeleri yakından takip etmiştir. Hatta aşının bulunduğu yıl olan 1885'te Pasteur'e, takdire şayan çabalarına rağmen henüz hiçbir devlet tarafından nişan verilmemiş olduğu şaşkınlıkla payitahta bildirilmiştir. (BOA, Y.MTV. 20/20). Buna müteakip, insanlığa yaptığı katkılardan ötürü Pasteur birinci dereceden mecidi nişanı ile taltif edilirken, kurduğu enstitüye de on bin franklık nakdi yardım gönderilmiştir. (BOA, İ.DH. 989/78067). Ayrıca koleranın etken maddesini bularak aşı çalışmalarına büyük katkı sağlayan Robert Koch'a da birinci dereceden nişan-ı âli tevdi edilmiştir. (BOA, İ.DH., 1203/94169).

Elbette Sultan'ın amacı yalnızca Pasteur'e destek olmak değil, aynı zamanda memleketini de bu illetten korumak için gerekli bilgiye sahip olmaktı. Bu amaç doğrultusunda Pasteur'den ders almak üzere Mekteb-i Tibbi Muallimi Zoeros Paşa, Doktor Hüseyin Remzi ve Baytar Hüseyin Hüsnü Bey'leri Paris'e göndermiş, döndüklerinde de İstanbul'da bir Daü'l Kelb (Kuduz) Ameliyathanesi kurarak kısa sürede aşı üretimine başlanmasını sağlamıştır. (BOA, İ.DH. 989/78067). Pasteur'un vefatının ardından ise Fransa'da diki-lecek heykeli için Duyun-u Umumiye İdaresi bütçesinden bin frank yardım gönderilmesi kararlaştırılmıştır. (BOA, Y..A..HUS. 352/130). Böylece Sultan Hamid, Pasteur'u insanlığa yaptığı katkılardan dolayı onurlandırırken, hem çalışmalarının devamı için maddi destek sağlamış hem de gönderdiği heyetler aracılığıyla kuduz aşısının kendi memleketinde üretilmesini sağlamıştır.

Yanlış Dezenfekteye Müsaade Edilmedi

1893 kolera salgını sırasında Edirne Vilayeti'nde bulunan ikinci ordu askerlerinin salgın hastalıklardan korunması için dezenfekte işlemi uygulanmaktaydı. Ancak burada bazı hekimlerin yanlış uygulamalar ile sağlıklı askerleri hastanelik etmeleri gibi elim bir vaka yaşanmıştır. Dezenfekte amacıyla askerin yüzüne asit sıkan Jozef ve Ömer isimli hekimlerin hıyanet-i vatan ve cinayet gibi ciddi ithamlarla Divan-ı Harb'e çıkarılmaları, devletin insan sağlığı hususundaki hassasiyetini gösteren çarpıcı örneklerden birisidir. (BOA, Y.PRK.UM. 29/29).

Yanlış dezenfektenden ziyade görevini kötüye kullanma denilebilecek bir olay da Kız Lisesi'nde yaşanmıştı. Fatih İnas (Kız) Rüşdiyesi'ni dezenfekte etmek amacıyla gönderilen genç bir memur, altıncı sınıfların dersine girerek, dersin öğretmeni sınıfta olduğu halde öğrencilere çeşitli sorular sormuştu. Dezenfekte memurunun ne sıfatla böyle bir teftişte bulunduğunu anlayamayan öğretmen de durumu ilgili makamlara bildirmiş, bunun üzerine görev kapsamının dışında hareket eden memur hakkında işlem başlatılmıştır. (BOA, MF. İBT. 207/76).

Etüv, Karantina, Kordon ve Tahaffuzhane ile Salgınların Önüne Geçildi

Salgın hastalıklar çok farklı şekillerde yayılım göstermişlerdir. Özellikle hava ve su yoluyla yayılırlar da cansız maddelerin üzerinde bulunan virüsler de yayılmada etkili olmuştur. Bilhassa elbiselerin ve günlük hayatta kullanılan eşyaların dezenfekte edilmesi, salgınları önlemek için elzemdir. Devlet de bunun farkında olarak uyguladığı dezenfeksiyon yöntemlerine bir yeni-sini eklemiş, tebhir (buharlaştırma) yahut etüv makinesi olarak bilinen ve

su buharı ile yüksek sıcaklıkla bakterileri öldürebilen dezenfekte aletlerini kullanmaya başlamıştır. (Yıldırım, 2004, s. 421-431). Bu amaçla; Paris'ten ambulans, etüv ve dezenfekte aletleri getirilirken, bu aletlerin kullanımı için dezenfeksiyon konusunda uzman olan bir memurun da gönderilmesi istenmiştir. (BOA, Y.PRK.SH. 3/49). Ayrıca Avrupa'daki dezenfeksiyon istasyonu benzeri tebhirhaneler kurularak her türlü eşyanın ve mekânın dezenfeksiyonu sağlanmıştır. (Yıldırım, 2014, s. 419). Aynı yıl içinde yapılan hummalı çalışmalar neticesinde Tersane-i Amire'de yerli etüv makinelerinin üretimi başlamıştır. Başarıyla üretilen bu etüv makineleri ivedilikle Osmanlı coğrafyasının dört bir yanında bulunan sağlık merkezlerine gönderilmiştir. (BOA, İ. HUS. 4/43). Tebhir makineleri aracılığıyla karantina altına alınan şüphelilerin eşyaları dezenfekte edilirken, salgın dönemlerinde yurtdışından ülkeye giriş yapan posta çantaları da tedbiren dezenfekte işlemine tabi tutulmuştur. (BOA, DH.MKT.1999/111). Ayrıca dezenfeksiyon işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesi için Fransız dezenfektör Mondragon tarafından eğitilen bir itfaiye bölümü dolgun bir maaşla göreve başlamıştır. (Ayar, 2007, s. 211).

Osmanlı Devleti'nde dezenfeksiyon ve tecrit uygulamalarının yapıldığı yerler tahaffuzhane olarak adlandırılırken bunların başlıcaları; Beyrut, Basra, Kale-i Sultaniye, Klazomen, Trablusgarp, Kamaran, Polathane, Kavak, Çatalca ve Hopa'da bulunmaktaydı. (Uyaniker, 2014, s. 81). Bunlara ek olarak II. Abdülhamid, 1892 yılında Sinop'ta bir tahaffuzhane inşa ettirmiştir. (Hilmi, 1921, s. 76). Bunun nedeni hastalığın Karadeniz sahillerinden payitahta girişini engellemektir. Zira hastalığın yoğun olarak görüldüğü Kafkaslardan gelen hacı adayları Sinop üzerinden Osmanlı topraklarına giriş yapmaktaydı. Yine birçok ticaret gemisi Karadeniz'de serbestçe dolaşırken fırtınalı havalarda doğal bir liman olan Sinop'a sığınmaktaydı. Ayrıca Sinop ve Kırım arasında yoğun bir insan trafiği bulunmaktaydı. Bu nedenle Kırım'da yaşanan salgın esnasında buradan gelen gemiler ile Kafkasya'dan gelen hacıları taşıyan vapurların karantinaya alındığı sıklıkla arşiv belgelerine yansımıştır. (BOA, A.}MKT. MHM. 568/17) Böylece hac organizasyonunun sağlık açısından doğurabileceği olumsuz sonuçlardan hem hacılar hem de yerel halk korunmuştur. Ayrıca bir bölgede salgın bir hastalığın arttığı görülürse orası kordon altına alınarak giriş ve çıkışa kapatılırdı. Bu uygulama ile hastalığın diğer yerleşim yerlerine yayılması engellenirdi. (BOA, İ.HUS. 16/114).

SONUÇ

Sultan II. Abdülhamid otuz üç yıllık saltanatı süresince salgın hastalıkların ülkesinde yayılmasına mâni olmak ve halkını sağlıklı tutabilmek adına devlet kaynaklarını seferber ederek, dünyadaki tıbbi gelişmeleri de yakından izlemek suretiyle yöntem olarak akılcı, sonuçları itibariyle ise büyük oranda başarılı bir mücadele vermiştir. Bu mücadele çerçevesinde payitahtta inşa ettirdiği; Darülaceze ve Hamidiye Etfal'in yanı sıra imparatorluğun çok çeşitli yerlerinde; Yemen, Mardin, Manastır, Rodos, Balıkesir, Adana, Bağdat, Bartın, Erzurum, Isparta, Sivas, Samsun ve Şam'da gureba hastaneleri; Üsküp, Preveze, Selanik, Edirne, İzmir, Trablusgarp ve Erzincan'da askeri hastaneler; Hicaz, Eskişehir, Düzcce ve Sinop'ta kolera/frengi hastaneleri inşa ettirmiştir. Bu hastanelerin yanı sıra döneminde kurulan; Daü'l Kelb (Kuduz) Tedavihanesi, Telkihane (Çiçek Aşısı Üretim Merkezi), Tebhirhane, Tahafuzhane (Ölmez, 2013, s. 89-97) ve Bakteriyolojihane-i Şahane (Karacaoğlu, 2020) gibi kurumlar aracılığıyla modern tıp tekniklerinin Osmanlı topraklarında uygulanmasını sağlamıştır. Bu kurumlar sağlık sistemimizin temelini oluştururken; yapılan dezenfekte, kordon ve karantina uygulamaları da günümüze miras kalan önemli değerler olarak küresel salgınlara karşı en önemli dayanağımız olmayı sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayar M; (2008). *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 - 1895)*, İstanbul: Kitabevi.
- BOA, Dahiliye Mektubi (DH.MKT.) 1999/111; 346/61.
- BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR. SFR.3.) 580/10.
- BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat (HR. TH.), 67/63.
- BOA, Hariciye Şifre (HR. SFR.), 580/10.
- BOA, İrade Dahiliye (İ.DH.), 989/78067.
- BOA, İrade Hususi (İ. HUS.) 4/43; 16/114.
- BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri (MB.İ.) 63/106.
- BOA, Maarif Mektubi (MF.MKT.) 145/96
- BOA, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemî (MF. İBT), 207/76.
- BOA, Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı (A.}MKT. MHM.) 568/17; 7/25.
- BOA, Yıldız Hususi Maruzat (Y..A..HUS.) 352/130.
- BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.) 20/20.
- BOA, Yıldız Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK.) 7/71.
- BOA, Yıldız Sıhhiye Nezareti Maruzatı (Y..PRK.SH.), 3/49.

BOA, Yıldız Umumi (Y.PRK.UM.), 29/29.

A.}MKT.UM.), 75/25

Eraslan, C. (2019), *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Günergün, F. (1992), XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Kimyager-Eczacı Bonkowski Paşa (1841-1905), *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, (ss. 229-252), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hilmi, H. (1339-1341). *Sinop Kitabeleri*, Sinop: Sinop Matbaası.

Karacaoğlu, E. (2020), *Bakteriyolojihane-i Şahane*, İstanbul: Muhayyel Yayınları.

Koloğlu, O. (2010). *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Ölmez, A. (2013). "İkinci Abdülhamid Döneminde Koruyucu Hekimlik ve Bazı Vesikalar", *Belgeler*, Cilt: XXXIV (38), 88-102.

Uyanıker, A. (2014). *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar (1876 – 1909)*, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, N; (2004). "Tersane-i Amire Fabrikaları'nda Tebhir Makinası/Etöv Üretimi ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 421-431.

Yıldırım, N., Özaltay, B. (2012). "*Sultan II. Abdülhamid'in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri*", Coşkun Yılmaz (Ed.), *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi* (s. 123-146), İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları No.12.

Yıldırım, N. (2014). *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA KARANTİNA UYGULAMALARI

QUARANTINE APPLICATIONS IN OTTOMAN ISTANBUL

Uğur Can YILDIZDAL

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi- Tarih Anabilimdalı Yüksek
Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye, yildizdalugurcan@gmail.com*

ÖZET

Salgınlar, tarihin her döneminde insanları belirli açılardan etkilemiştir. Osmanlı döneminde de salgınların olduğu ve toplumu etkilediği dönemler olmuştur. Bu salgınlar devletin başkenti İstanbul'da çok şiddetli bir şekilde hissedilmiştir. Belgelere baktığımızda, salgınların etkisini kırmak amacıyla bazı önlemlerin alındığını görmekteyiz. Bunların en başta gelenleri dönem dönem uygulanan karantinalardır. Bu karantina uygulamaları, bazı zamanlar toplumu maddi açıdan sıkıntıya düşürmüş ve karantina sürelerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bazı zamanlarda ise karantina uygulamaları ilginç olayların yaşanmasına vesile olmuştur. Karantinalar, genellikle jandarma ve zabıtalardan tarafından idare edilmiş ve çok titiz bir şekilde kurallara uyulması sağlanmıştır. Özellikle kuş palazı, kolera, veba gibi hastalıklara yakalananlar ve bu şahısların temas ettiği insanlar, mal sattığı mahalleler karantinaya alınmıştır. Dolayısıyla, karantinaların çok sıkı bir biçimde uygulandığını söylemek mümkündür. Bildirinin amacı, Osmanlı İstanbul'unda karantina uygulamalarının incelenmesi ve yorumlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Salgın, Karantina

ABSTRACT

Outbreaks have affected people in certain aspects in every period of history. There were also periods in the Ottoman period when epidemics occurred and affected the society. These epidemics were felt very strongly in the capital of the state, Istanbul. When we look at the documents, we see that some

measures have been taken to overcome the effects of the epidemics. The foremost of these are the quarantines applied from time to time. These quarantine practices have sometimes caused financial difficulties for the society and changes have occurred in the quarantine periods. In some times, quarantine practices have led to interesting events. Quarantines were generally managed by the gendarmerie and police, and the rules were meticulously followed. Especially those who suffer from diseases such as bird poultry, cholera, and plague, and the people they come into contact with, and the neighborhoods where they sell goods are quarantined. Therefore, it is possible to say that quarantines are implemented very strictly. The purpose of the declaration is to examine and interpret quarantine practices in Ottoman Istanbul.

Keywords: Istanbul, Epidemic, Quarantine

GİRİŞ

İstanbul, bir liman kentidir. Dolayısıyla, bir ticaret hattının da üzerinde de yer almaktadır. Bunun doğal sonucu, İstanbul'a çok sayıda ticaret gemisinin ve vapurun girip çıkması olmuştur. Bu beraberinde, yoğun bir insan kalabalığını da getirecektir. Bu durum, İstanbul'da salgınların olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla, İstanbul tarihinde pek çok salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu salgın hastalıklar arasında; veba, sıtma, kızamık, çiçek, veba-yı bakari, kuş palazı, kolera gibi hastalıkları göstermek mümkündür.¹ Bu salgın hastalıkların çıkması, Osmanlı devletini bazı tedbirler almaya götürmüştür. Özellikle Osmanlı Devlet Arşivi, bu konuda önemli verileri içermektedir. Belgelere baktığımızda, Osmanlı devletinde karantina uygulamasının sert ve çok titiz bir şekilde yapıldığını anlamaktayız. İlk olarak, meselenin kavramsal açıdan incelenmesi gerekmektedir. Burada karşımıza bazı önemli kavramlar çıkmaktadır. Bunlardan ilki "kordon" kavramıdır. Birçok belgede bir mahallenin, hanenin "kordon altına alınması"ndan bahsedildiğini görebilmekteyiz.² Kordon altına almak, bir bölgeyi karantina altına almak manasına gelmektedir.³ Osmanlı döneminde karantina altına almanın karşılığı bu şekildedir. Bazı belgelerde bunun "taht-ı muhafaza" altına almak şeklinde geçtiğine de rastlanmaktadır.⁴ Osmanlı İstan-

1 Şeyhmus Bingöl "II. Abdülhamid Döneminde İstanbul'da Bulaşıcı Ve Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler: Mektep Tatilleri", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2020), S. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, s.77-104.

2 BOA. A.MKT.MHM. 592/25.

3 Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006), s.1094.

4 BOA. Y..PRK.ZB..30/9.

bul'unda salgınla nasıl mücadele edildiğini okuyabilmek açısından bu kavramları doğru anlamak büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı İstanbul'unda Karantina Uygulamalarının Belgeler Üzerinden İncelenmesi

Daha önce de ifade edildiği üzere, Osmanlı İstanbul'unda pek çok salgın hastalık meydana gelmekteydi. Osmanlı bürokrasisi çeşitli yollarla bu salgın hastalıklarla mücadele etmeye çalışıyordu. Bunlar arasında salgın hastalığa rastlanılan okulların belirli bir süre için tatil edilmesi yer almaktadır.¹ Bu sık görülen bir durumdur. Bu şekilde hastalığın yayılmasının önlenilebileceği düşünülmüştür. Kordona alınan evlerin dezenfekte edilmesi de bu mücadele yöntemlerinden birisidir.² Bunun gibi pek çok tedbirin uygulandığını söylemek mümkün olmakla birlikte, karşımıza çıkan en yaygın önlemin karantina uygulamaları olduğunu belirtebiliriz. Osmanlı İstanbul'unda karantina uygulamalarının temel amacı, salgının civar mahalle ve hanelere yayılmasını önlemektir. Ancak civar ülke ve şehirlerden gelen gemilerin salgını yayabileceği düşüncesinden dolayı onlarda bu karantina uygulamalarından etkilenmekteydiler. Dolayısıyla, Osmanlı yönetiminin salgınları önlemek konusunda çok sıkı karantina uygulamalarını gerçekleştirdiğini ifade edebiliriz.

Osmanlı İstanbul'unda uygulanan karantina tedbirleri, beraberinde bazı sonuçları da getirmiştir. Belgeler, bu karantinaların bazı zamanlarda kötü niyetli kişilerin kullanabileceği bir fırsat olduğunu söylemektedir. Bazı durumlarda ise, karantinaların ticari faaliyetleri engellemesi sebebiyle pek çok arzuhalin bürokrasiye ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla, karantina uygulamalarına çok farklı pencerelerden bakabilmemiz mümkündür. Öncelikle Osmanlı İstanbul'unda karantinaya almaların hangi durumlarda ve nasıl bir sistemle uygulandığını incelemek gerekmektedir. Bu noktada, belgeler ve vakalar üzerinden gitmek meselenin daha sistemli bir şekilde incelenmesine imkan verecektir. İstanbul'da genel olarak on ve üzeri sayıda kişide salgın hastalık görülmesi sonucu karantinaya alma işlemlerinin başladığını ifade edebiliriz. 1894 tarihine ait bir belgeye baktığımızda, İstanbul'da bir bölgede ilk olarak on dört kişide kolera tespit edilir. Daha sonra hastalık yirmi sekiz kişiye kadar bulaşır. Bu kişilerin bulunduğu mahalleler derhal karantina altına alınır ve hanelerden olası firarları engellemek amacıyla mahalleler, zabıta ve jandarma tarafından muhafaza altına alınır.³ Bu belge, karantina tedbirlerinin ne kadar sıkı olduğunu ve bürokrasinin salgının men-i

1 BOA. MF.İBT. 120/66.

2 BOA. A.MKT.MHM. 592/25.

3 BOA. İ..HUS. 17/116.

sirayeti için ne kadar hızlı hareket ettiğini göstermektedir. Ayrıca, kordonların zabıta ve jandarma tarafından kontrol altında tutulması da önemli bir veridir. Bu tedbirlerin sertliğini de gösteren bir durumdur. İleride incelenecek olan vakalarda bunun gerekliliği de anlaşılacaktır.

Salgının yayılması karşısında tedbirlerin ve karantina uygulamalarının ne kadar sıkı tutulduğuna dair bir örnekte, 1901 senesinde Rum Kahveci Dimitri'nin şüpheli hastalıktan vefat etmesi sonucu alınan tedbirlerdir. Kahveci Dimitri, Üsküdar'ın İcadiye semtinde ikamet etmektedir. Kendisi gene Üsküdar'da bulunan Balık Pazarı'nda kahvecilik mesleğiyle uğraşmaktadır. Dimitri, üç gün boyunca şiddetli bir hastalık geçiriyor. Daha sonra ise vefat ettiğini öğreniyoruz. Dimitri'nin vefatından sonra Dokuzuncu Daire-i Tıbbiye'den bir doktor, Dimitri'yi tedavi etmeye geliyor ve şüpheli hastalık teşhisini koyuyor. Bunun üzerine Dimitri'nin oturduğu ev, karantinaya alınıyor. Belgenin ilerleyen bölümlerinde, yukarıda ifade edilen şüpheli hastalığın "veba" olduğunu öğreniyoruz. Sonrasında, salgının yayılmasını önlemek amacıyla Dimitri'nin "ihtilat" ettiği, yani görüştüğü kim varsa karantina altına alınıyor. Yani, üç hanede toplam otuz bir kişi karantinaya alınıyor. Aynı zamanda belediye memurları, sürekli olarak kordon bölgesini teftiş etmek ve firarları engellemek için görevlendiriliyor.¹ Bu örnek, Osmanlı İstanbul'undaki karantina yönetiminin ne kadar sıkı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Aynı zamanda, hastalığın yayılmaması için, temaslı insanların çok hızlı bir şekilde karantinaya alındığını görüyoruz. Dolayısıyla, Osmanlı bürokrasisi temaslı veya hastalık belirtisi taşıyan insanları tespit etmekte de oldukça hızlı hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Karantina uygulamaları hususunda önemli bir konuda, bu kordon bölgelerinin nasıl denetlendiği meselesidir. Kahveci Dimitri'nin örneğinde bu konuda bazı ipuçları olduğunu söyleyebiliriz. Belgeleri incelediğimizde, karantina hatlarının denetlenmesi hususunda sorumluluğun Dahiliye Nezaretinde olduğunu görmekteyiz. Kahveci Dimitri örneğinde, karantinaların denetiminde belediye memurları sorumlu tutulmaktaydı.² Belediye memurlarının haricinde; belediye çavuşları, zabıta ve jandarmanın da karantinaların denetlenmesinden sorumlu olduğunu ifade edebiliriz. Bir belgede, İstanbul'da salgın hastalık dolayısıyla on altı şahsın karantinaya alındığından bahsedilmektedir. Gene belgenin ilerleyen kısımlarında, bu şüpheli hastalığın kolera olduğunu anlamaktayız. Bu karantinaya alınan şahısların buldukları kordon hatlarının denetlenmesinden belediye çavuşları sorumlu tutulmuştur. Bu belgede, zabıta kanunundan bahsedilir ve karantina bölgelerinden

1 BOA. Y..PRK.ZB.. 30/9.

2 BOA. Y..PRK.ZB.. 30/9.

fırar etmenin bir suç olduğu hatırlatılır. Her ne kadar başlangıçta karantinaya alınan şahısların fırar etmesini engellemek için belediye çavuşları görevlendirilse de, bu fırarları zabitanın engelleyebileceği düşünülendiğinden daha sonra görev zabıtaya verilmiştir. Belgeden, belediye çavuşlarının sadece kordonları muhafaza görevinden sorumlu olduğunu; zabitanın ise fırarları engellemekle yükümlü olduğunu anlayabiliriz. Eğer ki fırar eden şahıs zabıtayı dinlemiyor ve dur emrine uymuyorsa, zabitanın silah ile “nehy” yetkisi yani fırar eden şahsı silah yoluyla engelleme yetkisi bulunmaktadır. Ancak, kanunda belediye çavuşlarının böyle bir yetkisi bulunmadığından dolayı bu görev zabitalara verilmiştir. Jandarmada bu yetkiye sahiptir. Belediye çavuşları ise, karantinada bulunan şahısların ihtiyaçlarını tedarik etmekten sorumludur.¹ Bu örnek, Osmanlı İstanbul’unda karantina denetiminin nasıl yapıldığını anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Her ne kadar belediye memurları ve belediye çavuşları kordon hatlarında denetim yapmakla görevlendirilse de, bu memurların silah kullanma yetkisinin olmaması zabitaların bu görevlerde daha yetkili olmasına sebep olmuştur. Özellikle karantina hatlarından fırar edenler konusunda zabitalara önemli bir yetki verilmiştir. Bu belge, karantinada bulunanların ihtiyaçlarının tedariki konusunda da bilgi vermektedir. Karantinada bulunan şahısların mağduriyet yaşamaması açısından belediye çavuşları, karantinada bulunanların ihtiyaçlarını tedarik etmekle görevlendirilmiştir. Bu karantina uygulamaların her durum düşünülerek yapıldığının bir göstergesidir. Ayrıca, zabitanın fırar edenlere karşı silah kullanması karantina denetiminin katılığını açıkça göstermektedir. Bu örnekle birlikte, karantina denetiminin nasıl bir şekilde uygulandığı anlaşılmış oldu.

Karantinaya alınan bölgelerin muhafazasından sadece zabıta sorumlu değildi. 1901 tarihli belgeye baktığımızda, özellikle geniş çaplı uygulanan karantinalarda jandarma muhafaza işinden sorumlu tutulmaktaydı. Bu belgede, Tuzla bölgesi hariç tutularak Dersaadet civarında bir karantina uygulamasının yapıldığını anlıyoruz. Ve bu karantinaların yönetimi jandarmaya veriliyor.² Bu durum, karantina yönetiminde birçok kurumun sorumlu olduğunu gösterir. Karantina bölgelerinin büyüklüğüne bağlı olarak kimler tarafından muhafaza edileceği değişiklik göstermektedir. Kordon hatlarının muhafaza edilmesi kadar, kordona alma işlemlerinin nasıl yapıldığı da büyük önem arz etmektedir. Osmanlı İstanbul’unda çeşitli karantinaya alma yöntemleri bulunmaktadır. Şimdiye kadar, hane ve mahallelerin karantinaya alındığından bahsedildi. Genel olarak, belirli bir vaka sayısının üzerine

1 BOA. DH.İD..50/71.

2 BOA. DH.MKT. 2520/130.

çıkınca karantinaya alma işlemleri başlamaktaydı. Burada karantinaya alınan bölgelerin nasıl belirlendiği cevaplanması gereken bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. 1906 tarihli bir belge, bu sorunun cevaplanmasında yardımcı olmaktadır. Belgeye baktığımızda, İstanbul'da Veba-yı Bakarı yani sığır ve basının başladığını anlamaktayız. Bundan dolayı Makrıköy Belediyesi, karantinada bulunan mahallelere sarı bayrak dikilmesi yönünde bir karar alıyor.¹ Bu ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamayla, karantinada olan bölgeler belirlenmiş ve insanların buraya yaklaşmaması için bu şekilde bir önlem alınmıştır.

Metnin başında da belirtildiği üzere, İstanbul bir liman şehridir. Pek çok ticaret ve seyahat gemisi buraya gelmektedir. 1885 tarihindeki bir belgeye göre, bu tarihlerde Avrupa'da görülen bulaşıcı hastalık sebebiyle Varna'dan İstanbul'a gelen gemiler Karadeniz'de beş gün bekletilir. Bu beş günlük karantina süresini tamamladıktan sonra, Kavak Tahaffuzhane'sinden "pratika" olarak yollarına devam etmektedirler. Burada pratika kavramına dikkat çekmek gerekmektedir. Pratika, sağlık idaresi tarafından gemilere verilen giriş-çıkış iznine denmektedir.² Dolayısıyla, bu izni sağlamayan gemiler İstanbul'a giriş yapamamaktaydı. Bu karantina süresi zarfında kaçmaya teşebbüs edenlerin olması durumunda ise hapis cezası verilmekteydi.³ Bu uygulama, Avrupa'daki veya İstanbul'a yakın şehirlerdeki salgınların şehre girmemesi için alınan bir önlemdir. Özellikle İstanbul'un bir liman kenti olduğu düşünülürken bu uygulamanın ne kadar yerinde olduğu da anlaşılacaktır.

İstanbul'a hem Anadolu'dan hem Rusya'dan gemilerle hayvanlar gelmekteydi. Ancak hayvanlar üzerinden de salgın hastalıklar bulaşabildiğinden dolayı, bu hayvanlar da karantinada bekletilmekteydi. Dolayısıyla, karantinalar sadece insanlar için yoktu. 1886 tarihine ait bir belgede, hayvanların Kavak Tahaffuzhane'sinde sekiz gün bekletildikten sonra İstanbul'a giriş yapabildiklerini görmekteyiz.⁴ Tabii, hayvanların karantinada olması bazı yakınmaları da beraberinde getirir. Çünkü, bu hayvanlar İstanbul'da satılmakta ve daha sonra da et halinde insanların sofralarına gelmektedir. Ancak, hayvanların karantinada olması bu süreci sekteye uğratmaktadır. Bu durum, et fiyatlarının yükselmesine sebep olur. Bu durumun engellenmesi için, bazı taleplerde bulunulmuştur. 1892 tarihli bir belgede, Anadolu'dan Dersaadet'e koyun getiren gemilerin karantina beklemeden direkt olarak Kavak

1 BOA. ZB. 375/105.

2 pratika ne demek TDK Sözlük Anlamı, (Erişim: 15.06.2021).

3 BOA. MV. 11/56.

4 BOA. DH.MKT. 1392/81.

Tahaffuzhanesi'nden belge alıp İstanbul'a sevkinin talep edildiğini görmekteyiz.¹ Karantinaların sıkı olması, bazı zamanlar bu gibi taleplerin gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu taleplerin gelmesinde en önemli faktör, ticaretin sekteye uğramasıdır. Karantinalardan en olumsuz etkilenen zümrelerin başında tüccarlar gelmektedir. Mesela, Varna civarından İstanbul'a gelen tüccarlar kendilerine uygulanacak karantinadan muaf olma talebinde bulunmuşlardır. Buna gerekçe olarak da, mallarının ziyan olması ve karlarının düşmesini göstermişlerdir. Normal şartlarda on gün karantina beklemeleri gerekiyorken, verdikleri arzuhal sonucu bu süre beş güne indirilir.² Bu gibi durumlarda karantinaların süresinin düşme durumunda bazı istisnalar yaşanabilmektedir.

Karantina uygulamalarında bazı suiistimallerde ortaya çıkabilmekteydi. Belgelere baktığımızda, karantina durumundan faydalanarak firar eden insanların olduğunu görmekteyiz. Bunları ilgili önemli bir örnek Dersaadet Tevkifhane'sinde meydana gelmiştir. Dersaadet Tevkifhane'sinde vebadan dolayı karantinaya alınan mahkumlar bahçeye çıkarılır. Ancak, mahkumlar bahçedeki duvarı delip kaçmaya teşebbüs ederler. Belgeden, mahkumların kendilerinden sorumlu gardiyanları ipe bağlayıp kaçtıklarını da öğrenmekteyiz. Gardiyanlar, dikkatsizliklerinden dolayı yarım saat kadar bağlı kalmışlar. Sonrasında ise, kaçan mahkumlar fark ediliyor ve dışarıdaki gardiyanlardan biri durumu bağırarak bildiriyor. Yetkililer geldiklerinde duvarın delindiğini ve bir tünel açılmış olduğunu fark ediyorlar.³ Bu örnek, karantina tedbirlerinin kimileri için bir fırsat oluşturabileceğini göstermektedir. Bu suiistimallere verilecek örnekleri artırmak mümkündür. Buna benzer bir başka ilginç olay, Haydarpaşa'da cereyan etmiştir. Beşinci alayın altıncı bölüğüne mensup, topçu efradından Çorumlu Halil b. Hasan karantinada bulunduğu Haydarpaşa Hastane'sinden gece vakitlerinde firar eder. Şahıs anında yakalanır ve kimseyle temas ettirilmeden belediye hastanesine yatırılır.⁴ Asker sınıfına mensubiyetinden dolayı, bu şahsın belki de askerlikten firar ettiği akıllara gelebilir. Bu şahsın hikayesinin nasıl devam ettiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bir diğer örnek ise Gebze kazasında mal müdürlüğü yapmakta olan şahısla ilgilidir. Burada sadece karantinayı ihlal etmekle ilgili bir durum bulunmamaktadır. Osmanlı bürokrasisinin karantinaya verdiği ehemmiyeti de bu örnek üzerinden anlayabiliriz. Gebze kazasında mal müdürü olarak görev yapmakta bulunan şahıs,

1 BOA. DH.MKT. 1999/25.

2 BOA. A.MKT.MHM. 362/53.

3 BOA. DH.MB..HPS. 102/23.

4 BOA. Y..PRK.BŞK. 33/25.

İstanbul'a hazineye para teslim etmek bahanesiyle gelir. Ancak, kendisi Gebze'de karantinada bulunmaktadır. Yani, yasağı delmiştir. İstanbul'a para teslim etmek bahanesiyle geldiğini söylese de, kendi işerini gördüğü ve para teslimini bahane olarak kullanıp karantınayı deldiği anlaşılmıştır. Şahıs padişahın iradesini hiçe sayıp yasağı deldiği için, karantınanın ehemmiyeti de göz önüne alınarak memurluk görevinden alınmıştır. Kendisi derhal Tuzla Tahaffuzhane'sine yollanır ve karantinasına orada devam eder. Ayrıca para cezasına da çarptırılır ve kendisinin makamına yardımcısı tayin edilir.¹ Bu belgeden, kordonu delmenin aslında devlete de karşı gelmek ve padişahın iradesini hiçe saymak olarak anlaşıldığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda, görevine ve konumuna bakılmaksızın sert cezalar verilmesi de devletin salgını önlemek konusunda ne kadar sıkı tedbirler uyguladığının bir göstergesidir.

Bir diğer önemli konu, bu karantınaların nasıl kaldırıldığıdır. Daha önce bahsedilen örneklerde karantina uygulamalarının çok sıkı olduğundan bahsedilmişti. Ancak bazı durumlarda, özellikle vaka sayıları düştüğünde bu karantınaların devlet tarafından kaldırıldığını söylemek mümkündür. Bazı zamanlarda ise, tüccarların verdiği arzuhal sonucu karantina süresinde yapılan değişiklikler gibi ayrıcalıklarda tanınmaktaydı. Burada, vefat sayılarının ve düşen vaka sayılarının dikkate alındığını söyleyebiliriz. Mesela 1900 senesine ait bir belgede Kayıkçı Mehmet adındaki şahsın vebadan ölmesinden on gün geçmesi ve bundan başkada vebaya rastlanılmadığından dolayı Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de karantınanın ve zorunlu muayenenin kaldırıldığını görmekteyiz.² Gene buna benzer bir örnek, 1889 senesinde Pangaltı'da yaşanmıştır. Pangaltı'da şüpheli bir hastalık meydana gelmiş ve Sıhhiye Nezaret'i de konuyla ilgili araştırma yapmak için müfettiş olarak Doktor Vahan Bey'i görevlendirmiştir. Doktor Vahan Bey, yaptığı tahkikat sonucunda bu hastalığın ölüme sebebiyet vermediğini, dolayısıyla herhangi bir karantina uygulamasına gerek kalmadığını ifade etmiştir.³ Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, karantınaların kaldırılmasında burada da bahsi geçen ölüm oranları etkilidir. Gene 1887 senesinde daha önce de bahsedilen Veba-i Bakari'ye rastlanılır. Ancak Kağıdhane bölgesinde on beş gün boyunca vaka meydana gelmediğinden burada da karantina uygulamasına gerek duyulmamıştır. Dolayısıyla, karantina kaldırılır.⁴ 1894 tarihine ait bir belgede, karantina konusunda yapılan bazı ayrıcalıklara rastlamaktayız. İstanbul'da kolera vakaları azalmaya başlar ve bundan dolayı İstanbul'dan çıkış yapacaklara uygulanan

1 BOA. BEO. 471/35300.

2 BOA. DH.MKT. 2446/7.

3 BOA. DH.MKT. 1647/6.

4 BOA. DH.MKT. 1397/79.

karantina zorunluluğu kaldırılır. Ancak bu karantina sadece askerler ve sefain için yani gemiler için kaldırılır.¹ Buradan, karantina tedbirlerinin her ne kadar sıkı olsa da yaşamın ve ticaretin devam etmesi için bazı kolaylıkların sağlandığı sonucuna varabiliriz.

SONUÇ

Osmanlı İstanbul'unda karantina uygulamaları, bir anlamda Osmanlı Devleti'nin salgın konusunda ne kadar hassas ve sert tedbirler aldığına da göstergesidir. Salgın hastalıkların sirayet etmemesi için her türlü tedbir alınmış ve bulunduğu göreve bakmaksızın her şahıs bunun etkisi altına girmiştir. Karantina uygulamaları, beraberinde birçok sonucu da doğurmuştur. Özellikle ihmaller ve firarlar karşısından devletin aldığı tedbirler, bürokrasinin bu konuda ne kadar sistemli çalıştığını da göstermektedir. Karantinalar, esasında devletin kendi gücünü gösterdiği bir saha olarak da incelenmelidir. Metin boyunca bahsedilen vakalar üzerinden bu güç rahatlıkla anlaşılabilir. Tabi bu karantina uygulamaları bazı ilginçlikleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle firar etmeye kalkışanlara devletin sert tedbirlerle müdahalede bulunması, daha detaylı incelenebilecek bir konudur. Devletin aldığı karantina kararlarının çok çabuk olması, salgınların kısa sürmesini de sağlamıştır. Belgelere baktığımızda, bu karantina uygulamalarının bölgesel olduğunu da görmekteyiz. Osmanlı Devleti, mahallelere sarı bayrak dikmek gibi bazı uygulamalarla bu kordon hatlarını belirlemiştir. Bu karantina tedbirleri bazen çok sert olmuş, bazense bulunulan koşullara göre hafifletilmiştir. Bu konuda vaka sayıları ve ölüm sayılarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Devletin karantina yönetimi ve hızlı hareket etme konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bildirideki firarlar, Dahiliye Nezareti'nin aldığı tedbirler gibi konular ise farklı makalelerde daha detaylı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA. DH.MKT. 1647/6.

BOA. DH.MKT. 1397/79.

BOA. Y..A...HUS. 291/59.

BOA. BEO. 471/35300.

BOA. DH.MKT. 2446/7.

BOA. A.MKT.MHM. 362/53.

1 BOA. Y..A...HUS. 291/59.

- BOA. DH.MB..HPS. 102/23.
BOA. Y..PRK.BŞK. 33/25.
BOA. MV. 11/56.
BOA. DH.MKT. 1392/81.
BOA. DH.MKT. 1999/25.
BOA. DH.MKT. 2520/130.
BOA. ZB. 375/105.
BOA. DH.MKT. 2520/130.
BOA. ZB. 375/105.
BOA. Y..PRK.ZB.. 30/9.
BOA. DH.İD..50/71.
BOA. İ..HUS. 17/116.
BOA. Y..PRK.ZB.. 30/9.
BOA. Y..PRK.ZB..30/9.
BOA. MF.İBT. 120/66.
BOA. A.MKT.MHM. 592/25.
BOA. A.MKT.MHM. 592/25.

İkincil Kaynaklar

- Bingöl, Ş. (2020). II. Abdülhamid Döneminde İstanbul'da Bulaşıcı Ve Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler: Mektep Tatilleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 77-104.
- Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006).
- pratika ne demek TDK Sözlük Anlamı, Erişim Tarihi: 15.06.2021.

SPORCULARDA YENİ TİP KORONAVİRÜSE (COVID-19) YAKALANMA KAYGISI ve NEDENLERİ

THE ANXIETY AND REASONS TO CATCHING A NEW TYPE OF CORONAVIRUS IN ATHLETES

Dilek Hande ESEN

*Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Fizyoterapi Programı,
Nevşehir, Türkiye, dilek.esen@kapadokya.edu.tr*

ÖZET

Kaygı, bireyin tehlikeli ve tehdit edici olarak kabul ettiği olaylar karşısında kötü bir şeyin olmasını beklediği, hoş olmayan emosyonel bir deneyimdir. Optimal kaygı sporcuların performansını olumlu yönde desteklerken aşırı kaygı sporcularda düşünme ve karar alma yetisini olumsuz yönde etkiler. Sporcularda kaygı düzeyini arttıran birçok faktör olabilir. Bunlardan biri de ilk kez Aralık 2019'un ikinci haftasında Çin'de ortaya çıkan ve çok geçmeden pandemi olarak ilan edilen yeni tip koronavirüstür (Covid-19). Henüz olası etkileri tam olarak anlayamamış olan Covid-19'un ne zaman biteceği de belirsizdir. Bu belirsizlik sporcular da dahil birçok kişide dönemsel olarak az ya da çok kaygı nedeni olmuş ve olmaya devam etmektedir. Son dönemde Covid-19 ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı artarken farklı branşta sporcuların Covid-19'a yakalanma kaygı düzeyini inceleyen çalışmalar da literatürde yerini almaya başlamıştır. Bu derlemenin amacı sporcuların Covid-19'a yakalanma kaygı düzeyine yönelik kanıtları sunmak ve kaygı düzeyine etki edebilecek olası nedenleri özetlemektir. Bu kapsamda incelenen çalışmalardan elde edilen sonuçlar sporcularda Covid-19'a yakalanma kaygısının yaşandığını ve kaygı düzeyini tetikleyen birçok değişkenin olabileceğini gözler önüne sermiştir. Sporcularda Covid-19'a yakalanma kaygısını etkileyen faktörler kabaca şu şekilde özetlenebilir; cinsiyet, yaş, eşlik eden kronik rahatsızlık, oynanan spor branşı, spor camiasında vakaların görülme sıklığının giderek artması, pandemi nedeniyle ertelenen veya iptal olan spor müsabakaları, virüsün çok hızlı yayılım göstermesi, toplu ortamlarda bulaş riskinin çok daha fazla olması, kesin tedavisinin henüz bulunamaması

ve ölümlere sebep olabilmesidir. Sporcularda kaygı düzeyinin normal seviyelerde korunabilmesi için halk sağlığı kuruluşları, spor federasyonları/kulüpler ve sporcu sağlığı alanında çalışan uzmanlar spor organizasyonlarının daha güvenilir ortamlara dönüştürülmesi için iş birliği içerisinde olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Yeni Tip Koronavirüs, Pandemi, Kaygı, Spor

ABSTRACT

Anxiety is an unpleasant emotional experience in which an individual expects something bad to happen in the face of events that he or she considers dangerous and threatening. While optimal anxiety positively supports the performance of the athletes, excessive anxiety negatively affects the thinking and decision-making ability of the athletes. There can be many factors that increase the level of anxiety in athletes. One of them is the new type of coronavirus (Covid-19), which first appeared in China in the second week of December 2019 and was soon declared a pandemic. It is also unclear when Covid-19, whose possible effects have not yet been fully understood, will end. This uncertainty has been and continues to be a cause of more or less anxiety in many people, including athletes. While the number of studies on Covid-19 has increased recently, studies examining the anxiety level of athletes from different branches of contracting Covid-19 have also begun to take their place in the literature. The purpose of this review was to present the evidence for the anxiety level of athletes catching Covid-19 and to summarize the possible causes that may affect the level of anxiety. The results obtained from the studies examined in this context have revealed that the athletes experience the anxiety of catching Covid-19 and that there may be many variables that trigger the level of anxiety. The factors affecting the anxiety of catching Covid-19 in athletes can be roughly summarized as follows; gender, age, concomitant chronic illness, sports branch played, the increasing incidence of cases in the sports community, sports competitions postponed or canceled due to the pandemic, the rapid spread of the virus, the much higher risk of transmission in public environments, the lack of definitive treatment, and that can cause death. In order to maintain the level of anxiety in athletes at normal levels, public health institutions, sports federations/clubs and experts working in the field of athlete health should cooperate to transform sports organizations into more reliable environments.

Keywords: Covid-19, New Type of Coronavirus, Pandemic, Anxiety, Sport

GİRİŞ

Kaygı, kişinin tehlikeli ve tehdit edici olarak algıladığı durumlar/olaylar karşısında olumsuz bir şeyin olmasını beklediği, daha önceki deneyimlere dayanarak hissedilen ve hoş gitmeyen emosyonel bir duygu durumudur (Özgül, 2003). Zeidner (1998) ise kaygıyı tehdit edici olaylara karşı endişelenme durumu, bu olayları erteleme, konuyla ilgisiz şeyleri düşünme ve kaçınma gibi tepkiler verme olarak tanımlamıştır. Sporcuların müsabakalar sırasında istenen performansa ulaşabilmesi için optimal kaygı gereklidir. Ancak optimal düzeyin altındaki ya da üstündeki kaygı performansı olumsuz yönde etkileyebilir (Tavacıoğlu, 1999). Nitekim kaygının sporcularda düşünme ve karar alma yetisini olumsuz yönde etkilediği sporcuların kaygı seviyesi arttıkça doğru kararı almaktan uzaklaştığı görülür. Aşırı kaygı, iyi bir performans sergileyen sporcunun bile duygu ve düşüncelerinde karışıklık oluşturup, yanlış hareketler sergilemesine yol açar (Sönmez vd., 2020). Sporcularda kaygı düzeyini arttıran birçok neden olabilir. Bu nedenlerden biri belki de şu an en günceli sporcularda yeni tip koronavirüse yakalanma endişesi ve bunun beraberinde getirdiği belirsizlik hissidir. Yeni tip koronavirüs (Covid-19), ilk kez Çin'in Vuhan Eyaleti'nde 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüstür. Virüsün kesin varlığı Aralık 2019 sonlarında solunum yolu belirtileri (öksürük, ateş, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda belirlenmiştir. Koronavirüsler, hayvanlarda veya insanlarda hastalığa neden olabilecek büyük bir virüs ailesidir. İnsanlarda, birkaç koronavirüsün soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) gibi daha şiddetli hastalıklara kadar solunum yolu enfeksiyonlarına neden olduğu bilinmektedir. Yeni tip koronavirüs hastalığına SAR-CoV-2 virüsü neden olmaktadır (URL 1). Covid-19'un diğer akrabalarından ayrılan yönü altı kıtada çok hızlı yayılım gösterdiği için Dünya Sağlık Örgütü tarafından ilk kez pandemi olarak ilan edilmiş olmasıdır (WHO, 2020). Salgın başlangıçta bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bu- laşarak Vuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine yayılmıştır (URL 1). Çok hızlı yayılım göstermesinden dolayı birçok vaka ve ölümden sorumlu tutulmaktadır (Lu vd., 2020). Türkiye'de Covid-19 kaynaklı ilk ölüm vakası 18 Mart 2020'de görülmüş; hastaların yaklaşık %20'sinin hastanede tedavi gördüğü rapor edilmiştir (Şahinler & Ulukan, 2020). Çıktığı ilk günden beri tüm dünyanın gündemine oturan yeni tip Covid-19 virüsü sporcular dahil her bireyin yaşamında dönemsel olarak az ya da çok kaygıya neden olmuş ve bir kaygı nedeni olmaya devam etmektedir. Yaklaşık

son iki yıldır Covid-19 salgınına yönelik yapılan bilimsel araştırmaların sayısı hızla artarken birçok sporcunun Covid-19'a yakalanma kaygı düzeyini inceleyen çalışmalar da literatürde yerini almaya başlamıştır. Bu derlemede sporcuların pandemi sürecinde yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygısına yönelik kanıtları sunmak ve kaygı düzeyine etki edebilecek olası nedenleri özetlemek amaçlanmıştır.

Sporcuların yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygısı

Sporcularda yeni tip koronavirüse yakalanma kaygı düzeyini belirleyebilmek için birçok çalışmada Demir vd. (2020) tarafından geliştirilen *Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse (Covid-19) Yakalanma Kaygısı Ölçeği* kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0,92 olarak bulunmuştur. Bu değer çalışmalardan elde edilen verilerin güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Bayu & Aydın, 2020). Toplam 16 maddeden oluşan ölçeğin iki farklı alt boyutu vardır. Bireysel boyutu (11 madde) korku duyulan bir vaka karşısında kaygı ve tedirginlik yaratan duyguların ortaya çıkması durumunu; sosyalleşme boyutu (5 madde) korku duyulan bir durum karşısında sosyalleşme durumundan kaygı duyma ve sosyalleşme ortamından kaçınma durumu temsil eder. Beşli likert skalasına göre puanlandırılan ölçekte en düşük puan 16 en yüksek puan 80'dir. Puanların yükselmesi kaygı düzeyinin arttığını ifade eder (Demir, Cicioğlu ve İlhan, 2020). Ülkemizde yüzme sporcularında (Batu & Aydın, 2020); profesyonel futbolcularda (Çifçi & Demir, 2020); olimpiyata katılmaya aday boksörlerde (Öktem vd. 2020); güreş milli takım sporcularında (Demirtaş & Çıplak, 2020); amatör ve profesyonel sporcularda (Gümüşgöl, Ersoy, Gümüşgöl, 2020); aktif spor yapan ve yapmayan sporcularda (Şahinler & Ulukan, 2020); kapalı ve açık alanda temaslı veya temassız spor yapanlarda (Ağduman, 2021) yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygı düzeyi incelenmiş elde edilen sonuçlar kişisel bilgilerle birlikte yorumlanarak rapor edilmiştir.

Sporcularda yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygısını etkileyen faktörler

- Durdurulan, ertelenen ve iptal olan organizasyonlar

Dünya Covid-19 ile savaşıırken, spor dünyası eşi görülmemiş bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Geçen sene Mart ayı başında (11.03.2020) alınan bir kararla ülkemiz de dahil birçok ülkenin ev sahipliği yapacağı toplam 82 spor etkinliği ertelenmiş bu kararların sporcuların kaygı düzeyini arttıracığı bildirilmiştir (Amal vd., 2020; Demir vd., 2020). Karantinaya alınan ve/veya yurt

dışından ülkelerine geri getirilen sporcuların sayısının gün geçtikçe artması eş zamanlı olarak dünyanın hemen hemen her yerinde tüm spor liglerinin ve uluslararası spor organizasyonlarının durdurulması, ertelenmesi veya iptali kaygıyı arttırmıştır (Gümüşgül vd., 2020). Ayrıca salgının yarattığı kaygı, korku, bunalım gerek bireyleri gerekse sektörleri, dolayısıyla işletmeleri tedirgin ederek psikolojik, sosyolojik ve ekonomik etkileri gün geçtikçe daha fazla hissedilir hale getirmiştir. Spor camiasında karşılaşılan ekonomik sıkıntılar ve bunun insanlara yansması salgının etkilerini ve kaygı düzeyini arttırmıştır (Ho, Chee & Ho, 2020).

- Artan vaka sayıları ve sosyal medya

Spor camiasında görülen vakalar ve bunun sosyal medyada gündem olması sporcuların kaygı düzeyini arttıran bir diğer faktördür. Down Sendromlular Spor Federasyonu üyesi Geoff Smedley'in ve Atletico Portada Alta takımının direktörü Francisco Garcia'nın hayatını kaybetmesi, Galatasaray Futbol Kulübü direktörü Fatih Terim'in Koronavirüs pandemisi için "korku kelimesi yetersiz kalır" ifadesi spor camiasında Covid-19'a yakalanma kaygısını arttıran nedenlerden biri olarak belirtilmiştir (Demir vd., 2020).

- Sosyal izolasyon ve fiziksel inaktivite

Vaka artışına paralel sosyal alanlarda kabul gören önlemlerin daha fazla artması da kaygı nedeni olarak düşünülmüştür. Sosyal izolasyonun özellikle performans sporcularını fiziksel ve psikolojik anlamda olumsuz yönde daha fazla etkilediği bildirilmiştir (Demir vd., 2020). Şahinler & Ulukan (2020) aktif spor yapan ve aktif spor yapmayan sporcuları yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygılarını karşılaştırmış ve aktif spor yapanlarda kaygı düzeyinin daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bir başka çalışmada evde spor yapan sporcuların bireysel kaygı düzeyinin azaldığı sosyalleşme kaygı düzeyinin ise değişmediği görülmüştür (Batu & Aydın, 2020). Sosyal izolasyonla birlikte evde geçen zamanın arttığı bu pandemi sürecinde, sporcuların antrenman programını mümkün olduğunca evde aktif kalarak devam ettirmeye çalışması kaygı düzeyini azaltmaya yardımcı bir faktör olarak yorumlanabilir.

- Cinsiyet

Türkiye Yüzme Federasyonu'na bağlı aktif spor yapan yüzücüler (247 kadın; 203 erkek) üzerinde yapılan bir çalışmada bireysel ve sosyalleşme kaygı düzeyi cinsiyete göre karşılaştırılmış kadın sporcularda bireysel kaygı daha belirgin olmakla birlikte genel kaygının daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu sonucun kadın sporcuların sosyal rollerinin daha fazla olması, aile içi bazı sorumlulukların aksayacağını düşünmeleri, olası fiziksel tahribattan daha

fazla çekinmelerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Batu & Aydın, 2020; Gümüşgül vd., 2020).

- Yaş

Yaşa göre kaygı düzeyleri incelendiğinde 19-25 yaş arası sporcularda koronavirüse yakalanma kaygısının diğer yaş gruplarına (12-18 yıl; 26-31 yıl; 31 yıl üzeri) göre anlamlı düzeyde daha fazla olduğu görülmüştür. Literatür çalışmalarında sporcuların yaşları arttıkça kaygıyı etkileyen nedenlerden daha az etkilendikleri, duygu kontrolünü daha iyi yaptıkları rapor edilmiştir (Gümüşgül vd., 2020; Koç, 2004). Bununla birlikte spor yaşantısında bazı başarıları yeni yeni yaşama olgunluğuna erişen genç sporcuların koronavirüs hastalığı sonucu sahadan uzak kalıp ani performans düşüklüğünü yaşayacakları kaygısı ve hakkında henüz çok fazla bilgi sahibi olunmayan pandemiden dolayı bir çok kayıp maddi-manevi kayıp yaşayarak bundan sonraki ihtiyaçların karşılanamayacağı kaygısından kaynaklanmış olabilir.

- Eğitim düzeyi

Şahinler ve Ulukan (2020) tarafından yapılan çalışmada sporcuların eğitim seviyesi lise, lisans, yüksek lisans ve doktora olarak sınıflandırılmış Covid- 19'a yakalanma kaygısının en fazla doktora seviyesindeki sporcularda görüldüğü rapor edilmiştir. Eğitim seviyesi aldıkça çevredeki olaylara karşı artan farkındalık ve bilinç düzeyi sporcuların pandemiye yönelik bakış açılarının farklılaşmasına neden olmuş olabilir. Bununla birlikte eğitim seviyesi arttıkça donanımı artan sporcuların olayları daha iyi takip edebilme ve olaylar karşısında daha gerçekçi çıkarımlar yapabilme yeteneği gelişmiş olabilir. Bundan ötürü pandeminin olumsuz yan etkilerinin ve beraberinde getirdiği belirsizliğin daha da farkında olunması, kaygı düzeyini arttıran bir neden olarak düşünülebilir.

- Spor düzeyi

Daha önce yapılan bir çalışmada meslekte uzun süredir deneyimi olan sporcuların yeni başlayan sporculara göre daha yüksek seviyede koronavirüse yakalanma kaygısı puanına sahip olduğu saptanmıştır. Pandeminin ilk gününden bu yana özellikle elit/profesyonel sporcuların ve bu takımlardaki teknik ekip çalışanlarının koronavirüse yakalanma sıklığının daha fazla olması ve bu olayların anında sosyal platformda yerini alması ayrıca profesyonel atletlerin mesleki açıdan değişik farklı deneyimlerle birlikte birçok tatmini yaşamış oldukları göz önünde bulundurulursa maddi ve manevi açıdan elde edilen birçok başarı düşüşünün daha büyük oranlarda gerçekleşebileceği artan kaygı düzeyi ile ilişkilendirilebilir (Gümüşgül vd., 2020).

- Spor türü

Kapalı alanda spor yapanların açık alanda spor yapanlara göre; temaslı sporların temassız sporlara göre; takım sporlarının bireysel sporlara göre yeni tip koronavirüs hastalığı geçirebilme endişesinin daha yüksek seviyelerde seyrettiği görülmüştür (Ağduman, 2021). Covid-19 virüsünün doğası gereği mesafenin daha az korunduğu ve havalandırmanın yetersiz olduğu alanlarda çok daha hızlı yayılım göstermesi bu sonucu doğurmuş olabilir. Ayrıca virüs açık havada daha az bulaş riski gösterir (Khosronejad vd., 2020). Başka bir çalışmada bireysel kaygı alt boyutunun bireysel sporlarda (atletizm 17; taekwondo 13, güreş 9; yüzme 9; tenis 4 kişi) takım sporlarına (voleybol 46; futbol 26; hentbol 20; basketbol 7 kişi) göre daha fazla olduğu rapor edilmiştir (Demir vd., 2020).

- Eşlik eden sistemik ve/veya kronik rahatsızlıklar

Vücut sistemlerinde sürekli devam eden rahatsızlıklar çoğu birey tarafından başkalarına bağımlı olma durumu ile geleceğe yönelik plarlarda kısıtlama şeklinde algılanmaktadır. Salgının hastalığın kronik rahatsızlığı olan vakalarda daha şiddetli geçmesi sporcularda Covid-19'a yakalanma kaygısını da tetiklemiştir (Batu & Aydın, 2020).

- Covid-19 virüsü

Covid-19 virüsü doğrudan temas yoluyla veya enfekte olan kişinin öksürmesi ve/veya hapşırması sonucu damlacık yoluyla bulaşır. Yüzeğe düşen ve havada asılı kalan damlacıklara başka kişilerin temas etmesi daha sonra temaslı bölgeyi burun, ağız gibi solunum yollarına götürmesi de enfeksiyon açısından önemli bir risk oluşturmaktadır (Chen vd., 2020). Virüsün bulaştıktan sonra kuluçka süresi 2-14 gündür. Hastalık hafif geçirilebildiği gibi ağır solunum yolu enfeksiyonu, zatürre, böbrek yetmezliği ve hatta ölüm ile sonuçlanabilmektedir (Batu ve Aydın, 2020). Virüsün çok hızlı yayılım göstermesi, toplu ortamlarda bulaş riskinin çok daha fazla olması, kesin tedavisinin henüz bulunamaması ve ölümlere sebep olabilmesi sporcuların virüse yakalanma kaygısını tetikleyen faktörler arasında sayılabilir.

Maddi gelir kaygı düzeyini etkilememiştir. Spor branşından bireylerin maddi gelir düzeyi yeni tip Covid-19 hastalığına yakalanma endişesini anlamlı düzeyde etkilememiştir. Geçmiş yıllara ait çalışmalardan elde edilen veriler profesyonel sporcuların maddi geliri ile Covid-19 enfeksiyonuna yakalanma endişesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Bu çalışmalarda sporcuların asgari ücrete göre maddi durumları (düşük; orta ve yüksek gelirli) sınıflandırılmış; maddi gelir düzeyi ile Covid-19'a yakalanma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

tespit edilememiştir (Batu & Aydın, 2020). Bu durum geçmiş literatür çalışmalarıyla örtüşmektedir (İşlek, 2018). Maddi gereksinimlerin yeterli düzeyde yerine getirilememesine bağlı olarak kendine güven ve tek başına yetebilme duygusunda olumsuz fikirlere kapılmak, bu durumun kaygıyı doğurduğu düşünülmekte ancak birinci dereceden akrabalar ve yakın çevrenin yapmış olduğu maddi desteğinin anksiyete düzeyinin düşmesini sağladığı şeklindeki yorumlar kabul görmektedir (Dilmaç, 2010).

SONUÇ

Bu derleme kapsamında incelenen çalışmalardan elde edilen kanıtlar sporcularda Covid-19'a yakalanma kaygısının yaşandığını, kaygı düzeyini tetikleyen birçok değişkenin olabileceğini gözler önüne sermiştir. Sonuç olarak sporcularda yeni tip koronavirüse yakalanma kaygısını arttıran nedenler kabaca şu şekilde özetlenebilir;

- Cinsiyet, yaş, eşlik eden kronik hastalıklar,
- Farklı liglerde/turnuvalarda oynayan sporcular arasında vakaların görülme sıklığının giderek artması,
- Pandemi nedeniyle antrenman/müsabaka programının ertelenmesi/iptali,
- Sosyal mesafe kurallarının yaygınlaşması, sosyal izolasyon ve beraberinde getirdiği fiziksel inaktivite,
- Virüsün çok hızlı yayılım göstermesi, toplu ortamlarda bulaş riskinin çok daha fazla olması, kesin tedavisinin henüz bulunamaması ve ölümlere sebep olabilmelidir.

Spor sadece sosyal bir aktivite olarak görülmemeli sağlık alanının da vazgeçilmez bir komponenti olarak bilinmelidir. Sporcularda kaygı düzeyinin normal seviyelerde korunabilmesi için halk sağlığı kuruluşları, spor federasyonları/kulüpler ve sporcu sağlığı alanında çalışan uzmanlar spor organizasyonlarının Covid-19'a karşı daha korunaklı ve güvenilir ortamlara dönüştürülmesi için işbirliği içerisinde olmalıdır.

Alana Katkı

Bu derlemede, sporcularda yeni tip koronavirüse yakalanma kaygısının olabileceği vurgulanarak bu tip kaygı düzeyini objektif olarak ortaya koyan, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış, yeni bir anketin tanımı yapılmış ve güncel kanıtlar sunularak pandemi sürecinde sporcularda Covid-19'a yakalanma kaygısını arttıracabilecek nedenler tartışılmıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak herhangi bir nakdi/ayni yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ağduman, F. (2021). Sporcuların Pandemi Döneminde Covid – 19'a Yakalanma Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *GERMENİCA Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, (2)1: 1-14.
- Amal, CH., Bipin, G., Demir, GT., (2020). Adaptation of Athlete's Anxiety to Catch the Novel Coronavirus (Covid-19) Scale (AACNCS). *Alochana Chakra Journal*, Volume IX, Issue VIII, 823-835.
- Batu, B. & Aydın, A.D. (2020). Yüzme sporcularının yeni tip korona virüse (COVID-19) yakalanma kaygısının incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi*, 12-31.
- Çifçi, F., Demir, A., (2020). Covid-19 Pandemisinde Türk Profesyonel Futbolcuların Covid-19 Korkusu ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(ÖS1), 26-38.
- Chen, H., et al., (2020). Clinical characteristics and intrauterine vertical transmission potential of Covid-19 infection in nine pregnant women: a retrospective review of medical records. *The Lancet*, 395(10226), 809-815.
- Demir, G. T., Cicioğlu, H. İ., & İlhan, E. L. (2020). Anxiety of catching the novel coronavirus (COVID-19) scale (ACNCS): validity and reliability study. *Journal of Human Sciences*, 17(2), 458-468.
- Demirtaş, Ö., Çıplak, A., (2020). Pandemi sürecinin uluslararası müsabakalara hazırlanan güreş milli takım sporcuları üzerindeki etkileri. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(ÖS1), 39-52.
- Dilmaç, O., (2010). Görsel sanatlar öğretmeni adaylarının kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (24), 49-65.
- Gümüşgöl, C., Ersoy, A. & Gümüşgöl, O. (2020). Amatör ve Profesyonel Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse (Covid-19) Yakalanma Kaygılarının İncelenmesi -Yönetmelik Karar Boyutu. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(S11): 26-37.
- Ho, C. S., Chee, C. Y. & Ho, R. C. (2020). Mental health strategies to combat the psychological impact of COVID-19 beyond paranoia and panic. *Ann Acad Med Singapore*, 49(1), 1-3.
- İşlek, Y., (2018). Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin işsizlik ile ilgili kaygılarının depresyon ve kaygı düzeyleri ile ilişkisi açısından incelenmesi (Akdeniz bölgesi örneği). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya*.
- Khosronejad, A., Santoni, C., Flora, K., Zhang, Z., Kang, S., Payabvash, S., & Sotiropoulos, F. (2020). Fluid dynamics simulations show that facial masks can suppress the spread of COVID-19 in indoor environments. *AIP Advances*, 10(12), 125109.
- Koç, H., (2004). Profesyonel futbolcularda durumluk kaygı düzeylerini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya*.

- Lu, R., Zhao , X., Li, J., Niu, P., Yang, B., Wu, H., et al. (2020). Genomic characterisation and epidemiology of 2019 novel coronavirus: implications for virus origins and receptor binding. *The Lancet*, 395(10224), 565-574.
- Öktem, T., Şipal, O., Kul, M. & Dilek, A. N. (2020). Olimpiyat oyunlarına katılmaya aday boksörlerin COVID-19 kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3620-3627.
- Özgül F (2003) Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğrencilerinde Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas. URL 1, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> (Son Erişim Tarihi: 11.06.2021).
- Sönmez, H. O., Becer, E., Gülen, Ö. & Madak, E. (2020). 4 Haftalık Serbest Stil Yüzme Eğitiminde Beceri Öğreniminin Kaygı Düzeyi Üzerine Etkisi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 6(28): 217-222.
- Şahinler, Y. & Ulukan, M. (2020). Aktif Spor Yapan ve Yapmayan Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse (COVID-19) Yakalanma Kaygısının İncelenmesi. *Spor Bilimlerinde Akademik Çalışmalar Cilt 2*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Tavacıoğlu, L (1999) Spor Psikolojisi, Bağırğan Yayınevi, Ankara.
- World Health Organization. (2020). Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak, 18 March 2020 (No. WHO/2019-nCoV/MentalHealth/2020.1). World Health Organization.
- Zeidner, M. (1998). Test anxiety: the state of the art. New York, NY: Plenum Press Waddington.

SALGININ ŞİDDET HALİ: COVID-19’UN İLK ÜÇ AYINDA NEVŞEHİR’DE KADINA YÖNELİK ŞİDDET

VIOLENCE OF THE PANDEMIC: VIOLENCE AGAINST WOMEN IN NEVŞEHİR IN THE FIRST THREE MONTHS OF COVID-19

F. Gökçen ÇETİN

Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Programı, Nevşehir, Türkiye, fgokcen_cetin@nevsehir.edu.tr

Pınar GÜNER KOÇAK

Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Çağrı Merkezi Hizmetleri Programı, Nevşehir, Türkiye, guner@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Covid-19 pandemisi insan sağlığı, ülke ekonomileri ve toplumsal alanlar üzerinde ciddi krizlere sebep olmuştur. İnsanların birbirleriyle temasını ve sosyal hareketliliği azaltmak için uygulamaya konulan tedbirler; uzaktan eğitim, sınırlı çalışma saatleri, toplu faaliyetlerin kısıtlanması, iller arası seyahat yasakları, belirli yaş aralığındaki vatandaşlara sokağa çıkma yasağı, hafta sonu sokağa çıkma yasakları, karantinalar vb. şeklinde gerçekleşmiştir. Söz konusu tedbirler ve karantina uygulamaları ile dünyanın çeşitli yerlerinden, toplumda genel olarak suç oranlarında önemli ölçüde bir düşüş yaşandığı, fakat kadına yönelik ev içi şiddet vakalarının arttığı gözlemlenmiştir (Toprak Ergönen, Biçen ve Ersoy, 2020: 49). Pandemi süreci ve zorunlu karantina uygulamalarından en çok çok etkilenen toplumsal grup olan kadınların hane içi sorumlulukları artmış ve çeşitli şiddet türlerine maruz kalmışlardır. Özellikle sosyal izolasyon önlemleri ve karantina uygulamaları ile küresel düzeyde kadına yönelik ev içi şiddet vakaları artmıştır. Türkiye’de sosyal izolasyon ve sosyal mesafe uygulamaları ile birlikte kadına yönelik şiddetin arttığı gözlemlenmiştir. Söz konusu tedbirlerle birlikte salgının güvenli mekânları olarak nitelendirilen “ev” şiddet gören kadınlar için bir tehdite dönüşmüştür. Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu tarafından

hazırlanan rapora göre “ 2020 Mart ayında bir önceki yıla kıyasla psikolojik şiddet %93, fiziksel şiddet %80, sığınma evi talebi %78 oranında artış göstermiştir” (Ünal ve Gülseren,2020). Çalışma, tüm bu verilerle birlikte salgının ilk üç ayında Nevşehir’de kadına yönelik şiddetin seyrini Nevşehir İl Emniyet Müdürlüğü, Nevşehir İl Jandarma Müdürlüğü ve Nevşehir Aile Mahkemesi tarafından hazırlanan verilerle birlikte ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Kadına Yönelik Şiddet, Ev İçi Şiddet.

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic has caused serious crises on human health, national economies and fields. Measures put in place to reduce people’s contact with each other and social mobility; distance education, limited working hours, restriction of collective activities, inter-provincial travel bans, curfews for citizens of certain age range, weekend curfews, quarantines, etc. occurred in the form. With the said measures and quarantine practices, it has been observed from various parts of the world that the crime rates in the society have decreased, but the cases of domestic violence against women have increased (Toprak Ergöner, Biçen, & Ersoy, 2020: 49). Women, who are the social group most affected by the pandemic process and mandatory quarantine practices, have increased their household responsibilities and have been exposed to various types of violence. Especially with social isolation measures and quarantine practices, cases of domestic violence against women have increased at the global level. It has been observed that violence against women has increased with social isolation and social distance calls in Turkey. With the aforementioned measures, the “home”, which is described as the safe place of the epidemic, has turned into a threat for women who have been subjected to violence. According to the report of the Federation of Women’s Associations of Turkey, psychological violence increased by 93%, physical violence by 80%, and the demand for shelters increased by 78% in March 2020 compared to the previous year (Ünal and Gülseren,2020). The study, together with all these data, discussed the course of violence against women in Nevşehir in the first three months of the epidemic, together with the data prepared by Nevşehir Provincial Police Department, Nevşehir Provincial Gendarmerie Directorate and Nevşehir Family Court.

Keywords: Epidemic, Violence Against Women, Domestic Violence.

GİRİŞ

İlk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19, bu tarihten itibaren küresel ölçekte hızla yayılmaya başlamıştır. Salgının insan sağlığı ve ülke ekonomileri üzerinde yarattığı etkinin yanı sıra toplumsal alanlarda önemli dönüşümlere neden olmuştur. Pandemi süreci ve zorunlu karantina uygulamalarından en çok etkilenen toplumsal grup ise kadınlar olmuştur. Kadınların hane içi sorumlulukları artmış ve çeşitli şiddet türlerine maruz kalmışlardır. Özellikle sosyal izolasyon önlemleri ve karantina uygulamaları ile birlikte küresel düzeyde kadına yönelik ev içi şiddet vakaları artmıştır. Bu bağlamda şiddeti önlemek adına Dünya Sağlık Örgütü salgının üçüncü ayında bu duruma dikkat çeken ve ülkelerin sağlık sistemlerine yönelik öneriler içeren bir rapor yayınlamıştır (Toprak Ergöner, Biçen ve Ersoy, 2020). Diğer yandan Avrupa Konseyi de COVID-19 salgını sırasında konsey üyesi olan çok sayıda ülkede ev içi şiddet vakalarının endişe verici bir artış gösterdiğini bildirmiş, İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin öneride bulunmuştur. Birleşmiş Milletler; Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Kıbrıs, ABD, Kanada, Singapur'da ev içi şiddet ile ilişkili bildirimlerin arttığını raporlamıştır (COE, 2020). "Salgının ortaya çıktığı yer olan Çin'in Wuhan şehrinde, Şubat 2020 de ev içi şiddet vakalarının bir önceki yıla göre üç kat arttığı, bu vakaların %90'ının COVID-19 pandemisi ile ilişkili olduğu bildirilmiştir. Bu artış Fransa'da %30-36, Brezilya'da %40-50, Arjantin'de %25, Singapur'da %33, ABD'nin farklı eyaletlerinde %10-35 oranlarındadır" (Toprak Ergöner, Biçen ve Ersoy, 2020). İlk vakanın açıklandığı 11 Mart tarihinden bu yana Türkiye'de sosyal izolasyon ve sosyal mesafe çağruları ile birlikte kadına yönelik şiddetin arttığı gözlemlenmiştir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformuna göre; söz konusu tedbirler ile birlikte önceki aylara göre başvuru hatlarını arayanların sayısı Nisan ayında %55, Mayıs ayında %78 artmıştır. Nisan ayında en çok cinsel şiddet nedeniyle, mayıs ayında ise en çok psikolojik şiddet nedeniyle başvuru yapıldığı ve en çok evli olduğu erkekten şiddet gören kadınların başvurduğu bildirilmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020). Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun raporuna göre ise 2020 Mart ayında bir önceki yıla kıyasla psikolojik şiddet %93, fiziksel şiddet %80, sığınma evi talebi %78 oranında artış göstermiştir (Ünal ve Gülseren, 2020). Çalışmamız, tüm bu verilerle birlikte salgının ilk üç ayında Nevşehir'de kadına yönelik şiddetin seyrini Nevşehir İl Emniyet Müdürlüğü, Nevşehir İl Jandarma Müdürlüğü ve Nevşehir Aile Mahkemesi tarafından hazırlanan verilerle birlikte ele alacaktır.

Dünyada ve Türkiye’de Covid-19’un Kadına Yönelik Şiddet Üzerindeki Etkisi

“Yeni Koronavirüs” (SARS-Cov2) olarak adlandırılan ve “Yeni Koronavirüs Hastalığı” olarak tanımlanan Covid-19, ilk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti’nin Wuhan kentinde tespit edilmiş ve bu tarihten itibaren küresel ölçekte hızla yayılmaya başlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus tarafından 11 Mart 2020 tarihinde video konferans yöntemiyle gerçekleştirilen basın toplantısında Covid-19 salgını pandemi ilan edilmiş ve tüm dünyada devletler ile vatandaşları işbirliğine davet edilmiştir (WHO, 2020: 1-3). Pandemi ilan edilen salgınlar esas itibarıyla geniş çaplı ani hastalıklara ve ölümlere yol açarak sosyo-ekonomik, psikolojik ve siyasal alanlarda önemli sorunlara neden olmaktadır (Madhav vd., 2018: 317). Salgınların son halkası olan Covid-19’un tarihsel süreçte görülen salgınlardan en önemli farkı, insan hareketliliğinin eskiye nazaran daha fazla artmış olmasından kaynaklanan yüksek yayılma ve bulaşma hızıdır. Nitekim yapılan son araştırmalarda Covid-19 salgını, insan sağlığı üzerinde yarattığı tehdit ile sosyo-ekonomik ve siyasal alanlarda küresel etkileri itibarıyla, 1918 yılında görülen İspanyol gribinden sonraki en ciddi pandemi olarak değerlendirilmektedir (Tunalı, 2020: 26). Bu bağlamda 2020 yılının en önemli küresel olayı olarak dikkat çeken Covid-19 salgını, tüm dünyanın neredeyse yegâne gündem maddesi haline gelmiştir.

İnsanlık tarihi farklı zaman dilimlerinde bütün toplumları etkileyen büyük kırılmalara şahitlik etmiştir. Bu tarihsel kırılma süreçleri ise büyük dalgalar yaratarak toplumları çeşitli arayışlar içine sokmuştur. Nitekim bu arayışların getirdiği yenilikler, farklı biçimlerde de olsa bütün toplumları etkileyerek onlara değişim ve dönüşüm tecrübeleri yaşatmıştır. Tarihsel süreçte yaşanan büyük toplumsal dönüşümler incelendiğinde bu süreçlere dair en önemli nedenin, bir bütün olarak toplumların yaşadığı bunalımlar ve krizler olduğu gerçeği görülecektir. Covid-19 salgını da küresel ölçekte deneyimlenen bir bunalım ve kriz halidir. Modern dünyanın değişkenleri toplumsal yaşamı birçok riskle karşıya bırakmaktadır (Karakaş, 2020: 545). Covid-19 salgınının sağlık sistemlerini, toplumsal hayatı, psikososyolojik, siyasal ve uluslararası alanı, ekonomik düzeni ve eğitim sistemlerini ilgilendiren çok boyutlu etki düzeyi kamu otoriteleri ile toplumları karşı karşıya getirmiştir. Salgını “yönetilebilir risk” seviyesinde tutmayı amaçlayan önleyici tedbirler, temel hak ve özgürlüklerin kullanımının kısıtlandığı gerekçesiyle Hollanda¹,

1 “Hollanda’da Binlerce Kişi Covid-19 Kısıtlamalarını Protesto Etti”, CNNTÜRK, <https://www.cnn-turk.com/dunya/hollandada-binlerce-kisi-covid-19-kisitlamalarini-protesto-etti?page=1>

Almanya¹, İngiltere², İtalya³ ve Amerika⁴ gibi pek çok ülkede protesto edilmiştir. Bu doğrultuda genel sağlık, kamu güvenliği ve ulusal refah gibi bileşenler çerçevesinde kamu politikası oluşturan devlet kurumları için temel hak ve özgürlükleri dikkate alan özgürlük-güvenlik ikileminde hassas tedbirleri hayata geçirmek öncelikli hale gelmiştir.

İnsanların birbirleriyle temasını ve sosyal hareketliliği azaltmak için uygulamaya konulan tedbirler; uzaktan eğitim, sınırlı çalışma saatleri, toplu faaliyetlerin kısıtlanması, iller arası seyahat yasakları, belirli yaş aralığındaki vatandaşlara sokağa çıkma yasağı, hafta sonu sokağa çıkma yasakları, karantinalar vb. şeklinde gerçekleşmiştir. Söz konusu tedbirler ve karantina uygulamaları ile dünyanın çeşitli yerlerinden, toplumda suç oranlarının düştüğü, fakat kadına yönelik ev içi şiddet vakalarının arttığı gözlemlenmiştir (Toprak Ergöner, Biçen ve Ersoy, 2020: 49). Raporlanabilen vakalardaki artış neticesinde Avrupa Konseyi COVID-19 salgını sırasında konsey üyesi olan çok sayıda ülkede ev içi şiddet vakalarının endişe verici bir artış gösterdiğini bildirmiş, İstanbul Sözleşmesi'nin (Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi) uygulanmasına ilişkin öneride bulunmuştur. Birleşmiş Milletler; Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Kıbrıs, ABD, Kanada, Singapur'da ev içi şiddet ile ilişkili bildirimlerin arttığını raporlamıştır. Bu artış Fransa'da %30-36, Brezilya'da %40-50, Arjantin'de %25, Singapur'da %33, ABD'nin farklı eyaletlerinde %10-35 oranlarındadır. Bu süreçte, ev içi şiddet vakalarının artışı İtalya ve Fransa'da bazı otellerin sığınak olarak hizmete açılmasına neden olmuştur. Evde kalma çağrılarının ilk günlerinden itibaren ev içi şiddet için acil yardım hattı aramalarında İngiltere'de %25, İspanya'da %20, Kıbrıs'ta %30 artış bildirilmiştir. İspanya'da kadınların eczanelerdeki çalışanlardan "maske 19" talep etmesi durumunda eczane görevlilerinin gizli bir şekilde ev içi şiddet bildiriminde bulunduğu bir uygulama hayata geçirilmiştir. Avustralya'da evde kalma tedbirleri ile birlikte genel suç oranlarında %40 azalma olduğu, ancak polise başvuran ev içi şiddet vakalarında %5 artış olduğu, ayrıca Google'da ev içi şiddet için yardım amaçlı aramalarda %75 artış olduğu bildirilmiştir (Ünal ve Gülseren, 2020: 89). 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de

- 1 "Almanya'da Koronavirüs Protestosu: Her şey kötüye gidiyor", *CNN TÜRK*, <https://www.cnntrk.com/dunya/almanya-koronavirus-protestosu-her-sey-kotuye-gidiyor>
- 2 "İngiltere'de Koronavirüs Protestosu: 27 Kişi Gözaltına Alındı", *TRTHABER*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ingilterede-koronavirus-protesto-27-kisi-gozaltina-alindi-539885.html>
- 3 "İtalya'da Covid-19 Tedbirlerinin Sıklaşması Birçok Kentte Protesto Edildi", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54704837>
- 4 "ABD'de Karantina Karşıtı Protestolar Artıyor", *AMERİKANİNSESİ*, <https://www.amerikaninseesi.com/a/amerika-karantina-karsiti-protesto-yayiliyor-corona-korona/5378045.html>

salgınla mücadele, sosyal hareketliliği azaltmak için uygulamaya konulan tedbirler; uzaktan eğitim, sınırlı çalışma saatleri, toplu faaliyetlerin kısıtlanması, iller arası seyahat yasakları, belirli yaş aralığındaki vatandaşlara sokağa çıkma yasağı, hafta sonu sokağa çıkma yasakları, karantina uygulamaları ile gerçekleştirilmiştir. Pandemi sürecinde sosyal hayatı biçimlendiren söz konusu uygulamalar, özellikle kadınları şiddet karşısında daha da kırılgan bir hale getirmiştir. Şiddet gören kadınların, şiddet uygulayıcıları ile aynı hanede pandemi öncesine kıyasla daha uzun süre bir arada oluşu kadına yönelik şiddeti derinleştirmiştir. “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu”na göre; yukarıda bahsi geçen tedbirler ile birlikte pandemi öncesine göre başvuru hatlarını arayanların sayısı Nisan ayında %55, Mayıs ayında %78 artmıştır. Nisan ayında en çok cinsel şiddet nedeniyle, Mayıs ayında ise en çok psikolojik şiddet nedeniyle başvuru olduğu ve en çok evli olduğu erkekten şiddet gören kadınların başvurduğu bildirilmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020). Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu’nun raporuna göre ise 2020 Mart ayında bir önceki yıla kıyasla psikolojik şiddet %93, fiziksel şiddet %80, sığınma evi talebi %78 oranında artış göstermiştir (Zeyrek, 2020). Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi’nin, 3-8 Nisan 2020 tarihleri arasında, 28 kentte yaşayan 1873 kadının katılımı ile gerçekleştirdiği bir anket çalışmasının sonuçlarına göre, pandemi sürecinde kadına yönelik şiddet %27,8 oranında artmıştır (Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, 2020).

Salgının İlk Üç Ayında Nevşehir’de Kadına Yönelik Şiddet

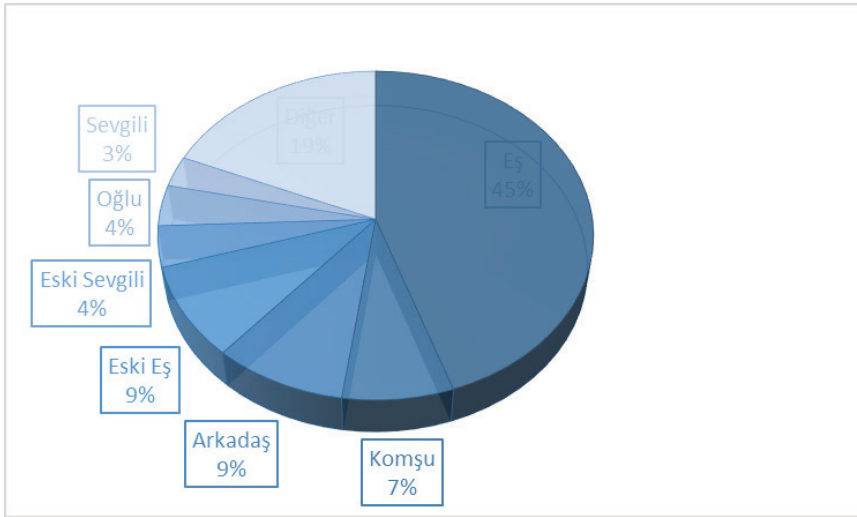
Salgının ilk üç ayında Nevşehir’de kadına yönelik şiddete ilişkin bulgulara Nevşehir İl Emniyet Müdürlüğü, Nevşehir İl Jandarma Müdürlüğü ve Nevşehir Aile Mahkemesi tarafından hazırlanan verilerle ulaşılmıştır.

Tablo 1’de İl Emniyet Müdürlüğü tarafından hazırlanan üç aylık raporda görüleceği gibi 174 adet vaka, kadına yönelik şiddet vakası olarak belirtilmiştir. Bu vakalarda 199 kadın mağdur olmuş, 28 kadın intihara teşebbüs etmiş ve 169 karar 6284 Sayılı Kanun kapsamında alınmıştır.

Tablo 1. 10 Mart-10 Mayıs 2020 Tarihleri Arasında İl Geneli Polis Sorumluluk Bölgesinde Meydana Gelen Olaylar

MEYDANA GELEN OLAY	SAYI
Kadına Yönelik Şiddet Vaka Sayısı	174
Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Mağdur Sayısı	199
Sığınma Evine Yerleştirilen Şiddet Mağduru Sayısı	5
İntihar Eden Kadın Sayısı	0
İntihara Teşebbüs Eden Kadın Sayısı	28
Çocuğun Cinsel İstismarı	1
6284 Sayılı Kanun Kapsamında Alınan Önleyici Tedbir Sayısı	169

İl geneli polis sorumluluk bölgesi sınırlarında gerçekleşen kadına yönelik şiddet vakalarında şiddet uygulayıcıların çok önemli bir oranının (%45) mağdur kadınların eşleri olduğu tespit edilmiştir.

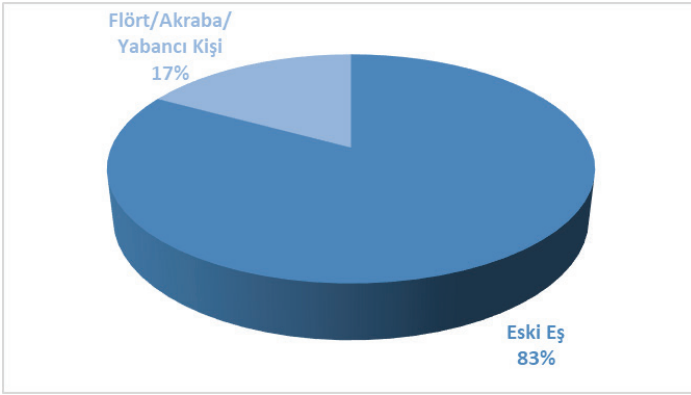
Grafik 1. 10 Mart-10 Mayıs 2020 Tarihleri Arasında İl Geneli Polis Sorumluluk Bölgesinde Meydana Gelen Olaylarda Mağdur Sayısının Şiddetin Kim Tarafından Uygulandığına Göre Dağılımı

Nevşehir Aile Mahkemesi tarafından hazırlanan verilere bakıldığında 6284 Sayılı Kanun'a dayanarak koruma talebinde bulunan 127 kadın ve 2 erkek şiddet mağduru bulunmaktadır. Koruma talebinde bulunan mağdurlara şiddet uygulayanlar il geneli polis sorumluluk alanında olduğu gibi %83'lük bir oranla eski eşlerdir (Grafik 2).

Tablo 2. 10 Mart 2020- 5 Mayıs 2020 Tarihleri Arasında Nevşehir Aile Mahkemesine Bildirilen Vaka Sayılarının 6284 Sayılı Kanun'a Dayanarak Koruma Talep Edenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

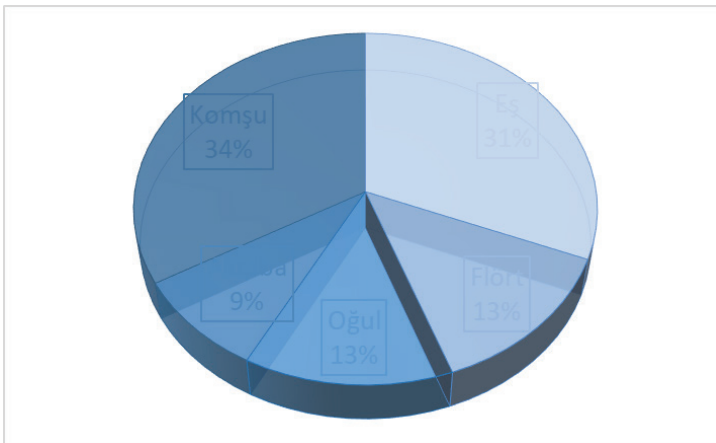
CİNSİYET	SAYI
Kadın	127
Erkek	2
Toplam	129

Grafik 2. 10 Mart 2020- 5 Mayıs 2020 Tarihleri Arasında Nevşehir Aile Mahkemesine Bildirilen Vaka Sayıları

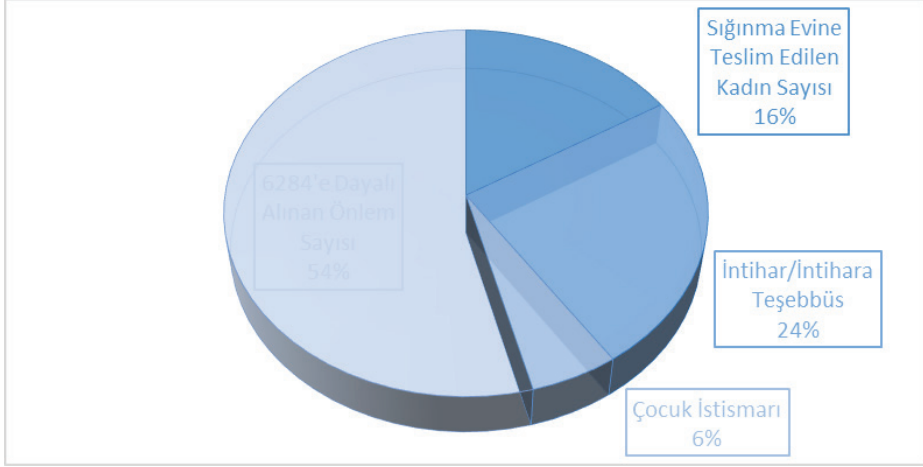
Pandeminin ilk üç ayında Nevşehir İl Jandarma Komutanlığı'na 50 vaka bildirilmiştir. Bu vakalarda Grafik 3'te görüleceği gibi mağdur kadınların %31'inin eşleri tarafından şiddete uğradıkları tespit edilmiştir. Diğer yandan oğulları tarafından şiddete maruz kalanların oranı ise %13'tür.

Grafik 3. 10 Mart- 31 Mayıs 2020 Tarihleri Arasında İl Jandarma Komutanlığına Yapılan Başvuruların Şiddeti Uygulayanlara Göre Dağılımı

İl Jandarma Komutanlığı'na yapılan başvuruların sonuçlarına bakıldığında (Grafik 6), vakaların gerçekleştiği yerde derhal 6284 Sayılı Kanun'a dayanarak işlem yapıldığı tespit edilmiştir.

Grafik 4. 10 Mart- 31 Mayıs 2020 Tarihleri Arasında İl Jandarma Komutanlığına Yapılan Başvurulara Yönelik Alınan Tedbirler

Bulgular ve Sonuç

Türkiye'de Covid-19 pandemisi boyunca sosyal hareketliliği azaltmak için uygulamaya konulan tedbirler; uzaktan eğitim, sınırlı-uzaktan- esnek çalışma saatleri, toplu faaliyetlerin kısıtlanması, iller arası seyahat yasakları, belirli yaş aralığındaki vatandaşlara sokağa çıkma yasağı, hafta sonu sokağa çıkma yasakları ve karantina uygulamaları toplumun kırılgan gruplarını daha da kırılgan bir hale getirmiştir. Güvenli mekanlar olarak nitelendirilebilecek "ev" şiddet gören kadınlar için tehlikeli bir alana dönüşmüştür. Pandemi ile birlikte kadınlar kendilerine şiddet uygulayan erkek ile birlikte aynı mekânda bulunmak zorunda kalmış ve kadının ev içi şiddete maruz kalma risk ve oranı artmıştır. Sadece Türkiye'de değil söz konusu tedbirlerle en güvenli mekânlar olan evde izalasyonun yarattığı bu tehdit günümüzde gelişmiş birçok ülkede gittikçe derinleşen bir krize yol açmıştır.

Nevşehir'de salgının ilk üç ayında kadına yönelik şiddet oranlarının tespitine dair yapılan bu çalışmada 378 kadına şiddet vakasının resmî kurumlara intikal ettiği belirlenmiştir. Vakaların önemli bir kısmına 6284 Sayılı Kanun kapsamında işlem yapıldığı gözlemlenmiştir. 6284 Sayılı Kanun'un olay anı ve yerinde Polis ve Jandarma güçlerine tanıdığı koruma önleme ve uzaklaştırmaya dair yetkiler şiddet vakalarının daha ağır sonuçlar doğurmasını

önleyecek niteliktedir. Kanunun etkin bir şekilde uygulanmadığı günümüzde Nevşehir’de kanun kapsamında işleyen süreç bir anlamda umut vaat edicidir. 6284 Sayılı Kanun bu hali ile sorunsuz bir şekilde işliyor da olsa kadına yönelik şiddet davalarında uygulanan iyi hal indirimleri gibi ceza indirimi uygulamaları kadına yönelik şiddetin uzun vadede önlenmesini engellemektedir.

Nevşehir’de pandemi döneminde gerçekleşen şiddet vakalarında şiddet uygulayıcının ağırlıkla eş ya da partnerler oluşu beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları şiddete maruz kalan kadınların esnek ve uzaktan çalışma şekli nedeniyle daha ağır işleyen bir başvuru ya da yardım sürecine çoğu kez dahil olamamasını beraberinde getirmiştir

Kadına yönelik şiddeti üreten toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele konusunda toplumun her kesimine oldukça önemli görevler düşmektedir. Toplumsallaşma sürecinde inşa edilen rol ve kodlar, kadına yönelik şiddetin normalleştirildiği bir döngüye neden olmaktadır. Bu döngü failin, mağdurun ve esasen toplumun çekirdeği olarak nitelendirilen aile kurumunun şiddet gören kadınlar ve bu şiddetten etkilenenler açısından en başından sorunlu ve güvensiz bir alan haline almasına neden olmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadeleye ayrılacak kaynak ve personel ile kadına yönelik şiddetle mücadeleyi kolaylaştırabilecektir.

KAYNAKÇA

- Council of Europe. (2020). *Violence against women and girls before, during and after COVID-19: the shadow pandemic that must be addressed*. www.coe.int: [vhttps://en/web/portal/-/violence-against-womenand-girls-before-during-and-after-covid-19-the-shadow-pandemic-that-must-be-addressed](https://en/web/portal/-/violence-against-womenand-girls-before-during-and-after-covid-19-the-shadow-pandemic-that-must-be-addressed) adresinden alındı
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020, Nisan). *Nisan 2020 Başvuru Karşılama Raporu*. Mart 2021 tarihinde <http://kadincinayetleriniDurduracagiz.net/>: Nisan 2020 Başvuru Karşılama Raporu [Interneth<http://kadincinayetleriniDurduracagiz.net/aciklamalar/2912/nisa-n-2020-basvuru-karsilama-raporu> adresinden alındı
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyolojisi Dergisi*, 40(1).
- MacKenzie, D. (2020). *COVID-19: The Pandemic that Never Should Have Happened and How to Stop the Next One*. New York: Hachette Books.
- Madhav, N., Gallivian, M., Mulembakani, M., Rubin, P., & Wolfe, N. (2018). *Pandemics: Risks, Impacts, and Mitigation*. D. Jamison, & H. Gelband (Dü) içinde, *Disease Control Priorities Improving Helath and Reducing Poverty*. USA: The World Bank.

- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020). *Covid-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi İle Kadın Ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu*. Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi: <https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasından-kadının-etkilenimi-ile-kadın-ve-cocuğa-yönelik-siddete-iliskin-türkiye-arastırma-raporu/> adresinden alındı
- Toprak Ergöner, A., Biçen , E., & Ersoy, G. (2020). Domestic violence during the COVID-19 pandemic. *The Bulletin of Legal Medicine*, 47-56.
- Tunalı, Ç. (2020). Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. D. Demirbaş, V. Bozkurt, & S. Yorgun (Dü) içinde, *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Ünal, B., & Gülseren, L. (2020). COVID-19 pandemisinin görünmeyen yüzü: Aile içi kadına yönelik şiddet. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 89-94.
- World Health Organization. (2020, Mart). *Operational considerations for managing COVID-19 cases/outbreak on board ships*. <https://www.who.int/>: <https://www.who.int/publications/i/item/operational-considerations-for-managing-covid-19-cases-outbreak-on-board-ships> adresinden alındı
- Zeyrek, H. (2020). *Salgında kadına şiddet yüzde 81, psikolojik şiddet ise yüzde 93 arttı*. Sözcü.

1957-1958 ASYA GRİBİ SALGINI DÖNEMİNDE TÜRKİYE

TURKEY IN 1957-1958 ASIAN FLU EPIDEMIC PERIOD

Enes ÖZ

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacıbektaş Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Türkiye, enesoz@nevsehir.edu.tr*

ÖZET

Çalışmamızda 1957-1958 yılları arasında tüm dünyayı etkileyen ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olan Asya gribi salgını dönemine Türkiye penceresinden bakılmıştır. Konumuzu kapsayan yıllarda salgının Türkiye'ye etkileri, salgına karşı ülke çapında alınan tedbirleri ve kamuoyunun düşüncelerini ortaya koymak temel argümanımız olmuştur.

Olayın geçtiği döneme ait belge ve bulgular ile ikinci elden kaynaklar incelenmiş, ulaşılan belgeler tasnif, tahlil, tenkit ve sentez sıralamasından geçirilerek çalışma konusu ele alınmıştır. Konu ile ilgili resmi makamların açıklamaları ve basın kuruluşlarının yayınlarından yararlanılmıştır. Özellikle gazetelerin taranması sonucu elde edilen bulgular sayesinde, Türk kamuoyunda konu üzerindeki değerlendirmelere ulaşılmıştır.

1957-1958 yıllarında etkili olan Asya gribi, Çin kaynaklı bir influenza pandemisi olmuştur. Hastalık önce Uzak Doğu, daha sonrasında ise Avustralya, Amerika ve Avrupa kıtalarına yayılmıştır. Salgının yayılmasının ardından Türkiye'ye sirayetinin önlenmesi için Sağlık Bakanlığı bir takım tedbirleri içeren genelge yayınlamıştır. Ayrıca Sahil Sıhhiye Umum Müdürlüğü tarafından liman ve hava meydanlarındaki ekiplere takviye yapılmış, salgın haberlerinin alındığı günden itibaren Asya'dan gelen uçuşlarda sıkı tedbirler alınarak ateş ölçümleri yapılmıştır. Salgının Türkiye'de görülmesi riskini en aza indirmek amacı ile hacıdan gelen Türk vatandaşlarının sıkı muayeneden geçirilme işlemi gerçekleştirilmiştir. Alınan tedbire rağmen grip salgını Türkiye'ye giriş yapmış ve çeşitli illerde görülmeye başlamıştır.

Bu durum sonrasında Dünya Sağlık Örgütü tarafından duyurulan, hastalığın belirtileri ve tedavi şekilleri ile ilgili bilgiler sık sık halk ile paylaşılmıştır. Salgının yayılması sonrası Asya gribine karşı aşılama çalışmaları başlatılmış, Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü tarafından Singapur'dan getirilmiş olan aşı tatbik edilmiştir. Bu dönemde yayın yapan basın kuruluşları da virüs ile ilgili haberlere geniş yer ayırmış ayrıca salgın ile ilgili komplo teorileri de gündeme getirilerek gribin Kızıl Çin veya Sovyetler Birliği tarafından saçılmış olabileceği yazıları kaleme alınmıştır. Çalışmamızda genel itibari ile salgın döneminde Türkiye'nin aldığı tedbirler, hastalığın ülkeye etkileri, basına yansıyan Asya gribi haberleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Asya gribi, Salgın, Virüs, Türkiye

ABSTRACT

In our study, the period of Asian flu epidemic that affected the world between 1957-1958 and killed millions of people was looked at from the perspective of Turkey. In the years covering our subject, the effects of the epidemic on Turkey, the measures taken against the epidemic throughout the country and opinions of the public have been our main argument.

Documents and findings from the period of the incident and second-hand sources were examined, the documents obtained were classified, analysed, criticized and synthesized and the subject of the study was discussed. The statements of the official authorities and the publications of the media outlets were used. Especially, thanks to the findings obtained as a result of scanning the newspapers, the evaluations on the issue have been reached in the Turkish public opinion.

Asian flu, which was effective in 1957-1958, was an influenza pandemic originating in China. The disease spread first to the Far East and then to Australia, America and Europe. After the spread of the epidemic, the Ministry of Health issued a circular containing a number of measures in order to prevent its spread to Turkey. In addition, the General Directorate of Coastal Health has reinforced the teams at the ports and airports, since the day the news of the epidemic was received, fever measurements have been carried out by taking strict measures on flights from Asia. In order to minimize the risk of the epidemic being seen in Turkey, the process of strict examination of Turkish citizens from the pilgrim was carried out. Despite the precaution taken, the influenza epidemic has entered Turkey and started to be seen in various provinces. After this situation, information about the symptoms and treatment methods of the disease, announced by the World Health

Organization was frequently shared with the public. After the spread of the epidemic, vaccination efforts against Asian flu were initiated the vaccine, which was brought from Singapore by the Refik Saydam Sanitation Institute has been administered. Press organizations broadcasting during this period also gave a wide coverage to the news about the virus also conspiracy theories about the epidemic were also brought to the agenda, writing that the flu may have spread by Red China or the Soviet Union. In our study, it has been set forth in general terms that measures taken of Turkey during the epidemic period, effects of disease to the country, asian flu news reflected to the press.

Keywords: Asian Flu, Epidemic, Virus, Turkey

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren salgın hastalıklar etkili olmuş, bazıları bölgesel olurken bazıları da tüm dünyaya yayılmıştır. Salgınların yayılma hızında teknolojik ilerleme ile birlikte 19. yüzyıldan itibaren hızlı bir gelişim kaydeden ulaşım sektörü önemli bir katkı sağlamıştır. Kısa süre içerisinde hızla saçılım gösteren salgın hastalıklar, hazırlıksız bir şekilde yakalanan toplumların çeşitli biçimlerde etkilenmesine sebep olmuş, bu durum karşısında kendi halkını korumak isteyen ülkelerin de bir takım önlemler almasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu önlemler insanların gruplar halinde bir araya gelmesi ile oluşan bulaş zincirini kırmaya yönelik gerçekleşmiş, genellikle kısıtlamalar, sağlık tedbirlerinin arttırılması ve halkın bilinçlendirilmesi olarak kaydedilmiştir.

Tarihteki büyük salgınlardan Jüstinyen vebası, kara veba ve İspanyol gribi salgınları, en çok Doğu Akdeniz ile Orta Doğu bölgelerini etkilemiştir. Bu en büyük üç hastalığa ek olarak tüm dünyayı etkileyen salgın hastalıkların, Asya ve Avrupa arasında bir geçiş noktası olan Anadolu'ya giriş yapması her dönemde kolay olmuştur.

Dünya çapında 1-2 milyon civarında insanın ölümüne sebebiyet veren ve Cumhuriyetin ilan edilmesi sonrası Türkiye'yi etkileyen ilk büyük salgın Asya gribi salgını olmuştur. Çin'den başlayıp önce Avustralya ve Amerika kıtasına yayılan salgın, Orta Doğu bölgesi ve Avrupa kıtasına sıçramasıyla birlikte Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bu cümleden olmak üzere salgın döneminde Türkiye'de ne gibi gelişmelerin yaşandığı, salgının toplumsal etkilerinin incelenmesi ve Türk kamuoyunda nasıl aksettiğinin yansıtılması çalışmamızın temelini teşkil etmiştir. Konumuzun zaman sınırlandırılması, salgının Türkiye'yi etkisi altına aldığı Temmuz-Ağustos 1957 ile Mayıs 1958 arası olarak belirlenmiştir.

2020 itibariyle başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19, pandemi şeklindeki salgınlara her daim hazırlıklı olunması gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu hazırlık yapılırken geçmişte yaşanmış büyük salgın dönemlerinde edinilen tecrübelerden hareket edilmesi en uygun yol olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Asya gribi döneminde Türk kamuoyuna yansıyan gelişmeler, Covid-19 döneminde yansıyan gelişmelere benzerlik göstermektedir. Geçmiş salgın dönemlerinin araştırılması, bir salgın olduğunda yaşanabileceklerin tahmin edilmesi ve buna göre hareket edilmesi açısından önemlidir.

Asya Gribi Salgının Ortaya Çıkması ve Gelişimi

Bir hastalığın veya başka bir durumun yaygınlaşması ve birçok kimsele birden bulaşması durumu salgın olarak ifade edilmiştir. (Türkçe Sözlük, 1988: 1896) Pandemi ise dünya çapında veya geniş bir alanda meydana gelen, uluslararası sınırları aşan ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen salgınlar olarak tanımlanmıştır. (Last, 2001: 131) Bu tanımdan hareket ile bir salgının pandemi olması durumu Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenmektedir. Virüslerin kişiden kişiye hızlı bir biçimde yayılması pandeminin esas kriterlerinden kabul edilmektedir.

1957-1958 Asya gribi, Guizhou-Çin kaynaklı bir infuluenza pandemisi olarak ortaya çıkmış ve tüm dünyaya yayılarak, (Türk vd., 2020: 621) yaklaşık 1-2 milyon insanın ölümüne sebep olmuştur. 1957 yılında başlayan Asya gribi salgını, 1918'de görülen İspanyol gribinin mutasyona uğramış hali olarak kabul edilmiş ve H2N2 virüsünden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Hastalığa yakalananların bir kısmında öksürük ve ateş gibi semptomlar gelişmiş, bir kısmında ise daha ağır komplikasyonlar görülmüştür. (Rogers, 2020) Virüs, başlangıçta deniz yollarından bulaşmış, daha sonrasında diğer ulaşım araçları da bulaşma hızını arttırmış ve pandemi yaklaşık 6 ay içerisinde neredeyse tüm dünyayı kaplamıştır. (Yoneyama ve Krishnamoorthy, 2010: 1) Salgının pandemiye dönüşmesi ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü bilgilendirici açıklamalar paylaşırken, devletler de virüsü önlemeye yönelik tedbirler alma yoluna gitmiştir.

Bu hastalığa, dünya nüfusunun yaklaşık % 25-30'u yakalanmış ve ölüm oranının 4,000'de 1 olduğu tahmin edilen en yaygın salgınlardan biri olmuştur. (Yoneyama ve Krishnamoorthy, 2010: 1) Asya gribi salgını Şubat 1957 tarihinde Çin'de ortaya çıktıktan sonra, Avusturalya ve Güneydoğu Asya ülkelerine sirayet etmiş, Haziran ve Eylül aylarında Avrupa ve Güney Amerika kıtalarına ulaşmıştır. Avrupa'da ciddi etkiler oluşturan salgın dolayısıyla 1957

yılıının sonunda İngiltere’de 3.500 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Aynı yılın Temmuz ve Ağustos aylarında ABD’ye giriş yapan virüs, birkaç ay içerisinde özellikle çocuklar, yaşlılar ve hamileleri etkilemiştir. (Temel, 2012: 17) ABD’de 1957 yılının sonbahar aylarına gelindiğinde okulların açılıp açılmaması tartışmaları yapılmıştır. Kamuoyunda “1957 sonbaharında okullar açıldığında yeni virüs nasıl davranacak? Spekülasyon geniş bir yelpazeye yayılıyor...” ifadeleri kullanılmıştır. Okulların Eylül ayından itibaren açılması ile birlikte devamsızlık oranları artış göstermiş ve bazı okullarda % 30 ile % 50 seviyelerine ulaşmıştır. Ayrıca hastanelerde doluluğun çok yüksekliği, kliniklerin aşırı yoğun olduğu ve yetişilemeyecek çoklukta ambulans çağırıldığı kaydedilmiştir. (Henderson, 2013) Salgının etkilerini en ağır hisseden ülkelerden biri olan ABD’de Mart 1958’e kadar Asya gribinden 69.800 ölüm gerçekleşmiştir. (Temel, 2012: 17)

ABD’de yaşananlara benzer haberler diğer ülkelerden de gelmiştir. Japonya Tokyo’da salgın dolayısıyla 138 okulun kapatıldığı, Japon Refah Bakanlığı’na göre 500.000 çocuğun gripten etkilendiği bilgisi paylaşılmıştır. Fransız sağlık yetkililerinin havaalanlarda kontrolleri sıkılaştırdığı bildirilirken, Londra ve Bristol’daki İngiliz gemi mürettebatı arasında salgının yayıldığı, Hollanda, Hawaii ve San Francisco’dan da çok sayıda vaka haberlerinin geldiği paylaşılmıştır. (Mullally, 2020) Bu dönemde yabancı ülkelerin basın kuruluşlarına yansıyan haberler genel itibariyle salgın üzerine yapılan yayınlar olmuştur.

Tablo 1: Asya gribinin özellikleri

	Asya Gribi
Yıl	1957-1958
Çıkış bölgesi	Güney Çin
İnfluenza A virüs alt tipi (Hayvan genetik girişi/ rekombinasyon olayı)	H2N2 (Kuş)
Temel vaka üreme sayısı (R_0)	1,5
Tahmini vaka fatalite hızı	<%0,2
Dünya çapında atfedilen tahmini mortalite	1 milyon üzeri
Etkilenen yaş grupları	Tüm yaş grupları

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2019: 2

Tablo 1’de yer alan Asya gribi ile ilgili veriler ışığında tüm dünya çapında vefat sayısı tam olarak belirlenememiş olup en az 1 milyon olarak tahmin edilmiştir. Bunda vaka ve vefat rakamlarının günlük olarak bildirileceği bir organizasyon oluşturulmaması en önemli sebep olmuştur.

Asya gribinin ülkeleri etkilemeye başlaması ile ABD başta olmak üzere İngiltere ve İtalya hızlı bir aşı çalışması başlatmış, çalışmalarını Dünya Sağlık Örgütü yakından takip etmiştir. Washington'daki Ulusal Sağlık Enstitüsü'nde Amerikan ilaç üreticilerinin test edilmekte olan yeni ve yüksek etkili bir aşı geliştirdikleri bilgisi paylaşılmıştır. (Belfast Telegraph, 14 Haziran 1957, Mullally, 2020) Özellikle ABD'nin Asya gribine karşı ilk aşı çalışmaları, salgının yayılmasının hızlandığı ilk andan itibaren başlamıştır. Buna göre Amerikalı Mikrobiyolog Maurice Hilleman, salgının 1957 yılının sonbahar aylarında ABD'yi vurabileceğini düşünerek, Japonya'da bulunan gribe yakalanmış bir donanma askerinden virüs örneği almış ve üzerinde çalışmaya başlamıştır. Hilleman'ın ürettiği aşının virüs karşısında bir dereceye kadar etkili olması ile aşından 40 milyon doz civarında üretim yapılarak uygulanmaya başlanmış ve virüsün etkisi en aza indirilmeye çalışılmıştır. (Lina Zeldovich, 2020) Ancak bir süre sonra, geliştirilen aşıların Asya gribine karşı beklenenden daha az tesire sahip olduğu anlaşılmıştır. (Park City Daily News, 15 Ekim 1957) Zira bu aşı geliştirilse bile bağışıklık oluşturmak için normalden daha fazla aşıya ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Netice itibarıyla Asya gribine karşı daha yüksek miktarda hızlı bir aşı geliştirilmesi ve bu gribin yol açtığı enfeksiyonları tedavi etmek için antibiyotiklerin mevcut olması, virüsün (Rogers, 2020) 1958 yılının son ayları itibarıyla etkilerinin azalarak atlatılmasına sebep olmuştur.

Asya Gribi Döneminde Türkiye

Asya gribinin Türkiye'de görülmesinden önce virüsün korkusu ülkeye giriş yapmış ve kamuyonda konu sık sık gündeme getirilmiştir. Özellikle Haziran 1957 tarihinden itibaren olmak üzere dünyadaki grip vakaları ile ilgili "Filipinde gripten 140 kişi öldü", "Japonya'da grip 180 bin kişiyi yatağa düşürdü", "Öldürücü grip salgını" başlıkları ile gün aşırı haberler yapılmıştır. (Cumhuriyet, 27 Mayıs, 3 Haziran, 5 Haziran 1957) Bu günlerde uzmanlar grip salgınından nasıl korunulacağı ile ilgili halkı bilinçlendirme yoluna gitmiştir. Bu uzmanlardan birisi olan Dr. S. Recep Doksat, 6 Haziran 1957 tarihli "Grip nedir ve nasıl korunulur?" başlıklı gazete yazısı kaleme almıştır. Dr. Doksat herkesin bir telaş içerisinde olduğunu, Uzak Doğu'dan bir grip dalgasının Türkiye'ye doğru geldiğini ve paçavra hastalığı, İspanyol nezlesi, enfluenza, çapıtçı nezle-i müstevliye gibi çeşitli adlar aldığını bildirmiştir. Doksat ayrıca vaktiyle dünyada ve Türkiye'de hafızalardan henüz silinmeyen salgınlar gerçekleştiğini dile getirerek, haklı endişe içerisinde bulunan okurlara bilgi vermek için bir yazı kaleme aldığını ifade etmiştir. Dr. Doksat

tanımlama ve ilmi bilgiler verdikten sonra hastalığın kuluçka süresinin birkaç saatten 4 güne kadar değiştiğini, titreme, ateş, nezle ile başlayacağını, vücudun bağışıklığının güçlü tutularak hastalık belirtisi gösteren kişilere yaklaşılmamasının, kalabalık yerlerin dezenfekte edilmesinin en doğru tedbir olacağını ifade etmiştir. Dr. Doksat bir başka yazısında Asya gribini ayrıntılı bir şekilde ele almış ve bu gribin yeni tip virüs olduğunu, yaşlılar, hamileler ve çocuklarda daha çok etkili olduğunu, gribin insandan insana bulaştığını, 5-10 gün zarfında atlatılacağını bildirmiştir. Doksat, bol bol C vitamini almak suretiyle gripten korunulabileceğini söylemiştir. (Doksat, 6 Haziran 1957, 2., 29 Ağustos 1957, 2.)

Salgının hızla yayılması sonrası virüsün Türkiye'ye sıçrama ihtimaline karşı Sağlık Müdürlüğü'ndeki ilgililer "*Münferit vakalar olarak esasen her zaman rastlanan bu hastalık, daha ziyade mukavemetini kaybetmiş vücutlarda kendini hissettirir*" açıklamasını yapmışlardır. Yetkililer ayrıca böyle bir hastalığın Türkiye'de görülmesi halinde Sağlık Bakanlığı'nın gerekli tedbirleri alacağını ifade etmişlerdir. (Milliyet, 5 Haziran 1957) Konu ile ilgili açıklama yapan, 1955-1957 arası görevde bulunan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nafiz Körez, "*Memleketimiz için endişeye mucip bir hal yoktur*" diyerek, grip epidemisinin seyrinin bakanlıkça yakından takip edildiğini, bugüne kadar ülkenin herhangi bir bölgesinden grip ihbarı gelmediğini ve bakanlığın olası vakalara karşı teyakkuzda olduğunu aktarmıştır. Bu açıklamalar sonrası Türkiye, Haziran 1957 tarihinden itibaren havalimanlarında tedbir alma yoluna gitmiştir. Yeşilköy Havalimanı'nda gelen yolcuların ateş ölçümleri yapılarak, riskli görülen kişiler tedavi altına alınmaya başlanmıştır. (Cumhuriyet, 8 Haziran 1957) Bu dönemde açıklamada bulunan yetkililerden biri de İstanbul Valisi Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay olmuştur. Gökay, "*Grip hastalığıdır. Güneşe dayanamaz. Bundan sonra Uzak Şark'ta önleneceğini ümit ederim*" ifadelerini kullanmıştır. Buradan birkaç gün sonra tekrardan açıklama yapan Vali Gökay, "*Böyle bir salgın memleketimizi tehdit etmemektedir. Biz her zamanki normal tedbirlerimize devam ediyoruz*" demiştir. Aynı anda Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü tarafından da bir açıklama yapılarak yurt dışından gelen deniz ve uçak yolcularının kontrollerinin sürekli olarak gerçekleştirildiği, bugüne kadar herhangi bir vakaya rastlanılmadığı bildirilmiştir. Vakaların artış gösterdiği ülkelerin mesafelerinin Türkiye'ye git gide yaklaşması ile Sağlık Bakanlığı bir genelge yayınlamış, bu doğrultuda liman ve hava meydanlarındaki ekiplere takviyeler gerçekleştirilerek, Asya ülkelerinden gelen yolcular sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. (Milliyet, 11 Haziran, 14 Temmuz 1957)

1957 yılının Haziran sonu ve Temmuz ortaları itibariyle Asya gribi Avrupa kıtasında ve Türkiye'nin sınır komşuları olan İran, Irak, Suriye ve bölge ülkelerinden Ürdün'de görülmeye başlamıştır. Salgın neticesinde Suriye'de bir çok kişinin gribe yakalandığı ve hayatın felce uğradığı, Bağdat'tan gelen haberler uyarınca da Irak'ta salgının yayılım hızını düşürebilmek için okul ve sinemaların kapatıldığı bilgisi paylaşılmıştır. (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1957)

Sınır komşularında salgının görüldüğü aynı günlerde Türkiye'ye virüsün girmesi kaçınılmaz olmuştur. Zira Türkiye-Suriye sınırı üzerinden gerçekleştirilen kapsamlı ticaret ve Türkiye-İran arasındaki ana yol hattı boyunca yoğun trafik, hastalığın sirayet etmesindeki en önemli etkenler olmuştur. Özellikle hava, deniz ve kara yolu ile komşu ülkelerden taşınan salgın, Temmuz-Ağustos 1957 tarihinden itibaren de Türkiye'de görülmeye başlamıştır. (Bulletin, WHO, 1959, 494) Asya gribinin korkunç bir şekilde yayıldığı ve Türkiye'de ilk kez görüldüğü haberi 18 Temmuz 1957 tarihinde çıkmış, virüse İskenderun'da rastlanmıştır. (Havadis, Milliyet, 18 Temmuz 1957) Bunun üzerine Ankara'dan iki uzman, vaka haberlerinin geldiği güneydoğu sınırında bulunan şehirlerdeki durumu incelemek ve araştırma için serum örnekleri toplamak üzere bölgeye gelmiştir. Alınan örnekler, hava yoluyla Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü'ndeki grip merkezine iletilmiştir. (Bulletin, WHO, 1959, 494)

Ayrıca aynı tarihlerde Hicaz'dan gelecek Türk hacılarda da Asya gribi salgınının görülebileceği endişesinden dolayı kara ve hava yolu ile gelecek hacıların sıkı bir muayeneye tabi tutulacağı Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan tedbir genelgesinde yer almıştır. Hicaz'dan gelenlerin bir dizi muayeneden geçirileceği haberleri bir süre sonra çarpıtılarak tüm hacıların karantinaya alınacağı söylentisi ortaya atılmıştır. Bu söylenti üzerine karantinadan kaçmak için ülkeye kontrolsüz girişler yapılabileceği düşüncesi ile Sağlık Bakanlığı tarafından hacıların karantinada tutulmayacağı bildirilmiş ve ilaveten şu açıklama yapılmıştır: “*Şimdiye kadar Ankara'ya gelen 158 hacıdan dokuz kişi ileri derecede ihtiyarlığa münzani olan yol yorgunluğu, diyabet ve güneş çarpması neticesi hafif ateş yükselmesi gibi sebeplerle hastaneye yatırılmış, gerek İstanbul gerekse Ankara'da tedaviye alınan hiç birisinde grip tesbit edilmemiştir.*” (Milliyet, 23 Temmuz 1957) Bu ifadeden hareket ile Temmuz 1957'de Türkiye'ye gelen hacı kafilesinde Asya gribine rastlanmamıştır.

Ağustos 1957'den itibaren Asya gribinin Türkiye'de yayılma hızı artış göstermiş ve ülkenin farklı bölgelerinden vaka haberleri bildirilmiştir. Ankara'nın bazı kasaba ve köylerinde yaşanan su sıkıntısı, hijyen eksikliğini beraberinde getirerek virüse davetiye hazırlamış, ölümler meydana gelmiştir.

(Cumhuriyet, 8 Ağustos, 13 Ağustos 1957) Ankara'ya ek olarak Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, Bursa, Isparta, Kars gibi şehirler vaka haberlerinin ilk etapta geldiği şehirler olmuştur. Erzurum, Doğu Anadolu'da vakaların en fazla görüldüğü il olarak kaydedilmiş, vatandaşın %15'inin hasta olduğu Erzurum'a Ankara'dan dört doktor gönderildiği ve Mareşal Çakmak Hastanesi Başhekiminin de virüse yakalandığı öğrenilmiştir. (Hürriyet, 12 Ağustos 1957)

Vakalar sivil halk içerisinde hızlı bir yayılım gösterirken askeri birliklerde de görülmeye başlamıştır. NATO görevi için buldukları Kore'den dönen 7. Kore Değiştirme Birliği içerisinde bazı askerlerin Asya gribini taşıdığı ve kafileyi taşıyan Amerikan nakliye gemisinin İzmir'e ayak basmadan önce Urla açıklarında karantinaya alınacağı öğrenilmiştir. (Milliyet, 13 Ağustos 1957) Aynı dönemde farklı bölgelerde bulunan askeri birlikler içerisinde salgın artış göstermiştir. Adana'da bulunan NATO Hava Kuvvetleri personeli ve İzmir'deki NATO Hava Kuvvetleri personeline vakalara rastlanmıştır. (Bulletin, WHO, 1959, 494) Asya gribi yalnızca birliklerde değil, askeri okullarda da görülmeye başlamıştır. İstihkam Okulu öğrencilerinden bir kısmı hastalanmış, okulun iki yatakhane revir haline getirilerek öğrenciler burada tedavi ve üç günlük karantina altına alınmışlardır. Bu sırada askeriye içerisindeki salgının seyri üzerine çıkan bazı yalan haberlere yönelik tekzip ve açıklamalar da yapılmıştır. Milli Savunma Bakanlığı Temsil Başkanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre; salgının alınan bütün tedbirlere rağmen önlenemediği, Mevki Hastanesi'nde gripten iki erin hayatını kaybettiği ve bir hastanın da kriz geçirerek kendini hastane balkonundan attığı yönünde çıkan haberlerin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. (Milliyet, 14 Ağustos 1957)

Virüsün ülke çapında kendini tam anlamıyla hissettirdiği Ağustos 1957 itibarıyla Türkiye'de aşı tatbiki yapıldığına yönelik basına haberler yansımıştır. Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü tarafından Singapur'dan virüsün çoğaltılıp zayıflatılması suretiyle hazırlanan aşı getirilerek enstitünün mensuplarına uygulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeye ek olarak Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde aşı imal etmek için çalışmalar başlatılmışsa da yapılan denemelerden olumlu netice alınmadığı öğrenilmiştir. (Milliyet, 15 Ağustos, 21 Ağustos 1957)

Asya gribinin ülkenin bir çok şehrinde görüldüğüne yönelik gelen haberler artarak devam etmiştir. Ankara'daki vaka artışlarından dolayı Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin Makine ve Mimarlık Fakülteleri salgın tehlikesi dolayısıyla 12 gün süre ile kapatılmıştır. Benzer haberler Kayseri ve

Diyarbakır'dan da gelmiş özellikle çocuklar arasında salgına yakalananların fazlalığı aktarılmıştır. (Milliyet, 16 Ağustos 1957) Salgın Anadolu'nun hemen hemen her şehrinde görülmeye devam etmiştir. Isparta'da 1000'den fazla hasta olduğu bildirilirken, (Cumhuriyet, 18 Ağustos 1957) Eskişehir'de işçiler arasında yayılan salgın sebebi ile bazı fabrikalar çalışmayı durdurmuş, Erzurum'da ise 13 bin vaka olduğu bilgisi edinilmiştir. (Milliyet 19 Ağustos, 21 Ağustos 1957) İzmir, Sivas, Siirt gibi illerden de virüs haberleri gelmiş ve özellikle sağlık çalışanları arasında da hastalık yayılmaya başlamıştır. Vakaların artış göstermesi ile birlikte Sağlık Bakanlığı, halkı dikkatli olmaya davet etmiş, kalabalık yerlere ve hasta ziyaretlerine gitmekten kaçınılması gerektiği tavsiyelerinde bulunmuştur. (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1957)

Salgının yayılım hızının artış göstermesi ve Anadolu'daki birçok şehire sirayet etmesi ile birlikte İstanbul'da tedirginlik artmıştır. Salgının İstanbul'da olup olmadığı ile ilgili açıklama yapan İstanbul İl Sağlık Müdürü Abdürrahim Bayraktar, Asya gribinin korkulacak bir hastalık olmadığını, bu sebepten dolayı hiçbir tedbir almadıklarını dile getirerek şunları söylemiştir: *“İstanbul'da Asya gribinin görülüp görülmediğini de resmen bilmiyoruz. Zira bağlı bulunduğum Vekalet bana bu hususta bir soru sormadığı için bende hastahanelere durum için soru sordum. Hastahaneler de bildirmediler. Her ateşli hastalığı da Asya gribi diye isimlendirmek doğru değildir. Vatandaşlara tavsiyem, kendilerinde hafif bir kırgınlık ve ateş yükselmesi hissedilen derhal evlerine gidip istirahat etmelidirler”* İl Sağlık Müdürü Bayraktar'ın ifadelerinden anlaşılacağı üzere İstanbul'da salgını önlemek üzere resmi bir çalışma içerisine girilmemiştir. Ancak Ağustos ayı ortaları itibariyle Türkiye'nin her bölgesinde virüs görülmüşken nüfusun en kalabalık olduğu il olan İstanbul'da vakanın olmaması ihtimali de gerçekçi değildir. Zira İstanbul İl Sağlık Müdürü Abdürrahim Bayraktar'ın *“Herhangi bir tedbir için henüz vekaletten emir almadım”* açıklaması bir basın toplantısında, 1957-1960 yılları arasında görevde olan Sağlık Bakanı Lütfü Kırdar'a gazeteciler tarafından aktarılmıştır. Bakanın yanında bulunan Sağlık Bakanlığı Sosyal Yardım Genel Müdürü Dr. Suat Serel gülümseyerek *“Bu itfaiyenin yangına gitmesi için Validen emir beklemesine benzer”* ifadelerini kullanmıştır. Bakan Kırdar, İstanbul İl Sağlık Müdürü Bayraktar'ın açıklamalarının incelenmesi için genel müdürlere talimat vermiştir. (Tercüman, 25 Ağustos 1957., Milliyet, 22 Aralık 1957)

İstanbul'da Asya gribinin görülmediği açıklamaları Milliyet gazetesi yazarlarından Peyami Safa tarafından 25 Ağustos 1957 tarihinde kaleme alınan *“Asya Gribi Etrafında”* başlıklı yazı ile eleştirilmiştir. Yazısında, doktorların hergün en az beş altı Asya gribi teşhisi koyduğunu ifade ederek, (Safa,

25 Ağustos 1957, 2) İstanbul'da virüsün görülmemesinin olası olmadığını ima etmiştir. Peyami Safa “*Şu Asya Gribi Hikayesi*” başlıklı bir başka yazısında her soğuk algınlığı hastalığına Asya gribi teşhisi konulduğunu ifade ederek bu kez de doktor ve hastaneleri eleştirmiştir. (Safa, 23 Kasım 1957, 2)

Görsel: Karikatür (Milliyet, 26 Ağustos 1957)

Görsel: Karikatür (Milliyet, 23 Kasım 1957)

taya çıkarmıştır. Ağustos'un son haftasında başlatılması planlanan liglerin 11 Eylül tarihine ertelenebileceği haberleri çıkmışsa da 1. Lig Tertip Komitesi'nin yaptığı toplantı sonucu liglerin zamanında başlatılmasına karar verilmiştir. (Hürriyet, 20 Ağustos, 28 Ağustos 1957) Ancak liglerin başlaması sonrası bir çok futbolcu gribe yakalanmış, bazı takımlarda vaka sayılarının yüksek olması sebebi ile lig maçlarına çıkamama ihtimali dahi belirmiş, ligde mücadele eden tüm takımlardan grip haberleri alınmıştır. Bu duruma rağmen mücadeleler aralıksız devam etmiştir.

Ağustos sonu ve Eylül başı itibariyle bir çok şehirden Asya gribi dolayısıyla vefatlar kaydedilmeye başlanmıştır. Zira, Eylül itibari ile vakalar yukarı yönlü seyrini devam ettirmiş, Sağlık Bakanlığı, İl Sağlık Müdürlüklerinden vakaların günü gününe bildirilmesini istemiştir. (Yeni Meram, 4 Eylül 1957) Okulların kapalı olduğu bu aylarda tarımsal nüfusun tarlalara dağılmış olmasından dolayı, grip genellikle büyük şehirlerde salgın halini almıştır. Özellikle

Asya gribinin ülke çapında hızla yayılması bu dönem karikatürlere de yansımıştır. Türk karikatür tarihinde önemli bir isim olan Turhan Selçuk'un kaleminden çıkan karikatürde, salgın Türkiye'nin üzerine yayılmış kötü bir varlık suretinde çizilerek tasvir edilmiş ve okuyucuya aktarılmıştır.

Selçuk Turhan bir başka sayıdaki karikatüründe yine Asya gribini işlemiştir. Şehir Tiyatrosu'nda bulunan sanatçıların gribe yakalanmasını, tiyatro oyuncularını hasta yatağında tasvir ederek betimlemiştir.

1957'nin Ağustos sonlarına doğru Asya gribi Türkiye liglerinin tehir edilme ihtimalini or-

yüksek nüfus yoğunluğuna sahip şehirlerdeki fabrika çalışanları ve askeri birliklerde virüs yoğun bir şekilde görülmüştür. 1957 yılının Ekim ayında açılan okullar, öğrenciler arasında vakaların yoğun bir şekilde görülmesine sebebiyet vermiş ve salgın bu ayda pik seviyesine ulaşmıştır. Okullarda hızlı bir şekilde yayılan hastalık, öğrencilerin %25 - %30'unun derslere devam edememesine sebep olmuştur. (Bulletin, WHO, 1959, 495) Öğrencilerin devamsızlıklarının artması üzerine devamsızlık müddetinin 30 günden 45-60 gün arasına çıkarılması tartışılmıştır. Ülkenin birçok ilinden okullarda öğrencilerin salgına yakalanma haberlerinin gelmesi beraberinde, eğitime ara verildiği haberleri de gelmeye başlamış ve sınıf mevcutlarının yarıdan aşağı düşmesi kapatılma kriteri olmuştur. Okullarda binlerce öğrenci ve öğretmenin salgına yakalanması sonrası, önce vaka çıkan okullar kapatılmış, (Hürriyet, 4 Ekim 1957) hastalığa yakalanan öğrencilere rapor verilerek evlerine gönderilmiş, daha sonrasında ise hastalık sayısı 44 binin üzerinde öğrenciye çıkınca İstanbul'da tüm okullar 5 gün süre ile tatil edilmiştir. (Cumhuriyet, 9 Ekim 1957., Milliyet, 13 Ekim, 15 Ekim 1957) İstanbul'un dışında büyük şehirlerden de okulların kapatılma haberleri gelmiştir.

Ülkede salgının pik yaptığı 1957'nin Ekim ayı, siyasi mücadelenin de zirvede olduğu bir ay olmuştur. Mayıs 1958'de yapılması gereken seçimler, 4 Eylül 1957 günü hükümet tarafından alınan erken seçim kararı ile 27 Ekim 1957'de gerçekleştirilmiştir. (Kaya, 2018, 591) Salgın döneminde seçimlerin erkene alınması, seçim propagandaları için siyasi partilerin de büyük kalabalıklar ile mitingler düzenlemesini beraberinde getirmiştir. Salgının yayılımının önlenmesi için bu sırada okullar kapatılsa da tatili fırsat bilen öğrencilerin bir kısmının bu mitinglere katıldıkları gözlemlenmiştir. Mitingler esnasında siyasiler de virüsten nasibini almış, Osmaniye'de yapılan miting sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden yetkililerin bazılarının Asya gribi teşhisi konulmuştur. Seçimlerin gerçekleştirildiği gün Asya gribine karşı sandık başlarında alınması veya vatandaşın uyması gereken herhangi bir önleme rastlanmamıştır. Seçimlerden sonra bu kez Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan'ı İsmet İnönü Asya gribine yakalanmış, bir süre istirahat eden İnönü virüsü atlatmıştır. (Milliyet, 15 Ekim, 17 Ekim, 9 Kasım 1957)

Kasım 1957'nin başlarında vaka sayısında düşüş görülmüş ancak bu ayın son günlerine doğru Asya gribi salgınının ikinci dalga şeklinde başlamak üzere olduğu, mutasyona uğrayan virüsün daha tehlikeli olacağı yönünde haberler "*Asya Gribi İkinci Tura Başladı*" başlıkları ile çıkmıştır. Asya gribinin ikinci dalgasında ilaç bulmada sorunlar yaşanmış, doktorlar ilaç bulunamaması tehlikesine karşı bol bol limon yenilmesi tavsiyelerinde bulunmuştur. (Vatan, 14 Kasım 1957) Virüse karşı etkili ilaçların yurtdışından alınması

dolayısıyla ilaç tedariki konusunda bütçe sorunu başgöstermiştir. Sorunun devam etmesi sonucu Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan teklif ile 1958 yılı bütçesine Asya gribi için alınacak ilaçlara ayrılmak üzere ek miktar tahsis edilmiştir. (TBMM ZC., 26 Şubat 1958)

Salgının ikinci dalgasının hissedilmeye başlandığı dönemde Ankara'daki tıp çevrelerinden yetkili üç profesör grip virüsünün kuvvetlendiğini söyleyerek, ölüm oranının artmasının muhtemel olduğunu dile getirmiştir. Profesör Dr. Behiç Onul, “*Umumiyet itibariyle mikrop insandan insana geçtikçe kuvvet kazanır*” diyerek, salgının çok daha kuvvetli bir durumda görülebileceğini aktarmıştır. Türk profesörlerin açıklamalarından daha korkutucu açıklamayı Fransız tıp otoriteleri yapmıştır. Buna göre salgının 2 ay zarfında gribe yakalanmayanlar için daha tehlikeli bir hal alabileceğini ve Asya gribine şimdi yakalanmanın tam zamanı olduğu ifade edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egelı “*Hafif başlamış olan bir grip dalgasının, ikinci salgını yaptığı zaman mikrobu kazandırdığı virülans (virüslülük, zehirlilik) sebebiyle daha şiddetli olduğu eski salgınlarda görülmüştür*” diyerek yeni başlayan sürecin iyi takip edilerek ihtiyatlı olunması gerektiğini vurgulamıştır. (Milliyet, 18 Kasım 19 Kasım 1957) İkinci dalganın başlaması ile birlikte vakalar tekrardan artışa geçmiş ve öğrenciler, öğretmenler ve resmi kurumlardaki memurlar bu durumdan bir hayli fazla etkilenmişlerdir. Okullarda bir ay zarfında toplam 12 bin vaka tesbiti yapılmıştır. (Cumhuriyet, 13 Aralık 1957) Salgına karşı yeni tedbirler alınarak sinema, tiyatro ve kahvehaneler dezenfektana tabi tutulmuştur. Öyleki yeni yıl ile birlikte kış mevsiminin de etkisi ile salgın katlanarak devam etmiştir.

Asya gribi 1958 yılının ilk aylarında etkisini devam ettirmiştir. Köşesinde bu duruma değinin Halit Kıvaç “*1957'den Hatıralar*” başlıklı yazısında Asya gribinin bu yıla büyük etki ettiğini belirtmiştir. Bu yazısından bir gün sonra kaleme aldığı “*Neşeyle ve Griple*” başlıklı yazısında Kıvaç, gazetelerin “*Yeni yıla neşeyle girdik*” başlıklarından hareketle, yeni yıla yalnız neşeyle değil aynı zamanda griple de girildiğini belirterek Asya gribinin 1957 yılının kamuoyunu meşgul eden önemli bir konu olduğunu belirtmiştir. (Kıvaç, 4 Ocak 1957, 3., 5 Ocak 1958, 4.)

Asya gribinin başlangıcından itibaren bir takım iddialar ve komplo teorileri de ortaya atılmıştır. Buna göre ortaya atılan ilk iddia, salgının atom bombası denemelerinin etkisinden dolayı yayıldığı yönünde olmuştur. Atom bombası denemelerinin sonunda radyasyonun artması ve atom tozlarının yağmasından en çok Uzak Doğu'nun etkilendiği ve salgının bu sayede patlak verdiği haberleri yapılmıştır. (Western Mail, 15 Haziran 1957) Bu iddiayı

ortaya atan kişi Hindistan'da Rothamsted Tecrübe Kliniği Biyokimya Şubesi Başkanı Dr. Norman Pirie olmuştur. Dr. Pirie İngiltere'de yayım yapan tıp dergisi Lancet'e yazdığı bir mektupta Asya gribi salgınına Doğu Asya, Sibirya ve Pasifik'teki atom denemelerinin sebep olduğunu açıklamıştır. Türkiye'de bu iddiayı destekleyen bir yazı kaleme alan Dr. S. Recep Doksat, atom bombası denemeleri ile ortaya çıkan radyoaktivitenin canlı organizmalar olan virüsleri mutasyona uğratabileceğini belirtmiştir. Dr. Doksat "... radyoaktivite, mikroplara neden tesir etmesin? Pekala edebilir, hatta mahiyeti meçhul yeni, korkunç hastalıklar ortaya çıkabilir. Böyle birkaç salgın harplerin yapamadığını yapar, yani beşer kültürlerini kırıp geçirebilir. Son zamanlarda bilginlerin uykusunu kaçırın kabuslarının başında bu mesele gelmektedir" ifadelerini kullanmıştır. (Doksat, 13 Ağustos 1957, 2., 15 Ekim 1957, 2.) Asya gribi ile ilgili ortaya atılan bir başka iddia komplo teorisi niteliğinde olmuştur. ABD mahreçli Associated Press haber ajansının aktardığına göre ABD'deki Eski Muharipler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler teşkilatına müracaat ederek Asya gibinin Kızıl Çin veya Sovyetler Birliği tarafından saçılmış olup olmadığının araştırılmasını istemiştir. Cemiyetin eyalet teşkilatı kumandanı William J. Tepsix'in iddiasına göre bu virüsün, biyolojik savaşa hazırlık olmak üzere tecrübe mahiyetinde yayılmış olabileceği yönünde olmuştur. (Milliyet, 17 Ağustos 1957) Ancak içerisinde bulunulan dönemin soğuk savaş yılları olduğu göz önünde bulundurulacak olunursa, ABD kaynaklı ortaya atılan bu teori gerçekliği ispatlanamamış ve konuya komplo teorisi penceresinden bakan bir yaklaşım olmuştur.

Mayıs 1958 tarihinden itibaren Türkiye'deki grip vakalarına konulan Asya gribi teşhisi bir hayli seyrekleşmiş ve salgının etkisi kırılmıştır. Asya gribinin Türkiye'de görülmeye başladığı Temmuz-Ağustos 1957'den etkisinin kaybolduğu Mayıs 1958'e kadar geçen süreçte resmi olarak bildirilen sivil vaka sayısı 378.330 olmuştur. Bu resmi rakama bildirilmeyen ve subklinik vakalar eklenince, hastalığa yakalananların sayısının 1.134.990 civarı olabileceği tahmin edilmiştir. Ülke genelinde Asya gribi her yaşta ve tüm mesleklerde görülmüş, en yüksek oranlar okul çocukları, fabrika çalışanları ve askeri personel içerisinde olmuştur. (Bulletin WHO, 1959, 495) Askeri personel içerisinde yayılan hastalığın bilgisini veren Milli Savunma Bakanı Etem Menderes, TBMM'de yaptığı konuşmada "*Asya gribi de selim olarak seyretmiştir. Musap adedi 31.356 dır. Ölüm vakası on binde beştir. Bu hastalık daha ziyade acemi erler arasında ve silâh altına yeni gelenlerde zuhur etmiştir*" (TBMM ZC., 24 Şubat 1958) ifadelerini kullanarak, ordunun virüsten etkilenme durumunu açıklamıştır.

Tablo 2: Ağustos 1957-Nisan 1958 Arası Türkiye’de Raporlanmış Asya Gribi Vaka Sayıları

Ay	Hafta	Vaka Sayısı
Ağustos 1957	1	80
	2	9.082
	3	12.133
	4	31.780
	Toplam	53.075
Eylül 1957	1	16.139
	2	37.249
	3	34.450
	4	28.927
	Toplam	116.765
Ekim 1957	1	7.781
	2	16.949
	3	50.572
	4	50.666
	Toplam	125.968
Kasım 1957	1	2.057
	2	13.145
	3	10.987
	4	23.480
	Toplam	49.669
Aralık 1957	1	734
	2	3.923
	3	8.070
	4	4.811
	Toplam	17.538
Ocak 1958	1	2.504
	2	1.684
	3	2.218
	4	3.694
	Toplam	10100
Şubat 1958	1	30
	2	921
	3	164
	4	1.004
	Toplam	2.119
Mart 1958	1	964
	2	153
	3	252
	4	107
	Toplam	1.476
Nisan 1958	1	454
	2	26
	3	487
	4	653
	Toplam	1.620

Kaynak: Bulletin, WHO, 1959, 496.

SONUÇ

Şubat 1957'de Uzak Doğu'dan yayılmaya başlayan Asya gribi kısa süre içerisinde diğer kıtalarda salgın halinde ilerlemiştir. Her ülkede farklı bir seyir izleyen salgının, Orta Doğu ve Avrupa'ya sıçramasıyla birlikte Suriye ve İran kaynaklı olduğu varsayılarak Türkiye'ye girişi gecikmemiştir. Virüsün tüm dünyada hızla yayılması sebebi ile Türkiye, havaalanları, limanlar ve sınırlarda bir takım önlemler olsa da kaçınılmaz olana tutulmuş ve Temmuz 1957 itibariyle salgın ülkede görülmeye başlamıştır.

Asya gribinin Türkiye'de görülmeye başlaması ile yayılmasını yavaşlatmak adına Sağlık Bakanlığı bir takım tedbirleri içeren genelge yayınlamıştır. Ancak Türkiye artık salgının ortasında kalmış ve bir çok ilde vakalar görülmeye başlamıştır. Salgının ilk aylarında Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü tarafından Singapur'dan aşı getirilerek uygulanmış ayrıca enstitüde aşı imalatı için çalışmalar başlatılmışsa da olumlu netice alınamamıştır. Bu dönemde salgının ülkenin hemen her şehrine yayılma durumu gerçekleşirken, İstanbul'da vakaların olmadığı şeklindeki açıklamalar kamuoyu tarafından bir ihmâl veya vakaların üzerinin örtülmesi şeklinde algılanmıştır. Salgın en çok okul çocukları, işçiler ve askeri personel gibi uzun süre kalabalıklar halinde bulunan kesim arasında yaygın olmuş, sağlık personeli de hastalığa sık yakalanan gruplardan biri olarak kaydedilmiştir. Buna karşın Türkiye'de sinemaların kapatılması, okulların özellikle İstanbul'da 5 gün süre ile tatil edilmesi dışında kalabalık grupların bir araya gelmesini engelleyerek bulaş zincirini kırmaya yönelik etkili bir önlem alınmamıştır. Virüsün Türkiye'de görülmesinin dördüncü ayı olan Ekim 1957'de vaka sayısı zirveye ulaşmış ve vefat haberleri gelmeye başlamıştır. Bu pik döneminde hastanelerdeki doluluk oranı artsa da sağlık sistemi zorlansa da çöküntüye uğramamıştır. Asya gribi ile ilgili dünya kamuoyunda ve Türkiye'de ortaya atılan, salgının atom bombası denemelerinden dolayı yayıldığı iddiaları ve hastalığın Çin veya Sovyetler Birliği tarafından bilinçli saçıldığı gibi komplo teorisi penceresinden bakan yaklaşımlar da olmuştur. Ancak bu yaklaşımlar herhangi bir somut veriye dayanmayan ve ispatlanamamış beyin fırtınalardan ibaret kalmıştır.

Bu dönem Türkiye nüfusunun yaklaşık 25 milyon olduğu göz önünde bulundurulacak olunursa tahmini (tespit olunan ve olunamayan) 1 milyon civarı vaka sayısı ciddi bir rakam olmuştur. Bu rakama rağmen Türkiye 1957-1958 yıllarında tüm dünyayı etkileyen Asya gribini Avrupa ve ABD'den daha hafif atlattığı, bunu ise tam kapanma veya ileri seviyede kısıtlama yapmadan

gerçekleştirmiştir. Ekim 1957'den itibaren hızla düşen vaka sayıları, Nisan 1958'den sonra Türkiye gündeminden çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, Cilt 2, İctima 1, 24 Şubat 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, Cilt 2, İctima 1, 26 Şubat 1958.

Sürelî Yayınlar

Yazarı Belirtilmemiş Haber Makaleleri

Ankara'da Su Sıkıntısı Yüzünden Grip Vakaları Yaygın Hal Aldı. (1957, 8 Ağustos). *Cumhuriyet*.

Asya Gribi Ankara'da Ölümlere Sebep Oldu. (1957, 13 Ağustos). *Cumhuriyet*.

Asya Gribi Güney Anadolu'da da Görüldü. (1957, 12 Ağustos). *Hürriyet*.

Asya Gribi Irak'ta Okul ve Sinemaların Kapatılmasına Sebep Oldu. (1957, 18 Temmuz). *Cumhuriyet*.

Asya Gribi İskenderun'da. (1957, 18 Temmuz). *Milliyet*.

Asya Gribi Korkunç Şekilde Yayılıyor. (1957, 18 Temmuz). *Havadis*.

Asya Gribi Yayılıyor. (1957, 23 Ağustos). *Cumhuriyet*.

Asya Gribi Yayılıyor. (1957, 26 Ağustos). *Milliyet*.

Asya Gribi Yine Görüldü. (1957, 14 Kasım). *Vatan*.

Asya Gribine Karşı Aşı Tatbiki Başladı. (1957, 15 Ağustos). *Milliyet*.

Asya Gribine Karşı Sıkı Tedbirler Alındı. (1957, 14 Temmuz). *Milliyet*.

Asya Gribine Kızıkların Sebep Olduğu Bildiriliyor. (1957, 17 Ağustos). *Milliyet*.

Asya Gribine Şimdi Yakalanmak Lazım. (1957, 19 Kasım). *Milliyet*.

Asya Gribinin İsmi Türkiye Gribi Oldu. (1957, 20 Ağustos 1957). *Hürriyet*.

Aşı Tecrübesi Netice Vermedi. (1957, 21 Ağustos). *Milliyet*.

Atomic Flu Coming to Europa. (1957, 15 Haziran). *Western Mail*.

Erzurum'da 13 Bin Kişi Gribeye Yakalandı. (1957, 21 Ağustos). *Milliyet*.

Eskişehir'de Grip Salgın Halinde. (1957, 18 Ağustos). *Milliyet*.

Filipin'de Gripten 140 Kişi Öldü. (1957, 27 Mayıs). *Cumhuriyet*.

Grip Salgın Halini Alıyor. (1957, 5 Haziran). *Milliyet*.

Grip Vakaları Yayılıyor. (1957, 4 Eylül). *Yeni Meram*.

Grip Yüzünden İki Lise Birer Hafta Tatil Edildi. (1957, 4 Ekim 1957). *Hürriyet*.

Gülek "Asya Gribi" Teşhisi İle Yatıyor. (1957, 17 Ekim). *Milliyet*.

- Hacılar Karantinaya Tabi Tutulmayacak. (1957, 23 Temmuz). *Milliyet*.
- Isparta'da Asya Gribi. (1957, 18 Ağustos 1957). *Cumhuriyet*.
- İkinci Asya Gribi Salgını Daha Tehlikeli. (1957, 18 Kasım). *Milliyet*.
- İnönü Gripe Yakalandı. (1957, 9 Kasım). *Milliyet*
- İstanbul'da Grip Salgını Başgösterdi. (1957, 25 Ağustos). *Tercüman*
- İzmir'de Grip Salgın Halinde. (1957, 28 Ağustos 1957). *Hürriyet*.
- Japonya'da Grip 180 Bin Kişiyi Yatağa Düşürdü. (1957, 3 Haziran). *Cumhuriyet*.
- Kore Birliğimiz Tecrit Edilecek. (1957, 13 Ağustos). *Milliyet*.
- Mektepler 5 Gün Tatil. (1957, 15 Ekim). *Milliyet*.
- Memleketimizde Grip Salgını Tehlikesi Yok. (1957, 11 Haziran). *Milliyet*.
- Northern Kentucky Area Hit By Flu. (1957, 15 Ekim). *Park City Daily News*
- Okullarda Grip Salgını Devam Ediyor. (1957, 9 Ekim 1957). *Cumhuriyet*.
- Okullarda Bir Ayda 12 Bin Grip Vakası!. (1957, 13 Aralık). *Cumhuriyet*.
- Öldürücü Grip Salgını. (1957, 5 Haziran). *Cumhuriyet*.
- Sıhhat Müdürü Hakkında Tetkikat. (1957, 22 Aralık). *Milliyet*.
- Şehir Tiyatrosu Artistleri Asya Gribine Yakalandı. (1957, 23 Kasım). *Milliyet*.
- Şehirlerimizde Grip Vakaları Görüldü. (1957, 14 Ağustos). *Milliyet*.
- Şehrimiz Okullarında 45 Bin Talebe Gripe Yakalandı. (1957, 13 Ekim 1957). *Milliyet*.
- Uzakdoğu'daki Grip Salgını. (1957, 8 Haziran). *Cumhuriyet*.
- Vaccine Tests for New Flu Virus. (1957, 14 Haziran). *Belfast Telegraph*.

Yazarı Belirtilmiş Haber Makaleleri

- DOKSAT, S.R. (1957). Asya Gribi, *Milliyet*, 29 Ağustos 1957.
- DOKSAT, S.R. (1957). Grip Nedir? Nasıl Korunulur?, *Milliyet*, 6 Haziran 1957.
- DOKSAT, S.R. (1957). Grip Salgınına Sebep Atom İnfilakları mı?, *Milliyet*, 13 Ağustos 1957.
- DOKSAT, S.R. (1957). Grip ve C Vitamini, *Milliyet*, 15 Ekim 1957.
- KIVANÇ, H. (1958). 1957'den Hatıralar, *Milliyet*, 4 Ocak, 1958.
- KIVANÇ, H. (1958). Neşeyle ve Gripe, *Milliyet*, 5 Ocak 1958.
- MULLALLY, U. (2020). An "Asian Flu" Pandemic Closed 17 Dublin Schools in 1957, *The Irish Times*, 5 Nisan 2020. Erişim adresi <https://www.irishtimes.com/culture/heritage/an-asian-flu-pandemic-closed-17-dublin-schools-in-1957-1.4211894>
- SAFA, P. (1957). Asya Gribi Etrafında, *Milliyet*, 25 Ağustos 1957.
- SAFA, P. (1957). Şu Asya Gribi Hikayesi, *Milliyet*, 23 Kasım 1957.

Kitap ve Makaleler

- HENDERSON, D.A. (2013). *The 1957 Pandemic: Not the Flu We Knew*, New York: New York Public Radio Archives & Preservation Digital Archives.
- KAYA, Y. (2018). 1957 Genel Seçimlerinin Türk Siyasi Yaşamına Yansımaları, *Tarihin Peşinde Dergisi*, 20, 585-600.
- TÜRK, A., AK BİNGÜL, B., AK, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 19 (COVID-19 Special Issue), 621-632.
- YONEYAMA, T., KRİSHNAMOOTHY, M.S. (2010). Influence of the Cold War upon Influenza Pandemic of 1957-1958, *Physics and Society*, 1-8.

Sözlük ve Ansiklopediler

- Türk Tarih Kurumu. (1988). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Cilt (2), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- LAST, J.M. (2001). *A Dictionary of Epidemiology*, New York: Oxford University Press.
- ROGERS, K. (2020). 1957 Flu Pandemic, *Encyclopædia Britannica*.

Kurumsal Devlet Raporları ve Planlar

- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019). *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*. Erişim adresi https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf

Tez Çalışmaları

- TEMEL, M.K. (2012). *1918 Grip Pandemisi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- ZELDOVICH, L. (2020). *How America Brought the 1957 Influenza Pandemic to a Halt*, JSTOR Daily. Erişim adresi <https://daily.jstor.org/how-america-brought-the-1957-influenza-pandemic-to-a-halt/>

A RARE COMPLICATION OF COVID-19 INFECTION: SPONTANEOUS PNEUMOMEDIASTINUM

COVID-19 ENFEKSİYONUNUN NADİR BİR KOMPLİKASYONU: SPONTAN PNÖMOMEDYASTINUM

Gülay MAÇİN

*Beyhekim Training and Research Hospital, Department of Radiology, Konya,
gulaymacin@hotmail.com*

ABSTRACT

Spontaneous pneumomediastinum, pneumothorax and subcutaneous subcutaneous emphysema, unrelated to positive pressure ventilation in cases of COVID-19 pneumonia have been reported in the literature as rare complications. In this study, our aim is to report two patients who developed spontaneous complications of mediastinum and subcutaneous emphysema due to Covid-19 infection.

We present two rare cases of SARS-CoV-2 pneumonia who applied to Konya Beyhekim Training and Research Hospital in April 2021, who were Covid-19 positive and complicated by spontaneous pneumomediastinum and subcutaneous emphysema without the use of invasive or non-invasive positive pressure ventilators.

First case; a 40-year-old male patient without any chronic disease presented with the complaints of cough, sputum and weakness. The patient's RT-PCR test was positive, and the first chest radiograph was normal. After the treatment was arranged, the patient was sent home. He applied to the emergency department after 2 days due to the increase in his complaints. In the thorax Computerized Tomography, there were diffuse ground glass areas concentrated in the lower lobes and peripheral areas in both lungs compatible with Covid-19 pneumonia. The patient was followed up in the service with 86 saturation and fever. After 5 days the patient complained of chest pain and tightness in the neck. In the physical examination of the patient

who had subcutaneous crepitation, a significant increase in ground-glass areas in the lung, subcutaneous emphysema and pneumomediastinum were detected in the second thorax CT. He was followed up in the intensive care unit for 13 days and he was discharged with full recovery.

In the second case, a 49-year-old male patient admitted to the emergency service with complaints of shortness of breath and cough. The patient's PCR test was positive and the first chest radiograph was normal. The patient applied to the emergency department again after 5 days due to increased shortness of breath. In the thorax CT, there were diffuse, fused ground-glass areas in both lungs typical for viral pneumonia. In addition, there was extensive subcutaneous emphysema and pneumomediastinum on the anterior chest wall on the left. There was regression in lung infection findings in thoracic CT taken 6 days later. In addition, there was resorption in pneumomediastinum and subcutaneous emphysema. The patient was discharged after being followed up in the service for 13 days with full recovery.

Pneumothorax, pneumomediastinum and subcutaneous emphysema are rare complications of COVID-19 pneumonia with high mortality rates (60%). In COVID-19 patients, the development of acute or worsening dyspnea and rapid deterioration of the clinical condition should be questioned for the presence of spontaneous pneumomediastinum or pneumothorax. Survival rate is high with close observation and conservative treatment.

Keywords: Computed Tomography, COVID-19, complication, pneumomediastinum

ÖZET

Literatürde COVID-19 pnömonisi vakalarında pozitif basınçlı ventilasyon ile ilişkili olmayan spontan pnömomediastinum, pnömotoraks ve subkutan amfizem nadir görülen komplikasyonlar olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada amacımız Covid-19 enfeksiyonuna bağlı spontan mediasten komplikasyonları ve cilt altı amfizem gelişen iki hastayı bildirmektir.

Nisan 2021'de Konya Beyhekim Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne başvuran, Covid-19 pozitif olan ve invaziv veya invaziv olmayan pozitif basınçlı ventilatör kullanmadan spontan pnömomediastinum ve subkutan amfizem ile komplike olan iki nadir SARS-CoV-2 pnömonisi vakasını sunuyoruz.

İlk olguda; herhangi bir kronik hastalığı olmayan 40 yaşında erkek hasta öksürük, balgam ve halsizlik şikayetleri ile başvurdu. Hastanın RT-PCR testi pozitif ve ilk akciğer grafisi normaldi. Tedavisinin ayarlanmasının

ardından hasta evine gönderildi. Şikayetlerinin artması üzerine 2 gün sonra acil servise başvurdu. Toraks Bilgisayarlı Tomografisi'nde her iki akciğerde Covid-19 pnömonisi ile uyumlu alt loblarda yoğunlaşan yaygın buzlu cam alanları ve periferik alanlar mevcuttu. Hasta 86 satürasyon ve ateş ile serviste takibe alındı. 5 gün sonra hasta göğüs ağrısı ve boyunda sıkışmadan şikayet etti. Deri altı krepatasyonu olan hastanın fizik muayenesinde ikinci toraks BT'sinde akciğerde buzlu cam alanlarında belirgin artış, deri altı amfizem ve pnömomediasten saptandı. 13 gün yoğun bakımda takip edilen hasta iyileşerek taburcu edildi.

İkinci olguda 49 yaşında erkek hasta nefes darlığı ve öksürük şikayeti ile acil servise başvurdu. Hastanın PCR testi pozitif ve ilk akciğer grafisi normaldi. Hasta 5 gün sonra artan nefes darlığı nedeniyle acil servise tekrar başvurdu. Toraks BT'sinde her iki akciğerde viral pnömoni için tipik olan yaygın, kaynaşmış buzlu cam alanları vardı. Ayrıca solda göğüs ön duvarında yaygın cilt altı amfizem ve pnömomediastinum vardı. 6 gün sonra çekilen toraks BT'de akciğer enfeksiyon bulgularında gerileme vardı. Ayrıca pnömomediastinum ve subkutan amfizemde rezorbsiyon mevcuttu. Hasta 13 gün serviste izlendikten sonra iyileşerek taburcu edildi.

Pnömotoraks, pnömomediastinum ve deri altı amfizem, COVID-19 pnömonisinin yüksek mortalite oranları (%60) ile nadir görülen komplikasyonlarıdır. COVID-19 hastalarında akut veya kötüleşen dispne gelişimi ve klinik durumun hızla bozulması spontan pnömomediastinum veya pnömotoraks varlığı açısından sorgulanmalıdır. Yakın gözlem ve konservatif tedavi ile sağkalım oranı yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgisayarlı Tomografi, COVID-19, komplikasyon, pnömomediastinum

INTRODUCTION

Spontaneous pneumomediastinum, pneumothorax and subcutaneous subcutaneous emphysema are rare complications of COVID-19 pneumonia with high mortality rates (60%) (Utomo, 2021). COVID-19 is a positive strand RNA virus caused by severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) (Almedia, 1968: 650). It is an acute-onset and infectious disease that mainly affects the respiratory system. It first started in China and spread all over the world and became a global epidemic (World Health Organization, 2020). Covid-19 causes either no symptoms or mild symptoms such as fever, weakness, sore throat, nasal congestion, headache, muscle pain, loss of taste and/or smell in a large population of 80%. In approximately 20% of patients,

it causes severe clinical pictures such as pneumonia, sepsis, acute respiratory distress syndrome (ARDS) and multiple organ failure (Bai, 2020: 1407; Guan, 2020: 1720). RT-PCR test and Thorax CT are the most important diagnostic methods in the diagnosis of COVID-19 (Ding, 2020: 127; Li, 2002: 432).

The most common radiographic finding in Covid-19 pneumonia is ground glass areas in both lungs, especially in the peripheral areas, consolidation, interlobular septal thickening (crazy coating appearance). Spontaneous pneumomediastinum (SPM) is a rare complication of viral pneumonia (Kolani, 2020: e00806; Sun, 2020: 127). SPM is the presence of free air in the mediastinal structures without an obvious cause such as trauma. Viral infection causing widespread damage to the alveoli and rupture with increased intraalveolar pressure such as cough in the damaged alveoli is the putative etiology. It is thought that this alveolar air passes from the bronchovascular sheaths to the mediastinum with a negative pressure. This pathophysiological mechanism is known as the Macklin effect (Macklin, 1944: 358).

The purpose of this case report is to report patients who developed spontaneous pneumomediastinum and subcutaneous subcutaneous emphysema whose Covid-19 infection is not related to positive pressure ventilation, and to draw attention to these rare complications.

We present two Covid-19 pneumonia cases who applied to Konya Beyhekim Training and Research Hospital in April 2021 and developed spontaneous pneumomediastinum and subcutaneous emphysema without the use of invasive or non-invasive positive pressure ventilators during follow-up.

Results

Case 1

A 40-year-old male patient without any known chronic disease applied to Konya Beyhekim Training and Research Hospital with the complaint of cough, sputum and weakness. The patient had no alcohol or smoking habits. At the first admission, 77.7% (N: 50-70%) neutrophils increased in blood count, and lymphocytes decreased by 5.7% (N: 20-40%). Platelets were normal with 213.000. In addition, C-reactive protein increased by 14.7 mg/L (N: 0-5). D-dimer procalcitonin and Ferritin values were normal. The first chest radiograph was normal. The patient, who was confirmed to be Covid-19 with RT-PCR, was treated and sent home. 2 days later, the patient was admitted to the emergency service due to shortness of breath. Oxygen saturation increased from 88-90% in room air to 96% with Oxygen mask. In blood count, neutrophil increased by 83.7% (N: 50-70%), lymphocyte decreased by 9.1%

(N: 20-40%). Platelet decreased by 145.000. In addition, C-reactive protein increased with 143 mg/L (N: 0-5). Ferritin, which was normal at the time of admission, increased with 1114.2 $\mu\text{g/L}$ (N: 26-320). D-dimer and procalcitonin values were normal. In the Thorax Computerized Tomography (CT), there were widespread ground-glass areas concentrated in the lower lobes and peripheral areas in both lungs compatible with Covid-19 pneumonia. No mediastinal pathology was observed (Figure 1). Because the oxygen saturation of the patient was 86 at room air, the patient was followed up in the service. The patient had a fever of 38 degrees during his follow-up. During this period, the patient received moxifloxacin, enoxaparin sodium, methylprednisolone, and faviriparin treatment. During his hospital stay, the patient was using oxygen support. There was no need to use positive pressure oxygen devices.

After 5 days, the patient complained of chest pain and a feeling of tightness in the neck. Oxygen saturation dropped to 81 without support and his general condition worsened. Thorax CT was performed who underwent subcutaneous crepitation during physical examination. In thoracic CT, there was a marked increase in ground-glass areas of the lung and pneumomediastinum. In addition, subcutaneous emphysema extending from the base of the neck to the right chest wall and posterior to the scapula was observed (Figure 2). He was followed up in intensive care unit for 13 days. Since no acute distress developed and all vital signs were stable, she was followed up in the service for 5 days. The patient was treated in a supportive way. Control Thorax CT was not performed. While signs of infection were observed on chest radiography, no emphysema appearance was observed. His clinical condition remained stable and the patient with reduced oxygen supply was discharged.

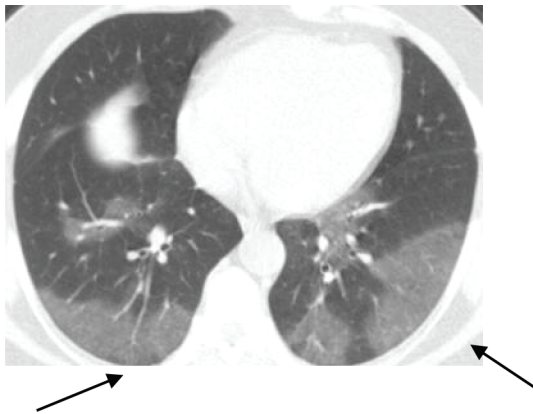

Figure 1. 40-year-old male patient with COVID-19 pneumonia Thorax CT image taken 2 days after the diagnosis of Covid-19, ground glass appearance in the peripheral areas of both lungs (arrow)

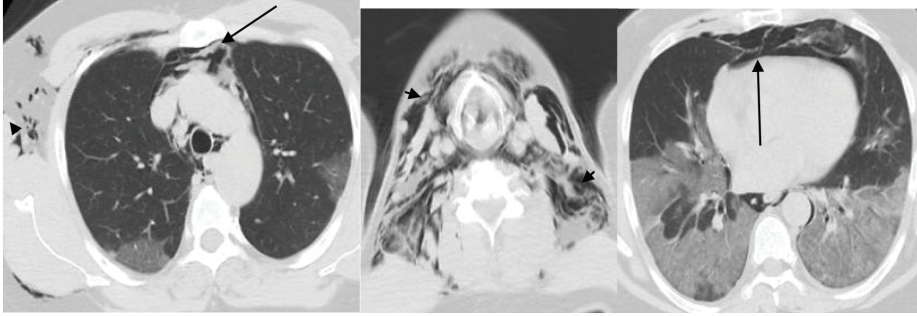

Figure 2. Pneumomediastinum (arrow) and subcutaneous emphysema (short arrow) views in the Thorax CT image taken 2 days after the diagnosis of Covid-19 of the same male patient.

Case 2

A 49-year-old male patient without any known illness was admitted to the emergency service with complaints of shortness of breath and cough. The patient's RT-PCR test was positive and the first chest radiograph was normal. Neutrophil and lymphocyte values were normal at the time of first admission. Platelets were reduced by 89.000. In addition, C-reactive protein increased with 20.6 mg/L (N: 0-5). D-dimer, Procalcitonin and Ferritin values were normal. The patient applied to the emergency department again after 5 days due to increased shortness of breath. In the thoracic CT, there were ground-glass areas, which are common in both lungs, which are typical for viral pneumonia. In addition, there was extensive subcutaneous emphysema and pneumomediastinum on the anterior chest wall on the left (Figures 3A, 3B, 3C). The oxygen saturations of the patient were around 75. The patient was followed up in the service. Neutrophil increased by 80.9% (N: 50-70%), lymphocyte decreased by 15.9% (N: 20-40%), and platelet decreased by 138.000 in blood count. There was also a significant increase with C-reactive protein 111 mg/L (N: 0-5). D-dimer, Procalcitonin and Ferritin values were normal. The patient was kept under control in the ward. During this period, the patient received moxifloxacin, enoxaparin sodium, methylprednisolone, and faviriparin treatment. During his stay in the hospital, the patient was using oxygen support. There was no need to use positive pressure oxygen devices. In the thoracic CT taken 6 days later, there was regression in the lung infection findings. In addition, there was resorption in the pneumomediastinum and subcutaneous emphysema (Figure 3D). The patient was discharged after being followed in the service for 13 days with conservative treatment.

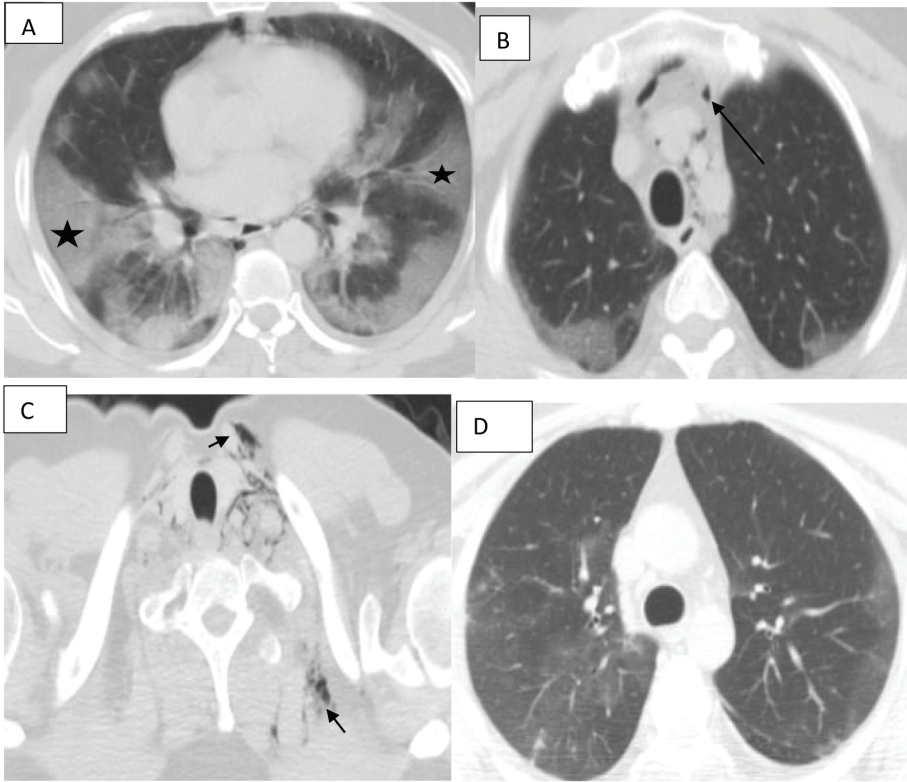

Figure 3. Pneumomediastinum (arrow) and subcutaneous emphysema (short arrow) views on Thorax CT image (A, B, C) taken 5 days after the diagnosis of Covid-19 of a 49-year-old male patient with COVID-19 pneumonia. In addition, ground-glass appearance (asterisks) are observed in the peripheral areas of both lungs. A significant decrease in ground-glass appearance is observed in the Thorax CT image (D) taken 6 days later in the same patient. In addition, there was resorption in the pneumomediastinum and subcutaneous emphysema.

CONCLUSION

Spontaneous pneumomediastinum is a rare clinical condition defined as the presence of free air in mediastinal structures without an obvious cause such as trauma (Elhakim, 2020: e239489). SPM is a primary lung or airway that predisposes to air leakage, such as cystic fibrosis-asthma, without any underlying lung disease. may occur secondary to the disease. It is more common in men. Chest pain and shortness of breath are the most common symptoms. Pneumomediastinum may show a benign or malignant course resulting in death (Macklin, 1944). Some lung diseases and smoking are important

predisposing factors. Neither of the patients in our case report had lung disease known as predisposing. Neither patient was active smokers.

Recently, in severe cases of COVID-19 pneumonia, spontaneous pneumomediastinum and pneumothorax not associated with positive pressure ventilation have been reported as rare complications. The predicted pathophysiological mechanism is diffuse alveolar damage and rupture. SPM can lead to other complications such as pneumothorax (PNX) and diffuse subcutaneous emphysema (SCE). Studies show that only 1-2% of patients develop pneumothorax (Chen, 2020: 544; Yang, 2020: 513). While subcutaneous emphysema was observed in both of the patients in the case report, pneumothorax was not detected.

Elhakim (2020: e239489) described 15 SPM cases developing in patients with COVID-19, showing the severity and spontaneous complications of COVID-19. They reported PNX in six of these cases, SCE in the other six, and pneumopericardium in one patient. In our case series, there was no PNX or pneumopericardium. However, both patients had subcutaneous emphysema with SPM. Elhakim (2020: e239489) found that such complications were detected in some patients during the first admission to the hospital, while in others it developed on the 13th day of hospitalization. In our case report, one of the patients developed SPM on the 7th day while hospitalized, and in the other case, SPM was detected on the 6th day after the diagnosis of Covid-19. In 7 cases reported by Elhakim (2020: e239489) no invasive or non-invasive positive pressure ventilator was used, similar to the two patients we reported. This suggests that the underlying mechanism is the air leakage and these processes may progress to SPM, PNX and/or SCE. Elhakim (2020: e239489) support this suggestion, as in all of the cases reported, the absence of a smoking history similar to our cases and the absence of significant comorbidities that may predispose to air leakage.

Fox (2020: 686) published a case series from COVID-19 autopsies and found that in all cases there was widespread alveolar damage with a mononuclear response around thrombosed small vessels. They argued that this incompatible immune response played an important role in severe cases of Covid-19. It can be thought that with an incompatible immune response, it may be associated with significant alveolar damage that makes the alveolar wall more prone to rupture. Therefore, reasons that could increase alveolar pressure, such as cough and positive pressure ventilators, should be reduced, based on the Macklin phenomenon. Since aggressive steroid therapy may delay wound healing in patients, it is thought to play a role in the

pathogenesis of spontaneous PNX, but other studies have not confirmed this theory. Because steroids are useful in controlling the rapid and damaging host inflammatory response and maladaptive immune response usually seen in viral pneumonia.

In the study conducted by Quincho-Lopez (2020) half of 20 patients reported recovering, while 30% (6/20) died. Both patients in our case report recovered and were discharged. There were no complications during the follow-up period. Quincho-Lopez (2020) reported that the treatment of these patients was also variable. 8 (40%) of 20 patients required tube drainage, 1 (5%) needle aspiration, and 2 (10%) bleb resection required. The remaining patients were either treated conservatively or not reported. Both patients in our case report improved with conservative treatment. Therefore, CPM is mostly a self-limiting benign condition and treatment is mainly conservative with bed rest, analgesia, and oxygen therapy (Caceres, 2008: 966; Macia, 2007: 1114).

SPM and PNX should be considered in the differential diagnosis of worsening disease in COVID-19 patients. Thorax CT has an important role in determining the pulmonary complications associated with COVID-19. Although pneumomediastinum is generally considered a self-limiting condition, it can be considered a potential indicator of worsening disease.

REFERENCES

- Almedia, J.D. (1968), Virology Coronaviruses, *Nature*, 220, 650.
- Bai, Y. (2020), Presumed Asymptomatic Carrier Transmission of COVID-19, *Jama*, 323(14), 1406-1407.
- Caceres, M. (2008), Spontaneous Pneumomediastinum: a Comparative Study and Review of the Literature, *The Annals of Thoracic Surgery*, 86(3), 962-966.
- Chen, N. (2020), Epidemiological and Clinical Characteristics of 99 Cases of 2019 Novel Coronavirus Pneumonia in Wuhan, China: a Descriptive Study, *The Lancet*, 395(10223), 507-513.
- Ding, X. (2020), Chest CT Findings of COVID-19 Pneumonia by Duration of Symptoms, *European Journal of Radiology*, 127, 109009.
- Elhakim, T.S. (2020), Spontaneous Pneumomediastinum, Pneumothorax and Subcutaneous Emphysema in COVID-19 Pneumonia: a Rare case and Literature Review, *BMJ Case Reports*, 13(12), e239489.
- Fox, S.E. (2020), Pulmonary and Cardiac Pathology in African American Patients with COVID-19: an Autopsy Series from New Orleans, *The Lancet Respiratory Medicine*, 8(7), 681-686.

- Guan, W. J. (2020), Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China, *New England Journal of Medicine*, 382(18), 1708-1720.
- Kolani, S.H. (2020), Spontaneous Pneumomediastinum Occurring in the SARS-COV-2 Infection, *IDCases*, 11, e00806
- Li, G. (2002), Coronavirus Infections and Immune Responses, *Journal of Medical Virology*, 92, 424-432.
- Macia, I. (2007), Spontaneous Pneumomediastinum: 41 Cases, *European Journal of Cardio-thoracic Surgery*, 31(6), 1110-1114.
- Macklin, M.T. (1944), Malignant Interstitial Emphysema of The Lungs and Mediastinum as an Important Occult Complication in Many Respiratory Diseases and Other Conditions: Interpretation of the Clinical Literature in the Light of Laboratory Experiment, *Medicine*, 23(4), 281-358.
- Quincho-Lopez, A. (2020), Case Report: Pneumothorax and Pneumomediastinum as Uncommon Complications of COVID-19 Pneumonia: Literature Review, *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 103(3), 1170-1176.
- Sun, R. (2020), Mediastinal Emphysema, Giant Bulla, and Pneumothorax Developed During the Course of COVID-19 Pneumonia, *Korean Journal of Radiology*, 21(5), 541-544.
- Utomo, S.A. (2021), Massive Emphysema Subcutis, Pneumothorax, Pneumomediastinum and Pneumoperitoneum as Uncommon Complication of COVID-19 Pneumonia, a Rare Case, *Radiology Case Reports*, 16(8), 2133-2138.
- World Health Organization (2020), Coronavirus Disease Pandemic.
- Yang, X. (2020), Clinical Course and Outcomes of Critically Ill Patients with SARS-CoV-2 Pneumonia in Wuhan, China: a Single-Centered, Retrospective, Observational Study, *The Lancet Respiratory Medicine*, 8(5), 475-48

EVALUATION OF ALLERGY PATTERN IN CHILDREN UNDER TWO YEARS

İKİ YAŞIN ALTINDAKİ ÇOCUKLARDA ALERJİ PATERNLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurullah CIFTCI, Masma SHAHBAZOVA, Ebru KARADAG,
Duygu FINDIK, Ugur ARSLAN

*Selcuk University Medical Faculty, Medical Microbiology Department, Turkey
ciftcinurullah72@gmail.com,masma.shahbazova@gmail.com,
ebrukaradag00@gmail.com,drfindik@selcuk.edu.tr, drarslanugur@gmail.com*

ABSTRACT

Recently, food allergy has become an important public health issue. There is a complex role of environmental effects and genetic factors in the immuno-pathogenesis and manifestations of food allergy. Food-mediated allergy is an IgE-mediated hypersensitive reaction against food products, which results with the appearance of allergic symptoms. These symptoms may change from common urticaria to anaphylaxis. Skin prick tests (SPT) are cheap and gives rapid results, therefore commonly performed by clinicians. The aim of this study is to retrospectively evaluate the allergy test results by Immuno-cap 100 method in blood samples taken from children under 3 years old.

Specific IgE level were carried out using the ImmunoCAP 100 (ThermoFisher, Sweden) device. All tests carried out according to the manufacturer's instructions. Established cut-off values were used with respect to ImmunoCAP 100 results: those with a result of 0-0.34 KUA/L were considered not to be sensitised to the allergen and those with a result of >0.35 KUA/L were considered to be sensitised.

5548 blood samples taken from children aged 0-2 between January 1, 2015 and December 31, 2020 were included in the study. 698(13%) of patients were determined as sensitised to the specific allergen. The rate of allergy in boys (68%) was found to be more than twice of girls (32%). The highest positivity of allergen in children was found against to cow's milk protein(34.9%).

In our study, the highest positivity was detected in children under one year, and the rate of allergies decreased with increasing age.

Specific IgE profiles help clinicians identify those patients who has common, everyday symptoms are contributed by allergy. Skin Prick Tests and blood tests are used in order to confirm a clinical diagnosis of allergy made on the basis of the history of symptoms and events. Skin Prick test may give more accurate results than blood test in children under the age of one year, but studies have reported that the sensitivity of blood tests performed with the immunocap method is also high. In our study, the highest positivity was detected in children under one year of age. Therefore, we believe that blood test support clinicians to describe and treat patients suffering from allergic diseases. However, our results should be evaluated carefully; because the performance of diagnostic tests can change from one geographic population to another, and within population may vary among different groups of patients selected on clinical criteria.

Keywords: Allergy, Cow's Milk Protein, Egg White Protein, Food Allergy

ÖZET

Besin alerjisi son yıllarda gittikçe artan önemli bir halk sağlığı problemi olmuştur. Besin alerjisini çevresel etkiler, genetik yatkınlık, kişinin immun durumu gibi kompleks yapıların etkileşimin oluşmaktadır. Besin alerjisi IgE'lerin aracılık ettiği besinlere karşı oluşan aşırı duyarlılık reaksiyonu olarak bilinir ve kişide yaygın ürtikerden ölümcül anafeksiye kadar değişen alerjik semptomlar göstermektedir. Ucuz, uygulamasının kolay olması ve hızlı sonuç vermesinden dolayı deri prick testi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı 3 yaşın altındaki çocuklardan alınan kan örneklerinden ImmunoCap 100 cihazı ile çalışılan alerji test sonuçlarını retrospektif olarak değerlendirmektir.

Rutin serum örneklerinden spesifik IgE antikorları Immuno CAP 100 (Thermo Fisher, Sweden) cihazı ile çalışılmıştır. Tüm testler üretici firma önerileri doğrultusunda çalışılmıştır. ImmunoCap 100 cihazına göre cut-off değerleri şöyle değerlendirilmiştir; sonuçları 0-0.34 KUA/L arasında olanlar alerjenlere karşı duyarlı olmadığı, sonuçları 0.35 KUA/L üzerinde olanların ise spesifik alerjenlere karşı duyarlı olarak değerlendirilmiştir.

1 Ocak 2015-31 Aralık 2020 tarihleri arasında 0-2 yaş arasındaki çocuklardan toplam 5548 kan örneği toplandı. Bunlardan 698'i (%13) spesifik

alerjenlere karşı duyarı olduğu saptandı. Erkek çocuklardaki (%68) pozitiflik oranı kız çocuklarına (%32) iki katından fazla olduğu saptandı. Çocuklarda en yüksek pozitiflik inek sütü proteinine (%34.9) karşı saptandı. Çalışmamızda en yüksek alerji bir yaşın altındaki çocuklarda saptandı ve yaşa bağlı olarak alerji oranlarında düşüş olduğu görüldü.

Spesifik IgE profilleri klinisyenlerin alerji şikayeti olan hastaları tanımlamalarına yardımcı olmaktadır. Semptom ve hastaların klinik öyküsü ile alerji ön tanısı alan kişilere deri prick testi ve kandan yapılan testler ile tanı koyulmaktadır. Deriden yapılan testler bir yaşın altındaki çocuklarda daha doğru sonuçlar verebilmektedir. Ancak, yapılan çalışmalarda İmmunocap cihazı ile kandan yapılan testlerin duyarlılığının da yüksek olduğu saptanmıştır. Bizim çalışmamızda en yüksek alerji pozitifliği bir yaşın altındaki çocuklarda saptanmıştır. Bundan dolayı biz kandan yapılan alerji testlerinin klinisyenlerin tanısını destekleyecek ve hastaların yaşam kalitesini arttıracığını düşünmekteyiz. Ancak, kandan yapılan testlerin farklı popülasyon veya coğrafi bölgelerde farklı sonuçlar verme ihtimali bulunduğundan klinisyenlerin sonuçları dikkatli bir şekilde değerlendirmelerini önermekteyiz.

Anahtar Sözcükler: Alerji, Besin Alerjisi, İnek Sütü Proteini, Yumurta beyazı proteini

Introduction

Recently, food allergy has become an important public health issue. There are complex roles of environmental effects and genetic factors in the immuno-pathogenesis and manifestations of food allergy. Food allergy is an IgE-mediated hypersensitive reaction against food, which results with the appearance of allergic symptoms. These symptoms may vary from common urticaria to anaphylaxis (Sicherer & Sampson, 2018). The mechanism of the food-mediated allergies is the lack of immunologic and clinical tolerance to the allergens (Devdas, Mckie, Fox, & Ratageri, 2018). According to recently published experimental trial shows that introduction of peanut in the first year of life decrease the risk of peanut allergy in high-risk infants.

Specific IgE symptoms help clinicians to identify patients who has common, daily symptoms are contributed by allergy. Skin Prick Tests and blood tests are used to confirm a clinical diagnosis of allergy made on the basis of the history of symptoms and events. Skin Prick test may give more accurate results than blood test in children under the age of one year, but studies have reported that the sensitivity of blood tests performed with the immunocap method is also high (Griffiths et al., 2017). However, at the present time

neither IgE nor skin-prick testing is used frequently in a primary care context. Often a skin-prick test has to be done by an allergist and determination of serum IgE level has to be done in a laboratory environment which is often regarded as long time and expensive by the primary care setting (Griffiths et al., 2017). In this study, 5548 blood samples taken from children aged 0-2 years between January 1, 2015 and December 31, 2020 were included in the study. Routine serum measurements of specific IgE were performed using the Immuno CAP 100 (Thermo Fisher, Sweden) device. All tests carried out according to the manufacturer's instructions. Established cut-off values were used with respect to Immuno CAP 100 results: those with a result of 0-0.34 KUA/L were considered not to be sensitised to the allergen and those with a result of >0.35 KUA/L were considered to be sensitised. The aim of this study is to retrospectively evaluate the allergy test results by Immuno-cap 100 method in blood samples taken from children under 3 years old.

Conclusion

5548 blood samples taken from children aged 0-2 between January 1, 2015 and December 31, 2020 were included in the study. 698(13%) of patients were determined as sensitised to the specific allergen. The highest positivity of allergen in children was found against to cow's milk protein (34.9%), Pediatric Food Products (25.9%) and Egg White Protein (24.5%). All the results can be seen in Table 1.

Table 1. Distribution of allergy pattern

Allergy Panel	Positive	%	Negative
Cow's Milk Protein	244	34.9	1334
Pediatric Food Products	181	25.9	825
Egg White Protein	171	24.5	773
Egg yolks	51	7.3	729
Nuts	27	3.9	182
Crop products	7	1	27
Serum tryptase	7	1	0
Polen allergy	3	0.4	407
House Dust Mites	3	0.4	655
Kiwi, Melon, Banana	2	0.3	30
Mix of Epithelium and Dander	1	0.1	23
Meat and Egg yolks	1	0.1	65
Total	698	100	4850

The rate of allergy in boys (68%) was found to be more than twice of girls (32%). Almost in all allergy results the positive number of male patients were higher than female. Distribution of allergy positivity by gender can be seen in Table 2.

Table 2. Distribution of allergy positivity by gender

Allergy Panel	Male	%	Female	%
Cow's Milk Protein	167	68.5	77	31.6
Pediatric Food Products	112	61.9	69	38.1
Egg White Protein	121	70.8	50	29.2
Egg yolks	37	72.6	14	27.5
Nuts	22	81.5	5	18.5
Crop products	5	71.4	2	28.6
House Dust Mites	1	33.3	2	66.7
Polen allergy	3	100	0	0
Serum tryptase	6	85.7	1	14.3
Kiwi, Melon, Banana	1	50	1	50
Mix of Epithelium and Dander	1	100	0	0
Meat and Egg yolks	0	0	1	100
Total	476		222	

In our study, the highest positivity was detected in children under one year, and the rate of allergies decreased with increasing age. For instance, cow's milk protein allergy was positive in 58.6% of children under one year of age, while it decreased to 33.6% in one-year-olds and 7.8% in two-year-old children. However, there is an increase in the number of positives in pediatric food products with increasing age (Table 3).

Table 3. Distribution of allergy pattern by age

Allergy Panel/ Age	Under one year		First Year		Two Years	
	n	%	n	%	n	%
Cow's Milk Protein	143	58.6	82	33.6	19	7.8
Pediatric Food Products	34	18.8	84	46.4	63	34.8
Egg White Protein	85	49.7	65	38	21	12.3
Egg yolks	28	54.9	20	39.2	3	5.9
Nuts	7	25.9	12	44.4	8	29.6
Crop products	4	57.1	3	42.8	0	0
House Dust Mites	0	0	3	100	0	0
Polen allergy	0	0	2	66.7	1	33.3
Serum tryptase	4	57.1	2	28.6	1	14.3
Kiwi, Melon, Banana	0	0	1	50	1	50
Mix of Epithelium and Dander	0	0	1	100	0	0
Meat and Egg yolks	0	0	0	0	1	100
Total	305		275		118	

Recently, considerable advances have become in understanding, diagnose, prevent, and treatment of patients with food-mediated allergies (Allen & Koplin, 2016; Griffiths et al., 2017; Huang et al., 2017). Like other chronic disease, expression of food allergy is effected by genetic, environment, and genome-environment interactions, including epigenetic effects (National Academies of Sciences & Medicine, 2017; Sicherer et al., 2017). Specific IgE profiles help clinicians to identify patients with daily symptoms by allergy. Skin Prick Tests and blood tests are used to confirm a clinical diagnosis of allergy. Skin Prick test may give more accurate results than blood test in children under the age of one year, but studies have reported that the sensitivity of blood tests performed with the immunocap method is also high (Lieberman & Sicherer, 2010; Sicherer et al., 2018). In our study, the highest positivity was detected in children under one year of age. Therefore, we believe that blood test support clinicians to describe illness and help patients suffering from allergic diseases. However, our results should be evaluated carefully; because the performance of diagnostic tests can change from one geographic population to another, and within population may vary among different groups of patients selected on clinical criteria.

REFERENCES

- Allen, K. J., & Koplin, J. J. (2016). Prospects for prevention of food allergy. *The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice*, 4(2), 215-220.
- Devdas, J. M., Mckie, C., Fox, A. T., & Ratageri, V. H. (2018). Food allergy in children: an overview. *The Indian Journal of Pediatrics*, 85(5), 369-374.
- Griffiths, R. L., El-Shanawany, T., Jolles, S. R., Selwood, C., Heaps, A. G., Carne, E. M., & Williams, P. E. (2017). Comparison of the performance of skin prick, ImmunoCAP, and ISAC tests in the diagnosis of patients with allergy. *International archives of allergy and immunology*, 172(4), 215-223.
- Huang, Y. J., Marsland, B. J., Bunyavanich, S., O'Mahony, L., Leung, D. Y., Muraro, A., & Fleisher, T. A. (2017). The microbiome in allergic disease: current understanding and future opportunities—2017 PRACTALL document of the American Academy of Allergy, Asthma & Immunology and the European Academy of Allergy and Clinical Immunology. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 139(4), 1099-1110.
- Lieberman, J. A., & Sicherer, S. H. (2010). The diagnosis of food allergy. *American journal of rhinology & allergy*, 24(6), 439-443.
- National Academies of Sciences, E., & Medicine. (2017). *Finding a path to safety in food allergy: assessment of the global burden, causes, prevention, management, and public policy*: National Academies Press.
- Sicherer, S. H., Allen, K., Lack, G., Taylor, S. L., Donovan, S. M., & Oria, M. (2017). Critical issues in food allergy: a national academies consensus report. *Pediatrics*, 140(2).
- Sicherer, S. H., & Sampson, H. A. (2018). Food allergy: a review and update on epidemiology, pathogenesis, diagnosis, prevention, and management. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 141(1), 41-58.

INVESTIGATION OF FREQUENCY OF ASPERGILLUS CO-INFECTION IN COVID-19 PATIENTS

Salih MAÇİN, Masma SHAHBAZOVA, Hatice TÜRK DAGI,
Uğur ARSLAN, Duygu FINDIK

*Selcuk University Faculty of Medicine, Department of Medical Microbiology,
salihmacin@hotmail.com, masma.shahbazova@gmail.com, haticeturkdagi@yahoo.com,
drarslanugur@gmail.com, dfindik@selcuk.edu.tr*

ABSTRACT

Introduction: Invasive pulmonary aspergillosis is a life threatening disease that typically occurs in severely immunocompromised patients. More recently, intensive care unit admission for severe influenza has been shown to be a risk factor for invasive pulmonary aspergillosis, with an incidence varying between 7 and 18% and overall mortality around 50%. Recently a few case reports of COVID-19-associated Aspergillus infection have been published. The aim of this study is to evaluate the patients in terms of co-infection with Aspergillus who were followed up due to COVID-19 pneumonia in the services and intensive care units of Selcuk University Faculty of Medicine Hospital retrospectively.

Materials and Methods: For the diagnosis of SARS-CoV-2 by Real-Time PCR (RT-PCR) method; SARS-CoV-2 RT-PCR kit Biospeedy were used. Aspergillus Antigen ELISA test results of the COVID-19 patients were retrospectively analyzed between 14.03.2020 and 14.03.2021.

Results: 46 patients who were positive for Aspergillus were evaluated for co-infection. COVID-19 positivity was detected in 15 of these 46 patients (32.6%). Nine of the COVID-19 patients were male and six were female. 12 samples were sent from the Hematology Clinic, two from the Pulmonology Clinic and one from the Pediatric Oncology Clinic.

Conclusion: Precautions should be taken about the development of pulmonary aspergillosis in the follow-up of COVID-19 patients. We acknowledge that COVID-19 might be an independent risk factor for subsequent aspergillosis. It is also possible that underlying pulmonary conditions may favor

COVID-19-associated aspergillosis. Common efforts should therefore be made to further assess the pathogenic nature of the presence of *Aspergillus* in respiratory samples in intensive care unit patients with severe COVID-19.

Keywords: COVID-19, aspergillus, galactomannan

INTRODUCTION

At the end of December 2019, a novel coronavirus tentatively named SARS-CoV-2 in Wuhan, a central city in China, was announced by the World Health Organization. SARS-CoV-2 is an RNA virus that has become a major public health concern after the outbreak of the Middle East Respiratory Syndrome-CoV (MERS-CoV) and Severe Acute Respiratory Syndrome-CoV (SARS-CoV) in 2002 and 2012, respectively. Coinfection between SARS-CoV-2 and other respiratory pathogens have become another serious concern in the treatment of patients with COVID-19 (Lai et al., 2020). Among these possible co-pathogens in COVID-19 patients, we should pay more attention to *Aspergillus* because invasive pulmonary aspergillosis (IPA) is difficult to diagnosis and can be associated with high morbidity and mortality (Blot et al., 2019). Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 causes direct damage to the airway epithelium, enabling aspergillus invasion (P Koehler et al., 2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) patients with Acute Respiratory Distress Syndrome (ARDS), usually admitted to intensive care units (ICUs), frequently receive corticosteroids, broad-spectrum antibiotics and immunomodulatory agents. Under these circumstances, it is not surprising that the patients develop secondary complications like IPA (Machado et al., 2020). IPA is a life threatening disease that typically occurs in severely immunocompromised patients. More recently, intensive care unit (ICU) admission for severe influenza has been shown to be a risk factor for IPA, with an incidence varying between 7 and 18% and overall mortality around 50%. Co-infection of IPA in the severe influenza patients has been recently reported in the Netherland, Belgium, Taiwan, and China (Liu et al., 2019). Based on the experience about severe influenza-associated IPA, IPA might comprise up to 17–29% of severe influenza patients and contributed to a high mortality rate of up to 67% (Ku et al., 2017). Recently a few case reports of COVID-19-associated *Aspergillus* infection have been published. The aim of this study is to evaluate the patients in terms of co-infection with *Aspergillus* who were followed up due to COVID-19 pneumonia in the services and intensive care units of Selcuk University Faculty of Medicine Hospital retrospectively.

Materials and Methods

In this study, the diagnosis of SARS-CoV-2 by Real-Time PCR (RT-PCR) method; SARS-CoV-2 RT-PCR kit Biospeedy were used. Aspergillus Antigen ELISA test results of the COVID-19 patients were retrospectively analyzed between 14.03.2020 and 14.03.2021.

Results

In this study, 424 patients who came to Selcuk University Faculty of Medicine Hospital with a request for a galactomannan antigen test were retrospectively scanned and Aspergillus positivity was detected in 46 of the patients. 46 patients who were positive for Aspergillus were evaluated for co-infection. COVID-19 positivity was detected in 15 of these 46 patients (32.6%). Nine of the COVID-19 patients were male and six were female. 12 samples were sent from the Hematology Clinic, two from the Pulmonology Clinic and one from the Pediatric Oncology Clinic. Both covid-19 and pulmonary Aspergillosis positivity were detected in 1 patient under 18 years of age .

Table 1. Age range of positive patients

Age	Number	(%)
18>	1	(6,7)
18<	14	(93,3)
Total	15	100

Discussion

Our observations suggest increased risk for critically ill COVID-19 patients to develop co-infection with Aspergillus, which is likely to increase mortality rates further (Koehler P, 2020). Therefore, testing for the presence of Aspergillus in lower respiratory secretions and galactomannan in consecutive serum samples in COVID-19 ICU patients should be considered (Yang, 2020). Our findings need to be confirmed in clinical trials to elucidate the role of potential IPA after COVID-19. As recently reported, severe SARS-CoV-2 infection should be considered a risk factor for IPA (Alanio et al., 2020). This higher risk for IPA occurs even in patients not previously known to be immunosuppressed, as reported with flu patients (Dupont et al., 2020). These observations highlight the need to monitor specifically COVID-19 ICU patients for IPA, since the association of these two pathogens is emerging. Further data are required to assess to what extent IPA worsens patients prognosis.

Conclusion

Precautions should be taken about the development of pulmonary aspergillosis in the follow-up of COVID-19 patients. We acknowledge that COVID-19 might be an independent risk factor for subsequent aspergillosis. It is also possible that underlying pulmonary conditions may favor COVID-19-associated aspergillosis. Common efforts should therefore be made to further assess the pathogenic nature of the presence of *Aspergillus* in respiratory samples in ICU patients with severe COVID-19.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

REFERENCES

- Blot, S., J. Rello, D. Koulenti Diagnosing invasive pulmonary aspergillosis in ICU patients: putting the puzzle together *Curr Opin Crit Care*, 25 (2019), pp. 430-437.
- Lai, C.C., C.Y. Wang, P.R. Hsueh Co-infections among patients with COVID-19: the need for combination therapy with non-anti-SARS-CoV-2 agents? *J Microbiol Immunol Infect*, 53 (2020), pp. 505-512.
- Liu, W.L., W.L. Yu, K.S. Chan, C.C. Yang, J. Wauters, P.E. Verweij Aspergillosis related to severe influenza: a worldwide phenomenon? *Clin Res J*, 13 (2019), pp. 540-542
- Machado, M., M. Valerio, A. Álvarez-Uría, Invasive pulmonary aspergillosis in the COVID-19 era: An expected new entity, (2020) Nov 29 : 10.1111/myc.13213.
- Ku, Y.H., K.S. Chan, C.C. Yang, C.K. Tan, Y.C. Chuang, W.L. Yu Higher mortality of severe influenza patients with probable aspergillosis than those with and without other coinfections, *J Formos Med Assoc*, 116 (2017), pp. 660-670.
- P Koehler, M. Bassetti, A. Chakrabarti, Defining and managing COVID-19-associated pulmonary aspergillosis: the 2020 ECMM/ISHAM consensus criteria for research and clinical guidance *Lancet Infect Dis*. 2021 Jun; 21(6): e149–e162.
- Alanio A, Dellièrè S, Fodil S et al. . High prevalence of putative invasive pulmonary aspergillosis in critically ill COVID-19 patients. 10.1101/2020.04.21.20064915
- Dupont, J. Menotti, J. Turc, Pulmonary aspergillosis in critically ill patients with Coronavirus Disease 2019 (COVID-19), *Med Mycol*. 2020 Sep 10 : myaa078.
- Yang X, Yu Y, Xu J et al. . Clinical course and outcomes of critically ill patients with SARS-CoV-2 pneumonia in Wuhan, China: a single-centered, retrospective, observational study. *Lancet Respir Med*. 2020; 8: 475–481.
- Koehler P, Rybniker J, Fätkenheuer G, et al. SARS-COV-2 Yönetimi , 2020. 10.4126/FRL01-006419571.

EVALUATION OF BLOOD CULTURES SENT FROM THE COVID-19 INTENSIVE CARE UNIT AND COMPARISON WITH OTHER INTENSIVE CARE UNITS

COVID-19 YOĞUN BAKIM ÜNİTESİNDEN GÖNDERİLEN KAN KÜLTÜRLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE DİĞER YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Uğur ARSLAN, Sabiha Salar GÜL, Muhammedamin Araba HUSEN,
Salih MAÇİN, Hatice TÜRK DAĞI

Selcuk University, Faculty of Medicine, Department of Medical Microbiology, Konya, Turkey, drarslanugur@gmail.com, sabihasl@hotmai.com, aminareba2007@gmail.com, salihmacin@hotmail.com, haticeturkdagi@yahoo.com

ABSTRACT

COVID-19 caused by the SARS-COV-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome causing Coronavirus), which emerged in Wuhan province of China in December 2019, has spread across the world wide with in short period of time and has been considered as a pandemic by the World Health Organization. Viruses often the primary factor, cause damage to the host epithelial tissue, setting the stage for the formation of “secondary bacterial infections”.

This study aims to evaluate blood cultures and antibiotic sensitivity test results of the bacteria grown in 219 strains from COVID-19 intensive care unit (COVID-ICU) and other intensive care units between March and December 2020. The bacteria were evaluated according to the EUCAST criteria using conventional methods and VITEK-2 automated systems. In the determination of SARS-COV-2 RNA from the respiratory tract samples of patients, Bio-speedy COVID-19 RT qPCR kit was used. A total of 219 bacteria were isolated from blood cultures (34 from COVID-ICU, 185 from other intensive care units). 147 (79,5%) bacteria from other intensive care units were Gram negative (*Klebsiella* spp. (n:46), *Escherichia coli* (n:28), *Pseudomonas*

spp. (n:26), *Acinetobacter* spp. (n:18) and others) , 38 (20,5%) were Gram positive (*Enterococcus* spp. (n:26), *Staphylococcus aureus* (n:11) and others). 19 (55,8%) bacteria from COVID-ICU were Gram negative (*Acinetobacter* spp. (n:11), *Klebsiella* spp. (n:4), *Escherichia coli* (n:3), *Pseudomonas* spp. (n:1)) and 14 (44,2%) Gram positive (*Enterococcus* spp. (n:12) and *Staphylococcus aureus* (n:3)). Among the most common types found in other intensive care units; widely prevalent modern were subject to *Acinetobacter* spp (Meropenem 88.8%, Colistin 0%). *Klebsiella* spp. (Meropenem 10.8%, Ceftriaxone 47.8%, Ciprofloxacin 28.2%) *Enterococcus* spp. (Vancomycin 19.2%) resistance was detected. In COVID-ICU *Acinetobacter* spp. (Meropenem %100, Colistin %0), *Klebsiella* spp. (Meropenem 50%, Seftriakson 50%, Siprofloksasin 75%), *Enterococcus* spp. (Vancomycin 25%). All three *S. aureus* strains were found methicillin resistant. One of the most important issue in treatment bacterial infections is increasing antimicrobial resistance. Antimicrobial resistance are mainly associated with the increased use of empirical antimicrobial agents for SARS-COV-2 infection. More extensive researches are needed to monitor COVID's effects on antimicrobial resistance.

Keywords: COVID-19 pandemic, antibiotic resistance, blood culture, intensive care unit

ÖZET

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan SARS-COV-2'nin (Şiddetli Akut Solunum Sendromu yol açan Koronavirüs) neden olduğu COVID-19, kısa sürede dünya geneline yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak kabul edilmiştir. Virüsler genellikle birincil faktördür, konak epitel dokusuna zarar vererek "ikincil bakteriyel enfeksiyonların" oluşumuna zemin hazırlar. Bu çalışma, Mart-Aralık 2020 tarihleri arasında COVID-19 yoğun bakım ünitesi (COVID-YBÜ) ve diğer yoğun bakım ünitelerinden alınan 219 suşta üreyen bakterilerin kan kültürleri ve antibiyotik duyarlılık test sonuçlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bakteriler, geleneksel yöntemler ve VITEK-2 otomatik sistemler kullanılarak EUCAST kriterlerine göre değerlendirildi. Hastaların solunum yolu örneklerinden SARS-COV-2 RNA tayininde Bio-speedy COVID-19 RT qPCR kiti kullanıldı. Kan kültürlerinden toplam 219 bakteri izole edildi (COVID-YBÜ'den 34, diğer yoğun bakım ünitelerinden 185). Diğer yoğun bakım ünitelerinden alınan 147'si (%79,5) bakteri Gram negatif (*Klebsiella* spp. (n:46), *Escherichia coli* (n:28), *Pseudomonas* spp. (n:26), *Acinetobacter* spp. (n:18) idi.) ve diğerleri, 38'i (%20,5) Gram pozitif (*Enterococcus* spp. (n:26), *Staphylococcus*

aureus (n:11) ve diğerleri) olmuştur. COVID-YBÜ kaynaklı 19 (%55,8) bakteri Gram negatif (*Acinetobacter* spp. (n:11), *Klebsiella* spp. (n:4), *Escherichia coli* (n:3), *Pseudomonas* spp. (n:1) idi.) ve 14 (%44,2) Gram pozitif (*Enterococcus* spp. (n:12) ve *Staphylococcus aureus* (n:3)) olmuştur. Diğer yoğun bakım ünitelerinde en sık saptanan türlerden; yaygın olarak kullanılan antibiyotikler *Acinetobacter* spp'ye dirençliydi (Meropenem %88,8, Colistin %0). *Klebsiella* spp. (Meropenem %10,8, Seftriakson %47,8, Siprofloksasin %28,2) *Enterococcus* spp. (Vankomisin %19,2) direnç saptandı. COVID-ICU *Acinetobacter* spp. (Meropenem %100, Colistin %0), *Klebsiella* spp. (Meropenem %50, Seftriakson %50, Siprofloksasin %75), *Enterococcus* spp. (Vankomisin %25) direnç saptanmıştı. Her üç *S. aureus* suşunun da metisiline dirençli olduğu bulundu. Bakteriyel enfeksiyonların tedavisinde en önemli konulardan biri antimikrobiyal direncin artmasıdır. Antimikrobiyal direnç, esas olarak SARS-COV-2 enfeksiyonu için ampirik antimikrobiyal ajanların artan kullanımını ile ilişkilidir. COVID'in antimikrobiyal direnç üzerindeki etkilerini izlemek için daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi, antibiyotik direnci, kan kültürü, yoğun bakım ünitesi

INTRODUCTION

Coronaviruses are enveloped RNA viruses that can cause respiratory, intestinal, liver and neurological diseases. It is widely distributed among humans, birds, and other mammals (Weiss vb., 2011:164, Bai vb.,2020:1407). Six previously known strains of coronavirus are pathogenic to humans. Four of these cause cold symptoms in immunocompetent individuals (Su vb.,2016:502). The other two strains are severe acute respiratory syndrome coronavirus (SARS-CoV) and Middle East respiratory syndrome coronavirus ((MERS-CoV),which can cause fatal diseases.

COVID-19 disease first appeared in December 2019 in Wuhan, China. The virus causing the disease was detected on January 7, 2020, as a new coronavirus (Severe Acute Respiratory Syndrome causing Coronavirus SARS-CoV-2), which has not been seen in humans before. Spreading rapidly around the world, COVID 19 was declared a pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020, with the death of more than 4000 people (Guan vb., 2020:1720).

SARS CoV 2 causes mild upper respiratory tract symptoms or asymptomatic "sub-clinical" infection in a significant proportion of patients. According to published studies, although the rate of hospitalization is around

8%, this rate can reach up to 20% in high-risk groups. A significant proportion of patients requiring hospitalization also need intensive care. Comorbidities such as diabetes, lung disease, cardiovascular disease, and factors such as male gender and increasing age were associated with high mortality in COVID19 (Li vb.,2020:432).

Viral respiratory infections are known to predispose patients to bacterial infections and superinfections. Rhinovirus and influenza virus infections are known to increase the invasion of respiratory pathogens into the respiratory epithelium.(Bosch vb.,2013: e1003057). SARS - CoV - 2 can increase the colonization and attachment of bacteria to the host tissue. Combined infections that may occur may cause increased tissue destruction. Airway dysfunction, and tissue destruction induced during SARS-CoV-2 infection or bacterial co-infection can significantly increase the risk of sepsis by facilitating the systemic spread of virus or bacterial co-pathogens (Bengoechea vb.,2020: e12560)

One of the biggest problems in bacterial infections is the increase in antimicrobial resistance rates. There are many factors that can affect antibiotic resistance during the COVID 19 pandemic. Although it is thought that the main effect in the increase of antimicrobial resistance is the increase in empirical antimicrobial use, there are also factors such as overcrowding of health systems, elimination of management measures and the inability of laboratories to perform surveillance studies. (Cantón vb.,2020:441)

It can be thought that infection control measures such as hand hygiene, more careful use of personal protective equipment and more attention to decontamination of air and surfaces have a small positive effect on antimicrobial resistance.

In this study, we aimed to reveal the distribution of bacteria and antibiotic resistance profiles in blood cultures sent from the covid intensive care unit and other intensive care units.

In this study, we search bacteria grown in blood cultures sent from Covid-19 intensive care (COVID-ICU) and other intensive care units to our Microbiology laboratory between March and December 2020. Blood cultures were taken and evaluated according to the Clinical Microbiology Specialty Association(CMSA) guidelines. Bacteria were identified by conventional methods and automated system VITEK-2 ID (BioMerieux, France). Antibiotic susceptibility tests were evaluated using these systems according to EUCAST criteria.. Nasopharyngeal swab samples taken with dacron swaps from patients with suspected Covid-19 were sent to Selcuk University Medical Faculty

Hospital Medical Microbiology Laboratory with transfer tubes containing 2 ml VNAT (Viral Nucleic Acid Buffer). After the samples were vortexed, the RT-PCR step was performed. BioSpeedy® Direct RT-qPCR SARS-CoV-2 (Bioeksen R&D Technologies Ltd., Istanbul, Turkey) kit was used for RT-PCR. After PCR, it was studied with RT-qPCR in LightCycler96 (Roche, Switzerland) device in accordance with the manufacturer's instructions. Samples that formed a logarithmic curve at the end of the study were considered positive.

Result

In our study, a total of 219 isolates were evaluated, 185 of which were in other intensive care units and 34 of them were COVID-ICU. 147 (79.5%) of bacteria isolated from blood cultures sent from other intensive care units were gram negative (*Klebsiella spp.* (n:46), *Escherichia coli* (n:28), *Pseudomonas spp.* (n:26), *Acinetobacter spp.* (n:18) and Others: *Serratia marcescens* (n:11), *Stenotrophomonas maltophilia* (n:10), *Proteus mirabilis* (n:4), *Enterobacter cloacae* complex (n:3), *Streptococcus pyogenes* (n:1), *Sphingomonas paucimobilis* (n:1)). 38 (20.5%) were gram positive (*Enterococcus spp.* (n:26), *Staphylococcus aureus* (n:11), *Streptococcus pyogenes* (n:1)). 19 of COVID-ICU isolates (55.8%) were gram negative (*Acinetobacter spp.* (n:11), *Klebsiella spp.* (n:4), *Escherichia coli* (n:3), *Pseudomonas spp.* (n:1)) 14 (44.2%) were gram positive (*Enterococcus spp.* (n:12) and *Staphylococcus aureus* (n:3)).(Table 1)

The susceptibility of bacteria to commonly used antibiotics *Acinetobacter spp.* (Meropenem 88.8%, Colistin 0%), *Klebsiella spp.* (Meropenem 10.8%, Ceftriaxone 47.8%, Ciprofloxacin 28.2%) *Enterococcus spp.* (Vancomycin 19.2%). However, one of them was *Enterococcus casseliflavus*, which was intrinsically resistant to vancomycin. Of the 11 isolated *Staphylococcus aureus* strains, 6 (54.5%) were found to be methicillin resistant.

COVID-ICU *Acinetobacter spp.* (Meropenem 100%, Colistin 0%), *Klebsiella spp.* (Meropenem 50%, Ceftriaxone 50%, Ciprofloxacin 75%), *Enterococcus spp.* (Vancomycin 25%). 3 *S. aureus* strains were found methicillin-resistant. (Table 2)

Table 1. Microorganisms isolated from blood cultures

Microorganism	COVID ICU (n:34)	Other ICUs (n:185)
<i>Klebsiella</i> spp.	4	46
<i>Acinetobacter</i> spp.	11	18
<i>Escherichia coli</i>	3	28
<i>Pseudomonas</i> spp.	1	26
<i>Enterococcus</i> spp.	12	26
<i>Staphylococcus aureus</i>	3	11
Others*	0	30

Others*: *Serratia marcescens* (n:11), *Stenotrophomonas maltophilia* (n:10), *Proteus mirabilis* (n:4), *Enterobacter cloace complex* (n:3), *Sphingomonas paucimobilis* (n:1), *Streptococcus pyogenes* (n:1)

Table 2. Antibiotic resistances rates in Gram negative bacteria

		TZP	MEM	AK	CRO	CIP
KLEBSIELLA spp.	COVID ICU (4)	2 (%50)	2 (%50)	2 (%50)	3 (%75)	3 (%75)
	Other ICUs (46)	26(%57,7)	5 (%10,8)	8 (%17,3)	22 (%47,8)	13 (28,2)
ACINETOBACTER spp.	COVID ICU (11)	*	11 (%100)	5 (%45,4)	*	11 (%100)
	Other ICUs (18)	*	16(%88,8)	12(%66,6)	*	17(%94,4)
E.COLI	COVID ICU (3)	1(%33,3)	0 (%0)	0 (%0)	2 (%66,6)	1(%33,3)
	Other ICUs (28)	5(%17,8)	0 (%0)	1 (%3,5)	10(%35,7)	9(%32,1)
PSEUDOMONAS spp.	COVID ICU (1)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	*	0 (%0)
	Other ICUs (26)	8(%30,7)	11(%42,3)	8(%30,7)	*	14(%53,8)

TZP: Piperacillin Tazobactam, MEM: Meropenem, AK: Amikacin, CRO: Ceftriaxone, CIP: Ciprofloxacin

Table 3. Antibiotic resistances rates in Gram positive bacteria

		METICILIN	VA	TEC	CIP	LNZ
<i>Enterococcus spp.</i>	COVID ICU (12)	*	3(%25)	3(%25)	11(%91,6)	0
	Other ICUs (26)	*	5(%19,2)	5(%19,2)	20(%76,9)	0
<i>Staphylococcus aureus</i>	COVID ICU (3)	3(%100)	0	0	2(%66,6)	0
	Other ICUs (11)	6(%54,5)	0	0	2(%18,1)	0

VA: Vancomycin, TEC: Teicoplanin, CIP: Ciprofloxacin, LNZ: Linezolid

CONCLUSION

It is observed that the use of antibiotics has increased during the pandemic. There are many reasons for this. The failure to make a differential diagnosis of SARS-CoV-2 infection from bacterial infections with clinical features, the failure to determine a clear treatment protocol, and the panic caused by the pandemic can be counted among these reasons. In a study conducted in China in the early stages of the pandemic, more than 70% of 99 COVID-19 cases were found to have received antibiotic treatment (Chen vb.,2020:513). In a larger scale study, it was reported that 58% of 1099 cases received intravenous (iv) antibiotics.(Guan vb.,2020:1708)

Another study showed that 72.1% of hospitalized COVID-19 patients (1450/2010) received antibiotics.(Rawson vb.,2020:2458). Co-infection rates are lower in COVID 19 cases. The prevalence of empirical antibiotic use can be cited as the reason for this. In a study conducted in China, secondary bacterial infection was observed during hospitalization in 6.8% (n = 102) of 1495 patients hospitalized with SARS-CoV-2 infection. (12) Rawson et al. In his review, it was reported that only 8% (n = 62) of 806 COVID-19 patients had bacterial or fungal co-infections.(Li vb., 2020;153).

Published studies have identified an increase in multidrug-resistant organisms (MDROs) during the COVID-19 pandemic.(Contou vb.,2020:119, Fu vb.,2020;220, Hughes vb.,2020:1399, Lai vb.,2021: 106324)

Due to increased use of empirical antibiotics during the pandemic period, antibiotic resistance rates, already on the rise, are projected to increased further. It is very important to monitor these ratios and to take the necessary

measures through the studies done. With larger scale studies, the effect of the pandemic on antibiotic resistance can be clearly established in progressive processes.

REFERENCES

- Weiss, SR. (2011). Coronavirus Pathogenesis, *Adv Virus Res* ;81, 85-164.
- Bai, Y. (2020). Presumed Asymptomatic Carrier Transmission of COVID-19, *Jama*, 323(14), 1406-1407.
- Su , S. (2016). Epidemiology, Genetic Recombination, and Pathogenesis of Coronaviruses. *Trends Microbiol*, 24, 490-502.
- Guan, WJ. (2020). Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China, *New England journal of medicine*, 382(18),1708-1720.
- Li, G. (2002). Coronavirus Infections and Immune Responses, *J. Med. Virol*, 92, 424–432.
- Bosch, AA. (2013). Viral and Bacterial Interactions in the Upper Respiratory Tract. *PLoS Pathog*, 9, e1003057
- Bengoechea, JA. (2020).SARS-CoV-2, Bacterial Co-Infections, and AMR: The Deadly Trio in COVID-19?, *EMBO Mol Med*, 12(7),e12560.
- Cantón, R. (2020).Antimicrobial Resistance in ICUs: an Update in the Light of the COVID-19 pandemic, *Curr Opin Crit Care*, 26(5):433-441.
- Chen, N. (2020). Epidemiological and Clinical Characteristics of 99 Cases of 2019 Novel Coronavirus Pneumonia in Wuhan, China: a Descriptive Study. *Lancet*, 395,507–513.
- Guan, WJ. (2020).Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China, *N Engl J Med*, 382, pp, 1708
- Rawson, TM. (2020). Bacterial and Fungal Infection in Individuals with Coronavirus: A Rapid Review to Support COVID-19 Antimicrobial Prescribing. *Clinical Infection Dis*, 71,2459–2468.
- Li, J. (2020). Etiology and Antimicrobial Resistance of Secondary Bacterial Infections in Hospitalized Patients with COVID-19 in Wuhan, China: A Retrospective Analysis, *Resistance to Antimicrobial Infection Control*, 9, 153.
- Contou, D. (2020). Bacterial and Viral Coinfections in Patients with Severe SARS-CoV-2 Pneumonia Admitted to a French Intensive Care unit. *Ann Intensive Care*, 10, 119.
- Fu, Y. (2020). Secondary Bacterial Infections in Critically ill Patients with Coronavirus Disease 2019. *Open Forum Infect Dis*.7 , 220.
- Hughes, S. (2020). Moore Bacterial and Fungal Co-Infection in Hospitalized Patients with LSP COVID-19: A Retrospective Cohort Study in a UK Secondary Care Setting, *Clin Microbial Infection*, 26, 1395-1399.
- Lai, CC. (2021). Increased Antimicrobial Resistance During the COVID-19 Pandemic. *Int J Antimicrob Agents*, 57(4), 1063

EVALUATION OF COMPUTED TOMOGRAPHY AND PCR RESULTS OF PATIENTS ADMITTED TO PANDEMIC HOSPITAL IN TERMS OF COVID-19

PANDEMİ HASTANESİNE BAŞVURAN HASTALARIN BİLGİSAYARLI TOMOGRAFİ VE PCR SONUÇLARININ KOVID-19 AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gulay MACIN

*Beyhekim Training and Research Hospital, Department of Radiology, Konya,
gulaymacin@hotmail.com*

Salih MACIN

*Selçuk University Faculty of Medicine, Department of Medical Microbiology, Konya,
salihmacin@hotmail.com*

Ugur ARSLAN

*Selçuk University Faculty of Medicine, Department of Medical Microbiology, Konya,
drarslanugur@gmail.com*

ABSTRACT

COVID-19 is an infectious disease that primarily affects the respiratory system and spreads rapidly and causes a pandemic all over the world. Rapid diagnosis methods have gained importance to control the pandemic. Computed Tomography (CT) and reverse transcription-polymerase chain reaction (RT-PCR) have been accepted as the two most important methods in the pandemic process in the diagnosis of COVID-19. Studies have proven that thorax CT findings are helpful in the diagnosis of COVID-19 in patients with false negative RT-PCR results (Ding, Jia, Jun, & Qingyun, 2020). The aim of this study is to evaluate the appearance and distribution of abnormal parenchymal findings with Thorax CT in patients diagnosed with COVID-19 by RT-PCR method.

Patients (n:613) who applied to Konya Beyhekim Training and Research Hospital with a preliminary diagnosis of COVID-19 were evaluated

retrospectively between December 2020 and February 2021. Nasopharyngeal and throat swab samples taken from patients with suspected COVID-19 were studied for COVID-19 with RT-PCR by Selçuk University Medical Faculty Microbiology Laboratory. Thoracic CT images of 361 patients with positive COVID-19 PCR tests were examined for the presence of COVID-19 pneumonia.

RT-PCR results was positive in 361 (58%) of 613 patients and negative in 252 (42%) patients. While 243 (64.8%) of the PCR positive patients had signs of pneumonia, 118 of them had normal lung parenchyma. While 57 (22.6%) of 252 patients with negative RT-PCR test had abnormal lung parenchymal findings, 195 (77.3%) had normal lung parenchyma. According to the RT-PCR test, Thorax CT sensitivity is 67% (95% CI 62-72%), specificity is 77.3% (95% CI 71-82%), positive predictive value 81% (95% CI 77-84), negative Its predictive value was 62% (95% CI 58-66%). In our study, 234 (64.8%) of 243 patients with positive abnormal parenchymal involvement were found to have an involvement in the right lung and 229 (63.4%) in the left lung and 221 (61.2%) in both lungs. there was no significant difference between them. The involvement rate of the upper lobes was 91.7%, and the involvement rate of the lower lobes was 95.8%. Although the involvement was more in the lower lobes, no statistical difference was observed. While the number of patients with single lobe involvement was 21 (9.5%), the number of patients with 5 lobe involvement was 86 (35%). While single lobe involvement was 9.4% in both lungs; unilateral and multiple involvement rate was 88%. The rate of multiple lobe involvement in both lungs was 75%. Abnormal parenchymal findings are mostly localized peripherally and detected in 234 (96%) patients, centrally in 136 (55%) and mixed (peripheral and central) in 134 (55%) patients. The majority (90%) of the lung findings of Covid-19 patients were ground glass (GGO). There was consolidation in 22% of the patients, and ground glass with consolidation in 20%. 34 patients (13.9%) had crazy-paving pattern, 61 (25%) patients had linear opacity, and 19 (7.8%) patients had reverse halo appearance.

Consequently, with the growing global concerns associated with the COVID-19 pandemic, a comprehensive understanding of diagnostic imaging features is essential for effective patient management and treatment. In the patient population suspected for COVID-19, typical imaging features should be interpreted with caution.

Keywords: COVID-19, Computed Tomography, PCR

ÖZET

COVID-19, öncelikle solunum sistemini etkileyen ve hızla yayılan, tüm dünyada pandemiye neden olan bulaşıcı bir hastalıktır. Hızlı tanı yöntemleri pandemiye kontrol altına almak için önem kazanmıştır. COVID-19 tanısında pandemi sürecinde en önemli iki yöntem olarak Bilgisayarlı Tomografi (BT) ve ters transkripsiyon-polimeraz zincir reaksiyonu (RT-PCR) kabul edilmiştir. Yapılan araştırmalar, yanlış negatif RT-PCR sonucu olan hastalarda toraks BT bulgularının COVID-19 tanısında yardımcı olduğunu kanıtlamıştır (Ding, Jia, Jun ve Qingyun, 2020). Bu araştırmanın amacı, RT-PCR yöntemi ile COVID-19 tanısı konulan hastalarda Toraks BT ile anormal parankimal bulguların görünümünü ve dağılımını değerlendirmektir.

Konya Beyhekim Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne COVID-19 ön tanısı ile başvuran hastalar (n:613) Aralık 2020 ile Şubat 2021 tarihleri arasında geriye dönük olarak tekrar değerlendirilmeye alınmıştır. COVID-19 şüphesi bulunan hastalardan alınan nazofaringeal ve boğaz sürüntü örnekleri Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji Laboratuvarı tarafından RT-PCR ile COVID-19 açısından çalışılmıştır. COVID-19 PCR testi pozitif çıkan 361 hastanın toraks BT görüntüleri COVID-19 pnömonisi varlığı açısından incelenmiştir.

RT-PCR sonuçları 613 hastanın 361'inde (%58) pozitif, 252'sinde (%42) negatif saptanmıştır. PCR pozitif olan hastaların 243'ünde (%64.8) pnömoni bulguları bulunurken, 118'inde akciğer parankiminin normal olduğu görülmüştür. RT-PCR testi negatif olan 252 hastanın 57'sinde (%22,6) anormal akciğer parankim bulguları bulunurken, 195'inde (%77,3) normal akciğer parankimi görülmüştür. RT-PCR testine göre Toraks BT duyarlılığı %67 (%95 CI %62-72), özgüllük %77.3 (%95 CI %71-82), pozitif prediktif değer %81 (%95 CI 77-84), negatif prediktif değeri ise %62 (%95 GA %58-66) olmuştur. Çalışmamızda pozitif anormal parankim tutulumu olan 243 hastanın 234'ünde (%64,8) sağ akciğerde, 229'unda (%63,4) sol akciğerde ve 221'inde (%61,2) her iki akciğerde tutulum saptanmıştır. Üst lobların tutulum oranı %91,7, alt lobların tutulum oranı %95,8 olmuştur. Alt loblarda tutulum daha fazla olmakla birlikte istatistiksel olarak fark izlenmemiştir. Tek lob tutulumu olan hasta sayısı 21 (%9,5) iken, 5 lob tutulumu olan hasta sayısı 86 (%35) olmuştur. Her iki akciğerde tek lob tutulumu %9,4 iken; tek taraflı ve çoklu tutulum oranı %88 saptanmıştır. Her iki akciğerde çoklu lob tutulumu oranı %75 olarak saptanmıştır. Anormal parankimal bulgular çoğunlukla periferde lokalize olup 234 (%96) hastada, 136 (%55) hastada santral ve 134 (%55) hastada mikst (periferik ve santral) olarak saptanmıştır. COVID-19 hastalarının

akciğer bulgularının çoğunluğu (%90) buzlu cam tutulumu olmuştur. Hastaların %22'sinde konsolidasyon, %20'sinde konsolidasyonlu buzlu cam saptanmıştır. 34 hastada (%13.9) deli döşeme paterni, 61 (%25) hastada lineer opasite ve 19 (%7.8) hastada ters opasite halo görünümü görülmüştür.

Sonuç olarak, COVID-19 pandemisi ile ilişkili artan küresel endişelerle birlikte, etkili hasta yönetimi ve tedavisi için tanısal görüntüleme özelliklerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması şarttır. Ayrıca, COVID-19 şüphesi olan hasta popülasyonunda tipik görüntüleme özellikleri dikkatle yorumlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Bilgisayarlı Tomografi, PCR.

INTRODUCTION

In December 2019, cases of unknown cause pneumonia emerged in Wuhan, China, with similar clinical symptoms suggestive of viral pneumonia. A new type of coronavirus, called severe acute respiratory syndrome coronavirus-2 (SARS-CoV-2), was isolated by the International Virus Taxonomy Committee (CDC COVID-19 Response Team, 2020). The disease it causes was named the new coronavirus disease 2019 (COVID-19) by the World Health Organization (WHO) on February 11, 2020 (Ben, Guo, Peng, and Zheng-Li, 2020). Since Covid-19 patients spread rapidly all over the world, it was declared as a pandemic by WHO (Stokes et al ,2020). Clinical findings of COVID-19 range from an asymptomatic course to severe pneumonia. Symptoms of COVID-19 patients have been defined as muscle pain, fever, shortness of breath, dry cough, loss of taste and smell, diarrhea, and vomiting.

Rapid diagnosis is needed because the symptoms of COVID-19 patients are not specific to the disease and the disease can rapidly progress to severe pneumonia and even cause death (Akçay, Özlü and Yılmaz, 2020). Because of the high contagiousness of patients, early detection and isolation is important. For the definitive diagnosis of COVID-19 patients, the reverse transcription-polymerase chain reaction (RT-PCR) test must be positive from the nasopharyngeal and throat swab samples. Although RT-PCR test is considered as the gold standard it may give false negative results (Kim et al, 2020). In cases where RT-PCR is false negative, imaging methods have gained importance for the diagnosis of rate. Chest radiography was used as the imaging method. However, in many studies, the early diagnosis value of COVID-19 pneumonia was found to be quite low (Ding, Jia, Jun, and Qingyuan, 2020). Chest radiography has played an important role in the clinical follow-up of COVID-19 patients, especially intensive care patients. During the pandemic process, Computed Tomography (CT) has been accepted as the most valid

imaging method because its sensitivity in showing COVID-19 pneumonia is 98% (Özdemir, Taydaş, and Öztürk, 2020).

Studies have proven that thorax CT findings help the diagnosis in the diagnosis of patients with false negative RT-PCR tests (B, C). In suspicious cases, CT imaging has gained great importance in terms of making a diagnosis before the RT-PCR test and reducing the risk of transmission by early isolation of the infected person (Pan et al, 2020). Currently, Thoracic CT has an important role in primary diagnosis, screening, and evaluation of COVID-19 severity (Carlos, Charles, Bin, Susan, and Shazia, 2020).

The aim of this study is to evaluate the appearance and distribution of abnormal parenchymal findings from thorax CT images of COVID-19 patients.

Materials and Methods

It is a retrospective study evaluating patients who applied to Konya Beyhekim Training and Research Hospital between December 2020 and February 2021 due to COVID-19. Samples taken from patients with suspected COVID-19 were evaluated by Selçuk University Medical Faculty, Medical Microbiology Laboratory and patients who were found to be RT-PCR positive were included in the study. Pulmonary parenchymal findings of patients with positive RT-PCR test were evaluated in terms of COVID 19 in Thorax CTs taken at Beyhekim Training and Research Hospital.

In the study, a total of 361 patients (191 women and 170 men) were included between the ages of 15-92 (mean 56 ± 15) who were diagnosed with COVID-19 by RT-PCR.

Thorax CT images were obtained using Toshiba device without intravenous contrast material. The patients were scanned from the apex to the base. Thorax CT parameters were as follows: tube voltage 100–120 kV; slice thickness 3 mm; step 0.8; automatic tube current (Care Dose 4D) 50–180 mA; and the matrix is 512×512 .

Nasopharyngeal swab samples taken with dacron swaps from patients with suspected COVID-19 were sent to Selcuk University Medical Faculty Hospital Medical Microbiology Laboratory with transfer tubes containing 2 ml VNAT (Viral Nucleic Acid Buffer). After the samples were vortexed, the RT-PCR step took place. BioSpeedy® Direct RT-qPCR SARS-CoV-2 (Bioeksen R&D Technologies Ltd., Istanbul, Turkey) kit was used for RT-PCR. After PCR, RT-qPCR was performed on LightCycler96 (Roche, Switzerland)

instrument. Samples that formed a logarithmic curve at the end of the study were accepted as positive.

Whether patients diagnosed with COVID-19 with the RT-PCR test had thorax CT involvement was evaluated. Parenchymal involvement of patients with COVID 19 lung involvement was evaluated as right, left and both lungs from thorax CT images. COVID 19 lung involvement was evaluated in terms of the most common ground glass pattern (GGO), cobblestone view (interlobular and intralobular septal thickening with GGO), consolidation (homogeneous opacification). In addition, secondary findings such as linear opacity (linear, curvilinear opacity or subpleural reticulation), pleural and pericardial effusion, nodule, reverse halo, and lymph node with a short axis greater than 1 cm were also evaluated. The presence of pulmonary lesions were grouped as peripheral (outer 1/3 of the lung parenchyma) and central (inner 2/3 of the lung parenchyma) and diffuse (peripheral and central). Involvement of pulmonary lesions was noted as single lobe, unilateral multilobe and bilateral multilob.

Statistical analysis

All statistical analyzes were carried out with the help of IBM SPSS 21.0 package program. Before statistical analysis, the normal distribution compliance of the semi-quantitative scoring used to determine the degree of lung involvement was checked with the Shapiro Wilk normality test. Scoring findings were given as mean \pm standard deviation, and findings related to other radiological parameters used in the study were given as frequency (n) and percentage Data are described as number, percentages (95% confidence intervals) Confidence intervals were calculated by Clopper-Pearson method. p-value was calculated using Chi-square proportion test.

Results

613 patients who applied to Konya Beyhekim Training and Research Hospital were evaluated retrospectively. While 361 (58.8%) of the RT-PCR 613 patients were positive, 252 (41.1%) patients were negative. While there were abnormal findings in the lung parenchyma in 243 of the PCR positive patients (39.6%), the lung parenchyma was normal in 118 (19.2%). While 57 (9.2%) of 252 patients with negative RT-PCR test had abnormal findings in the lung parenchyma, 195 (31.8%) had normal lung parenchyma (Table 1). Thoracic CT sensitivity 67% (95% CI 62-72%), specificity 77.3% (95% CI 71-82%), positive predictive value 81% (95% CI 77-84), negative predictive value

62% (95% CI 58-66%) were detected. While the follow-up RT-PCR test of 57 patients who were negative but had abnormal parenchymal findings in the lung became positive in 10 patients, negative results of 6 patients continued. The remaining 39 patients were not followed-up PCR. Patients with negative RT-PCR tests were not included in our study.

Table 1. Evaluation of lung involvement with RT-PCR in patients admitted to the hospital (n = 613)

	Lung involvement positive	Lung involvement negative
RT-PCR (+)	243(%39,6)	118(%19,2)
RT-PCR (-)	57(%9,2)	195(%31,8)

Abnormal findings were found in the lung parenchyma in 243 (67.3%) of 361 patients with positive RT -PCR test. The distribution of lung parenchymal findings of RT-PCR positive patients (n = 243) with lung involvement is shown in Table 2. There was involvement in the right lung in 234 (64.8%) patients, in the left lung in 229 (63.4%) and in both lungs in 221 (61.2%) patients (p <0.05). Right lung upper lobe 174 (71.6%), middle lobe 191 (78.6%), lower lobe 225 (92.5%); Left lung upper lobe was affected in 207 (85.1%) and lower lobe in 214 (88%) patients. The involvement rate of the upper lobes in both lungs (right and left upper lobe and right lobe middle lobe) was 91.7%, and the involvement rate of lower lobes was 95.8%. The bilateral lower lobe involvement percentage was higher, but there was no statistically difference between the upper and lower lobe involvement rates (p <0.05). While single lobe involvement was 9.4% in both lungs, 5 lobe involvement was detected as 35%. The rate of patients with unilateral and multiple involvement was 88%. Multiple lobe involvement rate in both lungs was 75%. Abnormal parenchymal findings are mostly located peripherally and are detected in 234 (96%) patients, while in 136 (55%) patients they are central, and in 134 (55%) patients they are located peripheral and central (mixed).

Table 2. Distribution of lung parenchymal findings of RT-PCR positive COVID-19 patients (n = 243) with lung involvement

	N	(%)
Lung involvement	243	%67,3
Right lung	234	%64,8
Left lung	229	%63,4
Bilateral lung	221	%61,2
Single lobe	23	%9,4
Single sided multilob	217	%88
Bilateral multilob	184	%75
Peripheral	234	%96
Central	136	%55
Peripheral and central	134	%55
Right lung upper lobe	174	%71,6
Right lung middle lobe	191	%78,6
Right lung lower lobe	225	%92,5
Left lung upper lobe	207	%85,1
Left lung lower lobe	214	%88
Upper lobe involvement	223	%91,7
Lower lon involvement	233	%95,8

Abnormal parenchymal findings observed in 243 of RT-PCR positive Covid-19 patients were evaluated as primary and secondary findings and summarized in Table 3. The majority of the lung findings of COVID-19 patients were ground glass (GGO). 22% of the patients had only Consolidation, 20% had ground glass with Consolidation. 34 patients (13.9%) had crazy-paving pattern, 61 (25%) patients had linear opacity, and 19 (7.8%) patients had reverse halo appearance. 32 of the patients (13%) had nodules, 9 (3.7%) had pleural effusion, and 25 (10%) had lymph nodes smaller than 1cm in the short axis. Pericardial effusion was not detected in any patient.

Table 3. Characteristics and distribution of parenchymal findings of COVID-19 patients with lung involvement

Covid-19 primary findings	N	%
Ground glass (GGO)	233	%95
Consolidation	54	%22
Ground glass + Consolidation	49	%20
Crazy paving	34	%13,9
Secondary Findings		
Linear opacity	61	%25
Reverse Halo	19	%7,8
Nodule	32	%13
Pleural Effusion	9	%3,7
Mediastinal Lymph Node	25	%10
Pericardial Effusion	0	%0

CONCLUSION

COVID-19 primarily affects the respiratory system, starting in China and causing a pandemic by spreading all over the world. Early diagnosis methods have important roles in controlling the disease (CDC COVID-19 Response Team, 2020). RT-PCR and Thorax CT imaging has been accepted as the most important diagnostic methods. Although RT-PCR is the gold standard, radiological imaging methods have gained importance because of its false negative results. Thorax CT has become the prominent diagnostic method in COVID-19 due to its high sensitivity in showing abnormal changes in the lung parenchyma in the early period (Paul et al ,2004).

In our study (n: 631), in the first stage in detecting COVID-19, according to RT-PCR, Thorax CT test sensitivity is 67% (95% CI 62-72%) and specificity is 77.3% (95% CI 71-82%). The positive predictive value was 81% (95% CI 77-84) and the negative predictive value was 62% (95% CI 58-66%). In the study conducted by Ai et al. on 1014 patients, the sensitivity of Thorax CT was found to be 97% and specificity 25% by reference to RT-PCR. In our study, thorax CT sensitivity was found lower, and specificity was higher. More than 80% of patients with negative RT-PCR tests had typical CT signs. Because of the overlap of CT imaging features between the other viral pneumonia and COVID-19, false positivity can be identified by CT (Ai et al, 2020).

Ai et al. in 90% of 888 patients, Chung et al. in 76% of 21 patients, a review study of 919 patients, 87.5% of bilateral lung involvement was demonstrated (Chung et al, 2020). Bilateral lung involvement was 61.2% in our study, and bilateral lung involvement was less than other studies. In addition, no statistically difference was reported between the rates of right and left lung involvement in the studies performed, and similarly, no significant difference was found between the two lung involvement rates in our study (Zhou, Tingting, Yujing, and LiMing, 2020; Zhou, Yujin, Tingting, and Liming, 2020).

Song et al. reported single lobe involvement 8% and five lobe involvement 39%; Liu et al. reported a single lobe involvement rate as 8% and five lobe involvement rate as 43%, Chung et al. reported a five-lobe involvement rate as 38%. (Song et al, 2020; Liu et al, 2020; Chung et al, 2020). In our study, the single lobe involvement rate was 9.4% and the five-lobe involvement rate was 35%, which is similar to other studies. The rate of patients with unilateral and multilob involvement was 88%, and the rate of bilateral and multilob involvement was 75%. The low single lobe involvement of COVID-19 pneumonia and high multilob involvement suggest that it causes common pulmonary infection. Abnormal parenchymal findings are mostly located peripherally and are detected in 234 (96%) patients, while in 136 (55%) patients they are central, and in 134 (55%) patients they are located peripheral and central (mixed).

Peripheral location rate was reported by Han et al. 90% of 108 patients, Song et al. reported 84% and 76% in a review study (19) of 919 patients (Han et al, 2020; Song et al, 2020). Since the blood and lymph flow is more intense in the peripheral area, the inflammatory response to the virus is most common in these areas. Lesions in thoracic CT imaging are often thought to be secondary to this hypothesis with peripheral localization. (Salehi, Aidin, Sudheer, and Ali, 2020). In our study, central and peripheral-central (mixed) involvement was similar, and no difference was observed.

Han et al, detected ground glass in 80% of 108 patients, ground glass and consolidation in 41%, and crazy paving stone pattern in 40% (Han et al, 2020). Wu et al. reported the ground glass ratio as 53.2% and the consolidation rate and ground glass ratio together as 46.2% (Wu, Teng, Feng, and Chen, 2020). Ai et al, detected ground glass in 46% and consolidation in 50% of 888 patients (Ai et al, 2020). In our study, 95% of the patients had ground glass, 22% had consolidation, 20% had ground glass with consolidation. Similar to other studies, the rate of ground glass was found to be higher in our study. Consolidation and consolidation-ground glass association was less determined.

Jin et al found secondary findings such as bronchial wall thickening, pleural effusions, lymphadenopathy, and ground glass-surrounded pulmonary nodules in approximately 7% of patients (Jin et al, 2020).

In our study, 25 (10%) patients had mediastinal lymph nodes, 19 (7.8%) patients had reverse halo, 32 (13%) patients had nodules, and 9 (3.7%) patients had pleural effusion. Secondary findings were detected low. In some studies (Liu et al, 2020; Kanne ,2020), differences in ground glass and consolidative opacity ratios were found to be statistically significant between age groups ($p < 0.001$). In our study, no significant relationship was found between age and the pattern of ground glass, consolidation, ground glass-consolidation, and crazy paving lung involvement. While Song et al. (2020:217) Commonly reported secondary findings in elderly patients, no significant relationship was found between these findings and age in our study.

In conclusion, while there are abnormal findings in the lung at the time of diagnosis in the majority of RT-PCR positive patients; There were also patients who were negative for RT-PCR but showed typical findings for COVID pneumonia in the lung. In the cases of COVID-19, a largely ground-glass pattern with peripheral localization was observed on CT. While ground glass pattern was observed in patients with low and high scores, consolidation on ground glass, pure consolidation, and crazy cobblestone view were observed more in patients with high scores. While the high score was higher in the upper lobes, the lower score was higher in the lower lobes.

With the growing global concerns associated with the COVID-19 pandemic, a comprehensive understanding of diagnostic imaging features is essential for effective patient management and treatment. In the patient population suspected of COVID-19, typical imaging findings of COVID-19 should be interpreted with caution.

REFERENCES

- Akçay ,Ş., Özlü , T., Yılmaz, A. (2020). Radiological approaches to COVID-19 pneumonia. *The Turkish Journal of Medical Sciences*, 50, 604-610.
- Ai, T., Zhenlu, Y., Hongyan, H., Chenao, Z., Chong, C., Wenzhi, L., Liming, X.(2020). Correlation of chest CT and RT-PCR testing for coronavirus disease 2019 (COVID-19) in China: a report of 1014 cases. *Radiology*, 296(2), E32-E40.
- Ben, H., Guo, H., Peng, Z., Zheng-Li, S. (2020). Severe acute respiratory syndrome-related coronavirus: classifying 2019-nCoV and naming it SARS-CoV-2. *Nature Reviews Microbiology*, 5(4), 536-544.
- Carlos, W.G., Charles, S. D. C., Bin, C., Susan, P., Shazia, J. (2020). Novel Wuhan (2019-nCoV) coronavirus. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*, 201(4), P7-P8.

- CDC COVID-19 Response Team. (2020). Severe outcomes among patients with coronavirus disease 2019 (COVID-19) United States, February 12–March 16, 2020. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 69, 343-346.
- Chinese Society of Radiology. (2020). Radiological diagnosis of new coronavirus infected pneumonitis: expert recommendation from the chinese society of radiology (first edition), *Chinese Journal of Academic Radiology*, 54, E001.
- Chung, M., Adam, B., Xueyan, M., Ning, Z., Mingqian, H., Xianjun, Z., Hong, Sş(2020). CT imaging features of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV). *Radiology*, 295(1), 202-207.
- Ding, X., Jia, X., Jun, Z., Qingyun, L. (2020). Chest CT findings of COVID-19 pneumonia by duration of symptoms. *European Journal of Radiology*, 127, 109009.
9. Han, R., Huang, L., Jiang, H., Dong, J., Peng , H., Zhang , D. (2020). Early clinical and CT manifestations of coronavirus Ddsease 2019 (COVID-19) pneumonia. *American Journal of Roentgenology*, 215(2):338-343.
- Jin, Y.H., Lin, Cai., Zhen-Shun, C., Hong, C., Tong, D., Yi-Pin, F., Xing-Huan, W. (2020) . Zhongnan Hospital of Wuhan University novel coronavirus management and research Team; evidence-based medicine chapter of China international exchange and promotive association for medical and health care (CPAM). A rapid advice guideline for the diagnosis and treatment of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) infected pneumonia (standard version), *Military Medical Research*, 7(1), 4.
- Kanne, JP. (2020). Chest CT findings in 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) infections from Wuhan, China: key points for the radiologist. *Radiology*, 295(1), 16-17.
- Kim, J. Y, Pyoeng, G. C., Yoonju, O., Kyung, J. O., Jinsil, K., So J.,... Myoung, D. O. Park (2020).The first case of 2019 novel coronavirus pneumonia imported into Korea from Wuhan, China:implication for infection prevention and control measures. *Journal of Korean Medical Science*, 35, e61.
- Liu, M., Wenbin, Z., Yun, W., Yineng, Z., Fajin, L., Kaihu, X. (2020). COVID-19 pneumonia: CT findings of 122 patients and differentiation from influenza pneumonia. *European Radiology*, 30 (10), 5463-5469.
14. Özdemir, M., Taydaş, O., Öztürk, M.H. (2020). COVID-19 enfeksiyonunda toraks bilgisayarlı tomogra bulguları. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1, 91-96.
- Pan, Y., Hanxiong, G., Shuchang, Z., Yujin, W., Qian, Li., Tingting, Z., Liming X. (2020). Initial CT findings and temporal changes in patients with the novel coronavirus pneumonia (2019-nCoV): a study of 63 patients in Wuhan, China.*European Journal of Radiology*, 30(6), 3306-3309.
- Paul, N.S., Heidi, R., Jagdish, B., TaeBong, C., Wayne, G., Sangeeta, M., (2004). Radiologic pattern of disease in patients with severe acute respiratory syndrome: the Toronto experience. *RadioGraphics*, 24(2), 553–563.
- Salehi, S, Aidin, A., Sudheer, B., Ali, G. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19): a systematic review of imaging finding in 919 patients. *American Journal of Roentgenology*, 215(1), 87-93.
- Song, F., Nannan, S., Fei, S., Zhiyong, Z., Jie, S., Hongzhou, L., Yuxin, S. (2020). Emerging 2019 Novel coronavirus (2019-nCoV) pneumonia. *Radiology*, 295(1) 210-217.

- Stokes, E.K., Laura, D. Z., Kayla, N. A., Ellyn, P. M., Kala, M. R., Suad, E. B. F., Kathleen, E. F. (2020). Coronavirus disease 2019 case surveillance. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 69, 759-765.
- Zhou, S., Yujin, W., Tingting, Z., Liming, X. (2020). CT features of coronavirus disease 2019 (COVID-19) pneumonia in 62 patients in Wuhan, China. *American Journal of Roentgenology*, 214, 1287-1294.
- Zhou, S., Tingting, Z., Yujing, W., LiMing, X. (2020). Imaging features and evolution on CT in 100 COVID-19 pneumonia patients in Wuhan, China. *European Journal of Radiology*, 30 (10), 5446-5454.
- Wu, J., Teng, D., Xu, X., Feng, J., Chen, Y.C. (2020). Interpretation of CT signs of 2019 novel coronavirus (COVID-19) pneumonia. *European Journal of Radiology*, 30(10), 5455

EVALUATION OF LOWER RESPIRATORY TRACT CULTURES BEFORE AND DURING COVID-19 PANDEMIC

ALT SOLUNUM YOLU KÜLTÜRLERİNİN COVID-19 PANDEMİSİ ÖNCESİ VE SÜRESİNCE DEĞERLENDİRİLMESİ

Salih MAÇİN, Rugıyya SAMADZADE, Hatice TÜRK DAĞI,
Uğur ARSLAN

Selcuk University, Faculty of Medicine, Department of Medical Microbiology, Konya, salihmacin@hotmail.com, rukiyesamadzade@gmail.com, haticeturkdagi@yahoo.com, drarslanugur@gmail.com

ABSTRACT

Among hospital infections, respiratory tract infections are very common in intensive care units and clinics. In addition, it is known that the mortality rate of ventilator-associated pneumonia (VAP) is very high in intensive care units. The aim of study is to evaluate culture results of respiratory tract samples and antibiotic resistance of bacteria before and during COVID - 19 pandemic.

Respiratory tract samples; bronchoalveolar lavage (BAL), sputum, pleural, endotracheal aspirate (ETA) sent from intensive care units and clinics with sterile sample containers. The sent lower respiratory tract samples were stained microscopically and cultured on common and specific agars. The identification and antibiotic susceptibilities of bacteria between March 2019 - December 2019 and March 2020 and December 2020 were determined using VITEK 2 automated identification system and the periods were compared. The antibiotic susceptibility results obtained were evaluated according to the European Committee on Antimicrobial Susceptibility Testing (EUCAST) criteria.

In 2019, *Acinetobacter baumannii*, *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Escherichia coli*, *Stenotrophomonas maltophilia*, *Staphylococcus aureus* and *Streptococcus pneumoniae* (n:177, 92, 74, 31, 23, 19 and 15 isolates)

were identified. In 2020, the most common isolates were *K. pneumoniae*, *A. baumannii*, *S. aureus*, *S. maltophilia*, *E. coli* and *P. aeruginosa* (n:16, 11, 4, 4, 3, and 3 isolates). Antibiotic resistance was detected against *A. baumannii* (Meropenem 95,1%; Colistin 1,1%) and *K. pneumoniae* (Ceftriaxone (78,2%), Meropenem (58,6%), Colistin (32,6%), Levofloxacin (6,5%)) isolates in 2019. In addition, antibiotic resistance was identified in *K. pneumoniae* (Ceftriaxone (81,2), Meropenem (62,5%), Colistin (18,7%), Levofloxacin (0%)) and *A. baumannii* (Meropenem (% 81,8), Colistin (%0)) strains in 2020.

It was observed that there was a significant decrease in respiratory tract cultures and the numbers of isolated agents during the pandemic period. As a result, the treatment of lower respiratory tract infections is very difficult, especially in intensive care patients, and infection control measures such as contact isolation should be applied more strictly.

Keywords: COVID-19 Pandemic, antibiotic resistance, Bronchoalveolar lavage culture, endotracheal aspirate culture, intensive care units

ÖZET

Hastane enfeksiyonları arasında solunum yolu enfeksiyonları yoğun bakım üniteleri ve kliniklerde çok yaygındır. Ventilatör ilişkili pnömoniye (VAP) bağlı ölüm oranlarının da yoğun bakım ünitelerinde çok yüksek olduğu saptanmıştır (Bai vd, 2020). Bu çalışmanın amacı COVID - 19 pandemisi öncesi ve sırasında alt solunum yolu örneklerinin kültür sonuçlarını ve antibiyotik direnc oranları karşılaştırmak olmuştur.

Yoğun bakım ünitelerinde ve kliniklerde steril numune kaplarına alınmış alt solunum yolu örnekleri; bronkoalveolar lavaj (BAL), balgam, plevral, endotrakeal aspirat (ETA) mikrobiyoloji laboratuvarına gönderilmiştir. Solunum yolu örnekleri mikroskopik olarak boyanmış ve spesifik besiyerlere ekilmiştir. VITEK 2 otomatik tanımlama sistemi kullanılarak mikroorganizmaların (m.o.) Mart 2019 - Aralık 2019 ile Mart 2020 ve Aralık 2020 tarihleri arasında tanımlanmış ve antibiyotik duyarlılıkları belirlenerek dönemler karşılaştırılmıştır. Avrupa Antimikrobiyal Duyarlılık Testi (EUCAST) kriterlerine göre antibiyotik duyarlılık sonuçları değerlendirilmiştir.

2019 yılında;*Acinetobacter baumannii*, *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Escherichia coli*, *Stenotrophomonas maltophilia*, *Staphylococcus aureus* ve *Streptococcus pneumoniae* (n:177, 92, 74, 31, 23, 19 ve 15 izolat) en yaygın izolatlar olarak tanımlanmıştır. 2020 yılında en yaygın izolatlar ise; *K. pneumoniae*, *A. baumannii*, *S. aureus*, *S. maltophilia*, *E. coli* ve *P. aeruginosa* (n:16, 11, 4, 4, 3 ve 3 izolat) olmuştur. 2019 yılında *A. baumannii*

(Meropenem %95,1; Kolistin %1,1) ve *K. pneumoniae* (Seftriakson (%78,2), Meropenem (%58,6), Kolistin (%32,6), Levofloksasin (%6,5) antibiyotiklere direnç saptanmıştır. Ayrıca 2020 yılında *K. pneumoniae* (Seftriakson (81,2)), Meropenem (%62,5), Kolistin (%18,7), Levofloksasin (%0) ve *A. baumannii*'de (Meropenem (%81), Colistin (%0)) antibiyotik direnci saptanmıştır.

Pandemi döneminde solunum yolu kültürlerinde izole edilen ajan sayılarında belirgin azalma olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak alt solunum yolu enfeksiyonlarının tedavisi özellikle yoğun bakım hastalarında oldukça zordur ve temas izolasyonu gibi enfeksiyon kontrol önlemleri daha sıkı uygulanmalıdır.

Anahtar kelimeler: COVID-19 Pandemisi, antibiyotik direnci, Bronko-alveolar lavaj kültürü, endotrakeal aspirat kültürü, yoğun bakım üniteleri

INTRODUCTION

A new type of coronavirus (nCOVID-19), which emerged as a public health threat and causes Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS-CoV-2), was reported in December 2019. It was declared as a pandemic factor by the World Health Organization in March 2020 (Bai et al, 2020). Although the clinical course is mild in 81% of people infected with COVID-19, 14% of them have a severe course and 5% of the patients need intensive care. Although different mortality rates (30.9-67%) of COVID-19 patients hospitalized in the intensive care unit are stated, data on morbidities are not yet available (Aul et al., 2020).

COVID-19 patients treated in intensive care should also be evaluated for bacterial infection.

In mechanically ventilated patients with COVID-19 and respiratory failure, the use of an empiric antimicrobial/antibacterial agent is recommended. Respiratory system infections are the most common hospital-acquired infections in the intensive care unit (Fan, Brodie, Slutsky, 2018). Ventilator-associated pneumonia (VAP), which is the most common infection in the intensive care unit, is a picture of nosocomial pneumonia that develops at the earliest 48 hours after mechanical ventilation in a patient who does not have pneumonia symptoms during intubation (Aybar and Topeli, 2001).

Diagnosis is difficult due to the fact that patients in the intensive care unit have taken antibiotics before and there is no definitive standard for the diagnosis of VAP. Bacteriological examination of deep tracheal specimens taken with invasive or non-invasive techniques is guiding in diagnosis and

treatment. In many studies, both techniques have not been shown to be superior to each other in terms of diagnosis (Ronald , 2010). The aim of study is to evaluate culture results of respiratory tract samples and antibiotic resistance of bacteria before and during COVID - 19 pandemic.

Culture results of BAL, sputum, pleural, ETA samples sent to our study from patients hospitalized in intensive care units and wards between March 2019 and December 2020 were obtained. Samples were taken from the patients with a closed system sterile culture collection container and delivered to the laboratory. Samples inoculated onto blood agar, Eosin Methylene-Blue (EMB) and Chocolate agar. Identification and antibiotic susceptibility of bacteria were determined by VITEK 2 (bioMerieux, France) automated identification system and evaluated according to EUCAST criteria. While evaluating the antibiotic susceptibility of bacteria, those with intermediate susceptibility were included in the resistant group.

Result

In 2019, 524 microorganisms were isolated from 515 clinical samples. In 2020, 82 agents were isolated from 70 clinical samples. Methicillin resistance was 42.1% in *S.aureus* isolates in 2019, while it was 53.1% in 2020. There was no change in the sensitivity of microorganisms to beta lactamase inhibitors (Amoxicillin / Clavulanic Acid) glycolines (Tigecycline) before and during the pandemic.

Table 1. Microorganisms isolated from lower respiratory tract cultures in 2019

Microorganisms	n
<i>Acinetobacter baumannii</i>	177
<i>Klebsiella pneumoniae</i>	92
<i>Pseudomonas aeruginosa</i>	74
<i>Escherichia coli</i>	31
<i>Stenotrophomonas maltophilia</i>	23
<i>Staphylococcus aureus</i>	19
<i>Streptococcus pneumoniae</i>	15

*Others microorganisms (2019); *Serratia* spp (9), *Burkholderia cepacia* (6), *Enterobacter* spp (4).

Table 2. Agent microorganisms isolated from lower respiratory tract cultures in 2020

Microorganisms	n
<i>Klebsiella pneumoniae</i>	16
<i>Acinetobacter baumannii</i>	11
<i>Staphylococcus aureus</i>	4
<i>Stenotrophomonas maltophilia</i>	4
<i>Escherichia coli</i>	3
<i>Pseudomonas aeruginosa</i>	3

*Others microorganisms (2020); *Serratia* spp (3), *Burkholderia cepacia* (1), *Enterobacter* spp (2).

Table 3. Antibiotic resistance rates in 2019

Agents	AK (%)	GN (%)	İMP (%)	MEM (%)	CAZ (%)	LEV (%)	CİP (%)	FEB (%)	CRO (%)	COL (%)	SXT (%)
<i>A.baumannii</i>	66,6	65,5	90,9	95,1	45,7	91,5	95,1	2,2	-----	1,1	60,4
<i>K.pneumoniae</i>	43,4	48,2	4,3	58,6	79,3	6,5	74,1	72,8	78,2	32,6	75,0
<i>P.aeruginosa</i>	23,7	20,2	58,1	40,5	47,2	39,1	32,4	43,2	-----	9,4	-----
<i>E.coli</i>	12,9	32,2	---	6,4	80,6	9,6	67,7	74,1	23,8	0	61,2
<i>S.maltophilia</i>	---	-----	-----	-----	-----	0	-----	-----	-----	-----	0
<i>S.aureus</i>	-----	10,5	-----	---	---	-----	15,7	-----	-----	-----	0

*AK- Amikacin *LEV- Levofloxacin

*GN- Gentamicin *CİP- Ciprofloxacin

*İMP- İmipenem *FEB- Cefepime

*MEM- Meropenem *CRO- Ceftriaxone

*CAZ- Ceftazidime * COL- Colistin

*SXT- Trimethoprim / Sulfamethoxazole

Table 4. Antibiotic resistance rates in 2020

Agents	AK (%)	GN (%)	İMP (%)	MEM (%)	CAZ (%)	LEV (%)	CİP (%)	FEB (%)	CRO (%)	COL (%)	SXT (%)
<i>K.pneumoniae</i>	56,2	62,5	---	62,5	87,5	0	68,7	91,75	81,2	18,7	62,5
<i>A.baumannii</i>	27,2	27,2	81,8	81,8	81,8	81,8	90,9	0	---	0	36,3
<i>S.aureus</i>	---	0	---	---	---	0	0	---	---	---	0
<i>S.maltophilia</i>	---	---	---	---	---	0	---	---	---	---	0
<i>E.coli</i>	0	0	---	0	33,3	0	33,3	33,3	33,3	0	0
<i>P.aeruginosa</i>	0	0	0	0	33,3	0	33,3	33,3	---	0	---

*AK- Amikacin *LEV- Levofloxacin

*GN- Gentamicin *CİP- Ciprofloxacin

*İMP- İmipenem *FEB- Cefepime

*MEM- Meropenem *CRO- Ceftriaxone

*CAZ- Ceftazidime * COL- Colistin

*SXT- Trimethoprim / Sulfamethoxazole

CONCLUSION

Long stays in intensive care units, use of intensive and broad-spectrum antibiotics have changed the epidemiology of causative pathogens in favor of multi-drug resistant bacteria. The mortality rate in nosocomial pneumonia is between 38% and 70%, and this rate may be even higher, especially in ventilator-dependent patients. (Kett et al. 2011). Studies have shown that *Pseudomonas* spp., *Acinetobacter* spp., which are non-fermentative gram-negative bacteria with multiple antibiotic resistance and MRSA are the most common VAP agents (Zilberberg, Shorr, Micek, Mody, Kollef, 2008).

VAP infections, in which MRSA, carbapenem-resistant *P. aeruginosa*, *A. baumannii* and carbapenemase-producing *K. pneumoniae* are the causative pathogens, are the most difficult nosocomial infections to treat. Being infected with these bacteria increases the risk of complications, length of hospital stay, and cost(Şafak et al.,2007:85). Evaluation of DTA cultures sent from our active intensive care unit in the studies of Beardsley et al. 18 distribution of pathogens is 23% for *S. aureus*, 13% for *A. baumannii*, 11% for *P. aeruginosa*, 5% for *K. pneumoniae*, 4% for *E. Coli* (Beardsley et al, 2006:793).

Gulhan and Akyuz *A.baumannii*, *P. aeruginosa*, *S. aureus* were the most frequently isolated in 2018 and 2019, while *S.aureus* was replaced by *Candida* species in 2020 (Gulhan vd, 2020:18). Dede et al. isolated 280 bacteria from eta cultures in a two-year period, the most common being *P. aeruginosa* and *A. Baumannii* (Dede vd, 2014:20). William et al. reported that regional endemicity caused by COVID 19 may be associated with resistance to carbapenems (William vd, 2020:110139).

It was observed that there was a significant decrease in the duration of the pandemic in lower respiratory tract cultures and the number of isolated agents. The most isolated agents both before and during the pandemic were *A. baumannii*, *K. pneumoniae* and *P. aeruginosa*. As a result, each hospital can reduce mortality with early and correct treatment by knowing its own microbiological flora and resistance pattern.

REFERENCES

- Bai, Y., Lingsheng, Y., Tao, Wei., Fei, T., Dong-Yan, J., Lijuan, C. (2020). Presumed asymptomatic carrier transmission of COVID-19. *The Journal of the American Medical Association*, 323(14), 1406-1407.
- Auld, S.C., Caridi-Scheible, M., Blum J.M., Robichaux C., Kraft C., Jacob J.T., Murphy D.J. (2020). ICU and ventilator mortality among critically ill adults with coronavirus disease 2019. *Critical Care Medicine*, 26(10), 1097.
- Fan, E., Brodie D., Slutsky A.S. (2018). Acute respiratory distress syndrome: advances in diagnosis and treatment. *The Journal of the American Medical Association*, 319(7), 698-710.
- Aybar, M., Topeli, A., (2001). Dahili yoğun bakım ünitesinde ventilatör ilişkili pnömoni epidemiyolojisi. *Yoğun Bakım Dergisi*, 1(1),41-46.
- Ronald, N.R. (2010). Microbial etiologies of hospital-acquired bacterial pneumonia and ventilator associated bacterial pneumonia. *Clinical Infectious Diseases*, 51(S1):S81- S87.
- Kett, D.H., Ennie, C., Andrew, A. Q., Julie, E M., Marcus, J. Z., Paula, P.,..... Julio, A. R. (2011). Implementation of guidelines for management of possible multidrug-resistant pneumonia in intensive care: an observational, multicentre cohort study. *The Lancet Infectious Diseases*, 11, 181-89.
- Zilberberg, M.D., Andrew, F, S., Scott, T. M., Samir, H. M., Marin, H. K. (2008). Antimicrobial therapy escalation and hospital mortality among patients with health-care associated pneumonia: a single-center experience. *Official Publication of the American College of Chest Physicians*, 134, 963-968.
- Şafak, B., Çiftçi, İ.H., Kiyildi N., Aktepe, O. C., Çetinkaya, Z., Altindiş, M. (2007). Ventilatörle ilişkili pnömoni tanısında endotrakeal aspirat sonuçları: 2004-2006 yılları sonuçları. *Antibiyotik ve Kemoterapi Derneği Dergisi*, 21(2), 81-85
- Beardsley, J.R., John, C. W., James, W. J., Christopher, A. O., Tobi, B. K., David, L. B. (2006). Using local microbiologic data to develop institution-specific guidelines for the treatment

of hospital-acquired pneumonia. *Official Publication of the American College of Chest Physicians*, 130, 787–793.

- Gulhan , B. Akyüz, S. (2020) Yoğun Bakım Ünitelerinden Gönderilen Derin Trakeal Aspirat Kültürlerinin 3 Yıllık Değerlendirmesi ve Covid-19 Pandemisi Sonrası Değişiklikler. *Turkey Society for Microbiology Online Microbiology Symposium Proceedings Book*, 16-18.
- Dede, B., Kadanalı, A., Karagöz, G., Çomoğlu, Ş., Bektaşoğlu, M. F., İrvem A. (2014). The Evaluation of Cultures of Deep Tracheal Aspirates in Intensive Care Unite. *Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 54 (1), 15-20 .
- William, G.L., Júlio, C. M. B., Waleska, S. C. Nizer. (2020). Ventilator-associated pneumonia (VAP) caused by carbapenem-resistant *Acinetobacter baumannii* in patients with COVID-19: Two problems, one solution?. *Medical Hypotheses*, 144, 110139.

İMMÜN SİSTEMİMİZİN VİRÜSLERLE SAVAŞI; SARS- CoV2 ÖRNEĞİ

FIGHT OF THE IMMUNE SYSTEM AGAINST VIRUSES; SARS-COV-2 EXAMPLE

Zeynep AKİDAĞI

*Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Laboratuvar Teknikleri
Programı, Nevşehir, Türkiye, zeynep.akidagi@kapadokya.edu.tr*

ÖZET

Virüs terimi ilk kez 1599 yılında "zehir" anlamında kullanılmıştır. Virolojideki ilk önemli keşif 1796 yılında Jenner' in bulduğu çiçek aşısıdır. Virüsler, hücrel organizasyonu olmayan hücre içi parazitlerdir. Replikasyon ile çoğalır. Tek tip Nükleik asit içerir. Antibiyotığe dirençli, interferona duyarlı en küçük enfeksiyon etkenidir. Boyutları 20- 300 nm arasında değişmektedir. Zarflı ya da zarfsız olabilirler. Zarflı virüsler konak hücre membranından tomurcuklanarak ayrılırken zarfsız virüsler konak hücreyi otoliz ederek konaktan ayrılır. Isı, radyasyon, pH değişiklikleri ve bazı kimyasallara karşı duyarlılıkları zarflı olup olmamalarına göre farklılık gösterir. Virüslerin canlı dışındaki formları virion olarak bilinirken bakterileri enfekte eden grupları ise bakteriyofaj olarak tanımlanır. Akut viral enfeksiyonlarda konağın immün yanıtı virüsü tamamen temizlerken bazen hayat boyu kalıcı bağışıklık bırakır. Latent enfeksiyonda immün cevaba rağmen virüsler bazı hücrelerde hayat boyu kalır ve zaman zaman reaktif olurlar. İmmün yanıtın tipi, süresi ve şiddeti virüsün konak ile ilişkisine (litik enf., persistan enf. ve latent enf.) bağlıdır. Virüs enfeksiyonda virülans önemlidir. Virülans patojenitenin derecesidir. Eğer bir virus düşük miktarlarda bile konağı enfekte edebiliyor (düşük enfektif doz), konağın immün yanıtını aşabiliyor, hızla replike olarak birçok organa yayılabiliyor (invazyon) ve ciddi bir hastalık oluşturabiliyorsa virülansı yüksek olarak adlandırılır. Konakta virüse karşı gelişen bağışıklıkta doğal ve kazanılmış immün yanıt mekanizmaları rol oynar. Bu mekanizmalar, immün yanıtın senkronize bir şekilde verdiği tepkiyle virüslerle savaşta

önemli görevler üstlenir. İmmün sistemimiz COVID19 etmeni olan SARS-CoV2 virüsü ile de bu mekanizmaları kullanarak mücadele etmeye çalışır.

Anahtar Kelimeler: SARS-CoV-2, COVID19, Virüsler, İmmün Sistem

ABSTRACT

The term virus was first used in the sense of “poison” in 1599. The first important discovery in virology was Jenner’s smallpox vaccine in 1796. Viruses are intracellular parasites with no cellular organization. It reproduces by replication. It contains a single type of Nucleic acid. It is the smallest antibiotic-resistant, interferon-sensitive infectious agent. Their sizes vary between 20 and 300 nm. They can be enveloped or non-enveloped. Enveloped viruses leave the host cell membrane by budding, while non-enveloped viruses leave the host by autolyzing the host cell. Their sensitivity to heat, radiation, pH changes, and some chemicals differ depending on whether they are enveloped or not. Non-living forms of viruses are known as virions, while groups that infect bacteria are defined as bacteriophages. In acute viral infections, the host’s immune response completely clears the virus, sometimes leaving permanent immunity for life. Despite the immune response in latent infection, viruses remain in some cells for life and are occasionally reactivated. The type, duration and severity of the immune response depend on the relationship of the virus with the host (lytic inf., persistent inf. and latent inf.). Virulence is important in virus infection. Virulence is the degree of pathogenicity. If a virus can infect the host even in low amounts (low infective dose), exceed the host’s immune response, replicate rapidly, spread to many organs (invasion), and cause serious disease, it is called high virulence. Innate and acquired immune response mechanisms play a role in the immunity developed in the host against the virus. These mechanisms take on important tasks in the fight against viruses with the synchronized response of the immune response. Our immune system tries to fight against the SARS-CoV2 virus, which is a covid19 agent, by using these mechanisms.

Keywords: SARS-CoV-2, COVID19, Viruses, Immun system

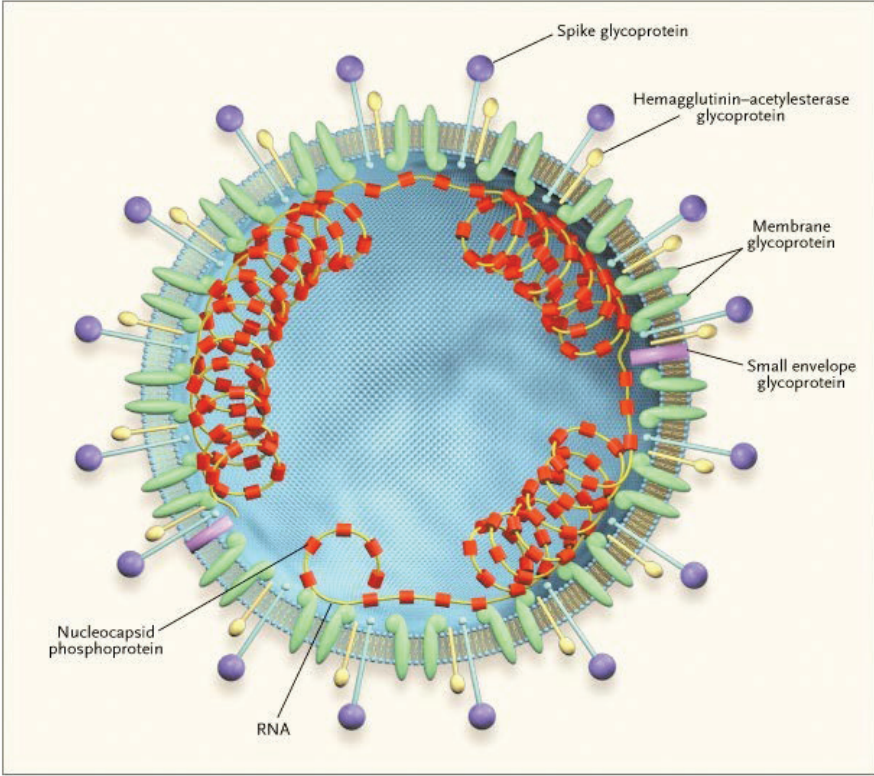
GİRİŞ

VİRÜSLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE KORONAVİRÜSLER

Virüsler protein yapısında bileşenler içeren paketlenmiş, DNA veya RNA’ya sahip çok küçük patojenlerdir (Arda, 2000). Virüs kelimesi Latince “zehir” anlamına gelmektedir. Virüsler cansız ortamda çoğalamazlar. Yaşamlarını

sürdürmek için mutlaka canlı organizmalara gerek duyarlar. Virüsler canlı organizmalara girip onları enfekte ettiklerinde konak hücreni organellerini kullanarak replikasyonlarını yapar ve çoğalırlar. Virüsler bakterilerden yaklaşık 20 kat daha küçük boyutlardadır ve antibiyotiğe dirençlidirler. Virüsler nano boyutta olduklarından ancak elektron mikroskobu ile görüntülenebilirler. Virüsleri oluşturan 3 ana bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler; 1-Kapsomerler ve kapsit, 2-Zarf, 3-Nükleik asitlerdir. Virüsler bugün bilinen 164 cins ve 71 aile olarak sınıflandırılmaktadırlar (Gelderblom, H. R. (1996). Virüsler yalnızca insanlarda değil hayvanlarda da patojendirler (şap, sığır vebası vs.). Dmitri Iwanowski 1892 yılında ilk kez tütün mozaik virüsünü izole etmeyi başarmıştır. Çeşitli bilim adamlarının virüsleri izole etmelerine karşın tam olarak ne ve nasıl yapılırlar oldukları hakkında net görüşlere sahip değillerdi. Virüslerin ancak bir zehir olabileceği görüşü yaygındı.

2019 yılında Çin’de ortaya çıkan COVID19 pandemisine neden olan Korona virüsleri ise 75 nm ila 160 nm çapında olan pozitif yüklü RNA virüsleridir ve hücre yüzeylerinde spike proteini (diken) olarak tanımlanan yapılarla sahiptirler (Şekil 1). Korona virüs ailesi, bazı memeli hayvanlarda (develer, sığırlar, kediler) ve kuşlarda hastalıklara sebep olan zarflı, helikal simetrik, pozitif polariteli RNA virüsleridir. Hücre yüzeylerini kaplayan lipopolisakarit yapıları bu virüslerde zarf yapısını oluşturmaktadır ve bu zarf yapısı eter, etil alkol ve kloroform gibi çözücülere ve dezenfektanlara karşı oldukça duyarlı ve dayanıksızlardır (Kabil,2020). Koronavirüsler RNA virüsleri oldukları için bu virüslerde mutasyon olma olasılığı yüksektir. Korona virüslerin antijenite özellikleri yüksektir. Bu virüsler, hücre yüzeyindeki Anjiyotensin Converting Enzim reseptörlerine (ACE2) tutunarak hücre içine girer ve hücreye füzyonundan sonra replikasyonunu tamamladıktan sonra hücre zarından bir kılıfla tomurcuklanarak hücrenin dışına çıkarlar ve bu şekilde çoğalırlar. Korona virüsler ACE2 reseptörü bulunduran her hücreyi kolaylıkla enfekte edebilirler. ACE2 reseptör ekspresyonunun en fazla olduğu dokulardan bir tanesi de akciğer olduğundan korona virüsler burda oldukça fazla çoğalma imkanı bularak akciğer dokusunda inflamasyona ve hatta doku tahribatına yol açarlar. Akciğer dokusundan başka sinir hücreleri, kan hücreleri ve üreme organlarındaki bazı hücreleri de enfekte edebildikleri görülmüştür (Jia,2005).

Şekil 1: Virüs yapısı (SARS-CoV-2)

İMMÜN SİSTEMİMİZİN VİRÜSLERLE SAVAŞI

Virüslerin İmmün Sistemden Kaçış Yolları

Virüsler, replikasyon ve çoğalmaları için canlı hücrelere bağımlı olduklarından dolayı son derece başarılı avcılar ve parazitlerdir. Neredeyse tüm canlı türleri, bir virüs için av demektir. Virüsler, konakçılarıyla birlikte evrimleşmiştir ve bu nedenle, bağışıklığı yeterli bir doğal konakta sınırlı patojeniteye sahiptirler. Buna karşılık, muhtemelen viral istilacıların sürekli evrimsel baskısının bir sonucu olarak, daha yüksek omurgalılar karmaşık bir bağışıklık sistemi geliştirmişlerdir. Farklı ailelere ait olan virüsler, farklı kısıtlamalara tabidir. RNA polimerazın düşük kapasitesi nedeniyle, RNA virüslerinin genom boyutu sınırlıdır. Bu, bağışıklık kontrolünden kaçmak için mutasyonu kullanabilme avantajını sağlasa da, genomda bağışıklık savunmasına izin vermek için çok az yer vardır. Virüs genomları, sınırlı gen ekspresyonu ile konakçı hücrelerde korunabilir ve konakçı immün yanıtından kaçınabilir. Bununla birlikte, bir tür olarak var olmak için virüs replikasyonu

ve yeni bir konağa transfer esastır. Bu süreçler, virüsü, bir istilacının varlığı konusunda ev sahibini “uyarmak” için bağışıklık kontrol mekanizmalarına karşı savunmasız hale getiren antijenik proteinlerin üretimi ile ilişkilidir. Bununla birlikte, virüsler, bu tür bağışıklık kontrol mekanizmalarından kaçmak için stratejiler geliştirmiştir. Viral immün düzenleyici proteinlerin iki sınıfı vardır: hücrel genlere dizi homolojisi olan genler tarafından kodlananlar ve olmayan genler tarafından kodlananlar. Bağışıklık sisteminde yer alan konakçı genlerin viral homologları esas olarak büyük DNA virüslerinde (herpes virüsleri ve çiçek virüsleri) bulunur ve bunların varlığı, virüslerin konakçıdan daha sonra virüsün yararına modifiye edilmiş genleri “çalıntı” olduğunu gösterir. Hücrel genlere dizi benzerliği olmayan viral genler, birlikte evrim için bir paradigmayı temsil edebilir veya sadece konak homologlarının henüz tanımlanmadığı protein örnekleri olabilir. Bu proteinler, konakçı hücrel makinelerle etkileşim için gerekli olan belirli motiflere veya belirli katlama özelliklerine sahip olabilir (Alcami,2020).

Virüslerin Antikor Yanıtını Baskılaması

Antijenik değişkenlik ile antikor yanıtının inhibisyonu, virüslerin immün yanıtıdan kaçmalarında kullandıkları ilk stratejidir. Bunun nedeni viral RNA genomları, rastgele mutasyonlara sahip bir RNA türlerini içerir. Bu nedenle, RNA virüsleri, antikorları nötralize ederek immün sistemden kaçabilen farklı antijenik özelliklere sahip varyantların üretilmesinde ve seçilmesinde oldukça başarılıdırlar. RNA virüslerinde bu genetik değişkenlik aynı zamanda ya yeni antijenler olan ya da majör histo-uyumluluk kompleksi (MHC) moleküllerine hiç bağlanmayan varyant peptit dizilerinin de oluşmasını sağlar (Tortorella, 2000). Virüsler, salgılanan ve virüs partiküllerinin kompleman aktivasyonunu ve nötralizasyonunu bloke eden kompleman düzenleyici proteinlerin homologlarını kodlayabilirler. Virüsler, hücre zarını liziden koruyan inhibitörler kodlayarak, enfekte olmuş hücrelerin zarlarını ve virüs parçacıklarının lipid zarflarını kompleman lizisinden koruyabilirler. Örneğin; HIV, insan sitomegalovirüsü (HCMV) ve aşı virüsü (VV) gibi virüsler, normalde hücreleri kompleman lizisinden koruyan CD59 da dahil olmak üzere konakçı hücrel faktörleri ‘ödünç alarak’ ve onları viral zarfa dahil ederek akıllı bir strateji kullanırlar. Bazı virüsler ise Fc reseptörlerini kodlayarak enfekte hücrelere veya virüs partiküllerine bağlanan antikorlar virüsün Fc bölgesine bağlanarak, kompleman ve fagositlerin Fc’ye bağlı immün aktivasyonunu inhibe edebilir (Mertens, 1998).

Virüslerin Kemokin ve Sitokinleri İnhibe Etmesi

Sitokin ve kemokinlerin, doğal ve adaptif bağışıklık tepkilerinin başlatılmasında ve düzenlenmesinde çok önemli görevleri vardır. Virüsler, immün sistemden kaçmak için sitokin ve kemokinlerin üretimini, aktivitesini ve sinyal iletimini inhibe edebilirler. Birçok virüs, tümör nekroz faktörü (TNF) ailesinin ligandları tarafından sinyal iletimini bloke ederken, diğerleri kasıtlı olarak bazı sitokin yollarını indükler; örneğin, Epstein-Barr virüsü (EBV) gizli membran proteini 1 (LMP1), hücre proliferasyonu gibi virüs için faydalı olabilecek sitokin tepkilerini taklit etmek için TNF reseptörünün (TNFR) ve CD40 transdüksiyon mekanizmasının bileşenlerini alır (Farnell, 1998).

Virüslerin kaçış mekanizmalarından en ilginç olanlarından biri, büyük DNA virüslerinin (herpesvirüsler ve çiçek virüsleri) sitokinlerin (virokinler) ve sitokin reseptörlerinin (viroseptörler) taklit edilmesidir (Lalani, 2000). Çözünür viral sitokin reseptörleri, sitokin aktivitesini nötralize edebilir ve sitokin homologları, virüsün lehine bağışıklık tepkisini yeniden yönlendirebilir. Alternatif olarak, bağışıklık hücrelerini enfekte eden virüsler, enfekte hücrede virüs replikasyonunu destekleyen sinyal yollarını indüklemek için bu homologları kullanabilirler.

Virüslerin Apoptozu İnhibe Etmeleri

Apoptoz, programlanmış hücre ölümü olarak tanımlanır ve TNF ailesinin ligandları, hücre döngüsü inhibitörleri veya virüsler gibi enfeksiyöz ajanlar dahil olmak üzere çeşitli indükleyiciler tarafından tetiklenebilir. Apoptoz, viral yayılmayı sınırlamak için doğuştan gelen bir hücresel yanıt olarak kabul edilebilir ve virüsler, ölüm yanıtını bloke eden proteinleri ifade edebilirler; bununla birlikte apoptoz, virüsün yayılmasını da kolaylaştırabilir bununla ilgili viral pro-apoptotik mekanizmalar tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra sitotoksik T lenfositler (CTL'ler) ve doğal öldürücü (NK) hücreler, TNF gibi sitokinlerin salgılanması, perforin ve granzimlerin salınması veya hedef hücrede Fas'ın aktivasyonu yoluyla apoptozu indükleyerek virüs bulaşmış hücreleri öldürür.

Apoptozun kontrolünde rol oynayan hücresel proteinler, viral anti-apoptotik mekanizmalar tarafından hedeflenir (Everet,1999). Virüsler kaspazların aktivasyonunu inhibe eder, anti-apoptotik protein Bcl-2'nin homologlarını kodlar, aktivasyonu ile tetiklenen apoptotik sinyalleri bloke ederler. TNFR ailesi üyeleri, proteinleri içeren ölüm efektör alanını kodlayarak ve her ikisi de apoptozu destekleyen IFN ile indüklenen PKR ve tümör baskılayıcı p53'ü etkisiz hale getirir.

Virüslerin MHC Moleküllerini Modüle Ederek CTL ve NK Hücrelerinden Kaçışı

Güçlü bir konakçı bağışıklık tepkisi karşısında hayatlarını nasıl sürdüreceklere konusu, yaşam boyu enfeksiyonlar oluşturan virüsler tarafından çözülmesi gereken bir problemdir. Farklı virüslerdeki çeşitli mekanizmalar, MHC sınıf I moleküllerinin olgunlaşmasını, birleştirilmesini ve yüzeye taşınmasını engeller. Bununla birlikte, bu işlevlerin genel sonucu aynıdır: Virüsler, MHC sınıf I moleküllerinin veya bazı MHC sınıf I alellerinin aşağı regülasyonunu indükler. MHC sınıf I ekspresyonunun aşağı regülasyonu CD81 T-hücre tanınmasını engelse de, bu molekülleri aşağı regüle eden hücreler NK hücreleri için hedeflerdir (Hengel, 1998). Virüslere karşı hücrel savunmanın ilk hattı olan NK hücreleri, belirli MHC molekülleri için reseptörlere sahiptir. Bu reseptörlerin bazıları, NK hücrelerinin sitolitik mekanizmasını susturur ve öldürücü hücre inhibitör reseptörleri (KIR) olarak işlev görür. Lökosit immünoglobulin benzeri reseptörler (LIR) olarak adlandırılan diğer reseptörler, esas olarak monositler ve B hücreleri üzerinde eksprese edilir. Bir NK reseptörünün devreye girmesi, tüm reseptörler hücre içi susturma alanı taşımadığından NK aktivasyonu ile de sonuçlanabilir.

VİRÜSLERE KARŞI İMMÜN YANIT MEKANİZMALARI VE PATOGENEZİ

Akut viral enfeksiyonlarda konağın immün yanıtı virüsü tamamen temizlerken bazen hayat boyu kalıcı bağışıklık bırakır. Latent enfeksiyonda immün cevaba rağmen virüsler bazı hücrelerde hayat boyu kalır ve zaman zaman reaktive olurlar. İmmün yanıtın tipi, süresi ve şiddeti virüsün konak ile ilişkisine (litik enf., persistan enf. ve latent enf.) bağlıdır. Konakta virüse karşı gelişen bağışıklıkta doğal ve kazanılmış immün yanıt mekanizmaları rol oynar. Virüs enfeksiyonda da virülans önemlidir. Virülans patojenitenin derecesidir. Eğer bir virus düşük miktarlarda bile konağı enfekte edebiliyor (düşük enfektif doz), konağın immun yanıtını aşabiliyor, hızla replike olarak birçok organa yayılabiliyor (invazyon) ve ciddi bir hastalık oluşturabiliyorsa virulansı yüksek olarak adlandırılır.

Virüsler ve diğer patojenlerle savaşan immün sistem patojenlerin vücuda girmesini önleyen çeşitli mekanizmalara ve bariyerlere sahiptir. Vücuda girmek isteyen patojenler çeşitli fiziksel engellerle karşılaşılır, bu engellerin en başında cildimiz gelmektedir. Sonrasında mide asidi, göz yaşı ve ter gibi yapılar patojenlerin vücut içine girişini engelleyen ve immün sistemin 1. Savunma hattını oluşturan yapılardır. Bu yapıları aşip vücudun daha

derinlerine doğru ilerleyen virüsler ve diğer patojenler immün sistemin 2. Savunma hattını oluşturan doğal immün sistemin elemanları ile karşılaşır. Doğal immün sistemin elemanları; Dendritik hücre, NK hücre, Makrofajlar, Miyeloid kökenli diğer hücreler ve sitokinlerle kemokinlerdir. Virüsler, çeşitli mekanizmalarla doğal immüniteden kaçabilirler. Fakat onları immün sistemin 3. Savunma hattı olan hücresel ve humoral bağışıklık elimine etmeye çalışır. İmmün sistemimizin 3. Savunma hattı olarak bilinen adaptif immünite sahip olduğu hücresel (T ve B lenfositler) ve humoral (antikorlar, sitokin ve kemokinler) komponentleri ile virüse karşı kalıcı bağışıklığı sağlamaktadırlar (Feng, 2013).

Doğal İmmün Yanıt Mekanizmaları

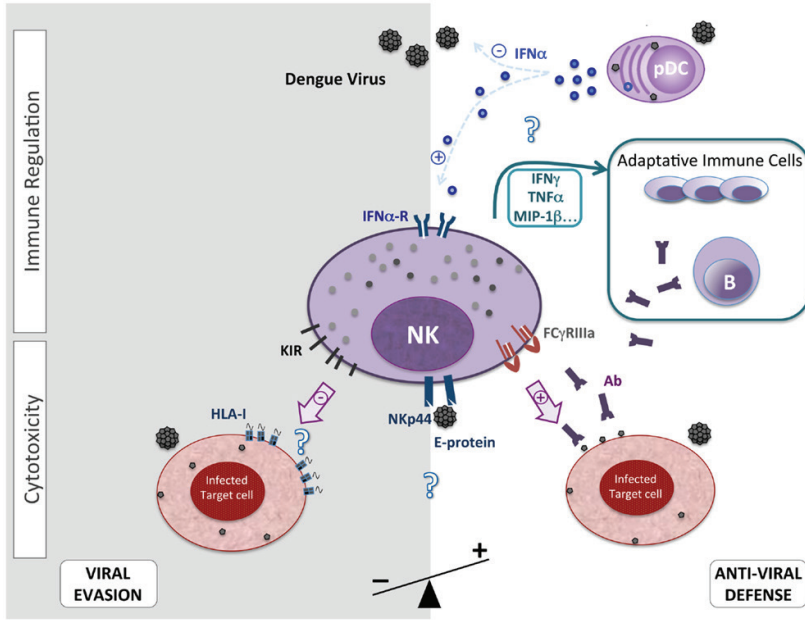
Virüslere karşı doğal immün yanıt mekanizmaları, fiziksel bariyerler, interferon yanıtı, kompleman aktivasyonu ve NK hücre yanıtını kapsamaktadır.

Viral Enfeksiyonda İnterferonlar

İnterferonlar başta viral enfeksiyon olmak üzere diğer enfeksiyon etmenlerinde enfekte hücrelerden salgılanan antiviral proteinlerdir. Konağın viral enfeksiyonlara karşı ilk savunma yanıtı ve erken uyarı sistemidir. Virüs tipi için özgül değildir. Viral enfeksiyonlarda Beta interferon salgılayan hücreler epitelyal ve fibroblast hücreleridir. Alfa interferon salgısıyla tüm mononükleer hücreler uyarılır. Gamma interferonlar ise enfeksiyonun daha geç döneminde salgılanır (Tizard, 2020).

NK Hücre Yanıtı

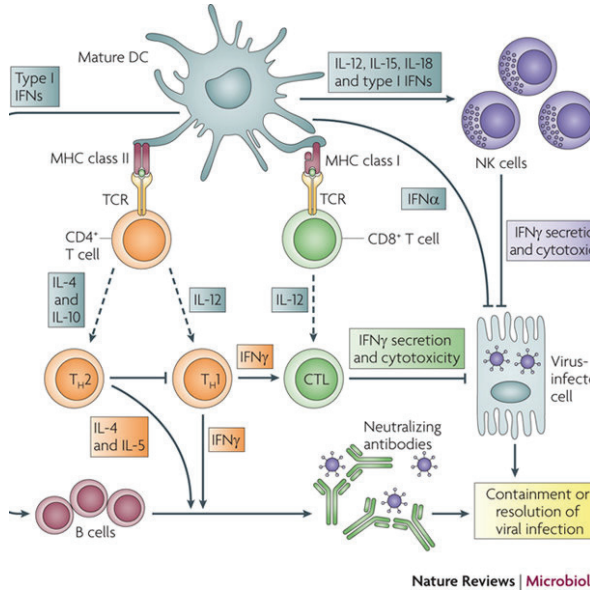
Viral enfeksiyonlarda ilk harekete geçen hücrelerdendir. Antijen özgülüğü olmadan virüsle enfekte hücreleri kendine özgülü mekanizmasıyla öldürür. Bu mekanizmada virüsle enfekte olmuş hücrede azalmış MHC ifadesini fark eder ve bu hücreyi transforme bir hücre olarak algılayarak ortadan kaldırmaya çalışır. Dolayısıyla NK Hücrelerin hedefinde MHC-1 ifadesi azalmış virüsle enfekte hücreler vardır. NK hücre NKp44 gibi aktivatör reseptörleri ile sitotoksik lizizi gerçekleştirirken NKG2A gibi inhibitör reseptörleri ile sağlıklı hücreleri öldürmezler (Şekil 2) (Patitdemange, 2014).

Şekil 2: NK Hücresinin viral immün yanıtındaki görevi

Dendritik Hücre Yanıtı

Dendritik hücreler, fiziksel bariyerleri aşmış deri altına geçebilen virüsleri yakalar ve tip 1 interferon (IFN-alfa) salgılayarak diğer hücreleri uyarırlar. IL-12 ve IL-15 sekrete ederek NK hücrelerin proliferasyonunu indüklerler. Dendritik hücreler profesyonel antijen sunan hücrelerdir. Ayrıca hem MHC-I hem de MHC-II moleküllerini kullanarak CD4+ VE CD8+ T hücrelere çapraz antijen sunumu yapabilirler. MHC-II molekülü ile sunum yaptıkları CD4 hücrelerden IL-4 ve IL-5 salgısı ile antikor yanıtı tetiklenirken MHC-I ile sunum yaptıkları CD8 hücrelerse IL-12 sitokin sekrete ederek immün yanıtın Th1 yönüne kaymasını indüklerler. Ayrıca Th1 yanıtıyla aktive olan sitotoksik T hücrelerden sentezlenen IFN-gamma enfekte hücrelerin yok edilmesine aracılık eder (Şekil 3) (Kobyakov, 2020).

Şekil 3: Dendritik hücrenin viral immün yanıtta görevi

Adaptif İmmün Yanıt

Hücresel adaptif İmmün Yanıt

Virüsler ya da diğer patojenler ile mücadelede kalıcı bağışıklığı sağlayan adaptif immün sistem üyelerinin en başında T Lenfositler gelmektedir. T hücreler, doğal immüiteden gelen uyarılar ve aktivasyonlara tepki vererek antijen spesifik bir bağışıklık yanıtı oluşturur. T hücrelerin virüslerle savaşında bazı sitokinlerin rolü çok büyüktür. Doğal immüitede antijeni yakalayıp işleyen ve lenf nodlarında T hücelere sunan antijen sunan hücrelerden salgılanan IFN-alfa, IFN-gamma, IL-4, IL-5, IL-12 ve IL-15 gibi sitokinler adaptif immün yanıtı yönlendirerek hem T hüceleri uyarıp hücresel bir immün yanıtın hem de B hüceleri uyararak humoral bir immün yanıtın oluşmasına aracılık ederler. Antijen sunan hücre tarafından uyarılan CD4 hüceleri, çeşitli transkripsiyon faktörlerinin devreye girmesiyle farklı alt gruplara farklılaşırlar. T hücre alt gruplarının oluşmasını sağlayan IL-2, TNF-alfa, IFN-gamma, IL-13, TGF-beta, IL-4, IL-10 ve IL-6 gibi sitokinlerdir. Antijen uyarımında sonra sitotoksik T hücelere farklılaşan T hüceleri, NK hücre mekanizmasında farklı bir şekilde virüsleri ortadan kaldırmaya çalışırlar. CD8⁺ sitotoksik T hüceleri virüsleri öldürmeleri için mutlaka daha önceden virüse ait bir antijenin kendilerine sunulması tanıtılması gerekir. Virüsü tanıyan CD8⁺ hüceleri içerikleri granzim, perforin gibi proteolitik

maddelerle enfekte hücreyi ortadan kaldırır ya da FAS-FASL apoptotik yoluyla başlatarak enfekte hücreyi apoptoza sürükler.

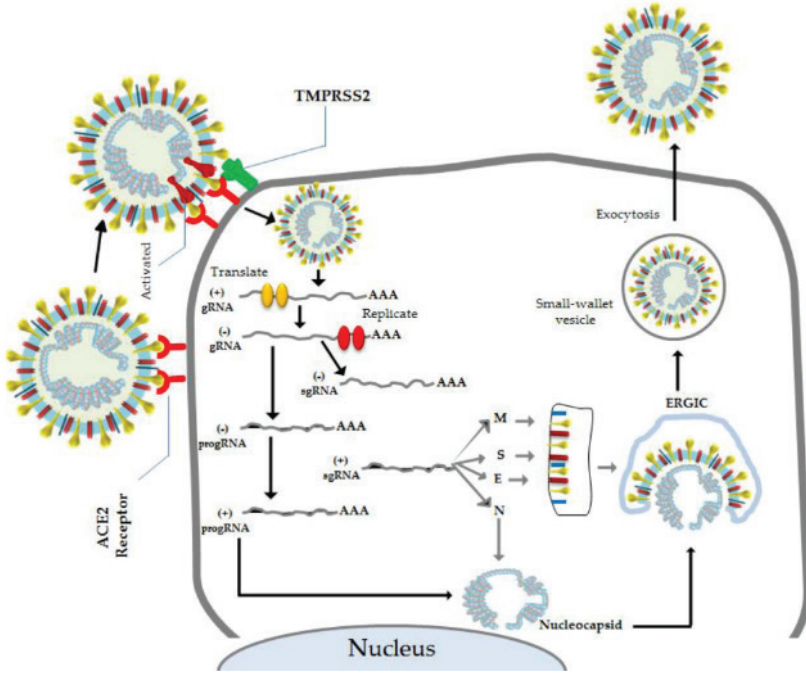
Humoral Adaptif İmmün Yanıt

Sitotoksik T hücreler bir taraftan virüsle enfekte hücreleri ortadan kaldırırken bir taraftan da söz konusu virüse karşı kalıcı bağışıklığın sağlanması için B hücreler uyarılır. CD4+ T hücreden salgılanan IL-4, IL-5 gibi sitokinlerin varlığı immün yanıtı TH2 yönüne kaydırır ve B hücrelerin plazma hücrelerine dönüşümü uyarır. Lenf nodlarında bulunan foliküler T hücrelerin yardımıyla antikor üretecek hücre olan erken dönem plazma hücrelerin ilk olarak IgM tipinde antikorlar üretilir. Primer immün yanıtın antikorları olan IgM antikorları hem komplemanı aktive eder hem de virüslerin nötralizasyonunu sağlayarak virüslerle savaşta immün sistemi harekete geçirir. Viral enfeksiyonun 2. Haftasından sonra IgM antikorları konsantrasyonu düşmeye başlar fakat bu sırada sekonder lenfoid organlarda plazma hücrelerinde somatik hiper mutasyonlar meydana gelerek izotip değişimi yaşanır ve geç dönem antikorları olan IgA ve IgG antikorları üretilir. IgA mukozal membranlara yerleşen virüslerle savaşırken IgG antijen spesifik afinitesiyle uzun zaman serumda kalarak virüslere karşı kalıcı bağışıklığı sağlamaktadır.

İMMÜN SİSTEMİN SARS-COV-2 İLE SAVAŞI

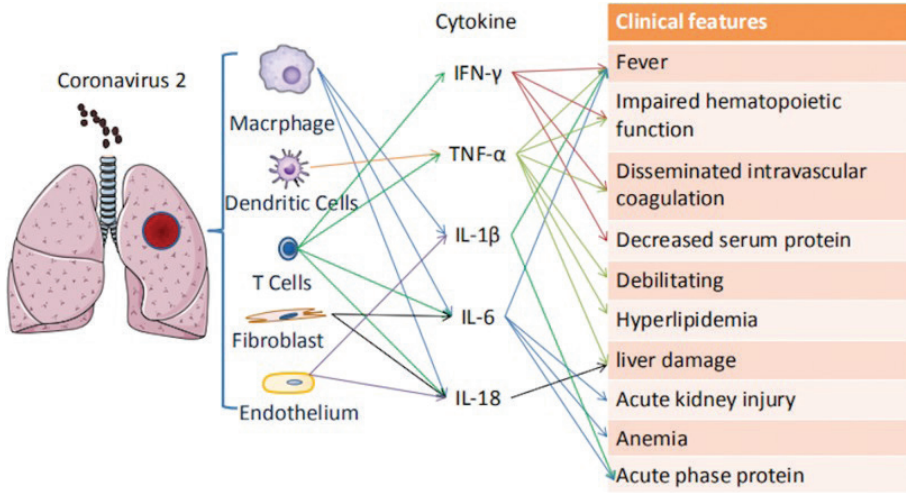
SARS-CoV-2 virüsü korona virüs ailesinden olup İkozahedral simetrik kapsite sahip Zarflı, tek iplikli RNA virüsüdür. Hemagglütinin, M, S, ve E gibi antijenik proteinleri içerir. Zarflı yapısından dolayı organik çözücülere duyarlıdır. Çin' in Wuhan kentinden dünyaya yayılan SARS-CoV2 virüsü insanları enfekte eden 7. Coronavirüs olarak tanımlanmıştır. Genel anlamda covid19 vakalarını %80 i hafif ya da asemptomatik, %15 i şiddetli, %5 i ise kritik olarak seyretmektedir (Schett,2020).

SARS-CoV-2 ile immün sistemimizin mücadelesi tipik bir viral immün yanıt ile gerçekleşmektedir. Fakat SAR-CoV-2 virüsüne karşı gelişen humoral immün yanıt kalıcılık göstermeyip nötralizan antikorların saptanabilir varlığı 6 aya kadar sürmektedir. SARS- CoV-2 virüsü hücreleri ACE2 reseptörlerine bağlanarak hücreleri enfekte eder (Şekil 4). SARS-CoV-2' nin sebep olduğu enfeksiyonda prognozu etkileyen en önemli faktör sitokin fırtınasıdır (Nile, 2020).

Şekil 4: SARS-CoV-2 virüsünün hücreye girişi ve çoğalması

Sitokin fırtınası olarak tanımlanan olayda virüsün neden olduğu doku hasarı, makrofaj ve granüositlerin aşırı aktivasyonu ve proenflamatuar sitokinlerin aşırı üretimini indüklemesi söz konusudur. Bu olay, Makrofaj Aktivasyon Sendromu (MAS) veya sekonder hemofagositik lenfositik lenfositik (sHLH) olarak adlandırılan Sitokin Fırtınası (cytokine Storm) ile sonuçlanır ve böylece daha fazla doku hasarı gerçekleşir (Şek. Hatta Akut Solunum Distres Sendromuna (ARDS) ilerlemektedir. Bu hastalarda artmış serum CRP, laktat dehidrogenaz (LDH) ferritin, serum kreatinin, kratin kinaz (CK) ve IL-6 ve D-dimer düzeyleri bulunmuştur. SARS-CoV-2 ile enfekte hastalar ile yapılan retrospektif analizde; IL-1 β , IL-1RA, IL-7, IL-8, IL-10, IFN- γ , monosit kemotaktan peptid (MCP)-1, makrofaj enflamatuar protein (MIP)-1A, MIP-1B, granüosit koloni stimüle edici faktör (G-CSF) ve tümör nekroz faktörü-alfa (TNF- α) başlangıç plazma değerlerinin arttığı görülmüştür. Ciddi vakalarda gözlenen IL-2, IL-6, IL-8, IL-10 ve TNF-a plazma seviyeleri, ciddi olmayan hastalara göre belirgin şekilde yüksektir (Ayhanlı, 2020).

Şekil 5: SARS-CoV-2'nin neden olduğu akciğerdeki sitokin fırtınası

KAYNAKÇA

- Alcami, A., & Koszinowski, U. H. (2000). Viral mechanisms of immune evasion. *Trends in microbiology*, 8(9), 410-418.
- Arda, M. (2000). Bakteriyal İzolasyon, İdentifikasyon. Temel Mikrobiyoloji, 28. Bölüm. Medisan Yayın Serisi, No: 46, genişletilmiş 2. baskı. *Medisan Yayınevi, Ankara*, 268-272.
- Ayhancı, T., & Altındış, M. (2020). COVID-19 İmmünopatogenezi ve Sitokin Fırtınası. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 4, 65-69.
- Crnković-Mertens, I., Messerle, M., Milotić, I., Szepan, U., Kučić, N., Krmpotić, A., ... & Koszinowski, U. H. (1998). Virus attenuation after deletion of the cytomegalovirus Fc receptor gene is not due to antibody control. *Journal of virology*, 72(2), 1377-1382.
- Everett, H., & McFadden, G. (1999). Apoptosis: an innate immune response to virus infection. *Trends in microbiology*, 7(4), 160-165.
- Farrell, P. J. (1998). Signal transduction from the Epstein-Barr virus LMP-1 transforming protein. *Trends in microbiology*, 6(5), 175-177.
- Feng, P., Moses, A., & Früh, K. (2013). Evasion of adaptive and innate immune response mechanisms by γ -herpesviruses. *Current opinion in virology*, 3(3), 285-295.
- Gelderblom, H. R. (1996). Structure and classification of viruses. *Medical Microbiology*. 4th edition.
- Hengel, H., Brune, W., & Koszinowski, U. H. (1998). Immune evasion by cytomegalovirus—survival strategies of a highly adapted opportunist. *Trends in microbiology*, 6(5), 190-197.
- Jia, H. P., Look, D. C., Shi, L., Hickey, M., Pewe, L., Netland, J., ... & McCray Jr, P. B. (2005). ACE2 receptor expression and severe acute respiratory syndrome coronavirus infection depend on differentiation of human airway epithelia. *Journal of virology*, 79(23), 14614-14621.

- Kabil, A. O. E. (2020). Virüslerin Özellikleri ve Pandemi Süreçlerinde (COVID-19) İklimlendirme Sistem Parametrelerinin Değerlendirilmesi.
- Kobyakov, G., & Gurina, O. (2020). Dendritic cell vaccines in neurological oncology. *Burdenko's Journal of Neurosurgery*, 76
- Lalani, A. S., Barrett, J. W., & McFadden, G. (2000). Modulating chemokines: more lessons from viruses. *Immunology today*, 21(2), 100-106.
- Nile, S. H., Nile, A., Qiu, J., Li, L., Jia, X., & Kai, G. (2020). COVID-19: Pathogenesis, cytokine storm and therapeutic potential of interferons. *Cytokine & growth factor reviews*, 53, 66-70.
- Petitdemange, C., Wauquier, N., Rey, J., Hervier, B., Leroy, E., & Vieillard, V. (2014). Control of acute dengue virus infection by natural killer cells. *Frontiers in immunology*, 5, 209.
- Schett, G., Sticherling, M., & Neurath, M. F. (2020). COVID-19: risk for cytokine targeting in chronic inflammatory diseases?. *Nature Reviews Immunology*, 20(5), 271-272.
- Tortorella, D., Gewurz, B. E., Furman, M. H., Schust, D. J., & Ploegh, H. L. (2000). Viral subversion of the immune system. *Annual review of immunology*, 18(1), 861-926.
- Tizard, I. R. (2020). Interferons. In *Cytokines in animal health and disease* (pp. 1-58). CRC Press.

COVID-19 KÜRESEL SALGINININ KAPADOKYA TURİZMİNE YANSIMALARI

REFLECTIONS OF COVID-19 GLOBAL PANDEMIC ON CAPPADOCIA TOURISM

İrem BOZKURT

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Ürgüp Sebahat ve Erol Toksöz Turizm Meslek
Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Türkiye,
irembozkurt@nevsehir.edu.tr*

Duygu EREN

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü,
Türkiye, deren@nevsehir.edu.tr*

ÖZET

Turizm, talep elastikiyetinin oldukça güçlü bir şekilde hissedildiği sektörlerden biridir. Dolayısıyla ikamesi olan mallardan, doğal afetlerden ve salgın hastalıklardan çok çabuk etkilenebilmektedir. Bazı hayvanlarda varlığı daha önce kanıtlanmış olan koronavirüsün (Covid-19) günümüzde insanlara bulaşmasıyla Dünya, küresel salgın dönemine girmiştir. Bu salgının en belirgin özelliği temas yoluyla bulaşmaların gerçekleşmesidir. Temasın önüne geçebilmek için zorunlu haller dışında dışarıya çıkmama durumu tüm insanlığa bir önlem olarak sunulmuştur. Bunun sonucunda da seyahat, insanlarla buluşma ve sosyalleşme faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Dünyanın sosyal ve ekonomik yaşamını derinden etkileyen bu salgın, insan ilişkilerinin yoğun bir şekilde yaşandığı turizm sektöründe de etkisini hissettirmiş ve turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi güçleşmiştir. Salgından en fazla etkilenen sektörlerin başında gelen turizm sektöründe bu dönem içerisinde insanların tatil anlayışları da farklılaşmaya başlamıştır. Normal zamanlarda tüketici, seyahat kararını içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal süreçlere göre verirken salgın döneminde içinde bulunduğu psikolojik süreçlerin karar alma aşamasında ön planda olduğu anlaşılmıştır. Yine salgın döneminde bireylerin tatil tercihlerinde, tatile çıkma iradelerinde ve gidecekleri

mesafelerde de birtakım değişimlerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Covid-19 küresel salgını, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkisi altına alan bir virüs salgınıdır. Türkiye’nin her yıl en fazla turist ağırlayan destinasyonları arasında ilk sıralarda yer alan Kapadokya Bölgesinin de salgından oldukça fazla etkilendiğini söylemek mümkündür. Açıklayıcı bir araştırma olan bu çalışmada ikincil veriler ışığında öncelikle virüsün, turizm ile ilişkisi açıklanmıştır. Bu kapsamda salgının Türkiye ve Kapadokya turizminde yansımalarına değinilerek değişen turist davranışları ve bu değişimlerin turizm işletmelerindeki karşılığı ile “Yeni Normal” olarak adlandırılan salgın sonrası hayatta bölge turizminde gerçekleşen ya da gerçekleştirilebilecek değişim ve yenilikler öneri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Küresel Salgın, Turizm, Kapadokya Turizmi

ABSTRACT

Tourism is one of the sectors in which demand elasticity is felt strongly. Therefore, it can be quickly affected by substitute goods, natural disasters and pandemics. The world has entered a pandemic period with the transmission of Coronavirus (Covid-19), which has been previously proven in some animals, to humans today. The most prominent feature of this epidemic is that it is transmitted by respiratory. In order to prevent contact, the condition of not going out except for the necessary cases has been presented to all humanity as a precaution. As a result, travel, meeting people and socializing activities have come to a halt. This pandemic, which deeply affects the social and economic life of the world, has also made its impact felt in the tourism sector, where human relations are intensely experienced, and the realization of tourism activities has become difficult. In the tourism sector, which is one of the sectors most affected by the pandemic, people’s understanding of vacation started to differ during this period. In normal times, while the consumer makes his travel decision according to the economic and social processes he is in, it has been understood that the psychological processes he has been in during the epidemic period are at the forefront of the decision-making stage. During the pandemic period, it was observed that individuals experienced some changes in their holiday preferences, their will to go on vacation and the distances they would travel. The Covid-19 pandemic is a virus pandemic that affects Turkey as well as all over the world. The Cappadocia Region is one of the top tourist destinations in Turkey every year. Therefore, it is possible to say that the region is also highly affected by the pandemic. In this study, which is an explanatory study, first of all, the relationship of

the virus with tourism was explained in the light of secondary data. In this context, referring to the reflections of the epidemic in Turkey and Cappadocia tourism, changing tourist behaviors and the response of these changes in tourism enterprises and the changes and innovations that have occurred or can be realized in regional tourism after the pandemic, which is called the “New Normal”, are presented as suggestions.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Tourism, Cappadocia Tourism

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanoglu, Covid-19 gibi birçok bulaşıcı hastalığa (salgına) tanıklık etmiştir. Yaşanan salgınlar, ekonomik, demografik, siyasi ve sosyal sonuçlarıyla dünyanın şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Salgınlar bazen yeni bir devletin kurulmasına, bazen de imparatorlukların yok olmasına neden olmuştur. İnsanlık tarihi için bu kadar belirleyici olan durumun teknolojinin ve tıbbın ilerlemesiyle yok olabileceği veya etkilerinin zayıflayacağı düşünülmekteydi. Ancak ihtiyaçların sınırsız olup kaynakların sınırlı olması ve bu doğrultuda doğaya aşırı müdahale etme salgınların daha sık karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Uzmanlar, doğal çevre ile kurduğumuz ilişki sonucu kendimizin ortaya çıkardığı bu yeni tip virüslerin ilerleyen zamanlarda da hayatımızda olmaya devam edecekleri görüşündedir. Bu konuda yapılan çalışmalar ve tüm yorumlar yeni tip virüslerin insanların hayatlarına daha kısa aralıklarla ve daha ölümcül sonuçlar doğurarak gireceği yönündedir. Dolayısıyla ya nasıl yaşanması gerektiği öğrenilecek ya da sonuçlarına katlanmak durumunda kalınacaktır.

2020 yılında tam anlamıyla hayatımızda yer edinen koronavirüs, dünya ekonomisinin tüm sektörlerini olumsuz olarak etkilediği gibi turizm sektörünü de büyük ölçüde etkilemiştir. Turizm işletmelerinin kapanması yalnızca tüketim ekonomisine zarar vermemiştir. Aynı zamanda bu işletmelerden para kazanan milyonlarca insanı işsizliğe itmiştir. 16 Mart 2020 tarihinden itibaren turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %80'inin kapandığı, %40'ının ise iflas eşğine geldiği ifade edilmektedir (Turizm Günlüğü, 2020). Turizm ve seyahat insanlar için önemli bir ihtiyaçtır. Salgın dönemleri bu ihtiyaçların ertelenmesine neden olabilmekte fakat tam anlamıyla ortadan kaldırmamaktadır. Ancak sürecin uzaması hem sektörü hem de insanların psikolojilerini olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Her ne kadar ülkeler, kolaylaştırıcı adımlar atmaya çalışsa da durumun olumsuzluğundan kaçmak imkânsızdır. Yaşanan durumun insanların tatil alışkanlıklarında farklılaşmalar meydana getirmesi, salgının sektöre yansması olarak değerlendirilebilir.

Koronavirüsün turizme olan ilk yansıması, turizm ve seyahat rezervasyonlarının iptali olarak ortaya çıkmaktadır. İptal oranlarının ilk etapta giderek artması turizm işletmelerinin zor durumda kalmasına neden olmuştur (Hoque vd., 2020). İnsanların seyahat teklifleri ile ilgilenip ilgilenmediğinin sorulduğu bir araştırmada ulaşılan sonuçlar genel olarak ya ilgilenmedikleri ya da bir sonraki yıl ilgilenecekleri yönünde olmuştur (Ekstein, 2020). Ekstein (2020) tarafından yapılan bu araştırma, salgının ortaya çıkardığı panik dalgasının turizm sektörü üzerinde etkili olacağını ve turizm deneyiminde birtakım değişiklikler yaşanacağını göstermektedir. Bu kapsamda çalışmada, Covid-19 salgınının turizme etkileri, değişen turist davranışları ve işletmelerin bu değişimlere nasıl karşılık verdiği ele alınmıştır. Ayrıca açıklayıcı bir araştırma olan bu çalışmada ikincil veriler ışığında virüsün, Kapadokya turizmindeki yansımalarına da değinilmiştir. Sonuç olarak “yeni normal” olarak adlandırılan salgın sonrası hayatta Türkiye’de ve bölge turizminde gerçekleşen ya da gerçekleştirilebilecek değişim ve yenilikler öneri olarak sunulmuştur.

Turizm ve Küresel Salgın

Turizm, oldukça esnek ve kırılğan bir sektör olmasına rağmen son 30 yılda sürekli gelişen ve büyüyen bir sektör olarak ön plana çıkmıştır (Aleadinoğlu & Rol, 2020). Gerçekleştirdiği bu performans sonucunda dünyada %3 ortalama ile en hızlı büyüyen sektörlerden biri olmuştur. Bu durumu, 2019 turizm raporları da kanıtlar niteliktedir. Nitekim UNWTO (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)’nun 2020 yılında yayımladığı rapora göre turist sayıları 2019 yılında %4 büyüme ile 1,4 milyar kişi seviyelerine ulaşmış ve 2030 yılına kadar da turizmin sürekli olarak büyüme ve gelişme göstereceği tahmin edilerek bu sayının 1,8 milyar kişiye erişeceği ifade edilmiştir (UNWTO, 2020). Ancak kimsenin tahmin edemeyeceği bir salgının, dünyayı etkisi altına alması bu tahminlerin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Eğer küresel salgın ortaya çıkmasaydı 2020 yılında da turizmde %3-4 civarında bir artış yeniden beklenmekteydi. Fakat güncel raporlara göre 2020 yılında uluslararası turizm %60 ile %80 arasında bir düşüşe maruz kalmıştır. 2020 yılının ilk yarısındaki verileri inceleyerek Avrupa bölgesinde tahminde bulunan turizm uzmanları, bu durumun 2021 yılında da devam edeceğini ifade etmiştir (UNWTO, 2020) ve nitekim durum aynı şekilde ilerlemektedir.

Dünyada olduğu gibi 2019 yılında Türkiye’de de hızla büyüme gösteren turizm, dünya ortalamasının yaklaşık 2 katına varan bir gelişme göstermiştir.

Turistik destinasyon olarak dünya genelinde önemli bir konumda olan Türkiye, 2019 yılında ağırladığı yaklaşık 52 milyon turist sayısı ile Avrupa'da 4., Dünya'da 6. sırada yer almıştır. Elde ettiği 34,5 milyar dolarlık turizm geliri ile Avrupa ülkeleri arasında 6. sıraya yerleşmiş. Dünya genelinde ise 13. sırada yer almıştır (Kültür Turizm Bakanlığı, 2020a). Türkiye turizm pazarını genel olarak Avrupa ülkeleri oluşturduğu için 2020 yılının ilk iki ayında Asya kıtasında başlayan salgın etkisini göstermemiştir. Bu durum Türkiye'nin turistler için güvenilir bir destinasyon olarak algılanmasını ve turistlerin ülkeye teşvikini sağlamıştır. Dolayısıyla bir önceki yılın aynı aylarına kıyasla turist sayısında %20'lik bir artış meydana gelmiştir. Ancak Mart, 2020 itibarıyla Türkiye turizmine yönelik olumsuz etkiler başlamıştır.

İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Hubei Eyaletinin Vuhan şehrinde ortaya çıkan koronavirüs (Covid-19), kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Virüsün, Vuhan şehrinde yer alan deniz ürünleri ve hayvan pazarında çoğalmaya başladığı bilinmektedir. Virüs, başta Çin olmak üzere daha sonra Avrupa ve Amerika'ya da yayılarak tüm dünyada etkili olan bir salgına dönüşmüştür. Koronavirüs salgını modern zamanların en yıkıcı olayı olarak nitelendirilmektedir. Çünkü yapılan araştırmalar geçmişte yaşanan salgın, afet ve krizlerin (Sars, Tsunami, Mers, 11 Eylül saldırısı, Abola vb.) turizm üzerinde daha küçük ve daha kısa dönemli etkiler bıraktığını göstermektedir (Rosselló vd., 2020; Gössling vd., 2020). Bu durum 2003 yılında ortaya çıkan SARS salgını sonuçları ile somutlaştırılabilir. SARS salgını Dünya genelinde seyahate katılan turistler üzerinde toplam %0,4'lük bir azalış meydana getirmiştir (UNWTO, 2020).

Dünyada koronavirüs salgınından en fazla etkilenen sektörün, seyahat ve turizmi de içerisine alan hizmet sektörü olduğuna dair görüş birliği bulunmaktadır (İbiş, 2020; Kıvılcım, 2020; TURSAB, 2020). Küresel salgın, olumsuz etkilerini ilk olarak ulaşım, konaklama ve yeme-içme endüstrisinde göstermiştir (Gössling vd., 2020). Sosyo-ekonomik güce ve statüye bakılmaksızın hem dünyada hem de Türkiye'de yurtdışına yönelik bazı ülkelere uçak seferlerinin iptal edilmesi, yurtiçi otobüs ve tren seferlerinin durdurulması, şahsi araç ile şehirlerarası seyahatlere ilişkin kısıtlamaların getirilmesi, seyahat ve turizm harcamalarına engel oluşturmuştur. Yine salgına yönelik tedbirler arasında yer alan kongre, fuar ve seminerlerin kısıtlanması veya çevrimiçi ağlara dönüşmesi doğrudan ve dolaylı olarak turizm gelirlerini olumsuz etkilemiştir (Demir vd., 2020).

Koronavirüs küresel salgınının giderek ciddi bir boyuta ulaşmasıyla alınan sıkı tedbirler hem dünyada hem de Türkiye'de turizm hareketlerine katılan

kişi sayısında azalmalar meydana getirmiştir. Kültür Turizm Bakanlığı'nın (2020a) verilerine göre Türkiye, turist sayısında %70'lik bir azalma yaşamıştır. Çünkü salgın kişilerin tatil kararını vermede ve destinasyon seçiminde birtakım değişikliklere neden olmuştur. Birey, normal dönemlerde seyahat kararını içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal süreçlere göre değerlendirmekte ve bunun sonucunda da rasyonel seçimler yapabilmektedir. Ancak salgın dönemi kişilerde endişe, korku ve panik duyguları uyandırdığı için bireyler, tatil seçimi ve karar verme sürecinde psikolojik süreçler tarafından yönlendirilmektedir. Dolayısıyla verilen kararların sonuçları ve etkileri daha fazla önem arz etmektedir. Kendini güvende hissetmek isteyen birey, ilk olarak seyahat ve tatil planlarını iptal etmeye başlar. Çünkü turizm yoğun insan etkileşimi ve deneyimleme gerektiren bir sektördür ve bu yönüyle salgın dönemlerinde diğer sektörlerle göre dezavantajlı konumda yer almaktadır (Kou vd., 2008). Virüsün en belirgin özelliği hava yoluyla bulaşmaların gerçekleşmesidir. Dolayısıyla kalabalık ortamlardan uzak durulması, maske ve mesafe tedbirlerinin uygulanması oldukça önem arz etmektedir. Bu tedbirler kapsamında koronavirüsün az ya da çok olarak tüm sektörleri bir şekilde etkilediği söylenebilmektedir. Ancak emek yoğun bir sektör olan turizm, bu süreçten en çok etkilenen sektörler arasında yer almaktadır (Özdemir, 2020).

Küçük veya büyük ölçekte yaşanan tüm krizler turizmi etkilemektedir. Ancak sağlıkla ilgili yaşanan krizlere ve sonuçlarına yönelik yapılan çalışmalarda, salgının turistlerin risk algısını etkilediği ve dolayısıyla turizm talebinde ani düşümlere neden olduğu ifade edilmektedir. Özellikle turizme bağımlı olan ülkelerde bu tür krizlerin önemli derecede sosyo-ekonomik yansımaları olmaktadır. Salgından doğrudan etkilenmeyen destinasyonlarda bile turist akışı yavaşlayarak süreç olumsuz etkilenebilmektedir. Geçmişten günümüze yaşanmış salgın dönemlerinde olduğu gibi koronavirüs salgınına yönelik yapılan erken dönem çalışmalarında da sektörün büyük zararlar göreceği (Centeno & Marquez, 2020; Wanjala, 2020; Karim vd., 2020), ve ülkelerin gayri safi milli hasıllarında (GSMH) büyük kayıplara yol açacağı (Kasare, 2020) konusunda görüş birliği mevcuttur (Acar, 2020; Bakar & Rosbi, 2020; Hoque vd., 2020).

Değişen Turist Davranışları

Koronavirüsün dünya genelinde güncelliğini hâlâ koruyan bir salgın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla insanların, bu salgın döneminde ve/veya sonrasında seyahat davranışlarında birtakım değişikliklere gitmesi muhtemel bir sonuçtur. Turizm ve seyahat davranışı, insanların harcanabilir gelirleri,

kişisel ekonomik refahları, algılanan sağlık riskleri, maliyetlerdeki değişiklikler, salgın sonuçlarında değişen tüketim kalıpları gibi bir dizi faktörden etkilenebilmektedir (Gössling vd., 2020). Koronavirüs salgını kapsamında alınan tedbirler doğrultusunda sosyal mesafe ve hareketliliği sınırlandırma etkisiyle insanlar en çok turizm ve seyahat ile ilgili harcamalarını kısıtlamıştır (McKinsey & Company, 2020). Salgının talebi olumsuz etkilemesinin yanı sıra tüketici davranışı ve alışkanlıklarında birtakım değişimlerin yaşanmasına ve yeni alışkanlıkların ortaya çıkmasından söz etmek mümkündür. Salgın dönemlerinde ön plana çıkan ve temel duygulardan biri olan *korku*, insanların davranışlarında büyük ölçüde değişimlere sebep olmaktadır (Witte & Allen, 2000; Van Bavel vd., 2020). Örneğin, çevrimiçi alışveriş sitelerine yönelik herhangi bir motivasyon kaynağı olmayan ve bu platformları kullanmayan tüketici, hastalığa yakalanmama korkusu ve çevresel faktörlerin getirmiş olduğu zorunlulukla bu platformları kullanmayı tercih edebilmektedir. Bu örnekte hastalık korkusu ve zorunluluklar nedeni ile teknolojiye uyum söz konusudur. Benzer şekilde, salgın döneminden önce normal hayatlarında sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak tatillerini büyük, orta veya küçük konaklama işletmelerinde geçiren turistlerin, daha önce deneyimlemeyip bu süreçte yararlı gördüğü farklı davranışlara da yöneldiği görülmektedir (İbiş, 2020; Demir vd., 2020). Geçmişte yaşanan salgın sonuçlarına yönelik yapılan araştırmalarda insanların salgınların kontrol altına alındıktan sıfır- altı ay süre zarfında seyahat ve tatil davranışlarına katılma eğilimleri gösterdikleri ve bu seyahatlerin genellikle kısa süreli tatil planları şeklinde oldukları gözlemlenmiştir. Yine bu dönemlerde tüketicilerin butik otel, sadece oda, oda- kahvaltı, kamp, karavan, apart otel ya da konut kiralama gibi birbirinden farklı konaklama türlerine yöneldikleri de görülmüştür. Yine salgın ile değişen bir diğer nokta kişilerin seyahat aracı tercihleri üzerindeki değişimler olmuştur. Bu noktada insanlar şahsi ya da kiralık araçlar ile seyahati, toplu ulaşım araçlarına göre daha fazla tercih etmektedir (Li vd., 2020). Wachyuni & Kusumaningrum (2020) yapmış oldukları çalışmada, küresel salgın sonrasında kısa süreli seyahat seçeneğinin ön plana çıkacağını ve aynı zamanda temizlik ve güvenlik tedbirlerinin eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilmiş olması koşuluyla doğa temelli turizm türlerinin (eko-turizm, agro turizm, yayla turizmi) oldukça popüler olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca gelecekte sağlık konusunun destinasyon seçiminde önemli bir belirleyici faktör olacağı da ifade edilmiştir (Wachyuni & Kusumaningrum, 2020). Özellikle büyük şehirlerde var olan insan kalabalıklarının ve insanların fiziksel mesafeye yönelik duyarlılıkları kırsala olan talebi artıracığı düşünülmektedir (Ranasinghe vd., 2020). Ayrıca fiziksel mesafe kaygısı, insan ve şehir

yoğunluğundan kaçma isteği deniz isteğini tetikleyecek ve özellikle yat turizminin ön plana çıkacağı düşünülmektedir. Nitekim Yat Turizmi Derneği Yönetim Kurulu Başkanı katıldığı bir televizyon programında 2021 yılı için yat turizmine yönelik rezervasyonların şimdiden %70'e ulaştığını ifade etmiştir (Habertürk, 2021).

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) tarafından yayımlanan raporda turistik kararlarla ilgili kısa, orta ve uzun vadelerde bazı tahminler yapılmıştır. Rapora göre normalleşmeye öncelikle iç turizm ile başlanacağı, sonra yakın komşu bölgelere seyahatlerin yoğunluk göstereceği ve daha sonrasında ise kıtalararası uzun mesafelere seyahatlerin yoğunluk kazanacağı ön görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi salgın öncesi dönemde uzak mesafelere seyahat gerçekleştiren bazı turistler, *Yeni Normal Dönemde* kısa mesafeleri tercih ederek iç turizm hareketleri ile yetinmeleri, Corona-virüs kaynaklı tercih değişimlerine örnek teşkil etmektedir (McKinsey & Company, 2020). Buna benzer bir tahminleme Türkiye'deki sektör temsilcileri tarafından da yapılmıştır. Sektör temsilcilerine göre turizm hareketlerine öncelikli olarak iç turizmden başlanacağı belirtilmiştir (Demir vd., 2020). Salgın dönemlerinde seyahate katılmanın temel motivasyonu güvenlik olarak görülmektedir ve bireylerin ikna edilmesi oldukça zordur. Fakat bazı turistler, ülke ekonomilerine katkı sağlayabilmek için kendi ülkelerinde yer alan bir destinasyona gitmeyi tercih edebilmektedirler. Bunu planlarken de aşırı kalabalıktan uzak, sakin yerlere gitme konusunda seçim yaptıkları tespit edilmiştir. Bu sayede nispeten daha güvenli olarak algılanan iç turizmin desteklenip canlanacağı düşünülmektedir (Zenker & Kock, 2020).

Salgın dönemlerinde ortaya çıkan en önemli diğer temel duygular ise *kaygı* ve *endişedir*. koronavirüsün yarattığı travma insanların hafızalarında henüz çok taze olmakla birlikte belirsizliğini koruduğu ve etkisini hâlâ sürdürdüğü için insanların psikolojilerini de derinden etkilemektedir. Salgın sürecinde ve sonrasında turizme yönelik muhtemel sonuçları inceleyen ve seyahat davranışlarının nasıl etkileneceği konularını ele alan araştırmacılar, sürecin iyileşme gösteremeyeceği uyarısında bulunmaktadırlar. Nazneen vd. (2020) yaptıkları bir çalışmada, koronavirüs, turistlerin seyahat kararlarında hijyen ve güvenlik algılarının ön planda olduğunu ve turistlerde endişe yarattığını ifade etmişlerdir. Ayrıca gelecek dönemlerde de insanların seyahat planlarını azaltan bir boyutta olduklarını ifade etmişlerdir (Nazneen vd., 2020). Menegaki (2020) yapmış olduğu benzer bir çalışmada, insanların seyahat etme eğilimini tekrar gösterebilmeleri için seyahatin güvenli olduğuna inanmalı ve o turistik ürünü satın alma noktasında birtakım teşvik edici uygulamaların olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu uygulamalar seyahat

vergilerinin kaldırılması, vizelerin kolaylaştırılması, iptal ve erteleme koşullarının esnetilmesi şeklinde sıralanabilir (Menegaki, 2020).

Salgın sonrası seyahat ve tatil alışkanlıklarında meydana gelecek olan farklılaşmalar sadece turizm türü ve mekân seçimi ile sınırlandırılmayacağı doğa ile sürdürülebilir bir ilişkinin yürütülebileceği ve etik kuralların uygulanıp ön planda olacağı bir durumun işleyeceği ifade edilmektedir. Çünkü bilim insanları, salgının bireyleri daha bilinçli ve daha dikkatli davranmaya teşvik ettiğini düşünmektedir. Bu kapsamda Stankov vd. (2020), yapmış olduğu bir çalışmada gastronomi turizmi destinasyonlarında kabul görülen yasa ve düzenlemelerin daha fazla dikkate alınacağını, dolayısıyla etik dışı tüketimin önüne geçerek viral salgınların önlenebileceğini düşünülmektedirler. Bunun dışında turizmde yeni niş pazarların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Dalış turizmi, kuş gözlemciliği, kültürel miras turizmi ve sağlık turizmi gibi doğaya yönelik olan özel ilgi turizm türlerinin daha fazla tercih edileceği düşünülmektedir. Buna karşılık insan kalabalığına olanak tanıyan kongre ve fuar turizmine, konser ve festivallere, inanç turizmi kapsamında olan hac ve umre ziyaretlerine yönelik taleplerde düşüş yaşanması kaçınılmazdır (Ranasinghe vd., 2020).

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC), koronavirüs risk grubunda yer alan orta yaş üstü ve yaşlı bireylerin turizm taleplerinde düşüş yaşanacağını ifade ederken 18-35 yaş aralığında yer alan bireylerin *Yeni Normalde* ilk olarak seyahat edecekler arasında bulunacakları yönünde tahminde bulunmuştur (WTTC, 2020). Koronavirüsün turizm kararları üzerinde oluşturacağı bir diğer etki de tatil veya seyahatin ne zaman gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgilidir. Çünkü insanlar *Yeni Normalde* sezon yoğunluğundan uzak durmayı isteyebilecek ve tatillerini yılın farklı aylarında gerçekleştirme düşüncesi ile hareket edebileceklerdir. Ayrıca yaşanan stres ve gerginlik dolayısıyla tatil ve seyahat planları yıllık rutinden farklı olarak daha uzun süreli gerçekleşebilir. Aslında bu durum turizmin en önemli sorunları arasında yer alan *mevsimsellik sorununa* bir fayda sağlayabilir (WTTC, 2020).

Salgının oldukça hızlı bir şekilde yayılması hem tüketicilerin hem de işletmelerin hazırlıksız yakalanmalarına neden olmuştur. Tatillerini rahat, güvenli ve kaygısız bir biçimde geçirmek isteyen turistlere yönelik işletmelerin bu duruma cevap verebilecek nitelikte olması gerekmektedir. Dolayısıyla turizm işletmeleri sezonun yeni açılacağı dönemde (Nisan, 2019 itibariyle) Sağlık Bakanlığı ve Kültür Turizm Bakanlığı iş birliğinde bir dizi protokol gerçekleştirilmiş hem turisti, hem çalışanı hem de yerel halkı korumaya yönelik bazı önlemler alınmıştır ve alınmaya da devam edilmektedir. Alınan

bu önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yenişehirlioğlu & Salha, 2019; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020b):

- Tüm konaklama işletmelerinin, sosyal mesafe kuralına uygun bir biçimde misafir ağırlaması gerekmektedir. Sosyal mesafe (1,5 metre), yalnızca misafirler arasında mesafe koyarak tatil yapmalarını ifade etmemekte aynı zamanda çıkışı yapılan bir odanın bakım ve sterilizasyon işlemlerinden sonra en az bir gün boş bırakılarak başka misafir için satışa hazır hâle getirilmesini de ifade etmektedir.
- Misafirlerin ateşlerini ölçmek amacıyla işletme girişlerine termal kameralar yerleştirilmelidir veya personel, temassız ateş ölçüm cihazları ile işlemi gerçekleştirmelidir.
- İşletmeye gelen tüm misafirlere koronavirüs taşıyıcısı olma ihtimallerinden dolayı eldiven, maske ve dezenfektan temini sağlanmalıdır.
- İşletmeye gelen misafirlere, işletmeye gelmeden önceki 14 gün içerisinde nerede olduklarına dair bilgi alınmalıdır.
- HES kodu olmayan misafirlerin rezervasyonları alınmamalıdır.
- İşletme içerisinde yer alan genel alanlarda (lobi, resepsiyon, oturma alanları, asansörler, restoranlar, havuz ve çevresi) sosyal mesafe kuralı göz önünde bulundurularak organize edilmeli ve koruyucu önlemler alınarak yazılı bilgilendirme yapılmalıdır.
- İşletme kapasitesinin yarısı kadar misafir almalıdır.
- Konaklama işletmelerinde yer alan çocuk alanlarının (uyku alanı, oyun alanı, park) kapalı olması gerekmektedir.
- Hamam, sauna ve masaj faaliyetlerini devam ettirmek isteyen konaklama işletmelerinin “Sağlıklı turizm belgesi” sahibi olması gerekmektedir. Aksi takdirde bu tür faaliyetleri gerçekleştirmesi yasaktır.
- Plaj ve havuzlar için verilecek olan havluların hem misafirin hem de personelin sağlığını korumak adına poşetli bir biçimde verilmesi uygun görülmüştür.
- Spor salonlarının kullanıma açık olması durumunda rezervasyonsuz misafirin kabul edilmesi kesinlikle uygun değildir. Ayrıca salonu kullanacak kişilere özel, tek kullanımlık şampuan, duş jeli gibi malzemeler verilmelidir.
- Restoran ve barlarda masa ve sandalyeler arası mesafe 1,5 metre / 60 cm kuralına uygun yerleştirilmelidir.

- Konaklama işletmelerinin restoranlarında açık büfe servisi mevcut ise misafirlerin yemeklerle dorudan temasını önlemek amacıyla *plek-siglas* levha kullanılması önerilmektedir. Bu sayede misafir doğrudan yemekle veya yemek maşası ile temas etmek yerinde büfede yer alan aşçıdan isteyerek servis sağlanacaktır.
- Ortak kullanım alanlarında ve restoranlarda bulunan çay – kahve makineleri ve su sebilleri kaldırılacak, tüm bunların temini yine personel tarafından sağlanacaktır.
- Her kullanımdan sonra masa, sandalye ve menaj takımları sterilize edilerek, ortak kullanım ürünleri olan tuz, şeker ve baharatların tek kullanımlık olarak kişiye özel kullanımı sağlanmalıdır.
- Genel alanlarda ve odalarda bulunan ısıtma ve soğutma işlemlerinden sorumlu klima, soğutucu veya ısıtıcıların filtrelerinin düzenli olarak sterilize edilmesi gerekmektedir.
- Mutfak alanına mutfak çalışanı dışında başka kimselerin girmesi kesinlikle yasaklanmalı ve bulaşık makineleri düzenli bir zaman periyotları ile dezenfekte edilmelidir.

Yayınlanan genelgeye gün geçtikçe yeni maddeler eklenmekte güvenlik önlemleri üst seviyelere çıkarılmaktadır. Bu genelge ile özellikle turizmin en önemli ayağını oluşturan konaklama endüstrisinin sezonu boş geçirmemesi ve yaşanabilecek ekonomik kayıpların bir nevi önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu önlemlerle aynı zamanda hem çalışanların hem de misafirlerin güvenliğini sağlamak da amaçlanmıştır. Çünkü güvenlik ve turizm arasındaki ilişki oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla güvenliğin olmadığı bir destinasyonda turizmden söz etmek pek mümkün değildir (Yenişehirlioğlu vd., 2012).

Covid-19'un Kapadokya Turizmine Yansımaları

Son 40 yılda uluslararası seyahate katılan turist sayısı yedi kat artarak 1,4 milyar kişi seviyelerine ulaşmıştır. Dolayısıyla turizm gelirleri de artış göstermiştir. Bu artışın daha da ilerleyeceğini öne süren araştırmacılar koronavirüs salgını ile tüm tahminlerini yenilemek durumunda kalmıştır. Çünkü koronavirüs, turizm faaliyetlerini hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde etkileyerek tüm dünyadaki konaklama ve seyahat oranlarını ciddi ölçüde aşağı çekmiştir. Türkiye'nin 2020 Mart ayı otel doluluk oranı, aynı dönemin bir önceki yılına göre yarı yarıya azalmış ve %28,6 olarak kayıtlara geçmiştir. İstanbul'da 2019 Mart ayında %72,1 olan doluluk oranı, 2020 Mart ayında

%29 olmuştur. Toplam konaklama üzerinden elde edilen gelir ise %65,5 düşmüştür. Antalya’da da 2020 Mart ayı otel doluluk oranları, 2019 yılının aynı dönemine kıyasla yarı yarıya azalmış ve %29 olmuştur. Aynı biçimde elde edilen gelir ise %58,5 oranında azalmıştır (BBC, 2020).

2019 yılında 3 milyon 814 bin 134 turiste ev sahipliği yapan Türkiye’nin gözde turizm merkezlerinden Kapadokya Bölgesi de bu durumdan oldukça fazla etkilenmiştir. 2019 yılı, bölge turizmi için “altın yılı” olarak değerlendirilirken 2020 yılında bölge, “hayalet şehir” olarak anılmıştır. 2020 yılı için 5 milyon turist hedeflenirken koronavirüs salgını bu hedefin altında kalınmasına neden olmuştur. Salgından önce bölgede turist akışında devamlılığı sağlamaya yönelik etkinliklerin düzenlenmesi planlanmaktaydı. Kapadokya Film Festivali de planlanan bu etkinliklerden biriydi. 29 Mayıs 2020 tarihinde seçkin filmlerin bir araya getirilerek çok sayıda sinemacıyı ve sinemaseveri buluşturacak olan etkinlik, salgın kapsamında iptal edilmiştir. 2019 yılı itibariyle sıcak hava balon turuna katılan kişi sayısı 585 bin 582’ye ulaşmıştır. Bu sayede son 5 yılda Kapadokya’yı gökyüzünden izleyen kişi sayısı 2 milyon 201 bin 284 kişiye ulaşmıştır. Ancak salgın kapsamında balon uçuşları da belirli bir süre durdurulmuştur. Salgının başlamasıyla birlikte 15 Mart 2020 tarihinde bölgede balon uçuşları 1 Ekim 2020 tarihine kadar durdurulmuştur. Ancak kontrollü normalleşme kapsamında temizlik, maske ve mesafe kurallarına uygun bir biçimde hareket edilerek 22 Ağustos 2020 tarihinde balon uçuşları yeniden başlamıştır (NTV, 2020a).

Kapadokya Bölgesinde Türkiye’nin koronavirüs ile mücadele kapsamında bölge turizmine yönelik birtakım tedbirler alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle ülke genelini kapsayan seyahat belgesi zorunluluğu getirilmiştir. Konaklama işletmeleri yine Sağlık Bakanlığı ve Kültür Turizm Bakanlığı iş birliğinde hazırlanan tedbir ve protokollere uygun bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Bölgede bulunan ve her yıl en fazla ziyaretçi ağırlayan ören yerlerinden Göreme Açık Hava Müzesi başta olmak üzere tüm açık ve kapalı müzeler, yer altı şehirleri, kaya kiliseler ve geriye kalan tüm ören yerleri belirli bir tarihe kadar ziyarete kapatılmıştır. Bunun dışında Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından alınan karar doğrultusunda sıcak hava balonculuğu ve dolayısıyla balonların kalkışını ve inişini izleme faaliyetleri durdurulmuştur. Ayrıca bölgede gerçekleştirilen ATV, jeep safari, at binme turları da yine yapılmasına ara verilen etkinlikler kapsamına girmiştir. Bu doğrultuda bölgede turist rehberi eşliğinde yapılan turlar da belirli bir süre ertelenmiştir. Dolayısıyla 2020 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yerli ve yabancı turistler tarafından bölgeye yapılan rezervasyonlar iptal edilmiştir (NTV, 2020b; Anadolu Ajansı, 2020).

2020 yılı Temmuz ayı itibariyle yer altı şehirleri ile müze ve ören yerlerinin kontrollü normalleşme kapsamında yeniden ziyarete açılması, akabinde 2020 Ağustos ayında sıcak hava balon uçuşlarının ve diğer etkinliklerin yine kontrollü normalleşme kapsamında faaliyetlerine başlaması bölgeye turist akışını başlatmıştır. Bu kapsamda bölge, ilk etapta daha çok günübirlikçi ve yerli turistlerin uğrak noktası olmuştur. Özellikle resmî tatillerin birleştirilme durumları yerli turisti seyahat hareketine itmiştir. Salgın döneminde seyahat edebilen yabancı turistlerin bölgede yok denecek kadar az olması, zaman ve sıcaklık bağlamında değerlendirildiğinde deniz turizmini tercih etmelerinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Anadolu Ajansı, 2020).

Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen Kapadokya bölgesi 2020 yılında yaklaşık 1 milyon turist ağırlamıştır. Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü Müze ve Ören yeri 2020 yılı ziyaretçi sayısı toplam 992.620 olarak kayıtlara geçmiştir. Buna göre bölge, 2019 yılı verilerine kıyasla yaklaşık olarak dörtte biri kadar turist ağırlamıştır. 2021 yılının ilk 4 ayına ilişkin ziyaretçi sayısı ise 271.999 olarak bilinmektedir (Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü). Aynı ayların bir önceki dönemi ile kıyaslama yapılmasının nesnel olacağı düşünülmektedir. Çünkü koronavirüs salgını Türkiye’de 2020 Mart ayı itibariyle başlamıştır.

Yeni normal süreci altında bölgede gerçekleştirilen turizm faaliyetleri kontrollü olarak gerçekleştirilmektedir. Otel odaları, check in / check out işlemlerinden önce ve sonra hijyen kurallarına uygun bir şekilde dezenfekte edilmekte ve dinlendirilmektedir. Tek kullanımlık havlu, çarşaf vb. ile kişiye özel hijyen paketi gibi uygulamalarla misafirlerin hijyen kaygılarını yok edecek düzenlemeler yapılmaktadır. Hem otellerde hem de otel restoranlarında tam kapasite ile hizmet verilmemektedir. Turist rehberleri eşliğinde düzenlenen turlarda seyahat acenteleri tur araçlarının yarısı kadar günlük turist rezervasyonları kabul etmektedir. Tur boyunca ve araçlarda maske kullanımı zorunludur. Ayrıca her alanda olduğu gibi araç içinde dezenfektan ve tura katılmadan önce ateş ölçümleri yapılmakta, anlatım esnasında veya bekleme zamanlarında sosyal mesafe kurallarına riayet edilmektedir. Yer altı şehirlerine, açık ve kapalı müzelere ve kaya kiliselere girişte turistlerin ateşi güvenlik görevlileri tarafından ölçülmektedir ve yine güvenlik görevlileri ve turist rehberleri eşliğinde ziyaretlerin sırayla, sosyal mesafe kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Balon turlarına katılmak isteyen turistler rezervasyon yaptırmadan önce balon şirketlerine pcr testi veya sağlık raporu göstermek durumundadırlar. Turistler, balonlara ellerini dezenfekte ederek maskeli bir şekilde binmektedirler. Balon sepetinde de yine

sosyal mesafe aralığına dikkat edilerek turistler alınmaktadır (NTV, 2020c; NTV, 2020d)

Koronavirüsün seyahat alışkanlıklarını değiştireceği öngörüsü salgının ilk dönemlerinden itibaren kendini göstermiştir. Turistlerin kalabalıklardan uzak, sakin destinasyonlar tercih edeceği, her şey dâhil yoğun hizmet veren konaklama işletmeleri yerine daha çok kişiye özel daha az misafiri ağırlayabilecek, yüksek hizmet kalitesine ve hijyene sahip konaklama işletmelerinin daha fazla rağbet göreceği düşünülmekteydi. Ayrıca kalabalık tur otobüsleri ile yapılan turlar yerine özel (VIP) turların tercih edilmesi beklenmekteydi. Nitekim bu öngörüler gerçekleşmiştir ve bu doğrultuda da yat turizmi ile butik otellerin yıldızları parlamıştır. Sektör temsilcileri, Kapadokya bölgesini bu bakımdan diğer turizm türlerine hizmet veren bölgelere kıyasla biraz daha şanslı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bölge, küçük ve kalabalıktan uzak, yüksek hizmet kalitesi ile hizmet veren butik ve özel belgeli işletmeleri ile ön plana çıkmaktadır. (NTV, 2020d)

SONUÇ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkisini büyük ölçüde gösteren Covid-19 salgınında turizm, en fazla darbe alan sektörlerden biri olmuştur. Salgının etkileri 2020 yılının tamamlanmasıyla birlikte net olarak ortaya çıkmış bir boyuttadır. Turizm sektörünü zora sokan salgının tam anlamıyla yok olup olamayacağına dair belirsizlik, küçük ve orta ölçekli birçok turizm işletmesini zora sokmuş ve milyonlarca kişi işinden olmuştur. Salgının turist davranışlarını etkileyip etkilemeyeceği veya turizmin artın hangi yönde ilerleme göstereceği büyük bir merak konusudur. Bu durum çalışmanın da konusunu oluşturmaktadır. Çünkü çalışmada turizm ve salgın ilişkisi ele alınmış, değişen turist davranışlarının ve işletmelerin verdiği karşılıklar incelenmiş ve Kapadokya turizminde salgının etkileri tartışılmıştır.

Salgın döneminde devlet desteği ile salgın sürecinin etkisini azaltmaya yönelik gerçekleştirilen eylemler; turizm destek ve teşvik paketleri (erken rezervasyon avansları, işe devam kredisi, hibe vb.) ile salgın döneminde faaliyet gösterecek olan konaklama işletmeleri için “Turizm İşletmelerine/Tesislerine Korona virüs Sertifikası” uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Salgının turizm işletmeleri üzerinde yarattığı etki bu şekilde doğrudan hissedilirken, tatil tercihlerinin değişimlerine yönelik oluşan etki henüz kesin ve net bir biçimde bilinmemektedir. Ancak bu ve yapılan diğer çalışmaların sonuçları göstermektedir ki (Aydın & Doğan, 2020; Aleaddinoğlu & Rol, 2020; Ekstein, 2020; Özdemir, 2020) turist tercihleri doğa temelli ve sürdürülebilir turizm

anlayışı çerçevesinde ilerleyeceği yönünde olacaktır. Ayrıca kırsal kesimlerde turizm hareketliliği, henüz keşfedilmemiş doğa alanlarının keşfi artış gösterecek ve dolayısıyla eko-turizm, yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi, sezonluk konut kiralama, yat turizmi ile butik otellere yönelik ilgi artacaktır. Yine aynı şekilde az sayıda grupta yapılan seyahatler, aynı büyüklükte fakat düşük kapasiteli ulaşım araçlarının tercihi, hijyen kurallarının varlığı ile sorumlu ve sürdürülebilir turizm anlayışı ön planda olmaya devam edecektir.

Turizmin doğasında riskten kaçış, haz ve özgürlük gibi unsurlar yer almaktadır. Ancak coronavirus ile bu unsurların yerini kısa vadede riski göze alma, optimum tatmin ve sorumluluk gibi duyguların alacağı düşünülmektedir. Ayrıca hoşgörü ve barışın bir aracı olarak görülen turizm, salgın döneminde önyargılar ve ayrımcılık ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle salgın tehlikesi barındıran yabancılara karşı düşmanlık (zenofobi), etnosentrik ve aşırı milliyetçi duyguların tetiklenme olasılığı da turizme olumsuz bir biçimde yansiyacak türdendir. Turizm olayında salgının yarattığı olumsuz etkileri azaltmak için (Aydın & Doğan, 2020);

- İç turizme yönelik teşvikler sunulabilir,
- Hem mevsimsellik sorununu ortadan kaldırmak hem de yoğunluğu azaltmak adına tüm yıl yapılabilen alternatif turizm türlerine yönelik kampanyalar düzenlenebilir,
- Kültür ve doğa temelli destinasyonlar, çevreye duyarlı konaklama işletmeleri bu durumu avantaj olarak kullanıp ön plana çıkabilirler,
- Sektörde yer alan tüm turizm işletmeleri Sağlık Bakanlığı'nı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın birlikte hazırladığı tedbirlere ek olarak özelde kendilerine, müşterilerine ve çevreye uygun ek hijyen tedbirleri geliştirebilirler,
- Proaktifliğin sağlanması ve güven zincirinin kırılmaması adına, turizm işletmeleri bu dönemde kırgın rekabete girmek yerine ortak bir değer yaratarak birlikte hareket edebilirler,
- Özel ilgi turizmine yönelik turistik ürün geliştirme çalışmaları ve çabaları hızlandırılabilir,
- Tüketicilerin bu dönemde mağdur olmaması ve turizm olayından giderek uzaklaşmaması adına turizm işletmeleri ödeme, iptal ve rezervasyon değişiklikleri konusunda daha esnek davranabilir,
- Böyle dönemlerde iki yönlü iletişim oldukça önem arz etmektedir. İletişim kanallarının her daim açık ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. Dolayısıyla kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının

birbirlerinden bağımsız bir şekilde hareket etmek yerine birbirleri ile kesintisiz/sürekli iletişim halinde olmaları önerilmektedir,

şeklinde önlemler alınabilir. Yaşanan bu küresel salgın, ülkelerin sağlık sistemlerinin ne kadar güçlü veya ne kadar zayıf olduğuna dair bir görüş oluşmasını sağlamıştır. Bu noktada Türkiye, gelişmiş birçok Avrupa ülkesinin üstünde bir performans göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin sağlık alanındaki gelişmişliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla sağlık turizminde de olumlu bir imaj oluşturulmuş ve Türkiye'ye olan güven artmıştır.

Bu çalışma, genelde salgının turizm olayına özeldir ise Kapadokya turizmine yansımalarına dikkat çeken bir çalışmadır. Çalışmanın açıklayıcı bir çalışma olması ve yalnızca ikincil veriler ışığında ele alınması araştırmanın kısıtlılığını arz etmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan diğer çalışmalar birincil verileri dâhil ederek bölgede Covid-19 etkisini ölçmeye çalışabilir. Ayrıca deniz turizmi açısından önem arz eden Akdeniz ve Ege bölgeleri için de koronavirüs etkisine yönelik çalışmalar yürütülebilir. Nitekim sonuçların hem benzer hem de farklılıklar arz edeceği düşünülmektedir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda salgın sonrası döneme yönelik çalışmalar da gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Alaeddinoğlu, F., & Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemic and Its Effects on Tourism. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Outbreak Disease Special Issue, 233-258.
- Anadolu Ajansı (AA). (2020). <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kapadokya-pandemi-surecinde-gunubirlkci-yerli-turistleri-agirliyor/1944286> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Aydın, B. & Doğan, M. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 93-115.
- Bakar, N. A., & Rosbi, S. (2020). Effect of Coronavirus Disease (COVID-19) to Tourism Industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 7(4), 189-193.
- BBC. (2020). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52445082> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Centeno, R. S., & Marquez, J. P. (2020). How much did the Tourism Industry Lost? Estimating Earning Loss of Tourism in the Philippines. *Preprint*. <https://arxiv.org/abs/2004.09952v1>.
- Demir, M., Günaydın, Y. & Demir, Ş. Ş. (2020), Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107.

- Ekstein, N. (2020). The Coronavirus's Effect on Tourism Will Carry Into 2021, Experts Say. Erişim Tarihi: 12.05.2021. Erişim Adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-13/coronavirus-s-effect-on-tourismwill-carry-into-2021-experts-say>.
- Gössling, S., Scott, D. & Hall, C. M. (2020), Pandemics, Tourism and Global Change: A Rapid Assessment of COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 1-20.
- Habertürk. (2021). <https://www.haberturk.com/yat-turizm-inde-ramazan-ve-kurban-bayramlari-rezervasyonu-yuzde-70-e-ulasti-3015084> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Hoque, A., Shikha, F. A., Hasanat, M. W., Arif, I. & Hamid, A. B. A. (2020). The Effect of Coronavirus (COVID-19) in the Tourism Industry in China. *Asian Journal of Multi-disciplinary Studies*, 3(1), 52-58.
- İbiş, S. (2020), Covid-19 Salgınının Seyahat Acenteleri Üzerine Etkisi, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.
- Karim, W., Haque, A., Anis, Z., & Ulfy, M. A. (2020). The Movement Control Order (MCO) for COVID-19 Crisis and its Impact on Tourism and Hospitality Sector in Malaysia. *International Tourism and Hospitality Journal*, 3(2), 1-07.
- Kasare, K. S. (2020). Effects of Coronavirus Disease (COVID-19) on Tourism Industry of India. *Studies in Indian Place Names*, 40(35), 362-365.
- Kıvılcım, B. (2020), COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri, *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Kuo, H. I., Chen, C. C., Tseng, W. C., Ju, L. F., & Huang, B. W. (2008). Assessing Impacts of SARS and Avian Flu on International Tourism Demand to Asia. *Tourism Management*, 29(5), 917-928.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020a). Turizm İstatistikleri: Genel Değerlendirme 2019. Erişim:<https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/69320,turizmistatistikleri2019-4pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020b). Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Kontrolörler Kurulu Başkanlığı, Konaklama Tesislerinde Kontrollü Normalleşme Süreci Genelge. https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/72764,genelgepdf.pdf?0&_tag1=7FBD259CF6ACE2141E138D7B03F8E47C4E3B80F7.
- Li, J., Nguyen, T. H. H. & Coca-Stefaniak, J. A. (2020). Coronavirus Impacts on Post-Pandemic Planned Travel Behaviours. *Annals* <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102964>
- McKinsey & Company (2020). Consumer Sentiment evolves as the next “normal” approaches <https://www.mckinsey.com/business-functions/marketing-and-sales/our-insights/a-global-view-of-how-consumer-behavior-is-changing-amid-covid-19> (Erişim Tarihi: 15.05.2021)
- Menegaki, A. N. (2020). Hedging Feasibility Perspectives against the COVID-19 for the International Tourism Sector. *Preprints*. <https://doi.org/10.20944/preprints202004.0536.v1>.
- Nazneen, S., Hong, X., & Ud Din, N. (2020). COVID-19 Crises and Tourist Travel Risk Perceptions. *SSRN*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3592321>.
- Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2020). <https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-230429/muzeoren-yeri-ziyaretci-sayilari.html> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

- NTV. (2020a). https://www.ntv.com.tr/seyahat/2-milyon-turist-kapadokyayi-gokyuzunden-izledi,qSPYQnJTLkGe0vAw_90cVA (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- NTV. (2020b). <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/kapadokya-adeta-hayalet-sehre-dondu,iGZGUr5DVUe9jznYCUAjKA/-gYok-Tsb0KZSLsZGosaVg> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- NTV. (2020c). <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/kapadokya-daki-balonlar-pandemi-kural-larina-uygun-havalaniyor,oH2lO2EsNkqp2ErXl1Km-A/yLLer2J1tEmCUBttHQWiKQ> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- NTV. (2020d). https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/kapadokya-daki-turizm-ciler-umut-lu-seyahat-aliskanligi-degisecek,BlBmUGsa2Eq9sn_5AMLWbw/1H2s2ELvt0asDJMg-KuGwNA (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- Özdemir, M. A. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Alınan Önlemlerle Turizm: Muhtemel Senaryolar. *Journal of Recreation and Tourism Research/JRTR*, 7(2), 222-238.
- Ranasinghe, R., Damunupola, A., Wijesundara, S., Karunarathna, C., Nawarathna, D., Gamage, S., ... & Idroos, A. A. (2020), Tourism after Corona: Impacts of Covid 19 Pandemic and Way Forward for Tourism, Hotel and Mice Industry in Sri Lanka, *Hotel and Mice Industry in Sri Lanka*.
- Rosselló, J., Becken, S. & Santana-Gallego, M. (2020), The Effects of Natural Disasters on International Tourism: A Global Analysis, *Tourism Management*, 79(August), 104080.
- Stankov, U., Filimonau, V. & Vujičić, M. D. (2020). A Mindful Shift: An Opportunity for Mindfulness-Driven Tourism in a Post- Pandemic World, *Tourism Geographies*. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1768432>.
- Turizm Günlüğü. (2020). <https://www.turizmgunlugu.com/2020/05/02/irfan-onal-covid-19-turkiye-turizmi/> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- TURSAB (2020), TÜRSAB Koronavirüs Raporu, <https://www.tursab.org.tr/duyurular/tursab-koronavirus-raporu> (Erişim: 03.05.2021).
- UNWTO, (2020). UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, January 2020. Erişim: <https://www.eunwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.1> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., ... & Drury, J. (2020), Using Social and Behavioural Science to Support COVID-19 Pandemic Response, *Nature Human Behaviour*, 1-12.
- Wachyuni, S. S. & Kusumaningrum, D. A. (2020). The Effect of COVID-19 Pandemic: How are the Future Tourist Behavior? *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 33(4), 67-76
- Wanjala, K. (2020). Economic Impact Assessment of the Novel Coronavirus on Tourism and Trade in Kenya: Lessons from Preceding Epidemics. *Finance ve Economics Review*, 2(1), 1- 10.
- Witte, K., & Allen, M. (2000), A Meta-Analysis of Fear Appeals: Implications for Effective Public Health Campaigns, *Health Education & Behavior*, 27(5), 591-615.
- WTTC (World Travel and Tourism Council). (2020). WTTC Outlines What “The New Normal” Will Look Like as We Start to Travel, <https://wtcc.org/News-Article/WTTC-outlines-what-the-new-normal-will-look-like-as-we-start-to-travel> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

- Yenişehirlioğlu, E. & Salha, H. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye İç Turizmine Yansımaları: Değişen Talep Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 355-368.
- Yenişehirlioğlu, E., Erdoğan, Ç., Polat, S., & Sarıuşık, M. (2012). Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma-Mısır Turizmi. 1. Doğu Akdeniz Sempozyumu, 20-22.
- Zenker, S., & Kock, F. (2020). The Coronavirus Pandemic: A Critical Discussion of a Tourism Research Agenda. *Tourism Management*. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104164>.

COVID-19 SALGINININ TERMAL TURİZM İŞLETMELERİNE ETKİSİ: KOZAKLI ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC ON THERMAL TOURISM BUSINESSES: THE CASE OF KOZAKLI

Ecem TEZGEL ÇOBAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kozaklı MYO, Sağlık Turizmi işletmeciliği Programı, Türkiye, etezgelcoban@nevsehir.edu.tr

Sevgi DEDEOĞLU BALIKÇIOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kozaklı MYO, Sağlık Turizmi işletmeciliği Programı, Türkiye, sbalikcidedeoglu@nevsehir.edu.tr

Arif Nihat SAMUR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kozaklı MYO, Sağlık Turizmi işletmeciliği Programı, Türkiye, asamur@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Covid-19'un en fazla etkilediği sektörlerin başında turizm gelmektedir. Covid-19'un insanların sağlığını etkileyen bir salgın olması paradoksal bir şekilde insanların sağlıklarını korumak, kazanmak ve geliştirmek amacıyla katıldıkları sağlık turizmi faaliyetlerini de derinden etkilemiştir. Bu nedenle çalışmada Covid-19'un Türkiye'de ve İç Anadolu Bölgesi'nde önemli termal turizm merkezlerinden biri olan Kozaklı ilçesindeki termal turizm tesislerini nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ilçede faaliyet gösteren Bakanlık belgeli işletmelerin üst düzey yöneticileri ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin her biri 25-30 dakika arasında gerçekleşmiştir. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda, işletmelerin Covid-19 salgınından ağır bir şekilde etkilendikleri ve süreci geride bırakmak için devlet destek ve teşviklerinin artarak devam etmesini arzu ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Covid-19, Termal, Turizm, Kozaklı.

ABSTRACT

Tourism is one of the sectors most affected by Covid-19. The fact that Covid-19 is an pandemic that affects people's health, paradoxically, has also deeply affected the health tourism activities that people participate in to protect, gain and improve their health. For this reason, in this study, it was tried to determine how Covid-19 affected the thermal tourism facilities in Kozaklı district, which is one of the important thermal tourism centers in Turkey and Central Anatolia Region. Using the semi-structured interview form, interviews were held with the senior managers of the Ministry certified businesses operating in Kozaklı. Each of the interviews took place between 25-30 minutes. The obtained data were subjected to descriptive analysis. As a result of the study, it has been determined that businesses are deeply affected by the Covid-19 outbreak and they want government support and incentives to continue increasingly in order to leave the process behind.

Keywords: Pandemic, Covid-19, Thermal, Tourism, Kozaklı.

GİRİŞ

Krizler beklenmedik, öngörülemeyen, ani gelişen sıkıntılı ve toplumlar için stres, endişe yaratan olumsuz durumlar olarak ifade edilmektedir (Sezgin, 2003; Fotiadis, Polyzos ve Huan, 2021). Doğal afetler, ekonomik çalkantılar, terör olayları, siyasi durumlar, salgın hastalık vb. faktörler krizlerin sebepleri arasında yer almaktadır (Ünlüönen ve Çeti, 2019). Bu krizlerden bir tanesine de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından salgın olarak ilan edilen Covid-19 virüsü neden olmuştur (Budak ve Korkmaz, 2020). Çin Halk Cumhuriyeti'nde başlayan ve ardından dünya geneline yayılan Covid-19 salgını ağız ve burun yolu ile insandan insana çok hızlı geçebilen bir hastalıktır (Bakar ve Rosbi, 2020). Covid-19 salgını SARS, Ebola ve H1N1 gibi son salgınlarından farklı olarak hem sağlık açısından hem de ekonomik açıdan krize yol açan dünyanın en ölümcül salgınıdır (Fotiadis, Polyzos ve Huan, 2021). Bu kriz sadece sağlık ve ekonomik açıdan değil aynı zamanda sosyal açıdan da dünyayı etkilemiştir. Covid-19 salgını vakalarının gün geçtikçe çoğalması, etki alanını genişletmesi ve küresel boyutlara ulaşması ile bir takım kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir (Gössling, Scott ve Hall, 2020). Tüm bu yaşananlarla birlikte modern çağ insanı yaşantılarındaki birçok şeyi değiştirmek ve sınırlandırmak zorunda kalmıştır (Baum ve Hai, 2020).

Covid-19 salgını ile birçok sektör olumsuz etkilenmiştir. En çok etkilenen sektörlerin başında şüphesiz turizm sektörünün geldiği söylenebilir. Bunun en önemli nedeni turizmin insanların bir yerden başka yere seyahat

etmelerini gerektiren bir boş zaman aktivitesi olmasıdır. Zira salgın meydana geldiğinde, turistler farklı yerlere seyahat etmekten kaçınma eğilimindedirler (Qiu vd., 2020). Bunun yanı sıra salgının yayılmasını engellemek ve kontrol altına alınmasını sağlamak için uygulanan seyahat kısıtlamaları (Seyfi, Hall ve Shabani, 2020) başta olmak üzere konaklama işletmeleri ve diğer işletmelere ilişkin kısıtlamalar turizm sektörünün salgından olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Salgının küresel bir boyutta olması tüm dünya turizm sektörünü, turizmin farklı alanlarında ve farklı kollarında faaliyet gösteren işletmeleri de (Acar, 2020; Bahar ve İlal, 2020; Baum ve Hai, 2020) oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak sağlık turizmi için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü sağlık turizminin temelinde insanların sağlıklarını korumak, kazanmak ve geliştirmek yer almaktayken, ortaya çıkan salgının insanların sağlıklarını tehdit etmesi paradoksal bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle insanların sağlık turizmine katılım niyetlerinin diğer turizm türlerine göre daha sınırlı düzeyde kaldığını söylemek mümkündür. Covid-19 salgını ile turizm sektöründe yeni tercihlerin ortaya çıkacağı, yeni alışkanlıkların kazanılacağı ve bazı değişikliklerin olacağı aşikârdır. Değişimi en derinden yaşayacak alanların başında da sağlık turizmi sektörü gelmektedir (Bağcı, Uzun ve Bostan, 2020; Kıvılcım, 2020; Sigala, 2020).

Çalışmada sağlık turizminin önemli bir çeşidi olan termal turizm açısından Covid-19 salgının etkileri incelenmiştir. Çalışma alanı olarak termal turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olan yerli ve yabancı turistleri ağırlayan Nevşehir'in Kozaklı ilçesi seçilmiştir. Çalışmada Covid-19 salgınının Kozaklı' da yer alan termal turizm işletmelerine etkileri ele alınmıştır. Termal otel işletmeleri yöneticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde Covid-19 salgınının termal otel işletmeleri üzerine etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve ALANYAZIN TARAMASI

Covid-19

Salgın, tüm dünyaya yayılmış bir hastalık olarak tanımlanmaktadır (Morens, Folkers ve Fauci, 2009; Grech, 2020). Salgınlar yaşadığı dönemlerde tüm dünyayı direkt ya da dolaylı olarak etkisi altına almıştır. Örneğin Orta Çağ boyunca hıyarcıklı veba Avrupa nüfusunun %50'sinden fazlasının ölümüne yol açmıştır (DiMaio vd., 2020). 1918 yılında meydana gelen influenza virüsüne bağlı grip salgını ise dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini etkilemiştir (Eşidir ve Bak, 2020). Bu tür salgınlar beraberinde krizleri de doğurmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti' nin Hubei eyaletinde bulunan Wuhan kentinde 31 Aralık 2019 tarihinde ortaya çıkan ve kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alarak dünya genelinde salgına neden olan SARS-CoV-2 (Covid-19) virüsü oluşturduğu ortamda önemli bir kriz meydana getirmiştir. Covid-19 insandan insana temas ya da damlacık yoluyla bulaşabilmekteyken, inkübasyon süresinin ortalama olarak 4-5 gün olduğu ancak 14 güne kadar çıktığı belirtilmiştir (Wu vd., 2020). Covid-19 farklı semptomlara sahip olabilmektedir. En yaygın görülen semptomları içerisinde ateş, kuru öksürük, yorgunluk bulunmaktadır. Daha seyrek görülen semptomlar içerisinde ise ağrı ve sızı, boğaz ağrısı, ishal, konjunktivit, baş ağrısı, tat alma ve koku duyusunun kayıp yaşaması, ciltte döküntü ya da el veya ayak parmaklarında renk değişimi bulunmaktadır. Solunum güçlüğüünün ve nefes darlığının yaşanması, göğüs ağrısı ve göğüste baskı oluşması, konuşma veya hareket kaybı ise ciddi semptomlar arasındadır (WHO, 2020). Görüldüğü üzere Covid-19 insanların fiziksel olarak aynı ortamlarda yakın olmalarını engelleyici bir faktör olmuştur.

Türkiye'de ilk pozitif vaka 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu tarihten itibaren dünyada olduğu gibi Türkiye'de de salgın hızlı bir şekilde yayılmıştır. 26 Mayıs 2021 itibarıyla dünyada yaklaşık 168 milyon Covid-19 vakası yaşanırken, 3 milyon 500 bin kişi vefat etmiştir. 150 milyon 87 bin kişi iyileşirken, 15 milyona yakın kişinin aktif bir şekilde hastalığı devam etmektedir (Worldometers, 2021). Salgının hızlı yayılımını insanlarda kaygıyı da beraberinde getirmiştir. Birçok ülke sağlık sistemlerinin Covid-19 vakaları ile ilgilenebilmesi ve yayılım hızını kontrol altına alabilmek için güvenlik gerekçeleri ile kısıtlamalara gitmiş ya da karantina süreçlerini uygulamıştır ve uygulamaya devam da etmektedirler (Atalan, 2020; Muhammad, Long ve Salman, 2020). Örneğin Fransa ve İngiltere'de restoranlar, kafeler, sinemalar, gece kulüpleri, spor salonları kapanmıştır (Pépin vd., 2020). Türkiye'de de benzer kısıtlamalar getirilerek önlem alınmaya çalışılmıştır. Türkiye'de ayrıca kuaför ve berberler, düğün etkinlikleri gibi birçok farklı aktivite de kısıtlamaya dâhil edilmiştir (Erdem, 2020). Kısıtlamalar ve karantina süreçleri ile birlikte başta turizm olmak üzere, tüm sektörler, ekonomik bağlamda telafisi zor süreçler yaşamaktadırlar. Yine birçok ülke Covid-19'un neden olduğu olumsuzlukları engelleyebilmek için ekonomik bağlamda yardım paketleri açıklamış ve ülkelerindeki çeşitli sektörlerin devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır. İspanya hükümeti de hem işletmelerin hem de çalışanların yaşadığı sorunları azaltabilmek için 220 milyar avroluk bir yardım paketi açıklamıştır (Carreno ve Aguado, 2020). İtalya hükümeti şirketlerin finansal likidite durumlarını koruyabilmeleri için finansal

kredileri, leasing kontratları ve çalışanlar için ödenen vergileri 3 ay süre ile ertelemiştir (ICOMIA, 2020). Türkiye’de ise hem işletmelerin çalışanların istihdamını sağlaması açısından “kısa çalışma ödeneği” ile yardım yapılırken, aynı zamanda birçok haneye de para yardımı sağlanmıştır (Dedeoğlu ve Boğan, 2021).

Covid-19 ve Turizm

Turizm dış çevresel olumsuzluklardan kritik şekilde etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Bir turizm destinasyonu açısından güvenlik sorununun oluşması (örn. terör olayları), doğal bir afetin yaşanması (örn. tsunami) ya da salgın bir hastalığın olması (örn. kuş gribi, SARS) gibi olumsuzluklar turizm sektörünü direkt olarak etkilemektedir (Zeng, Carter ve De Lacy, 2005; Robinson ve Jarvie, 2008). Turistler, destinasyonda yaşanan bu olumsuzluklar sebebiyle destinasyona karşı bir risk algısı oluştururlar ve bu durum destinasyonu tercih etme eğilimlerini azaltır (Promsivapallop ve Kannaovakun, 2018). Turistlerin risk algılamaları destinasyonun sahip olduğu özelliklerinin (jeopolitik konumu, kültürü, uzaklığı) yanı sıra, oluşan ani ve beklenmedik olumsuzluklara göre de oluşabilmektedir. Bu durum aslında krizi temsil eder. Spesifik olarak beklenmeyen ve rutin olmayan ve genel itibarıyla tehdit oluşturan bir olay veya olaylar dizisi olarak tanımlanan kriz (Seeger vd., 1998) çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda Covid-19’un turizm sektöründe önemli bir krize sebebiyet verdiği belirtilebilir.

Turizm sektörü her ne kadar çeşitli yardım ve koruma paketleri ile Covid-19 salgın krizinden en az zararla atlatılmaya çalışılsa da uluslararası turizm faaliyetlerine katılım önemli düzeyde düşüş yaşamış ve talepte ciddi bir azalma görülmüştür. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü’ne (UNWTO) göre uluslararası turizm faaliyetine katılan kişilerin sayısı 2018 yılında 1 milyar 400 milyon kişi iken, 2019 yılında 1 milyar 460 milyon kişiye ulaşmıştır (UNWTO, 2020). Ancak 2020 yılında bir önceki yıla göre uluslararası turizm faaliyete katılım gösterenlerin oranı dünya genelinde 73%, Avrupa’da 70%, Asya ve Pasifik’te 84%, Amerika’da 69% ve Orta Doğu’da %75 azalmıştır (UNWTO, 2021a). Talebin zorunlu düşüşü arz kaynaklarının da azaltılmasına neden olmuştur. Buna göre turizm işletmeleri kademeli olarak çalışanlarını işten çıkartmak durumunda kalmışlardır. Maliyetlerin yüküne katlanamayan turizm işletmeleri ise işletmelerini kapatmışlardır (OECD, 2020). Bu durum turizm sektörünün sağlamış olduğu cari açığın kapatılması, döviz girdilerinin arttırılması gibi ekonomik katkıların olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim alanyazında Covid-19’un turizm

sektörüne olumsuz etkisini inceleyen birçok çalışma ve rapor ortaya konmuştur. UNWTO, Covid-19 salgınının tüm dünya genelinde yaklaşık 100 ile 120 milyon kişiyi işsiz bırakabileceğini belirtmiştir (UNWTO, 2021b). Diğer taraftan turizm sektörünün 2021 itibariyle hızlı bir toparlanması beklenmesine karşın, 2023'ten önce 2019 yılındaki rakamlara ulaşılması öngörülmektedir (Trimble, Kyte ve Mcdermott, 2020). Bu durumun temel sebebinin ise turizm tüketiminin nispeten lüks olması ve insanların önceliklendirmeyeceği ihtiyaçlar içerisinde yer alması olduğu söylenebilir. Bu nedenle turizm Covid-19 salgınından en çok etkilenen ve en zor toparlanacak olan sektör konumundadır (Boone, 2020). Diğer taraftan Covid-19'un olumlu olabilecek etkileri bile tartışılmıştır (Prayag, 2020; Rastegar vd., 2021; Romagosa, 2020). Aşırı-turizm yaşanan bazı destinasyonların yanı sıra tüm destinasyonların sürdürülebilirlik bakış açısıyla yönetimi açısından Covid-19'un bir yenilenme fırsatı olabileceği de vurgulanmaktadır (Higgins-Desbiolles, 2020). Ancak genel itibariyle bakıldığında turizmin sağladığı özellikle ekonomik olmak üzere sosyal ve çevresel etkilerinin, Covid-19 salgını sebebiyle ciddi derecede azaldığı hatta durma noktasına geldiği belirtilebilir. Nitekim yapılan araştırmalarda da turizm faaliyetlerinin düşüş yaşadığı, turizmin ve turizmin oluşturduğu çarpan etkisinin olumsuz etkilendiği vurgulanmaktadır.

Stackline şirketi tarafından yapılan araştırmada Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) elektronik ticarete yapılan alışverişlerde en hızlı düşüş yaşanan ürünlerin ağırlıklı olarak turizm faaliyetlerinde kullanılan ürünler olduğu göze çarpmaktadır. Bu araştırmada bavul, evrak çantası, kamera, erkek ve kadın mayoları gibi ürünler en fazla düşüş yaşayan ürünlerin başında gelmektedir (Styrk, 2020).

Çetin ve Göktepe (2020) yaptıkları çalışmada küresel göstergelere göre turizm harcamalarının uzun dönemli ve ciddi bir düşüş yaşayacağını belirterek, dijitalleşmeyle kazanılan alışkanlıklarında bazı davranışlarını şekillendirebileceğini ve buna bağlı olarak düşüşün daha hızlı olabileceğini vurgulamışlardır. Araştırmacılar ayrıca, iç turizmin öncelikli toparlanma sürecinde kullanılabilirliğini ve üçüncü yaş turizmi gibi pazar bölümlendirmelerine odaklanılabileceğini de önermişlerdir. Ayrıca araştırmacılar risk faktörünün arttırması sebebiyle toplu aktivitelerin ortadan kaldırılacağını, robot ve otomasyon kullanımının artacağını, bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı ile bireysel hizmetlerin öneminin artacağını iddia etmişlerdir. Buna ilaveten kullan-at tabaklar gibi farklı ekipmanların, oda tasarımlarının değişebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu noktada bu tür faaliyetlerin yatırım maliyetlerinin işletmelere ek bir maliyet oluşturması da muhtemel olacaktır.

Ali ve Çobanoğlu (2020) ise Amazon Mechanical Turk aracılığıyla 28 ülkeden 2000'den fazla kişi ile araştırma yapmışlardır. Bu araştırma sonucuna göre katılımcıların %63,8'nin 12 ay içerisindeki seyahat planlamalarını azaltacağı ve iş seyahatlerinin yarısından fazlasının direkt olarak iptal ettiği ortaya konmuştur. Ayrıca Çin ve İtalya destinasyonlarının imajına ilişkin algılamalarında olumsuz şekilde değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir.

Demir, Günaydın ve Demir (2020) Türkiye'de Covid-19'un turizme olan etkilerini açıklayabilmek için havayolu, seyahat, konaklama, yiyecek-ıçecek, yat ve tekne işletmeciliği gibi farklı turizm işletme sahipleri ya da yöneticileri ile görüşme yapmıştır. Araştırma bulgularına göre 2020 yılı için katılımcılar dış pazar için umutlu değil iken, iç pazarın %20-60 seviyelerine ulaşacağı tahmininde bulunmuşlardır. Diğer taraftan katılımcıların büyük bir çoğunluğu Covid-19 sonrası en önemli konunun hijyen olacağı belirtmiştir. Ayrıca Covid-19 döneminde işletmelere kredi sağlayan bankaların şartlarının cazip olmaması sebebiyle işletmelerin bu hususta sorun yaşadığı ifade edilmiştir.

Gursoy vd. (2020) turizm sektörünün Covid-19'dan nasıl etkilendiğini ortaya koyabilmek için öncelikli olarak tüketicilerin davranışlarının anlaşılması gerektiğini vurgulayarak, tüketicilerin turizm sektörünün temel arzını oluşturan destinasyonlar, otel işletmeleri ve restoranları deneyimleme eğilimlerini boylamsal (uzun dönemli) araştırma ile incelemiştir. Birinci çalışmayı 1-7 Mayıs 2020 tarihleri arasında yapmaya başlamış, ikinci çalışmayı 24-30 Mayıs tarihleri arasında yürütmüşler ve verileri ABD'deki tüketicilerden elde etmişlerdir. Her iki çalışmada nispi farklılıklar olmasına rağmen, genel itibarıyla benzer sonuçlar sunulmuştur. İkinci araştırma sonucuna göre tüketicilerin yaklaşık %25'i toplumun izole edilebilme, takip edilebilme ve test edilme olanağının olduğu durumlarda, yaklaşık %14'ü ise aşılama uygun olduğunda restoranda yemek yiyeceğini belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %35'i güvenlik önlemleri arttırıldığında restoran işletmelerinde yemek yemek için daha fazla ödeme eğilimi gösterebileceklerini ifade etmişlerdir. Eğer seyahat kısıtlamaları kaldırılırsa, katılımcıların yaklaşık %54'ü bir destinasyonu ziyaret etmek istemediğini belirtmiştir. Katılımcıların yalnızca %12'si seyahat kısıtlamaları kaldırılır kaldırılmaz, bir destinasyona ziyaret edeceğini ve bir otelde konaklayacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan katılımcıların yalnızca %17'si aşılmanın yaygın bir şekilde kullanılması halinde destinasyonu ziyaret etmek istediğini ve bir otelde konaklayacağını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %64'ü restoran işletmeleri için, %70'i de otel işletmeleri için robot hizmetlerin sunulmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Gursoy vd. (2020) tarafından yapılan araştırmaları özetlemek gerekirse, seyahat kısıtlamalarının hafifletilmesi ve restoranların yeniden açılması tüketicilerin

direkt olarak otel ve restoran işletmelerini deneyimlemek istemediğini göstermektedir. Gursoy vd. (2021) önceden yaptıkları araştırma bulgularını genişletmek için Mayıs-Aralık 2020 tarihlerini dikkate alarak aylık topladıkları verilerle yine ABD'deki tüketiciler üzerindeki araştırmalarını devam ettirmişlerdir. Çalışmadaki en dikkat çekici bulgular içerisinde Covid-19 aşılma oranlarının uygun ve yaygınlaşması halinde restoranda yemek yeme eğilimlerinin %26'ya çıkması yer almaktadır. İzolasyon, test ve filyasyon işlemlerinin yüzdelik dilimi Mayıs ayına göre düşüş gösterse de %17 ile en önemli ikinci etken konumundadır. Katılımcıların %31'i Aralık ayı itibarıyla eğer aşılama imkânlarının daha yaygın olması sağlanırsa, bir destinasyona gidebileceğini ve bir otelde konaklayabileceğini belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların hala temassız banka kartı, dijital menü, QR kod uygulamaları, anahtarsız giriş gibi robot hizmetlerin kullanımını desteklediği ifade edilebilir.

Covid-19 ve Termal turizm

Turizm sektöründe yaşanan olumsuzluklar doğal olarak turizm türlerinin tümünün olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Özellikle sağlık turizmi kapsamındaki faaliyetler diğer turistik faaliyetlere göre Covid-19 sürecinde daha avantajlı olabilir (Bağcı, Uzun ve Bostan, 2020). Covid-19'un insan sağlığını tehdit eden bir unsur olması sebebiyle, sağlık turizmi bağlamında ve özellikle termal turizm sektörü bağlamında nasıl bir durum oluştuğu bilinmemektedir. Termal turizm Covid-19 salgını süresince destinasyonların yaşamış oldukları sıkıntılar açısından önemli bir stratejik araç olarak görülebilir (Pinos Navarrete ve Shaw, 2021).

Covid-19 suda yaşayamayan ve çoğalamayan bir virüsdür ve bu virüs esas olarak enfekte hastaların solunum sistemini etkiler. Bu noktada kaplıcalar önleyici veya tedavi edici olarak kullanılabilir. Daha açık bir ifadeyle uzmanlar tarafından önerilen reçetelere dayanarak uygulanan solunum tedavileri bağışıklık sistemini uyarabilir ve bu durum solunum sistemini temizleyerek, kişinin olası bir Covid-19 riskiyle mücadelesini kolaylaştırabilir (Freire Magarinos, 2020). Bu nedenle, hastalıktan kurtulma aşamasında, bulaşma olasılığının kalmadığı evrede veya önleyici olarak termal kür önerilebilmektedir (Pinos Navarrete ve Shaw, 2021). İspanya'da, Covid-19'dan etkilenen kişilerde bağışıklık sistemi ve organik savunmanın yanı sıra antioksidan-antiviral sistemi geliştirmeyi amaçlayan bir proje de geliştirilmiştir. Bu proje kapsamında kükürtlü mineral-şifalı sular, solunum fizyoterapi müdahaleleri ve hidroponik tedaviler ile Covid-19'a karşı mücadele edilebileceği vurgulanmaktadır (Bilbilis Vakfı, 2020). Bunun yanında Covid-19'un

soğuk havalarda daha fazla bulaş riskine sebep olduğu dikkate alındığında (Bubbico vd., 2021), termal turizm işletmelerinde sıcak şifalı suların turistler tarafından daha olumlu algılamalara sebebiyet vermesi beklenebilir. Bu nedenle termal turizm, “yeni normal” ile birlikte turistler açısından daha tercih edilebilir bir turizm faaliyeti olabilir.

Bu bağlamda termal turizm faaliyetlerinin Covid-19 sürecinin oluşturduğu olumsuz etkiyi azaltıcı bir potansiyele sahip olması beklenebilir. Ancak, bu noktada öncelikli olarak Covid-19 sürecinde termal turizm işletmelerinin nasıl etkilendiğinin ortaya konulması gereklidir. Nitekim termal turizm işletmeleri de diğer tüm işletmeler gibi benzer karantina ve kısıtlama süreçlerine tabi tutulmaları sebebiyle, benzer zorlukları yaşamışlardır. Öncelikli olarak termal turizm işletmelerinin yaşadığı sorunların tespit edilmesi gerekli olduğu için, mevcut araştırmada bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Covid-19 sürecinde, termal turizm işletmelerinin sorunlarının ortaya koyması bakımından nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Nitel araştırmalar, araştırmacıya olay ve olguların derinlemesine keşfedilmesi imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle araştırma yöntemi olarak betimsel analizden ve yarı yapılandırılmış mülakatlardan yararlanılmıştır.

Veri toplama sürecinin ilk aşamasında Nevşehir il Kozaklı ilçesindeki termal turizm işletmeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Kozaklı ilçesinde 5 adet Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli tesis, 17 adet ise belediye belgeli termal turizm tesisi olduğu belirlenmiştir (NİKTİM, 2021). Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli tesislerin büyük ölçekli olmaları ve salgının olası etkilerini daha fazla hissetmeleri nedeniyle araştırma evrenine sadece bu tesisler dâhil edilmiştir. Araştırmada tam sayım yapılmış ve evrenin tamamına ulaşılarak Kozaklı ilçesinde termal turizm işletmelerinde görev yapan üst düzey yöneticiler ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında sorulacak sorular önceden hazırlanmış ancak görüşmenin akışına bağlı olarak daha detaylı bilgi elde edilebilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Her bir görüşme ortalama 25-30 dakika arasında sürmüştür. Katılımcılara K1, K2, K3, K4 ve K5 olmak üzere kodlar tanımlanmıştır.

BULGULAR

Çalışma kapsamında beş termal turizm temsilcisi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kısımda söz konu görüşmelerden elde edilen bulgular analiz edilmektedir.

1. Türkiye'nin Covid-19 Salgın Sürecinde Termal Turizm İşletmeleri İle İlgili Uygulanan Hükümet Politikaları Hakkındaki Görüşlere İlişkin Bulgular

Beş katılımcının, kendilerine yöneltilen ilk soru olan “Türkiye'nin Covid-19 salgın sürecinde termal turizm işletmeleri ile ilgili uygulanan hükümet politikaları hakkındaki görüşleriniz nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

K: 1. Herkes için zor bir süreç. Bizim açımızdan en büyük sıkıntı uzun süre kapatılmamız. Kapatıldıktan sonra ise gerekli maddi desteğin yeterli olarak sağlanmaması. Kısmı zamanlı çalışma ödeneği bir nebze olsun personeli idare etmekte yararlı oldu. Turizm çalışanlarının açılanması konusunda yavaş davranıldığını düşünüyoruz. Belli dönemlerde sahil ve benzeri yerlerdeki turizm işletmeleri açılırken termal işletmelere izin verilmedi. Verilse de termal su havuzlarının ve SPA ve benzeri hizmetlerin verilmesine müsaade edilmedi. Bunlar olmadan insanlar Kozaklı'ya neden gelsinler. Kredi ve benzeri borçların ertelenmesi konusunda kararlar alındı ama bunlar borç öteleme. İşten çıkartmanın yasaklanması doğru ama bu kısmı zamanlı çalışma parası ile halledilebilecek bir konu değildi. Haliyle birçok personel istifa etti.

K: 2 Pandemi süresince ilk kapatılan ve en son açılan yerlerdeniz. Haliyle bizim gibi işletmeler için zorlu bir süreç oldu. Şehirlerarası seyahatlerin yasaklanması belli yaş aralıklarının yasaklanması ki genelde belli bir yaş üzeri insanlar işletmelerimizi tercih ediyordu. Uzun süre kapalı kaldık bu süreci finanse edecek koruyucu önlemler yeterli derecede alınmadı. Bazı teşvikler veya borç ertelemeleri yapıldı ama yeterli değildi. İlk başta daha sert tedbirler alınmalıydı böylece süreç bu kadar uzamandı. Çalışma ödeneği personeli idare etmek için yeterli değildi. Zaten personelin çoğu ayrıldı. Aşılama sisteminin yeterli olmadığı muhakkak.

K: 3. Turizm tesisleri içerisinde belki de en çok mağdur olan işletmeler termal işletmeler. Uzun süre kapatıldık. Hizmet verme sebebimiz olan termaller ve SPA'lar ilk yasaklanan alanlar oldu. Yeniden açmak için sertifikasyon almada en çok sıkıntı yaşayan işletmeleriz mevcut alanlarımızın nedeni ile. Gelir kaybımızın telafisi konusunda herhangi bir adım atılmadı. Ama işverene personel işten çıkartmak yasaklandı. Olmayan gelirle maaşların nasıl ödeneceğini kimse sormadı. Aşılama konusunda çok yavaş davranıldı haliyle. Kısa

çalışma ödeneği bir yere kadar sorunları halledebildi ama mağduriyetler gidermedi. Banka ve tedarikçilere olan borçlar konusunda bazı adımlar atıldı ama yeterli değildi.

K: 4. Tüm dünya için zor bir süreçti. Ama Termal turizm işletmeleri tedbirler kapsamında ilk yasaklanan yerler oldular ve uzun sürede öyle kaldılar. Sertifikasyon süreci daha erken başlatılabilirdi. İş yaptığımız sektör olarak uğradığımız zararın boyutlarını ölçemiyoruz bile. Haliyle bu zararların bazı teşvikler ile giderilmesini bekliyorduk ama teşvik ve paketler sadece borçları ötelemekten ileri gitmedi. Kısmi zamanlı çalışma ödeneği, kredi ve vergi ödemelerinin ertelenmesi bir nebze faydalı adımlar olarak değerlendirilebilir.

K: 5. Herkesin hazırlıksız yakalandığı bir süreç yaşadık. Hükümetimizin bu süreci iyi idare ettiğini düşünüyorum. Termal işletme olarak elbette sıkıntılar yaşadık. En önemli sıkıntı uzun süreli işletmenin kapalı olması oldu. Tabi ki ciddi bir gelir kaybımız var. Bu gelir kaybı neticesinde birçok yapamadık. Ama devlet olabildiğince elindeki imkânlar kadar yanımızda olmaya çalıştı.

Cevaplar doğrultusunda, ülkemizin Covid-19 salgınına hazırlıksız yakalandığı ve katılımcıların merkezi yönetim tarafından tedbirler konusunda geç kaldığını düşündüğü söylenebilir. İşletmelerin bu süreçte uğradıkları gelir kaybının telafisi konusunda bir çalışma yapılmadığını, mevcut kredi ve vergi borçlarının ertelendiğini ama bunların ileriki dönemlerde ödemesi geldiğinde ödeyecek bir gelirlerinin olmadığı ortak kaygı olarak gözükmektedir. Kısmi çalışma ödeneğinin bir nebze olsa personeli rahatlattığı ama yeterli olmadığı bu yüzden birçok yetişmiş personelin işten ayrıldığı ve başka alanlara yöneldiği bu yüzden ciddi bir yetişmiş personel sıkıntısı çekileceği düşünülmektedir. Ayrıca aşılamanın yeterli olmadığı buna bağlı olarak da güvenli turizm sertifikasyon sürecinin daha erken başlatılabileceği de katılımcılar tarafından ortak bir eksiklik olarak görülmektedir.

2. Ülkemizde Covid-19 Dönemi İçerisinde Geliştirilen Güvenli Turizm Sertifikasyon Sistemi İle İlgili Görüşlere İlişkin Bulgular

Beş katılımcının, kendilerine yöneltilen ikinci soru olan “Ülkemizde Covid-19 dönemi içerisinde geliştirilen güvenli turizm sertifikasyon sistemi ile ilgili görüşleriniz nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

K: 1. Böyle bir sürecin sonunda olması gerekenler olduğunu düşünüyoruz. Öncelikli olarak misafirlerimizin ve çalışanlarımızın sağlığı gelmektedir. Bunun için de böyle bir güvenli turizm sertifikasyon sürecinin zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Sadece termal turizm işletmelerinin asıl hizmetini oluşturan

termal su havuzlarının kullanımı, SPA ve benzeri yerlerinin kullanımı için kişi sınırlandırmaları konusunda sıkıntılar yaşayabiliriz.

K: 2. Gerekli bir uygulama idi. İnsanların kafasında tatile çıkmak ile ilgili birçok şüphe mevcut. Bu şüpheler ancak bu şekilde giderilebilir. Hem misafirlerimizin sağlığı hem çalışanlar ve bizlerin sağlığı için gerekli bir çalışma. Uluslararası geçerliliği olması önemli.

K: 3. Bir şekilde insanları hijyen ve güvenlik konusunda ikna etmek gerekiyor. Güvenli turizm sertifikasyon bunun için önemli. Ama neden özel kurumlara denetleme verildi devlet kendi yapmıyor. Bu suistimallere yol açabilir.

K: 4. Yeniden faaliyete geçmek için yerine getirilmesi gereken bir çalışma. Detaylı ve her şey düşünülmüş. Tabiki önce sağlık. Bazı konularda aşırı hassasiyet gösterilmiş. Uygulanabilirlik önemli ve bazı maddeler uygulanabilirlik kriterlerini biraz zorluyor.

K: 5. Bir şekilde pandemi şartlarında işletmelerin faaliyete geçmesi gerekiyordu. Belli kurallara uyararak işletmemizi açtık. Güvenli turizm sertifikasyon müşteri ve bizlerin sağlığı düşünülerek yapılmış. Ama bazı kurallar gerçekten uygulanabilirlik konusunda tereddüte düşmemize neden oluyor. Cazalar ve yaptırımlar ağır. Tüm sorumluluk işyerinde müşteri kurallara uymasa bile ceza işletmeye.

Cevaplar doğrultusunda, güvenli turizm sertifikasyon sisteminin mevcut şartlarda hem misafirlerin hem de çalışanların sağlığı için önemli olduğu konusunda ortak bir fikir birliği oluşmuştur. Bazı maddelerin uygulanabilirliği konusunda olumsuz bir düşünce görülmektedir. Güvenli turizm sertifikasyonu veren ve denetleyen kurumların özel sektör olması nedeni ile bazı suistimallerin olabileceği konusunda bir kaygı mevcuttur.

3. Covid-19 Salgın Sürecinin Sağlık Turizmi Kapsamında İşletmenize Etkilerine İlişkin Bulgular

Beş katılımcının, kendilerine yöneltilen üçüncü soru olan “Covid-19 salgının sürecinin sağlık turizmi kapsamında işletmenize etkileri nelerdir” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

K: 1. Uzun süre kapalı olmamız nedeni ile en önemli etki gelir eksikliğidir. En başta pandeminin nasıl süreceği kestirilmediği için tedbir almakta ya da nasıl tedbir alacağımızı öngöremedik. Personel sayımızı azaltmak zorunda kaldık. Belli oranda kullandığımız kredilerimizi gelir olmadığı için ödemede zorluk çektik.

K: 2. Mali anlamda büyük kaybımız var ve bu kaybın telafisinin nasıl olacağı konusunda yetkililerden de bir çalışma yok. İşveren olarak personeli belli

bir süre tutabildik daha sonra işten çıkartmalar kaçınılmaz oldu. Kısmi çalışma ödeneği çok azda olsa personeli rahatlatırsa da performans ve verim olarak tekrar toparlanmamız uzun zaman alacak. Yeninde açmak için istenilen şartları yerine getirebilmek için ve bu şartları koruyabilmek için sürekli harcama yapmanız gerekiyor ama karşılığında hala tatmin edici bir gelir yok. Açıklanan teşvik ve kredi ertelemeleri hep faiz ile geri ödemek kaydı ile. Müşteri pazarında uğradığımız kayıplar dana ortaya çıkmadı. Orası dahi vahim gibi gözüküyor.

K: 3. Bir seneden fazladır kapalıyız. İş yapamadık. Haliyle büyük gelir kaybımız mevcuttur. Bizler kendi yağında kavrulan işletmeleriz. Çok büyük sermayelerimiz yok. O yüzden bu iş yapılmayan dönemdeki gelir kaybını kapatabilmemiz mümkün değil. Kredilerimiz var. Kredi ertelemelere başvurduk ama ödemesi geldiğinde nasıl ödeyeceğiz bilmiyoruz. Kısmi zamanlı çalışma ödeneği personeli idare etmede yeterli değil. Çoğu yeni iş dallarına yöneldi ve yönelecek. Haliyle kalifiye personel bulmakta zorlanacağız. Uzun süreli kapalı kalıp daha sonradan açmanın maliyeti de büyük. Bir de belli şartları yerine getirmek gerekiyor.

K: 4. Pandemiye hazırlıksız yakalandık tüm kesimler gibi. Aniden kapandık. Bir seneden fazla kapalı kaldık. Tabiki maddi boyutta zararımız çok büyük. Güçlü sermayelere sahip işletme değiliz. Kazandığımız oranda işlerimizi devam ettirebiliyorduk. Haliyle bu kapalı geçen sürenin etkileri hemen toparlanacak gibi gözüküyor. Personelimiz mağduriyet yaşadı. Borçlarımız olduğu için zor durumda kaldık. Vergi ertelemeleri oldu ama nihayetinde geri ödemesinin bir şekilde yapılması gerekiyor.

K: 5. İşletmelerimize etkisi büyük olmuştur. Çok kriz yaşadık ama böylesi hiç olmadı. En büyük etki tabi ki kapalı olduğumuzdan dolayı gelir olmaması. Belli bir süre idare edebilsek te bir süre sonra personelin bir kısmını işten çıkartmak zorunda kaldık. Gelir olmamasına rağmen mevcut borçlarımız devam ediyordu. Bunun sıkıntısını yaşadık. Kısmi zamanlı çalışma ödeneği ile kalan personel idare etmeye çalıştı. Yeniden açmak için gerekli olan güvenli turizm sertifikasyon süreci ve açık kalma şartlarını yerine getirdik ama bu seferde müşteri sıkıntısı var. Tüm ilişkilerimiz bu süreçten olumsuz etkilendi.

Cevaplar doğrultusunda, Covid-19 sürecinin işletmelere en büyük etkisinin uzun süreli kapanma ve iş yapamama nedeni ile ciddi bir gelir kaybına uğramaları olduğu anlaşılmıştır. Gelir kaybına bağlı olarak ödenmesi gereken kredi, vergi vb. borçların ödenememesi diğer bir sorun olarak görülmektedir. Kısmi zamanlı çalışma ödeneğinin biraz da olsa personeli idare ettiği buna rağmen işletmeden ayrılan ve ayrılmak zorunda kalan yetişmiş

personel olduğu, bu nedenle sezon açıldığında yetişmiş personel sıkıntısının olacağı öngörülmektedir. İşletmelerin uzun süre kapalı olmaları nedeniyle mevcut müşteri pazarlarında ve yeni pazarlara ulaşmakta sıkıntı yaşanacağını belirtmişlerdir.

4. İşletmenizin Covid-19 Salgın Sürecindeki Hazırlıkları, Aldıkları Tedbirler ve Verdikleri Hizmetlerle İlgili Müşterilerinizde Oluşturduğu Algıya İlişkin Bulgular

Beş katılımcının, kendilerine yöneltilen dördüncü soru olan “İşletmenizin Covid-19 salgın sürecindeki hazırlıkları, aldıkları tedbirler ve verdikleri hizmetlerle ilgili müşterilerinizde oluşturduğu algı nasıldır” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

K: 1. Güvenli turizm sertifikası almış olmamıza rağmen maalesef az sayıda gelen misafirlerimizde tedirginlik devam etmekte. Özellikle genel mekânlarda ve havuz ve SPA hizmetlerini kullanmakta çekinceler yaşamaktalar. Yiyecek ve içecek alanlarında açık büfe hizmeti kaldırılıp alakart menüye geçmemize rağmen aynı tedirginlik bu alanlarda devam etmektedir. Belki de bu tedirginliğin en büyük sonucunda konaklama sürelerinin kısalması olarak karşımıza çıkmıştır.

K: 2 Devletin aldığı karar gereği zaten uzun süre kapalı kaldık. Diğer turizm işletmelerinden farklı olarak termal hizmeti veren işletme olduğumuz için ve bu alanlar pandemi tedbirleri kapsamında açılmadığı için gerekli hazırlıkları yapsak da bu alanları kullandıramadığımızdan müşterilerimiz verilen hizmetten memnun kalmadı. Güvenli turizm sertifikası sonrasında ise müşterilerimizin hala toplu alanlara girmeye çekindiğini özellikle havuz ve benzeri hizmetleri kullanmak istemediler.

K: 3. Termal işletmeleri uzun süre kapalı kalmışlardır. Verilen hizmetin içeriğinde termal hizmet olduğundan işletmemizi açtıktan sonra bu alana yönelik temizlik ve bakım hizmetlerinin güvenilirliğini ön plana çıkartmaya çalıştık. Ama ne yaparsak yapalım müşterilerimizdeki psikoloji tedirginlik ve kaygı maalesef olumlu yönde değil. Yiyecek ve içecek hizmetlerinde aynı kaygı devam etmekte.

K: 4 Kültür ve Turizm Bakanlığı belirlediği kurallar çerçevesinde işletmemizi açtık. Ama şu anki mevcut işleyiş de termal turizm işletmelerinin diğer turizm işletmelerine göre müşterileri algısı bakımından zor durumda olduğu görülmekte. Çok az talep var. Mevcut taleplerde hizmet alan misafirler genel mekânları SPA ve havuz gibi hizmetleri kullanmakta tedirginlik yaşamaktalar.

K: 5. Verdiğimiz hizmet zaten belli hijyenik kurallara göre verilmesi gereken bir hizmet. Bunu yanında tesisi açmak için bir sürü prosedürü yerine

getirdik. Tün bunlara rağmen misafirlerimiz verdiğimiz hizmete tedirgin olarak bakıyorlar. Açık büfeyi kaldırdık havuz ve benzeri termal tesis alanlarının kullanım sürelerini kişiye özel olacak sürece elimizden geldiğince sınırlandırdık. Ama hiçbir hizmeti kullanmayan misafirlerimiz var. Bu algının uzun süre değişeceğini sanmıyorum.

Cevaplar doğrultusunda, zaten işletmeleri açabilmek için bir güvenli turizm sertifikasyon sürecinin gerektiği ve bu sertifikasyon kapsamında müşteri sağlığını ön plana çıkararak birçok faktör olduğunu söylemişlerdir. İşletmelerin açılma sürecinin yeni başlaması nedeniyle, misafirlerin hizmet alımı ve kullanımında hala tedirginlik yaşadığı görülmektedir. Termal işletme kapsamında özellikle sıcak su havuzları, hamam ve SPA hizmetleri kullanımı konusunda alınan tüm tedbirlere rağmen misafirlerin algısı olumsuz yöndedir. Aynı şekilde yiyecek-içecek alanlarının kullanımında da misafir algısında hala tedirginlik bulunmakta olduğu anlaşılmıştır.

5. Covid-19 Salgını Sürecinden Olumsuz Etkilenen Turizm Sektörünün Mevcut Durumunu, Sağlık Turizmi Başta Olmak Üzere Nasıl Lehimize Çevrilebilirliğine İlişkin Bulgular

Beş katılımcının, kendilerine yöneltilen beşinci soru olan “Pandemi sürecinden olumsuz etkilenen turizm sektörünün mevcut durumunu, sağlık turizmi başta olmak üzere nasıl lehimize çevirebiliriz” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

K: 1. Pandemi döneminde işletmemizde hijyen temizlik kurallarının sürekli hale getirilmesini sağlayacak kurallar oluşturulmalı, turizm çalışanlarının istihdam sürelerini tüm yıla yayacak gerekli destek ve teşviklerin sunulması, kaliteli tesis anlayışını yerleştirmek ile sürekli kontrollerin yapılması ve reklam çalışmaları yapılmalıdır.

K: 2. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve sivil toplum örgütlerinin önderliğinde hem iç turizmde hem de dış turizmde güvenli turizm imajını korumalı ve geliştirmelidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tüm turizm işletmelerini sık denetlemeli ve kurallara uymayanlara gerekli cezaları uygulamalıdır.

K: 3. Devletin teşvikleri arttırması gerekmekte, aynı zamanda borçlar ertelenmeli ve kredi destekleri arttırılmalı. Ülkemizin güvenli olduğu tüm uluslararası arenalarda belirtilmeli yani ülke imajına önem verilmeli. Kültür ve Turizm Bakanlığı bu konuda çok önemli görevler düşmekte.

K: 4. Kesinlikle ilk yapılması gereken şey doğru reklam ile Türkiye'nin güvenli olduğu vurgulanmalı. Türkiye'nin sadece deniz, kum ve güneşten ibaret olmadığı belirtilmeli. Devletin teşvikleri belirli bir süre daha arttırılarak devam

etmeli. Kültür ve Turizm Bakanlığı, oteller, acentalar, sivil toplum kuruluşları ortak bir amaç çerçevesinde birleşmeli.

K: 5. Öncelikle işletmeler bu süreçten öğrendiklerini Kültür ve Turizm Bakanlığı ve diğer paydaşlarla birlikte bir araya gelerek değerlendirmelidir. Yeni turizm anlayışının artık önce sağlık temelli olduğu vurgulanmalı. Ülkemizin tesislerinin bu konuda ki çalışmaları reklam ve diğer tanıtım araçları ile anlatılmalıdır.

Cevaplar doğrultusunda, Covid-19 salgınından sonra turizm sektörünün gelişmesi için ülke veya işletme bazında devletin teşvik ve desteklerini artırarak sürdürmesi, sektörle ilgili tüm kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyon içinde çalışması, ulusal ve uluslararası arenada ülkenin güvenli olduğuna dair imajının oluşturulması gibi faaliyetlerin yapılması gerektiğini önermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid-19 salgını ile birçok sektör olumsuz etkilenmiştir. En çok etkilenen sektörlerin başında şüphesiz turizm sektörünün geldiği söylenebilir. Salgının yakın temasla bulaşması nedeniyle insanların turizmin özünü oluşturan seyahat aktivitesine katılmaktan kaçınması, hükümetler tarafından seyahat kısıtlamalarının yaygın bir şekilde uygulanması, turizm sektörüne doğrudan ya da dolaylı hizmet veren işletmelerin faaliyetlerinin geçici olarak durdurulması, turizm sektörünün salgından yoğun bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelerden dünya genelinde farklı destinasyonlarda, farklı turistik ürünleri ön plana çıkararak hizmet veren tüm turizm işletmeleri etkilenmiştir. Covid-19'un doğrudan insan sağlığını olumsuz etkilemesi, insanların sağlıklarını korumak, kazanmak ve geliştirmek amacıyla katıldıkları sağlık turizmi hareketlerini de derinden etkilemiştir. Bu nedenle salgından en yoğun şekilde etkilenen sağlık turizmine bağlı iş kollarından biri olan termal turizm tesislerinin süreçten nasıl etkilendikleri incelenmiştir. Katılımcılar genel olarak, ülkemizin Covid-19 salgınına hazırlıksız yakalandığı ve alınan ekonomik tedbirlerin yetersiz olduğu, güvenli turizm sertifikasının önemli bir uygulama olduğunu kabul etmekle birlikte bazı konularda tereddütlere sahip olduklarını, ciddi gelir kaybı yaşadıklarını, nitelikli personellerini bu süreçte kaybettiklerini, misafirlerin termal tesislere ilişkin algısının olumsuz yönde seyretmeye devam ettiğini, devletin teşvik ve desteklerinin artarak devam etmesi gerektiğini ve koordineli bir şekilde çalışarak sürecin aşılabileceğini beyan etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları temel alınarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Yapılan görüşmeler neticesinde termal turizm işletmelerinin uzun süre kapalı kalması nedeniyle ciddi bir gelir kaybına uğradıkları görülmüştür. Bu gelir kaybının telafisi konusunda ilgili devlet birimlerinin gelir kaybının bir kısmını karşılayacak adımlar atması sektörün yararına olacağı söylenebilir.

İşletmelerin Covid-19 salgınından önce aldıkları banka kredilerini salgın nedeniyle kapalı olmaları nedeniyle ödeyemedikleri anlaşılmıştır. Bu kredi borçlarının belli bir süre ertelendiği ama ertelemelerinde yeni faiz yansıtılarak olması nedeniyle işletmeler için nefes aldırıcı bir çözüm olarak görülmemiştir. Bu nedenle bu kredi ve benzeri borçların uzun süreli ertelenmesi ve yeniden yapılandırılması, yapılandırma yapılırken de faiz yansıtılmaması bir nebze işletmeleri borçları konusunda rahatlatıcı bir tedbir olacağı düşünülebilir.

Kısa çalışma ödeneğinin bir süre sonra sona ereceği bilinmektedir. Kısa çalışma ödeneğinin işletmeler kendilerini tam olarak toparlayana kadar, ez azından bir süre daha devam ettirilmesi ve maaş desteği adı altında uygulanmasının doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir.

Güvenli turizm sertifikasyon sürecinin ve uygulamanın devam ettirilmemesinin mevcut ortamda şart olduğu bilinmektedir. Uygulanmakta olan bazı maddelerin işletme ve hizmet verme gerçeklerine aykırı olduğu ve mantıksız geldiği anlaşılmıştır. Bu süreçte işletmeler ile koordineli bir şekilde güvenli turizm sertifikasyon maddeleri ile ilgili bir çalışma yapılmalıdır. Bu çalışma sonuçlarına göre de gerekli düzeltmeler yapılması uygun olacaktır.

Yapılan görüşmelerde pandeminin en büyük etkilerinden birinin işletmeler için kalifiye personellerin işten ayrılmaları ve başka sektörlere yönelmeleri olduğu anlaşılmıştır. İşletmelerin süreç düzeline kalifiye personel bulmakta zorlanacakları görülmüştür. Bu noktada Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA), Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR) gibi kurumların turizm işletmeleri ile kalifiye personeli eşleştirecek dijital uygulamalara yönelmeleri sektörü bu anlamda rahatlatılabilecektir.

İşletmelerin uzun süre kapalı kalmaları neticesinde mevcut müşteri pazarlarını kaybettikleri görülmüştür. Bu yüzden ilgili Kültür ve Turizm Bakanlığı, destinasyon yönetim örgütleri ve sivil toplum örgütleri iş birliği ile reklam, tanıtım ve pazarlama faaliyetleri konusunda çalışmalar yapılmalı mevcut pazarlara ve yeni pazarlara ulaşmada bu işletmelere destek sağlanmalıdır.

Güvenli turizm sertifikasyon süreci ile işletmeler koruyucu tedbirler alarak faaliyete geçmiştir fakat otel misafirlerinin işletmelere gelseler bile hizmetleri kullanmakta tedirginlik yaşadıkları anlaşılmıştır. Bu olumsuz psikolojinin

giderilmesi için kamu spotları ile güvenli turizm anlayışının ne olduğu konusunda tanıtımlar yapılmalıdır.

Şu an Covid-19 salgınına karşı tek geçerli çözüm olarak aşılama görülmektedir. İşletmeler aşılama konusunda hızlı davranılmadığını belirtmektedirler. Bu nedenle işletme çalışanlarının acilen aşılama veya sürecin hızlandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni koronavirus (Covid-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Ali, F. ve Çobanoğlu, C. (2020). *Global tourism industry may shrink by more than 50% due to the pandemic*. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://theconversation.com/global-tourism-industry-may-shrink-by-more-than-50-due-to-the-pandemic-134306> adresinden erişildi.
- Atalan, A. (2020). Is the lockdown important to prevent the COVID-19 pandemic? Effects on psychology, environment and economy-perspective. *Annals of Medicine and Surgery*, 56, 38-42.
- Bağcı, E., Uzun, C. ve Bostan, A. (2020). Covid-19 ve sağlık turizmi. *Journal of Awareness*, 5(3), 331-348.
- Bahar, O. ve İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.
- Bakar, N. A. ve Rosbi, S. (2020). Effect of Coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 7(4), 189-193.
- Baum, T. ve Hai, N. T. T. (2020). Hospitality, tourism, human rights and the impact of COVID-19. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(7), 2397-2407.
- Bilbilis Vakfı (2020). *Project Inhalational and hydroponic therapies with sulphurous mineral-medicinal waters and respiratory physiotherapeutic intervention against the coronavirus Covid19*. 28 Mayıs 2021 tarihinde www.fundacionbilbilis.es/pdf/proy-covid19-bilbilis-isciii-2020.pdf adresinden erişildi.
- Boone, L. (2020). *Tackling the fallout from the coronavirus*. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://oecdscope.blog/2020/03/02/tackling-the-fallout-from-the-coronavirus/> adresinden erişildi.
- Bubbico, L., Mastrangelo, G., Larese-Filon, F., Basso, P., Rigoli, R., Maurelli, M., Ferlito, S., Capelli, M., Gisabella, C., Javanbakht, M., Bellizzi, S. ve Cegolon, L. (2021). Community use of face masks against the spread of covid-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), 1-13.
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 Pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 62-79.
- Carreno, B. ve Aguado, J. (2020). *Spain unveils "unprecedented" 200 billion euros coronavirus package*. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-spain-idUSKBN2141ZN> adresinden erişildi.

- Çetin, G. ve Göktepe, S. (2020). Covid-19 pandemisinin turizm endüstrisi üzerindeki etkileri. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorğun (Eds.). *Covid-19 pandemisinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri* içinde (ss. 87–97). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dedeoğlu, B. B. ve Boğan, E. (2021). The motivations of visiting upscale restaurants during the COVID-19 pandemic: The role of risk perception and trust in government. *International Journal of Hospitality Management*, 95, 102905.
- Demir, M., Günaydın, Y. ve Demir, Ş. Ş. (2020). The evaluation of the antecedents, effects, and consequences of Coronavirus (Covid-19) pandemic on tourism in Turkey. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(6), 80–107.
- DiMaio, D., Enquist, L. W. ve Dermody, T. S. (2020). A new coronavirus emerges, this time causing a pandemic. *Annual Review of Virology*, 7, iii–v.
- Erdem, İ. (2020). Koronavirüse (Covid-19) karşı Türkiye'nin karantina ve tedbir politikaları. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 377-388.
- Eşidir, O. V. ve Bak, G. (2020). Geçmişten günümüze İspanyol Gribi'ne Türkiye'den bakış. Ankara: İksad Publishing House.
- Fotiadis, A., Polyzos, S. ve Huan, T. C. T. (2021). The good, the bad and the ugly on COVID-19 tourism recovery. *Annals of Tourism Research*, 87, 103117.
- Freire Magarinos, A. (2020). *Utilidades preventivas y terapéuticas de la terapia termal respiratoria, riesgos y beneficios*. Webinar – Termatalia. 24 Mayıs 2021 tarihinde <https://galatermal.es/webinar-utilidades-preventivas-y-terapeuticas-de-la-terapia-termal-respiratoria-riesgos-y-beneficios/> adresinden erişildi.
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20.
- Grech, V. (2020). Unknown unknowns – COVID-19 and potential global mortality. *Early Human Development*, 144, 105026.
- Gursoy, D., Chi, C. G. ve Chi, O. H. (2020). COVID-19 Study 2 Report: Restaurant and Hotel Industry: Restaurant and hotel customers' sentiment analysis. *Would they come back? If they would, WHEN? (Report No. 2)*, Carson College of Business, Washington State University.
- Gursoy, D., Chi, C. G. ve Chi, O. H. (2021). Effects of COVID 19 pandemic on restaurant and hotel customers' sentiments towards dining out, traveling to a destination and staying at hotels. *Journal of Hospitality*, 3(1), 1–17.
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19. *Tourism Geographies An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 22(3), 610-623.
- ICOMIA The International Council of Marine Industry Associations. (2020). *Italy - Government support of industry during COVID-19*. 22 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.icomia.org/content/italy-government-support-industry-during-covid-19-0> adresinden erişildi.
- Kıvılcım, B. (2020). Covid-19 (Yeni koronavirüs) salgınının turizm sektörüne muhtemel etkileri. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Morens, D. M., Folkers, G. K. ve Fauci, A. S. (2009). What is a pandemic? *Journal of Infectious Diseases*, 200(7), 1018–1021.

- Muhammad, S., Long, X. ve Salman, M. (2020). COVID-19 pandemic and environmental pollution: A blessing in disguise? *Science of the Total Environment*, 728, 138820.
- NİKTM (2021). Konaklama istatistikleri. 30 Mayıs 2021 tarihinde <https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-285018/acenta-konaklama-tesisleri.html> adresinden erişildi.
- OECD (2020). *Tourism Policy Responses to the coronavirus (COVID-19)*. 25 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/tourism-policy-responses-to-the-coronaviruscovid-19-6466aa20/> adresinden erişildi.
- Pépin, J. L., Bruno, R. M., Yang, R. Y., Vercamer, V., Jouhaud, P., Escourrou, P. ve Boutouyrie, P. (2020). Wearable activity trackers for monitoring adherence to home confinement during the COVID-19 pandemic worldwide: Data aggregation and analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 22(6), 1-6.
- Pinos Navarrete, A. ve Shaw, G. (2021). Spa tourism opportunities as strategic sector in aiding recovery from Covid-19: The Spanish model. *Tourism and Hospitality Research*, 21(2), 245-250.
- Prayag, G. (2020). Time for reset? Covid-19 and tourism resilience. *Tourism Review International*, 24(2-3), 179-184.
- Promsivapallop, P. ve Kannaovakun, P. (2018). Travel risk dimensions, personal-related factors, and intention to visit a destination: A study of young educated German adults. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(7), 639-655.
- Qiu, R. T., Park, J., Li, S. ve Song, H. (2020). Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic. *Annals of Tourism Research*, 84, 102994.
- Rastegar, R., Higgins-Desbiolles, F. ve Ruhanen, L. (2021). COVID-19 and a justice framework to guide tourism recovery. *Annals of Tourism Research*, 103161.
- Robinson, L. ve Jarvie, J. K. (2008). Post-disaster community tourism recovery: The tsunami and Arugam Bay, Sri Lanka. *Disasters*, 32(4), 631-645.
- Romagosa, F. (2020). The COVID-19 crisis: Opportunities for sustainable and proximity tourism. *Tourism Geographies*, 22(3), 690-694.
- Seeger, M. W., Sellnow, T. L. ve Ulmer, R. R. (1998). Communication, organization, and crisis. *Annals of the International Communication Association*, 21(1), 231-276.
- Seyfi, S., Hall, C. M. ve Shabani, B. (2020). COVID-19 and international travel restrictions: The geopolitics of health and tourism. *Tourism Geographies*, 1-17.
- Sezgin, F. (2003). Kriz yönetimi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 181-195.
- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, 312-321.
- Styrk, J. (2020). Top 100 fastest growing & declining categories in E-commerce. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.stackline.com/news/top-100-gaining-top-100-declining-e-commerce-categories-march-2020>. adresinden erişildi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). *Covid-19 Bilgilendirme Sayfası*. 24 Mayıs 2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden erişildi.

- Trimble, S. J., Kyte, S. ve McDermott H. (2020). Travel & tourism. Europe updated coronavirus impacts and the path to recovery. 22 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.tourismeconomics.com/press/latest-research/updatedeuropean-coronavirus-impacts-and-the-path-to-recovery/> adresinden erişildi.
- UNWTO (2021b). *Tourism and Covid-19 – Unprecedented Economic Impacts*. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2020). International Tourism Highlights, 2020 Edition. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2021a). International tourism and Covid-19. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> adresinden erişildi.
- Ünlüönen, K. ve Çeti, B. (2019). Salgın hastalıklar sebebiyle oluşan krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.
- WHO (2020). *Coronavirus disease (COVID-19)*. 22 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19#:~:text=symptoms> adresinden erişildi.
- Worldometers (2021). *Covid-19 Coronavirus Pandemic*. 28 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.worldometers.info/coronavirus/> adresinden erişildi.
- Wu, D., Wu, T., Liu, Q. ve Yang, Z. (2020). The SARS-CoV-2 outbreak: What we know. *International Journal of Infectious Diseases*, 94, 44-48.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zeng, B., Carter, R. W. ve De Lacy, T. (2005). Short-term perturbations and tourism effects: The case of SARS in China. *Current Issues in Tourism*, 8(4), 306–322.

**KAMU KURUMLARINDA LİDERLİK TARZLARININ
ÖRGÜTSEL STRES DÜZEYİ ÜZERİNDE
BELİRLEYİCİLİK DÜZEYİ: COVID -19 PANDEMİ
DÖNEMİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

**THE DECISIVE LEVEL OF LEADERSHIP STYLES IN
PUBLIC INSTITUTIONS ON THE ORGANIZATIONAL
STRESS LEVEL: A COMPARATIVE STUDY IN THE
COVID -19 PANDEMIC PERIOD**

Serdar Vural UYGUN

*Doç Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu
Yönetimi Bölümü, Nevşehir, Türkiye, serdarvuraluygun@nevsehir.edu.tr*

Serkan YILDIRIM

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye,
serkanyildirim_gs@hotmail.com*

ÖZET

Liderlik kavramı, sahip olduğu birçok tanıtımda yer alan ortak yönler doğrultusunda; farklı bilgi birikimlerine sahip olan bir topluluğu ortak amaç belirleyerek, öncelik onları razı ederek, güdümlenerek ve yol göstererek amaca ulaştırma kabiliyet, ustalık bilgilerinin tümü ve etkileyici davranışlar süreci olarak ifade edilebilmektedir. Kamu Yönetimi açısından bakıldığında ise, sözü edilen ifadeler, mevzuat çerçevesi ile vatandaş memnuniyeti etkileyicileri ile şekillenen bir faaliyet olarak değerlendirilmek durumundadır. Çalışanların buldukları kurumda görev yapmalarından kaynaklanan ve kendilerinde oluşturduğu psikolojik etkiyi ifade eden örgütsel stres ise kurum çalışanlarının iş tatminlerini ve verimliliklerini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Dolayısıyla ile kamu kurum yöneticilerinin kurum içerisindeki yönetimsel etkilerinin yüksek düzeyi söz konusu olduğunda bu iki kavram arasında bir ilişki olması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Söz konusu ilişkinin, 2019 yılının sonlarından itibaren yayılmaya başlayan ve dünya genelinde etki şiddeti tartışılmaz olan Coronavirüs (Covid-19) Pandemisinin olumsuzluklarının özel kurumların yanı sıra kamu kurumlarına da fazlasıyla yansımalarının kamu hizmetine doğrudan etkileri nedeni ile daha da önemli bir konuma geldiği söylenebilir. Bu itibarla özellikle sözü edilen olumsuzluklardan en çok etkilenenler olduğu rahatlıkla ifade edilebilecek olan sağlık ve eğitim kurumlarının bu ilişki yönlü incelenmesinin, hem kamu yöneticilerinin kriz ve stres yönetimi konusundaki tecrübe düzeylerini görmek hem de Pandeminin kamu çalışanlarına ve kamu hizmet verimliliğine etkilerini incelemek açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu itibarla çalışma kapsamında yürütülen anket uygulaması ile Kamu Yönetiminde Liderlik Tarzı Davranış Ölçeği ve Kurumsal Stres Ölçeği, Kayseri ilindeki Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanelerinde ve İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı beş ortaöğretim kurumunda görevli personele uygulanmıştır. Anket sonuçları SPSS 18.0 İstatistik programında analiz edilmiş ve her iki kurumda da benzer şekilde dönüşümcü liderlik tarzı uygulayan kamu liderlerinin bulunduğu birimlerde çalışanlarda örgütler stres düzeyinin, özellikle otoriter liderlik tarzını uygulayan kamu liderlerinin bulunduğu birimlere oranla anlamlı ölçüde daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Liderlik, Örgütsel Stres, COVID-19 Pandemisi

ABSTRACT

Leadership concept, In line with the common aspects included in many definitions it has; The ability to convey a community with different knowledge to the goal by determining a common goal, prioritizing, guiding and guiding them, can be expressed as the entire mastery knowledge and the process of impressive behavior. From the point of view of Public Administration, the aforementioned expressions must be evaluated as an activity shaped by the legislative framework and citizen satisfaction influencers. The organizational stress, which is caused by the employees working at their institution and expresses the psychological effect it creates on them, is a factor that directly affects the job satisfaction and productivity of the employees. Therefore, when the high level of managerial influence of public institution managers within the institution is in question, it becomes inevitable that there is a relationship between these two concepts.

It can be said that the relationship in question has become even more important due to the direct effects of the negative effects of the Coronavirus (Covid-19) Pandemic, which has started to spread since the end of 2019

and whose impact severity is indisputable, on public institutions as well as private institutions. In this respect, it is thought that examining the health and education institutions, which can be easily stated that they are the most affected by the mentioned negativities, will be useful in terms of both seeing the experience levels of public administrators in crisis and stress management and examining the effects of the Pandemic on public employees and public service efficiency.

In this respect, the Leadership Style Behavior Scale in Public Administration and the Corporate Stress Scale were applied to the personnel working in Erciyes University Medical Faculty Hospitals in Kayseri and five secondary education institutions affiliated to the Provincial Directorate of National Education with the survey application conducted within the scope of the study. The survey results were analyzed in the SPSS 18.0 Statistics program, and it was found that the stress level of organizations working in units with public leaders who similarly applied transformational leadership style in both institutions was significantly lower than the units with public leaders practicing authoritarian leadership style.

Keywords: Public Administration, Leadership, Organizational Stress, COVID-19 Pandemic

GİRİŞ

Liderlik kavramı, Sahip olduğu birçok tanımda yer alan ortak yönler doğrultusunda; farklı bilgi birikimlerine sahip olan bir topluluğu ortak amaç belirleyerek, öncelik onları razı ederek, güdümleyerek ve yol göstererek amaca ulaştırma kabiliyet, ustalık bilgilerinin tümü ve etkileyici davranışlar süreci olarak ifade edilebilmektedir. Kamu Yönetimi açısından bakıldığında ise, sözü edilen ifadeler, mevzuat çerçevesi ile vatandaş memnuniyeti etkileyicileri ile şekillenen bir faaliyet olarak değerlendirilmek durumundadır. Çalışanların buldukları kurumda görev yapmalarından kaynaklanan ve kendilerinde oluşturduğu psikolojik etkiyi ifade eden örgütsel stres ise kurum çalışanlarının iş tatminlerini ve verimliliklerini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Dolayısı ile kamu kurum yöneticilerinin kurum içerisindeki yönetsel etkilerinin yüksek düzeyi söz konusu olduğunda bu iki kavram arasında bir ilişki olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Söz konusu ilişkinin, 2019 yılının sonlarından itibaren yayılmaya başlayan ve dünya genelinde etki şiddeti tartışılmaz olan Coronavirüs (Covid-19) Pandemisinin olumsuzluklarının özel kurumların yanı sıra kamu kurumlarına da fazlasıyla yansımalarının kamu hizmetine doğrudan etkileri nedeni ile daha da önemli bir konuma geldiği söylenebilir. *Bu itibarla özellikle sözü edilen olumsuzluklardan en çok*

etkilenenler olduğu rahatlıkla ifade edilebilecek olan sağlık ve eğitim kurumlarının bu ilişki yönlü incelenmesinin, hem kamu yöneticilerinin kriz ve stres yönetimi konusundaki tecrübe düzeylerini görmek hem de Pandeminin kamu çalışanlarına ve kamu hizmet verimliliğine etkilerini incelemek açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

AMAÇ

Liderlik, insanlık tarihinin ilk çağlarından itibaren topluluklar halinde yaşamaya başlamasıyla birlikte ihtiyaç duyulan bir olgu olmuştur. Tarihi ne kadar eski olursa olsun son iki yüzyılda siyaset alanının dışında daha yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Liderlik kavramı, sahip olduğu birçok tanıtımda yer alan ortak yönler doğrultusunda; farklı bilgi birikimlerine sahip olan bir topluluğu ortak amaç belirleyerek, öncelik onları razı ederek, güdümlenerek ve yol göstererek amaca ulaştırma kabiliyet, ustalık bilgilerinin tümü ve etkileyici davranışlar süreci olarak ifade edilebilmektedir.

Kamu Yönetiminde Liderlik açısından bakıldığında ise, sözü edilen ifadeler, mevzuat çerçevesi ile vatandaş memnuniyeti etkileyicileri ile şekillenen bir faaliyet olarak değerlendirilmek durumundadır.

Stres sözcüğü ilk defa Fizikçi Robert HOOK tarafından “esnek cisimlere uygulanan etkiye karşı verdiği tepki” şeklinde tanımlanmıştır. Stres kavramını bilimsel anlamda literatürde kullanan kişi Uluslararası Stres Enstitüsünü kuran Hans SELYE, “canlı organizmaları olumsuz çevre faktörlerine karşı kendini korumak adına verdiği tepki” olarak tanımlama yapmıştır.

Örgütsel stres kavramı ise, Çalışanların buldukları kurumda görev yapmalarından kaynaklanan ve kendilerinde oluşturduğu psikolojik etkiyi ifade eden, kurum çalışanlarının iş tatminlerini ve verimliliklerini doğrudan etkileyen bir unsurdur.

Kamu yönetiminde liderlik ve örgütsel stres kavramları, kamu kurum yöneticilerinin kurum içerisindeki yönetsel etkilerinin yüksek düzeyi söz konusu olduğunda aralarında bir ilişki olması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Coronavirüs SARS – CoV – 2, 2019’un sonunda ilk olarak Çin’in Wuhan kentinde görüldü. 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü Covid – 19 için Pandemi ilan etmesinin ardından dünyada ki bütün devletler küresel boyutlara ulaşan bu salgın hastalıkla mücadele etmek için farklı şekil ve düzeylerde önlem planlamaları yapmışlardır.

Türkiye’de de salgın hastalıkla mücadele üstün bir özveriyle devam etmektedir. Coronavirüs (Covid-19) Pandemisinin olumsuzluklarının özel kurumların yanı sıra kamu kurumlarına da fazlasıyla yansımalarının kamu hizmetine doğrudan etkileri nedeni ile daha da önemli bir konuma geldiği

söylenbilir. Bu itibarla özellikle sözü edilen olumsuzluklardan en çok etkilenenler olduğu rahatlıkla ifade edilebilecek olan sağlık ve eğitim kurumlarının bu ilişki yönlü incelenmesinin, hem kamu yöneticilerinin kriz ve stres yönetimi konusundaki tecrübe düzeylerini görmek hem de Pandeminin kamu çalışanlarına ve kamu hizmet verimliliğine etkilerini incelemek açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu itibarla çalışma kapsamında yürütülen anket uygulaması ile Kamu Yönetiminde Liderlik Tarzı Davranış Ölçeği ve Kurumsal Stres Ölçeği, Kayseri ilindeki Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanelerinde ve İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı beş ortaöğretim kurumunda görevli personele salgın hastalık nedeniyle google drive üzerinde hazırlanıp ve internet yoluyla çevrim içi uygulanmıştır. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanelerinde anket toplam 156 kişiye uygulanmış olup bunların 106 Kadın, 50 Erkek personeldir. İl Millî Eğitim Müdürlüğünde ise 145 kişiye uygulanmış olup bunların 59 u Kadın, 86 sı ise Erkektir. Anket uygulamalarımız ilgili kurumlarda devam etmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Anket sonuçları SPSS 18.0 İstatistik programında analiz edilmiş ve her iki kurumda da benzer şekilde dönüşümcü liderlik tarzı uygulayan kamu liderlerinin bulunduğu, birimlerde çalışanlarda örgütler stres düzeyinin, özellikle otoriter liderlik tarzını uygulayan kamu liderlerinin bulunduğu birimlere oranla anlamlı ölçüde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Tez çalışmamız anket anlamında devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akcan Göksu, Ünsal A. Sinan ve Küçükkancabaş Selin, Liderlik Davranışlarının Çalışanların Stres Düzeylerine Etkisi: Bir Alan Araştırması, 2014.
- Işık Volkan ve Altınöz Mehmet, Covid – 19 Pandemisinde Artan İş Yükünün Mesleki Tükenmişlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Sağlık Çalışanları Örneği, 2020.
- Karabekir Halide ve Gündüz Vedat, Pandemi Sürecinde Eğitim sisteminde Girişimci Okul Yöneticileri, 2020.
- Öztürk Cemal, Kamu Yönetiminde Liderlik Önündeki Engeller, 2017.
- Uygun S. Vural, Kamu Kurumlarında Etkin Bir Yönetim İçin , Vizyoner Liderliğin Önemi: Hatay Örneği, 2008.
- Uygun S. Vural ve Göküş Mehmet, Kamu Kurumlarındaki Yöneticilerin Uyguladıkları Yönetim Anlayışı TÜİK Örneği, 2017.

COVID 19 SALGINI DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNE İLİŞKİN AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİ: KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

ACADEMIC'S OPINIONS ON THE DISTANCE EDUCATION PROCESS DURING THE COVID 19 EPIDEMIC: CAPPADOCIA UNIVERSITY CASE

Emre NALÇACIĞİL

Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi, Nevşehir, Türkiye, emre.nalcacigil@kapadokya.edu.tr

ÖZET

Aralık 2019'dan itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 koronavirus salgını çalışma yaşamından ekonomiye, sosyal yaşamdan beşeri ilişkilere kadar hayatın her alanında hem zorunlu hem de sorunlu değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerden biri de eğitim alanında söz konusu olmuş, yaşanan salgın nedeniyle, dünya ile eş zamanlı olarak tedbirler alan Türkiye'de Mart 2020'den itibaren tüm kademelerde eğitime ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu çalışmada salgınla mücadele kapsamında alınan tedbirlerden dolayı zorunlu hale getirilen senkron ve asenkron uzaktan eğitim modeline ilişkin Mayıs 2021 döneminde Kapadokya Üniversitesinde görev yapan akademisyenlerin görüş ve tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada temel olarak iki sorunun yanıtı aranmıştır. Birincisi uzaktan eğitim yapılan dönemde akademisyenlerin akademik çalışmalara, kendilerine, ailelerine ve çevrelerine daha fazla zaman ayırıp ayıramadığı, ikincisi de uzaktan eğitim konusunda yeterlilikleri, süreç hakkındaki görüşleri, örgütsel bağlılık ve iş yükü durumlarının nasıl olduğudur. Araştırma sonucunda uzaktan eğitimin beklenen amacı karşılayamadığı, akademisyenlerin verimlilik ve üretkenliklerini yavaşlattığı, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık tutumlarına zayıflama olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Çalışma, Uzaktan Eğitim, Akademisyenler, Üniversite

ABSTRACT

The Covid-19 Coronavirus epidemic, which has affected the whole world since December 2019, has led to both compulsory and problematic changes in all areas of life, from working life to economy, from social life to human relations. One of these changes has been in the field of education, due to the pandemic experienced, in Turkey, which has taken measures simultaneously with the world, education has been suspended at all levels as of March 2020 and distance education has been started. In this study, it is aimed to examine the views and attitudes of academics working at Cappadocia University in the period of May 2021 regarding the synchronous and asynchronous distance education model, which has been made compulsory due to the measures taken within the scope of combating the epidemic. Basically, answers to two questions were sought in the study. The first is whether the academicians can spare more time for academic studies, themselves, their families and their environment during the period of distance education, and the second is their competence in distance education, their opinions about the process, organizational commitment and workload. As a result of the research, it was determined that distance education could not meet the expected purpose, slowed down the efficiency and productivity of academicians, and weakened organizational commitment and organizational citizenship attitudes.

Keywords: Distance Work, Distance Education, Academics, University

Giriş

Çalışma yaşamı, zamana ve gereksinimlere bağlı olarak sürekli değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Çalışma ilişkisi işveren ve işgören arasında yasalar, sendikalar, kültürel teamüller, yerleşik uygulamalar, standartlar vb. çerçeve unsurların da katkılarıyla karşılıklı mutabakata dayalı olarak kurulmakta ve sürdürülmektedir. Genel olarak çalışma yaşamı iki şekildedir. Birincisi normal koşullar altında tanımlanmış olan görev, yetki, sorumluluk, ücret ve mesai saatleri bakımından düzenli bir şekilde sürdürülen klasik çalışma düzenidir. İkincisi görece daha az tercih edilen ve özel bir durum olan, normal koşullarının uygulan(a)madığı ve taraflar arasında uzlaşmaya dayanan esnek çalışma düzenidir. Çalışma yaşamındaki esneklik iki şekilde söz konusu olmaktadır. Birincisi işveren ve işgören arasındaki uzlaşmaya ve yapılan işin niteliğine göre isteğe bağlıdır. İkincisi kriz, daralma, istihdam fazlalığı vb. durumunda ortaya çıkmaktadır.

Eğitim sektöründe uzaktan eğitim ise ders veren eğitimciler ve kurumlar açısından bu sektördeki esnek çalışma modelinin tipik örneğidir. Eğitimde

esnek çalışma denildiğinde, ağırlıklı olarak mesleki, kişisel, teknik ve uzmanlık gelişimine yönelik, belli süreleri olan özel eğitimlerin verildiği bir çalışma düzeninden söz edilmektedir. Geçmiş olduğu eskiye dayanan uzaktan eğitim, posta ile başlamış günümüz itibarıyla oldukça çeşitlenmiş ve teknik imkânlarla bağlı olarak gelişmiş platformlar üzerinden zengin içeriklerle verilebilir hale gelmiştir. Uzaktan eğitimin en önemli avantajları; zaman ve mekân bakımından tarafların bir araya gelme zorunluluğunu ortadan kaldırması, sınırsız tekrarın mümkün olması, geniş bir kitleye erişilebilmesi vb. şeklinde sıralanabilmektedir.

Uzaktan Çalışma

Çalışma hayatında esneklik; süre, şekil, yer ve zaman gibi konularda sabit kurallardan (Koç ve Görücü, 2011: 152) ziyade işyeri dışında çalışabilme serbestisi olarak ifade edilmektedir (Bacak ve Şahin, 2005: 327). Esnek çalışma modellerinden biri olan uzaktan çalışma günün şartlarına uyum sağlamak için kurum ve çalışanlar arasında karşılıklı mutabakata dayalı olarak çalışma yerlerini, saatlerini ve şartlarını işyeri dışında olacak şekilde belirleyebilme durumudur (Arslanoğlu, 2005: 17; Doğan, Bozkurt ve Demir, 2015: 377; Kaya ve Doğan, 2016: 1073). Uzaktan çalışma ihtiyarı olmaktan çıkarak bazı koşullar altında zorunluluk haline gelebilmektedir. Nitekim Aralık 2019'dan bu yana tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 Koronavirüs salgını çalışma koşullarını değiştirmiştir. Yeni dönemde; zorunlu olarak özellikle eğitim alanında uzaktan çalışma, evden çalışma ve dönüşümlü çalışma şeklinde adlandırılan çalışma düzenine geçilmiştir. Literatürde bu çalışma türünün pek çok olumlu tarafından söz edilmekle birlikte (Yıldız, Gedikli ve Küçükbiçer, 2012: 11; Öztürkoğlu, 2013: 116) salgın dönemindeki uzaktan çalışma sürecinin kişiler üzerinde çeşitli olumsuz etkilerinin olduğunu ileri süren çalışmalar da vardır (Akca ve Küçükoğlu, 2020: 65; Göktepe, 2020: 32-33).

Esneklik, çalışma yaşamında son yıllardaki önemli konulardan biri olmakta, çalışanların iş-yaşam kalitesine, iş zamanları üzerindeki kontrolüne, iş özerkliğine ve serbest zaman mevcudiyetine verdikleri önem artmakta ve teknolojik gelişmeler çalışanlara ofislerinden uzakta daha esnek çalışma imkânlarını sunmaktadır (Doğan, 2015: 376). Bu kapsamda çalışma yaşamındaki teknolojik, organizasyonel, çalışma tür ve biçimleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Yaşamındaki Değişimler

Eski Yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Teknoloji	
Bilgi teknolojisinin var olan süreçlerin ve faaliyetlerin daha verimli hale getirilmesi ile hızlandırılmasına yönelik kullanımı	Yeni iş süreçleri, faaliyetler ve piyasa olanaklarının yaratılması gibi genel etkinliğin yoğunlaşmasıyla sonuçlanacak, coğrafi olarak ayrı faaliyetleri entegre etmek için bilgi teknolojileri ve gelişmiş iletişim araçlarının kullanımı
Organizasyon içi	
Dikey üretim bağlantıları ve üretim süreçleri	Daha yatay ekonomik şebekeler
Her organizasyonda bilgi teknolojileri adaları, içe dönük teknoloji	Gelişmiş iletişim araçlarıyla bütünleşmiş organizasyonların ağları, dışa dönük teknoloji
Rakipler ve paydaşların dışarıda tutulduğu, tedarikçiler ve müşteriler arasındaki basit ticaret ilişkileri	Kuruluşların aynı anda rakip, tedarikçi ve müşteri olabileceği karmaşık ticaret ilişkileri
Organizasyonel	
Hiyerarşik, bürokratik organizasyonlar	Şebeke organizasyonları
Büyük, sabit organizasyonlar	Daha küçük, sürekli değişen yapılandırmalar (sanal organizasyonlar)
Kontrol ve faaliyetlerde iç karar verme	Faaliyetlerin yürütülmesi ve koordinasyonunda dış piyasa işaretleri
Çalışma Tür ve Biçimleri	
Tek ve sabit görev ayrımı	Çoklu ve esnek görevler (geleneksel iş bölümünün tersine çevrilmesi)
Merkezi, hiyerarşik raporlama ilişkisi	Merkezi olmayan ve yatay ilişkiler
Sabit, odaklanmış çalışma biçimleri	Daha mobil, dağıtılmış iş modelleri (tele-çalışmayla ve müşteriyle yakın etkileşim)
Bireysel	
Yaşam boyu, tam zamanlı, sabit iş becerileri	Değişen, esnek zamanlı ve çok yetenekli işler
Her şey için bir kez eğitim	Sürekli eğitim
Yaşam boyu iş	Gelişen işler ve iş portföyleri

Kaynak: (Karaca, 2019: 53).

Uzaktan çalışma “Tele Çalışma” adıyla ilk kez 1969’da Washington Post Gazetesi’nde bir yazıda ifade edilmiş, telefon kullanılmak suretiyle evde çalışma imkanı olarak açıklanmıştır (Toko, 2008: 32). Daha sonra fiilen yaygınlaşan uzaktan çalışma kavramı, ilk petrol krizinden sonra, seyahatleri sınırlandırarak enerji tasarrufunun mümkün olması ve insanları taşımak

yerine işi taşımanın teşvik edilmesi fikriyle 1970’li yılların ortalarında doğmuş, kavramın resmi öyküsü ise, 1973 yılında, roket bilimcisi Jack M. Nilles ve Güney Kaliforniya Üniversitesi’ndeki disiplinler arası ekibinin “Telekomünikasyon-Taşımacılık Ticareti üzerinde Kamu Politikalarının Gelişimi” (“Development of Public Policy on the Telecommunications–Transport Trade-off”) araştırması için desteklenmesiyle başlamıştır (Karaca, 2019: 54). Uzaktan çalışma (telework) kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını esnek iş yeri konseptiyle birleştirmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), iş yeri dışında yapılan çalışma biçimini; tele çalışma (telework), uzaktan çalışma (telecommuting, remote work, distance working), evden çalışma (work from home), e-iş (e-work), dağıtılmış çalışma (distributed work), hareketli iş (workshifting) ve esnek çalışma (flexible working) şeklinde isimlendirmiştir. ILO’ya göre uzaktan çalışma “iş yeri merkezinden uzak bir mekanda, iş yerindeki işçilerden ayrı yapılan ve yeni teknolojilerin bu ayrılmayı iletişim olanakları sağlayarak temin ettiği bir çalışma şekli” olarak tanımlamaktadır (Soysal, 2006: 136; ILO, 2016: 2-3). Avrupa Birliği Komisyonu uzaktan çalışmayı işgörenlerin müşterilerden işverenlerden ve işyerlerinden uzakta bir mekânda yaptıkları ve bilgi teknolojileriyle iletişimin etkin bir şekilde kullanıldığı bir çalışma şekli olarak kabul etmiştir (Tatlıoğlu, 2011: 26). Genel olarak uzaktan çalışma bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin ortaya çıkması ile yoğunluk kazanan atipik bir çalışma modelidir.

Uzaktan çalışma aslında işveren-işgören arasında isteğe bağlı olarak tercih edilmektedir. Ancak Covid-19 salgını döneminde üretim ve hizmetin sürekliliğini sağlamak ve ekonomik durgunluğu azaltmak için zorunlu hale gelen uzaktan çalışma bu gönüllülük ve karşılıklı mutabakat durumu ortadan kaldırmış ve zorunlu hale gelmiştir. Pandemi ile mücadele sürecinde alınan idari kararlar doğrultusunda kamu ve özel işletmelerde mümkün olduğunda uzaktan çalışma modellerine geçilmiştir. Salgın nedeniyle uzaktan çalışanlar, (1) arkadaşlarından ve meslektaşlarından ayrı kalmış, (2) izolasyon tedbirleri stresör etkilere yol açmış, (3) mesai kavramı, zaman yönetimi, mesleki gelişim disiplini aksamış, (4) örgütsel bağlılık zayıflamış, (4) iş, ev ve aile rollerinde karmaşa ve çatışmalar ortaya çıkmıştır (Akca ve Küçüköğlü, 2020: 65-68; ILO, 2020: 1-2).

Salgın döneminde uzaktan çalışma sürecinde evden çalışanları inceleyen bir araştırmaya göre, evde çalışanların %38 oranında fazladan mesai yaptığı tespit edilmiştir. Salgının bir diğer sonucu olarak evden çalışan dört kişiden biri (% 27) boş zamanlarında bile işleri yapabilmek için çalıştıklarını

belirtmiştir. (ILO, 2020: 1-2). Zannedilenin aksine evden çalışma pandemi sürecinde işgörenler üzerinde baskı ve strese yol açmıştır. Zira belirsizlik durumu tükenmişlik riskini artırmıştır. Ayrıca, işletmelerin, uzak çalışma ekiplerin yönetilmesinden kaynaklanan denetim, adalet, ödüllendirme, performans ölçme vb. konularında zorlanmaları işgörenlerin bağlılıkları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Diğer yandan salgın döneminde uzaktan çalışmaya geçilmesiyle örgütsel davranış unsurlarında (adalet, eşitlik, bağlılık, motivasyon, çalışma koşulları, iş yükü, stres vb.) ciddi bozulmalar olduğu tespit edilmiştir (Vasil Yassenov, 2020: 3-4; Akca ve Küçüköğlü, 2020: 65).

Uzaktan Eğitim

Tarihsel geçmişi bakımından erken dönem uzaktan eğitim düşüncesinin ortaya çıkışında; eğitime erişim sağlayamayanların asgari niteliklerde de olsa eğitimle buluşturulmasıdır. Bu kapsamda ilk örnek olarak kabul edilebilecek uygulama 1800'lü yılların başında İsveç'te bir gazetenin posta yoluyla bilgilendirme ve kompozisyon metinleriyle okuyuculara yönelik bilgilendirme yapmasıdır (Saykılı, 2018: 3). Sonraki yıllarda Avrupa'da yavaş yavaş daha geniş ve çeşitli hale gelen uzaktan eğitim zaman içerisinde tüm dünyada kullanılmaya başlanan eğitim modellerinden biri olmuştur.

Uzaktan eğitimin en önemli özelliği gelişen tekniklere bağlı olarak sınıf ortamı dışında mesleki, kişisel gelişim ve benzeri alanlarda paydaşlara belli süre ya da zamana bağlı olarak bilgilendirme sağlamasıdır. Bundan dolayı uzaktan eğitim esasen tarafların isteğine bağlı olarak verilmektedir (Toplu ve Gökçearsan, 2012: 505). Uzaktan eğitimin sistemli bir şekilde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte eğitim kurumları bu alanda çalışmalar yapmıştır. Kavramın literatüre girişi de 1892 yılında Amerika Wisconsin Üniversitesi'nin "distance education" olarak kullanarak ifade edip eğitim kataloğuna almasıyla olmuştur. 1906 yılında William Lighty'nin bu konuda ilk bilimsel inceleme çalışmalarından birini yapmıştır. Modelin işlevselliğinin ve kullanılabilirliğinin farkına varılmasıyla beraber kullanımı yaygınlaşmıştır (Verduin ve Clark, 1994:7). Uzaktan eğitim, gelişen teknik olanaklar ve eğitimde çözüm geliştirme amacıyla zaman içerisinde çeşitlenmiştir. Başlıca uzaktan eğitim örnekleri aşağıda sıralanmıştır.

Mektupla eğitim; Uzaktan eğitim mevcut teknolojik olanaklarla birlikte gelişme gösteren bir eğitim modeli olduğundan ilk uygulamalarda posta kullanılmıştır. Uzaktan eğitim talebinde bulunanlar ve bu eğitimi veren kurumlar arasında dokümantasyon mektup şeklinde posta kanallarıyla karşılıklı

olarak iletilmiştir. Ancak e-posta ve benzeri olanakların ortaya çıkmasıyla işlevselliğini yitirmiştir (Verduin ve Clark, 1994: 7).

Bağımsız çalışma; Bağımsız çalışma eğitim sürecinde fiilen bir eğitim kurumu çatısı altında olmadan, gerçekleştirilen örgün öğretim dışındaki genel bir kavramdır. Özellikle yükseköğretim alanında “açık öğretim” adıyla kullanılan bu eğitim türünde nerdeyse tüm süreç eğitim kurumu dışından sürdürülebilmektedir (Bağırsakçı, 2004: 166).

Evde çalışma; Evden çalışmanın ilk örnekleri ABD yükseköğretim sisteminde görülmekte olup daha çok belli bir alanda uzmanlık, mesleki ya da teknik bir eğitim verilmesi amacıyla katılımcıların evden yararlanabilmesine dayanmaktadır. Evden çalışma modelinin daha sonraları kapsamı genişlemiş, iş dünyası tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Kaya, 2002: 9-10).

Uzaktan eğitim; Uzaktan eğitim daha önce ifade edildiği üzere eğitim süreçlerinde öğrenci ile öğretmen ve eğitim kurumunun farklı yerlerde olmasına dayanan tüm eğitim süreçlerini kapsayan genel bir kavramdır. Bu modelde eğitim politika yapıcılar ve uygulayıcılarının belirlediği koşul ve kapsamda tüm süreç okul dışında gerçekleştirilmektedir. Örneğin yükseköğretim, mesleki ve teknik eğitimler bu model kapsamında verilebilmekte iken temel eğitimin uzaktan eğitim yoluyla sürdürülmesi mümkün olmamaktadır. Kaya, Erden, Çakır, Bağırsakçı'ya (2004: 166) göre “uzaktan eğitim, genel olarak alan kaynaklarında, farklı mekânlardaki öğrencilerin, öğretmenle ve materyallerle teknoloji aracılığıyla bir araya geldiği eğitim biçimidir.” Başka bir ifadeyle uzaktan eğitim, “öğrenci ile öğretmenin birbirinden uzakta olmalarına karşın, eş zamanlı ya da ayrı zamanlı olarak bir araçla iletişim kurdukları bir eğitim sistemidir” (Düzakın ve Yalçınkaya, 2008: 230-232).

E-Eğitim/Öğrenme; Bu eğitim modeli eğitim ve öğretim sürecinde elektronik kanalların kullanılmasına dayanmaktadır. Günümüzde e-eğitim, internet tabanlı mecralarla verilmekte olup bu alanda oldukça önemli gelişmeler kat edilmiştir (Bayraktar, 2014: 50). E-eğitim ve öğretim kendi içerisinde çeşitli alt kavram ve yöntemlerle verilmektedir. “Web destekli öğretim (web based instruction)”, “eşzamanlı öğretim (synchronize instruction)”, “eşzamanlı öğretim (asynchronize instruction)”, “sanal eğitim (virtual education)”, “bilgisayar destekli uzaktan eğitim (computer based distance education)”, “bilgisayar ortamı/destekli iletişim (computer-mediated communication)”, “internetle eğitim İnternete dayalı/destekli eğitim (İnternet based/aided education)”, “çevrimiçi eğitim (online education)” şeklinde olmak çeşitli isimlerle anılmaktadır (Türker, 2014: 352).

Salgın döneminde uzaktan eğitim konusunda öğrenciler ve akademisyenler için çeşitli sorunların yaşandığını ileri süren çalışmalar vardır. Öğrenciler açısından eğitim sorumlusu akademisyenlerden yeterli dönüş alınmaması, nitelikli akademik desteğin verilememesi, iletişim sorunları yaşanması, tez danışmanlıklarında aksaklıklar olması, uzaktan eğitime erişim engelleri yaşanması gibi sorunlar olduğu görülmüştür (Erzen ve Ceylan, 2020: 259). Akademisyenler açısından ise akademisyenlerin uzaktan eğitim sürecinde öz yeterlilikleri açısından herhangi bir problem yaşamadıkları ancak uzaktan eğitimi benimsemedikleri, örgün eğitimde olduğu etkileşimin gerçekleşmediği bundan dolayı da eğitim sürecinin eksik kaldığı ifade edilmektedir (Kurnaz ve Serçemeli, 2020: 263). Uzaktan eğitim ve uzaktan eğitimin verildiği ders alanları konusunda Tuncer ve Tanaş, (2020: 782) tarafından yapılan araştırmaya göre “akademisyenler uzaktan eğitimin fen alanları için uygun olmadığı, dolayısıyla içerik bakımından sosyal alanlarda iyi sonuçlar vereceği” tespit edilmiştir. Bununla birlikte “öğrenme ortamı bakımdan bakıldığında ise oldukça karamsarlık olduğu, devam takibi ve etkileşim sınırlılığı nedeniyle başarısızlık yaşanabileceği, bireysel yaklaşımların öğrenme faaliyetlerinden beklenen verimi düşüreceği” tespit edilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Covid-19 koronavirüs salgını döneminde akademisyenlerin uzaktan çalışma ve uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin görüşleri ile söz konusu süreçlerde yaşadıkları durumun tespit edilebilmesi amacıyla yapılan bu çalışma, nitel araştırma teknikleri kapsamında betimsel analiz modeline göre hazırlanmıştır. Betimsel analize dayalı çalışmalarda seçilen konu özelinde olgular hakkında “ne” ve “nasıl” sorularının sistematik olarak yanıtlanabilmesi, olay ve durumlara ilişkin ayrıntılı betimlenme yapılması amaçlanır. Betimsel çalışmaların en önemli özelliği kişilerin olgular hakkındaki görüş, düşünce ve yargılarının elde edilebilmesine olanak sağlaması ve bunlardan yola çıkarak mevcut durum ve geleceğe ilişkin önermeler ileri sürülebilmesine imkân vermesidir (Başol, 2008: 10; Çalık ve Sözbilir, 2014: 34). Ayrıca bu analiz türünde araştırmacı, görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini özetlenmiş olarak yansıtamaya çalışır (Özdemir, 2010: 336). Betimsel analizin uygulanmasında ise araştırmacı tarafından önceden hazırlanmış sorular kapsamında temalar oluşturulur ve buna göre elde edilen veriler sınıflandırılarak yorumlanır. Diğer yandan betimsel çalışmalarda amaç gözlem

ve görüşme yoluyla veri elde etmek olduğundan, araştırmacı için esnek ve düzenlenebilir bir yapı oluşturulabilmektedir.

Araştırmanın Soruları ve Çalışma Grubu

Araştırmada ele alınan konunun kendine has özgün bir yanının olması ve bu konuda literatürde yerleşik bir ölçeğin bulunmaması nedeniyle amaç kapsamında katılımcılara yöneltilen soruların oluşturulmasında; Düzakın ve Yalçınkaya (2008), Göktepe (2020), Karadağ ve Yücel (2020), Kıroğlu (2020), Tuncer ve Tanaş, (2020), Mallay (2020), KPMG (2020a), KPMG (2020b) ve DELOITTE (2020) çalışmalarından yararlanılmıştır. Temalandırılan sorularda katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara genel “Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde yanıt vermeleri, ayrıca yöneltilen diğer sorularda uygun yanıtları vermeleri talep edilmiştir.

Çalışma grubunun belirlenmesinde seçim yöntemi olarak evrenden örneklem için birim çekmekte kullanılan seçkisiz olmayan örnekleme yönteminin alt birimlerinden olan “Amaçlı Örnekleme” tercih edilmiştir. Böylece derinlemesine araştırmanın yapısına uygun olarak çalışabilmek için bilgi edinebilmek üzere zengin kaynakların/durumların seçilmesi yoluna gidilmiştir (Karasar, 2018:167-169). Araştırmanın çalışma grubu Kapadokya Üniversitesinde görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda Mayıs 2021 döneminde 38 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma, seçilen örneklem grubu ile sınırlı olup elde edilen sonuçlar genellenebilirlik yargısı taşımamaktadır. Diğer bir sınırlılık ise veri toplama sürecine ilişkindir. Zira salgın döneminde yüz yüze iletişim mümkün olmadığından araştırma soruları çevrimiçi arayüzde hazırlanarak katılımcılar davet edilmiştir. Araştırmanın etik ilkesi ise elde edilen verilerin çalışmaya olduğu gibi aktarılması, katılımcıların isim ve diğer kişisel bilgilerinin saklı tutulmasıdır. Çalışma grubunun yapısı ve niteliği Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Yaş		
	<i>f</i>	%
20-30	6	16%
31-40	17	45%
41-50	7	18%
51 ve üzeri	8	21%
<i>Toplam</i>	38	100%

Akademik Alan		
	<i>f</i>	%
Sos. Bilimler	17	45%
Mühendislik	10	26%
Sağlık	7	18%
Yab. Dil.	1	3%
İşlet. ve Yön.	1	3%
Diğer	2	5%
<i>Toplam</i>	38	100%

Akademik Unvan		
	<i>f</i>	%
Öğr. Grv.	26	68%
Dr. Öğr. Üyesi	10	26%
Doçent	2	5%
<i>Toplam</i>	38	100%

Cinsiyet		
	<i>f</i>	%
Kadın	16	42%
Erkek	22	58%
<i>Toplam</i>	38	100%

Medeni Durum		
	<i>f</i>	%
Evli	18	47%
Bekar	20	53%
<i>Toplam</i>	38	100%

Tablo 2’de yer aldığı üzere katılımcıların 23’ünün (%61) 20-40 yaş grubunda ağırlıklı olduğu, medeni durum bakımından dengeli olduğu (evli %47 ve bekar %53), cinsiyet bakımından dengeli olduğu (kadın %42 ve erkek %58) görülmektedir. Katılımcıların ilk üç sırada akademik alanlarına bakıldığında sosyal bilimler (%45) alanının ağırlıkta olduğu, bunu mühendislik (%26) ve sağlık (%18) alanının takip ettiği görülmektedir. Akademik unvanlarda ise öğretim görevlileri (%68) önemli bir paya sahip olup ardından doktor öğretim üyesi (%26) ve doçent (%5) unvanlı akademisyenlerin geldiği görülmektedir.

Bulgular

Uzaktan Çalışma

Toplum sathında tesir eden salgınların etkilerini psiko-sosyal açıdan; (1) zihinsel, duygusal ve fiziksel etkiler, (2) sosyal ilişkiler ve psikolojik ve etkiler, (3) çalışma yaşamı bakımından etkiler olmak üzere üç noktada toplam mümkündür. Bu kapsamda katılımcılara yöneltilen sorular ve elde edilen yanıtlar Tablo 3’te aktarılmıştır.

Tablo 3. Uzaktan Çalışma Hakkında Katılımcıların Yanıtları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Salgın, Psikolojimi Olumsuz Yönde Etkilendi	0	0%	9	24%	10	26%	16	42%	3	8%
Uzaktan Çalışma Döneminde, Akademik Faaliyetlerime Odaklanmakta Zorluk Çekiyoruz	0	0%	7	18%	10	26%	19	50%	2	5%
Uzaktan Çalışma Döneminde Aile İçi İlişkilerim Zayıfladı	0	0%	15	39%	10	26%	13	34%	0	0%
Uzaktan Çalışma Döneminde Maske, Mesafe Ve Hijyen Kurallarına Uyarım	0	0%	0	0%	4	11%	16	42%	18	47%
Uzaktan Çalışma Döneminde Örgütsel Bağlılığımı Azalttı	0	0%	2	5%	10	26%	19	50%	7	18%
Uzaktan Çalışma Örgütsel Vatandaşlık Tutumumu Azalttı	0	0%	0	0%	7	18%	20	53%	11	29%
Uzaktan Çalışma Verimliliğimi Azalttı	0	0%	5	13%	10	26%	16	42%	7	18%
Salgınla İlgili Haberleri Yakından Takip Ederim	0	0%	0	0%	4	11%	21	55%	13	34%
Uzaktan Çalışma Döneminde bağışıklık güçlendirici takviye ürün tüketirim	0	0%	1	3%	4	11%	22	58%	11	29%
Salgın nedeniyle çalışma yaşamı eskisi gibi olmayacak	0	0%	7	18%	13	34%	14	37%	4	11%

Tablo 3'te görüldüğü katılımcı akademisyenlerin %42'si salgının psikolojilerini olumsuz etkilediği görüşünde iken aynı konuda %24'ü katılmadığını %26'sı ise "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum" diyerek görüş belirtmişlerdir.

Buna göre salgının akademisyenlerin psikolojilerini kısmen olumsuz etkilediği ifade edilebilir.

Salgının akademik çalışmalar üzerindeki etkileri konusunda gösterge niteliğinde olan salgının akademik çalışmalara odaklanmakta engel olup olmaması hakkında katılımcı akademisyenlerin %50'si "katılıyorum" yanıtı vermiştir. Katılımcıların %18'i katılmadıklarını ifade ederken, %26'si ise "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum" şeklinde yanıtlamışlardır. Elde edilen yanıtlara göre salgın döneminde akademisyenlerin, akademik çalışmalarına odaklanmakta zorlandıkları ifade edilebilir.

Salgın döneminde yapılan bazı araştırmalarda yaşanan kaygı, stres, izolasyon, iş-yaşam uyumsuzluğu vb. nedenlerin aile ilişkilerinde sorunlara yol açabileceği (TÜBA, 2020: 69-72) olasılığından söz edilmektedir. Bu kapsamda katılımcı akademisyenler salgın döneminde aile ilişkilerinin zayıflayıp zayıflamadığı sorusuna %39 oranında katılmadıklarını, %34 oranında katıldıklarını belirtmişler, %26'sı ise bu konuda Ne "Katılıyorum Ne Katılmıyorum" şeklinde yanıt vermişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların salgın döneminde aile ilişkilerinin zayıflamadığı ancak gelişme de göstermediği ifade edilebilir.

Uzaktan çalışma döneminde işyerleri zaman zaman kısmi olarak açılmış, esnek çalışma ya da dönüşümlü mesai uygulaması söz konusu olmuştur. Diğer yandan günlük yaşamda kurallara uygun olarak dışarı çıkılan hallerde maske, mesafe ve hijyen kurallarına uyulması önem arz ettiğinden bu kapsamda katılımcıların görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların çok büyük bir kısmı uzaktan çalışma döneminde maske, mesafe ve hijyen kurallarına uydıklarını belirtmişlerdir.

Literatürde örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık ve motivasyon gibi örgütsel yapı unsurları ile uzaktan çalışma arasında yakın ilişki olduğunu (Kördeve ve Aydın, 2016: 278; Akbaş Tuna ve Türkmendağ, 2020: 3247) gösteren çalışmalar vardır. Ancak bu ilişki/ilişkilerin öncül ve ardıları farklı parametrelere göre şekillenebilmektedir. Örneğin özel sektör çalışanları ile kamu sektörü çalışanları arasında söz konusu ilişkinin yönü değişim gösterebilmektedir. Örneğin kamu sektörünün çalışma koşulları özel sektöre göre daha farklı koşullara bağlı olduğundan bahsi geçen unsurlar arasında ilişkinin yönü ve etki derecesi değişebilir. Bu kapsamda katılımcı akademisyenlere uzaktan çalışmaya geçilmesiyle birlikte örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık tutumlarında değişim olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı akademisyenlerin %68'inin örgütsel bağlılık durumlarında, %82'sinin de örgütsel vatandaşlık durumlarında azalma olduğu görülmüştür. Buna göre uzaktan

çalışma döneminde öğrencilerle ve işyeri ile olan fiziksel temas ve etkileşimin olmaması her iki olguda gerilemeye yol açmıştır yargısı çıkarılabilir.

Uzaktan çalışma modellerinin temel amacı işgörenlerin işyeri dışından esnek koşullarda daha verimli, daha etkili ve daha yüksek motivasyonla çalışabilmelerinin önünün açılmasıdır (Düzakın ve Yalçınkaya, 2008: 230-232; Akca ve Küçükoğlu, 2020: 65-68; ILO, 2020: 1-2). Bu amaç ve önerme, normal koşullar altında işveren-işgören uzlaşısına dayanmaktadır. Ancak salgın uzaktan çalışmayı zorunlu hale getirmiş, etkileşim ve iletişim merkezde olduğu eğitimi sanallaştırmıştır. Bu kapsamda akademisyenlere uzaktan çalışma sürecinin verimliliklerini nasıl etkilediği soru yöneltilmiştir. Katılımcı akademisyenlerin büyük bir kısmı (%60) bu soruya verimliliklerinin azaldığı yönünde yanıt vermiştir.

Katılımcıların salgın konusundaki haberleri takip etmeleri ve bağışıklık güçlendirici takviye ürün tüketimi konusundaki görüşlerine bakıldığında; akademisyenlerin %89 salgınla ilgili haberleri yakından takip ettiği, %87'sinin de bağışıklık güçlendirici takviye ürün tükettikleri görülmüştür.

Katılımcıların salgın sonrası için görüşlerine bakıldığında ise çalışma yaşamının eski gibi olabileceği konusunda güçlü bir beklenti olması tespit edilmiştir. Nitekim salgın nedeniyle çalışma yaşamının eskisi gibi olmayacağını düşünenlerin %48 iken eskiye dönüşüm mümkün olabileceğini düşünenlerin oranı %52'dir.

Uzaktan Eğitim

Daha önce ifade edildiği üzere uzaktan eğitim; “eğitmenler ve öğrencilerin farklı zaman ve mekânlarda bulunmalarından dolayı, derslerin işlenmesi ve öğrenmenin kolaylaştırılması için bilgi teknolojilerini aktif bir şekilde kullanmalarına dayalı olarak işlenen bir öğretim yöntemidir.” (Özdoğan ve Berkan, 2020: 15). Uzaktan eğitimin temel mantığı isteğe bağlı bir eğitim hizmeti olmasıdır. Ancak salgınla birlikte bu modelin zorunlu hale gelmesi, uzaktan eğitim konusunda klasik tanım, yaklaşım ve görüşleri de etkilemiştir. Bu kapsamda salgın sonrası geçilen uzaktan eğitim hakkında katılımcıların yanıtları Tablo 4'te aktarılmıştır.

Tablo 4. Uzaktan Eğitim Hakkında Katılımcıların Yanıtları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Uzaktan Eğitim Döneminde Kişisel Gelişimime Ayırabileceğim Daha Fazla Zamanım Oluyor	2	5%	4	11%	13	34%	16	42%	3	8%
Uzaktan Eğitim Döneminde Kişisel Bakımına Ayırabileceğim Daha Fazla Zamanım Oluyor	3	8%	4	11%	14	37%	17	45%	0	0%
Uzaktan Eğitim Döneminde Akademik Üretkenliğim Arttı	0	0%	11	29%	18	47%	8	21%	1	3%
Uzaktan Eğitimin Öğrenciler İçin Verimlidir	8	21%	15	39%	12	32%	2	5%	1	3%
Uzaktan Eğitimde Öğrencilerin Genel Ders Performansları Yeterlidir	6	16%	21	55%	7	18%	4	11%	0	0%
Uzaktan Eğitim Verebilecek İmkânlar (İnternet, Bilgisayar, Ev Ortamı vb.) Yeterlidir	0	0%	1	3%	7	18%	24	63%	6	16%
Uzaktan Eğitim Verebilme Konusunda Yeterliğim Vardır	0	0%	0	0%	2	5%	25	66%	11	29%
Teknoloji Okur-Yazarlığım Yeterlidir	0	0%	0	0%	9	24%	24	63%	5	13%
Görev Yaptığım Üniversitenin Uzaktan Eğitim Konusunda Aldığı Tedbirler Yeterlidir	0	0%	0	0%	4	11%	23	61%	11	29%
YÖK'ün Salgın Döneminde Uzaktan Eğitim İle İlgili Aldığı Tedbirlerden Haberdarım	0	0%	0	0%	9	24%	23	61%	6	16%

Tablo 4'te görüldüğü üzere akademisyenlerin %34'ü uzaktan eğitim döneminde kişisel gelişimlerine ayırabildikleri zamanın arttığı konusunda “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” verirken %42'si ise “Katılıyorum” şeklinde yanıt vermiştir. Buna göre akademisyenlerin salgın döneminde, kişisel gelişimlerine normal döneme göre daha fazla zaman ayırabildiği görülmüştür. Benzer şekilde kişisel bakıma ayrılan zaman konusunda akademisyenlerin %37'si “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” şeklinde yanıt verirken %45 ise “Katılıyorum” yanıtı vermiş vermiştir. Buna göre akademisyenlerin salgın döneminde kişisel bakımlarına normal döneme göre daha fazla zaman ayırabildiği görülmüştür.

Uzaktan eğitim konusunda akademik verimliliğin artıp artmadığı sorusuna verilen yanıtlar dikkate değer bulunmuştur. Zira uzaktan eğitimin yapıldığı dönemde katılımcıların akademik üretkenliklerinde normal döneme göre ciddi bir değişim olmamıştır. Bu konuda katılımcıların %47'si “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”, %29'u ise “Katılmıyorum” şeklinde yanıt vermişlerdir. Üretkenliğinin arttığını ifade eden katılımcı sayısı ise %21'dir. Buna göre iki açıdan değerlendirme yapmak mümkündür. Birincisi katılımcı akademisyenler salgın döneminde de önceden olduğu gibi üretkenlik konusunda olağan çalışmalarına devam etmektedir. Başka bir ifade ile salgın ve akademik üretkenlik arasında doğrudan bir ilişki kuramamaktadır. İkincisi ise salgın döneminde akademik üretkenliğin azaldığı yönündedir. Ancak bu yönde elde edilen yanıtların görece düşük ağırlıkta olması birinci görüşü desteklemektedir.

Çalışmada önem verilen konulardan biri, salgın döneminde örgün eğitimden uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte bu durumun öğrenciler için verimli olup olmadığıdır. Elde edilen yanıtlara bakıldığında katılımcıların %21'i kesinlikle verimli olmadığını ve %39'u ise verimli olmadığını görüşündedir. Her iki veri toplam olarak değerlendirildiğinde katılımcıların %60'ı uzaktan eğitimin verimli olmadığını görüşündedir. Diğer yandan katılımcıların %32'si bu konuda “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” yanıtı vermişlerdir. Uzaktan eğitimin verimli olabileceğini düşünenlerin oranı ise %3'te kalmıştır. Elde edilen yanıtlara bütüncül olarak bakıldığında uzaktan eğitimin örgün öğretim dönemindeki kadar verimli olmadığını sonucuna ulaşılmıştır.

Uzaktan eğitimin verimli olmaması doğal olarak öğrencilerin performans göstergelerine de yansıtacaktır. Nitekim katılımcı akademisyenlerin %16'sı uzaktan eğitimin döneminde öğrencilerin genel ders performanslarının kesinlikle yeterli olmadığını, %55'i ise yeterli olmadığını düşünmektedir. Elde edilen yanıtlar birlikte değerlendirildiğinde uzaktan eğitim döneminde,

katılımcı akademisyenler %71 oranında öğrencilerin performanslarının düşük ya da yetersiz olduğu görüşündedirler.

Uzaktan eğitim doğası gereği uygun alt yapı ve ortama gereksinim duyan bir süreçtir. Bu konuda katılımcı akademisyenlerin; uzaktan eğitim verebilecek imkânlarının (internet, bilgisayar, ev ortamı vb.) %79 oranında yeterli olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda tamamlayıcı veri olarak katılımcı akademisyenlerin tamamına yakını (%95) uzaktan eğitim verebilecek yeterliğe sahiptir ve çok büyük bir kısmı da (%76) teknoloji okuryazarlığı konusunda yeterli seviyededir.

Salgın döneminde uzaktan eğitim konusunda katılımcı akademisyenler %90 oranında kendi üniversitelerinde alınan tedbirlerin yeterli olduğunu, %77 oranında aynı konuda YÖK tarafından alınan önemlerin yeterli olduğu görüşündedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcı akademisyenler uzaktan eğitim sürecinde yeterlilik, alt yapı ve diğer hususlar bakımından arz yönünde yetkin ve yeterlidirler. Ancak uzaktan eğitimin verimliliği, öğrenciler için yararlılığı ve performansları bakımından olumsuz görüşlere sahiptirler. Akademik üretkenlik, kendine zaman ayırma ve kişisel gelişimlerini zaman ayırma süreçlerinde de görece olumlu görüştedirler.

Araştırmanın bir diğer bulgusu katılımcı akademisyenlerin uzaktan eğitim döneminde en çok hangi uğraş, faaliyet ve etkinlikte buldukları hakkındadır. Buna göre uzaktan eğitim döneminde katılımcı akademisyenler ilk üç sırada %28 oranında kitap okuma, kendine zaman ayırma vb., %24 oranında yeni hobi edinme, uğraşı geliştirme vb., %15 oranında ev işlerine yardım konularında zaman ayırmışlardır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Eğitim yaşam boyu devam eden, bireye bilgi, beceri ve yetiler kazandırarak onun topluma uyumunu sağlamaya yönelik sistemli bir süreçtir. Eğitimin amacı ise bireyin sosyalleşmesi, toplumla uyumlaşması, insan kaynağı olarak gelişme göstermesi, sosyal bilinç, kültür ve değer kazanması/öğrenmesi, kişisel ve toplumsal gereksinimlerin karşılanmasında yeterlik kazanmasıdır. Dolayısıyla eğitim sürecinin özü ve öznesi, insan ve insan etkileşimlerine dayanmakta, en temelden başlamak üzere yaşam boyu devam etmektedir. Bu süreçte eğitimin veriliş yöntem ve teknikleri konusunda zamana ve gereksinimlere göre çeşitli modeller geliştirilmiştir. Genel olarak örgün eğitim ve uzaktan eğitim olmak üzere iki yapı üzerinden ilerleme sağlanmıştır. Örgün eğitim, eğitmen ve öğrencilerin belli bir plan ve programa göre eğitim

kurumunda hazır bulunduğu ve fiilen verilen eğitimidir. Uzaktan eğitim ise örgün eğitim dışında kalan ve genellikle isteğe bağlı olarak eğitim kurumu dışında verilen bir eğitim türüdür.

Uzaktan eğitim çözümleri ile çok geniş bir eğitim alanı sağlanabilmekte ve eğitime erişim kolaylaştırılabilmektedir. Ancak uzaktan eğitimin temel mantığı mesleki, kişisel ve uzmanlık gelişimine destek sağlanması olup yaşanan salgın nedeniyle zorunlu bir çözüm olarak özellikle temel ve yerleşik örgün eğitimin yerini alması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Salgın nedeniyle zorunlu olarak uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte öğrenciler, ders verenler, okullar ve eğitim sistemi açısından pek çok yeni durum ortaya çıkmıştır. Nitekim esnek çalışma düzeninde ders verenler açısından uzaktan verilen eğitimlerin sınıf ortamındaki gibi etkili ve verimli olmadığı, katılımın zayıf olduğu, eğitim disiplininin sağlanamadığı ve erişim sorunları yaşandığı, eğitimin eksik kaldığı gibi sorunlardan söz edilmektedir. Bu kapsamda üniversitelerin esnek çalışma modelinde uzaktan eğitime geçmesiyle beraber akademisyenlerin görüş, tutum ve değerlendirmeleri önem arz etmektedir.

Uzaktan eğitim, ders verenler ve ders alanlar için esnek çalışma modellerinden biridir. Bu eğitim türü fiilen eğitim kurumunda bulunamayanlar, mesleki, kişisel ve uzmanlık gelişimi için alternatif bir yöntem olarak tercih edilmektedir. Uzaktan eğitimin tipik özelliği isteğe bağlı olması ve paydaşların yüz yüze gelmeden veriliyor olmasıdır. Ancak Covid-19 koronavirüs salgını ile birlikte örgün eğitimden uzaktan eğitime geçilmiş olması yeni bir takım durumları ortaya çıkarmıştır. Birincisi uzaktan eğitimin aynı zamanda ders verenler açısından esnek çalışmaya dönüşmüş olması, ikincisi de bu eğitim yönteminin zorunlu olarak örgün eğitimin yerini almadır. Bu kapsamda esnek çalışma ve uzaktan eğitim konusunda akademisyenlerin görüşlerinin araştırıldığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlemek mümkündür;

Salgın döneminde akademisyenlerin psikolojik iyi oluş durumlarında ciddi bir olumsuzluk yaşamadığı, aile ilişkilerinin zayıflamadığı ancak gelişme de göstermediği tespit edilmiştir.

Uzaktan çalışmaya geçildikten sonra katılımcıların akademik verimliliklerinde belirgin bir artış olmadığı ve akademik çalışmalara odaklanmakta zorluk yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca uzaktan çalışma sürecinin akademisyenlerin genel olarak verimliliğini azalttığı belirlenmiştir. Bunun da temel nedenini belirsiz çalışma ortamı, iş ve görevlerde sürdürülebilirlik yönünden yaşanan aksaklıklar, iş-aile dengesindeki karmaşa olarak ifade etmek mümkündür.

Uzaktan çalışma döneminde katılımcı akademisyenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık tutumlarında gerileme olduğu belirlenmiştir. Bunun da temel nedenini; okul, çalışma arkadaşları, öğrenci etkileşimi ve örgütsel iklimden uzaklaşma olarak yorumlamak mümkündür.

Uzaktan eğitim boyutunda ise katılımcı akademisyenlerin önemli bir kısmı, uzaktan eğitimin öğrenciler için verimli olmadığını, bu süreçte öğrencilerin performanslarının düşük olduğunu ve eğitimin amaçlarının aksadığını düşünmektedir. Diğer yanda uzaktan eğitim konusunda akademisyenlerin yeterlilikleri ve teknoloji okuryazarlıkları oldukça yüksek seviye olmasına karşın, akademik üretkenlikleri azalmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, örgün eğitim modeli üzerinden sağlanması gereken eğitim hizmetlerinin Covid 19 koronavirüs salgını nedeniyle zorunlu olarak uzaktan eğitim yoluyla verilmeye çalışılması hem akademisyenler hem de öğrenciler açısından pek çok soruna yol açmaktadır. Sonuç olarak bunlar arasında en önemli sorunlar (1) uzaktan eğitimin beklenen amacı karşılayamaması, (2) akademisyenlerin de verimlilik ve üretkenlik sağlayamaması, (3) örgütsel bağlılığın zayıflamasıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaş Tuna, A. ve Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 3246-3260.
- Akca, M. ve Küçükoğlu, M. T. (2020) Covid-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 8(1), 71-81
- Arslanoğlu, M. (2005). *İş Kanununda Esneklik Temelli Üçlü Sözleşmesel İlişkiler*. İstanbul: Legal Kitapevi.
- Bacak, B. ve Şahin, L. (2005). İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Esnek Çalışma Biçimlerinin Değerlendirilmesi: Fırsatlar ve Tehditler. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 55(1), 325-340.
- Başol, G. (2008). Bilimsel Araştırma Süreci Ve Yöntem, (Ed. O. Kılıç ve M. Cinoğlu), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, İçinde; ss. 113-143. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Bayraktar, O. (2014). E-Öğrenme Öğretim Tasarımını Etkileyen Faktörler Ve Tasarım Algısıyla İlgisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(31), 46-67.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik Analizinin Parametreleri, *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.
- DELOITTE, (2020). İşin Geleceği: Uzaktan Çalışma Sisteminde Organizasyonel Dayanıklılığı Korumak, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/isin-gelecegi-uzaktan-calisma-sisteminde-organizasyonel-dayanikligi-korumak.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2021

- Doğan, A., Bozkurt, S. ve Rıza Demir, R. (2015). Çalışanların Esnek Çalışmaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (14), 375-398.
- Düzakın, E. ve Yalçınkaya, S. (2008). Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Sistemi ve Çukurova Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Yatkinlikleri, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 225-244.
- Erzen, E. ve Ceylan, M. (2020). Covid-19 Salgını Ve Uzaktan Eğitim: Uygulamadaki Sorunlar (Araştırma Makalesi), *Ekev Akademi Dergisi*, 24(84), 229-261.
- Göktepe, A. (2020). Pandemi Döneminde Bireylerin Uzaktan (Eviden) Çalışma Modeli Algısını Belirlenmeye Yönelik Fenomenolojik Bir Araştırma; Kamu Üniversitesi Örneği. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 10(1), 29-42.
- ILO, (2016). *Challenges and Opportunities of Teleworking For Workers And Employers in The ICTS and Financial Services Sectors*, Geneva.
- ILO, (2020). *Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond A Practical Guide*, International Labour Organization, Geneva.
- Karaca, S. (2019). *İş Yeri İnovasyonunun Bir Örneği Olarak Uzaktan Çalışmanın İş-Yaşam Dengesine Etkisi: Çalışan Anneler Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs Pandemisi Döneminde Üniversitelerde Uzaktan Eğitim: Lisans Öğrencileri Kapsamında Bir Değerlendirme Çalışması, *Yükseköğretim Dergisi, (Çevrimiçi Erken Baskı)*, 1-12.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 33. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kaya, M. ve Burtan Doğan, B. B. (2016). Esnek Çalışma Modeli Ev Eksenli Çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 1069-1099
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*, Ankara, Pegem A Yayınları.
- Kaya, Z., O. Erden, H. Çakır ve Bağışrakçı, N. B. (2004). Uzaktan eğitimin temelleri dersindeki uzaktan eğitim ihtiyacı ünitesinin web tabanlı sunumunun hazırlanması. *The TurkishOnline Journal of Educational Technology – TOJET*, 3(3), 165-175.
- Kıroğlu, F. (2020). Covid-19 Pandemi Ortamında Çalışma Koşulları ve Genel Sorunlar. *Meyad Akademi Dergisi*, 1(1), 9-90.
- Koç M. ve Görücü, İ. (2011). 4857 Sayılı İş Kanunu'na Göre Kısmi Çalışma
- Kördeve, M. K. ve Aydınlan, B. (2016). Esnek Çalışma ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Sağlık Profesyonelleri Üzerinde Bir Uygulama, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 277-292.
- KPMG, (2020a). İş Dünyası Gözünden Covid-19'un Etkileri Anketi, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/04/is-dunyasi-gozunden-covid-19-un-etkileri-anketi.pdf>, Erişim Tarihi: 30.05.2021
- KPMG, (2020b). COVID-19 İş Etkisi Değerlendirme Rehberi, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/04/covid19-is-etkisi-degerlendirme-rehberi.pdf>, Erişim Tarihi: 28.05.2021

- Kurnaz, E. ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim ve Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma, *US-BAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 262-288.
- Mallay D. S. (2020). COVID-19, Pandemic, and Social Distancing, *J Foot Ankle Surg*, 59(3), 447-448.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343
- Özdoğan, A. Ç. ve Berkan, H. G. (2020). Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi, *Millî Eğitim*, 49(Özel Sayı), 13-43.
- Öztürkoglu, Y. (2013). Tüm Yönleriyle Esnek Çalışma Modelleri, *Beykoz Akademi Dergisi*, 1(1), 109-129
- Saykılı, A. (2018). Distance Education: Definitions, Generations, Key Concepts And Future Direction, *International Journal of Contemporary Educational Research*, 5(1), 2-17.
- Soyсал, T. (2006). Tele Çalışma, *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 1(9).
- Tathioğlu, E. (2011). *Esnek Çalışmanın Avrupa Birliği ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Yüksek Lisans Tezi, T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tokol, A. (2008). *Endüstri İlişkileri ve Yeni gelişmeler*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Toplu, M. ve Gökçearsan, Ş. (2012). E-öğrenmenin Gelişimi ve İnternetin Eğitim Sürecine Yansımaları: Gazi Üniversitesi Örneği, *Türk Kütüphaneciliği*, 26(3), 501-535.
- Tuncer, M. ve Tanaş, R. (2020). Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim Programlarına Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat ve Tunceli Üniversiteleri Örneği), *Elementary Education Online*, 10(2), 776-784.
- TÜBA, (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf>, Erişim Tarihi: 28.05.2021
- Türker, (2014). “E-Öğrenme Modeliyle Yabancılara Uzaktan Türkçe Öğretiminde Bildirişim”, *Akademik Bilişim’14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 5 - 7 Şubat 2014 Mersin Üniversitesi, Mersin Türkiye.
- Vasil Yasenov, V. (2020). *Who Can Work from Home?*. IZA Discussionpaper, 13197.
- Verduin, J. R. ve Clark, T. A. (1994). *Uzaktan Eğitim: Etkin Uygulama Esasları*, (Çev. İ. Ma-viş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yıldız, A. N., Gedikli, F. G. ve Küçükbiçer, B. (2012). *Vardiyalı Çalışmalarda İş Sağlığı ve Güvenliği Konuları*, Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayını

MODA TREND ÖNGÖRÜLERİ PERSPEKTİFİNDEN COVID-19 (KORONAVİRÜS) SALGIN SÜRECİ

COVID-19 (CORONAVIRUS) OUTBREAK PROCESS FROM FASHION TREND FORECASTS PERSPECTIVE

Vildan TOK DEREÇİ

*Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Bölümü, Türkiye
vildantok@marmara.edu.tr*

ÖZET

Gün geçtikçe hızlanan moda döngüsünde, yeni fikirlerin çok çabuk tüketilmesi, çok kez tekrarı ve modadaki çok merkezli çeşitlilik olgusundan dolayı değişimin yönünü öngörmek giderek zorlaşmaktadır. Öte yandan özellikle ticari işletmeler, rekabet koşullarında öncelikle varlıklarını sürdürebilmek ve doğru zamanda doğru ürün veya hizmeti sunarak alanlarında öncü olabilmek için değişimin yönünü bilmek isterler. Bu nedenle bir sonraki sezonda nelerin moda olacağını tahmin etmek ve iş süreçlerine uyarlayabilmek, özellikle tasarım alanları için giderek önem kazanmış ve son çeyrek yüzyılda trend öngörüsü kavramı moda olgusunun merkezine oturmuştur.

Moda trend öngörü sistemi, temel iki kaynak üzerinden beslenmektedir. Bunların ilki, insanların, tüketicilerin duygu durumları, davranışları ve alışveriş alışkanlıkları, ikincisi ise, modanın kendine özgü yinelenerek yenilenen döngüsüdür. Her iki kaynak, özünde birbiriyle ilişkili ve yaşama dair hemen her alanın gelişme ve değişimleriyle etkileşim halindedir. Tarihsel süreç boyunca dünya savaşları başta olmak üzere, ekonomik çöküşler, salgın hastalıklar, terör olayları vb. birçok olay modanın yönüne beklenmedik biçimde etki etmiş ve moda trendlerinde devrimsel değişimlere neden olmuştur. Bu beklenmedik olayların sonuncusu; 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde başlayan ve küresel bir sağlık krizi haline gelen COVID-19 (koronavirüs) salgını, bireyleri ve toplumu birçok düzeyde etkilemiş, küresel düzeyde moda endüstrisine de ağır darbeler vurmuştur.

Çalışma, içinde bulunduğumuz ve hala birçok açıdan belirsizliğini koruyan COVID-19 salgın dönemini moda trend öngörülerini perspektifinden mercek altına almayı amaçlamıştır. Süreç, salgının başlangıcı, üzerinden geçen

yaklaşık bir buçuk yıllık sürece etkileri ve yakın geleceğe dair öngörüler çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı da, salgın koşullarının moda trendlerinde devrimsel bir değişime neden olma olasılığını incelemek ve öngörülerin süreçte nasıl somutlaştığını araştırmaktır.

Çalışmanın yöntemi, konuya ilişkin literatür taramasının yanında, sosyal medya haberleri, moda trend öngörü firmalarının raporları ve seminerleri, moda endüstrisinin güncel faaliyetlerine ilişkin yazılı ve görsel kaynak taramasına dayanmaktadır.

Moda trend öngörülerini perspektifinden bakıldığında, pandemi sürecinin bugüne dek trendlere yansıyan somut ürün odaklı ipuçları devrimsel nitelikten çok evrimsel değişimlerle uyumlu bulunmuştur. Sürecin belirsizliğini koruması, moda endüstrisinin ürün odaklı yaklaşımından çok, yeniden yapılanma stratejileri geliştirme arayışına dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat çekici detay ise, sürdürülebilirlik yaklaşımının moda trendlerindeki görünürlüğüne hızla artmasıdır. Yaygın olarak kullanılan “hiçbirşey eskisi gibi olmayacak” söylemi, geçmiş dönemlerdeki trend analiz yöntemleriyle yakın geleceği öngörmeyi zorlaştırmakla beraber, trend analiz yöntemlerini de yeniden tanımlama gereğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 salgını, moda trend öngörüsü, sürdürülebilirlik yaklaşımı

ABSTRACT

In the fashion cycle, which is accelerating day by day, it is getting harder to predict the direction of change due to the consumption of new ideas very quickly, the repetition of new ideas, and the multi-centered diversity phenomenon in fashion. On the other hand, especially commercial enterprises want to know the direction of change in order to be able to sustain their existence and to be a pioneer in their field by offering the right product or service at the right time. For this reason, predicting what will be fashionable in the next season and adapting it to business processes has become increasingly important especially for design fields, and the concept of trend forecasting has been at the center of the fashion phenomenon in the last quarter century.

The fashion trend prediction system is fed by two basic sources. The first of these is the mood, behavior and shopping habits of people and consumers, and the second is the unique iterative cycle of fashion. Both sources are intrinsically interrelated and interact with the developments and changes of almost every field of life. Throughout the historical process, especially world wars, economic collapses, epidemics, terrorist events, etc. many events

unexpectedly influenced the direction of fashion and caused revolutionary changes in fashion trends. The last of these unexpected events; The COVID-19 (coronavirus) epidemic, which started in Wuhan, China in 2019 and became a global health crisis, affected individuals and society at many levels, and hit the fashion industry at the global level.

The study aimed to examine the COVID-19 epidemic period, which is still uncertain in many respects, from the perspective of fashion trend predictions. The process has been handled within the framework of the onset of the epidemic, its effects on the approximately one and a half year period and predictions for the near future. Another aim of the study is to examine the possibility of pandemic conditions causing a revolutionary change in fashion trends and to investigate how predictions become concrete in the process.

The method of the study is based on the literature review on the subject, social media news, reports and seminars of fashion trend foresight firms, written and visual literature review on the current activities of the fashion industry.

From the perspective of fashion trend predictions, the clues of the pandemic process that have reflected on trends to date have been found in line with evolutionary changes rather than revolutionary. The uncertainty of the process attracts attention with the fashion industry's search for restructuring strategies rather than its product-oriented approach. Another remarkable detail is that the visibility of the sustainability approach in fashion trends is rapidly increasing. The commonly used "nothing will be old" discourse draws attention to the need to redefine trend analysis methods, as well as making it difficult to predict the near future with trend analysis methods in the past.

Keywords: Covid-19 outbreak, fashion trend prediction, sustainability approach

Giriş

Moda, görünüşe ilişkin tüm etkinliklerde belirgindir ve kısa süreli dönüşlere sahiptir. Yeni deneyimlere açık olmakla, yeni olana kapılmakla, kısacası zamana uygun olma yönündeki çok daha genel bir kültürel eğilimle iç içedir. Neredeyse tüm tasarım faaliyetlerinde etkili olan moda olgusuna bir işlev yüklemek gerekirse, Blumer'in ifadesiyle; «*moda; hareket halindeki bir dünyayı geçmişin kısılcısından kurtararak yakın gelecek için belli bir düzen içinde hazırlık yapılmasını sağlar. Moda mekanizması, yeni modellerin sunulmasına olanak vererek, bir yandan da onları rekabet ve kolektif seçme sınavına sokarak, hep ufukta belirene uyum gösterilmesini*

sağlayan kesintisiz bir araçtır» (Blumer,1969) Blumer”in söyleminden yola çıkacak olursak “ufukta belirene uyum sağlama” rolü modayla ilişkili alanlara etki edecek tüm gelişme ve değişimleri kısa ve uzun vadede öngörme gerekliliğine vurgu yapar.

Ancak gün geçtikçe hızlanan moda döngüsünde, yeni fikirlerin çok çabuk tüketilmesi, çok kez tekrarı ve modadaki çok merkezli çeşitlilik olgusundan dolayı değişimin yönünü öngörmek giderek zorlaşmaktadır. Öte yandan özellikle ticari işletmeler, rekabet koşullarında öncelikle varlıklarını sürdürürebilmek ve doğru zamanda doğru ürün veya hizmeti sunarak alanlarında öncü olabilmek için değişimin yönünü bilmek isterler. Bu nedenle bir sonraki sezonda nelerin moda olacağını tahmin etmek ve iş süreçlerine uyarlayabilmek, özellikle tasarım alanları için giderek önem kazanmış ve son çeyrek yüzyılda trend öngörüsü kavramı moda olgusunun merkezine oturmuştur.

Özellikle moda endüstrisinde kullanılan trend kelimesi, **tüketicinin anılgisi veya ihtiyacına cevap verebilecek olan bir değişimin ilk belirtileri üzerine odaklanma durumudur. Trend, genel bir yönelim veya hareketi işaret eder** (Stone, 2008). Trend kelimesi tasarım alanları başta olmak üzere, yenilik arayışının ve üretiminin var olduğu hemen her aşamada yeme içme, okuma tercihleri, teknolojiyi kullanma alışkanlıkları, iletişim yöntemleri vb. her türlü eyleme ilişkin ani yönelmelerde eğilimleri belirtmek için kullanılmaktadır.

Günümüzde tarihsel süreçteki yapısından çok daha karmaşık bir yapıda olan moda, modernizm sonrası tüketim toplumunun ihtiyaçlarını manipüle eden kapitalist sistemin senaryolarının en çekici aracı olarak da kullanılmaktadır. Son çeyrek yüzyılda bilişim teknolojilerinin, özellikle internetin yaygın kullanımıyla beraber moda eğilimleri özellikle genç kuşak arasında küresel ölçekte eş zamanlı olarak yayılmaktadır. Bir nesne, davranış veya inancın birdenbire moda olmasının nedenleri ve modanın değişimine etki eden faktörler moda olgusunu tanımlamaya yönelik çalışmaların içeriğini oluşturmaktadır. Moda eğilim analizi ve öngörü işinde de bu içeriği tanımlamak için birtakım analiz yöntemleri ve öngörü modelleri geliştirilmiştir.

Moda trend öngörüsü bir sanat olduğu kadar bir bilimdir, İçgüdü, doğru yorumlama, değer biçme ve yaratıcılığa dayanan bir sanat olduğu gibi, sistematik yollarla analitik yöntemleri ve öngörü modellerini kullanan metodik bir çalışmadır(Sproles&Burns,1994).Henrik VEJLGAARD, Anatomy of a Trend adlı kitabında moda trendlerine ilişkin tüm detayları, kavramları ve trend analiz ve öngörü metodolojisine ilişkin önermeleri örnekler üzerinden ele almıştır. Vejlgard, moda eğilimlerinin nasıl ortaya çıktığı, kimler tarafından yaygınlaştırıldığı, popüler bir eğilimin nasıl yerini yeni bir davranış ya da görünüme bıraktığı sorularına kapsamlı araştırmalar sonucunda

cevaplar vermektedir. Eğilim yaratıcılar, eğilim kurucular, eğilim takipçileri, ana akım takipçileri, geç dönem takipçiler ve yeniliğe, değişime direnen konservatif gruplar üzerinden moda döngüsünü detaylı biçimde, sanatçılar, sporcular, girişimciler üzerinden anlatırken, moda trendlerini Tokyo, New-york, Londra gibi moda merkezi şehirler üzerinden de incelemiştir (Vejlgaard, 2008). Ancak geliştirilen bu teoriler, daha çok sosyal ve kültürel yaşamın aktif olduğu dönemlere ait veriler ile beslenen, insan psikolojisinden, toplum davranışlarına kadar bireysel ve toplu eğilimleri analiz etmeye odaklanmış çalışmalara dayanmaktadır.

Moda eğilim öngörü sistemi, temel iki kaynak üzerinden beslenmektedir. Bunların ilki, insanların, tüketicilerin duygu durumları, davranışları ve alışveriş alışkanlıkları, ikincisi ise, modanın kendine özgü yinelenerek yenilenen döngüsüdür. Her iki kaynak, özünde birbiriyle ilişkili ve yaşama dair hemen her alanın gelişme ve değişimleriyle etkileşim halindedir. Modanın yenilik sunarak değişimi ve tüketimi tetikleyen yapısı daha çok evrimsel bir süreçtir. Ancak tarihte başta bilimsel gelişmeler olmak üzere beklenmedik olağanüstü olayların etkileri moda döngüsünde devrimsel değişimlere neden olmuştur. 1. ve 2. Dünya Savaşları başta olmak üzere, ekonomik çöküşler, salgın hastalıklar, terör saldırıları vb. birçok olay, insan yaşamında sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan değişimlere neden olmuş ve değişim, görünümün hakim olduğu tüm alanlarda etkisini göstermiştir. Bu beklenmedik olayların sonuncusu; 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde başlayan ve küresel bir sağlık krizi haline gelen COVID-19 (koronavirüs) salgınıdır. Koronavirüs salgını, ilk günden itibaren bireyleri ve toplumu birçok düzeyde olumsuz etkilemiş, küresel ölçekte yaşam biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiş ve bu değişimlerin çoğunun kalıcı olacağı öngörülerini bireylerin ve kurumların değişime ayak uydurma ve değişimi fırsata çevirerek güçlenme stratejilerine olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Tüm bu zamanlarda eğilim öngörü yöntemleri ve işi, bireylerin ve kurumların stratejik kararlar almaları ve değişime uyum sağlayarak geleceğe hazırlık yapmaları konusunda önemli ipuçları ve hizmetler sunmaktadır.

Çalışma, moda eğilim öngörülerini perspektifinden covid-19 salgını sürecini tanıma/ anlama, yüzleşme/uyum sağlama ve gelecek öngörülerini ve geleceğe hazırlık olmak üzere temel üç aşamada incelemektedir.

COVID-19 Pandemisi ve Pandeminin Birey ve Topluma Etkileri Üzerine

COVID-19 (koronavirüs) pandemisi, 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde yeni tip bir koronavirüsün neden olduğu zatürre salgını ile başlamış ve daha sonra dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır.11 Şubat 2020'de

DSÖ, ciddi akut solunum yolu hastalığına neden olan virüsü “Koronavirüs Hastalığı-2019 (COVID-19)” olarak isimlendirmiş ve küresel salgın anlamına gelen pandemi ilan etmiştir. (WHO, 2020)

COVID -19 un pandemi ilan edilmesiyle beraber ilk olarak epidemiyolojik araştırmalar ile virüsün ne olduğu ve insan sağlığına etki edecek muhtemel etkileri araştırılmaya başlanmıştır. Hastalığın etkileri ile yüzleşme; salgının dünya üzerindeki bulaşıcılığının artması ve ölüm oranlarının tüm dünyada eş zamanlı olarak haberleşme kanalları aracılığıyla duyurulmasıyla başlamıştır. Virüsün bulaşma yollarının tespit edilmesiyle, önerilen önleyici tedbirler arasında el yıkama, öksürürken ağzını örtme, sosyal mesafe, halka açık yerlerde yüz maskesi takma ve enfekte olduğundan şüphelenilen kişiler için izleme ve kendi kendine izolasyon yer almaktadır. Dünya genelinde, seyahat kısıtlamaları, karantinalar, sokağa çıkma yasağı ve evde kalma önerileri, işyeri kontrolleri ve tesis kapanışları uygulamaları ile virüsle mücadelenin ilk adımları başlamıştır.

Salgına dair epidemiyolojik araştırmalar devam ederken paralelinde ele alınan konu COVID-19 salgınının ekonomik etkileri olmuştur. İlk öngörüler, dünyadaki tüm ekonomileri kasıp kavuracağı ve birçoğunu durgunluğa ve muhtemelen ekonomik depresyona sürükleyeceği yönünde rapor edilmiştir (Barua, 2020). Sonrasında araştırmalar, salgının psikolojik ve sosyal yapıdaki olası bozulmalara, aile yapısındaki etkilerine, yükümlülükler ve sorumluluklarda yaşanacak değişimlere, çocuklar ve eğitimin içeriğine, tedarik yöntemleri gibi konulardaki etkilere ve değişim senaryolarına odaklanmıştır. Araştırmacılar, birtakım temel bilgiler ve öğretiler üzerinden tarihsel süreçteki salgın dönemleri ve sonrasına ait bilgileri referans alarak süreci öngörmeye çalışmaktadırlar. Tarih boyunca yaşanan salgın hastalıklardan bazılarının, hanedanlıkların çöküşlerinden sömürgeciliğin artışına ve hatta iklimin soğumasına kadar uzun süreli büyük etkileri olduğu belirtilmektedir (bbc.com, 2021).

Pandemiler tıbbi bir fenomen olmanın yanında bireyi ve toplumu birçok düzeyde etkileyen ve bozulmalara neden olan sosyal olgulardır. ..Salgın hastalık gibi etkileri tahmin edilemeyen bir durumla karşılaşıldığında insanların korku ve panik duygusuyla korunma ve kaçınma davranışı sergilemesi doğal kabul edilmektedir.(Karataş, 2020) Riskler sahip oldukları potansiyel güçlerinden dolayı şu anı etkiledikleri gibi geleceğe dair umut ve güven duygusunu da zedelemektedirler (Beck, 1992; akt. Karataş,2020). Travmatik yaşantılar, kişinin dünya ve kendisiyle ilgili olumlu inançları sorgulamasına, kendi kırılmasını fark etmesine neden olmaktadır (Janoff-Bulman

& Berg, 1998 ; akt. Karataş, 2020,). Covid-19 pandemisinin küresel ölçekte yayılması ve her geçen gün ölen insanların sayısının artması, insanların incinmezlik yanılığını temelden sarsmıştır. Pandemiden sonra artık dünyanın eskisi gibi bir yer olmayacağı, insanlık aleminde pek çok şeyin değişeceği ve yeni bir döneme girileceği söylemleri artmıştır. Dolayısıyla tüm dünyayı etkisi altına alan bu durum köklü siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçlarının olması kaçınılmaz olacağı düşüncesi vurgulanmaya başlamıştır (Özaytay & Sak, 2020; akt. Karataş, 2020).

Hastalığın küresel boyutta olması, yaşamın hemen her alanına olası etkileri, ilk andan itibaren yaşam şekillerinde zorunlu değişimi başlatmıştır. Değişimin birçok alanda kalıcı olacağı öngörüsü **hiçbirşey eskisi gibi olmayacak** söylemini gündeme getirmiştir. Yaygın olarak kullanılan bir diğer kavram olan **yeni normal** ifadesindeki **yeni** olanın ne olacağı sorusu, geleceğe ilişkin değişimi öngörme ihtiyacını tetiklemiştir. İlk olarak hastalığı tanıma, etkilerini öngörme ve gerçek bilgiye ulaşma isteği olası değişimin yönü ve boyutunu tahmin etme ve hazırlık yapma ihtiyacını doğurmuştur. Yaşananlardan haberdar olma isteği, medya ve sosyal medyaya olan yönelimin hızını arttırdığı gibi sosyal medya kullanımını beklenmedik boyutta yaygınlaştırmıştır. Pandemi sürecinin ne kadar devam edeceğinin belirsizliğini koruması, geleceğe ilişkin öngörülerini zorlaştırırken bireysel ve kurumsal bağlamda değişime uyum sağlama ve güçlenerek hayatta kalma arayışlarını gündeme getirmiştir. Tarihsel süreçteki salgınlara ait teorik ve pratik bilgiler belli bir noktaya kadar güncel duruma rehberlik etmekle beraber, COVID-19 pandemisinde salgının kontrol altına alınamayıp küresel bir sorun haline gelmesi, diğer salgınlardan daha büyük sorunlara yol açacağını düşündürmektedir

Karakaş, *COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme* başlıklı makalesinde pandeminin yol açtığı değişimin güçlenme ve büyüme potansiyeli barındırdığına dikkat çeker ve bu kavramları pandemi perspektifinden ele alır. COVID-19 pandemisinin olumsuz pek çok sonuçla beraber değişim, güçlenme veya travma sonrası büyüme gibi kavramlarla ifade edilen olumlu durumlar için de fırsat potansiyeli barındırdığı ifade edilmektedir. Literatürde travma sonrası büyüme (post-traumatic growth) olarak kavramsallaştırılan olgu; büyük bir yaşamsal kriz sonrası mücadeleyle ortaya çıkan olumlu bir değişim deneyimi ve işlevsellik düzeyinde artış şeklinde tanımlanmaktadır (Tedeschi & Calhoun, 1995; akt. Karakaş, 2020). Travma sonrası güçlenme; önceliklerin yeniden sıralanması ve yaşamın anlamlandırılması, ilişkilerin iyileştirilmesi, bireysel farkındalığın artması, yeni seçeneklerin farkedilmesi, psikososyal ve manevi değişimlerin deneyimlenmesini

icermektedir (Tedeschi & Calhoun, 2004; Zoellner & Maercker, 2006). Güçlenme, salgın hastalığın oluşturduğu ölüm riski sonrası koruyucu bir faktör olarak ortaya çıkmakta, bireyin kendisiyle ilgili görüşlerini, ilişkilerini etkileyerek manevi gelişim, yaşama bakış açısı ve geleceği yapılandırma gibi konularda değişime katkı sağlamaktadır (Üzar-Özçetin & Hiçdurmaz, 2017). Travma sonrası güçlenme bilişsel süreçlerden başlayarak, duygusal ve davranışsal boyutlara taşınmaktadır.

SARS salgını sonrası Hong Kong'da yapılan bir araştırmada; katılımcıların yaklaşık %62-73'ünün SARS nedeniyle dehşete kapıldığı, endişe duyduğu veya çaresizlik hissettiği belirtilmiş, olumlu anlamda ise katılımcıların %60'ından fazlasının aile üyelerinin duygularını daha fazla önemseydiği, %70'inin psikolojik sağlıklarına daha fazla önem verdiği, %35-40'ının dinlenmek ve egzersiz yapmak için daha fazla zaman harcadığı vurgulanmıştır (Lau ve diğ., 2006).

Salgına ilişkin yaşanan ilk şokun atlatılmasıyla beraber, moda eğilim ve öngörü otoriteleri daha iyi bir gelecek için tüketicilere ve özellikle ticari işletmelere salgından ders çıkarma ve hatta geleceğe güçlenerek hazırlanma stratejileri üzerinden hizmet vermeyi vadetmektedirler.

Moda Eğilim Analiz ve Öngörü Yöntemleri Perspektifinden Covid-19 Pandemi Süreci

Moda Eğilim Analizi ve Öngörü Yöntemleri genel olarak bir sezondaki moda ürünlerinin nasıl görüneceği ile ilgilidir. Jackson, moda eğilimleri teriminin belirli bir sezondaki moda yapılanmasına ve görünüşlerine işaret ettiğini belirtmektedir (Jackson,2006). Eğilim öngöruları temel olarak ne popüler olmuştu, bugün neyin popüler olduğu ve gelecekte popüler olacak şeylerden bahseder'' (Bendoni, 2012). Moda Eğilim Analiz ve Öngörüsü için Vejlggaard'ın tanımladığı Baklava Biçimi Trend Modeli oldukça yaygın kullanılmakla birlikte Moda Eğilim Analizi Konusunda Güncel Çalışmalar farklı öngörü modelleri üzerinde de durmaktadır. Ertürk, Moda Eğilimi Analizi Konusunda yapılan araştırmaları derlediği makalesinde birbirinden farklı üç modeli karşılaştırmıştır. Araştırmada yer alan son çalışma modeli, S. Butdee, N. Kongprasert ve C. Noomtong tarafından geliştirilen 'Modern Moda Eğilimi İçin Durum Tabanlı Tahmin' isimli uygulamadır. Bu çalışma, doğrudan eğilim analizine yönelik olmayıp, önceki eğilim analizlerini bir kütüphanede toplayarak yeni eğilimlerin ürün tasarımına nasıl dönüştürülebileceğini örneklemektedir (Ertürk, 2011). Moda analizi konusundaki güncel çalışmalar moda trend analiz ve öngörü yöntemlerinin döneme hakim olan

olguya, tasarımcı, müşteri veya ticari markaların hedeflerine bağlı olarak çeşitlendirilebileceğine dikkat çekmektedir. COVID-19 pandemi sürecinde öngörü yöntemleri, Vejlgaard'ın geliştirdiği trend modelinden çok olgu odaklı bir yaklaşıma dayalı olarak geliştirilmektedir. Moda trend öngörüsü işi, bilgi toplama, pazar ve müşteri araştırması ve tüm verilerin analizini gerektiren sistematik bir süreçten oluşmaktadır. Trend öngörü şirketleri, araştırmalarını modanın değişimine etki eden alanlardaki değişimleri gözlemlemeye odaklanarak sürdürürler ve temel olarak insanların yaşam biçimi, düşünceleri ve davranışları üzerine yoğunlaşırlar. Yaşanan küresel boyuttaki bir salgının yol açtığı korku, endişe ve belirsizlik duygusu insanların davranış biçimlerinde beklenmedik değişimlere neden olmaktadır. Bu noktada anahtar kelime değişimdir, hemen her alandaki değişimin yönü modanın değişim yönüne işaret eder. Beklenmedik bir şekilde yaşamımıza giren COVID-19 Pandemisi birçok alanda olduğu gibi modanın değişim yönüne etki eden en önemli olay olarak varlığını sürdürmektedir. Bu süreç, aynı zamanda moda eğilim analizi ve öngörü sistemindeki kavram ve rollerin, dolayısıyla analiz ve öngörü yöntemlerinin ve iş süreçlerinin olgu odaklı yeniden ele alınmasını gerektirmiştir.

Eğilim öngörülleri kısa dönem ve uzun dönem öngörülleri olmak üzere iki ayrı süreçte hazırlanmaktadır. Moda eğilim öngörü çalışmaları kapsamında yürütülen kısa dönem öngörülleri, ulusal ve uluslararası güncel olaylar ve olası eğilimleri tanımlamak için popüler kültürlere odaklanır. Modern stilden klasik yaklaşıma kadar çevredeki güncel olaylar, sanat, spor faaliyetleri, bilim ve teknolojik gelişmelerden etkilenir. Kısa dönem öngörü süreci ayrıca iki yıl içerisindeki yeni ürünlere ait renk, doku, kumaş ve stil özelliklerini belirlerken, geçici moda olanı öngörmekle de ilgilenir (Eundeok, 2011). Trend öngörüsü bağlamında moda olgusunun en görünür nesnesi olarak giysi, modanın değişimine etki eden tüm gelişme ve yenilikleri gösterme aracı olarak diğer tasarım alanı ürünlerinden farkı ile öne çıkmaktadır. Bu nedenle moda eğilimlerinde kısa dönem öngörüler daha çok giyim-kuşam modasında belirgindir.

Uzun dönem öngörüler ise, bir firmanın gelişim stratejisini belirlerken hangi ürün gruplarını üretimine ilave edecek, marka imajını nasıl geliştirecek, üretimiyle ilişkili hangi yeni iş alanlarına yöneleceği konusunda firmalara katkıda bulunarak kararlarında yardımcı olmaktadır (Eundeok, 2011). Uzun dönem öngörü süreci çok çeşitli alanlara ait kaynaklardan bilgi toplama ve analiz yöntemine dayanmaktadır. Moda endüstrisi için yaklaşık beş yıllık bir süreç öngörülmeyle çalışılır. Pazar ve müşteri araştırmasında moda analistleri hem şehre hem kırsala ait ekonomik, politik sistem, çevre

ve kültüre ilişkin ulusal ve uluslararası değişkenleri göz önünde bulundururlar. Ve bu veriler üzerinden müşterilerin davranışları ve satın alma alışkanlıkları ile pazar yapılarını öngörmeye çalışırlar. Bu süreçte tüketicilerin psikolojik veya sosyolojik yapılarına etki eden her faktör öngörülerin yönüne de etki eder (Eundeok, 2011).

Brannon uzun süreli moda eğilimi araştırmalarının hedeflerini altı maddede toplamaktadır. Ona göre uzun süreli moda eğilimi araştırmaları aşağıdaki altı unsuru tanımlamayı amaçlar (Aktaran: Keiser ve Graner, 2003):

- Ülke içindeki ve uluslararası demografik değişimler
- Endüstri ve Pazar yapısındaki değişiklikler
- Tüketicilerin ilgileri, değerleri ve motivasyonlarındaki değişiklikler
- Teknoloji ve bilimdeki gelişmeler Ülke içindeki ve uluslararası ekonomik görünüm
- Ülkeler arasındaki politik, kültürel ve ekonomik bağlardaki değişiklikler

Brannon'un sıraladığı maddelerde de görüldüğü gibi uzun süreli moda eğilimi araştırmaları, ürünlerin kendilerine yönelik olmaktan çok, ulusal ve uluslararası unsurlarla ilgilidir ve bu unsurlardaki herhangi bir değişikliğin moda ürünlerine olası yansımalarını inceler (Ertürk, 2011).

Covid 19 salgın sürecini başlangıcından itibaren özellikle kısa ve uzun vadeli öngörüler perspektifinden ele alacak olursak, kısa dönem öngörüler için veri sağlayan sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin fiziksel koşullarda tamamen durdurulması, üretim faaliyetlerinin durması ve evde kalma çağrıları tüketici ihtiyaçları ve alışkanlıklarındaki değişimin ilk adımını oluşturmuştur. Büyük oranda sokaktan, moda gösterilerinden, fuarlardan ve sanatsal faaliyetlerden beslenen moda eğilim öngörü şirketleri araştırmalarının yönünü ve kapsamını hızlıca değiştirmek durumunda kalmışlardır. İlk etapta perakende mağazalarının kapılarını kapatması ve ev yaşamına odaklanan tüketiciler, salgın sonrasında devam etmesi muhtemel olan dijital ticarete doğru yönelmişler ve kısa sürede çevrimiçi perakendecilik artarken, işletmeler birçok ürün ve iş kolu için büyük metrekarelerde yüksek maliyetlerle hizmet verdikleri fiziksel mağazacılık sisteminin gerekliliğini sorgulamaya başlamışlardır. Bu süreçte moda endüstrisinde, moda gösterilerinin ve fuar organizasyonlarının tüm dünyada iptal edilmesi perakendecilerin hayatta kalmak için dijital çözümlere başvurmalarına neden olmuştur.

Tasarımcılar, canlı izleyici olmadan çevrimiçi olarak yayınladıkları sunumlarında moda ürünlerini sergileyerek uyum sağlamaya çalışırken British Fashion Council, Nisan 2020'de tasarımcıların bir moda şovunun tipik

formatını ve düzenini kolaylaştırmak yerine kendileri için işe yarayacağını düşündükleri herhangi bir şekilde kullanabilecekleri dijital bir “kültürel moda haftası platformu” geliştireceğini duyurmuştur. Şangay ve Moskova moda haftaları, 2020 Mart sonu ve Nisan aylarında dijital olarak sunulmuştur. Ermenegildo Zegna, modayı sergilemenin yeni yolu olarak “fiziksel alan ve dijital teknolojiler” i tanımlamak için “phygital” kelimesini icat ederek süreçteki değişimlerin tetiklediği yeni bir terminoloji oluşumuna ön ayak olmuştur (wikipedia.org, 2020).

Sanat galerileri ve müzeler kapatılırken, First American Art Magazine sanal bir sanat sergisi düzenleyerek Native sanat topluluğundan maske göndermesini istemiş ve yetmişten fazla sanatçı, işlevsel maskelerden süslülere kadar sergilenmek üzere 125 maske teslim etmiştir.

Giyim, ihtiyari bir satın alma işlemidir. Birçok insan evde kaldığı için, resmi bağlamlar için giyinmeye daha az ihtiyaç duyulmuş, aynı zamanda düğün ve tatil gibi etkinliklerin iptal edilmesi bu özel günler için alışveriş ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Öte yandan işten çıkarmalar, zorunlu izinler ve maaş kesintileri de satışları azaltarak tüketicilerin önceliklerinde değişimi etkilemiştir. Doğal olarak ilk etapta kimse ne giyeceğimizi ve bir sonraki sezonda nelerin popüler olacağını konuşmadığı gibi maske ve koruma amaçlı giysi ve ekipmanların ne kadar hayatımızda kalacağı, yaşam ve giyinme alışkanlıklarımıza nasıl etki edeceği sorularının yanında bu parçaların işlevsel özelliklerine estetik ve kavramsal anlamlar yüklemeye çalışılan öneriler sosyal medyada ve moda otoritelerince denenmiştir. (ogusto.com. 2020)

Koronavirüs sonrası öne çıkan beş moda eğilimini analiz eden ekipler, koronavirüsün perakende ortamındaki etkisine olan araştırmaları ile ilk olarak modadaki talebin şu anda nerede olduğunu ve pandemi sonrası izleyeceği yönü tespit etmeye koyulmuşlardır. Perakendecilerin bu süre zarfında verdikleri kararların yeni perakende çağında hayatta kalmaları için çok önemli olacağı vurgusu, eğilim analistlerinin öngörüler üzerinden stratejik danışmanlık hizmeti faaliyetlerinin önemini gündeme getirmiştir (blog.edited.com, 2020) .

Öte yandan tüketicilerin çevrimiçi alışverişe yönelmeleri ve sosyal medya kullanımının artmasıyla tüketimi canlandırma noktasında stil önerileri üzerinde durulmaya başlanmıştır. İlk öneri geleceğin belirsizliği karşısındaki endişeden dolayı nostaljik modanın tüketici eğilimi açısından bir kaçış noktası olacağı ve 70’lerden referans alan stil ve görünümlere ilginin artacağı yönünde iken, bu öneriyi güçlendirmek için retro ürünlere olan eğilimi ve

ilgiyi arttırmak üzere 90'lara ait görseller kullanılmaya başlanmıştır (blog.edited.com, 2020).

Pandemi döneminde ve sonrasında, özellikle spor giysiler ve dış mekan giysilerinde antibakteriyel kumaşların ve bitim işlemlerinin yükselen bir eğilim haline gelebileceği fikrinin akılda tutulması önerisinde bulunulmuş ve Uniglo gibi 2011 yılından itibaren bu alanda çalışan firmalar öne çıkarken kuruluş ve başarı hikayeleri örnek gösterilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte stratejik kararları etkileyecek öngörülerin yanında güvende kalmak, sağlıklı olmak ve hijyen ile ilgili slogan ve grafiklerin ürünlere uygulanmaya başlandığı gözlemlenmiştir.

Ev giysisi kategorisi hızlıca gardropların en işlevsel ve trend parçaları haline gelmiş ve hemen hemen tüm moda markaları koleksiyonlarındaki parti ürünlerinin yerine ev giysi koleksiyonları eklemeye başlamışlardır.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ardından yaşanan zorluklar, maksimalist stile olan eğilimin azalmasıyla beraber minimalist stilin yükselişine neden olmuştu. Pandemi sürecine damgasını vuran minimalist akım ise, pandemiden önce özellikle sürdürülebilirlik yaklaşımı kapsamında moda eğilimlerinde sıklıkla yer alan bir eğilim olarak büyük moda evlerinin ve tasarımcıların koleksiyonlarında yer almaktaydı. Tüketiciler ve üreticiler için güncelliğini koruyan belirsizlik duygusu, tüketicilerin alışveriş davranışlarında önceliği işlevsel ihtiyaçlara yönlendirirken, tasarımcılar ve üreticiler radikal yenilik önerilerinden ve riskli girişimlerden kaçınma yoluyla varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Sürdürülebilirlik yaklaşımı popüler, sezonluk geçici hızlı moda ürünlerden ziyade klasik stilde, dayanıklı malzemelerle üretilmiş, el yapımı aksesuarların öne çıktığı bir stile olan eğilimi desteklemektedir. Son yıllarda, küçük butiklerden büyük moda markalarının koleksiyonlarına kadar izleri görülen sürdürülebilir tasarım ürünleri, moda eğilim öngörü firmalarının raporlarında, eğilim seminerlerinin öne çıkardığı başlıklarda ve moda gösterilerinde dikkat çekici oranda yer almaktadır. Pandemi süreci, bu eğilimi hızlı bir şekilde yaygınlaştırmış ve değişen yaşam koşulları ve tüketici davranışları, küçülen ekonomiler, değişen öncelikler ile şuuruzca tüketim çılgınlığının sorgulanmasına neden olmuştur.

Evden çalışma ve yüksek oranda işsizlikle beraber daha çok evde vakit geçirilmesi, daha az para harcanmasına ve harcama önceliklerinin değişmesine neden olmuştur. Bu zorunlu yaşam tarzı için özellikle kadın giyiminde buruşmayan, kolay temizlenebilen giysiler, pijama ve ev giysilerinde yenilik arayışları, ev ayakkabısı kategorisinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Yenilik önerilerindeki en büyük değişim (loungewear) salon giysisi yerine (leisurewear) spor giysilerin alması ve elastan içeren örme kumaşların öne çıkmasıyla yaşanmıştır.

Uzun dönem moda öngörü çalışmaları perspektifinden konuya yaklaşıldığında, sürecin başlangıcında tüm dünyada yaşanan beklenmedik şok edici koşullar karşısında ilk olarak tüketiciler ne giyeceklerine veya alışveriş kararlarına dair bir arayışa girmedikleri gibi üretim-dağıtım ve pazarlama alanlarındaki kesinti, durgunluk ve aksamalardan dolayı süreç daha ziyade zorluğu tanıma, hayatta kalabilme ve travmatik süreçten güçlenerek çıkma arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte hissedilen , korku, endişe, panik, umutsuzluk duyguları bir yandan bireysel bazda travmatik bir süreç olarak gelişirken geleceğe hazır olma kaygısı, süreci birçok açıdan yeniden düşünmek, sorgulamak, yeniden yapılandırmak üzere bir fırsata dönüştürülebilir mi arayışları öne çıkmaya başlamıştır. Yeni yaklaşım biçimleri, yeni yaşam biçimleri keşfetme, deneme önerileri ile tüketici ve girişimci açısından fırsatlar ve keşfedilmemiş alanlara dikkat çekilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla pandeminin başından beri eğilim ve öngörü çalışmaları ürün odaklılıktan çok tüketici odaklı ve strateji odaklı bir yaklaşım üzerinden raporlar ve veriler sunmaktadır.

Küresel ölçekte müşteri ve pazar analizleri yapan, markalara stratejik öneriler yapan, tasarımcılara ürün geliştirmede insan psikolojisi ve sosyolojik eğilimlere ilişkin kavramsal ve görsel veri hizmeti sunan şirketlerin başında WGSN (World Global Style Network) gelmektedir. WGSN, yaşam tarzlarından, ürün tasarımlarına küresel ölçekte değişimin yönünü, nedenlerini analiz eden ve geleceğe dair öngörü hizmeti sunan bir eğilim analiz öngörü şirketi olarak bilinmektedir. 20 yılı aşkın deneyimi ve dünya çapında 250’den fazla strateji uzmanından oluşan ağıyla, tüketim malları, moda, güzellik, yaşam tarzı, iç mekan, yiyecek ve içecek alanlarında dünya çapında hizmet vermektedir (wgsn.com. 2020).

WGSN, tüm sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin etkinliklerine ara verildiği pandeminin ilk aşamasında, özellikle evden çalışma ve ev yaşamına odaklanan zorunlu değişim sürecine ilişkin güncel analizler ve stratejik önermeler ile pandeminin kapsamlı ilk eğilim analiz ve öngörü hizmetini vermeye başlamıştır. Tüketiciler koronavirüsün yayılmasını önlemek için kendilerini tecrit etmeye zorlandıkça, odak noktası eve doğru kayan insanların yeni gerçekliklerinde nasıl hizmet edilmesini isteyeceklerine dair yeni tutumlar ortaya koyduklarına ilişkin veriler üzerinden bu süreci “Yeni Gerçeklik-Yeni Yaşam Alanı” ana başlığı altında Yeme İçme, Evden Çalışma, Aile,

Özel İlişkiler, Kutlamalar, Yakın Çevre, Sağlıklı Yaşam, İnanç ve Maneviyat, Medya ve Eğlence, Boş Zaman Aktiviteleri olmak üzere on ayrı başlıkta ele almıştır(wgsn.com. 2020). Bu başlıklar arasında sosyal medyada en çok öne çıkan alanlardan biri **Yeme İçme** başlığı olmuş, bireylerin yeme içme deneyimiyle olan ilişkinin yeniden yapılandırılması içeriği en popüler eğilimlerin başında gelmiştir.

WGSN'in aktardığına göre; araştırma firması Sensor Tower, Çin'de yaptığı bir araştırmada en popüler beş yemek sitesinin uygulamasının 2020 Ocak ayına göre Şubat ayında 2.5 kat daha fazla indirildiğini ifade etmektedir. Pandemiden önce instagramda paylaşılan yemekler görsel olarak mükemmel iken, karantina dönemlerinde evde yapılanların daha mütevazı oluşu ancak paylaşılan başlıkların yemekten ziyade yemek yaparken yaşanan deneyime odaklanması deneyim tasarımı kavramını gündeme getirmiştir. Sosyal medyada, mutfak eğitimi, yemek tarifleri, yiyeceklere ait bilgiler, sunum alternatifleri, deneyimleri sosyal medyada paylaşmak için motive edici ve öneri sunma stratejileri vb. içerikler yeme içme başlığında öne çıkan değişimin somut ipuçları olarak hayatımıza girmiştir (wgsn.com. 2020).

Bir diğer öne çıkan konu, evden çalışma kapsamında bireyler ve ticari işletmeler için yeni gerçeklik olarak tanımlanan bu süreçteki ihtiyaçların doğru tanımlanması konusudur. Uzun vadeli eğilim öngörülerini için bu sürecin avantaj ve dezavantajlarının neler olabileceği üzerine öngörüler geliştirilmiş, birey ve işletmeler için kısa ve uzun vadeli stratejik önerilerde bulunulmuştur.

WGSN'in yanında Fashionsnoops, Nely Rodi gibi şirketler daha çok tasarımcılar, moda markaları ve moda endüstrisinin paydaşları için profesyonel trend öngörü hizmeti verirken, Farfetch gibi çevrimiçi alışveriş platformları da tüketicilerin ve pazarlamacıların moda eğilimlerini takip ettiği platformlar arasında sayılabilir. Ayrıca Pinterest, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağlar da bireylerin hızlıca iletişim kurduğu ve eğilimlerin küresel boyutta paylaşıldığı sosyal ağ hizmeti sunan kuruluşlar olarak eğilimlere yön verme ve yaygınlaştırmada aktif rol oynamaktadırlar.

Ayrıca birçok blogger, kendi hesaplarında pandemi döneminin moda endüstrisi ve moda eğilimlerine olan etkilerine yer vermiş, kısa ve uzun vadeli değişime işaret eden birtakım tespit ve önerilerde bulunmuşlardır. İlk haberler üretimlerine, reklam- pazarlama faaliyetlerine ve mağaza satışlarına ara veren moda markalarının varlıklarını sürdürmek ve gündemde kalmak için başvurdukları yöntemler üzerine yapılmıştır. Bu sitelerde yer alan içerikler popüler moda ürünlerini tanıtmanın ötesinde pandemi sürecinde tasarımcılar, moda markaları ve pazarlama ağlarının stratejik kararları ve pandemi

sürecini faydaya çevirme faaliyetleri üzerine yapılandırılmıştır. Pandemiye ilişkin ilk şoku atlatan endüstriler pandemi koşullarından ders alma ve uygulamalardan elde edilen çıkarımları fırsata çevirmek için yeni girişimlerde bulunmaya cesaretlendirilmeye başlanmıştır.

Üretim ve satış hızının azaldığı bu zorlu süreçte moda endüstrisinin paydaşlarından bazıları, COVID-19'dan etkilenenleri desteklemek için ayağa kalktıkça, tüketicilerin işletmelerin çalışanlarına ve gezegene nasıl davrandıkları konusunda artık daha tetikte olduğu "iyilik ekonomisi" kavramı ortaya atılmıştır. Bu yeni kavram bir eğilimin ötesinde, koronavirüs sonrası gelişmeye devam edecek olan bir zihniyet değişikliği olarak ifade edilmektedir. (blog.edited.com,2020) Perakendeciler ırksal adaletsizliğe uyanırken, özgünlük ve sosyal nedenlere karşı şeffaflığın önemi vurgulanmaya başlanmıştır ve markaların, gerçek ve olumlu bir değişim sağlamak için kamuya açık bir şekilde belirledikleri önlemleri sürdürmek için bununla ilgili paylaşımların ötesine geçmeleri gerekliliği vurgulanmaya başlanmıştır. İyilik ekonomisi büyüdükçe, tüketiciler için marka bağlılığının ve zor kazanılan parayı nereye harcayacaklarının daha belirleyici bir faktör haline geleceği ifade edilmektedir (blog.edited.com, 2020). Tüm bu mevcut durum tespitleri ve gelecek öngörülerini, moda eğilim öngörü seminerlerinin ana temalarında görünür olmaya başlamıştır.

2020 yılı Nisan ayında IDMIB organizasyonunda yapılan 2022 Deri Trendleri Semineri sunumunda, iklim değişikliğinin toplumu etkileri ve pandemiden kaynaklanan yeni ekonomik belirsizliğin yarattığı genel endişeye dikkat çekilerek, tüketicilerin temiz, sürdürülebilir ürünlerle umut ve yenilenme arayışına girecekleri öngörüsü yer almıştır. Bir diğer vurgu, çevre dostu ve daha sürdürülebilir malzemelerin yeni nesillere daha fazla hitap edeceği, tüketim davranışlarında değişimler yaşanacağı ve bu değişimin nicelikten çok kaliteye artan bir odaklanma olduğunun akılda tutulmasının önemi üzerine yapılmıştır.

İTHİB organizasyonunda gerçekleştirilen, İtalyan Moda Eğilim Öngörü Stüdyosu temsilcisi Riccardo Rami'nin 2023 Sonbahar Kış Moda Trendleri Seminerinin tamamen pandemi olgusu üzerine yapılandırılması Moda Eğilim Öngörülerini perspektifinden pandemi sürecini ele alan somut veriler açısından dikkat çekicidir. Seminerin ilk adımı değişimi anlamak üzerine sorular geliştiren bir yaklaşıma dayandırılmıştır. Değişimin hangi alanlarda yaşandığı ve etkilerini analiz etmenin ardından, yaklaşım biçimimizi yeniden yapılandırma gereğine vurgu yapan sunum, kendilerinin de bir öngörü ofisi olarak eski analiz ve öngörü yöntemleriyle devam edemeyeceklerinin

farkında oldukları söylemiyle devam etmiştir. Ele alınan temel sorular, geçmişle olan bağlarımız ve gelecek arasındaki geçişi nasıl yapılandıracağımız ve teknolojinin hızlı ivmesi ve cazip olanaklarıyla şekillenen yaşamlarımızda doğaya olan özlemimizi nasıl gidereceğimiz üzerine yapılandırılmıştır. Bu zıtlıkların yarattığı **hybrit** kavramı pandemi öncesinde gündeme gelmiş ve güncel eğilim öngörü seminerlerinde sıkça vurgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca sunumda sürdürülebilirlik yaklaşımının önemine ve üreticilerin hayatta kalabilmek ve gelecekte prestijlerini koruyabilmek için her aşamada şeffaf olmalarının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca gelecek için oluşturulan senaryolarda (**new formal**) **yeni resmi** gibi konfor odaklı minimal giysilerin çalışma ortamlarına uyulanabilirliği üzerine önerilerde bulunmaktadır.

Pandemi sürecinde eğilim analiz ve öngörü şirketlerinin 2 temel işlev üzerinden çalışmalarını sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Birincisi daha çok tasarımcılara, üretici moda markalarına ve satış kanallarına hizmet sunan ürün odaklı öngörü yaklaşımı, ikincisi ise, tüm yaratıcı endüstriler başta olmak üzere moda ile ilişkili birçok iş alanına makro düzeyde çokbileşenli bir etkileşim ağı üzerinden veri analizi ve stratejik danışmanlık hizmetidir. İlk bakışta moda eğilimleriyle direk ilişkili gözükmemekle beraber, pandemi gündemine ilişkin ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve sağlıkla ilgili tüm veriler eğilim analistlerinin öngörü oluşturmalarına olanak sağlamaktadır.

SONUÇ

Moda eğilim analiz ve öngörü ağları, insan yaşamına ilişkin konular hakkında yoğun, detaylı araştırmaları bilimsel ve sezgisel yöntemler ile harmanlayarak gelecek için olası senaryolar tasarlar. Bu senaryolar, öncelikle ticari işletmeler için doğru zamanda doğru kararlar almak, doğru ürün ve hizmeti sunmak için hazırlık yapılmasına rehberlik ederken, tasarımcıların ürün tasarlama yöntemlerini ve ürünün stiline de etki ederler.

Moda trend öngörü sisteminde normal koşullarda bir sonraki sezonda nelerin moda olacağı, kavram, yaklaşım, renk, malzeme ve stil ipuçları ile somutlaştırılmaktadır. Ancak pandemi sürecinin birey ve toplumlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, başta tüketici duygu, düşünce ve davranışlarında değişime neden olmuş ve küresel düzeyde yaşanan ekonomik çöküntüler tüketicilerin satın alma davranışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sürecinin ne zaman biteceğine dair belirsizliğin sürmesi, özellikle kısa dönem öngörüler üzerinden moda yapılanmasını öngörmeyi zorlaştırmıştır. Özellikle endüstri ve pazar yapısındaki değişiklikler ve tüketicilerin ilgileri, değerleri ve motivasyonlarındaki değişikliklerin çok bileşenli yapısı

disiplinlerarası işbirliğini gerektiren bir yaklaşımla ilişkiler ağı haritası oluşturmayı gerekli kılmaktadır. Küresel çapta hizmet veren dev eğilim öngörü firmaları, pandeminin ilk başından itibaren yaşama ilişkin yeni gerçekliği tanımlamaya çalışarak belirsizliğe rağmen pandemiden güçlenerek çıkma stratejileri konusunda tüketicileri ve markaları umutlandırma noktasında önemli roller üstlenmişlerdir.

Geleceği öngörme stratejileri, yakın geçmişte moda endüstrisinin yüzleşmek durumunda kaldığı sürdürülebilir kalkınma, iklim krizleri, küresel hak, adalet konularına dikkat çekerken, pandemiden ders alarak insan odaklı yaklaşımla endüstriyel süreçlerin ve ürün tasarımlarının yeniden düşünülmesi gerçeğini vurgulamaktadır.

Pandemi süreci, sosyal rollerde değişimlere neden olmuş ve analistler tüketicilerin yeni ihtiyaçlarını tanımlama noktasında araştırmalar yaparken, tüketicilere de ihtiyaçlarına cevap verecek yeni hizmet ağları ve alanlarını tanıtmada rehberlik etmektedirler. Bu süreçte nelerin popüler olacağına ilişkin araştırmalar yapan moda analistinden çok eğilim analistlerinin makro düzeyde gerçekleştirdikleri araştırma verileri ve öngörü raporları yaratıcı endüstriler için yol gösterici, işlevsel bilgiler olarak öne çıkmaktadır.

Pandemi sürecine ilişkin birçok detay hala belirsizliğini korumasına rağmen, aşların bulunması ve pandeminin sona erme ihtimali ile tüm dünyada yavaş yavaş yeni normal tanımını altında hareketlenen sosyal ve kültürel yapı bir yandan ekonomik hareketlenmeyi desteklerken, görünümüne ilişkin eğilim analizlerinde dikkat çeken en önemli akım minimalizm olarak servis edilmektedir. Konfor ve işlevsel nitelikli malzeme ve stil önerileri güncel olarak kabul görmüş ve tüm dünyada yaygınlaşmıştır. Özellikle giyim kışama ilişkin önermeler, görülmemiş olanı tasarlamak yerine, var olana yeni anlamlar yüklemek ve bilinen ürünlerin yeni kombinasyonlarını sunmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak uzun vadede yaratıcı endüstrilerin inovasyon içerikli yenilik arayışlarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu, kaliteli ürün geliştirme yönünde olacağı görüşü yaygınlaşmıştır. Ayrıca uzaktan çalışma koşullarının gelecekte neye evrileceği ve zorunlu olarak uyum sağlamak zorunda olduğumuz koşulların ne kadarının kalıcı yaşam biçimlerine dönüşeceği soruları cevap beklemektedir. Bu süreçte eğilim öngörü otoriteleri, ürün odaklı yaklaşımla öngörüler oluşturmanın ötesinde, değişimi anlamak ve geleceğe hazırlanma noktasında yeni sorular geliştirme ve sorgulamalar sonucunda yeni keşifler, yeni başlangıçlar için yeni yollar aramanın yöntemlerine işaret etmektedir. Yeni olana uyum sağlama

çabasında ise dijital teknolojiler ve sosyal medya, tüketici eğilimlerini etkilemede ve yaygınlaştırmada başrol görevi görmektedir.

Moda trend öngörülerini perspektifinden bakıldığında, pandemi sürecinin bugüne dek trendlere yansıyan somut ürün odaklı ipuçları devrimsel nitelikten çok evrimsel değişimlerle uyumlu bulunmuştur. Sürecin belirsizliğini koruması, moda endüstrisinin ürün odaklı yaklaşımından çok, yeniden yapılanma stratejileri geliştirme arayışına dikkat çekmektedir.

Bir diğer dikkat çekici detay ise, sürdürülebilirlik yaklaşımının moda trendlerindeki görünürlüğünün hızla artmasıdır. Yaygın olarak kullanılan “hiçbirşey eskisi gibi olmayacak” söylemi, benlik algısında, yaşam felsefesinde ve sosyal ilişkilerde geçmiş alışkanlıklar ile belirsiz gelecek arasındaki geçişe hazırlanma ihtiyacını gündeme getirmiş, uzun süreli eğilim öngörülerine olan ilgi artmıştır.

Gelecek öngörülerini, birçok alanda ve giyim modasında (yeni ürün) yenilik önermelerinden çok deneyim tasarımı konusunda yeni yaklaşımlar ve stratejilere odaklanmış gözükmektedir. Sistem daha çok macro eğilimleri öngörme üzerine çalışmakta ve veriler sunmaktadır. Birçok marka için temel hedef giderek artan çevrimiçi tüketicilerin ihtiyaçlarını anlamak ve doğru kararlar vererek bu süreçten güçlenerek çıkmaktır.

KAYNAKÇA

- ALPAGO, H, Oduncu Alpago, D. (2020). Korona Virüs ve Sosyoekonomik Sonuçlar. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 99-114. DOI: 10.21733/ibad.716444.
- BALDWIN, C. (2020, Nisan 15). Covid-19: Online Clothing Sales Tumble During Lockdown. 01.05.2020 tarihinde <https://www.essentialretail.com/news/covid19-online-clothing-sales>
- BLUMER, H. (1969). Fashion: From class differentiation to collective selection. *Sociological Quarterly*, 10(3), 275-291.
- DEMİREL, D., Eriş, V., (2019). Innovation trends in e-commerce applications: gittigidiyor.com case. *PressAcademia Procedia (PAP)*, (9),192-196. DOI: 10,17261 / Pressacademia.2019.1091.
- ERTÜRK, N.(2011).Moda Kavramı, Moda Kuramları ve Güncel Moda Eğilimi Çalışmaları.*ARTE Dergisi*
- EUNDEOK,K., Ann, F.M.& Hyejeong,K.(2011). Fashion Trends Analysis and Forecasting, London, Bloomsbury.
- GÜVEN, H. (2020).COVID-19 Pandemik Krizi Sürecinde E-Ticarette Meydana Gelen Değişimler, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,Cilt 7, Sayı 5.
- JACKSON, T.,Shaw, D. (2006), *The Fashion Handbook*, UK, Routledge Publishing
- KARATAŞ, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 4

- KEISER, S. J. ve M. B. GARNER. (2003). *Beyond Design*. New York: Fairchild Publications, Inc.
- KING, C. W. and L. J. Ring. (1980). The dynamics of style and taste adoption and diffusion: contributions and fashion theory. *Advance in Consumer Research*, 7(1), 13-16.
- LEE,S.(2005). *Fashioning The Future ‘Tomorrow’s Wardrobe’*, London, Thames&Hudson.
- STONE, E.(2008). *The Dynamics of Fashion* (3. print),New York, Fairchild. Sproles, G. B. (1981). Analyzing fashion life cycles: principles and perspectives. *The Journal of Marketing*, 45(4), 116–124. 1
- SPROLES,G.B.& BURNS,L.D. (1994).*Changing appearances: Understanding dress in contemporary society*. New York, Fairchild
- STRONG, P. (1990). Epidemic psychology: A model. *Sociology of Health & Illness*, 12(3).
- TOK DEREÇİ, V. (2016). Giysi Tasarım Alanında Moda Eğilim Öngörülerini Anlama Üzerine, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 59.
- VEJLGAARD, H. (2008). *Anatomy of a Trend*. New York, Professional Publishing

İnternet Kaynakları

- <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus>, AA. (2020). Coronavirüs haberleri. Anadolu Ajansı:
- https://en.wikipedia.org/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_the_fashion_industry
Impact of the COVID-19 pandemic on the fashion industry
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-5197049> Koronavirüs: Tarihin akışını değiştiren beş salgın, Erişim: 14 Mayıs 2021.
- <https://masters.em-lyon.com/en/digitalization-luxury-brand-industry-when-crisis-becomes-opportunity>, Erişim:02.16.2021.
- <https://www.who.int/docs/defaultsource/coronaviruse/situation-reports> World Health Organization (WHO), (2020, Mart,11). “Coronavirus disease 2019 (COVID19) ,Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- <https://www.wgsn.com/en/products/lifestyle-interiors/https://www.trendstop.com/360-brand-elevation>
- <https://www.wgsn.com/insight/p/article/88830>, Erişim: 17.05.2020.
- <https://www.wgsn.com/beauty/p/article/86699>, Erişim: 20.03.2020.
- <https://www.wgsn.com/insight/p/article/90768>, Erişim: 25.03.2021.
- <https://blog.edited.com/blog/resources/5-post-coronavirus-fashion-trends-to-have-on-your-radar>, Erişim: 14 Ocak 2020.
- <https://www.oggusto.com/blog/detay/2828/milano-moda-haftasi-2020-2021-sonbahar-kis-kolleksiyonlari.html>
- <https://blog.edited.com/blog/resources/5-post-coronavirus-fashion-trends-to-have-on-your-radar>, Erişim:17 Haziran 2020.
- <https://gq.com.tr/moda/canli-yayin-gucci-cruise-2020-defilesi>, Erişim: 10 Ocak 2021.
- <https://www.harpersbazaar.com/fashion/designers/a32098990/fashion-brands-digital-programming-coronavirus-outbreak/>
- <https://www.chathamhouse.org/research/topics/coronavirus-response>, Erişim: 24 Nisan 2021.
- <https://luxiders.com/free-online-courses-to-study-sustainability/> Erişim: 1 Nisan 2021.

IC CET'21
CAPPADOCIA

ULUSLARARASI KAPADOKYA SALGIN DÖNEMLERİ KONGRESİ

Bildiriler Kitabı

31 Mayıs-3 Haziran 2021

INTERNATIONAL CAPPADOCIA CONGRESS OF EPIDEMIC TIMES

Book of Proceedings

31 May-3 June 2021

Editörler/Editors:

Gamze Turgaylı Zengin - Dilek Hande Esen - Mehmet Serkan Demirci

Mehmet Yaşar Sönmez - Merve Özdemir

Covid-19 Pandemisi'nin neden olduğu değişimi akademik bir bakış açısıyla anlamak ve pandeminin gelecekteki etkilerine dair bir öngörü geliştirmek amacıyla 31 Mayıs-2 Haziran 2021 tarihleri arasında Kapadokya Üniversitesinin ev sahipliğinde gerçekleştirilen "Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi"nde, multidisipliner bir katılımcı grubu tarafından sunulan bildiriler yer almıştır. Kongre kapsamındaki bildirilerin özet metinlerinin yer aldığı bu çalışmanın, içinden geçtiğimiz süreci bilimsel bilgi temelinde anlama çabası olan herkese fayda sunması dileğiyle...

With the aim of understanding the change led by the Covid-19 Pandemic from an academic perspective and developing a foresight about the future effects of the pandemic, a group of multidisciplinary scholars participated the "International Cappadocia Epidemics Congress" hosted by Cappadocia University between 31 May and 2 June 2021. We are delighted to present this book of abstracts with the hope that it could be beneficial to understand the pandemic times on the basis of scientific knowledge...

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

Nevşehir Yerleşkeleri:

Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp

Tel: 0384 353 5009 (pbx) Faks: 0384 353 5125

İstanbul Yerleşkesi:

Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı

Tel: 0216 588 0010 (pbx) Faks: 0216 588 0012

info@kapadokya.edu.tr

9 786054 448180